LUDOVICI ANTONII
MURATORII
OPERA OMNIA.

ANTIQUITATES ITALICAE MEDII AEVI,

SIVE

DISSERTATIONES

De Moribus, Ritibus, Religione, Regimine, Magiſtratibus, Legibus, Studiis Literarum, Artibus, Lingua, Militia, Nummis, Principibus, Libertate, Servitute, Foederibus, aliiſque faciem & mores Italici Populi referentibus poſt declinationem Rom. Imp. ad Annum uſque MD.

OMNIA ILLUSTRANTUR ET CONFIRMANTUR

INGENTI COPIA DIPLOMATUM ET CHARTARUM VETERUM,

Nunc primùm ex Archivis Italiae depromtarum,

ADDITIS ETIAM

NUMMIS, CHRONICIS, ALIISQUE MONUMENTIS NUNQUAM ANTEA EDITIS.

AUCTORE

LUDOVICO ANTONIO MURATORIO

SERENISSIMI DUCIS MUTINAE BIBLIOTHECAE PRAEFECTO.

Arretino Seminario & Collegio Eccleſiaſticorum Caſtilionenſi Epiſcopalibus alteram hanc editionem curantibus.

TOMUS SECUNDUS.

ARRETII MDCCLXXIV.

Typis MICHAELIS BELLOTTI Impreſs. Epiſcop. ſub ſigno PETRARCAE.

SUPERIORIBUS PERMITTENTIBUS.

DE MISSIS REGIIS,

SEU

JUDICIBUS

EXTRAORDINARIIS.

DISSERTATIO NONA.

DISSERTATIO NONA.

REcte conſultum olim fuerat Reipublicae incolumitati, ſervandaeque inter Populum juſtitiae, conſtitutis tot Judicibus, nempe *Comite Sacri Palatii*, *Ducibus*, *Marchionibus*, *Comitibus*, aliiſque ejuſmodi Magiſtratibus. Immo, uti in Diſſertat. XXXI. *de Placitis* oſtendam, Reges ipſi atque Imperatores Judicem interdum agebant, & litigantium diſceptationibus intererant. Sed praeter ordinarios Populi Judices, ſubſidium alterum adinventum eſt. Nimirum ex Regum & Auguſtorum latere, nonnunquam etiam ex ipſis Provinciis, electi alii Judices extra ordinem, ſive extraordinaria auctoritate praediti, in Provincias mittebantur, qui Populi querimonias audirent, & oppreſſam juſtitiam reſtaurarent, contributâ iis potiſſimum facultate, ipſos Comites, ceteroſque Judices emendandi. *Miſſi Regii*, *Miſ-* A *ſi diſcurrentes*, *Miſſi Dominici*, *Regii Legati* (alia nomina praetermitto) ii appellabantur. Eorum auctor, aut certe amplificator, non alius fuiſſe videtur, quàm celeberrimus inter Francos Reges ac Imperatores Carolus Magnus, qui tot alios ritus, novaſque Leges primus invexit, utilitate, ſanctitate, ac prudentiâ ſumme commendandas, quippe quas ne- B mo neget ad rectum Populi regimen excogitatas, & quidem maxime accommodatas. Miſſos profectò Regios in uſu fuiſſe vel apud Reges Langobardos exploratum habeo. In Diſſertatione LXXIV. *de Parochiis* egregium Placitum evulgabo, habitum Liutprando Rege regnante Anno DCC. XV. in Tuſcia, ubi quatuor Epi- C ſcopi *una cum Miſſo excellentiſſimi Domni Liutprandi Regis nomine Gumeriano Notario*, controverſiam cognoverunt agitatam inter Epiſcopos Arretinum atque Senenſem. Verùm, ſi quidquam video, à Miſſis, de quibus mihi ſermo nunc eſt, non leviter differebat Miſſus ille Langobardus.

Is enim delegatus, ut ajunt, fuerat ad eam tantum controverſiam perpendendam ac dijudicandam una cum finitimis Epiſcopis. Miſſi verò à Carolo Magno excogitati ad omnium hominum cauſſas audiendas atque abſolvendas dirigebantur. Hujuſmodi ritus inſtituendi, ſive amplificandi haec cauſſa fuit. Sapientiſſimo Regi Carolo ſat perſpectum erat, quot incommodis ac malis artibus obnoxium foret Populorum regimen. Noſtris temporibus utique probi ac recti Judices Populi abundant; ſed nullo unquam tempore deſiderati ſunt, & ne nunc quidem deſiderantur, qui religioni ſibi non vertunt, plus offerenti juſtitiam vendere, & commendationibus aliiſque humanis affectibus ſinere ſe abripi, ac praeterea controverſiarum finem ultra aequum procraſtinare. Interdum quoque intuemur, neque ſine moerore, viduarum, orphanorum, pauperumque jura peſſumdari; minus potentibus etiam non raro inſultare potentes; eoſque, qui ad juſtitiam miniſtrandam adleguntur, in ipſam potiſſimum peccare juſtitiam. Fortaſſis etiam ejuſmodi mala graviora ac plura fuere Caroli Magni temporibus, quàm noſtris. Itaque is ſalubri conſilio uſus decrevit, Proceres quotannis deligere, eoſque extraordinaria poteſtate munitos in Provincias mittere, ut quidquid depravati atque incompoſiti invenirent in Populo, in foro, & in reliquis Reipublicae negotiis, ſuâ prudentiâ, atque auctoritate corrigerent ac tollerent. Id quoque interdum agere conſueverunt Romani, quum eorum potentia florebat; ſimilemque prope morem adhuc retinet prudentiſſima Venetorum Reſpublica. Et Miſſis quidem hujuſmodi tanta tribuebatur poteſtas, ut

A à Ducibus, Marchionibus, & Comitibus, ordinariis videlicet, immo perpetuis Provinciarum ac Urbium Rectoribus, nullum impedimentum eorum auctoritati objiceretur. Primo id muneris demandatum Nobilibus Vaſſis atque Miniſtris, ſed quibus anguſta domi res erat. Verùm inſtigante hac eadem paupertate ad B improbas actiones, factoque muneribus loco, experientia docuit, in Populi detrimentum converti, quod in illius utilitatem atque praeſidium fuerat excogitatum. Proinde ſapientiſſimus Imperator Anno DCCCII. (ut eſt in Annalibus Lambecianis Part. 2. Tom. II. Rer. Italicar. pag. 115.) *recordatus miſericordiae ſuae de pauperi*-C*bus, qui in Regno ſuo erant, & juſtitias ſuas pleniter habere non poterant, noluit de infra Palatio pauperiores Vaſſos ſuos tranſmittere ad juſtitias faciendum propter munera; ſed elegit in Regno ſuo Archiepiſcopos, & reliquos Epiſcopos & Abbates, cum Ducibus, & Comitibus, qui jam opus non habebant ſuper innocentes munera accipere: & ip*-D*ſos miſit per univerſum Regnum ſuum, ut Eccleſiis, viduis, & orphanis, & pauperibus, & cuncto Populo juſtitiam facerent*. Ejuſmodi verò Miſſis poteſtas plerumque tribuebatur in plures Pagos & Comitatus, & *Miſſaticum* appellari conſuevit regio eorum curae ſeu legationi commendata. Ut ergo illi in alicujus Urbis agrum E advenìebant, Regiis literis explicatis, quoſque invitabant ad exponendas, ſi quas habebant, conquerendi aut litigandi cauſſas. Hujus ritus adſervatum nobis veſtigium deprehendi in antiquo exemplo pergamenae, quod mihi ſuppeditavit Archivum Capituli Canonicorum Cremonenſium. Ita ſe habet monumentum illud.

Andreas

Andreas Laudenſis Epiſcopus, & Rogerius filius Rumaldi, in Placito Laudenſi coram Benzone Miſſo Ottonis III. Imperatoris litem inter ſe agitant, Anno Chriſti 1000.

A DUm in Dei nomine, Comitatu Laudenſe, in Villa, quae noncupatur Tauriano, in via publica, in judicio reſideret Benzo & Miſſus Domni Tercius Ottoni Imperatori, qui per Epiſtola, * ſi illum Miſſus: „ Eidem Domini favente clementia Rex. Si „ noſtrorum Fidelium mentes exul- „ tare fecerimus, noſtra ſervicia e- „ xercere diligentius. Quapropter no- B „ tum volumus cunctis in Laudenſi „ Comitatu manentibus, majoribus „ ſeu minoribus, noſtre auctoritatis „ pagina conceſſiſſe Benzone ipſius „ Comitatus Comiti habere poteſta- „ tem & jura, ſicuti & judicare po- „ tuerit, omni noſtra, noſtrorumque „ fidelium, remota contradictione. C „ Quod ut verius credatur, diligen- „ tiuſque obſervetur, noſtro Sigillo „ juſſimus annotari. *Juſtitias faciendas ac deliberandas; reſidentibus cum eo Teodaldus, Adelbertus &c. Ibique eorum veniens preſentia Rogerius filius quondam Rumaldi de loco Bariano, nec non & ex alia parte* Domnus Andreas Epiſcopus *Sancte* Laudenſis *Eccleſie, una cum Maurone ejus & ipſius Epiſcopo Avocatus; & retulerunt ipſe Rogerius*: Abeo & teneo ad meam D proprietatem Caſis & Caſtris, ſeu rebus territoriis &c. quibus ſunt poſitis tam infra Caſtro, qui nominatur Sancto Floriano &c. jugeras centum. Atque in loco, ubi dicitur Maleo, tam infra Caſtro &c. juges ſepticentum &c. *Anno Imperii Tercius Domni Ottoni Imperii Deo propicio Quinto, die menſis Auguſti, Indictione XIII.*

Benzo Miſſus Domni Imperatoris interſui.

Ex vetuſti, ut ſuſpicor, amanuenſis incuria heic occurrunt luxata quaedam. Attamen ſatis elucet, Benzonem Miſſum, antequam ad judicandum acceſſerit, literas ſuae auctoritatis ab Ottone III. Auguſto acceptas promulgaſſe. *Tractoriae* appellabantur ejuſmodi Literae, de quibus agam in Diſſertat. XIX. *de Tributis*. Edicebant autem ejuſmodi Judices extra ordinem adlecti, ſe miſſos à Regibus & Auguſtis *ad ſingulorum hominum lites* ac *intentiones*, hoc eſt contentiones, *audiendas ac deliberandas*. Et quandoquidem non uno in loco conſiſtere ſolebant, ſed per Provinciam, & Pagos vagabantur, in locis ſingulis diſciplinam ac juſtitiam reſtauraturi: ideo *Miſſi diſcurrentes* appellabantur. Quamquam id ex pleriſque Placitis factum appareat, attamen ingratum Lectori minime futurum puto, ſi exemplum adferam, petitum ex inſigni Archivo Monachorum Ciſtercienſium Sancti Ambroſii Mediolanenſis, ubi autographum, revera à voracitate temporis valde attritum, ego prae manibus habui atque deſcripſi.

In Pla-

In Placito Mediolanenſi coram Berengario Nepote & Miſſo Berengarii Imperatoris, Advocatus Monaſterii Mediolanenſis S. Ambroſii litem agit ac obtinet contra Adelardum quemdam, Anno 918.

D*Um in Dei nomine, Civitate Me-* A
diolani, Curte Ducati, in laubia
ejuſdem Curtis, in judicio reſideret Be-
rengarius Nepus & Miſſus Domni
& glorioſiſſimi Berengarii *ſereniſſimi*
Imperatoris, *Avio & Senior ejus, qui*
in Comitatu Mediolanenſe ab ipſo Im-
peratore Miſſus eſſet conſtitutus tamquam
Comes & Miſſus diſcurrens, *ſui pre-*
ſencia ſingul........ intenciones, eciam B
Epiſtola ſigillata ab anulo idem Domni
Imperatoris hic Mediolani in ipſo Judi-
cio oſtenſa fuit & relecta, in qua con-
tinebatur, ut....... Berengarius Nepus
idem Domni Imperatoris Miſſus eſſet con-
ſtitutus; reſidentibus cum eo Rotgerius
Vicecomes *ejuſdem* Mediolanenſis Ci-
vitatis, *Protaſius qui & Atto, Rot-*
fredus, Ragifredus, item Ragifredus, C
Lanfrancus, alio Rotfredus, & Berte-
ricus Judices Domni Imperatoris, Lu-
pus, Petrus, Johannes, Giſelbertus, Jo-
nam, item Johannes, Petrus...... Me-
diolanenſes, Gaidulfus, Dagibertus, &
Anſpertus Notariis, & reliqui. Ibique
eorum venerunt preſencia Giſelbertus Ju-
dex de loco Aticiaco, Advocato... bea-
ti Chriſti Confeſſoris Ambroſii, ubi e- D
jus ſanctum umatum quieſcit Corpus,
ſitum in ſuburbium Mediolanenſis Civi-
tatis, nec non Adelardus de L.......
filio quondam Anradi, intencionem ha-
bentes. Dicebat ipſe Giſelbertus Advo-
catus: „ dudum in judicio malavi i-
„ ſtum Adelardum, quod malo or-
„ dine detineret......... diceret ali-
„ quantis rebus territoriis, quibus E
„ eſſent poſitis in locis & fundis
„ Mercai, & in Robereto finibus Va
„ liſteline, que legibus pertinere de-
„ berent ejuſdem....... Sancti Am-
„ broſii, que eſſent rebus ipſis per
„ nominative illis in Mercai. In
„ primis campo & prado inſimul te-
„ nente per menſura tabolarum qua-
„ draginta...... partes res Sancti A-
„ bundii, & de quarta Sancti Am-
„ broſii, alio campo per menſura ta-
„ bolarum quinquaginta, tercio cam-
„ po per menſura tabolarum duode-
„ cim....... Sancti Abundii de alia
„ Langobardorum Silva Caſtanalbi
„ cum ipſo campo tenente eſt juges
„ duas de una parte Sancti Abun-
„ dii, de alia Sancti.... tercia Lan-
„ gobardorum, & in Roboreto pra-
„ do uno per menſura juges duas &
„ tabolarum quindecim &c. unde per
„ wadiam firmati ſuper hoc acceſſi-
„ mus, & odie exinde hic in judi-
„ cio inter nos........ abemus Pla-
„ citum ad racionem ſtandum, re-
„ ſponſum exinde dandum, aut le-
„ gitime finiendum. *Ad hec reſpon-*
„ *dit ipſe Adelardus:* Vere ſicut Au-
„ giſelbertus Advoc......... ita me
„ malaſti, & inter nos actum & wa-
„ diatum eſt, & ſuper ipſis rebus
„ acceſſimus, ſicut aſſeruiſti, & e-
„ xinde odie hic in judicio inter
„ nos...... abemus Placitum ad ra-
„ cionem ſtandum, aut legitime fi-
„ niendum; ſed concredo me quia
„ de ipſa res, unde ſuperius nomi-
„ native per locas, & in alico.....
„ coërencias dixiſti, nihil mihi per-
„ tinet ad abendum nec requiren-
„ dum, neque pertinuit, & de cum-
„ munaliis in eodem denominato lo-
„ co & fundo Mercai, ſita Valiſte-
„ line

„ ſine ſupter, tam in montibus, quam „ in valis, ſeu in alpibus, adque „ in planicis in ipſo a denominato „ loco & fundo Mercai, unde me „ ſuperius malaſti, & pertinet de „ jura ipſius Monaſterii, nihil con- „ tradico, nec contradicere quero, „ quia nec legibus poſſum, ſed le- „ gibus propriis eſſe debent ejuſdem „ Monaſterii Sancti Ambroſii. *His peractis & manifeſtacione facta paruit ſupradictis Auditoribus eſſe recte, & judicaverunt, ut juſta eorum intencione & profeſſione ſeu manifeſtacione eidem Adelardi........ rebus ipſis, hunde ut ſupra egerunt, amodo & in antea pars ejuſdem Monaſterii Sancti Ambroſii abere debere, & finita eſt cauſa. Et qualiter hec cauſa acta eſt, notitiam ad futuram tenendam memoriam, & ſecuritatem ejuſdem Monaſterii Sancti Ambroſii, ego Ingelbertus Notarius ſcripſi & interfui, Anno Imperii Domni Berengarii Imperatoris Tercio, menſe Aprelis, Indictione VI.*

Signum manus ſupraſcripti Berengarii Nepus & Miſſus Domni Imperatoris, qui ut ſupra interfuit.

......bericus Vicecomes interfui.

Rotfredus Judex Domni Imperatoris interfui.

Giſelbertus Judex interfui.

Aupaldus Judex Domni Imperatoris interfui.

Petrus Judex interfui.

Ragifredus Judex Domni Imperatoris interfui.

Petrus Judex interfui.

Rotfredus Judex Domni Imperatoris interfui.

Jonam Judex interfui.

Marinus Judex interfui.

Curtem Ducatus, quam heic memoratam vides, teſtem habemus, olim Mediolanenſi Urbi Praefectos, *Ducis* appellatione fuiſſe inſignitos. Et quidem loci memoria ad noſtra uſque tempora ſervata creditur, ubi in media fere Urbe appellatur *il Corduſo*. Hac de re egi in Diſſertat. V. *de Ducibus*. Qui vero hic vocatur *Berengarius Nepus & Miſſus Domni & glorioſiſſimi Berengarii ſereniſſimi Imperatoris*, idem eſt ac Berengarius, qui poſt Hugonem & Lotharium Italiae Reges Italicum Regnum Rex & ipſe rexit, illudque Ottone Magno tandem decertante amiſit. Haec de illo, ejuſque patre Adelberto habet Liutprandus Hiſtoricus Lib. 2. Cap. 10. *Adelbertus Iporegiae Marchio, cui Berengarius* (ſcilicet Primus, qui Rex Italiae, ac poſtmodum Imperator fuit) *filiam ſuam nomine Giſlam conjugio copulaverat, ex qua filium genuerat, cui & Avi ſui vocabulum dederat*; nempe Berengarium in Placito iſto primas agentem, cujus propterea Berengarius I. Auguſtus dicitur *Avius & Senior*. Atque in hac etiam Charta animadverte, productam primo fuiſſe *Epiſtolam ſigillatam ab anulo ejuſdem Domni Imperatoris, in qua continebatur, ut idem Berengarius Nepus ipſius Domni Imperatoris Miſſus eſſet conſtitutus*. Comes autem Mediolanenſis Urbis interfuiſſe Placito non legitur. Interfuit quidem *Rotgerius Vicecomes ejuſdem Mediolanenſis Civitatis*, fortaſſe quod mors Comitem ſuſtuliſſet, aut is ab Urbe abeſſet. Fuit enim in more, ut Comites ejuſmodi judiciis intereſſent, neſcio num honoris, an neceſſitatis cauſsâ. Id palam fiet ex Placito Patavii habito, regnante Henrico inter Reges Quarto, inter Imperatores Tertio: quod expreſſum fuit ex antiquo exemplo, exiſtente in Archivo nobiliſſimi Monaſterii Benedictinorum Sanctae Juſtinae Patavii. Illic enim praeter Miſſos Regios in judicio conſedit *Albertus Comes*

mes hujus Civitatis, uti & *Oldericus Epiſcopus Patavienſis*, quem *Uldaricum* Ughellius appellat; nam & Epiſcopi hanc honorificentiam adhibebant Re- A giis Miſſis, ut eorum judiciis intereſſent. Immo, ut eorum praeſentiâ juſtitiae tutius conſuleretur, ad Placita ipſa invitabantur.

Refutatio Vallis de Mercato facta à Civibus Patavinis Johanni Abbati Sanctae Juſtinae in Placito habito Patavii à Miſſis Henrici IV. Regis, Anno 1077.

DUm *in Dei nomine, in Civitate Padue, in caſa terrena* Domni Olderici Epiſcopi, *per data licentia in judicio reſidebat* Domnus Sigifredus *&* Miozo, Miſſi Domni Henrici Regis, *ad ſingulorum hominum juſtitias faciendas & deliberandas, & cum eis* Domnus Oldericus Epiſcopus, *&* Albertus Comes hujus Civitatis Patavienſis, *& Ogerius Advocatus &c. ſimulque cum eis alii boni viri, quorum nomina ſunt hec &c. In iſtorum omnium, & aliorum hominum preſentia veniens* Johannes Abbas de Monaſterio Sancte Juſtine, *ſimul cum Uberto Advocato ſuo retulit, & cepit dicere, ac poſtulare mercedem, dicens*: „ Peto vos, Domini & Miſſi Domni mei Regis, ut faciatis nobis juſtitiam propter Deum & animam Domni mei Regis, & veſtras animas: ut Vallis, que eſt foris hujus Civitatis Patavi, que dicitur Vallis de Mercato, que ſimul ſe tenet Pratum & Zairo vocato, cum Valle, ſeu cum caſis & ortis ſimul ſe tenentibus cum predicto Zairo, quod fuit antiquitus edificium magnum: que omnia proprium ſunt de Sancta Juſtina &c. Similiter peto mercedem de aqua fluvii Rodolonis, ubi dicitur ſupra Ponte Vicentino ad molendinum in ipſa aqua tenendum & habendum. *Tunc predicti Miſſi Regis interrogavere Judices, quod exinde* B *facere debuiſſent. Et inquiſita a multis partibus, & non potuere cognoſcere, quod illa Valle & illo Zairo pertinuiſſe niſi ad Monaſterium Sancte Juſtine, & cognoſcere quod non pertinebat in illa Valle, que dicitur Petra Mercato, & predicto Zairo ad Cives Padue, neque ad ullum alium, niſi ad predictum Monaſterium Sancte Juſtine, ſicut ipſi plures* C *de Civibus dicunt. Tunc interrogaverunt omnes Cives, ſi quis ex eis auſi fuiſſent hanc veritatem jurare propter Deum. Et ecce tres viri de eiſdem Civibus preſentes, Azo Advocatus, Martinus de Juliana, & Donatus de Warangolo reſpondentes dixerunt*: Nos enim propter veritatem dicentes teſtificamus hanc rem, & jurantes pro- D pter Deum. *Ad quod teſtimonium nullus de Civibus contradixit, ſed omnes tacuere &c. Et dixere Miſſi Regis ad Judices, quod facere deberent. Et dixerunt ſententiam Legis & firmavere*: Venite vos omnes Cives, & refutate in manibus Domni Abbatis iſtam Vallem cum illo Zairo. *Accedentes quanti potuere tangere fuſtum, & refu-* E *taverunt in manu Domni Johannis Abbatis ex deliberatione Epiſcopi illam terram, ſicut deſignatum eſt. Et poſt miſerunt bannum ex parte Regis ſuper illam totam terram, & ſuper aquam de Rebolone, quam refutavit Ugo de &c. ut quicumque ab hac die in antea &c. In eodem loco dimiſit Odelricus Epiſcopus magnam refutacionem in manu Johannis*

hannis Abbatis dicens: Et ego ſimiliter predictam terram de Valle refuto in Monaſterio Sancte Juſtine per me & meos ſucceſſores ſub eodem banno, niſi tamen ut concedas mihi fodere de Zairo aliquas petras, ut poſſim perſolvere debitum, quod habeo in....... *Et preceperunt Miſſi Regis &c.*

Et ego Stephanus Notarius de juſſione predictorum Miſſorum & Judicum ſcripſi Anno Incarnationis Domini noſtri Jeſu Chriſti MLXXVII. Quarto Kal. Martii, Indictione XV.

✠ *Signum Sigifredi & Miozo Miſſi* ✠ *Regis Henrici, qui hoc ſignum Crucis fecerunt.*

Ego Alencus Judex ibi fui.

Ego Gadulus Juris prudens ibi fui.

Ego Odelricus Dei gratia Epiſcopus interfui.

Hinc autem, uti & ex reliquis Placitis intelligimus, una cum Miſſis Regiis, ſive Comitibus, Marchionibus, ceteriſque Placitum habentibus, conſueviſſe aſſidere *Judices*, ſive *Juris peritos*, è quorum potiſſimum examine & conſilio pendebat cauſſae deciſio. Id autem factum, quod Comites, Miſſi, & reliqui ad judicia facienda electi, non ſemper Legum ſtudio multum operae dederant, ac proinde alieno ſubſidio ad recte judicandum indigebant. Quod ſi quis querimonias deferebat adverſùs ipſum Comitem, ſive Praeſidem Civitatis, à Regiis Miſſis continuo audiebatur; & ipſe Comes ante eos in judicio ſe ſiſtere, ſuaſque deducere rationes cogebatur. Anno DCCCXXXIII. Veronenſi-ne Urbi, an Mantuanae praefuerit *Goradus Comes*, alii decernant. Ereptam ſibi ab eo Silvam Hoſtiliam, cujus nunc Oppidum & ager Mantuanae Civitati ſubeſt, conquerebatur Leo Abbas nobiliſſimi ac Vetuſtiſſimi Monaſterii Veronenſis Sancti Zenonis. Veronam igitur progreſſis Miſſis Lotharii I. Auguſti, ante eos de uſurpatione querelam expoſuit Veronenſis Abbas, eademque cauſſa agitata eſt, ſed minime tunc definita. Quare lis delata eſt ad ipſius Auguſti tribunal. Qualis inde emerſerit ſententia, ex ſequenti Charta Judicati habebis, quam ex antiquiſſimo exemplo adſervato inter membranas Archivi ejuſdem Coenobii ego olim deſcribebam.

Lotharii I. Imperatoris Praeceptum pro Monaſterio Veronenſi Sancti Zenonis contra occupatores jurium ejuſdem, Anno 833.

IN nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti Dei aeterni. Hlotharius Auguſtus invictiſſimi Domni Imperatoris Hludowici filius. Quicquid enim in noſtra vel Procerum noſtrorum preſentia recto tramite ſecundùm Legem diffinitum fuerit, oportet noſtris confirmare oraculis, ut jure firmiſſimo maneat inconvulſum. Igitur notum ſit omnium fidelium noſtrorum, praeſentium ſcilicet ac futurorum ſagacitati, quia cum Miſſi noſtri *in Piſcaria ad univerſorum cauſas audiendas, ac recta judicia terminanda reſediſſent; ibique veniens* Leo Abbas, *& Advocatus Sancti Zenonis Garibaldus nomine, unde idem Leo per ordinatione* Rataldi *venerabilis* Epiſcopi *eſſe videbatur, interpellaverunt Ragileuſum & Ragimpertum Advocatos* Goradi Comitis, *dicentes, quod pars prefati Goradi Silvam, que dicitur Hoſtilia, & paſcua, pertinente ex jure Sancti Zenonis*

nonis ſuo jure occupaſſet inlicite, & contra Legem. Quam rem dum prefati Miſſi noſtri per ſe minime diffinire potuiſſent, in noſtram hoc pleniter deliberanda juſſimus venire preſentiam. Qua de re dum diligenti adhibita inveſtigatione rei veritatem perquireremus....... predictus Abba optutibus noſtris Praecepta antiquorum Regum, necnon & bone memorie Avi noſtri Domni Karoli *preſtantiſſimi* Imperatoris, *verum etiam* & Avunculi noſtri Pipini *quondam glorioſi* Regis, Domnique & genitoris noſtri Hludowici *ſereniſſimi* Auguſti. *Que dum relegi feciſſemus, comperimus juſte & rationabiliter parti Monaſterii Sancti Zenonis in omnibus paſcuarum & capuli ſeu decime, & omnem exactionem pertinere abſque qualibet in parte aliquid redibitionis debitum ſalvo ſuo jure in integrum territorio, ubi Hoſtilia nuncupatur, cujus fines ſunt à Pado uſque in Caput Turnioni, & à Foſſa Lubia uſque ad Foſſam Regiam & Pollicinem juxta Caſtrum Reveri. Ideoque ad prefatum Sanctum ac venerabilem hos noſtre auctoritatis apices fieri juſſimus, per quos abſque qualibet inquietudine ab hinc in futurum noſtra auctoritate teneat, juſteque fruendo poſſideat. Inſuper retulit nobis* Rataldus Epiſcopus, *cui prefatum Monaſterium noſtra auctoritate ad regendum commiſſum erat, eo quod* Goradus Comes *aliquas ei inferat contra cauſationes de quibuſdam rebus & mancipiis, que olim* predeceſſor *prefati Goradi* Vulvinus *nomine cum* Epiſcopo Brixianae Eccleſiae Chuniberto *nomine commutaverat, & econtra ſibi placitam acceperat commutationem. Que dum utilia poſt aliquot dies idem Rataldus venerabilis Epiſcopus prefate Sancti Zenonis Eccleſie eſſe cognoviſſet, datis in recompenſatione parti predicte Brexane Eccleſie congruentibus rebus & manci-*

A *piis à* Petro *quondam* ejuſdem Eccleſiae Epiſcopo *commutationis ordine parti prenominate Sancti Zenonis Eccleſie conquiſivit ad habendum. Sed quia* Regiae poteſtatis Miſſus *inter has defuerat commutationes, pro hujuſmodi occaſionibus adimendis, ne ideo ab eadem Eccleſia auferantur, quoniam legaliter abſque* Regio Miſſo *non poterant com-* B *mutari, hanc noſtram auctoritatem ſuper prefatas commutationes addere libuit, per quas jubemus, & manſurum ſancimus, ut nullus fidelium Sancte Dei Eccleſie, noſtrorumque ab hinc in antea inde aliquam parti ſepe dicti Sancti Zenonis inferre preſumat contrarietatem: ſed liceat ei, ut juſto tramite adquiſivit, quiete Rectoribus ipſius Eccleſie ordinare* C *atque diſponere quicquid utilitas predicte dictaverit Eccleſie. Si vero, quod futurum non credimus aliquis, Dux, Comes, aut cujuslibet amminiſtrationis, aut privata perſona contra omnia ſupraſcripta moliri aliquid preſumpſerit, ſeu infrangere vel corrumpere ex parte, aut ex toto temptaverit, ſciat ſe compoſiturum mille Mancoſos auri obrizi, me-* D *dietatem Camerae noſtrae, & medietatem jam dicto Monaſterio &c.*

Ductemirus Subdiaconus atque Notarius ad vicem Hermenfredi ſcripſi.

Data XVIII. Kalendas Februarii, Anno Chriſto propitio Imperii Domni Hludowici Sereniſſimi Imperatoris XX. & Hlotharii XI. Indictione XI.

Actum Mantua Palatio Regio, in E *Dei nomine, feliciter. Amen.*

Heic dicitur *pars Goradi Comitis* Silvam illam occupaſſe inlicite, & contra Legem. Erant Comitibus Allodia, ſed, ut in praecedenti Diſſertatione monui, erant & ſua jura, ac ſtati reditus ex officio Comitatus cujuſcumque Urbis, diverſi à tributis, ac reditibus Regio Fiſco debitis. Incertum eſt, num is inter Allodia ſua nume-

numeraret, an potius ad jus ſui muneris ſpectare Silvam illam Goradus Comes contenderet. Prodit autem Charta iſta, inſigne Monaſterium Sancti Zenonis in *Commendam*, ut nunc ajunt, fuiſſe conceſſum *Rataldo Epiſcopo Veronenſi*, pro more illorum temporum, a Lothario I. Auguſto; & quum ſatis aperte hinc deduci poſſit, ipſum Rataldum tunc in vivis fuiſſe, proinde emendanda videtur Chronologia Epiſcoporum Veronenſium apud Ughellium Tomo V. Italiae Sacrae. Ille enim ſtatuere videtur Rataldi mortem, quem *Rotaldum* is appellat, circiter Annum DCCCXX. cui ſucceſſiſſe ait *Audonem Epiſcopum*. Tum refert poſtremas tabulas ejuſdem Audonis *Anno DCCCXXX. ſcriptas*, *imperante Ludovico Pio;* atque ad Annum DCCCXL. *alterum Rotaldum* in Catalogum Veronenſium Antiſtitum infert. Verùm ex Diplomate nunc producto conſtare poteſt, Radaldum Epiſcopum adhuc floruiſſe Anno DCCCXXXIII. Neque ullus Rataldus Secundus excogitandus erat, quum unus ante Audonem Veronenſem Eccleſiam rexerit, uti Panvinius egregie animadverterat. Fallitur autem Ughellius, teſtamentum Audonis referens ad tempora Ludovici Pii, quum ſcriptum fuerit *imperante Domino noſtro Hludovico magno Imperatore*, *Anno XI. ſub die XV. Auguſti*, *Indictione VIII.* atque adeo illud ſpectet ad tempora Ludovici II. Imperatoris, ſcilicet ad Annum DCCCLX. ut propterea videas, poſt *Rataldum* praefuiſſe Veronenſi Eccleſiae *Aginum*, qui Anaſtaſio Bibliothecario teſte Anno

A DCCCXLIV. Romae interfuit, quum in Regem Italiae inunctus eſt idem Ludovicus II. Lotharii I. filius, poſtea Imperator. Poſt *Aginum* verò ſtatuendus eſt *Audo Epiſcopus*. Et quum in Diplomate per eundem Ughellium evulgato, ubi *Audo quondam Veronenſis Epiſcopus* nominatur, revera legatur *Ludovicus Mundi Imperator Auguſtus*, B Diploma illud ſuppoſitionis arguere unicuique fas eſt: ſed fortaſſis aliter ſe Charta habeat, & germanum ſit illud monumentum, quod emiſerit Ludovicus II. Auguſtus poſt Audonis mortem. Ad rem noſtram regrediamur. Silva Oſtilia ampliſſimus ager fuit, neque integra ad Monaſterium Veronenſe Sancti Zenonis perti- C nebat, quum Nonantulanum Mutinenſe Monaſterium ibi quoque ſuam portionem poſſideret. Teſtes habeo alias tabulas, quas è Ferrarienſibus pergamenis hauſit ſingularis amicus meus, alibi laudatus, Joſeph Antenor Scalabrinius Rector Eccleſiae Ferrarienſis Sanctae Mariae de Bucca. Ex iis intelligimus, ob iſtam D quoque portionem ab *Hucpoldo Comite Veronenſi* moleſtiam illatam fuiſſe Monachis Nonantulanis Anno DCCCXX. Verùm Rataldus idem Veronenſis Epiſcopus, auctoritate à Ludovico Pio Auguſto acceptâ, uti ejuſdem Miſſus, Comitem ad Placitum adduxit, eumque ſilere juſſit. Egregium eſt monumentum, quum ſuperiori adnexum E fortaſſe ſeriem aliquot Comitum Veronenſium nobis exhibeat, ac praeterea *Andream Vicentinum Epiſcopum*, ab Ughellio in Italia Sacra praetermiſſum, vitae nominis reſtituat.

Placitum Veronae habitum à Rataldo Veronenſe Epiſcopo, Miſſo Ludovici Pii Auguſti, in quo Nonantulani Monachi cauſſam obtinent contra Hucpoldum Comitem Veronenſem, Anno 820.

D*Um in Dei nomine, Civitate Verona, in judicio reſſediſſemus nos* Rataldus Epiſcopus, Miſſo Domni Imperatoris *ad ſingulorum hominum deliverandas intentiones, reſſedentes nobiſcum* Hucpuldus Comis ipſius Civitatis, *Andreas Judex, & Bonifritus Notarius Regularis, Draco, & Raginpertus Scavinis ipſius Civitatis, vel reliquis; ſic ipſe Bonifritus Notarius, juxta ut nos illi comendavimus, cepit querere prefati Hucpuldi Comitis de parte Monachorum Nonantule & Silva, que nominatur Oſtilia, que poſita eſſe videtur in finibus ipſius Civitatis Veronenſis, portionem illam, que fuit quondam* Anſelmi Abbati, *& Aidini germani, quarum res que à prefato Monaſterio devenerunt: hoc eſt quartam portionem deſuper tota ex prefata Silva, & medietatem in aliis tribus portionibus, quam à parte Regia adquiſiverunt; excepto ſorte una, que pertinet ad domum cultile Capelle Regalis, quod vocabulum eſt Sancto Laurentio, & alias Sorticella, que videtur eſſe de Curte Roverſcelle* Anſelmi Comitis. *Et dicebat, quod contra Legem ipſe Hucpuldus eam habet. Hec nos audientes comendavimus ipſius Hucpuldi, ut inquireret de cauſa hec ſi cum Legibus haberet, veniret ad Plaido, & qua re melius poterit, eam defendat. Et cum nos illi hoc comendaremus de Domni Imperatoris juſſu, ſic ipſe Hucpuldus comendavit prefato Raginperto Scavino & Advocatore ſuo, ut exinde inquirere, & ad Plaido plenam racionem exinde donared. Poſitò placito venientes nos ſtatuto die in Corte Regi,* A *que dicitur Pociolo, ripa fluvio Mencio, & cum reſſediſſemus inibi ad cauſſas audientes, reſſedentes nobiſcum* Andreas Epiſcopus Vicentinus, *& ipſe* Hucpuldus Comis, Sevodo Comis de Mantua, *& ſupraſcriptus Andreas Judex, & Bonifritus, Lupus, Bodonicus, & ipſe Draco, & Raginpertus Scavinus, vel reliqui, ſic ipſe Bonifritus re-* B *tulit nobis de hac cauſa, & dixit:* Ecce modo Plaido eſt. Volumus ſcire quid iſte Hucpuld Comis de ipſa Silva, que nominatur Oſtilia, que pertinet ad Monaſterium Nonantule oſtendere vult, aut pro qua cauſa eam contradicit. *Qui & ipſe Hucpuld Comis & ſupraſcripto Raginpertus Advocatore ejus dixerunt, quod nullam* C *racionem juſticiam invenire potuiſſent, nec poterint, quomodo quartam partem & medietatem ex tribus portionibus de prefata Silva Oſtilia exceptis duabus Sortibus, quas ſuperius nominavimus à parte predicti Monaſterii cum Lege poterit contradicere. Sic de preſenti ipſe Hucpold Comes per manicias ſuas de manu ejuſdem Bonifritus à parte prefa-* D *ti Monaſterii reveſtivit. Unde & pro ſecuritate ejuſdem Monaſterii Nonantule, hanc noticiam facere commonuimus.*

Ego Deusdedit Notarius Regularis ſcripſi, Anno Domni Ludòici Imperatoris Septimo, Pridie Kalendas Aprelis, Indictione Tertiadecima.

Ego Rataldus Epiſcopus, Miſſo Domni Imperatoris manu mea ſub- E ſcripſi.

Ego Andreas Epiſcopus Vicentinus concordans ſubſcripſi.

Andreas

Andreas Judex ſubſcripſi.
Draco ſubſcripſi.
Raginpertus Scavinus ſubſcripſi.
Ego Hucpuldus Comes ſubſcripſi.
Ego Bnifritus Notarius ſubſcripſi.
Ego Odo Comes ſubſcripſi.
Lupus ſubſcripſi.
Bodonicus ſubſcripſi.
Brandolinus ſubſcripſi.

Animadverte in hoc Placito Italicae, aut Francicae Linguae voces ac phraſes, ſcilicet *Comendavimus*, hoc eſt *comandammo*, ſive *commandâmes*: & *de parte Monachorum*, quod Italice diceres *da parte de' Monaci*, Gallice verò *de part des Moines*: & *veniret ad Plaido*: & *racionem exinde donared*: & *per manicias ſuas*. Uti in Diſſertat. VII. *de Comit. Palat.* animadverti, Anno DCCCLIII. occurrit *Hucpoldus Comes Palatii*. Neſcio fieri-ne potuerit, ut idem Veronenſis Comes, qui in Charta hac memoratus, procedente tempore ampliori illo munere donatus & functus fuerit; an potius nepos illius, aut alter ab eo *Comes Palatii* dicendus ſit. Sed quamquam tanta foret Comitibus, hoc eſt Judicibus Populi ordinariis, auctoritas, & amplior quoque Miſſis Regiis, ideſt Judicibus extraordinariis: adhuc tamen ſi quando Placitum habere, & judicium inſtituere volebant extra Palatium Regis, aut extra aedes eorum proprias, id eis interdictum fuit, neque facere licebat, niſi impetratâ veniâ à dominis ejus domus aut agri. Statutum id fuit Lege XXII. Ludovici Pii Auguſti inter Langobardicas, Par. II. Tomi I. Rer. Italicar. ubi legimus: *Minora verò Placita Comes infra ſuam poteſtatem, vel ubi impetrare potuerit, habeat*. Quamobrem ubi in alienis aedibus aut agris (nam & in agro, & ſub dio, & ſub arboribus nonnunquam id factum) Placita celebrabantur, conſuevere Comites, & Miſſi expoſcere à domino loci facultatem illic inſtituendi judicii. Impetrata quoque venia in ipſis Judiciorum Chartis exprimi conſuevit iis verbis *per data licentia*: ne quidquam juris in eam domum aut agrum tribuere ſibi Judicibus publicis in poſterum fas eſſet. Id quidem notum: attamen exemplo manifeſtiorem efficere hunc ritum mihi placuit, evulgando Placitum, cujus exemplum Seculo Chriſti Decimo ſcriptum deſumſi ego olim ex Archivo Monachorum Caſinenſium Sancti Salvatoris Ticinenſis.

Placitum in Civitate Regii habitum ab Ildoino Miſſo Hugonis Regis, in quo Rodulfus filius quondam Unrochi Comitis evincit Eccleſiam Sancti Fauſtini de Herberia contra Aribaldum Epiſcopum Regienſem, Anno 945.

D*Um in Dei nomine, in Civitate Regio, infra clauſtra & domum Sancte Marie Mater Eccleſie, & Epiſcopio iſtius Regienſis, in Sala, que eſt in latere ipſius Eccleſie, & in Laubia, que eſt ante Caminata Dormitorio ipſius Sale, in judicio reſideret* Ildoinus Vaſſus Donni Aribaldi Epiſcopi *ipſius Sedis, per data licencia, &* Miſſus Domni Ugonis *glorioſiſſimi* Regis, *ex ac cauſa ab eo conſtitutus: reſidentibus cum eo Conſtabilis, Grimaldus Judices Donnorum Regum, Ingelranno Scavino iſtius Regienſis, Mari*nus,

nus, *Ginpertus Notariis*, *Lanbertus de Marmoriolo*, *Reſtaldus filius quondam Martini de Civitate Parma*, *Gunbertus*, *Johannes*, *Petrus*, *&* *Petrus de Cinaclo*, *Rodulfus de Lozo fredo*, *Matefredus*, *Reſtanus*; *Liuprandus Vaſſis ipſius Aribaldi Preſuli*, *&* *reliqui plures*. *Ibique eorum preſencia veniens* Rodulfus filius quondam Unrochi Comes, *nec non &* *ex alia parte ipſe* Domnus Aribaldus Epiſcopus *una cum Gituiſo Scavino ipſius Regienſis Avocato ſuo & ipſi Epiſcopio*, *altercacionem inter ſe habentes*: *&* *retulit ipſe Rodulfus*; ,, Dudum in judicio veſtris, qui- ,, bus ſupra, preſencia mallaverunt ,, me hiſti Domnus Aribaldus Epi- ,, ſcopus & iſte Gituiſo Avocato ſuo ,, & iſtius Epiſcopio, quod ego in- ,, juſte & malo ordine introiſſet, vel ,, detinuiſſet Cappella una, que eſt ,, ad onorem Sancti Fauſtini Marti- ,, ris Chriſti conſtructa in loco & ,, fundo Erbaria cum caſis & rebus ,, domui Coltiles quamque & maſ- ,, ſariciis, ſeu & omnibus rebus ter- ,, ritoriis atque familiis, vel mobi- ,, libus, ſive & omnibus redicioni- ,, bus cocumque ordine ad ipſam Ec- ,, cleſiam pertinentibus & aſpicienti- ,, bus: quas dicebant parti jam di- ,, cto Epiſcopio ad habendum perti- ,, nere deberent. Sed ego exinde de- ,, di eis reſponſum, quod Eccleſia ,, ipſa cum omni ſua integritate & ,, pertinencia, & cum omni redicio- ,, ne, ſicuti uſque nunc ad ipſam ,, Eccleſiam dare conſueverat, ad ,, meam haberet & detineret pro- ,, prietatem: ſed non malo ordine, ,, pro eo quod ego & quidem quon- ,, dam *Unrocho Comes genitor meus*, ,, heas habuiſſemus & detinuiſſemus ,, ad noſtram proprietatem per annos ,, triginta. Cum ergo taliter retuliſ- ,, ſem, interrogatus ſum ab ipſis Ju-

A ,, dicibus & Auditores, qui ibi a- ,, derant, ſi taliter per teſtes proba- ,, re potuiſſem. Ego dedi eis exin- ,, de reſponſum; quod hoc taliter ,, adprobare nolerem. Tunc interro- ,, gati ſunt ipſi Aribaldus Epiſco- ,, pus, ſeu Gituiſo Scavino ejus A- ,, vocato & ipſius Epiſcopio, ſi & ,, ipſi adprobare potuiſſent per te-
B ,, ſtes, aut per inquiſicionem, quo- ,, modo parti jam dicto Epiſcopio ,, de jam dicta Eccleſia, & de ipſis ,, rebus ad eam pertinentibus infra ,, iſtis triginta annos veſtiti fuiſſent ,, ad proprietatem, aut non. Ipſi ,, dederunt reſponſum, quod taliter ,, adprobare potuiſſent per teſtes, ,, aut per inquiſiciones, & per judi-
C ,, cium Judicum mihi iſte Gituiſo ,, Scavino & Avocato wadiam de- ,, dit de ipſas faciendas conſignacio- ,, nes. Et ego eis me exinde arimi- ,, vi de Placito: & odie exinde eſt ,, inter nos, ac veſtris preſencia con- ,, ſtitutum Placitum inde finem per- ,, cipiendum. Sed ecce me paratus ,, ad ipſas recipiendas conſignacio-
D ,, nes, ſicut iſte Gituiſo Scavino & ,, Avocato wadiam dedit. *Cum ipſe Rodulfus taliter retuliſſet*, *ad hec reſponderunt ipſis Aribaldus Preſul & Gituiſo Scavino & Avocato ſuo & ipſius Epiſcopio*. ,, Verè veritas eſt, quia ,, omnia inter nos de hac cauſa ta- ,, liter actum & wadiatum eſt, ſi- ,, cut tu Rodulfus aſſeruiſti: & o-
E ,, die inter nos conſtitutum Placi- ,, tum miſſum eſt inde fine perci- ,, piendum. Sed teſtes ipſos non a- ,, bemus, nec in antea abere poſſu- ,, mus, per quam tibi reſiſtere poſ- ,, ſimus ad probacionem vel inqui- ,, ſicionem, pro eo quod inventum ,, & inquiſitum habemus, quod Ec- ,, cleſia ipſa cum omni ſua integri- ,, tate & pertinencia, cum predicta

,, redi-

„ redicione ſicuti uſque nunc ad ipſam Eccleſiam exire conſueverat, tua Rodulfi propria legibus eſſe debet: & nobis nec parti ipſius Epiſcopio nichil pertinet ad abendum nec requirendum nec pertinere debet cum lege, niſi tantumodo Presbiteris & Diaconibus, qui ibi ad ipſam Eccleſiam miniſtrantibus à Preſule iſtius Epiſcopio conſecrantur, & Criſmata benedicentur, quomodo ipſis Sacerdotibus inibi in ipſa Eccleſia Sancti Fauſtini illorum miniſterium adimplere poſſunt; ita & ut pro tempore Sinodum noſtre Eccleſie cuſtodiant, quam nos propter triduum conſuetudo vetare non poſſumus. Nam ut diximus, de aliut nihil parti jam dicto Epiſcopio pertinere debet cum lege, ſed omne tuum Rodulfi legibus eſſe debet. *Is actis manifeſtacio ut ſupra ſatum rectum omnibus eorum quorum ſupra Judicum & Audientibus paruit eſſe. Et judicaverunt ſupraſcriptam eorum altercacionem vel profeſſionem ſeu manifeſtacionem, & ut poſtquam ipſis Aribaldus Epiſcopus & Gituiſo Scavino & Avocato de eodem ceciderint teſtimonio vel inquiſiciones, ut amodo in antea ipſe Rodulfus jam dicta Eccleſia cum omni ſua integritate & pertinencia aberet & detineret ad ſuam proprietatem, & ipſis Aribaldus Epiſcopus & Gituiſo Scavino Avocato ſuo manerent inde ſibi taciti & contenti. Et in eo modo finite ſunt cauſa, & ad noticiam pro ſecuritate eidem Rodulfi fieri ammonuerunt.*

Quidem & ego Marinus Notarius ex juſſione iſti Ildoini Vaſſus, & Judicum admonicionem ſcripſi Anno Donnorum Regum Ugonis & Lotharii filio gratia Dei Regibus, Deo propicio Regni idem Ugonis XIX. Domni Lotharii XIV. ſextodecimo Kalendas Aprelis Indictione III.

A *Signum ſupraſcripti Ildoini Miſſus, qui ut ſupra interfuit.*

Conſtabilis Judex Donnorum Regum interfuit.

Ego Grimaldus Judex ibi fui.

Ingelramo ibi fui.

Ego Reſtaldo ibi fui.

B *Signum ſupraſcriptorum Lanberti, Johannis, & Gunperti, ſeu Petroni, & item Petroni, atque Rodulfi, eciam Matefredi, & Reſtani, Liuprandi, qui interfuerunt.*

Qui heic memoratur *Rodulfus filius quondam Unrochi Comitis*, non alium patrem habuiſſe videtur, quam Unrochum Comitem filium *Supponis* clariſſimi Spoletani Marchionis, illum videlicet, de quo mentionem habes C in Diſſertat. VI. *de Marchionibus Italiae*. Alterum exemplum hujus *licentiae datae* accipiat Lector ex membranis praelaudati antiquiſſimi Monaſterii Veronenſis Sancti Zenonis. Ibi Charta, Anno Decimo Henrici I. Imperatoris, hoc eſt Anno Chriſti MXXIII. exarata, Placitum Veronae habitum hiſce verbis deſcribit: D *Dum in Dei nomine, Civitate Verona in Domo Epiſcopii ſancte Sedis Veronenſis Eccleſie, in laubia majore, que eſtat ſuper flumen Atheſi, per data licentia Domni Johanni Epiſcopi ipſius ſancte Veronenſis Eccleſie, in judicio reſideret Domnus Tado Comes iſtius Comitatus Veronenſis ad juſtitias faciendas hac deliberandas, reſidentibus cum eo Amelgauſo, Gausfredo &c.* E In eo Placito *Michaël Abbas Sancti Zenonis* terram evincit contra Zenonem & Walpertum germanos. *Idem & ego Ingelbertus Notarius ex juſſione ſupraſcripti Comitis, & judicum amonicione ſcripſi Anno verò Domni Henrici Imperatoris hic in Italia Anno Decimo, Pridie Kalendas Septembris, Indictione VI. Ego Johannes gratia Dei Veronenſis Epiſcopus ſubſcripſi.*

ſcripſi. Tado Comes ſubſcripſi. Amelgauſo Judex Sacri Palatii interfuit. A Neque putes, petitam duntaxat fuiſſe veniam Placiti, quum in Magnatum aedibus aut fundis celebrandum illud fuit. Omnia privatorum loca Lex eadem complectebatur. Atque heic mihi commemorandum eſt Placitum, cujus Chartam vidi in Tabulario Monachorum Ciſtercienſium Sancti Ambroſii B Mediolani; unde haec pauca excerpſi: *Dum in Dei nomine, Civitate Mediolani, in manſione Petri Negotiatoris, filii quondam Johanni, per ejus data licentia, in judicio adeſſet Arioaldus Judex & Miſſus Domni Chunradi Imperatoris ex ac cauſa ab eo conſtitutus; adeſſent cum eo Traſo qui & Amizo, Petrus &c. Ibique eorum veniens* C *preſentia Domnus Landulfus venerabilis Abbas Monaſterio beati Confeſſoris Ambroxii &c. Ego Petrus Notarius ſacri Palatii ſcripſi & interfui Anno Imperii Domni Chunradi Imperatoris, Deo propitio. IX., menſe Julio, Indictione III.* ideſt Anno Chriſti MXXXV. Illud etiam animadvertendum eſt, licuiſſe Miſſis Regiis ſubdelegare Judices alios ad Placita inſtituenda, liteſque dirimendas. Teſtem ritus in calce Diſſertationis hujuſce dabo Placitum Taurinenſe. Colligere id ipſum interea poſſumus ex Placito Mediolanenſi, ubi Anno DCCCXLIV. *Johannes Comes Seprienſis*, ſub cujus Praefectura tunc erat Oppidum Locarni, *per admonitionem Domni Angelberti Archiepiſcopi Mediolanenſis* Miſſi Lotharii Imperatoris, prope moenia Civitatis Mediolanenſis cauſſam quamdam cognoſcit, atque decernit. Pergamenam autographam exhibuit mihi praelaudatum Archivum inſigne Monachorum Ciſtercienſium Sancti Ambroſii majoris Mediolanenſis: cujus haec ſunt verba.

In Placito Mediolanenſi coram Johanne Comite Seprienſi & Gunzone Vicedomino, Advocatus Monaſterii Ambroſiani litem agitat de quibuſdam caſis & rebus contra Teutpertum, Anno 844.

D *Um in Dei nomine per admonicionem* Domni Angelberti Archiepiſcopo *&* D *Miſſo Domni Imperatoris... cum reſediſemus nos* Johannes Comis, *Gunzo Vicedomino in clauſura Sancti Ambroſii foris Civitate Mediolani, reſidentibus nobiſcum Paulus, Stabelis Jucidibus Walchario Gaſtaldio, Leo, item Leo, &........Scavinis,* E *Adelbertus, Abollenaris, Ambroſius, Jonam Notariis, & reliqui plures. Ibique venerunt in noſtri preſencia ideſt Theutpaldus de Vico Lugarno......Teutpertus...... intencionem habentes. Dicebat ipſe Teutpaldo Avocato:* „Malavi ipſum Teutpertus & Adalberto filio ejus, quod contra Lege deerint caſis & rebus illis, ſeo familias in loco & fundum Balerna, preſencia Iſengàri Sculdaſcio & Anſulfi Scavino & relicorum; & ibi in judicio oſtenſi Cartulam, qualiter caſas & res ſeo familiis ipſis in Balerna inter reliquis rebus Bruningus de Maliaſi venundaverat à parte ipſius Monaſterii Sancti Ambroſii Deusdedi Abbati ejuſdem Monaſterii. Et iſte Teutpertus cum Adelberto filio ſuo à Comiti..... quod caſas, res, ſeo familias ipſas aberent, ſed non contra Lege, & Cartulam oſtendit, qualiter ipſas..... caſas & res ipſas in Balerna dederat Walperge filie ſue,

con-

„ conjuge ipſius Adalberti. Releƈta A
„ prediƈta noſtra Cartula da parte
„ Monaſterii erat anterior. Judica-
„ tum eſt inter nos, ut iſte Teut-
„ pertus, qui cauſa eidem filio &
„ Norace ſue peragebat, daret mihi
„ vadiam de auƈtorem ipſo Brunin-
„ go, qui vigorem Cartula ipſa in
„ eadem filia ſua emiſerat; ſicut &
„ dedit mihi vadia de ipſo auƈtorem. B
„ Et ibi profeſſi ſunt ipſe Teutperto
„ & filio ejus Adelberto, quod nullo
„ alio monimine inde aberet. Et ego
„ dedit ei wadiam de Placitum & in
„ Placitum, quod inter nobis poſitum
„ eſt ad Oratorio Sanƈte Marie in La-
„ curno. Venimus ambas partes pre-
„ ſentia ipſius Iſengari Sculdaſcio &
„ Anſulfi Scavino & relicorum. Et ibi C
„ oſtenderunt ipſum Bruningo, unde
„ mihi wadia de auƈtorem dedit; &
„ queſivimus ipſas res ſicut primitus.
„ Interrogato ipſo Bruningo ab ipſis
„ Auditoribus, ſi auƈtor ipſum exi-
„ ſteret de ipſis caſis & rebus vel fa-
„ miliis, an non, & ipſe Bruningo
„ dixit, quod de ipſas caſas & res
„ vel familia auƈtor non eſſet, niſi D
„ tantum de fruges earum rerum.
„ Et ibi ceciderunt de auƈtorem, &
„ judicatum eſt eis, ut mihi à par-
„ te ipſius Monaſterii, poſtquam de
„ auƈtorem ceciderunt, caſas & res
„ ipſas ſeo familia relaxarent, ſed
„ noluerunt redere. Poſthac venit pre-
„ ſentia ejuſdem *Domni Angelberti Ar-*
chiepiſcopi, & Leodoini Comiti Miſſi E
Imperialis „ in eadem Civitate Me-
„ diolani iſte Bonifrit Avocatus ipſius
„ Monaſterii, & queſivit eidem Teut-
„ perti exinde juſticiam. Et ipſi Miſ
„ ſi comandaverunt iſtius Gunzoni
„ Vicedomino, & Johanni, ſeo Rot
„ perti Scavinis, & relicorum, ut
„ caſam iſta deliberarent, & conjun-
„ xerunt ſe eorum preſencia & cete-
„ rorum. Et ipſe Bonifrit illis hac
„ cauſa qualiter inter nos aƈta eſt,
„ nota faceret, & ipſe Teutpert di-
„ ceret, quod verum non erat, ut de
„ auƈtorem cecidimus. Judicatum eſt
„ eis, ut ego qui primis exinde a-
„ vocatus fui, & cauſa ipſa poſtquam
„ veniret una inſimul cum eumdem
„ Anſulfo Scavino, & ceteri homi-
„ nes, qui ſe exinde recordarent. Et
„ taliter wadiaverunt. Et odie.....
„ miſſum eſt. Ecce me Teutpaldus
„ paratus cum iſto Anſulfo Scavino
„ interrogavit eum, qui exinde re-
„ cordant, aut qualiter in ejus pre-
„ ſencia aƈtum eſt.

Cum ipſe Teutpaldo Avocato taliter omnia in noſtris preſencia retuliſſet, ſic nos, qui ſupra Auditoribus interrogavimus eumdem Teutpert, quit adverſus hec dicere voleret. Qui dixit & profeſſus eſt:
„ Veritas; quia nos malaſti de caſas
„ & res ipſas ſeo familia in Baler-
„ na; & ambas partes Cartulas o-
„ ſtendimus. Et ſicut ipſe Teutpal-
„ do dicit, wadia dedi de ipſo Bru-
„ ningo auƈtorem, & nobis exinde
„ auƈtor fuit; & non decatevimus
„ de auƈtorem. „ *Dum taliter agerentur, interrogavimus ipſo Anſulfo Scavino, qui ibi à preſens, quis de hac cauſa recordaret, nobis certam diceret veritatem. Qui dixit:* „ Bene recordo,
„ quia venerunt in judicio mei pre-
„ ſencia & Iſencarii Sculdaſcio &
„ relicorum. Et cauſa ipſa, qualiter
„ iſte Teutpaldo Avocatus retulit,
„ ſic faƈtum eſt. Et venit ipſe Bru-
„ ningus in eodem Placitum, & di-
„ xit: Non ſum amplius auƈtor nec
„ de caſis, nec de res, nec familia,
„ niſi tantum de fruges de ipſas res.
„ Et decaterunt de auƈtorem iſte
„ Teutperto cum filio ſuo Adalber-
„ to. Et poſtquam de ipſo auƈto-
„ rem, ſicut wadia dedit recideret,
„ judi-

„ judicavimus, ut rederent & rela-
„ xarent ipſas caſas & res ſeo fami-
„ lia à parte Monaſterii, ſed nolue-
„ runt. Eciam iſte *Johannes Comis*,
„ *qui tunc Comitatum Sepr enſe abebat*,
„ in cujus miniſterio res ipſas erat,
„ mihi comandavit, ut eum diſricxiſ-
„ ſem, ſed menime potui. „ *Deinde Adelchis da ipſo loco Locurno, & Petrus da Lucernate, ſeo Wilielmo Sculdaſcio, & Anſulſo de eodem loco Lucernate recordati ſunt, dicentes, quod ibi fuiſſent, & omnia ſic eſſent veritas, ſicut ipſe Anſulſo Scavino recordavit. Et pro eo quod ipſe Adelbertus filio ejuſdem Teutperti noſtris preſencia non venit, ideo ſuſpenſimus cauſam ipſa, ut veniret ipſe Adelbertus filio ejuſdem Teutperti, cauſa ipſa ſicut acta & inventa eſt inter eos finiendum. Et taliter dedit wadia ipſe Teutpertus eidem Teutpaldi Avocato cum eodem filio ſuo à Placitum veniendum & definiendum. Et ex hac noticia, qualiter actum eſt, ne in poſterum in alio modis revolvantur cauſacio, pro ſecuritate ipſius Monaſterii facere comonuimus.*

Quidem & ego Urſus Notarius ſcripſi Anno Imperii Domni Hlothavii XXV. Menſe Aprilis, Indictione VII.

Ego Johannes Comis interfui ut ſupra.

Gunzo Diaconus interfui.

Paulus Notarius Domni Imperatoris ut ſupra ibi fui.

Stabelis Notarius interfui ut ſupra.

Ego Walcharius Gaſtaldius interfui ut ſupra.

Leo Notarius in parte interfui.

Leo Notarius interfui ut ſupra.

Alo Notarius interfui ut ſupra.

Offarode Scavino interfui, & recordabi ut ſubra ſubſcripſi.

Ego Ambroſius Notarius interfuit.

Atto filius bone memorie Auſemundi interfui.

A Ceterum eos *Miſſos* ſeligere in uſu fuit, qui non ſolum amore juſtitiae ac veritatis reliquis antecellerent, & ſine ullo hominum reſpectu juſtitiam miniſtraturi crederentur, ſed etiam, uti ſupra dixi, atque Annales Lambeciani nos edocuerunt, facultatibus abundarent, ne eorum paupertas quibuſcumque donis advenientibus apertum oſtium relinqueret. Propterea B opulenti Comites, & Proceres, & Epiſcopi, aut Abbates ditiſſimi, ad id muneris evehebantur: quod & in Chronico Moiſſiacenſi apud Du-Cheſnium Tom. 3. Scriptor. Francic. ad Annum DCCCII. repetitum videas. Eis tamen alimenta, & equi ad iter opportuni, à Provincialibus miniſtrabantur ad eam menſuram, quae prae- C ſcribebatur à Rege, aut à publicis Legibus (ex quibus unam habemus Ludovici Pii) aut in Literis Tractoriis. *Conjectum* ejuſmodi ſumtibus nomen erat, & ſinguli Provinciales pro ſua virili conferre cogebantur. *Conjectum* tamen Miſſis exigere nefas erat, ſi intra ſuum Comitatum aut D Dioeceſim, aut *prope ſuum beneficium conſiſtebant*; ſed tunc dumtaxat, quum longe à ſuis ditionibus judicia exercebant, ut habetur in Lege LIV. inter Langobardicas Ludovici Pii. Sed quale quantumque onus Populis adferret Miſſorum ejuſmodi expeditio, dicam in Diſſertat. XIX. *de Tributis*. E Attamen utilitas, quae ex generoſis probiſque Miſſis in Populum manabat, ejuſmodi onus, ut conjicio, leve efficiebat. Illud tantummodo curandum erat, ut Miſſi revera probi, docti, & incorrupti ad id muneris adhiberentur. Propterea Epiſcopi Anno DCCCLVIII. congregati in Cariſiaco Palatio, ſcribentes ad Ludovicum Regem, quales ab eo Miſſi forent ſeligendi, hiſce verbis Cap. 14.

Epi-

Epiſtolae ſuae indicabant: *Miſſos etiam tales per Regnum conſtituite, qui ſciant, qualiter Comites & ceteri Miniſtri juſtitiam & judicium Populo faciant: qui ſicut Comitibus praeponuntur, ita ſcientiâ, juſtitiâ ac veritate eis praeemineant*. En quanta Regalium Miſſorum dignitas & auctoritas foret. Praecipuum verò hujuſmodi Miſſorum munus fuit operam dare, *ut Eccleſiarum Dei juſtitias, viduarum quoque & orphanorum, ſed & ceterorum hominum inquirerent & perficerent, & quodcumque emendandum eſſet, emendare ſtuderent, in quantum melius poſſent: & quod emendare per ſe nequiviſſent, in praeſentia Imperatoris adduci facerent*. Haec Flodoardus Lib. 2. Hiſtor. Remenſis Cap. 18. Quibus conſonant, quae Ludovicus II. Auguſtus ſtatuit in Capitulari Ticinenſi, quod editum habes Part. II. Tomi I. Rerum Italicar. pag. 159. ubi haec Miſſis ſive Legatis Regiis facienda indicuntur: *Eccleſiarum Dei juſtitia inquiratur &c. Pupillorum & Viduarum cauſa inveſtigetur &c. Totius Populi querimonia generaliter audiatur &c. Pontes* quoque publico uſui neceſſarios reſtaurandos curabant ex Lege Langobard. XXXVI. Ludovici Pii; uti & *Regia Palatia*, quibus decenter Auguſti, quotieſcumque opus foret, reciperentur. Malos autem *Scabinos*, improboſque *Judices* dejicere jubebantur, & bonos ſubſtituere. Quod ſi quis, eis urgentibus, juſtitiam facere recuſabat, in ejus aedibus conſiſtebant, & ex ejus facultatibus victum ſibi parabant. Praeterea ſalubri conſilio Ludovicus Pius conſtituit in Lege L. Langobard. *ut in illius Comitis miniſterio, qui bene juſtitias factas habet, Miſſi noſtri diutius non morentur; ſed ibi moras faciant, ubi juſtitias vel minus, vel negligenter factas invenerint*.

De *Moneta* quoque, ſive de *Pecunia*, an alicubi falſa in commercio adhiberetur: de *Latronibus* puniendis, de *privatorum* ſimultatibus, de injuſtis *Vectigalibus* & iniquis *Conſuetudinibus*, ac *Tributis* nuper inſtitutis, aliiſque hujuſmodi Reipublicae incommodis è medio tollendis, atque emendandis, multiplex eis cura futura erat. Quod verò *per ſe facere non poſſunt, nobis notum faciant*, ajebat idem Ludovicus Pius, cujus monita ſive Conſtitutiones ad Miſſos ab ipſo electos habemus in Lege XXXVI. Langobard. & pluribus aliis ſubſequentibus. Sed potiſſimum in hanc rem legenda, quae de ipſo Auguſto, ejuſque Miſſis refert Ermoldus Nigellus in Carmine de Reb. geſt. Ludovici ejuſdem à me edito Part. II Tomi II. Rer. Italicar. ubi quanto ſtudio ſumme pius Auguſtus felicitatem Populi ſui procuraret, & quanta ab ipſis Miſſis ille exigeret, multis verſibus refert. Neque in Saecularium tantum negotiis ſeſe exercere conſueverunt ejuſmodi Legati, ſed & in Eccleſiaſticorum. Nimirum ſedulo inveſtigabant, num ſuo muneri deeſſent *Epiſcopi* & *Abbates*; num aliquâ impotentiâ gregem ſuum regerent; an quiſquam è ſacris viris Xenodochia, Monaſteria, Aedes ſacras, & Eccleſiarum bona dilapidaret, aut in emphyteuſim inique concederet. Num *Canonici*, iis temporibus inſtituti, Regulam Canonicorum rite obſervarent, & uno ſub tecto incluſi vitam communem cum piis moribus, & fraterna concordia ducerent. *Monaſteria quoque Monachorum & Puellarum, & Senodochia circumeant, ſi unde adminiſtrentur, debita obſequia habeant, & concorditer degant, inquirant. Quidquid inordinatum repererint, regulariter corrigant*: ita Anno DCCCLV. conſti-

 tuebat

tuebat Ludovicus II. Auguſtus in ſuo Capitulari, quod evulgavi Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 159. Proinde familiare fuit Francis Auguſtis Epiſcopos & Abbates deligere ad hoc munus, quod ii aptiores quam Seculares homines forent ad dignoſcendas ſacrorum locorum, & Cleri utriuſque, & ſacrarum Virginum neceſſitates, eorumque mores componendos. Pippinus Italiae Rex in Lege XXI. Langobard. teſtatur ſe direxiſſe Miſſos, *unum Monachum & alium Capellanum infra Regnum noſtrum, providendum vel inquirendum per Monaſteria Virorum ac Puellarum, quomodo eſt eorum habitatio, aut converſatio eorum, & quomodo quodque Monaſterium debeat habere, unde vivere poſſit.* Eâ etiam de cauſsâ Epiſcopus Civitatis iiſdem Miſſis adeſſe, & una cum iis Cleri utilitatem ac emendationem procurare jubebatur. Quandiu mos iſte mittendi extraordinarios Judices, ſive Miſſos in Provincias perduraverit, ſi quis petat, reſpondeo, mihi quidem videri, rarum fuiſſe Saeculo Chriſti Undecimo; ineunte tamen ſub-
D

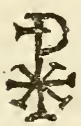
A ſequenti Duodecimo adhuc illum viguiſſe, ac deinde ſenſim exſpiraſſe, donec temporibus Friderici I. prorſus evanuit. Ea enim tempeſtate, quum inter Fridericum Auguſtum & Civitates pleraſque Langobardiae atrox invaluerit bellum, illis pro Libertate & Republicâ jam conſtitutâ pugnantibus, Caeſare pro reſtituendis
B jam antiquatis Imperatorum juribus, eò tandem res devenit, ut concordiâ per pacem Conſtantiae initâ, ejuſmodi Miſſorum uſus omnino deſierit. Certe Seculo Chriſti Undecimo, ut dixi, adhuc vigebat iſta conſuetudo, uti exemplis bene multis oſtendere poſſem, è quibus haec pauca proferam. Primum miniſtrabit nobis
C Charta, quam authenticam olim vidi & deſcripſi ex Archivo Monachorum Montis Oliveti degentium Lucae in Monaſterio Sanctorum Bartholomaei & Pontiani. Similem autem Chartam memorat Florentinius Lib. I. pag. 29. Vitae Comitiſſae Mathildis; neque tamen illa eadem videtur, quae heic evulgatur.

Placitum in Urbe Lucenſi habitum coram Cadaloo Cancellario Imperatoris, in quo Canonici Eccleſiae Sancti Martini cauſſam obtinent contra Sigefredum & Landulphum, Anno 1038.

D*Um in Dei nomine, infra Comitato Lucenſe, in loco qui dicitur Via Vinaria, intus Curte* Donni Bonifatii Marchio Dux, *in judicio ſediſſet* Donnus Kadolohus Kancellarius, Miſſus Domni Imperatoris, & Bertaldo Comes, *per data licentia Domni Imperatoris ad juſtitia facienda, hac deliberanda, reſidentibus cum eis* A....... Epiſcopus Bononienſis Eccleſie, & Adalberto Comes, & *Adalberto Judex & Avocato, Flaipertus Judex & Avocato Domni Bonifatii Marchioni, Johanni, Radilandi, Gherardi, Waldi,*
E *Adalberti Judicibus Sacri Palatii, Bernardi Notarius, Petrus filio bone memorie Pauli, Teuderichi filio bone memorie Ildebrandi, Petri filio bone memorie Warneri, Gherardi filio bone memorie Chriſtofani, & reliquis: ibique eorum veniens preſentiis Leo Presbytero & Stefano Presbytero, & Lanberto Clerico, & Ateghino Clerico, Kanonici & Ordinarii de Eccleſia Kanonicha Sancti Mar-*

Martini Lucenſis, una cum Bacaru Avocato eorum. Et ceperunt dicere ac reclamare ad ſupraſcripto Cancellarius:
,, Jam plures vices reclamavimus
,, ad vos Domno Cancellarius de
,, Sighifredi & Landolfo germanis
,, filii bone memorie Enrichi, quod
,, nobis & aliis Kanonici confratri-
,, bus noſtris de pars Eccleſie & Ka-
,, nonice Sancti Martini malo ordi-
,, nem contendunt & contradicunt
,, medietate de res & caſis & re-
,, bus illis maſſariciis, que eſſe vi-
,, dentur in loco & finibus Oneta
,, prope Mozano, que una ex ipſe
,, caſa & res regere videtur per fi-
,, lio quondam Martini: ſecunda
,, detinetur per &c. *Tunc recordatus ipſe Domnus Kadolobus Kancellarius, quod ita verum eſſe, quod ipſis Kanonicis & Avocato dicebant, & per fuſte, quas in ſuorum detinebat manibus, inveſtivit predicti Kanonicis cum predicto Avocato &c. Unde hanc notitia pro futura oſtenſionem oſtendendo fieri juſſimus.*

Quidem & ego Rodulfus Notarius Domni Imperatoris ex juſſione predicto Kadolobus Cacellarius & Miſſus Domni Imperatoris amonitione Judicum ſcripſi, Anni Domini noſtri Jeſu Chriſti Dei eterni ab Incarnationis ejus Milleſimo Trigeſimo Octavo, Conradus gratia Dei Imperator Auguſto, Anno Imperii ejus in Italia Undecimo, VIII. Kalendas Martii, Indictione VI.



Kadelobus Cancellarius & Miſſus Sacri Palacii ſubſcripſi.

Adelbertus Judex Sacri Palacii interfui.

Ego Girardus Judex Sacri Palacii interfui, &c.

Epiſcopus Bononienſis heic memoratus, *Adelfredus* fuit: attamen in ea Charta non ſatis perſpicue viſus ſum mihi ejus nomen legere. *Kadelobus* autem, qui Placito huic praefuit, idem ille eſt, uti meritò conjicere licet, qui Anno MLXI. ad Pontificatum Romanum inhiavit, & in Antipapam ſe ſe erexit; ſed brevi temeritatis ſuae poenas ſubivit. Quod heic potiſſimum animadvertas velim, Placitum celebratum eſt *intus Curte Donni Bonifatii Marchio Dux;* & res poſcebat, ut eo ſinente illic judicium inſtitueretur. Attamen heic legitur: *per data licentia Domni Imperatoris:* quod idem habet Charta à Florentinio laudata. Ideo hoc factum, ut alibi jam monui, quod eo ipſo tempore, Anno videlicet MXXXVIII. Februario menſe Conradus I. Imperator in Tuſcia verſaretur, Wippone etiam teſte in ejus Vita. Praeſente autem Imperatore, ob ejus dignitatem, quum ad ipſum ſpectet ſupremum dominium in omnia Vaſſallorum ac ſubjectorum bona, ejus fuit, non verò Bonifacii Marchionis, veniam dare Kadeloho & Bertaldo Comiti, inſtituendi in eadem Curte judicii. Addo alteram Chartam, deſcriptam ex authentica membrana, exiſtente in aedibus Patrum Eremitarum Sancti Auguſtini Senenſis.

Pla-

Placitum à Guntherio Cancellario & Miſſo Henrici II. Imperatoris, habitum in Comitatu Florentino: in quo Advocatus Monaſterii Sancti Bartholomaei Curtis Mainberti res quaſdam ejuſdem Coenobii tuetur contra nonnullos earum uſurpatores Anno 1055.

DUm in Dei nomine, in Comitatu Florentino, prope fluvium Arni, in loco qui nominatur Omiclo, in judicio reſidebat Domnus Gunterius Cancellarius & Miſſus Domni Imperatoris, *juſticias faciendas ac deliberandas: adeſſent cum eo Bonusfilius, Otto, Atzo, Wibertus, Burgundius, Wolcauſus, Tolbertus Judices Sacri Palatii, & reliqui plures: ibique eorum veniens preſentie Lanfrancus Avocatus Moneſterii Sancti Bartholomei, ſito loco, qui vocatur Curtis Mainberti, & cepit dicere:* ,, Jam plures vice me reclamavi
,, ad vos Donnus Gunterius Cancel-
,, larius & Miſſus ſuper Bonifacium
,, & Eponem, & ſupra Rainerium
,, filium Wille, qui parti predicti
,, Moneſterii malo ordine & contra
,, Legem detinent omne, quod abe-
,, mus in Alma, & contradicent no-
,, minative medietatem de Curte u-
,, na, que noncupatur Seſtinga, cum
,, caſis & Capellis, ſeu territoriis,
,, omnibuſque rebus, que ad ipſam
,, medietatem de jam dicta Curte &
,, Capella pertinente. Nam aliam me-
,, dietatem de jam dicta Curte &
,, Capella, ſive rebus omnibus ſu-
,, praſcripti Moneſterii ad proprieta-
,, tem pertinet. Et ſive medietatem
,, de Curte una, que noncupatur Co-
,, lumnata cum Eccleſiis, caſis, ter-
,, ritoriis, & omnibus rebus, que
,, ad ipſa medietatem de predicta
,, Curte & Eccleſiis pertinet; reli-
,, qua namque medietas ipſius Cur-
,, tis ad proprietatem ipſius Mone-
,, ſterii detinet. * Et ſive medieta-
A ,, tem de Curte, que nuncupatur
,, Valle cum Turre & Caſtello &
,, Eccleſia ibi conſiſtente, & cum
,, caſis, territoriis, & omnibus re-
,, bus, que ad ipſam medietatem de
,, jam dicto Caſtello & Turre &
,, Curte pertinent; aliam namque
,, medietatem ipſius Cortis ad pro-
,, prietate ipſum Moneſterium deti-
B ,, net. Et ſive medietatem de Cor-
,, te, que nominatur Portilione, cum
,, caſis, Capellis ſeu territoriis, & la-
,, cu & piſcaria & portu, omnibuſque
,, ad ipſam medietatem de predicta
,, Corte tam in terris, quàm in a-
,, quis pertinere videntur: reliqua
,, verò pars media ipſius Cortis ad
C ,, proprietate ipſum Moneſterium de-
,, tinet. Sed & de Caſtello Caſalap-
,, pi, ſeptem Merli de predicto Ca-
,, ſtello, cum ſuis pertinentiis, que
,, detinet Tedici, & Pojo qui voca-
,, tur Capanna murata, totum in in-
,, tegrum cum ſuis pertinentiis. Et
,, alia Corte Aslaito, cum medieta-
,, te de Eccleſia Sancti Michaëlis,
D ,, que vocatur in Nottula cum ſe-
,, ptem Maſe. Sed & alia Corte,
,, que nominatur Serignano, cum ſua
,, pertinentia, & Eccleſia Sancti An-
,, dree cum ſua pertinentia. * Un-
,, de quero ad vos, Domnus Can-
,, cellarius & Miſſus, ut vos pro-
,, pter Deum, & anime Domni Im-
,, peratoris, ac veſtre mercedis, ut
E ,, inveſtiatis me, & parti predicti
,, Moneſterii de iis omnibus rebus
,, ad ſalva querela, quouſque ipſi
,, Bonifacius & Eppo & Rainerius
,, ad ve-

„ ad veſtrum Placito veniant, & ad „ predictum Moneſterium juſticiam „ faciant. *Cum ipſe Lanfrancus Avocatus taliter retuliſent., tunc Domnus Gunterius & Miſſus per fuſte, quam ſua tenebat manu, inveſtivit predictum Lanfrancum Avocatum & predictum Moneſterium de ſupraſcriptis Cortibus & rebus omnibus, ſicut ſupra denominavit, ad ſalva querela, quoaduſque predictus Bonefacius & Eppo & Rainerius ad Placitum veniant, & predicti Moneſterii juſticias faciant. Et inſuper miſit bannum ex parte Domni Imperatoris, ut nullus quislibet eundem Lanfrancum parte predicti Moneſterii de is omnibus rebus deveſtire, moleſtare, vel inquietare adeat, ſine legale judicio. Qui verò fecerit, centum Libras auri ſe compoſiturus agnoſcat ad medietatem Camere Domni Imperatoris, medietatem parti predicti Moneſterii. Et ac noticia, qualiter acta eſt cauſa fieri amonuerunt.*

Quidem & ego Aldo Notarius Sacri Palaci & juſſione ſupraſcripto Cācellarii & Miſſo, ſeu Judicum amonicione ſcripſi, in Anno ab Incarnacione Domini noſtri Jeſu Chriſti MLV. Imperii vero Domni Secundi Einrigi, Deo propicio IX. Quartodecimo menſis Junii, Indicione VIII.

A *Ego Guntherius Cancellarius confirmavi.*

Atzo Judex & Miſſus Domni Imperatoris interfuit.

Ego Otto Judex Sacri Palatii interfui.

Ego Wibertus Judex Sacri Palacii interfui.

Walcauſus Judex Sacri Palacii interfui.

B *Ego Burgundius Judex Sacri Palacii interfui.*

Neque omiſſum volo Placitum hoc, uti & alterum ejuſdem exemplum, ipſo die, ac anno celebratum, miſſum ad me fuiſſe à Clariſs. Benvogliento, excerptum ex antiquo Chartario exiſtente apud nobilem Virum Dominum Franciſcum filium quondam Domini Johannis Baptiſtae Piccolominei. C Ibi vero praeter bona recenſita in Charta nuper edita, alia adduntur, quae inter duos aſteriſcos clauſa, huic Placito interſerui. Diſcrimen hoc inter Authenticum & exemplum unde proceſſerit, inveſtigandum aliis relinquo. Anno etiam MC. Miſſos Imperiales Italia vidit. D Id conſtabit ex ſubſequente Charta, quam deſcripſi ex Regeſto Sanctimonialium nobiliſſimi Aſceterii Veneti Sancti Zachariae.

Sententia Warnerii Miſſi Imperialis in Placito habito in Monteſilice pro Monialibus Sancti Zachariae Venetiarum contra Monaſterium Patavinum Sanctae Juſtinae, Anno 1100.

E *In nomine Dei eterni. Anno ab Incarnationis Domini noſtri Jeſu Chriſti Milleſimo Centeſimo, Indictione VIII. Octavo Kalendas Junias. Cum in Dei omnipotentis nomine* Warnerius Miſſus Domni Imperatoris, *atque* Delegatus ab ipſo Principe *in judicio Judiciarie Montis Silicis reſideret ad juſticiam deliberandam ac faciendam: adeſſent cum eo Gumbertus, & Almericus Judices &c. Ibique in eorum veniens preſentia Prior Sancte Juſtine Patavenſis Eccleſie, venit & reclamare cepit de quadam Capella, Sancti Thomae Apoſtoli dedicata nomine, & Cartulam inanem nullo jure munitam, nulloque Tabellione conſcriptam ibi oſtendit, quam Draco Presbiter jam dudum fecerat. Sicque cum*

hac

hac Cartula contra Cenobium Sancti Zacharie in Regno Venecie ſite agere volebat, poſſeſſionem ac dominium ipſius Capelle acquirere. Quam vero poſſeſſionem ſupradictam Sancti Zacharie Cenobium jam per centum annos & ultra jure quieto poſſederat. Tunc ibi loci Plebanus Sancti Zacharie, qui ibi aderat, Privilegium ab Imperatore factum, ſigillo ipſius Imperatoris impreſſum, a Judicibus quampluribus firmatum, a Cancellario ſcriptum, omnique ſolempnitate juris corroboratum ibi oſtendit; & cum hoc aliiſque rationibus juris ſupradictum Sancti Zacharie Cenobium legaliter defendit. Tunc Judices ac Juris periti, qui ibi aderant, certantes, diſcutientes, & equa lance trutinantes ſupradictam Cartulam, quam Prior.....ac judicium enucleatim Sancte Juſtine oſtendatur, i- A *nanem & vacuam eſſe laudaverunt, & ſupradictum Sancti Zacharie Cenobium habere & poſſidere ſupradictam Capellam, ſicuti jam dudum habuerat.*

Ego Albertus Judex interfui & ſcripſi.

Regnante autem Friderico I. quo tempore Mediolanenſis Urbs per eum attrita fuit, & reliqua ferme Italia ob metum ad ejus pedes prolapſa, B Judices illius reperio diſcurrentes per Langobardicas Civitates, abrogato tamen *Miſſorum* titulo, aliis appellationibus utentes, nempe *Vicarii Imperialis*, aut *Imperialis Aule Comitis*, aut *Legati*, & ſimilibus. Id ex ſequentibus monumentis palam fiet: quorum primum ex authentico deſcripſi, adſervato in Tabulario antiquiſſimi Monaſterii Sancti Zenonis C Veronenſis.

Garſendonius Epiſcopus Mantuanus & Imperialis Aulae Comes, decretum profert in lite agitata inter Abbatem Monaſterii Veronenſis Sancti Zenonis, & Blandinum ac Adelardum fratres, Anno 1163.

D*ie Veneris, qui fuit undecimus dies exeunte menſe Julii, in Sala* Domni Garſendonii, *Dei gratia Sancte* Mantuanenſis Eccleſie Preſulis *mirifici, &* Imperialis Aule Comitis, *in preſentia bonorum hominum; hi ſunt, Jacobus Alberti de Amica, Albertus Azonis de Enrico, Agnellus, & Conradus de Cauriana Cauſidici, Morandus Medicus, Petrus Prepoſitus Mantuanenſis Eccleſie, Marchiſinus Miniſterialis Civitatis Mantue; nec non & in preſentia Veronenſium, quorum nomina inferius ſunt, Bonus, Zeno de Lamberto &c. Cauſidici, Carlaſarius Advocatus Sancti Zenonis Cenobii, Ardicio de Scala, Dentellus Nogarie, Bonus Preſbiter ejuſdem Monaſterii, Johannes de Bevilaqua, Bonacauſa &c. Ibique in eorum preſentia Domnus* Garſendonius *Dei gratia Sancte* Mantuanenſis D Eccleſie Epiſcopus *&* Imperialis Aule Comes, *preſentibus Odone & Rodulfo ſuis Aſſeſſoribus, dedit Albertonum de Vico Atheſi* Domno Nobili Abbati Monaſterii Sancti Zenonis, *& Carlaſario ejus Advocato, ut daret poſſeſſionem illarum terrarum ſeu vinearum ſeu nemorum, prout noviter fuerant facte conſignationes a parte Monaſterii Sancti* E *Zenonis illis hominibus Blandini & Athelardi fratrum &c. De quibus hominibus ſupradictus Abbas praefato Preſuli querimoniam depoſuerat, quod ipſi injuſte habuiſſent & poſſediſſent ipſas res &c.*

Factum eſt Mantue in ſupraſcripto loco, Anno a Nativitate Domini noſtri Jeſu Chriſti MCLXIII. Indictione XI. Imperante Domno Frederico Dei gratia Roma-

Romanorum Imperatore glorioſiſſimo & ſemper Auguſto, Anno Regni ejus XII. Imperii verò ejus IX. feliciter.

Ego Vitalis Notarius Sacri Palatii rogatus ſupraſcriptis actibus interfui, & hoc breve ſcripſi.

Garſendonius Mantuanus Praeſul heic memoratus idem eſt, qui corrupte ab Ughellio appellatur *Garſiodorus*, A ſive *Geridonius*, & à Jacobo Chifletio *Griſandinus*. Ejus germanum nomen fuit *Garſendonius*, ut ex aliis monumentis conſtat. Archivum Sanctimonialium Regienſium Sancti Thomae, ubi authentica membrana adſervatur, alterum hoc monumentum mihi ſuppeditavit.

Decretum Hermanni Verdenſis Epiſcopi, & Imperialis Legati in controverſia vertente inter Monaſterium Monialium Sancti Thomae Regienſis, & Conradum filium quondam Henrici Regis, Anno 1163.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis, & glorioſae Mariae ſemper Virginis, quae augeat vitam Frederici glorioſi Imperatoris, Anno Domini MCLXIII. Indictione XI. Quinto Idus Martii die Lunae. Cum apud Dominum Hermannum Verdenſem Epiſcopum, & Imperatoris Vicarium & Legatum *querimonia facta fuiſſet ex parte Monaſterii Sancti Thomae Apoſtoli per Adelaſiam Monacham ejuſdem Monaſterii ſuper* Conradum olim Regis H. filium, *& Ubertum Curatorem, de quadam poſſeſſione, quae quondam fuit praedicti Uberti, quam praedictus Conradus ſupraſcripto Monaſterio moleſtabat, nec ſinebat quiete poſſidere, & eam nomine Uberti intromiſerat: praedicto Domino Hermanno Epiſcopo ſedente pro tribunali, Dominus Ugo Iperanus, & Guibertus de Boniado, & Albertus, Imperialis Aulae Judices praeceperunt praedicto Conrado, ut praedictum Monaſterium de praedicta poſſeſſione, ut in Inſtrumento continetur praedicti Monaſterii, de cetero ſine legitima interpellatione non inquietaret, & praedictum Monaſterium quiete poſſidere permitteret.*

B *Actum eſt hoc in Palacio Mutinenſi, in praeſentia* Domini Henrici Mutinenſis Eccleſiae Epiſcopi, *& Domini Ugonis ejuſdem Archipresbiteri, Marchiſii de Monzambano, & Domini Ugonis Cauſidici, & Girardi de Cornazano, & Bernardi de Curviaco, & Garzioli de Tizano, & Gumbizonis de Sciſſia, & Widonis de Gomola, & Marcelli, & aliorum quamplurium.*

C *Ego Blaſius Imperatoris Friderici Notarius juſſu Domini Hermanni Epiſcopi, & ſupradictorum Judicum ſcripſi.*

Quod heic potiſſimum animadvertas, lis erat Sanctimonialibus Regienſibus *ſuper Conradum olim Regis H.* (hoc eſt Henrici) *filium*, qui *in Palacio Mutinenſi*, ubi Hermannus Verdenſis Epiſcopus, uti Imperatoris Vicarius & Legatus, in judicio praeerat, D quaeſtioni huic interfuiſſe dignoſcitur. Sed quinam, rogo, fuit iſte *Conradus?* Num Henrici inter Reges Quincti, & Imperatoris Quarti, Anno MCXXV. vitâ functi filius? Sed cur idem Henricus tantummodo Rex appellatur? Nullum mihi hominis hujus veſtigium occurrit, & ſuſpicari quis poſſit, eum ex illegitimo concubitu

cubitu genitum. Aliorum erit rem accuratius inveſtigare, eorum quippe examini intactam relinquo. Hiſce adjungere juvat Chartam ex antiquiſſimo Regeſto Communis Mutinae excerptam, cujus haec ſunt verba.

A

Gerardus Rangonus Imperialis Legatus, & Conſules Mutinae Maſſario Eccleſiae Cathedralis Sancti Geminiani facultatem concedunt ſodiendi ubique lapides tam in Civitate quàm extra, Anno 1167.

IN Chriſti nomine. Anno ejuſdem MCLXVII. Indictione XV. Regnante invictiſſimo Imperatore Friderico, IV. Idus Maji, die Veneris, Domnus Girardus Rangonus Imperatorie Majeſtatis per Mutine Epiſcopatum & Comitatum Legatus, & Conſules Mutinae, *videlicet Guidotus, Rolandinus, Albertus Pildeguerre, Gibertus de Bajoaria, & Albertus Graſulfi, Guilielmus Zacius, & Arlotus, habito Mutine Conſilio, & poſtea Concione, decreverunt, & firmiter ſtatuerunt, ut Maſſarius Sancti Geminiani preſentes & futuri habeant licentiam & liberam poteſtatem ſua auctoritate fodendi lapides per ſtratas & plateas Civitatis, abſque incommoditate intus habitantium. Extra vero Civitatem ſimiliter per ſtratas & vias & paludes, Communia & foſſata, ubicumque voluerint, & juxta ſtratas & vias infra campos per quatuor brachia libere ſimiliter fodiant. Ita tamen quod ſtrate & vie & platee, ubi foderint, per eoſdem abſque fraude meliorentur; & quod nullus homo ſua auctoritate in ſupradictis Communibus, abſque licencia & parabola & voluntate Maſſariorum domus laborerii Sancti Geminiani, lapides fodere ullo modo preſumat. Et ſi foderint, vel Maſſariis in fodendo lapides rebelles exiſtere, vel eos infeſtare aliquo modo preſumpſerint, viginti Solidos Imperiales nomine pene dictis Maſſariis ſolvant. Et quoties quilibet ſupradictos Maſſarios in fodendo la-*

B

pides infeſtaverit, toties decem pena viginti Solidos Imperiales ſupradictis Maſſariis integraliter ſolvat. Et ſoluta pena iterum Maſſarii libere & quiete abſque alicujus contradictione fodiant, & lapides, quas Deus eis dederit, accipiant; & que ſuperius ſcripta ſunt, ut dictum eſt, rata & firma perpetuo habeantur.

C

Actum Mutine juxta Eccleſiam Sancti Geminiani, feliciter. Teſtes interfuerunt Albertus Godi, Ugo de Solaria, Buccabadata & frater ejus Rainerius, Calcagnus, & Guido Adigerii, Boſchetus, Ugo de Gorzano. Guidonus Judex, Ubertus Perzenarii, Ubertus de Balugola, & alii quamplures Nobiles & Sapientes, qui hoc totum, quod ſuperius legitur, unanimiter autorizaverunt, & in pleno Conſilio, & poſtea in plena Concione univerſaliter firmaverunt.

D

Ego Blaxius Imperialis Sacri Palatii Notarius interfui, & juſſu ſupradicti Domni Gerardi Rangoni & Conſulum ſupradictorum ſcripſi.

Ideo tot marmorum facta eſt inquiſitio à Mutinenſibus, ut maximum Urbis ſuae Templum abſolverent, quod adhuc viſitur integrum intus & foris ex marmore confectum. Et ſane Civitatis antiquitatem prodebant tot lapides in ruderibus terrae conſepulti, & ea occaſione defoſſi. Nempe vetus Mutina jamdiu corruerat, atque ineunte Saeculo Decimo illuſtria ejus ruinae monumenta in oculos

E

los incurrebant: quod teſtatur eorum temporum Scriptor Veronenſis Auctor Vitae Sancti Geminiani, cujus particulam evulgavi Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. pag. 691. Eâ occaſione par eſt credere, Marmora complura, vetuſtis Literis, ſive Inſcriptionibus ornata, ad magnifici Templi conſtructionem adhibita, tumulum perpetuum ſortita fuiſſe. Ceterum quum Anno MCLXVII. Mediolanenſium Urbs ac potentia reſurrexerit, & adverſus Fridericum I. Auguſtum pleraeque Langobardorum Civitates arma arripuerint, & hiſce controverſiis Anno demum MCLXXXIII. Pax Conſtantiae inita finem dederit, uti ſupra monui exinde omnino Imperialium Miſſorum expeditio in Italia deſiit, & in aliquibus tantummodo locis Imperiales Appellationum Judices ſucceſſere, de quibus infra mihi erit ſermo in Diſſertat. XLVIII. *de Civitat. Italicar. Libertate*. Neque praetermittam, morem complurium Principum ac Magnatum, qui literis majuſculis ſeſe ſubſcribunt, ab antiquis temporibus deſcendere. Idque alibi etiam animadverti; nam ſaepe mihi in veterum monumentis occurrerunt *Epiſcopi*, *Duces*, *Marchiones*, & *Comites*, qui tunc Ordinem Principum conſtituebant, diſtinguentes ſeſe à reliquis ſubſcribentibus, characteribus majuſculis nomen ſuum conſignando. Idque inſuper à *Miſſis Regiis* illis factum, qui ex Principum Ordine ſeligebantur. Cujus rei unum proferam exemplum. In Lucenſis Archiepiſcopii Chartario Placitum archetypum vidi, ſcriptum Anno Chriſti MLV. ex quo haec excerpſi: *Dum in Dei nomine, in Palatio Domini Imperatoris, qui eſt prope muris de Civitate Luca, in judicio reſediſſe Domnus Ebherardus Epiſcopus, Miſſus Domni Imperatoris ad cauſas audiendas; reſedentibus cum eo Hubaldo Comes de Parma, Oppitio de Piſa &c. ibique eorum preſentiis Johannes Dei gratia Epiſcopus Lucenſis una cum Morecito Avocato ſuo ceperunt dicere adverſus Ebherardus Epiſcopus & Miſſus Domini Imperatoris: Abeo & teneo ad jure proprietario ad pars Eccleſie Epiſcopatui noſtro Sancti Martini Curte illa, que eſt in loco & finibus Marlia, cum Eccleſia illa, cui vocabulum beati Sancti Terenti, infra ipſa Curte conſiſtentem, ſeu cum Caſtello & Carbon* .... (fortaſſe *Carbonaria*, de qua voce egi in Diſſert. XXVI. *de Militia*) *& mura in circuitum ipſius Caſtelli &c.* & bannum ſuper eam petiit. Tunc Domnus Ebherardus *miſit bamnum Domini Imperatoris ſuper eodem Johannes Epiſcopus in duo milia Mancoſos auri*. Chartae ita ſubſcripſit Epiſcopus: *EGO EBERHARDVS EPS MISSVS INPERATORIS SVBSCRIPSI*. Ceterum praeter Comites, alioſque ordinarios Juſtitiae Miniſtros, & praeter ſublimis Ordinis *Miſſos* hactenus memoratos, qui jus Populis reddebant, interdum à Regibus & Auguſtis *Miſſorum* munus deferebatur minoris dignitatis hominibus, hoc eſt Judicibus, Diaconis &c. qui propterea controverſias aut omnes ſibi oblatas, aut ſingulares, ad quas cognoſcendas delegati erant, dirimebant. In Chartophylacio Capituli Canonicorum Cremonenſium Placitum vidi, habitum *Hanno Imperii Domni Hottoni, Deo propicio, IX. Quinto die Menſis Septembris, Indictione IV.* ideſt Anno Chriſti DCCCCLXXV. ex quo haec pauca delibavi: *Dum in Dei nomine, Civitate Papia, in Curte propria Domni Adami, qui & Amizo Judex, per data licentia, in judicio reſideret Waltarius Judex & Miſſus Domni Imperato-*

peratoris, *juſtitias faciendas ac deliberandas &c. Eorum veniens preſentia Rotgerius filius quondam Romaldi, & Ermengarda filia quondam Gaidulfi jugalibus &c.* Alterum item vidi habitum à *Ceſſone Diacono* in Comitatu Bergomi, quod jam attuli in praecedenti Diſſertatione *de Comitibus*.

Ceterum facile Lectori fuerit ex compluribus hactenus allatis exemplis perſpicere, quanta ſolemnitate Placita olim haberentur à Miſſis Regiis. Iis quippe de more, niſi juſta cauſſa intercederet, jubebantur *Epiſcopi* & *Comites* adeſſe. Ad ea quoque ex Legum praeſcripto advocabantur *Judices*, & *Scavini*. Intererant etiam multi teſtes; & honoris cauſâ Magnates alii. Quali vero ordine aſſiderent iſti, ex nobili Placito Taurinenſi patebit, cujus exemplum debeo benefico erga me ac Literas meliores ſtudio praeclariſſimi Comitis Ludovici Caiſſotti, Primi Praeſidis Taurinenſis Senatus. Praeſtantiorem videlicet in eo locum obtinet *Boſo Comes & Miſſus* Ludovici Pii, aut Lotharii I. Imperatoris. Tum ſedet *Claudius Epiſcopus Taurinenſis*, ille idem, qui ex indicto ſacris Imaginibus bello famoſus evaſit, & Catholicae Eccleſie odium in ſe derivavit. Succedit *Ratpertus Comes*, hoc eſt Gubernator & Praeſes Civitatis Taurinenſis. Poſt illum recenſentur *Vaſſi Imperatoris*; deinde *Judices Imperatoris*. Accedunt *Scavini* praelaudati *Comitis Boſonis*: quod uti res rara animadvertendum eſt. Poſt eos ſequuntur *Scavini Civitatis Taurinenſis*. Denique *Vaſſi* ejuſdem *Ratperti Comitis*. Parem ſerme ordinem obſervatum videas in altero Placito, quod tanquam Delegatus ſubinde celebravit idem *Comes Ratpertus*. Si in authentico revera legitur commiſſa cauſſa eidem Comiti, *ut diligenter inquireret, & ea ſecondo Leggi vel Juſtiza liberare feciſſet*: habes heic formulam vulgari Italicâ Linguâ expreſſam. Neque omittendum, mentionem quoque hujuſce Placiti factam fuiſſe ab Auctore Chronici Novalicienſis, à me editi Par. II. Tomi II. Rer. Italic. pag. 721., ſed non ſine Chronologicis erroribus, & Frodoino Abbate illuc perperam intruſo. Atque ex his emendandus Ughellius in Italiae Sacrae Tomo IV., qui ab ejuſdem Chronici Auctore deceptus, alterum *Claudium* Seniorem *Epiſcopum Taurinenſem*, ante Annum Ch. DCCLXXIV. ut is opinatur, electum, nobis obtruſit. Unus *Claudius* famoſus, uti ajebam, Taurinenſis Antiſtes, & à Ludovico Pio Auguſto ad eam Sedem incaute promotus, Primus fuit, non Secundus, hujus nominis Epiſcopus, Taurinenſis. Sed jam tandem Chartam ejuſdem Placiti, ſive geminorum Placitorum, accipe.

Judicatum Boſonis Comitis & Miſſi Domini Imperatoris, emiſſum Taurini in Curte Ducatus, quo decernitur, quoſdam homines Servos eſſe Monaſterii Novalicienſis cauſam agente Elderado ejuſdem Monaſterii Abbate, Anno Ch. 827.

IN *Dei nomine. Notitia Judicati, qualiter acta, vel definita eſt cauſa, dum* Boſo Comes, *vel* Miſſo Domni Imperatoris, *reſidiſſet infra Civitate Taurinenſi Curtis Ducati, in Placito publico, ad ſingulorum hominum cauſas audien-*

audiendo vel deliberandum, ibidem cum eo aderant Claudius Epiſcopus Sanctae Taurinenſis Eccleſiae, Ratperto Comes, Walſertus, Scrtpaldo, Eldefre, Teudelo, Auſtraldo, Vaſis Domni Imperatoris, Bomperto, & Mauro, Sunifrit, Judicibus Domini Imperatoris, Anſulſo, & Leo, Grauſo, Scavinis, Boſoni Comitis, Joanne, & Ugherado, Autelino Scavinis Taurinenſis, Turengo, Beto, Betilo, Vaſis eidem Ratperto Comitis, vel ceterorum infraſcriptorum praeſentia venerunt reclamandum, ideſt Sighiberto Tatoni, Bertaldo, Sighibrando, Luberto, Ghiſemare, Ghiſulfo, Bertelaigo, Ghiſemondo, Anſeberto, Gariando, Ghiſo, Alulfo, Stavari, Landeverto, Ghaiperto, Gonduni, commanentes in Villa Auciatis. Et dicebant, quod Pars Eccleſiae Sancti Petri Monaſterio Novalicio, ubi Elderado Abba eſſe videtur, qui citra leggi pigneratos habebat, vel injuſte eos in ſervitio replegare volebant: Tunc ipſe Boſo Comes vel Miſſo Domini Imperatoris in ſuis praeſentiis vel ſupraſcriptis hominibus fecit venire Ghiſeberto de Felecto, qui eſt Avogado de praefato Monaſterio Novalicio, quod exinde reſponſum daret. Quidem ipſe Ghisberto dixerat, ut nihil exinde ſciret, nec inquireret. Tunc fecerunt de utriuſque partes, tam ipſe Ghisberto, vel ſupraſcriptis hominibus, qui ſe reclamandum venerant, inter eos invadiare, ut ipſe Ghiſeberto inquiſiſſet ipſa cauſa, & veniſſent in Plaito Ratperto Comiti inter ſe judicium habendum. Et inſuper amonuit ipſe Boſo Comes vel Miſſo Domini Imperatoris, Ratperto Comite, ut ipſa cauſa diligenter inquireret, & ea ſecondo leggi vel juſtiza liberare feciſſet, & poſito inter eis conſtituto inconſtituda. Verùm dum ipſe Ratperto in loco Comes reſidiſſet in Curte Contenaſco in Plaito publico ad ſingulorum

A hominum cauſas audiendo vel deliberando, ibidem aderant cum eo Claudius Epiſcopus Sancte Taurinenſis Eccleſiae, Valfritus Vaſſo Domini Imperatoris, Iſemberto Capellanus Domini Imperatoris, Sunifrit, Johanne, & Ugherado Scavinis, Graſemar, & Grodevertogio de Toreſana, Madalgaud, Aguſtaldo, & Cultaſio, Torengo, Betilo, Beto, B Gundacharus Vaſis eidem Ratperto Comitis, Aredo de Vigo, Guduni, Raidulfo de Cantanaſco, Ghiſemondo de Ubariis, vel ceteris. In ſupraſcriptorum praeſentia venerunt ſupraſcriptis homines commanentes in Villa Auciatis, ſeu & Ghiſeberto Avogado de praefato Monaſterio Novalicii, una cum Ricario, & Alliramo Praepoſitis, vel Monachos de C ipſo Monaſterio Sancti Petri Novaliſo. Et dicebant & reclamabant ipſis praenominatis homines de Villa Auciatis, quod pars ipſius Monaſterii eos citra leggi pigneratos habebat, & injuſte eos in ſervitio ad praefato Monaſterio replegare voluerint; pro eo quod a liberis legibus eſſe deberent. Ad haec reſpondebat ipſe Ghiſeberto: Non eſt veritas, D ut dicitis, ut pars Monaſterii Novaliſo vos citra leggi pigneratos deteneant, aut injuſte inſervire voluerint, pro eo quia Aviones, vel Patres, vel parentibus veſtris pertinentes fuerint Unnoni, qui fuit filius Dioniſius, qui omnibus rebus ſuis donavit in praefato Monaſterio Sancti Petri. Et etiam Judicatos habe- E mus, quomodo parentibus veſtris in cauſationem fuerunt cum ipſo Unnone, vel pars ſupraſcripto Monaſterio: & apud judicio ipſi convicti fuerunt. Et ipſos Judicatos prae manibus oſtendebat, quod Unno quondam, & Dondone Monachos de praefato Monaſterio judicium habuerunt cum Antolino, Tantoni, Radoaldo, Gaiperto, Gondo, Audoaldo, Fortemondo, Faroaldo, Valper-

Valperto, Valcauſo, Teodbaldo, Leodebaldo, Donadi, & Ridoaldo, praeſentiâ Vibertus, & Ardioni Miſſis Domini Caroli Regis, & Dominus Andreas Epiſcopus, etiam Scavinis eorum Ardengo, Tricone, Arderigo, Viniperto, Retelino, & Ghisfre. Et ibidem oſtenderunt praenominatis homines Cartola Libertatis, quam Dominus eorum Dioniſius, qui fuit genitor Unnoni, in eos emiſiſſet. Et ipſe Unno cum ipſos Monacos ipſa Cartola per teſtimonia de triginta annorum tacita fuiſſet; & ipſi pro triginta annis eidem Dioniſius, vel eidem Unnoni ſervitio fuiſſent ſub conditione. In ipſo alio Judicato continebat, quod Gondo, Fortemondo, Bertemondo, Badoaldo, Liudualdo, Ridualdo, Joannes, Imperto, Valcauſo, Ermerigo, cum alios ſuos conſortes, cum Frodoino Abba intentionem habuiſſent ad Palatium in Papia Civitate, preſentia Amalric, Ariberto, & Valperto Scavinis, & ibidem ipſi priori Judicato habuit. Et cum relecto fuiſſet, & etiam manus ejus laudationem de ipſo Judicato, ſeu & Rotelino Scavino, qui ibidem ipſo Judicato defenſavat, quod veracem fuiſſet. Dum ſupraſcriptis Scavinis haec omnia taliter agnoſcerent, interrogaverunt ſupraſcriptos homines de Villa Auciatis, ut ſi de ipſa jura hominum fuiſſent, quas in ipſos amborum Judicatos continebat, aut ipſos Judicatos veraces fuiſſent, quid ipſi ſupraſcripti homines de Villa Auciatis fuerunt profeſſi. Et dixerunt, ut ipſos Judicatos veraces fuiſſent, & ipſos homines; quos in eos continebat, eorum Aviones, aut Patres, vel Parentes fuiſſent, & pertinentes fuiſſent Dioniſius, qui fuit genitor Unnoni, & ſub conditione ipſo ſervitio feciſſent ſecundum ipſo Judicato & ipſi in antea omnia ſic facere voluerint, quia de ipſa jura hominum, qui in ipſos Judicatos continent, fuerunt, & ipſo ſervitio feciſſent tam de res, vel perſonas eorum. Dum ipſis ſupraſcriptis Scavinis haec omnia taliter audiſſent vel cognoviſſent, rectum apparuit eorum eſſe, & judicaverunt, ut ipſis praenominatis homines de Villa Auciatis in antea faciant ipſo ſervitio juxta ipſo Judicato, vel eorum manifeſtatione, qualiter ſe concrederent, vel profeſſi fuerunt. Et finita eſt cauſa.

In Annis Regnis Dominorum noſtrorum Ludovicus, & Lottarius filio ejus, viris excellentiſſimis Imperatoribus, Anno Quartodecimo, & Octabo, menſe Madio, Indictione Quinta, Regni illorum.

Ego Sunifre in hiis actis interfui Eſcavino.

✠ Signum manus ſupraſcripto Joannis Scavino, qui in actis interfui.

Ego Ugherardo Scavino in hiis actis interfui.

✠ Signo manus Ratperto Comiti, qui in iis actis interfui.

Ego Teutmarus Nottario in hiis actis interfui, & hanc Notitiam Judicati ſubſcripſi.

DE

DE MINORIBUS JUSTITIAE MINISTRIS,

HOC EST,

DE JUDICIBUS, SCABINIS, SCULDASCIIS, CASTALDIIS, DECANIS, SILVANIS &c.

DISSERTATIO DECIMA.

DISSERTATIO DECIMA.

IN Diſſertatione VIII. jam palam factum eſt, *Comites* fuiſſe Judices praecipuos atque ordinarios Urbium ac Oppidorum, quibus praeerant. Nomen autem *Judicis Comitibus* ipſis tributum vidimus in Langobardorum Legibus. Sed quum *Comitis* munus fere ſemper illi tantum gererent, qui ſanguinis ſplendorem fortunis multis adjungerent, atque ii inſuper Militiae potius quàm Literis ſtuderent: facile conjicere poſſumus, non eam fuiſſe Magnatibus ejuſmodi peritiam Legum ac ſcientiam, quam exigit ardua criminalium & forenſium judiciorum provincia. Male ergo fuerit, inquies, homini cauſſam ſuam acturo apud Judices adeo imbecilles. Verùm & huic diſcrimini conſuluere antiqui Reges; quippe *Comitibus*, quoties agitandae ac dirimendae lites erant, ad conſilium & opem adjunxere minores alios *Judices*, Juris nempe peritos eorum temporum, quos aeque atque Comites, *Graphiones* Teutonica voce veteres appellabant: Salici verò etiam *Rachimburgios* & *Tunginos*. Hincmarus Remenſis Archiepiſcopus in Opuſcul. de Ord. Palat. Cap. X. haec ſcribit: *Tales etiam Comites, & ſub ſe Judices conſtituere debet, qui avaritiam oderint, & juſtitiam diligant*. Et revera iſtorum Judicum ſcientia ſupplebat quod Comitibus deerat. Ipſi proceſſum & examen facti & juris inſtituebant ea ſolicitudine ac celeritate, quae olim tanta cum laude in uſu fuit, noſtris vero temporibus tam rara deprehenditur. Demum ubi ſententia erat pronuntianda, nihil agebat Comes abſque conſilio & conſenſu eorumdem, ut ex Placitis, ſive Judiciis publicis conſtat, in quibus aut Comiti, aut Marchioni, aut Miſſis Regiis iidem ſemper adſunt, & cum eo conſident, Notario teſtante quidquid illic decernitur, *rectum & ſecundùm Legem ſupra memoratis Judicibus & Auditoribus paruit eſſe, & judicaverunt*. Charta quoque Judicati ſcribebatur *ex juſſione Comitis*, ſeu *Marchionis*, ſeu *Judicum admonitione*. Rem duobus exemplis ſub oculos legentium ponam. In ditiſſimo Archivo Archiepiſcopii Lucenſis archetypam pergamenam vidi, dignam plane, quae tenebris eripiatur.

Judicatum Odelrici Miſſi Berengarii I. Regis in controverſia de Sacra Aede inter Epiſcopum Lucenſem ac Laudenſem, Anno 915.

DUm Domnus Berengarius *Sereniſſimus* Rex *pro timore Dei & ſtatum, omniumque ſanctarum Dei Eccleſiarum electorum Populo hic Italicis abitantibus, animeque ſue mercedem juſtitiam adinplendam partibus Romam*

iret: cumque perveniſſet infra Tuſcia, foris hanc Urbem Luca, intus manſionem Ideberti, premiſit ſuum Legatum Lex faciendum, ideſt Oldericus ſuoque Vaſſus & Miſſus *conſtitutus; ſicutque & ipſe* Aldericus Miſſus Domni Regis *in judicio reſideret intus Eccleſia Sancti Fridiani, per data licentia* Domni Petri Epiſcopo *ipſius Sancte* Lucenſis Eccleſie, *unicuique juſtitiam faciendum & deliberandum: reſedentibus cum eo* Adelbertus *ſancte* Bergomenſis Eccleſie Epiſcopus, *Walpertus, Farimundus &c. & Walfredus* Judices Domni Regis, *Benedictus, Adelbertus, &....* Scavinis *ipſius Comitatu Lucenſe, Iſembaldus Notario, Cunimundus &c. & reliqui plures. Ibique eorum veniens preſentia* Petrus *ſancte* Lucenſis Eccleſie Epiſcopus *una cum item Petrus Scavino hujus Comitatu, & Advocato ipſius Epiſcopio, & Eccleſie Sancti Silveſtri ſita ſubburbium hujus Civitatis Lucenſe, que Eccleſia ipſa cum ſua pertinentia pertinere videtur de ſub regimine & poteſtate ipſius, necnon* Eldegarius *ſancte* Laudenſis Eccleſie, *una cum Adelbertus filius bone memorie Walperti de Civitate Laude, & Advocatus ipſius Epiſcopio, & Abate qui nominatur Savinioni, que Abatia ipſa cum ſua pertinentia pertinere videtur de ſub regimine & poteſtate ipſius Epiſcopii ſancte Laudenſis Eccleſie, altercationem inter ſe habentes. Dicebat ipſe Petrus Scavino & Advocatus:* „ Dudum in judicio
„ veſtri preſentia malavit me iſte A-
„ delbertus Advocatus, quod pars
„ Epiſcopio ſancte Laudenſis Eccleſie
„ & Sancti Silveſtri introiſſent in
„ Eccleſia una, que eſt edificata in
„ onore Sancti Handrei in loco &
„ fundo Apiniano, & rebus ad ea-
„ dem Eccleſia pertinentibus; & e-
„ xinde fruges tuliſſent valentes ſo-
„ lidos treſcentos contra Lege, &

A „ pars ipſius Abatie Savinioni de-
„ ſveſtiſſent malo ordine & contra
„ Lege. Et ego dedit ei reſponſum,
„ quod pars ipſius Epiſcopio & San-
„ cti Silveſtri Eccleſia ipſa Sancti
„ Handrei cum omnibus rebus ad ſe
„ pertinentibus pars Sancti Silveſtri
„ habet & detinet: ſet inquirere vo-
„ lerem, quid pars ujus Epiſcopio
B „ & Sancti Martini pertinet. Et ita
„ inquirendum wadiam dedit. Et i-
„ ſte Adeldertus dedit michi wadiam
„ de Placito. Et die exinde inter
„ nos unitum Placitum miſſum eſt
„ ipſum dandum reſponſum. *Cum ipſe Petrus Scavinus & Advocatus taliter retuliſſet, ad ec reſpondens ipſe Eldegarius Epiſcopus, & Adelbertus Advocato*
C *to* ..... „ omnia taliter inter nos
„ actum & wadiatum eſt, ſicut ad-
„ ſeruiſti; & odie inter nos ic ve-
„ ſtri preſentia Placitum miſſum eſt.
„ Querimus ut det nobis reſponſum.
„ *Tunc dixit ipſe Petrus:* Jam ......
„ tempore bone memorie Domnus
„ Widonem Imperatoris reclamavit
„ quondam Gerardus Epiſcopus iſtius
D „ Lucenſis, quod pars ſancte Lau-
„ denſis Eccleſie, & Abate Savinio-
„ nis contra Lege ipſa Eccleſia San-
„ cti Handrei cum omnibus rebus
„ ad ſe pertinentibus detineret inju-
„ ſte, & pars ipſius Epiſcopio ſan-
„ cte Laudenſis Eccleſie minime in
„ ratione exinde ſtare voleret. Et
„ quondam item Garardus Epiſcopus
E „ Laudenſis ſe inde diletaret, ut mi-
„ nime inde juſtitiam facere noluiſ-
„ ſet; & per plures Placitas ipſe Ga-
„ rardus Epiſcopus Laudenſis dileta-
„ vit juſtitiam faciendum. Tunc ipſe
„ Domnus Wido Imperator pars hu-
„ jus Epiſcopio Lucenſis de ipſa Ec-
„ cleſia Sancti Handrei cum rebus
„ ad ſe pertinentibus, ſalva quere-
„ la, inveſtivit, ſicut hactenus inve-

„ ſtitus

,, ſtitus fuit. *Tunc tractantes Auditores, ut veſtituram ipſam ipſe Petrus redere debuiſſet, & pars ipſius . . . . . . Eccleſie, & Abatia Scavinionis inveſtitam eſſe deberet, ſicut & ibi preſentem, ipſe Petrus veſtituram ipſam rededit. Et hanc notitia inde fieri juſſimus.*

Quidem & ego Ermaldus Notarius Domni Regis ex juſſione ſupra ſcripto Miſſo, & amonitionem predictorum Judicum ſcripſi, Anno Regni Domni Berengarii Regis, Deo propitio, XXVIII. Decimo die menſis November, indictione Quarta.

Signum manus ſupraſcripti Odelrici Vaſſus & Miſſus Domni Regis, qui ut ſupra interfuit.

Walpertus Judex Domni Regis interfui.

Farimundus Judex Domni Regis interfui &c.

Annalium Eccleſiaſticorum magnus parens Baronius in ea fuerat ſententia, Berengarium I. Imperialem coronam ſuſcepiſſe Romae, Septembri menſe Anni DCCCCXV. Pagius in Critica Baron. eamdem coronationem retulit ad Annum ſubſequentem DCCCCXVI. Et rectius ſine dubitatione. Nam ex hac ipſa Charta intelligimus, eum ne Novembri quidem menſe Anni DCCCCXV. (quo à Septembri menſe coeperat in curſu eſſe *Indictio Quarta*) Romam fuiſſe progreſſum, ſed tunc egiſſe in Civitate Lucenſi, ubi adhuc Regium tantummodo titulum praeferebat. Ceterum jam tunc in itineris procinctu is erat Romam versùs, Coronae ſuſcipiendae cauſsâ. *Dum partibus Romam iret*, membrana ipſa habet. Et quoniam notum eſt, ab ejus Encomiaſte Poëta Anonymo Part. I. Tomi II. Rer. Italic. coronationem tradi, peractam fuiſſe ſacro Die Paſchatis, conſequens eſt, eam eſſe tribuendam diei XXIV. Martii Anni DCCCCXVI. *Garardus Laudenſis Epiſcopus* heic memoratus, Ughellio eſt *Gerardus*. Alterum Placitum, quod nunc exerere ſtatui, autographum adſervatur apud Sanctimoniales nobilis Monaſterii Sanctae Juſtinae in eadem Urbe Lucenſi.

Decretum Mathildis Comitiſſae & Duciſſae Tuſciae pronuntiatum pro Eritha Abbatiſſa Parthenonis Lucenſis Sanctae Juſtinae, Anno 1073.

D*Um in Dei nomine eſtra muras Lucenſis Civitatis, in Burgo qui vocatur Sancti Fridiani, in caſa ſolariata Pandolfi filius bone memoriae Hugheri, per illius datam licentiam, in judicio reſediſſet* Domna Mactilda Marchioniſſa, hac Ducatrix, filia bone memorie Bonefatii Marchionis, *una cum* Flaiperto Judice & Miſſus Domni Imperatoris, *ad cauſas audiendas hac deliberandas: reſidentibus cum illis Gerardus, Gotteſredus* Judicibus, *Guinitho, Cono &c.* Cauſidicis, *Glandulfo, Rolando, Toccacoſcia &c. & reliquis plures: ibique eorum veniens preſentiis* Eritha Abatiſſa de Eccleſia & Monaſterio Domini & Sancti Salvatoris, & Sancte Juſtine, que dicitur Briſciani, *ſita in Lucenſi Civitate juxta muros ejuſdem Civitatis, una cum Gerardo Scario Avocatus ejuſdem Monaſterii: ceperunt dicere adverſus eadem Domnam Mactildam:* ,, Abet & detinet pars Eccleſie & Monaſterii jam ,, dicti Domini & Sancti Salvatoris, ,, Sancteque Juſtine, ad ſuam proprietatem duo petiis de terris, que ,, una ex ipſis cum caſa ſolariata ſe

,, abente à petre & à calcina ſeu à rena conſtructa, ellevata eſſe videtur: que eſſe videtur in predicta Lucenſi Civitate juxſta prelibatam Eccleſiam Sancte Juſtine, tenentes uno capo in via publica, atque cum uno lato, & alio capo tenent in terra & dimidia ſepe & dimidie colunne de Caſa Benenati Clerici, & alio lato tenet in terra & dimidia ſepe & dimidie colunne de caſa Bonithi; & illa ſecunda, que eſt campo, que eſſe videtur in loco & finibus Villanova, tenentes uno capo in terra Lamberti, & in terra Bonioli, & alio capo tenet in fluvio Serclo lato uno, & tenet in terra Sancti Pantaleonis, & alio lato tenet in terra ſupraſcripti Sancti Pantaleonis & predicta Boniza. Et ſi eſt ullus homo, qui exinde agere aut cauſare vult, parati ſumus cum illo in ratione ſtandum ex parte jannominati Monaſterii & legipti finiendum. *Et cum nemo ibi ſe apreſentaſſet, qui exinde contra predictum Monaſterium agiſſet vel cauſaſſet; tunc jannominata Eritha Abatiſſa una cum predicto Gerardo ejus Avocatus, petierunt ad jannominatam Domnam Mactildam & ad predictum Flaipertum Judicem & Miſſus Domni Imperatoris, ut propter Deum, & anime Domni Imperatoris, ſueque mercedis, miſiſſent bannum Domni Imperatoris ſuper ipſos, & ſuper jandictas res ut nullus quilibet homo magna vel parva perſona pars jannominati Monaſterii ſine legale judicio diveſtire preſumat. Et cum jannominata Eritha Abatiſſa una cum predicto ejus Avocato taliter poſtulaſſent, tunc jannominata Domna Mactilda una cum preſato Flaiperto Judice & Miſſus Domni Imperatoris, per fuſtem, in qua ſuis detinebant manibus, miſerunt bannum Domni Imperatoris ſuper eadem Eritham Abatiſſam & ſuper predictum ejus Avocatum, & ſuper ipſas res in Mancuſos aureos mille; ut nullus quilibet homo magna vel parva perſona pars predicte Eccleſie ſine legali judicio deviſtire preſumat. Quis vero fecerit, ſe agnoſcat compoſiturus predicti mille Mancuſos aureos, medietatem parti Camere Domni Imperatoris, & medietatem pars predicti Monaſterii eidem Erithe Abatiſſe vel poſterioribus Supceſſatricibus ſuis. Unde hanc notitiam pro ſecuritate & fuctura oſtemſione eidem Erithe Abatiſſe poſteriſque Supceſſatricibus ſuis ad partem jannominati Monaſterii oſtendenda fieri juſſimus.*

Quidem ego Gherardus Notarius Domni Imperatoris, ex juſſione ſupraſcripte Domne Mactilde & predicti Flaiperti Judicis & Miſſus Domni Imperatoris, ſeu Judicum amonitione ſcripſi, Anno Dominice Incarnationis ejus Milleſimo Septuageſimo Tertio, VI. Idus Februarii, Indictione XI.



Flaipertus Judex & Miſſus Domni Imperatoris ſubſcripſi.

Winizo Cauſidicus cauſam plena inquiſitione orando diſcutiens interfui.

Subſcripſi dictis preſens Wifredus in iſtis.

Legum Siſmundus ſupripſi docmate fultus.

Gubtefredus Judex Sacri Palatii interfui & ſubſcripſi.

Glamdulfus Notarius Domni Imperatoris ibi fui & ſubſcripſi.

Animadverte rem raro obviam: ſcilicet duos ex hiſce *Judicibus* ac *Juriſconſultis*, Poëtica ſubſcriptione, hoc eſt uno hexametro verſiculo ſuum pro-

prodere nomen, dum ſubſcribunt. Heic autem, ut opinor, feroces inſurgent Critici, & adverſus Chartam hanc non unam accuſationem inſtituent: videlicet Flaipertum Judicem, ſimul appellari *Miſſum Domni Imperatoris*, idque non ſemel reperi; *bannum* quoque *Domni Imperatoris* promulgatum fuiſſe: uti & *Cameram Domni Imperatoris* memoratam; quum tamen Anno MLXXIII. quo ſcripta dicitur Charta, citra omnem dubitationem liqueat, Henricum IV. Germaniae, ac Italiae Regem, nondum Romae coronatum, nondum propterea nomen Imperatoris aſſumſiſſe. Ad haec in vivis erant eo adhuc Anno *Beatrix Duciſſa Tuſciae*, Mathildis mater, quae regere Marchiam ſolebat, uti & *Godefridus Dux* Mathildis maritus. Cur ergo heic, neutro ex iis memorato, una Mathildis denominatur? Sed nos in cenſuras nonnunquam nimia facilitate erumpimus, quod ritus & mores veterum parum perſpectos habeamus. Alia monumenta Florentinius in Vita Mathildis protulit, quae hujus quoque ingenuitatem tuentur. Illic in Appendice pag. 127. Charta legitur ſcripta Anno MLXII. & ad hanc ipſam *Eritham Abbatiſſam* ſpectans. In duabus Chartis Anni MLXVIII. occurrit idem *Flaipertus Miſſus Domni Imperatoris*; qui etiam infra appellatur *Miſſus Regis*: ibique pariter mentio eſt *Camerae Domni Imperatoris*; quum tamen Regio duntaxat titulo tunc frueretur Henricus IV. & jandiu vivere deſiiſſet Henricus III. Auguſtus ejus pater. Ego Placitum Lucenſe dabo à *Godefrido Duce* habitum Anno MLVIII. Ibi *cum eo reſidebat Flaipertus Judex & Miſſus Domni Imperatoris* jam è vivis erepti. Aut ergo Flaipertus ab Henrico inter Auguſtos Secundo Miſſus fuerat conſtitutus: quod munus abrogatum ei nondum fuerat; aut aliis liceat dicere, à Notariis indoctis haſce umbras ex oſcitantia fuiſſe creatas. Nam quod eſt ad Mathildem, poſt mortem patris, in ipſam quoque tranſiit auctoritas Ducis; ita ut interdum, matre abſente, acta faceret ſuae conſona dignitati. Sed repetamus iter.

In ambobus hiſce Placitis jam animadvertere potuit Lector, quae partes *Judicum* forent. Eos etiam viderit ibi diſtinctos à *Cauſidicis*, hoc eſt à cauſſarum patronis, quales habemus & nos. Quum igitur rei publicae plurimum intereſſet & juſtitiam recte miniſtrari, & aptiſſimos ad id muneris viros conſtitui, Italicis Regibus curae erat deligere, quos meliores putabant. Nobiles potiſſimum praeferebant, quibus & honeſtatis major cura, & minor ſordidae avaritiae ſecreta perſuaſio, quàm humili loco natis, eſſe conſuevit. At quoniam origo Nobilis ad recta judicia ferenda non ſufficit, Scientiam praeterea, Sapientiam, atque ipſius Sapientiae initium ſive fundamentum, timorem Dei, exigebant in iiſdem Judicibus. Sacramento quoque illos obligabant, ut à muneribus ac perverſis affectibus ſibi caverent, & à procraſtinanda juſtitia abſtinerent. Sunt in hanc rem ſalutares plane & optimae Leges à Francis Imperatoribus in Italia conſtitutae, atque inter Langobardicas editae. Haec habet Carolus Magnus in Lege XXII. Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. *Judices, Advocati, Praepoſiti, Centenarii, Scabini, quales meliores inveniri poſſunt, & Deum timentes, conſtituantur ad ſua miniſteria exercenda*. Audi & Ludovicum Pium, cujus haec ſunt verba in Lege Langobardica LVI. *De Judicibus autem, vel Centenariis, atque Tribunis*,

nis, *vel Vicariis*, *dignum eſſe cenſuimus*, *ut ſi mali fuerint reperti*, *de miniſterio ſuo abjiciantur*. Plenius etiam curavit Lotharius I. ut quantum fieri poſſet incommodis & malis proſpiceretur, quae ex ineptis aut improbis Judicibus redundant, promulgatâ Lege Langobardicâ XCIV. quam integram accipere neminem pigebit: *De Judicibus*, ait, *inquiratur*, *ſi Nobiles*, *& Sapientes*, *& Deum timentes conſtituti ſint*. *Et jurent*, *ut juxta eorum intelligentiam rectum judicent*; *& pro muneribus vel humana gratia*, *juſtitiam non pervertant nec differant*: *& quod judicaverint*, *ſua ſubſcriptione confirmare non diſſimulent*. *Ubi autem tales non ſunt*, *à Miſſis noſtris conſtituantur*, *& idem ſacramentum facere cogantur*. *Quod ſi viles perſonae*, *& minus idoneae ad hoc conſtitutae ſunt*, *ejiciantur*. Haec illi, & perquam ſapientiſſime: quae an opere deinde completa fuerint, fruſtra quiſquam à me reſcire velit. Abundant & tempora noſtra Legibus ſapienti conſilio conſtitutis: quo poſtea ſucceſſu? cernimus. Fas eſt opinari, minime feliciora noſtris fuiſſe tempora illa. Erat autem multo in honore tunc Bacchus, quod Numen praecipue Populi in Arctois regionibus ſiti nunc etiam intime diligunt, & religioſe colunt. Inde Langobardi, inde Franci profecti, ſedes in Italia fixerant; ac proinde nil mirum, ſi poculis frequentibus olim inter eos ipſi etiam Judices indulgerent. At Carolus Magnus provide conſpicatus, quot inde pericula imminerent lances juſtitiae pertractantibus, Lege Langobardica XLII. ſtatuit: *Ut Judices jejuni cauſſas audirent & diſcernerent*. Erant & alii Judices, qui nihil ſibi religioni ducebant, unam rationem & intelligentiam ſuam, neglecto Legum ſtudio & ductu, conſulere in reddendis judiciis: hoc eſt, ut vulgo dicimus, jure tantùm *cervellotico* cauſſas dirimebant. Ut occurreret pravae hujuſmodi conſuetudini Ludovicus II. Auguſtus Legem protulit, quam ex Codice MSto Eſtenſi hauſtam dedi pag. 156. Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. Ejus verba repetere heic mihi liceat: *De judicio autem Judicis tam frequenter rememoramus*, *quia omnino conſuetudinem judicandi injuſte auferre volumus*. *Sed tantùm ſecundùm ſcripturam judicent*, *& nullatenus ſecundùm arbitrium ſuum*. *Sed diſcant pleniter Legem ſcriptam*. *De quo autem non eſt ſcripta*, *hoc noſtrum conſilium habeatur in quibuſdam*. Neque ſatis hoc fuit Principibus publicae utilitatis & aequitatis amantibus. Ipſi eoſdem Judices interdum ad ſe advocabant, & paterna ſimul & imperioſa adhortatione eos de officio debito coram admonebant. En quid Lotharius I. Auguſtus, dum in Urbe verſaretur, erga Romanorum Judices ſibi agendum propoſuerit, ut eſt in ejus Lege XXXIX. inter Langobardicas: *Placuit nobis*, *ut cuncti Judices*, *ſive hi*, *qui cunctis praeeſſe debent*, *per quos Judicialis poteſtas in hac Urbe Roma agi debet*, *in praeſentiam noſtram veniant*, *volentes numerum & nomina eorum ſcire*, *& ſingulis de miniſterio ſibi credito admonitionem facere*. Ita Majores noſtri. Neque omittendi mihi ſunt *Judices Dativi*, quorum praecipue mentio eſt in Chartis antiquis Romanis, ac Ravennatibus. Quos nunc *Delegatos*, ſive peculiari auctoritate in cauſsâ aliquâ datos appellamus, ii fortaſſe non alii à *Dativis* fuere. Et eorum quidem munus & nomen diu perdurarunt, uti etiam conſtabit è ſubſequenti Charta, quam mihi ſuppeditavit Codex MStus Cencii Camerarii.

Inſtrumentum de renuntiatione & refutatione cujuſdam debiti, quam fecit Jacoba uxor quondam Gratiani Frajapani, quod debitum habuit idem Gratianus in Caſtro Nymphae, Anno 1217.

IN *nomine Domini. Anno Dominicae Incarnationis MCCXVII. Indictione V. menſe Madii die XIII. Ego quidem* Jacoba uxor quondam Domini Gratiani Frangipani, *mater & tutrix* Johannis & Gratiani *filiorum meorum, hac praeſenti die, propria, ſpontaneaque mea bona voluntate, in praeſentia* Domini Petri Stephani Ciceronis, Dativi Judicis, *& ſubſcriptorum teſtium ad hoc ſpecialiter rogatorum, pro ipſis Minoribus renuntio & refuto tibi* Domino Sinibaldo Domini Papae Honorii Camerario, *ad opus & utilitatem praefati Domini Papae, ſuiſque ſucceſſoribus, & Romanae Eccleſiae in perpetuum, ideſt omnem litem & petitionem, quam Domino Papae feci, vel facere potui ac poſſem, videlicet de toto debito, quod Dominus Gratianus vir meus in Caſtro Nymphae habuit. Et renuntio uſuras, fructus, acceſſiones, & poenas, & generaliter quidquid undecumque & quomodocumque nomine dicti debiti a Domino Papa tacite vel expreſſim, ſpecialiter & generaliter agere & petere poſſem quoquo modo & amodo: nec a me, neque ab aliqua perſona à me ſummiſſa, vel ſummittenda aliquam aliquando exinde habebo quaeſtionem vel litis calumniam, ſed ſemper quietus, pacificus, ſecurus perſiſtas in perpetuum. Hanc autem refutationem, ut ſuperius dictum eſt, tibi facio, pro eo quod in preſentia ſupradicti Judicis, & ejus decreto & auctoritate, das & ſolvis mihi dictum debitum; de quo me bene quietam voco, exceptioni non ſoluti & recepti debiti renuntians. De quo debito, decreto & auctoritate praefati Judicis, ducentas Libras pro* Johanne Scriniario Domini Papae Nepote *ſolvo, pro quibus quarta pars Molendini de Septemſoliis fuerat ei obligata, & quinquaginta Libras* Johanni Cinthii pro ſe & *pro* Benincaſa fratre ſuo Domini Papae Nepotibus *ſolvo, pro quibus dictum Molendinum fuerat ei obligatum. Quam refutationem promitto pro me meiſque heredibus ac ſucceſſoribus tibi, ad opus & utilitatem Domini Papae & Eccleſiae Romanae, firmam & ratam ſemper habere, & contra non venire, ſed defendere contra omnes homines nomine bonae fidejuſſionis, ſi opus & neceſſe fuerit, ſub poena dupli: & poenâ ſolutâ haec Chartula nihilominus firma exiſtat. Quam ſcribere rogavi Nicolaum Imperialis Aulae Scriniarium in menſe & Indictione ſuprascripta V.*

Angelus Romani de Spoſa teſtis.
Cinthius Coni teſtis.
Petrus Alberti teſtis.
Stephanus Angeli teſtis.
Presbyter Petrus Sanctae Luciae teſtis.
Ego Nicolaus Imperialis Aulae Scriniarius complevi & abſolvi.

Quare, etiamſi interdum nuda vox *Dativus* in Chartis antiquis occurrat, continuo intelligas per eam deſignari *Judicem Dativum*. Hujus rei teſtem dabo Chartam, cujus antiquiſſimum apographum in Eſtenſi Tabulario vidi.

Pla-

Placitum Forocornelienſe, ſive Incolenſe, in quo Monachi Monaſterii Sanctae Mariae in Palatiolo quoſdam fundos evincunt coram Olderico Miſſo Ottonis III. Auguſti, Anno 998.

IN nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Anno, Deo propitio, Pontificatus Domni noſtri Gregorii ſummi Pontificis & univerſalis Papae in Apoſtolica ſanctiſſimi beati Petri Apoſtoli Domini Sede Tertio, ſicque imperante verò Domino noſtro piiſſimo ſemper Auguſto Ottone a Deo coronato pacifico magno Imperatore in Italia verò Anno Tertio, die XVI. menſis Septembris, Indictione XII. Civitate Cornelienſe juxta Monaſterium Sancte Marie, quod vocatur in Regula. *Ea enim, que geſta eſſe videntur, ne prolixis temporibus memoriter retinere non poſſimus, ideo ſcripture vinculis annotari equum eſt. Igitur cum Chriſti auxilio dum reſideret in Judicio & in generali Placito* Domnus Oldaricus Subdiaconus & Miſſus Domni Ottonis Imperatoris, *& cum eo* Domnus Erardus Comes, *ac ſingulis hominibus juſticias faciendas & altercationes deliberandas; & cum eis reſidentibus quamque adſtantibus fide data pollentibus, nec non bone opinionis & laudabilis fame Viris, quorum nomina hec ſunt: ideſt in primis* Petrus *Deo annuente* Dativus, *&* Andreas Dativus, *qui vocatur de Sivero, Paulus & Hubertus atque Almenfredo germani, filii quondam Romanus Conſul,* Joannes Conſul, *qui vocatur Batus de Guandillo, Teofilarius filius Petrus Conſul, qui vocatur de Acio, Joannes filius quondam Liucio Conſul, qui vocatur Batus de Aneſtaſio, Petrus filius quondam Gregorio, &* Lazarus Tabellio: *hi ſunt omnes de Civitate Ravena. Imolenſis Erandus, qui vocatur Fiantolino, Albertus filius quondam Benno,*

A *Petrus filius quondam Salterno, Hubertus qui vocatur de Monte Cellari, Joannes qui vocatur de Engizo, Teucio qui vocatur de Monte Ruſſi, Alberto qui vocatur de Arialdo, Joannes qui vocatur de Urſa, Eldeprandus de Guillerio,* Joannes Tabellio *qui vocatur de Soluſtra,* Petrus Tabellio *qui vocatur de Corvaria,* Joannes Cancellario *qui vo-*

B *catur de Bonio,* Hymari Cancellario, *& Mozreriis, & Dominicus qui vocatur Teucio, Dei nutu, Tabellio, de Civitate Ravena, & alii plures, quod longum eſt ad ſcribendum. In noſtrorum predictorum omnium preſentia qualiter adprehenderunt Gerardus & Racco atque Guido germani, filii quondam Guidoni, virgam in manibus illorum, &*

C *miſerunt in manum* Urſus Presbiter & Monachus adque Prepoſitus Monaſterii Sancte Marie, quod vocatur in Palatiolo, *& in manum meam predicto Dominicus, qui vocor Teucio, Tabellio, Avocator ejuſdem Monaſterii. Et dixerunt:* „ Ecce refutamus vobis „ medietatem de Fundum infraſcriptum, qui vocatur Armentaria,

D „ cum terris & vineis & cum omnibus eorum pertinentiis, conſtitutum territorio Faventino atque Cornelienſe, Plebe Sancti Stephani, „ que vocatur a Catena: ſic exinde „ ipſo Monaſterio Sancte Marie, quod „ vocatur in Palatiolo, ſecuro & „ quieto da nos, vel de noſtris filiis & heredibus in perpetuum.

E „ Et inſuper ſpopondimus nos, ſi „ unquam in tempore nos aut noſtris filiis & heredibus de ipſas res „ per ſuperlatam aliquam moleſtiam,

vel

„ vel contrarietatem, vel noſtram „ ſummiſſam perſonam in contraſcri- „ pto ac ubi ubilibet loco fecerit, „ compoſituri nos eſſe promittimus „ nos predicti Gerardus & Racco at- „ que Guido germani, una cum no- „ ſtris filiis & heredibus, ac ipſo „ Abbate de ipſius Monaſterii, ſui- „ ſque ſucceſſoribus de denarios bo- „ nos Libras triginta: & hanc ſpon- „ ſionem in ſua permaneat firmita- „ te. *Et ipſe Urſus Presbyter & Monachus atque Prepoſitus pariter mecum predicto Dominicus Tabellio ejus Advocator diximus:* „ Et nos eam ſic re- „ cipimus & deprecamur vos omnes, „ qui hoc videtis ad profuturum te- „ ſtimonium. *Cum hoc factum eſt, tunc miſit Domnus Oldericus Subdiaconus & Miſſus Domni Imperatoris cum predicto Domnus Erardus Comes bandum ſuper caput ipſius Urſus Presbiter & Monachus cum predicto Advocatore, ut nullus homo ſit auſus ipſas res introire aut invadire, vel ipſum Monaſterium diſveſtire, aut noſtrum bandum confrangere ſine legali judicio. Et qui hoc fecerit, ſciat ſe compoſiturum Bizanteos aureos centum, medietatem Camere noſtre, & medietatem habeat predictum Monaſterium in perpetuum. Hoc factum eſt ſub die & Menſe & Indictione predicta duodecima, Civitate Cornelienſi, juxta Monaſterium Sancte Marie, quod vocatur in Regula.*

Odalricus Subdiaconus & Miſſus Domni Ottonis Imperatoris hac reſutatione interfui & ſubſcripſi.

✠ *Signum magnus predicti Domni Erardus Comes.*

Sed praeter hactenus commemoratos, propriâ appellatione *Judices* appellatos, fuit alterum Judicum genus, qui & ipſi Placitis, ſive Judiciis intererant, & poteſtate judicandi in Civitatibus fruebantur. *Scabini*

A ſeu *Scavini*, & *Scabinei* appellati ſunt, eorumque nomen & munus adhuc perdurat in Gallia, Germania, aliiſque Europae regionibus, ſed minori quàm olim auctoritate, ut infra conſtabit. Sub Langobardorum Regibus in Italia nullum mihi hactenus occurrit eorum veſtigium, ita ut veri videatur ſimile, à Francorum gente ac B Regibus invectum fuiſſe in Italicas Urbes ejuſmodi nomen ac miniſterium. *Judices, quos Scabinos vocant*, legitur in Charta Anni DCCCXVI. à Bignonio edita in Notis ad Appendic. Marculfi. Nominis autem origo, inter Eruditos diſputata, adhuc eſt ſub judice. Praefertur à nonnullis ſententia Lipſii & Voſſii de- C ducentium hanc vocem à Germanico *Schepen*, *Judex*. Et illorum quidem frequens mentio occurrit in Capitularibus Regum Francorum, Legibuſque per eos additis Langobardorum Edicto. Carolus Magnus in Lege XLV. inter Langobardicas, agens de iis hominibus, *qui propter eorum culpam ad mortem fuerint judicati, & poſtea vita eis conceſſa fuerit*, haec ha- D bet: *Sed in teſtimonium non recipiantur, nec inter Scabinos ad Legem judicandum locum teneant.* Subſequens Lex XLVI. exordium hoc praefert. *Si alicui homini poſt judicium Scabinorum fuerit vita conceſſa &c.* Habemus ergo Scabinos olim ad judicia Populi adſcitos, & tantâ quidem facultate, ut E ex eorum judicio mors interdum ac vita hominum penderet. Sed quodnam quaeſo diſcrimen intercedebat inter hoſce ac ſupra memoratos *Judices?* Si doctiſſimos viros Voſſium, Du-Cangium, Bignonium, Eccardum, alioſque audimus, Scabini *Aſſeſſores Comitum, Auditores Comitum* fuere, ac propterea iidem qui nuper laudati Judices. In Chartulario Beſuenſis

Monaſterii, teſte Pithoeo in Gloſs. ad Capitular. legitur: *Ante illuſtrem virum Hildegarium Comitem, ſeu Judices, quos Scabineos vocant*. Et profecto ſecundùm Legem Langobard. Caroli Magni CXVI. nullus ad Placitum acciri jubetur, niſi qui *cauſſam ſuam quaerit, exceptis Scabinis ſeptem*,

A *qui ad omnia Placita eſſe debent*. Attamen ſtatuendum contra mihi videtur, alios à *Judicibus* ſupra deſcriptis fuiſſe *Scabinos*; idque elucere poteſt tum ex Chartis infra producendis, tum ex una authentica, quam è Tabulario Archiepiſcopii Lucenſis olim deſcripſi.

Judicatum Petri Epiſcopi Arretini, aliorumque Miſſorum Imperialium, Lucae emiſſum pro Gariperto Cuſtode Eccleſiae Sancti Caſſiani Anno 865.

DUm Domnus Hludowicus *ſereniſſimus* Auguſtus *partibus Tuſcie Miſſi directi fuiſſemus nos* Petrus *venerabilis* Epiſcopus *ſancte* Aretine Eccleſie, *ſeu* Johannes Sacri Palacii.... *&* *Angelarius*, *&* Winigiſum Comes, *ſingulorum hominum juſtitias faciendas & deliberandas; & cum veniſſemus Civitatem Lucam, reſſedente ego Petrus Epiſcopus in judicio in domo ipſius Epiſcopii in caminata una ſimul cum* Geremia Epiſcopus ipſius Civitatis, *reſſedentibus nobiſcum* Ademarius *&* Eriprandus Vaſſos Domni Imperatoris; Alpertus &c. Judicibus Sacri Palatii; Filoardus & Teofredus Scavinis Lucenſis; Conradus Vaſſus Imperialis; *& reliqui. Ibique in noſtra venerunt preſencia, ideſt Guripertus Diaconus Cuſtodem Eccleſie Sancti Caſſiani una cum Rumoaldo Advocato ipſius Eccleſie, nec non & Audiprando de Vico, qui dicitur Baſilica, altergacionem inter ſe abentes. Dicebat ipſe Garipertus Diaconus & Rumoaldi Advocato ejus:* Iſte Audiprando malo ordine & contra Lege abet & detinet caſas & res in eodem loco Baſilica, ubi ipſe inhabitat, que legibus parti ipſius Eccleſie pertinet abendum. Unde petimus ab eo juſtitiam. *Reſpondebat ipſe Audiprando:* Veritas eſt, quia abeo &

B teneo caſas & rebus illis in predicto loco Baſilica, ſed non contra Lege, eo quod ecce Cartula ic preſenti abeo, qualiter mihi quondam Eriprandi caſas & res ipſas dedit. *Et cum ea relegi feciſſemus &c. Cartula ipſa relecta, dixerunt ipſi Garipertus Diaconus & Rumoaldus Advocato:* Vere caſas & rebus ipſi abere non debes,

C quia tue proprie numquam fuerunt, nec tu ipſis jam dicto Eriprandi nullo modo venundare potuiſti, & per conludium ipſe Eriprandus tibi iſta Cartula emiſit: ideo tu Legibus cur abeſſe non debes? *Hoc dicto, tunc nos* Auditores *interrogavimus eum, ſi potuiſſet adprobare, quod caſa & res ipſas per treginta annos quid ipſe, quid*

D *genitor ejus, quid Eriprandus abuiſſent & poſſediſſent ad proprietatem. Qui dixit & profeſſus eſt, quod non poſſet. Cum ipſe Audiprando ita pro ſi teſtatus, iterum interrogavimus ibſum Guribertus Diaconus & Rumoaldus Advocato ejus, ſi potuiſſent adprobare per teſtimonia, aut per inquiſitionem, quod de ipſa caſa & res infra iſtos treginta*

E *annos ipſa Eccleſia veſtituram abuiſſet aut poſſediſſet. Qui dixerunt, quod ſic potuiſſent. Et ſtatim dedit wadia ipſe Rumoaldus ita ad probandum. Et ſtatim in noſtris preſentiis preſentavit te-*

ſtes

ſtes da parte jam dicte Eccleſie; id ſunt Eudo, Fredulſo, & Johannes; & dum eos boni & receptibiles inveniſſemus, per Seſemundus & Gelmannus & Petronem ſuorum abentem Widrigildum; & dum eos jurare facere debuiſſemus, cecidit ad pedes ipſius Geremie Epiſcopus, & dixit: Vere concredo me Audiprando, quia caſa & res ipſas proprie ſunt ipſius Eccleſie Sancti Caſſiani, & mihi, nec ipſius quondam genitori meo, nec ipſius quondam Eriprandi, nihilque pertinuerunt, nec pertinet, & nullatenus ipſis defendere poſſum. *Cum ita ſemel & bis profiteretur, paruit nobis eſſe recte, & judicavimus, ut abere deberet pars ipſius Eccleſie Sancti Caſſiani caſa & res ipſas, unde agebantur. Et anc noticia pro ſecuritate predicte Eccleſie facere admonuimus.*

Quidem & ego Poto Notarius ſcripſi, Anno Imperii Domni Hludowici Quintodecimo, Menſe Aprelis, Indictione XIII.

Ego Petrus Epiſcopus & Miſſus ibi fui.

Ego Hieremias Epiſcopus ibi fui.

Alpertus Notarius Domni Imperatoris interfui.

Thomas Notarius Domni Imperatoris interfui.

Ego Telmundus Scavinus Domni Imperatoris interfui.

Heic habes primo *Judices Sacri Palatii*, tum *Scabinos*. Idem quoque animadvertere potuiſti in altera Charta Lucenſi Anno DCCCCXV. exarata, quam ſupra evulgavi. Eâ ergo ratione diverſos fuiſſe *Judices* illos à *Scabinis* ad credendum ducor, quod primi à Rege ſeu Auguſto conſtituerentur; ſecundi à Populo cujuſcumque Civitatis eligerentur: quem morem adhuc ultra montes ſervatum video. Propterea illi praeſtantiores, ac primo loco in Actis publicis memorati. Placitis nonnullis Chronici Vulturnenſis Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 443. & ſeq. interfuiſſe videas *Anſaricum Sclabum*, *Joſephum Sclabum &c.* Ne puta illic memorari *Servos*, quos a multis Saeculis *Schiavi* appellamus, voce acceptâ neſcio num ex Populis *Slavis* in captivitatem deductis, an ab alio fonte. Nihil aliud ibi *Sclabi* ſunt, niſi *Scabini* hactenus memorati. Adtexo alteram Chartam, cujus archetypum in eodem Lucenſi Tabulario vidi.

Sententia Amedei Comitis Palatii in Placito Florentiae habito adverſus nonnullos uſurpatores bonorum Lucenſis Eccleſiae, Anno 897.

D*Um ad preclaram poteſtatem* Domni Lamberti *piiſſimi* Imperatoris *Miſſus directus fuiſſet in finibus Tuſcie* Amedeus Comes Palatii, & *cum veniſſet Civitate Florentia in domum Epiſcopii ipſius Civitatis, in atrio ante Baſilica Sancti Johannis Baptiſte, inivi reſideret una ſimul cum* Adelbertus Marchio, *ſingulorum hominum juſtitias faciendas ac deliberandas, reſidentibus cum eis* Helbingus *ſancte* Parmenſis, Lupus *ſancte* Senenſis, Hedelbertus *ſancte* Lunenſis, Geoſulfus ipſius Civitatis, *venerabilibus* Epiſcopus, Johannes, Eriteu, Adelbertus Judices Domni Imperatoris, Winicheldus *filio bone memorie Feruli*, Rodelandus, Sichelmus & Giſilbertus Vaſſalli *ſuprascripto Adelberti Marchioni*, Teudifraſiu Comes *ipſius Civitatis*, Rotari & Petrus Scavinis ipſius Civitatis, *& reliqui multis. Ibique in eorum venerunt*

nerunt preſentia Petrus Epiſcopus Lucenſis *una cum Teupertus Advocato ſuo, retullentes hac* . . . . . . ,, ſeo quondam
,, Siſomundi & Offo germanis deti-
,, nent res Sancti Martini Eccleſie
,, noſtre in Valiano: Adelfridus de-
,, tinet Eccleſia Sancte Marie in Fe-
,, roniano &c. Fraolmo cum ſuis con-
,, ſortis detinet res Sancti Martini
,, prope Civitatem Luca: Filii Aut-
,, berti detinent &c. Filii Petri de-
,, tinet res Sancti Martini in Garfa-
,, niana &c. Iſti omnes omines deti-
,, nent jam dictas res per denomina-
,, tas locas, qui pertinent de Epi-
,, ſcopio noſtro. Neſcimus per qua
,, cauſam . . . . . ſicut audivimus, vel-
,, lent dicere, quod exinde libellos
,, aberent. Quero ut veniant, & di-
,, cant pro qua cauſa ipſas res deti-
,, nent, & mihi exinde juſtitiam fa-
,, ciatis, ego Petrus Epiſcopus cum
,, meum Advocatorem jam per mul-
,, tis Placitis preſentia Miſſi Impe-
,, rialis, ſeu Comitum, & modo per
,, tres vices noſtri preſencia adeſſent,
,, klamavimus; ſet umquam mini-
,, me eos ad Placitum abere potui
,, cum eis ſtandum in racionem. *Cum ipſe Petrus Epiſcopus una cum Teutperto Advocato ejus taliter reclamaſſent, tunc ipſe Amedeus Comes Palacio & Miſſus, & Adelbertus Marchio & Comes, direxerunt Miſſum de eorum preſentia ad ipſis ominibus, intereſſe fieri eodem Placito perquirere; ſet eos minime invenerunt, vel ad Placitum habere potuerunt juſtitiam faciendam. Et cum eis non inveniſſent, tunc ipſe Amedeus Comes Palacio & Miſſus, & Adelbertus Marchio & Comes, per fuſte, quas in ſuas tenebant manibus, ipſi Domnus Petrus Epiſcopus & Teupert Advocatore ejus de predictis caſis & rebus & Eccleſias, ſeu* . . . . *ipſius Epiſcopii Sancti Martini inveſtiverunt ad de-*

A *tinendum, ſalva querimonia eorum ominibus. Inſuper & ipſi Amedeus Comes Palacio & Miſſus, & Adelbertus Marchio, miſerunt bannum Domni Imperatoris in Mancoſos aureos duo milia ſuper ipſis caſis & rebus, Eccleſias &c. ut nullus ipſius Epiſcopii Sancti Martini ſine legali judicio exinde diſveſtire, aut ullam invaſionem facere preſumat &c.*
B *predictos duo milia Mancoſos ſe eſſe compoſituros, medietatem Camere Regis, & medietatem parti ipſius Eccleſie &c.*

Quidem & ego Leo Notario & Judex Domni Imperatoris ex Judicum admonitione ſcripſi . . . Domni Lamberti, Deo propicio, Sexto, IV. die Menſis Marci, Indictione XV.

Signum manus Amedei Comitis Palacio
C *& Miſſi, qui ut ſupra interfuit.*

Signum manus Adelberti Comiti & Marchio, qui ut ſupra interfuit.

Johannes Judex Domni Imperatoris interfui.

Adelbertus Judex Domni Imperatoris interfui.

Italiam Sacram Ughellii tantiſper adeamus, ut nomina Epiſcoporum,
D qui huic Placito interfuere, illic agnoſcamus. Parmenſis ab eo appellatur *Elburgus* aut *Helbringus*: in Charta noſtra *Helbingus* ei nomen eſt. Lunenſis Epiſcopus apud eumdem Ughellium vocatur *Odelbertus*: heic *Hedelbertus*. Praeſulem Florentinum ille nuncupat *Graſolfum*: Charta haec *Geoſulfum*. Denique ad ea tempora,
E hoc eſt ad Annum DCCCXCVII. nullum Ughellius *Lupum Senenſem Epiſcopum* recenſet, quem tamen Documentum hoc nobis diſertiſſime indicat. Is quidem ad Annum DCLXXXIX. *Lupum Epiſcopum* Senae ſtatuit; ſed vereor, ne extra chorum, hoc eſt, ne Lupus ille idem ſit, qui nunc nobis ad Annum DCCCXCVII. occurrit. Interea vidimus *Rotari & Petrum*

A *Petrum Scavinos* Florentinae *Civitatis*, & ſane diſtinctos à *Judicibus Domni Imperatoris:* quod ſatis monitos nos facit, fuiſſe *Scabinos* Magiſtratum peculiarem cujuſcumque Civitatis. Et revera ad eorum electionem univerſi etiam Populi conſenſus exigebatur. Praeſto heic nobis eſt Lex XLVIII. Lotharii I. Auguſti inter Langobar- B dicas, his verbis concepta: *Ut Miſſi noſtri, ubicumque malos Scabinos invenerint, ejiciant; & cum totius Populi conſenſu in eorum loco bonos eligant. Et quum electi fuerint, jurare faciant, ut ſcienter injuſte judicare non habeant.* Qui contra *Judices Sacri Palatii* appellabantur, ii electionem atque auctoritatem ſuam uni Regi ſive Imperatori acceptam referebant. Propterea ſe pariter inſcribere conſueverunt *Judices Domni Regis*, aut *Domni Imperatoris*. Interdum quoque memorantur *Judices Palatini*. Vide infra in Diſſertat. LXX. *de Cleri immunitate*. Hos doctiſſimus Du-Cangius verbo *Judices* eos fuiſſe arbitratur, qui judiciis aderant habitis à *Comite Palatii*. Sed nihil ejuſmodi diſtinctione opus fuit; judiciis enim intererant, prout occaſio ferebat, tam *Palatini*, ſive, quod idem eſt, *Judices Sacri Palatii*, uti & *Judices Domni Regis:* uti conſtabit ex altero Placito, quod autographum ſervatur in Tabulario ſaepe laudati Archiepiſcopii Lucenſis.

Placitum Lucae habitum ab Huberto Marchione Tuſciae & Comite Palatii, ubi ſententia fertur pro Conrado Epiſcopo Lucenſi Anno 941.

C DUm *in Dei nomine*, *Civitate Luca*, *ad Curte Domni Hugoni Regis*, *in ſolario ipſius Curtis*, *ubi* Domnus Hugo & Lotharius *filio ejus*, *glorioſiſſimis* Regibus *praeeſſent*, *in capite laubie longane......... locui prope Eccleſiam Sancti Beneaicti*, *& prope Capella ipſius ſolari*, *que vocatur Sancti Stefani*, *in judicio reſideret* Huber- D tus Marchio & Comes Palati, *ſingulorum hominum juſtitiam faciendam ac deliberandam*, *ſedentibus cum eo* Adelbertus Lunenſis *Sancte Dei* Eccleſie *venerabilis* Epiſcopus; Walpertus, Duranti, Johannes &c. Judices Domnorum Regum; Gumpertus &c. Vaſſalli *Adelberti Epiſcopus*, *& reliqui plu-* E *res. Ibique eorum veniens preſentia* Cunradus Epiſcopus Sancte Lucenſis Eccleſie, *una cum* Johannes Judex Domnorum Regum, *ejus & ipſius Epiſcopio Advocatus*, *& retulerunt:* „ Jam plures vices nos, & meo Conradi Epiſcopio anticeſſor cum ſuo Advocatore reclamavimus ad Comes iſtius Comitatus Piſenſi, & ad Domnum Ugonem & Lotharium glorioſiſſimi Regibus, ſeu ad vos Ubertus Marchio & Comes Palati, ut nobis juſtitiam feciſſetis de Johannes filio quondam Roſelmi Clericus de Civitate Piſa, qui Rabia vocatur, quod parti noſtro Epiſcopio malo ordine & contra Lege detinet caſis & rebus illis tam infra eamdem Civitatem Piſa, quamque & foris in locas & fundas &c. de fluvio Arno, quas condam Adelbertus Scavino de loco Capelle tenuit: unde ei injuſſum fuit, ut a Palatium veniſſet nobis juſtitiam faciendam; ſet eum minime umquam a Palatium abere non potuimus. Unde querimus, ut

„ ut vos Ubertus Marchio & Co-
„ mes Palati nos a parte ipſius E-
„ piſcopio Sancte Lucenſis Eccleſie
„ de ipſis caſis & rebus &c. ſalva
„ cuſtodia inveſtiatis, couſque ipſe
„ Johannes a Palatium venerit, &
„ nobis juſtitiam feccrit. *Cum ipſi Cunradus Epiſcopus & Johannes Judex, ejus & ipſius Epiſcopio Advocatus taliter retuliſſent, recordatus eſt ipſe Ubertus Marchio & Comes Palatii, quod ita eos reclamare vidiſſet; ſet eumdem Johannem per ipſum Placitum in...... ſeu vociferare; & cum eo non inveniſſet, tunc per fuſtem, quem ſuis tenebat manibus, eoſdem Cunradum Epiſcopum & Johannes Judex Advocato ejus & ipſius Epiſcopio Sancte Lucenſis Eccleſie de ipſis caſis & rebus, unde ſe clamabant, ſalva querela, inveſtivit eo uſque ipſe Johannes ad Placitum venerit, & eorum juſtitiam fecerit. Inſuper miſit bannum Domnorum Regum ſuper ipſis caſis & rebus in Mancoſos mille, ut nullus quislibet magna parvaque perſona predicto Epiſcopio Sancte Lucenſis Eccleſie deſveſtiad ſine legali judicio. Qui vero fecerit, predictos mille Mancoſos auri ſe cognoſcat eſſe compoſiturus, medietatem parti Camere noſtre, & medietatem predicto Epiſcopio Sancte Lucenſis Eccleſie, & anc notitia pro ſecuritate ipſius Epiſcopio fieri juſſimus.*

Quidem & ego Adelbertus Notarius Domnorum Regum, ex juſſione ſupraſcripto Uberto Marchio & Comes Palatio, & Judicum amonicione ſcripſi Anno Regni Domni Hugoni, Domnorum Hugoni & Lotharii filio ejus, gratia Dei Reges, Deo propitio, Domni Ugoni XV., Domni Lotharii vero X. Hoctavo Kalendas Aprilis, Indictione XIV.

Signum manus ſupraſcripto Uberti Marchio & Comes Palati, qui ut ſupra interfui.

Walpertus Judex Domnorum Regum interfui.

A *Johannes Judex Domnorum Regum interfui.*

Angelbertus Judex Domnorum Regum interfui.

Teupertus Judex Domnorum Regum interfui.

Huic judicio praeeſt *Hubertus Tuſciae Marchio*, & *Sacri Palatii Comes*; qui tamen cum eo ad judicandum B conſident, non *Judices Palatini*, ſed quidem *Judices Domnorum Regum* appellantur. Alia Placita à Comitibus Palatii habita produxi tum in Antiquitatibus Eſtenſibus, tum in Diſſert. VII. & alibi; ſingula autem fidem faciunt, promiſcue *Judices* iis aſſidentes, modò *Sacri Palatii*, modò *Domni Imperatoris Judices* nuncupari. Itaque C in eam potius opinionem feror, alios creatos fuiſſe *Judices* à Comitibus, & praecipue à Comite Palatii, qui *Judices Palatini*, ſive *Sacri Palatii* ſunt appellati. Alii verò à Rege aut Imperatore *Judices* creabantur, qui propterea *Judices Domni Regis*, aut *Domni Imperatoris* vocari conſueverunt. Vide in Diſſertat. LXX. *de Cleri immuni-* D *tate*. Placitum Anno Chriſti DCCCLXXX. Novocomi habitum, cui ſubſcribunt tres iſti Judicum Ordines. Occurrunt aliquando in antiquis tabulis & *Judices publici*. Hos Clariſs. Bignonius in Notis ad Marculfum Tom. 2. pag. 878. Capitular. *Judices Saeculares* fuiſſe ſcribit, laudans Capitulare Caroli Magni, ubi *Eccleſia-* E *ſticis* ii opponuntur. *Ut omnes juſtitias faciant tam Publici, quàm Eccleſiaſtici.* Haec ille, ejuſque ſententiae ſubſcribendum; non autem Du-Cangio ſcribenti, ideo *Publicos* fuiſſe appellatos, quod Judices *conſtituerentur per conventionem publicam*, ut habet una ex Alamannicis Legibus. Secundùm morem Francorum, à quibus Juri Langobardico multae acceſſiones factae fue-

fuerunt, immo & ſecundùm Romanos, idem erat olim *Judex Publicus* ac *Judex Regis*, ſive *Imperatoris*, quod infra in Diſſertat. XVIII. *de Republica* animadvertam, quaerens quid nomine *Reipublicae* olim ſignificaretur. Redeo ad *Scabinos*, quos Lotharius I. Auguſtus in Lege XLIX. eligendos jubet *adjutores Comitum, qui meliores & veraciores inveniri poſſunt*. In ſubſequenti Lege etiam ſtatuitur, ut *quicumque de Scabinis deprehenſus fuerit propter munera, aut propter amicitiam injuſte judicaſſe*, ad Regem rationem redditurus mittatur; reliquis vero Scabinis denuntietur, ut ab iniqua hujuſmodi nundinatione abſtineant. Praeterea decrevit idem Imperator Lege XII. ut *Cancellarii*, ſive *Notarii*, ad majorem Actorum ſuorum fidem Chartas publice conſcribant *ante Comitem, & Scabinos, & Vicarios ejus*. Quod ſi quis liberis carens extraneum facere heredem cupiebat, ſecundùm Legem XCIV. Caroli Magni *coram Rege, vel Comite, vel Scabino, vel Miſſo Dominico* poſtremam hanc ſuam voluntatem exponere jubebatur. Complures Chartas vidi Contractuum inter privatos homines celebratorum, quibus tamen intereſt aliquis Scabinus, perinde quaſi ii tunc illo munere fungerentur, quo electi à Republica Mutinenſi nunc appellantur *Giudici di Autorità*. Unam tantummodo commemorabo, quae mihi olim videndam ſe praebuit in Tabulario Monaſterii Veronenſis Sancti Zenonis. Scripta fuit *Regnantes DNN* (ideſt *Domni noſtri*, vel *Domnis Noſtris*) *Carolo & Pippino filio ejus, viris excellentiſſimis Regibus Langobardorum in Italia, Anno eorum XXXIII. & XXV. die quintodecimo intrante menſe Januario, Indictione XIV.* hoc eſt, Anno Chriſti DCCCVI. Duo heic animadverte. Primum, quam nempe

A antiqua ſit formula *intrante menſe*. Alterum, unico *Langobardorum Regis* titulo heic donari Carolum Magnum, quanquam is ab aliquot annis *Imperatoris* nomine ac dignitate fulgeret. Mutinenſem Chartam infra in hac ipſa Diſſertatione evulgabo, in qua eamdem omiſſionem deprehendes. Quare non tam cito à Criticis
B intentanda lis Chartis, quod in aliquo à ceterorum Notariorum conſuetudine diſcedant. Erant in eodem Archivo aliae ſimiles Chartae. Unam vidi exaratam *Regnantes Domnis noſtris Karolo & filiom ejus Pipinom Reges in Italia Trigeſſimo & Vigeſimo ſecondo menſe Magii, per Indictione X.* ideſt Anno Chriſti DCCCII. Alteram ſimilem
C commemoravi in Diſſertat. LXVII. *de mod. acquirendi*. Addo & tertiam, cujus archetypum ſe ſe mihi obtulit in Tabulario Canonicorum Regularium Piſtorienſium, Monaſterium Sancti Bartholomaei incolentium. Scripſit eam Notarius *Regnante Domno noſtro Carolus vir excellentiſſimo Rege Francorum, & Romanorum, adque*
D *Langobardorum, Annus Regni ejus in Dei nomine in Italia, poſtquam Papia Civitate ingreſſus eſt, Trigeſimo primo; & filius ejus Domnus noſter Pippinus gratia Dei Rex Langobardorum, Annus Regni ejus Vigiſimo quarto, per Indictione XII. feliciter. Conſtat me Durduno Presbiter filius quondam Baſili Cuſtodes Eccleſie beatiſſimi Sancti Petri intra hanc*
E *Piſtoriu Civitatem &c.* Notae iſtae Annum Chriſti DCCCIV. produnt, quo Carolus Magnus à quatuor annis Imperator erat. Hiſce accedat Charta, quam in Archivo inſigni Monachorum Ciſtercienſium Sancti Ambroſii Majoris Mediolani vidi ſcriptam *Regnantes Domni noſtri vere excellentiſſimi Carolo & Pippino Regibus in Italia, Anno XXIX. & XXII. menſe Abrilis, Indictione XI.*

hoc

hoc eſt Anno DCCCIII. Hae omnes pergamenae exaratae, poſtquam Carolus Magnus ad Imperialem dignitatem fuerat evectus. Redeo nunc ad Chartam Anno DCCCVI. conſcriptam. Complectebatur illa contractum venditionis, cui interfuit *Lopo Scavinus Civitatis Brixianae*. En ut etiam privatorum actibus Scabini intererant. Fortuito-ne id factum fuerit, an ex imperio Legis alicujus, decernere non auſim. Supra innui, ſtatutum fuiſſe, ut ſingulis Placitis *ſeptem Scabini* intereſſent. Immo Ludovicus Pius in uno è ſuis Capitularibus *duodecim Sca-* A *binos* Placito cuidam affuturos conſtituit, dum tot Comes in Civitate numeraret; alioqui numerum hunc implendum vult à melioribus illius Comitatus. Verùm ſive Leges iſtae parum exacte obſervarentur, ſive Scabinos identidem cauſſae nonnullae impedirent: rarò *Septem* ex iis intererant, & nullus interdum adfuiſſe in- B venitur. Cujus rei, utut multa exempla ſparſa hoc Opus exhibeat, duo tamen in praeſentia exerere placet, è ſupra laudati Archivi Lucenſis Tabulario depromta, ubi ea archetypa vidi.

Judicatum Rodingi Epiſcopi Lucenſis & Maurini Comitis Palatii Miſſorum Imperialium occaſione permutationis agrorum, Anno 840.

D*Um in Dei nomine, Civitate Luca in Curte, que dicitur Regine, in judicio reſederimus nos* Rodingus Epiſcopus, *&* Maurinus Comes Palatii, Miſſi Domni Hlotharii *perpetui* Auguſti, *cum* Agano Comite, *reſidentibus nobiſcum* Paulo, Martino Judicibus, *& Prando, Guniperto, Aſprando, & Teutperto* Vaſſis Domni Imperatoris, Johannes, *&* Adelbero Scavinis *Widoald Presbiter, Auderamnus Archediaconus, Gautpert Notarius, Wichelmus, Ildepertus, & reliqui plures. Venerunt ibi in noſtris preſentiis Giſelmarius Vaſſus Domni Imperatoris, qui Eccleſie Sancti Silveſtri foris Porta ujus Civitatis, que dicitur Sancti Petri, praeeſſe videbatur, una cum Fraimanno Advocato ipſius Eccleſie, nec non & Andreas Advocatus Monaſterii Sancti Jacobi, a quondam* Jagobo Epiſcopo *fundati, altergationem habentes. Dicebat ipſe Fraimannus:* „ Solarium illum cum area, in qua extat orto, inſimul ſe tenet ibi ad Monaſterium San- C cti Jagobi, fuit area & ortum ipſum Eccleſie noſtre Sancti Silveſtri, unde jamdudum contencio facta fuerat ad jam nominato Jagobo, dum eſſet di....... Set Domnus Imperator commendavit, ut ipſa comutacio rumperetur. Ideo querimus ſolarium ipſum & ortum recollegere ad parte Sancti Silveſtri, ſu- D per qua contencionem jam tribus vicibus ſuper acceſſimus. *Reſpondebat ipſe Andreas:* „ Certe de comutacione, quam dicis, Domnus Imperator frangere comendaſſe neſcio. Set dico, quod verum eſt, vos ad partem Sancti Silveſtri tenetis utrumque illut, quod Jacobus ibi dedit, & campum illut, qui ſe cum E ipſo ſolario tenere videtur, quam reciperat ad vicem, quod rectum eſſe non videtur; ſet ſolarium & ortum inſimul ſe tenente, quod queritis, non fuit de eadem comutacione, ſet ſemper probrietas fuit jam nominati Jacobi, qui ipſum

„ con-

„ conſtruxerat Monaſterium. *Cum taliter agerent, fecimus nobis commutacionem ipſam relegi, & contenebatur, ultra quadraginta annorum emiſſa fuiſſet. Hac relecta, dum ambe partes nullum teſtem propter longinquitatem inde dare profeſſi ſunt, judicatum eſt ad* noſtris Scavinis, *ut ipſe Andreas Advocatus predicte Ecclefie Sancti Jacobi, qui ipſam habebat veſtituram, diceret juratus a Dei Ewangelia cum ſagramentalibus ſuis juxta Legem, qualiter area illa, ubi ipſe ſolarius edificatus eſt cum orto, unde agebatur, non fuiſſet de ipſa comutacione, ſed probrietas fuiſſet predicti Jagobi, & per quadraginta annos pars Monaſterii Sancti Jagobi poſſediſſet ad probrietatem, & plus Legibus pertinere ad ipſum Monaſterium ad abendum, quam parti Sancti Silveſtri ad redendum. Et taliter eidem Fraimanno wadiam dedit. Poſito conſtituto in ſtatuta die venerunt ambe partes denuo noſtri preſencia, & adducta ſancta Dei Evvangelia fecit ipſe Andreas Advocatus ſacramentum ipſum, ſicut wadiam dederat, cum ſacramentalibus ſuis juxta Legem. Dato ſic ſacramento judicatum eſt, ut juxta eorum altergationem pars predicti Monaſterii Sancti Jacobi eundem ſolarium & area &c. & hanc nunc uſque habuit, in antea habere & poſſidere deberet. Et finita eſt cauſa. Et hanc noticiam pro ſecuritatem predicti Monaſterii facere commonuimus.*

Quidem & ego Gaidus Notarius ex dictato ſupradicti Martini ſcripſi, Anno Imperii Dominorum noſtrorum Hludowici & Hlotharii Imperatorum in Dei nomine Vigiſimo Septimo, & Vigiſimo Primo, menſe Februario, Indictione III.

Ego Hrodingus Epiſcopus interfui.

Signum manus Maurini Comitis Palacii, qui in his actis interfui.

Martinus Notarius Domni Imperatoris interfui.

Ego Johannis Clericus Scavinu ivi fui, &c.

Duo tantum *Scabini* in hoc Placito numerantur: & ex iis Johannes *Clericus* infra appellatur; quod ſine animadverſione dimittendum non eſt. Alios tamen Scabinos *Clericos* alibi inveniemus, & praecipue in Diſſertat. XXXVI. *de Precariis*. Heic praeterea animadverte, *Aganum Comitem* Lucenſem actis iis pro more intereſſe, & *Scabinos* eoſdem recenſeri poſt *Judices*. Accedat nunc alterum monumentum.

Charta Placiti Lucenſis habiti ab Adelberto Duce Tuſciae pro controverſia bonorum inter Epiſcopatum Lucenſem, & Firmum Gamperti filium, Anno 873.

I*N nomine Domini. Dum* Adalbertus Dux *reſediſſet in judicio hic Civitate Luca, in caminata de Curte Ducalis una cum* Ghiſelfri *&* Johannes Schabinis *ad ſingulorum hominum cauſas audiendum & deliberandum, ubi nobiſcum aderant Chunerado, & Siſemundo, ſeo Fraiperto Vaſſi Domni Imperatoris, Fraolmi, Flaiperto Clerico, Auberto, Auderamo, Adalpaldo, Ardolfo, Anfridi, Hilmerando, Aliprando, & Filippo germanis, & Alatco, Ato Petrus de Wamo, Adalfridi, Georgius, & Atalpertus Notarius, Rapprando qui & vocatur Teuperto, Teupaldo, Lucifridi, Oſtrifuſo, & reliqui plures. Ibique eorum preſentia veniebat Firmo filio bone memorie Gumperti, & ex alia parte Eriteo Advocatus Epiſcopatui Sancti Martini. Cepit ipſe Firmo dicere:* Volo juſtitiam accipere ab iſto Eriteo Advocatus, eo quot parte Eccleſie Sancti Marti-

ni domus Epiſchopatui & detinet caſe & rebus illis in loco & finibus Turingo, quas mihi pertinere debunt per iſtas Cartulas, quas hic pre manibus abeo. Faciatis eas relegi. *Et cum eas legi feciſſemus, contenebatur in unam ex ipſe Cartule inter reliquas, qualiter quondam Uppertus Diaconus filio quondam Frazelli per Cartulam venundaverat ac tradiderat Chuniperti & Ghiſulfi Diacono germanis filii bone memorie Romualdi, ideſt caſa & Curte ſua domnicata, quas abuit in loco & finibus Turingo cum fundamentis & univerſis fabricis ſuis ſeo Curtis, artis, terris, vineis, ſilvis, virgareis, pratis, paſcuis, cultum vel incultum &c. pretium recepiſſet argentum Solidos mille in prefinito &c. Scripta fuerat de manibus quondam Rachiſonſi Notarii* Anno Imperii Domni noſtri Hlotharii magni Imperatoris, Deo propitio, Imperii ejus, poſtquam in Italia ingreſſus eſt, Vigenſimo Quarto, Tertium Nonas Magii, Indictione Nona (a) &c. *In alia vero Judicati Cartula contenebatur inter ceteras, qualiter ſupraſcripto Ghiſulfo Diacono pro anime ſue remedium judicaverat adque confirmaverat in poteſtate ſupraſcripti Firmi, ideſt portionem..... de caſa domnicata in prenominato loco & finibus Turingo &c. Et Cartula ipſa judicati reſcripta fuerat &c.* Anno Domni noſtri Hludowici magni Imperatoris Vigeſimo Secundo, Kalendas Magias, Indictione IV. (b) &c. *Interrogavimus ipſo Eriteo Advocatus, quit ex hoc dicere voluiſſet, quibus ipſe dixit:* Neſcio caſis & rebus, de quas dicis. *Cum hoc dixiſſet, tunc per noſtrum judicium.... Firmo Eriteo Advocatus wadiam decaſis & rebus ipſis muſtrandi, & Eriteo dedit wadiam paratus eſſet, res ipſa videndum, & remeare ad Placito &c. In conſtituto vero*

A *die utraque parte reverſi ſunt ante nos. In judicio cepit ipſe Firmo dicere:* Ecce me paratus..... vocatus, ut ponas mihi rationem de caſis & rebus ipſis, quas ei muſtravi, & ſuper acceſſimus. *Ad hec dicebat ipſe Eriteo Advocatus:* Vere caſis & rebus ipſis, quas.... detinet parte Epiſcopatui Sancti Martini. Set volo inquirere pars ipſius Epiſcopatui, ſi per poſſeſſione aut

B per nonimen, aut pro qua rationem eas detenere....... *Et dum taliter dixiſſet, tunc per noſtrum Judicium dati at ipſo Eriteo Avocati una de eidem Firmi inquirendum parte ipſius Epiſcupatui Sancti Martini &c. Igitur in in conſtituta die ...... ipſius Epiſcopatui Sancti Martini preſentia* Gherardi *hujus ſancte* Lucane Eccleſie *humilis* Epiſcopus, *ſeo*

C *ante nos qui ſupra* Schabinis, *ubi nobiſcum aderant ſupraſcripto Chunerado &c. & reliqui, cepit ipſe Firmo dicere:* Ecce me paratus ab iſto Eriteo Advocato...... de caſis & rebus illis in loco ac finibus Turingo, ſicut mihi wadia dedi & mihi pertinet, quod obvinet per iſtas Cartulas; faciatis eas iterum legi. *Et cum eas i-*

D *terum legi feciſſemus, contenebatur &c. Profeſſio hec facta, rectum paruit nobis qui ſupra Judicibus, una cum reliquis nobiſcum adeſſentibus. Ita Judicavimus ut liceat parti...... ſine contradictione ſupraſcripti Firmi juſta ſuam profeſſionem & manifeſtationem, permaneat exinde conteſtos ſeu remotos. Unde unc.. ... Anno Imperii Domni noſtri Hludo-*

E *wici magni Imperatoris, Deo propitio, Imperii ejus, Vigeſimo Quarto, V. Kalendas Julias, Indictione VI.*

Ego Johannes Scavino in is hactis interfui.

Seſemundo ibi fui.

Ego Teupertus ibi fui.

Ego Ermiteo ibi fui.

Ego

(*a*) Hoc eſt, Anno 846.

(*b*) Hoc eſt, Anno 871.

Ego Fraelmi ibi fui.

Ego Eriprandus ibi fui. &c.

Heic interſeritur altera Charta ſcripta *Anno Imperii Domni noſtri Hlotharii magni Imperatoris, poſtquam in Italia ingreſſus eſt, XXIV. Tertio Nonas Maji, Indictione IX.* ideſt Anno 846. Cur hoc adnotatum velim, infra ediſſeram. Interea ex his Chartis, uti ex aliis, certiores facti ſumus, non ejus neceſſitatis fuiſſe *Septem Scabinorum* praeſentiam ad Placita, ut minori cum numero celebrare haec minime liceret. Sed quod ejuſmodi Magiſtratuum auctoritatem luculentius prodere poteſt, fuit ipſis tribunal proprium cum facultate dirimendi aliquas cauſarum ſpecies. In Lege LXIV. Langobard. Lotharii I. Imperatoris agitur de *Cauſidicis, qui nec ad judicium Scabinorum acquieſcere, nec blaſphemare volunt*, hoſt eſt appellare, uti Du-Cangius interpretatur. Itidem in Lege XCII. Caroli magni: *Si quis cauſſam judicatam repetere in mallo praeſumſerit, duodecim ictus à Scabinis, qui cauſſam ipſam prius judicaverint, accipiat.* Ergo in prima inſtantia lis ad *Scabinos* deferebatur; tum ad *Mallum*, ſive ad publica ſolenniaque judicia, à Comite ſive à Miſſis Regiis celebrata. Immo & ipſis licuit habere Placita: quod eorum dignitatem illuſtriorem etiam exhibere nobis poteſt. Deo conſuetudinis hujus exempla mihi fortè oblata, ut ego lubenter amplexus ſum, ita non ingrata Lectori futura ſpero. Prioris archetypum in ſaepe laudato Archivo Lucenſis Archiepiſcopii mihi exhibitum eſt, ubi tres *Scabini* una cum Ambroſio Lucenſi Epiſcopo Placitum habent.

Charta Placiti Lucenſis coram Scabinis, in quo controverſia dirimitur de portione rerum Racchiſi Presbyteri, Anno 847.

DUm nos, *in Dei nomine*, Ardo, Adelperto, & Gherimundo Scabini *adreſedentes in lucho hic Civitate Lucana, cum viro venerabilis* Ambroſis Epiſcopus dicte Civitatis, *reſedentibus nobiſcum Heriprandus, Hildiperto, Oſtiperto, Teudimundo, Ardimanno &c. & reliquos plures. Venitque ibi ante nos Wittingo Advocatus Ecclesie Sancte Marie, ſito loco Campulo, pertinens Epiſcopatui Sancti Martini iſtius Civitatis Lucenſis, & alia parte Rachiprando Presbytero & Andreas germanis, ſimul Toto Advocatus eidem Rachiprandi Presbiteri, abendum inter ſe altercationem, dicendum nobis Wittingo Advocatus ſupraſcripte Eccleſie Sancte Marie:* „ Iſte Rachiprando Presbitero & Andreas germanis abent injuſte portio rebus, qui fuit quondam Racchiſi Presbiteri filio quondam Coſperti Presbiteri, quas Legibus pertenens Ecclesie Sancte Marie ſita Campulo, unde ſum Advocatus. Unde quero haccipere juſtitiam. *Reſpondebat ipſe Toto Advocatus ſupraſcripti Rachiprandi Presbiteri, ſimul & ipſe Andreas:* „ Abet iſte Rachiprando Presbitero & ego Andrea, portio rebus, qui fuit eidem Racchiſi Presbitero, eo quod ipſe Racchiſi Presbitero noſter fuit propinqui & parentes: & Legibus ſubceſſionem omnes res nobis pertinet ad hereditandum. *Dicebat ipſe Wittingo:* Vos de rebus, qui fuit eidem Racchiſi Presbiteri, nulla abere debetis, eo quod ipſe Racchiſi Presbiteri ſuam portionem offeruit eidem Ecclesie Sancte Marie per Car-

„ tula. Et ecce Cartula ipſa pre „ manibus abeo. Faciatis ejus rele- „ gi. *Nos ita audientes, facimus nobis Cartula ipſa relegere. Contenebatur, qualiter ipſe Racchiſi Presbitero pro anime ſue remedium, offerſuerat Deo & ipſis Eccleſiis & Sancte Marie portione ſua de res illa, qui fuit de jura parentorum ſuorum omnia & in omnibus, terris, vineis, ſilvis, &c. Et poſt tradita completa Cartula ipſa relecta, interrogavimus nos Judices & Auditores ipſe Toto Advocatus ſupraſcripti Rachiprandi Presbiteri & Andreas germanus ejus:* Abetis aliquid factionem de parte eidem Racchiſi Presbiteri, qualiter rebus ejus vobis aliquid Legibus pertineat, ad non? *Qui dixerunt ipſe Toto Advocato eidem Rachiprandi Presbiteri & Andreas germanus ejus:* Nullam factionem, nec oſtenſio de parte eidem Racchiſi Presbiteri de rebus ejus non abemus, nec oſtendere non poſſumus; nec de rebus, qui fuit eidem Racchiſi Presbiteri, contra...... non contendimus, eo quod nulla exinde abemus, quod dicere vel contendere poſſamus. *Profeſſio hac facta, juſtum nobis paruit eſſe, reliquis nobiſcum adeſſentibus, judicavimus, ut liceat pars ſupraſcripte Eccleſie Sancte* A *Marie portio rebus, qui fuerat eidem Racchiſi Presbiteri abere ſine...... Presbiteri & Andrea germanis contradictione. Unde qualiter ante nos acta eſt cauſa, & hanc notitia pro ſecuritate ſupraſcripte Eccleſie Sancte Marie etmitti previdimus, ut in eadem permaneat deliberationem. Quam Adalfridi Notario ſcribere admonuimus........ magni* B *Imperatoris, poſtquam in Italia ingreſſus eſt, Vigeſimo Sexto, VII. Idus Auguſti, Indictione X.*

Ego Ardo Schavinu, ſicud legitur, interfui.

Ego Gerimundo Scavino in is actis interfui.

Ego Adelpertus Scavinus in is actis interfui.

C Epocha Imperii Lotharii I. in Charta hac minime diſſimilis eſt à praecedente, deducta videlicet ab Anno DCCCXXIII. quo is Romanam coronam è manu ſummi Pontificis Paſchalis accepit. Alterum monumentum, nunc mihi edendum, archetypum vidi in Tabulario praeclariſſimi Coenobii Brixiani Sanctae Juliae, in D quo multa deprehendas, unde judicia illorum temporum lucem uberiorem accipiant.

Placita duo, in quibus Giſulfus Scavinus, & Bernardus Comes Veronenſis litem dirimunt inter Elimberi & alios, Anno 856.

I*N nomine Domini. Dum reſediſſet* Giſulfus Scavinus *de Vico Laceſes, per juſſionem* Bernardi Comiti *ad Eccleſiam Sancti Marii in Vico Guſſilingi, ubi cum ipſo aderat* Anſprand & Audibert Scavinis, *Garibert, Mauraees, Anſevert, Notariis, Racpert &c. & aliis plures ad ſingulorum hominum cauſas audiendum ac deliberandum. Ibique veniens ad eorum preſentiam Elim-* E *beri & Beluari, & cepere dicendum & interpellandum adverſus Bernardo idem qui Alemanno, & Mere Vaſſi Domni* Otingo Epiſcopo: *Quatenus* Bernardus retines res, que mihi pertinet de Adelburga conjunge mea, & eidem da bone memorie Ulſegauſus, qui fuit jugales ipſi Adelburgi per Morgincap advenit. *Ad hec respondebat ipſe Bernardus:* Neſcio... hic dicis.

cis. *Dum ipſis antedictis* Scavinis *taliter audiſſemus ipſum Bernardum dicentem, quod neſciſſet, & de qua re eum mallaſſet..... ut darent eidem Elimberi de ipſas res monſtrandas, & dedit. Et Bernardus dedit de conſtituto. In poſito autem conſtituto conjugentes eos ambe partis preſentia* Bernardi Inluſtri Comiti *ad Monaſterio Sancti Zenonis foris muro Civitatis Veronenſium, ubi cum eo aderat* Hodelard, Hiſo, Upert Sculdaſii...... Gauſo Judices, Martinus Scavinis &c. *hic cepit antedictus Elimberi adverſus predicto Bernardo querere juſtitiam:* Emitte mihi rationem de ipſas res, unde tertio jam antea mallavi. *Sic dedit Bernardus Inluſter Comis Miſſos ſuos de ſuis...... Hodelardo Sculdaſio, & Giſulſo Scavino, qualiter inter eos ipſa intencionem deliberaret. Et fecimus ipſi Bernardo dare Hodelardo Sculdaſcio trewas, ut veniſſet die Jovi, quod eſt ſecundo die menſe Julio, ad Eccleſiam Sancti Andrei in Umerio, in Placito ad juſticia faciendo, conjungente ſe antedicto Hodelardo Sculdaſcio & Giſulfo &* Audiverto Scavinis, *ubi cum eis aderat Garibert, Autbert Notarii, Audelbert Diaconus Vicedominus, Teupald, Wilivert &c. Alemanni, Giſelbert de Breſcia &c. ad ſingulorum cauſas audiendum vel finiendum. Ibique veniens ad eorum preſentiam Elimberi, & ex alia parte predicto Bernardo, ibidem oſtendebat antedictus Elimberi Cartulam ſuam, Cartulam vinditionis, vel breve tradicionis, quem bone memorie Erchenpald, qui fuit genitor ipſio &c. Et ipſa Cartula ſcripta erat per Scriva publico, & teſtes idoneis rovorata in Annis* Domni Lotharii magni Imperatoris, Anno Imperii ejus in Dei nomine XXII. & Domni Ludowhici filio ejus Regem in Italia Anno II. menſe Auguſto, Indictione III. *Et in ipſa breve tradicionis interfuerunt Garibald de genere Francorum, Erimbertus Alemannus, Upert Langobardus, Gerald Langobardus, Adelgauſus Langobardus &c. Sic dixit ipſe Elimberi:* Vere iſta Cartula vindicionis, vel breve tradicionis mihi nulla non impedit, pro eo quod falſa ſit, quia ipſe Erchenpald ipſa Cartula vel breve tradicionis, quam tu Bernard oſtendis .... me ſcrivere rogavi. *Sic interrogaverunt Hodelardus Sculdaſcius, una cum jam dictis Scavinis ipſo predicto Elimberio, ſi potuiſſet talem ſignacionem facere, quomodo Addelburga poſt diſceſſo Vulſeganzo de ipſas res juſta ſuo Morgincap ad proprio inveſtita fuiſſet, aut ipſa Cartula vel breve tradicionis falſas comprobare potuiſſet, an non. Quia ita dixit & manifeſtavit ſe ipſe antedictus Elimberi, quod talem conſignationem facere non potuiſſet, nec ipſa Cartula vel breve tradicionis falſas comprobare menime potuiſſet. Dum nos antedictis Hodelardo Sculdaſcio, & jam dictis Giſulfus & Audivert Scavinis taliter audiverimus, ipſo Elimberio loquente, & ſe manifeſtante, quod tale probacione facere non potuiſſet, ſic nobis, vel qui nobiſcum aderant, recte paruit, ut haberet ipſe Bernardus ipſas res, unde inter ſe intencionem habuere ad proprio juſta ſua Cartula vel tradicio, ut poſtea inter eos exinde nullam oriatur intencio, ſet in eadem deliberacione vel finicione debeat permanere. Et finitum eſt inter eos ipſa intencio. Unde ac noticia Judicati qualiter deliberatum eſt, ſcripſi Ego Gasbertus Notarius ex juſſione de ſupradicto Sculdaſcio vel ex dictato de ſupraſcriptis Scavinis, temporibus Domni Lodowhici magni Imperatoris, Anni Imperii ejus, in Dei nomine, Anno Septimo, menſe Julio, Indictione IV. feliciter.*

Signum

Signum manus Hodelardo Sculdaſcio, qui interfui, & judicium dedi, manum ſuam poſui.

Ego Giſulfus Scavinus interfui, manu mea ſubſcripſi.

Ego Audibert Notarius adque Scavinus interfui, manu mea ſubſcripſi.

Ego Ausbertus Notarius interfui, manu mea ſubſcripſi.

Signum manus Sigifredo, qui interfui.

Signum manus Hodelgerio Alemanno, qui interfui, &c.

Ego Gasbertus Notarius interfui, & hunc Judicatum ſcripſi & complevi.

Antequam progrediamur, heic ſe offert nodus, Lectorum profecto conſideratione dignus. Nimirum in textu Judicati hujus mentio fit Chartae ſcriptae, Lothario I. Auguſto regnante, atque his notis ſignatae: *Anno Imperii ejus in Dei nomine Vigeſimo ſecundo, & Domni Ludowhici filio ejus Regem in Italia Anno Secundo, menſe Auguſto, Indictione Tertia.* Dum deceptus non fuerit Gasbertus Notarius, à quo ea Charta laudatur, in deſcribendis notis illius Chronologicis, aliqua inter hoc monumentum, & Epochas Lotharii I. & Ludovici II. jam notas, diſcordia exſurgit. *Indictio Tertia* certos nos facit, Contractum illum ſpectare ad Annum DCCCXL. Sed quum Anno DCCCXXIII. die V. Aprilis Lotharius Romanam Coronam, & Auguſtale nomen ſuſceperit, vulgaris ejus Imperii Epocha ab eo Anno deducta, locum heic minime invenire poteſt: quippe Auguſto menſe Anni DCCCXL. non *Annus Vigeſimus ſecundus* in Charta ſignatus decurriſſet, ſed quidem *Annus Decimus octavus.* Neque Chartae hujus Epocha ab Anno DCCCXVII. initium capit, quo ſecundùm Annales Bertinianos Ludovicus Pius A *filium ſuum primogenitum Hlotharium coronavit, & nominis atque Imperii ſocium ſibi conſtituit.* Nam Anno DCCCXL. in curſu fuiſſet Annus ejus Imperii *Vigeſimus quartus.* Ergo inter haſce duas Epochas media eſt locanda, quam in uſu habuere quaedam ex Italicis Urbibus, à Pagio quoque ad Annum DCCCXXI. recte B animadverſa, atque appellata *Epocha Italici Regni.* Nimirum, ut is ait, Anno DCCCXX. Lotharius Langobardico Regno praefectus eſt, atque inde alicubi factum eſt exordium Epochae novae. Pagii ſententiam amplector, ac duo tantum addo. Primum eſt, Epocham illam non fuiſſe duntaxat *Italici Regni*, ſed & C *Imperii* in quibuſdam Italiae Civitatibus. Illae ſiquidem minime coronationem Romanam exſpectarunt, ut eum Imperatorem agnoſcerent; ſed ſtatim ac Lotharius Rex Italiae à Ludovico Patre conſtitutus eſt, ipſum quoque uti Imperatorem ſuſceperunt, quum noſſent eum antea, hoc eſt Anno DCCCXVII. conſortem D Imperii ab eodem parente fuiſſe renuntiatum. Exempla ipſa à Pagio allata id oſtendunt, quibus ego alia ſubtexam. Alterum eſt, ex Notis Chronologicis Chartae in Placito nuper à me edito memoratae, videri, Epocham illam Lotharii non ab *Anno DCCCXX.* ut Pagius cenſuit, ſed quidem ab *Anno DCCCXIX.* E inchoandam eſſe; quum Anno DCCCXL. Auguſto menſe illic dicatur in curſu fuiſſe ejus Imperii *Annus XXII.* Sed heic ſubſiſto, ut rem cum aliis exemplis conferam. Piſtorii in Archivo vetuſtiſſimi Monaſterii Sancti Bartholomaei pergamenam legi ſpectantem ad Gauſprandum Abbatem Coenobii illius, & ſcriptam *Imperantibus Dominis noſtris Hludwichus, &*

Luthx-

Lutharius dilectiſſimo filio ejus Imperatoribus, *Anno eorum Imperii Octavo-decimo*, *& Duodecimo*, *IX. Kalendas Aprilis*, *Indictione IX.* Is Annus eſt DCCCXXXI. Finitima Urbs Luca in uſu habuit Epocham Lotharii I. deductam ab Anno DCCCXXIII. quo is Romae inunctus eſt: quod exprimere interdum ſolebant Notarii his verbis: *Poſtquam in Italiam ingreſſus eſt*. At Piſtorii adhibitam vides Epocham anteriorem, quam nuper deſcribebam. Eodem ipſo Anno DCCCXXXI. ſcripta fuit altera Charta Veronae in Monaſterio Sanctae Mariae ad Organum, mihi viſa cum his Notis: *Imperantibus Domnis noſtris Hloduvic*, *& Hlothario magnis Imperatoribus*, *Annis Imperii eorum Octavo-decimo*, *& Duodecimo*. *Indictione IX.* Ibi mentio eſt, *Audiberti Abbatis Monaſterii Sanctae Mariae*, *ſito ad Organo*. Itidem in Ambroſiano Mediolanenſi Coenobio Charta adſervatur exarata *Hludoovicus*, *& Luthariurn divina ordinante providentia magni Imperatoris Auguſto*, *Anni Imperii eorum Tertiodecimo*, *& Septimo*, *XII. die menſe Magii*, *Indictione IV.* Heic habes Annum DCCCXXVI. & Epocham Imperii ab aſſumto Regno Italico. Rurſus Veronae in Tabulario praeclariſſimi Coenobii Sancti Zenonis Charta exiſtit ſcripta *Annis Imperii eorum Nonodecimo*, *& Tertiodecimo*, *ſub die V. menſe Octubrio*, *Indictione XI.* Priora exempla Epocham Italicam ſimul & Caeſaream Lotharii Anno DCCCXX. inchoatam produnt. Poſtremum quoque, ſi Indictionem à Septembri inceptam ſtatuas, Annum DCCCXXXII. deſignans Epochae ejuſdem exordium refert ad Annum DCCCXX. Quare mihi videtur Pagius rationes recte iniiſſe, Charta verò à me nuper edita in Notis Chronologicis aliquantulum deficere. Ibi quoque ſcriptum vidimus *Anno Domini Ludowichi filio ejus Regem in Italia Anno Secundo*. Secundùm Francorum Annales Ludovicus II. Anno tantùm DCCCXLIV. coronatus fuit Italiae Rex. Et ab Anno quidem illo Regia ejus Epocha initium ſumſit. Si ſpectare Chartam illam dicimus, ad Annum DCCCXL. quomodo *Annus Secundus* Regni Ludovici II. tunc decurrere potuit? Itaque excogitandum eſt, Anno DCCCXXXVIII. aut DCCCXXXIX. à Lothario I. (conſentiente ejus patre Ludovico Pio) Regnum Italiae collatum fuiſſe Ludovico II. poſt mortem nempe Pippini Aquitaniae Regis, quo tempore Ludovicus Pius inter filios Regna diviſit. Vide Diſſertat. XXXI. *de Placitis*, ubi tabulas indicavi veritatis hujus antea incompertae teſtes, niſi quod ibi Regni Italici exordium deſumtum videtur ab Anno DCCCXL. heic autem ab Anno ſaltem praecedenti. Sed quoniam de Epochis Lotharii I. ejuſque filii Ludovici II. Auguſtorum ante paucos annos erudite diſputarunt editis Libris Clariſſimi Monachi Benedictini Itali Berettus, & Aſtezatus: uberiora ab iis Lector, ſi volet, accipiet.

Repeto nunc Placita à Scabinis habita, quorum alterum ii celebrarunt tanquam Delegati, ut ajunt, ideſt *per juſſionem Bernardi Comitis:* primum verò auctoritate propria. Neque ſane dubitandum eſt, quin ejuſmodi jus illis fuerit. Idque luculentius etiam alia Charta mihi indicavit in toties laudati Lucenſis Archiepiſcopii Tabulario adſervata, quam breviatam dabo. Ibi ſic legitur: *Dum in Chriſti nomine reſidentes nos* Taito & Donuſdei Scabinis *in judicio ad ſingulorum hominum cauſas deliverandum*, *adeſſent ibidem Teutpertus Gaſtaldius*, *Jacobus Clericus &c.*

ricus &c. Ibique venit ante nos Guntelmus Clericus Rector Eccleſie beate Sancte Marie de Monte, & ex alia parte Natali & Auriperto germani, altercationem inter ſe abentes. Dicebat ipſe Guntelmus Clericus: Audire me dignetis, quia iſte Natali & Auriperto contra ratione habent res illa in loco Bulſiciano prope Monticelo, qui eſt pertinens Eccleſiae Sancte Marie &c. Natalis & Auripertus Chartam ſubinde pro ſe exerunt, ex qua apparebat, quod *Ghiſiprandus Presbiter filio quondam Ghiſperti affeduciaverat predicta res Alperti genitori ipſis Natali & Auriperti*. *Affiduciare* eſt pignori obligare, uti in ſubſequenti Diſſertatione XI. dicam. Regerebat Guntelmus: *Chartula iſta affeduciati, quas oſtendiſtis, nihil impedit &c.* Subſequuntur acta coram *Petro reverentiſſimo Epiſcopo*, poſt quae adjudicata eſt cauſſa Guntelmo. In fine legitur: *Facta notitia Judicati in Regno Domno noſtro Hludowic magni Imperatoris, Anno Imperii ejus Nono, menſe Aprile, Indictione XV.* (ideſt Anno DCCCXXII.) *Ego Taito Schavino in anc Judicatu à nos factu manu mea ſubſcripſi. Ego Donuſdeu Scavinu in quantum à me factum eſt, interfui.* Alteram quoque authenticam Chartam in eodem Lucenſis Archiepiſcopii Archivo legi, ſcriptam *Anno XXIX. Lotharii* Imperatoris, & *Secundo Ludovici* ejus filii, hoc eſt Anno DCCCLI. qui fuit Secundus Imperii; cujus prima verba tenebris ſunt eruenda: *Dum in Dei nomine Civitate Luca in domo Epiſcoporum Eccleſie beati Sancti Martini una cum Domno & vir beatiſſimo Ambroſio Epiſcopo, ſeu Eribrando & Cuniperto Vaſſi Domni Imperatori, reſediſſemus nos* Ardo & Andreas Schavinis *ad ſingulorum hominum cauſas audiendas, vel deliverandas, uti nobiſcum aderant Baldericho &c.* In eodem Placito producitur Charta exarata *Regnante Domno noſtro Bernardus gratia Dei Rex Langbubardorum, Anno Regni ejus Sexto, menſe Octuber, Indictione XI.* hoc eſt Anno DCCCXVII. Liceat mihi, Lectore veniam faciente, Epocham quoque Bernardi Italiae Regis, filii ſcilicet Pippini Regis heic illuſtrare: quippe illam claudicare video apud Baronium & Pagium. Nititur uterque ſepulcrali Epigraphe Bernardo poſitâ Mediolani in aede Sancti Ambroſii, cujus haec ſunt verba à Triſtano Calcho & à Sigonio evulgata: BERNARDVS CIVILITATE MIRABILIS, CETERISQUE PIIS VIRTVTIBVS INCLYTVS REX HIC REQVIESCIT. REGNAVIT ANNOS QVATVOR, MENSES QVINQVE, OBIIT XV. KAL. MAJI, INDICT. XI. FILIVS PIAE MEMORIAE PIPINI. Bernardum è vita ceſſiſſe Anno DCCCXVIII. Aprili menſe, Anno IV. Regni, Inſcriptio haec prodit. Verùm aut in ea Epigraphe error cubat, aut duplex Bernardi Regis Epocha eſt admittenda. Veronae apud Monachos Olivetanos Sanctae Mariae ad Organum membranam archetypam vidi, ſcriptam *Imperante Domno noſtro Hlodowico magno imperatore Anno Tercio, & Regnante Domno Bernardo glorioſo Rege Anno Quarto, Indictione IX.* hoc eſt Anno Chriſti DCCCXVI. Ergo Anno DCCCXVIII. decurrere non potuit Annus Regni illius *Quinctus*, ut eſt in Epigraphe Mediolanenſi. Idem confirmant Chartae plures, quas Lucenſi in Urbe legi. Ibi una ſcripta eſt Anno *XL. Caroli ſereniſſimi Auguſti, & Anno Primo Domni noſtri Bernardi Regis, XI. Kalendas Auguſti, Indictione VI.* hoc eſt Anno Chriſti DCCCXIII. Altera has notas praefert: *Regnante Domno noſtro Hludowichus ſereniſſimus Augu-*

ſtus

ſtus &c. *Anno Secundo*, *& Domno noſtro Bernardus Rex Langobardorum in Dei nomine*, *poſtquam in Italia reverſus eſt*, *Anno Regni ejus Tertio*, *XVI. Kalendas Magias*, *Indictione VIII.* hoc eſt Anno DCCCXVI. Exarata eſt alia *Anno Secundo Bernardi Regis Langobardorum*, *XII. Kalendas Majas*, *Indictione VII.* ideſt Anno DCCCXIV. Eodem pede procedunt & aliae Chartae, in quibus interdum additur formula illa: *poſtquam in Italia reverſus eſt*, ut indicetur, non à morte Pippini patris Regnum Bernardi exordium ſumſiſſe, ſed quidem ab Anno, quo illum Carolus Magnus Regem dixit, & in Italiam miſit. Alteram Chartam Anno DCCCXV. ſcriptam infra evulgabo. Cum his compone nunc Inſcriptionem Mediolani Bernardo poſitam, quae eum exhibet ſublatum *Indictione XI.* ideſt Anno Chriſti DCCCXVIII. poſtquam *Annos IV. & Menſes V.* regnaſſet: atque intelliges, aut illam ab imperito olim ſcriptam, aut ſuppoſiticiam, aut non unam Epocham Bernardi ſtatuendam eſſe.

Neque alia ratio computandi Annos Bernardi Regis apud Mutinenſes fuit. In * Charta Capituli Canonicorum Mutinenſium pergamenam legi, in prima linea corroſam, è qua tamen haec pauca ſatis futura nobis expreſſi..... *Magno Imperatore.... Bernard.... excellentiſſimis Regibus hic in Italia Anni pietatis Regni eorum in Dei nomine Tertio*, *& Quarto*, *die X. Menſis Aprilis*, *Indictione IX.* (hoc eſt Anno DCCCXVI.) *Placuit adque convinet inter Domno Deuſdedit gratia Dei Epiſcopus Sancte Eccleſie Motinenſis &c.* Altera praefert eaſdem Notas, quippe ſcripta *Regnante Domno noſtro Bernardus viro excellentiſſimo Rege*, *Regni ejus in Dei nomine hic in Italia Quarto*, *VI. Kalendas Martii*, *Indictione IX.* ideſt eodem Anno DCCCXVI. Tertia exarata fuit *Anno Quinto Ludovici Imperatoris*, *& Quarto Bernardi Regis*, *III. Nonas Decembris*, *Indictione X.* hoc eſt eodem Anno DCCCXVI. Dixi autem, Chartam Lucenſem mihi ſupra memoratam & ſcriptam *Anno Regni Bernardi Sexto*, *Menſe Octobri*, *Indictione XI.* ſpectare ad Annum DCCCXVII. quum apud Lucenſes altera Charta ejuſdem Bernardi tempore exarata indicet, Indictionem novam decurrere cœpiſſe Septembri Menſe, quum ibi notae iſtae legantur: *Anno Primo Ludovici Imperatoris*, *& Tertio Bernardi Regis Langobardorum*, *Octobri Menſe*, *Indictione Octava*: quae quidem nobis produnt Annum DCCCXIV. Alia tamen oritur difficultas: hoc eſt, ſi *Annus Sextus* Bernardi Regis numerabatur Octobri Menſe Anni DCCCXVII. ergo falſum erit, quod Pagius ſtatuit, eum ſcilicet Anno DCCCXIII. renuntiatum fuiſſe Italiae Regem; quum tamen id Eginhardus ac Annales Francorum tradant. Nodum video, ac reſpondeo, à vero non abhorrere, Epocham illam inchoandam eſſe ab Octobri Menſe Anni DCCCXII. quum Chartae hactenus memoratae ab hiſce calculis minime diſſentiant. Et ipſo quidem Eginhardo teſte, eodem Anno DCCCXII. cadente, Carolus Magnus *Bernhardum Nepotem ſuum in Italiam miſit propter famam claſſis*, *quae de Africa & Hiſpania ad vaſtandam Italiam venit*. Certe huc ille venerit ornatus poteſtate Regia, etſi nondum titulo Regis, quem aliquot poſtea menſes eſt conſequutus. Supra animadvertimus, Epocham Bernardi his verbis deſignatam fuiſſe: *poſtquam in Italiam reverſus eſt*. Non fruſtra haec addita. Quare, dum me-

* Chartario *legendum videtur*.

liora docear, fas mihi ſit credere, initium Epochae Bernardi Regis pertinere ad primos dies Octobris Anni Chriſti DCCCXII. Alii interea videant, quei Inſcriptionem poſitam Mediolani praeſtare poſſint ab omni errore immunem. Nam, ut ut id eis bene cedat, quod eſt ad hactenus animadverſa, altera adhuc difficultas ſuperanda reſtabit. Videlicet quamquam Sigonius & Baronius ſcribant, ſignatam in ea Epigraphe *Indictionem Undecimam*, Calchus tamen *Indictionem Decimam* illic tantùm legit; atque ita pro rei veritate in marmore illo exculptum ſe vidiſſe teſtatur Puricellius in Monumentis Baſilicae Ambroſianae. Hoc eſt ſecundùm illam Inſcriptionem Bernardus Rex Aprili menſe *Anni DCCCXVII.* è vivis abierit. Atqui teſte Eginhardo, teſtibus reliquis Francorum Annalibus, Bernardus duntaxat poſt Paſcha *Anni DCCCXVIII.* ſubſequentis *evulſis oculis* ob moerorem vivere deſiit. Ergo non video, quei ſuſtineri poſſit Mediolanenſis Inſcriptio, niſi ſententiam amplectamur Clariſſimi Saxii Bibliothecae Ambroſianae Praefecti, qui in Notis ad Sigonium de Regno Italiae pag. 271. queſtionem hanc verſans, contendit, admittendas eſſe tres diverſas Epochas Regni Bernardi, quarum ope ſuſtineri poſſit laudata nuper Inſcriptio. Quei vero Francici Scriptores ad Annum Chriſti DCCCXVIII. referant Bernardi mortem, Inſcriptio vero ad *Indictionem Decimam*, quae cum Anno duntaxat DCCCXVII. conjuncta procedit, neſcio an ſatis dilucide hactenus demonſtratum fuerit. Quod certum eſt miſerrime diem ſuum Bernardus Italiae Rex obiit, relicto poſt ſe *Pippino* filio. Sammarthani in Hiſtor. Genealogic. Regiae Familiae Francicae Lib. IV. Cap. XIII. in ancipiti reliquerunt, num è legitimo thoro, an extra matrimonium *Pippinus* iſte Bernardo Regi natus fuerit. At nobis nulla dubitatio futura eſt legitimae illius originis, poſtquam Clariſs. Mabillonius in Appendice ad Tom. II. Annal. Benedictin. num. 58. Chartam Parmenſem produxit, ſcriptam Anno Chriſti DCCCXXXV. in qua *Cunicunda relicta quondam Bernardi incliti Regis pro mercedem & remedium anime Seniori meo Bernardi, vel mea, ſeu filio meo Pippino*, Parthenonem fundat & ditat Sancti Alexandri Parmenſis. Sed jam tandem progrediamur.

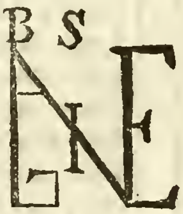
Scabinis hactenus deſcriptis *Sculdaſcios* nunc adjungamus, quorum celebre pariter eſt nomen ac munus in Langobardorum Legibus, & in antiquis Chartis. Supra vidimus Placito Brixiano Anni DCCCLVI. non unum Sculdaſcium interfuiſſe. Nunc autem dicendum eſt, id hominum genus fuiſſe *Judices Pagorum*, *Judices Caſtellorum*. Nos appellamus Praetores Rurales. Germanica vox ſignificat debitorum exactorem, teſte Voſſio. A Paulo Warnefridi Lib. VI. Cap. 24. de Geſtis Langobardor. memoratur *Rector loci illius, quem Sculdahis linguâ propriâ dicunt*. Apud alios invenias *Sculthais*, *Sculdaiz*, *Sculdahus*, *Scultetus &c.* nomina varia, à Langobardis adhibita: quae tamen idem ſonant. *Pedaneus Judex* appellatur *Sculdaſcius* in Gloſſis antiquis Codicis Eſtenſis, ad ſignificandum Sculdaſcios infra Comites fuiſſe, ac Judices, ut ajunt in prima inſtantia. Dixi rurales Judices, & inferiores Judicibus ſive Comitibus. Liutprandus Rex in Lege VIII. Lib. IV. haec habet: *Si homines de ſub uno Judice, de duobus tamen Sculdais, cauſam habuerint, ille qui pulſat, vadat*

cum

cum Miſſo, *aut Epiſtola de ſuo Sculdaſcio ad illum alium Sculdaën*, *ſub quo ipſe eſt*, *cum quo cauſſam habet*. Ergo ſub uno *Comite*, ſive *Judice* erant plures Sculdaſcii. Nam ex ſubſequenti Lege Judices Civitatibus praefuiſſe dignoſcuntur. *Si quis* ait idem Rex, *in alia cauſſam habuerit ſimiliter vadat cum Miſſo aut Epiſtola de Judice ſuo ad Judicem*, *qui in loco eſt*. A Sculdaſciis autem appellatio deferebatur ad *Judicem*, hoc eſt ad *Comitem*, in Legibus iiſdem Langobardicis. Idem Liutprandus in Lege VII. Lib. IV. Sculdaſcios, qui *juſtitiam intra quatuor dies facere neglexerint*, duodecim Solidorum poena multavit. Poſtea haec ſubjunxit: *Si vero talis cauſſa fuerit*, *quòd ipſe Sculdaſcius deliberare minime poſſit*, *dirigat ambas partes ad Judicem ſuum*, hoc eſt ad Praeſidem Urbis, quem poſtea *Comitem* appellare conſueverunt. Tria ergo Tribunalia ſaltem erant, ad quae lites & cauſſae dirimendae deducebantur. Primo ad *Scabinos* in Civitatibus, aut ad *Sculdaſcios* in Caſtellis ſive Pagis. Deinde ab his poterant deferri ad *Judicem* ſive *Comitem* Civitatis. Tandem hinc ad *Sacrum Palatium*, hoc eſt ad Curiam Regis, cui praeerat *Comes Palatii*. Ad *Miſſos* etiam Regios à *Comitum* ſententiâ appellabatur. Ratherius Veronenſis Epiſcopus in Opuſcul. cui titulus *Qualitatis conjectura*, haec ſcribit: *Quaererem quoque*, *ut quod anteceſſores illius* (Imperatoris) *praeceptis ſuis Eccleſiae noſtrae contulerunt vel firmaverunt*, *defendere nobis contra Comites*, *Vicecomites*, *Scoldaſcios* dignaretur. Clariſſimus Dacherius, cui editionem Operum Ratherii in Spicilegio debemus: vitiatam arbitratus eſt eam vocem *Scoldaſcios*, conjiciens, ibi legendum eſſe *Soldarios*. Uti jam nemo non videt, nullus emendationi locus erat, rectiſſime quippe ſe habet vox illa. Quum ergo ad Sculdaſcios quoque juſtitiae & fori cura ſpectaret, hinc eſt quod Pippinus Italiae Rex in Lege VIII. inter Langobardicas eos poenis propoſitis ad ſuum munus implendum ſolicitat, volens ut *Populus juſtitiam ſuſcipiat tam à Comitibus ſuis*, *quàm etiam à Gaſtaldiis*, *ſeu Sculdaſciis*, *vel loci Praepoſitis*. Infra addit: *Et ſi Gaſtaldius*, *aut Sculdais*, *vel loci Praepoſitus de qualibet Judiciaria tam ad ſuos Pagenſes*, *quàm ad alios*, *qui juſtitiam quaeſierint*, *non fecerit*, *componat*, *ſicut Lex ipſorum eſt*. Heic *Pagenſes* pro Pagi incolis ſeu diſtrictualibus accipio. *Paeſani* nunc appellamus. Animadverteris voces illas *de qualibet Judiciaria*. Ejuſmodi vocabulo totus ille ager deſignabatur, in quem ſeſe extendebat jus & auctoritas *Sculdaſcii*. Id etiam infra conſtabit ex Lege XV. Lib. V. Liutprandi Regis. Neque tantum *Judiciaria* appellatum eſt territorium curae Sculdaſcii commiſſum, ſed etiam *Sculdaſcia*. Certos rei nos faciet Diploma, quod ſaepe laudati Monachi Montis Oliveti Veronae in Coenobio Sanctae Mariae ad Organum adſervant.

Donatio prati, facta à Berengario I. Auguſto Johanni Epiſcopo, ut videtur, Cremonenſi, Cancellario ſuo, Anno 918.

[A] IN *nomine Domini Dei aeterni.* Berengarius *divina ſavente clementia* Imperator Auguſtus. *Noverit omnium fidelium ſanctae Dei Eccleſiae noſtrorumque praeſentium ſcilicet ac futurorum induſtria*, Grimaldum glorioſum Comitem, & Odelricum inclitum Marchionem, *kariſſimos fideles noſtros, humiliter noſtram adiiſſe clementiam, quatenus* [B] *quoddam pratum juris Imperii noſtri pertinens de Comitatu Veronenſi*, de Sculdaſcia *videlicet*, que Fluvium dicitur, Johanni *venerabili* Epiſcopo, & *fideliſſimo* Cancellario noſtro, *proprietario nomine concedere dignaremur, ſicut hic inferius menſure & coherentie juſte & legaliter manifeſtant. Cui ab uno capite jura Monaſterii Sancte Marie* [C] *adjacent, ab alio latere plures homines habent, alio capite Eccleſia Sancti Juſti poſidet, ab altero latere decurrit Rivus, qui Altanellus vocatur. Abet ipſum pratum in longitudine perticas legitimas nonaginta octo, pedes legitimos ſex, ab alio latere in longitudine perticas legitimas nonaginta quatuor; ab uno capite ex tranſverſum perticas legitimas quinquaginta & unam, ab alio capite perticas legitimas duas. Quorum precibus acclinati predictum pratum de prenominato Comitatu*, & Sculdaſcia Fluvio *pertinens, ſicut hic ſuperius coherentie & menſure declarant, & ad noſtrum Regnum uſque ad hos dies pertinuit, Johanni venerabili Epiſcopo & Cancellario noſtro jure perpetuo per hoc noſtrum Imperiale Preceptum concedimus & largimur, ac de noſtro jure & dominio in ejus jus & dominium omnino transfundimus ac delegamus, ad habendum, tenendum, vendendum, commutandum, alienandum pro anima judicandum, & quicquid voluerit facicendum, totius poteſtatis contradictione remota. Si quis igitur &c.*

Signum Domni  *Berengarii ſereniſſimi Imperatoris.*

Hermenfredus Domni Imperatoris Cancellarius ipſius Imperialis juſſione recognovi & ſubſcripſi.

Locus Sigilli cerei deperditi.

Data XV. Kalendas Januarii, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXV. Domni verò Berengarii ſereniſſimi Regis XXVIII. Imperii autem ſui III. Indictione VI.

Actum Veronae in Chriſti nomine feliciter. Amen.

Pri-

Privilegium hoc à me inſpectum & contrectatum Notas omnes archetypi praeſerre mihi viſum eſt, niſi quod Sigillum ibi deſiderabatur, ſciſſurâ tantum pergamenae apparente, in quam figi & firmari cera Sigilli conſuevit. Nihilo tamen ſecius non uno vitio Notas Chronologicas Diplomatis hujus laborare è veſtigio intellexi. Fieri non potuit, ut *Anno DCCCCXV.* decurreret *Annus III. Imperii* Berengarii. Illic ſcribendum potius fuit *Anno DCCCCXVIII.* quo revera in curſu erat *Annus* * *Tertii Imperii*, & quocum *Indictio VI.* convenire potuit. Verùm ubi hanc emendationem adhibeas, altera diſcordia inſurgit. Nempe *Annus XXVIII. Regni* concors quidem eſt cum *Anno DCCCCXV.* non autem cum *Anno DCCCCXVIII.* Accedit quod quum *Indictio VI.* cadat in Decembrem, atque in aliis Berengarii I. Privilegiis Indictio nova Septembri menſe fluere inceperit, heic potius illa referenda eſt ad *Annum DCCCCXVII.* quàm ad *DCCCCXVIII.* quod reſtituendum videbatur. Itaque aut ad imitationem autographi ſerò deſcriptum fuerit Diploma hoc, ſed non ſatis bene perſpectis Notis archetypi, ut in Diſſert. XXXIV. *de Diplomat.* monebo, aut de ipſius Privilegii legitima origine dubitandum eſt. Ex ejus tamen contextu nihil fraudis colligitur, & monumentum antiquitate minime caret. Interea heic ſe nobis obtulit *Sculdaſcia, que Fluvium dicitur*, ſita in *Comitatu Veronenſi*. Situm loci eruditis Veronenſibus deſignandum relinquo. *Sculdaſciam* quoque *Belluni* exhibet nobis alterum Berengarii Diploma apud Ughellium Tomo V. Italiae Sacrae in Catalog. Epiſcoporum Bellunenſium. Sed ſatis de Sculdaſciis. Sub iis olim fuere *Decani* atque *Saltarii*: quod ex Lege XV. Lib. V. Liutprandi intelligimus. Ibi haec ſtatuuntur. *De Servo fugace & advena homine, ſi in alia Judiciaria inventus fuerit, tunc Decanus, aut Saltarius, qui in loco ordinatus fuerit, comprehendere eum debeat, & ad Sculdaſium ſuum perducat. Et ipſe Sculdaſius Judici ſuo conſignet.* Hic ergo Praeſidum ordo fuit. Primo *Judex*, hoc eſt Civitati Praefectus, quem poſtea Franci appellare *Comitem* in more habuerunt. Deinde *Sculdaſcii* praefecti Caſtellis ſeu Pagis Comitatus. Tum *Decani* & *Saltarii* ſub Sculdaſciis. Subjungo alteram Liutprandi Legem, trigeſimam ſcilicet Libri Sexti, ubi haec verba: *Si quis Judex, aut Sculdais, aut Saltarius, vel Decanus, de loco, ubi Ariolae fuerint, neglexerit amodo intra tres menſes eos inquirere & invenire, componat unuſquiſque de loco ſuo medietatem pretii ſui.* Quid ergo fuit altera haec Magiſtratuum ſpecies? Ad *Saltarios* quod attinet, eorum nomen officium quoque deſignare videtur. Nempe Saltuum ſive Silvarum ac nemorum cuſtodes primo fuere; tum eorum cura ad cuſtodiam finium Villae, aut Pagi propagata eſt. In Chronico Fontanellenſi Cap. I. memoratur *Teugiſlus Cuſtos ſaltuum*, Villarumque Regalium. Ita *Maſſarios* Villarum in Mutinenſi, aliiſque Comitatibus, conſtitutos nunc videmus. Apud Ferrarienſes erant, & adhuc ſunt, in uſu *Cavarzellani Villarum* praeter Maſſarios: eorumque multa eſt mentio in Statutis illius Civitatis praecipue antiquis. Rubricam profero è Libro II. Statuti MSti Anno MCCLXIV. concinnati: *Statuimus quod Maſſarii contractum, & Cavarzellani Villarum teneantur & debeant recipere in eorum cuſtodiam bona, quae*

* *Tertius.*

quae fuerunt ſequeſtrata, *aut intromiſſa &c.* Item in Lib. I. *Quod ſi Maſſarii Contratae*, *ſeu Cavargellani Villae vel Burgi*, *in qua reperietur perſona bannita*, *ipſam non denuntiaverit Domino Marchioni*, *condemnetur Maſſarius Contratae in CCC. Libris*, *& Cavargellani Ville in CC. Libris Ferrarienſium*. Apud eoſdem Ferrarienſes adhuc uſitati ſunt *Saltarii*, non tamen publicae, ſed privatae perſonae, atque hae quidem humillimae conditionis, cuſtodes nempe agris Magnatum praefecti. Olim tamen Magiſtratus etiam publici ibi fuiſſe videntur, quum in Lib. II. Rubrica CV. ejuſdem Statuti Ferrarienſis legatur: *Item ſtatuimus*, *quod homines habitantes extra Civitatem Ferrariae*, *& qui ſunt in cuſtodia Saltariorum Civitatis Ferrariae*, *dividantur per contratas &c.* Itaque *Saltarios* antiquitus fuiſſe opinor, qui cum juriſdictione aliqua praeeſſent cuſtodiae agrorum & finium in ſingulis Villis ſeu Pagis. *Guarda campagne* nunc appellaremus, ſive Maſſarios à Principe, aut à Populo cujuſcumque Pagi conſtitutos. Neque contemnenda erat eorum auctoritas, quum in Lege XXIX. Lib. VI. Liutprandi Regis poſt *Judices*, ſeu Comites, & *Sculdaſcios*, *Saltarii* quoque honore & privilegio donandi dicantur, *quando in exercitum ambulare neceſſe fuerit*. Occurrunt & apud Romanos in antiquis lapidibus *Saltuarii*, agrorum videlicet & Saltuum cuſtodes. Eorum quoque mentio eſt in l. 16. ff. *de uſu & habitatione*. Erant & *Silvani*, quibus praecipue demandabatur cura & cuſtodia Silvarum ad Regem ſpectantium (*Gajum*, & *Gagium* quoque olim appellabatur *Silva Regis*); tunc enim longe amplius quam noſtris temporibus Italia ac Germania nemoribus ac Silvis abundabant, uti infra oſtendam in Diſſertat. XXI. *de antiquo Italiae ſtatu*. Diverſos eos à *Saltariis* fuiſſe puto, eorumque nomen adhuc in aliquibus Italiae locis perdurat. *Sylvarios*, non autem *Silvanos* memorat Du-Cangius in Gloſſario. At eorum mentionem certam habeo in Decreto magni faciendo Rachiſii Langobardorum Regis, cujus antiquiſſimum apographum, ſemilacerum tamen, vidi in Tabulario celeberrimi Monaſterii Sancti Columbani Bobienſis. Ibi quoque eorum temporum ritum animadvertes, deſignandi, ſcilicet fines agrorum aut Crucibus, aut Clavis arbore confixis.

Decretum Rachiſii Langobardorum Regis, per quod fines decernit aliquot praediorum ad Monaſterium Bobienſe ſpectantium, Anno 747.

FLavius Rachis viro excellentiſſimo Rege *Monaſterio beatiſſimi*..... *Petri*, *& Chriſti Confeſſoris Columbani*, *ſito in Bobio*, *& venerabili viro Anaſtaſio*...... *congregationi ipſius Monaſterii. Manifeſtam eſt*, *quod ante hos annos tempore*...... Domni Liutprandi Regis *vobis ſubtractum eſt in aliquod fine noſtro turi*..... *per* Hilpranda *in ſupraſcriptum Caenubium relaxatum eſt*, *& in aliquo in ipſo*....... *a* Medianenſi *in loco*, *qui dicitur Nocicla. Ideo accedentes inibi Miſſi noſtri*........ *cum Giſilpert Waldeman inquirentes per* Silvanos noſtros, *ideſt* Otonem & Rach...... *veritatem*, *& renovantes ſigna & Cruces cum Clavos ferreos adfigentes ſimul*, *& ti*...... *ipſos Medianenſes: ideſt prima Cruce in ripa de fluvio Nure in Fao*, *deinde in ſe*......

qui

qui ſtat in prato uſque in terminum, qui inibi fixum eſt a Nocicla, & deinde uſque in aliu....... ſemitam, quod fixerunt Rachis & Oto Silvani *in preſentia ipſius Gumpert: deinde per...... in via publica, & per ipſam viam aſcendente* in ſuſo: *deinde ex tranſverſum deſcendente in....... Gambaro, & Molino ipſorum; & deinde iterum aſcendente ipſa fine uſque in Cruce, que fixerunt in........ rano ſupraſcripti* Silvani noſtri Oto, Rachis, & Paſcaſius *in via publica inter fine Turio & Alpe noſtra Carebalo per juſſionem de ipſis Miſſis noſtris; & iterum de alio latere per fluvium ipſum Nure aſcendente per aquam & loca deſignata inter duas mojolaſcas exeunte ad Lacotaria & capanna Gajaria uſque in Faa ſignato & fine iſta, & qualiter ſuperius legitur, Silvani noſtri, ideſt Oto & Rachis, per Evangelia firmaverunt in ſupraſcriptorum preſentia. Unde inquiſitio per ſupraſcriptos Miſſos, ideſt Gumpert, Giſilpert, atque Gaideris Notarium facta eſt. Propterea ſperaſtis ab excell. Regni noſtri, quatinus haec omnia ſuperius dicta, qualiter fine deliberata eſt, adſignata vobis per noſtrum Praeceptum judicata firmare deberemus. Nos vero ob Dei intuitu hoc Serenitatis noſtrae Praeceptum vobis emitti praecepimus, firmantes in vos omnia, qualiter ſuperius legitur, aut qualiter ipſi Miſſi noſtri inquiſierunt, & ſigna ponere fecerunt: quatinus ab odierna die ſecuri poſſideatis. Et nullus Dux, Comes, Gaſtaldius, vel Accionarius noſter, contra hunc noſtrum Judicati & firmitatis munimen audeat ire in quandoque, ſed omni in tempore firmum permaneat.*

Ex dicto Domni Regis per Siſinnium Notarium ſcripſi ego Gauſpert.

Datum in Curte Carbonaria, V. die menſis Auguſti, Anno feliciſſimi Regis noſtri Tertio decimo, Indictione XV.

Qui vetuſtum autographum deſcripſit, notas Chronologicas ex oſcitantia vitiavit, ſcribens: *Anno feliciſſimi Regis* (pro *Regni*) *noſtri Tertio decimo, Indictione XV.* Non *Tertio decimo*, ſed tantùm *Tertio* primigenia membrana praetulerit. Et revera Anno DCCXLVII. decurrebat *Annus III.* Rachiſii, ut ex aliis ejus Chartis didici, & recte ſtatuit Pagius in Critic. Baron. Anno DCCXLIV. Piſtorii Chartam vidi ſcriptam *die VIII. Septembrio, Regnante Domno Rachis vir excellentiſſimus Regem, Anno Quarto per Indictione II.* hoc eſt Anno Chriſti DCCXLVIII. inchoatâ, ut credere juvat, Indictione novâ eo ipſo menſe. Ad eumdem Annum DCCXLVIII. ſpectat altera in Archivo Monaſterii Mediolanenſis Ambroſiani, quam ſcriptam inſpexi *Regnante Domno noſtro Ratchis viro excellentiſſimo Rege, Anno Quarto ſub die V. Iduum Aprilis, Indictione Prima.* Praeterea duas ſimiles Chartas ſub eadem *Indictione I. & Anno IV.* menſe Auguſto exaratas legi in Archivo Lucenſis Archiepiſcopii; uti & alteram ſignatam *Regnante Domno noſtro Ratchis vir excellentiſſimo Rege, Anno Regni ejus Tertio, menſe Octobrio, Indictione Quintadecima.* Aliam quoque vidi ſcriptam *Regnante Domno noſtro Ratchis Rege, Anno Tertio, in medio menſe Decembriu, per Indictione Quintadecima.* Alia ſe ſe mihi obtulit inſcripta *Regnante Domno noſtro Ratchis Rege Anno Regni ejus Tertio, ſub die VIII. Kalendas Magias, per Indictione Quintadecima:* hoc eſt Anno DCCXLVII. quo ipſo Anno emiſſum profectò fuit Bobienſe Diploma nuper editum, ubi de *Silvanis Regiis* mentio occurrit. Ex his autem minime mutata videtur tunc apud Lucenſes Indictio Septembri menſe. Sed quid

de

de *Decanis* ſupra non ſemel memoratis dicendum? Iis addo etiam *Centenarios*, quorum munus itidem familiare olim fuit. Du-Cangius in Gloſſario Latino *Decanos* à Graecis appellatos oſtendit, *qui decem militibus praeeſſent*. Decuriones apud Latinos ii dicebantur. *Centenarios* verò, qui centuriae militum Praefecti erant. Tum addit, appoſite ad rem noſtram, utrumque hominum genus ſub Langobardis & Francis fuiſſe *Judices minores*. Hoc eſt, *Decani* per Decanias, ſive decem familiis jus dicebant: *Centenarii* verò per Centurias, ſive centum familiis. Animadverterunt eruditi Viri, ab Eccardo quoque laudati in Notis ad Legem Salicam, quod Walafridus Strabo in Tractat. de Reb. Eccleſiae Cap. 31. habet. *Decuriones, vel Decani, qui ſub ipſis Vicariis* (Pagorum) *quaedam minora judicia exercent, minoribus Presbyteris titulorum poſſunt comparari*: hoc eſt, Presbyteris, qui alicui Oratorio, ſive Eccleſiae non Baptiſmali praeerant. *Centenarii*, inquit idem Walafridus, *qui & Centuriones* (legunt alii *Centenariones*) *& Vicarii, qui per Pagos ſtatuti ſunt, Presbyteris Plebium*, (nobis Piovani) *qui baptiſmales Eccleſias tenent, & minoribus Presbyteris praeſunt, conferri queunt*. Quibus ex verbis inferri poſſe videtur, Populum in agro, ſive in Caſtellis ac Pagis habitantem, diviſum olim fuiſſe in *Centenas*, ſive *Centurias* familiarum; has autem rurſus diviſas in *Decenas*, ſive *Decurias*, aut *Decanias*. Illis Centenarii, iſtis Decani praeerant; utrique jus Populo ſuo in minoribus cauſſis dicebant. Haec quoque ſententia eſt Wendelini in Notis ad Legem Salicam, immo & Johannis Jacobi Chiffletii in Gloſſario Salico, qui haec fuſius illuſtravit.

A Quod enim Spelmannus, eumque ſequuti ſcribunt, *Centenam* Pagum, ſeu regionem fuiſſe, quae centum Vicis, ſeu Villis conſtabat; *Centenarium* verò, qui ejuſmodi Centenae praefectus erat, durum mihi videtur. In Vita Sancti Hugonis Rotomagenſis, Ludovico Pio imperante ſcriptâ, invenio *in Pago Oſiſmenſi Centenam Alancionenſem*, B *& Centenam Sagienſem*. Quod certum puto, à Decanis ad Centenarios appellabatur: ab his ad Comitem, ſive Judicem Civitati Praefectum. In formulis Bignonianis manſus venumdatur *in Pago illo in Centena illa*. Pagus multa Caſtella, ac Villas complectebatur. Centena Villas aliquot complexa videtur. In formulis C verò ab Eccardo editis legitur in *Comitia illa, in Centuria illa, pro Centena*. Et ab ipſis quidem Cornelii Taciti temporibus ritum hunc obſervaſſe Germani videntur. *Eliguntur*, ita ille ſcribit in Lib. de Morib. Germanor. *in iiſdem conciliis & principes, qui jura per Pagos, Vicoſque reddunt. Centeni ſinguli ex Plebe comites, con*D*ſilium ſimul & auctoritas adſunt*. Centeni iſti comites è Plebe, Judicibus iis aſſeſſores dati, aegre à me fidem impetrant, ita ut de integritate textus quaſi dubitem. Haec autem à Lipſio illuſtrantur priſcae Alamannorum Legis verbis: *Conventus autem fiat in omni Centena, coram Comite, aut ſuo Miſſo, & coram Centenario ip*E*ſum Placitum fiat. De Centenis*, hoc eſt de Centum, ut multi putant, familiarum corpore in Pagis multa habet Du-Cangius. Primus autem, qui regionem Civitati ſubjectam in Centenas & Decanias diviſiſſe creditur, fuit Chlotharius II. Rex Francorum circiter Annum Ch. DXCV. Vide Capitularia Baluzii. Ita & corpus Decem familiarum *Decena* appellata creditur,

ditur, & locus, in quo iſtae habitabant, *Decania*. Praeſto mihi eſt ad miniſtrandam heic lucem aliquam Charta vetuſtiſſima, quae authentica adſervatur in Tabulario Canonicorum Mutinenſium, unde eam deſcripſi.

Charta emphyteuſis ſeu locationis quarumdam terrarum facta à Deuſdedit Epiſcopo Mutinenſi Dominico Montanario libero homini, Anno 813.

In *nomine Domini. Regnante* Domno Karolo & Bernardo, *viris excellentiſſimis* Regibus in Italia, *Anno pietatis Regni eorum in Dei nomine Quadrageſimo & Primo, die X. Menſe Auguſto, Indictione Sexta. Placuit adque cunvenit inter* Domnus Deuſdedit Epiſcopo *ſancte* Motine Eccleſie, *ſet etiam & inter Dominico Montanario libero homine, ut in Dei nomine ego qui ſupra Dominico, ſeo filiis meis, reſedere & laborare debeamus in terra vel caſa Sancti Vincentii, loco qui dicitur Colegaria in medietate de omnes res illas, quas ante hos dies per livello* de quondam Marino Epiſcopo *ad manutenere viſus fui, & ipſas res obvinet in ſupraſcripte Eccleſie Sancti Vincentii de Urſune & Marione & da Miniano & da Marine, nec non & Ermoaldo filiis quondam Dominici: & ſubtus Strada ad modia duodice. In* Decania *quondam* Ruſticiani, *quod in caſa Sancti Vincentii obvinet de Teodeperto & Rodeni de Campolongo, & in ſupraſcripta Colegaria. In* Decania Gauſperti *modia duo, ſextaria ſex. In* Decania Lupuni *modia duo terrola ſeminature. In* Decania Lumper *modia treu terrola ſeminature. In* Decania *quondam* Ruſticiani *modia duo terrola ſeminature. Et in* Decania *ſupraſcripti* Lupuni *modia quatuor terrola ſeminature. Et in ſupraſcripta* Decania Gauſperti *modia duo, ſemodio uno terrola ſeminature. In* Decania Staveli *ſemodia treu terrola ſeminature. Quod ego ipſe Dominico in caſa Sancti Vincentii emiſi. Set ut diximus, hec omnia ſupraſcriptas res medietatem habeamus. In eo vero tinore, ut ſupra ipſas res reſedere & laborare, ſeo caſas & canales edificare, vinea paſtenandum, propaginandum, & in omnibus meliorandi uſque ad annis venientibus viginti & nove. Et exinde per omnem anno circoli, & per tempus tributum perſolvere debeamus vobis Deuſdedit Epiſcopo, vel ad ſucceſſores veſtros, & omni genere, grano modia quarto, milica, panico, milio modia quincto, lino manna quart, vino anfora tertia, exenias vero per omnem anno. In feſta Sancti Petri berbice uno, valiente tremiſſe medio: pullo par uno: ovas dece; operas vero per omnem anno octo, quatuor cum boves, & quatuor manualis ad anona domnica. Et veſtrum omnem redditum & operas, vel exenias ad caſa Sancti Vincentii facere, & conſignare debeamus vobis, vel ad Miſſis veſtris, & Miſſo Domni ſuper area. Et canales ſuſcipere debeamus cum omni onore. Prado abeatis licentia ad modia duo. Et ſi hec omnia non compleverimus, qualiter ſuperius legitur, licentia ſit vobis Deuſdedit Epiſcopo, vel veſtros ſucceſſores, per vos ipſis, vel veſtris Miſſis diſtringere & pignerare debeatis. Pena vero ambas partis inter nos poſſuimus, ut quiſquas pars tam vos, quam ſucceſſoribus, aut heredibus noſtris ante ſupraſcriptis annis viginti & nove de ipſa terrola vel caſa foris exire, aut menare volueritis, nec lim, aut fraudem fecerimus, aut aliqua ſuper poſitione facere*

cere queſierimus, & non conpleverimus hec omnia, ſicut ſuperius legitur, tunc conponat pars partis, cui culpa inventa fuerit, pene nomine in argento ſolidos treginta. Et poſt pena conpoſita hos livello in ſua permaneat firmitate. Unde duos livello conventione uno tinore conſcripti ſunt.

Acto Motina feliciter.

Signum ✠ manus Dominici Montanarii, qui hunc livellum fieri rogavit.

Signum ✠ manus Gaidaldi de Sorba de Vico de Colecaria, exercitalis, teſte.

Signum ✠ manus Hingeperto filio Giſeperti de Colecaria, exercitalis, teſte.

Signum ✠ manus Sigeperti de Vico Colecaria, exercitalis, teſte.

✠ Ego Ratpertus Presbiter & Notarius ſancte Motinenſis Eccleſie, ſcriptor iſtius Cartule livelli conventione, quam poſt tradita complevit & dedit.

Hic Epiſcopus, cui *Deuſdedit* nomen fuit, idem eſt ac qui à Sillingardo & Ughellio appellatur *Adeodatus*. Ab iiſdem editum eſt Diploma Ludovici Pii, ſed praetermiſſo ejus nomine, quod tamen in autographo legitur: nempe *vir venerabilis Deuſdedit Eccleſie Mutinenſis Epiſcopus*. In calce haec etiam ita ſunt reſtituenda: *Durandus Diaconus ad vicem Fridugiſi recognovi. Data VI. Idus Februarias, Anno Chriſto propitio IX. Imperii Domni Hluduvici piiſſimi Auguſti, Indictione XV.* Memoratum in Charta hac videas *quondam Marinum Epiſcopum*. Et hic fuiſſe videtur Epiſcopus Mutinenſis, cujus nulla alia mentio eſt in Chartis, neque apud eoſdem Scriptores. Atque hinc etiam habes, *Bernardum Italiae Regem* fuiſſe renuntiatum aut hoc Anno DCCCXIII. aut proxime praecedenti, poſt diem X. Auguſti: qua de re ſupra mihi ſermo fuit. Animadverte inſuper verba illa: *nec Lem aut fraudem fecerimus*. Du-Changius è Charta Bavarica ad vocem *Arata* deduxit vim hujus vocis, quum ibi ſcriptum ſit: *perpetuam laeſionem, quae vulgo Lem dicitur, non inferant*. Sed in Charta Mutinenſi ſupra *Lem* linea ducitur, ita ut vox illa completa minime videatur, & *Laeſionem* breviatam complecti. Quod noſtrum eſt, plures *Decanias* heic recenſitas intuemur. Omnes autem fuiſſe videntur *in loco Colegaria*, nunc *Colegara*, & vulgo *Colgara*. Tunc autem Colegaria fuerit oportet Pagus major, ſub quo *Decaniae* ſex vel plures numerarentur. Ceterum adhuc in agro Mutinenſi, Ferrarienſi, & Mantuano ſupereſt multis in locis vocabulum *Degagna*, quod nonnulli in *Tegagna* immutarunt. Numquid è nomine *Decaniae* iſtud profectum fuit?

Equidem nullus dubito, quin haſce Populi ruſtici diviſiones antiqui Principes invexerint, uti & Mutinenſi in Urbe olim factum fuit de *Cinquantinis*. In eam tamen ſententiam inclino, idem olim fuiſſe *Centenarios* atque *Sculdaſcios* ſupra memoratos, & ſub hiſce diverſis nominibus eoſdem Magiſtratus fuiſſe deſignatos. Ii ſcilicet *Sculdaſcii* plerumque vocabantur à Langobardis, qui *Centenarii* ſaepius appellabantur à Francis. Nuſquam enim reperio ambo haec nomina adhibita ſimul, perinde quaſi officia diverſa. Diximus, *Sculdaſcios*, praefectos fuiſſe majoribus Pagis, ſive Caſtellis aut Oppidis. *Decani* fortaſſe praefuerint locis minoribus, hoc eſt Villis. Sculdaſcii, ut opinor, *Centenarii* appellati, non quod centum duntaxat familiis redderent jura, ſed quod jus haberent in Pagum & agrum, centum ſaltem familiis habitatum; uti & *Decani* appellati, quod praeeſſent Villae, quae ſal-

faltem ex decem familiis conſtaret. In Chronico Fontanellenſi legitur *Villa ſita in Pago Oximenſi, in Centena Noviacenſe, in Centena Alancionenſe*, hoc eſt in diſtrictu & territorio Centenariorum eorumdem locorum. In militia Decuriam aut Centuriam ſtatuere facillimum eſt. Non ita in Pagis, quae modò plus modò minus incolarum continent. Ad haec ſupra vidimus, Walafridum Strabonem aequaſſe *Centenariis* Presbyteros Plebibus praefectos, *Decanis* Presbyteros minores. Reliqua apud eum ſi legas, nullum alium inter *Comites* & *Centenarios* interpoſitum Magiſtratum invenies. Quid ergo factum fuiſſet de *Sculdaſciis*, quibus poſt Comites locum fuiſſe ſupra oſtendimus? Atque heic mihi commemoranda eſt Charta Lucenſis Anno DCCXLVI. ſcripta, quam proferam in Diſſertat. LXXIV. *de Parochiis*. Ibi Lucerius Presbyter fatetur, ſe à Walprando Epiſcopo praefectum fuiſſe *Eccleſiae Sancti Petri in loco Moſciano*: atque inter cetera ait: *& in omnem vis Eccleſie cunfirmaſti cum conſenſo Ratperti & Barbula Centinariis, vel de tota Plevem congrecata me in ipſa ſancta Dei Eccleſia*. Hinc habes, praefuiſſe Plebi Moſcianenſi non unum, ſed duos Centenarios Laicos, videlicet loci, ut ita dicam, Praetores, adeo ut quodammodo appareat, Plebem illam in duas Centenas fuiſſe diviſam. Scilicet Plebs non unam Villam complectebatur, ac propterea à duobus Centenariis, ſeu Vicariis, ſive Praetoribus minoribus regebatur. Fuerunt aliquando & duo Comites in una Urbe, ut alibi oſtendi. Quod extra dubitationem eſt, Centenarii Populo ſuo jus dicebant, ac placita celebrabant, non ſecus atque Sculdaſcii. Carolus Magnus in Lege XXXVI.

A Langobard. *Ut nullus homo in Placito Centenarii neque ad mortem, neque ad libertatem ſuam amittendam, aut res reddendas, vel mancipia judicetur. Sed ea omnia in praeſentia Comitum, vel Miſſorum noſtrorum judicentur*. En quae cauſſae Centenariorum auctoritatem excederent, & Comiti aut Miſſo Regio dirimendae ſervarentur. Memo-

B rantur etiam in Lege XLI. Ludovici Pii *Placita, quae Centenarii tenent*. In ſubſequentibus ejuſdem Auguſti Legibus ſtatuitur, *ut Vicarii & Centenarii, qui furones vel latrones celaverint, judicentur. Ut Comites, Vicarii, & Centenarii de conſtitutione Legis ammoneantur, qua jubetur, ut propter juſtitiam pervertendam munera nullus ac-*

C *cipiat*. *Vicarii*, ut ſupra opinabar in Diſſertat. VIII. *de Comitib.* fuiſſe videntur *Vicecomites* Rurales. *Centenarii*, ut hinc etiam colligere poſſumus, iidem ac *Sculdaſcii*, Praetores ſcilicet Pagorum, ſive Caſtellorum. Edicitur etiam in Lege CLXV. Caroli Magni, ut incantatores *nullatenus per aliqua praemia à Comitibus,*

D *vel Centenariis abſque diſtricta examinatione remittantur*. Vide & ejuſdem Auguſti Leges LV. & LXXII. ubi *Centenarii* quidem memorantur, non autem *Sculdaſcii*, qui tamen certe omittendi non erant, ſi à Centenariis diverſi fuiſſent, quum & ipſi Pagis & Caſtellis praeeſſent, ac Placita haberent. Addo Legem LX. Lotharii

E I. *Volumus, ut Comites noſtri licentiam habeant inquiſitionem facere de Vicariis*. (ideſt *Vicecomitibus* Ruralibus, qui ad Pagos à Comite mittebantur interdum, cogrituri, num recte à Centenariis juſtitia miniſtraretur) *& Centenariis, qui magis propter cupiditatem, quàm propter juſtitiam faciendam ſaepiſſime Placita tenent, & exinde Populum affligunt minorem*. Neque ſecus

 egiſſe

egiſſe in ſuis Villis *Decanos*, nos docet Hincmarus Epiſtolâ IV. ſcribens: *Comites*, *& Vicarii*, *vel etiam Decani plurima Placita conſtituant*. Attamen hic Scriptor tum heic, tum loco ſupra laudato *Vicariorum* nomine ſignificare videtur ipſos *Centenarios*, qui vices Comitis gerebant in Pagis. Quod ubi ſtatuas, ita explicandae erunt Leges ſupra memoratae, agentes *de Vicariis* & *Centenariis*, ut illud *Et* loco *Aut* uſurpatum fuerit: cujus rei exempla alibi complura habemus.

Venio ad *Gaſtaldios*, quos etiam *Caſtaldios* ſeu *Gaſtaldiones*, interdum veteres appellarunt. Quale fuerit ſub Langobardis Regibus eorum munus, ſine ullo negotio ex ipſis Legibus intelligimus. Scilicet Miniſtri, Procuratores, & Oeconomi Regis fuere, praefecti eorum Curtibus ſive praediis, Silvis, & aliis patrimonii, aut Fiſci Regii reditibus. Liutprandus Rex in Lege VI. Lib. VI. haec habet: *Si quis Gaſtaldius aut Actor Regis* (*Actor Publicus* eſt in Codice Eſtenſi, quod idem ſignificat) *Curtem Regiam habens ad gubernandum*, *& ex ipſa Curte alicui ſine juſſione Regis*, *caſam tributariam vel terram*, *ſilvita*, *vel prata auſus fuerit donare &c. in duplum componat*. Paria diſcas è Lege CCCLXXVIII. Rotharis Regis, cujus haec ſunt verba: *Si quis Gaſtaldius*, *aut quislibet Actor Regis*, *poſt ſuſceptas & commiſſas ſibi ad gubernandum Curtes*, *aut caſas Regias*, *aliquid per donationem ab alio quocumque factam conquiſierit*, *ſit illi ſtabile*, dum accedat Regis ſcientia & conſenſus. Ita & in Lege LXXIII. Lotharii I. *Concedimus Gaſtaldiis noſtris*, *Curtes noſtras providentibus &c.* Quibus ex verbis elucet, quid olim curae Gaſtaldiorum commendaretur, ut propterea aſſentiri Voſſio nequeam, ſcribenti Lib. 2. Cap. 8. de Vitiis Sermonis: *Gaſtaldius fuerit*, *qui Regi*, *vel Principi inſervit in curandis hoſpitibus*. *Ac hujuſmodi propria eſt ſignificatio*: *ut idem fuerit ac Architriclinus vel Oeconomus*, *& in Palatio Occidentalis Imperatoris*, *jam ab Othonis Magni temporibus*, *Dapifer*; Haec omnia nullo fundamento conſtant, immo ſponte ruunt, collata cum Legibus ſupra memoratis. Neque inde nominis Etymologia deducenda eſt, unde Spelmannus, Amerbachius, & idem Voſſius cenſuerunt; ſed potius à *geſtellen*, hoc eſt *praeponere*, *conſtituere*, ut Eccardus opinatur in Notis ad Legem Salicam. Adhuc autem in aliquibus Italiae locis & nomen & munus idem *Gaſtaldiorum* viget, non apud Principes, ſed apud Magnates, qui Oeconomos ſuis praediis praefectos appellant *Caſtaldi* & *Gaſtaldi*. Hi à Mutinenſibus, aliiſque Populis nunc *Fattori* nuncupantur. In multis Rotharis Legibus *Curtis Regiae* mentio occurrit, ut in CLIII. CLIX. CLX. &c. eoque nomine Palatium Regium, & Fiſcus Regius deſignatur, uti recte animadvertit Du Cangius in Gloſſario Latino. Atqui in ejuſdem Regis Lege CCXXII. ſtatutum videas, ut quoties conſanguinei vindictam non ſumant de femina libera nubente Servo, *tunc liceat Gaſtaldio Regis*, *aut Actori*, *aut Sculdaſcio*, *ipſam in Curtem Regis ducere*, *& intra penſiles ancillas conſtituere*. Hinc habes, non modicam Gaſtaldiis auctoritatem traditam ſimulque Fiſcalium rerum aliquam curam fuiſſe commiſſam. Sed parum hoc fuit. Jus etiam dicebant, & lites Populi dirimebant. Elucere id videtur è ſupra laudata Pippini Regis Italiae Lege VIII. ubi Populus juſtitiam habere jubetur *tam à Comitibus ſuis*, *quàm e-*

tiam

tiam à Gaſtaldiis, ſeu Sculdaſciis. Et ſi Gaſtaldius, aut Sculdais &c. non fecerit, mulctetur. Proinde qui in Capitularibus Regum Francorum appellantur *Judices Villarum Regiarum*, ſive *Proviſores*, non alii fuere à *Gaſtaldiis*. Si quid tamen conjicere licet, non de omnibus cauſſis judicandi facultas eis data eſt, ſed tantùm de litibus ad Fiſcum & patrimonium ſibi commendatum pertinentibus, uti adhuc praeſtatur à Camerariis, Quaeſtoribus, aliiſve tum privatarum, tum ſacrarum largitionum Comitibus, aliiſve minoribus Fiſci miniſtris. Alibi vidimus *Comites* minime ab onere militiae fuiſſe immunes, immo eos in primis adactos ad deducendum Populum ſuum ad exercitum, quoties id aut tutela finium, aut expeditio aliqua poſcebat. *Sculdaſcii* quoque & *Saltarii* idem praeſtitiſſe videntur in Lege XXIX. Lib. VI. Liutprandi Regis. Sed & *Gaſtaldios* convolaſſe illuc, & cohortibus ſuis praefuiſſe, hoc eſt, ut opinor, hominibus eductis è Curtibus Regiis, intelligere poſſumus ex Lege XXIV. Rotharis Regis, ubi haec leguntur: *Si Gaſtaldius exercitalem ſuum contra rationem moleſtaverit, Dux eum ſolatiet.* Ludovicus quoque II. Imperator in Conſtitutione promotionis exercitus apud Camillum Peregrinium Tom. 2. pag. 264. Rer. Italicar. imperat, *ut nullum ab expeditione aut Comes, aut Gaſtald, vel miniſtri eorum excuſatum habeant.* Audin *miniſtros eorum?* Ergo & ſub *Gaſtaldiis* miniſtri minores fuere, quos ſupra invenimus appellatos *Actores Regis*. Langobardis quoque regnantibus exſtitiſſe *Gaſtaldios Reginarum*, indicabit nobis antiquiſſima Charta, cujus apographum vidi (ex authentico deſumtum & ſignatum coram Brixianis Judicibus Anno MCCXCIX.) in Tabulario eximii Monaſterii ſacrarum Virginum Sanctae Juliae Brixiae. Nimirum ſuum quoque fuit patrimonium Uxoribus Regum, ideſt Curtes, Silvae, Praedia, &c. Placitum Lucae habitum *in Curte, quae dicitur Reginae*, produxi nuper in hac ipſa Diſſertatione. Sed ibi Palatium, non Villam, indicari, res ipſa monet. Villas contra & Caſtella poſſediſſe Reginae atque Imperatrices in aliis hujus Operis Chartis deprehenduntur. En Brixianae pergamenae verba.

Natalia filia Giſulfi Anſelbergae Abbatiſſae Monaſterii Brixiani Sanctae Juliae vendit portionem ſuam in Curte Alphiani, Anno 769.

R*Egnante* Domno Deſiderio *&* Adelchis *viri excellentiſſimi* Reges, *Anno pietatis Regni eorum in Dei nomine Tertio decimo, & Undecimo, ſub die IV. Kalendarum Aprilium, Indictione VII. Conſtat me Natalia filia Domni Giſulfi Roratoris & Conjux Adelberti, ipſo tamen Adelberto jugale meo conſentiente, & ſubter confirmante, nec non etiam & parentibus meis, ſicut E. dictus contenit, Aurichis, qui fuit* Gaſtaldus in Bergamo, *& Giſilbert, filius quondam Giſilini, in quorum preſentia profeſſa ſum, ſeu & teſtium, qui & ſubter ſigna futuri ſunt, nulla me violentia pati, ſed bona & ſpontanea mea voluntate nullatenus cogentis, accepiſſem ſicuti in preſentia teſtium accepi à te* Anſelperga *dicata Deo* Abbatiſſa Monaſterii Domni Salvatoris *ſitum in-*

tra

tra Civitatem Brixianam, & fundatum à Domno Deſiderio *piiſſimo* Rege, *& ab* Anſa *glorioſa* Regina genitoribus tuis, *per Miſſum tuum auri ſolidos nobis ſecentos, atque proteſtatos accoloratos nomero mille, finito precio, pro terra juris mei juges plus menus nomero centum viginti ad juſtam menſuram, quam habere viſa ſum in fundo Alphiano, qualiter uſque nunc pro deinde ..... cum germanis & nepotibus ſuis in concambio ab Alelcis quondam jugale meo habuerint in integrum; ſeu & ipſa Caſa juris mei maſſaricias numero duas, que ſunt poſite in fundo Sualho atque Periſico, habentes ambe inſimul terram per menſuram juſtam juges quadraginta. Una ex ipſis caſis regitur per Gadoald liberum hominem, & alteram, que fuit recta per quondam Orſonem Maſſarium; atque pro portione ex familia mea, que mihi Legibus pertinere videntur, & pertineat de portione illa in fundo Alfiano. Unde cum ſupraſcripto Monaſterio tuo ante hos annos commutacionem feci, & predictam portionem ex familia in mea reſervavi poteſtate, quando ipſam commutationem feci, & mihi ex juſſione parentum à quondam Giſulſo genitore meo advenerunt, excepto Orſonem, Petrum, & Anſelinda, que in mea reſervo poteſtate. Que vero denique terra in ſupraſcripto fundo Alphiano, ſicut ſupra legitur, & caſas maſſaritias duas in fundo Perſiaco vel Sualcho, & predicta familia in integrum preter duo nomina, quod mihi ſuperius reſervavi cum omni jure, pertinentia, & accedentia ſua in integrum ab hodierna die vobis, quorum ſupra Anſelberga, vel Monaſterio veſtro vendo, trado, & mancepo, nulli alii venditas, donatas, alienatas, aut traditas, & ad res quia nihil michi in ſupraſcripto fundo Alfiano, neque de rebus prenominatis, neque de familiis, preter ut ſupra Veſonem & Anſelenda, meo juri aliquid reſervare profeſſa ſum, neque de ſupraſcriptis caſis maſſariciis me omnes exinde à preſenti die ſurrexiſſent. Et ſi in ſupraſcriptis duabus caſis menus de quadraginta juges fuerint, debeam vobis illas ſupplere in quantum menus fuerint, in Vico Boleſingo in optimo loco. Quidem & ſpondeo ego qui ſupra Natalia vel mei hereaes tibi prenominate Abbatiſſe Anſelberge, vel ſucceſſoribus in preſato Monaſterio tuo duplas res ſub eſtimatione &c.*

Acto Tizco *feliciter.*

Signum manus Natalie, que hanc Cartulam vendicionis fieri rogavit.

Ego Adelpert...... Domne Regine, in ac Cartula venditionis ad me, vel ad Conjunge mea Natalia facta, ad omnia ſupraſcripta, & per mea largitate acta, teſtis & conſentiens ſubſcripſi.

Signa manus Arigis de Bergamo filius quondam Luponi &c.

Ego Alperto Gaſtaldio Domne Regine *in anc Cartulam venditionis rogatus ad Natalia teſtes ſubſcripſi, que ipſa me preſente ſignum fecit.*

Signum Arioald Gaſtaldus Domni Regis, *qui nomen ſuum ſcripſit, filius bone memorie Arioaldi teſtis &c.*

Ego Gonpert Notarius Regis huic Cartule &c.

Ego Martinus Clericus & Notarius Scriptor hujus Cartule, quam poſt tradita complevi & dedi.

Habemus heic *Arioaldum Gaſtaldium Domni Regis*, ideſt Deſiderii, itemque *Alpertum Gaſtaldium Domnae Reginae*, ideſt Anſae ejus uxoris, genitorum videlicet Anſelpergae Abbatiſſae. Dignitatem quoque *Gaſtaldiorum* id confirmare poterit, quod interdum praeiviſſe Scabinis in antiquis Placitis reperiantur. Teſtis erit nobis hujuſce ritus Charta, quam ex Archivo Archiepiſcopii Lucenſis depromſi, ubi illius autographum adſervatur.

Judi-

Judicatum Adelberti I. Tuſciae Ducis, & Ambroſii Epiſcopi Lucenſis in Placito Lucae habito, Anno 847.

IN nomine Domini. Dum Adelbertus *Inluſtriſſimo* Dux, *una cum* Ambroſio *venerabili* Epiſcopo *iſtius* Civitati Lucenſi, *reſidentibus in Civitate Luca, Curte de dicte Docalis in judicio cum ipſis* Aron Gaſtaldio, *Ardo, Petro, Andreas, & Ghrimundo Scabinis, ad relicorum hominum cauſas deliberandas: eſſentque nobiſcum Cuniperto Vaſſu Domni Imperatoris, Wichelmo, Hildiperto, Teudimundo, Rodilando, Hildiprando, Sichiprando germanis, Aroghiſi, Angalperto germanis, Fridiano Clerico, Toto, Cunrado, Gaſtaldulo, Albolfo, Gauſprando, Adelperto, Adelghiſi, & reliquos plures: veneruntque ante nos Andreas Advocatus Eccleſie Sancte Julie, que eſt Plebs baptiſmalis, ſita loco Controne, necnon & Draco & Valperto germanis, altercationem inter ſe abendum, dicendum nobis Andreas Advocatus:* Supraſcriptis Draco & Valperto germanis abere videtur injuſte rebus & Eccleſiis Sancte Julie, & locus, ſum Advocatus, que eſſe videtur in loco Filectulo prope loco Granariolo. Unde quero, ut de eis inter nos judicio. *Reſpondebant ipſis Draco & Valperto germanis:* Neſcimus........de quod dicis. *Dictum hoc....... Andreas per noſtrum judicium dedit wadia:* Sepius dictis germanis fecimus quod vero vadia eſſent parati aput locum; oſtenſio ipſa recipere abeo & remitto ad judicium ponendi; *exinde rationem poſuerunt inter ſe fidejuſſores. Et ſtatuimus inter eis conſtituto. Conſtituimus, quod iterum ante nos in judicio reverſi. Dixit nobis ipſe Andreas:* Oſtenſi huic Drachi & Valperti germanis antedict....in loco Filectulo volo; ut ponantur hic ante vos rationem: Cartas habere videntur injuſte. *Reſpondebant ipſis Draco & Valperto:* Abemus res ipſa; ſed non in Curte, eo quod comparavimus eas da Flaiperto filio quondam Pini..... manibus habemus &c. fecimus vobis cartula ipſa relegi; *ubi inter reliqua contenebatur &c. Unde qualiter inter nos acta & deliverata eſt cauſam preſentem notitia Judicati à parte ſupraſcripte Eccleſie Sancte Julie. Et Petrum Clericum ſcribere admonuimus Anno Imperii Domni noſtri Hlotharii magni Imperatoris, poſtquam in Italia ingreſſus eſt Vigeſimo......VII. Kalendas Julias Indictione X.*

Signum manus Petri Scabino, qui ut ſupra interfuit.

Ego Andreas Judex & Scabinus interfui.

Ego Gerimundo Scabinu interfui &c.

Sed praeter oeconomicum munus, quo Gaſtaldii conſuevere frui, interdum etiam politicum regimen Civitatum ipſis commendatum reperimus, ita ut nomine quidem, ſed minime re, à Comitibus diſtinguerentur. In Diſſertat. LXXIV. *de Parochiis*, regnante Liutprando Rege, ſaepe nominatum videbimus *Warnefridum Judicem Senae*. At is in iiſdem Chartis appellatur etiam *Gaſtaldius Senae*. Ita apud Anaſtaſium in Vita Zachariae Romani Pontificis legimus, ab eodem Liutprando Rege miſſos fuiſſe obviam advenienti Papae *Agiprandum Ducem Cluſinum Nepotem ſuum, ſeu Tacipertum Caſtaldium in ejus obſequium, & Ramingum Caſtaldium Tuſcanen-*

ſcanenſem. Quae res non ſolùm prodit illuſtrem Gaſtaldiorum dignitatem, ſed etiam ſignificare videtur, *Gaſtaldii* titulo in quibuſdam Civitatibus aut Oppidis nonnullos fuiſſe Rectores conſtitutos. Quod ſi quis contendat, in unaquaque Civitate praeter *Comitem* fuiſſe etiam *Caſtaldium* ad colligendos Fiſci reditus; ego, ejus opinione minime diſcuſſa, reſpondebo nihil obſtare, quo minus interdum ambobus hiſce muneribus unus fungeretur; idque praecipue animadverti poſſe in Beneventano Ducatu, ubi *Gaſtaldius* & *Comes* ſub duobus diverſis nominibus idem fuere. Auctor. eſt Paullus Diaconus, Alzeconi Bulgarorum Duci, in Italiam multas adducenti copias, à Grimoaldo Langobardorum Duce tradita fuiſſe *ad habitandum* deſerta quaedam loca circa Beneventum; ideſt *Sepianum*, *Bovianum*, & *Iſerniam*, & *alias cum ſuis territoriis Civitates; ipſumque Alzeconem, mutato dignitatis nomine, de Duce Gaſtaldium vocari praecepit*. Multa ſane, multumque *Dignitatis* Bulgaro illi conceſſa vides; nomen verò immutatum eſt, ne Beneventano Duci injuria aut incommodum crearetur, qui unus titulo *Ducis* vaſtiſſimo illi Ducatui tunc dominabatur, ſubjectumque ſibi habiturus erat Bulgarum ipſum. Adeo verò in iis regionibus invaluit *Gaſtaldii* appellatio, Praefecturam Urbium aut Oppidorum ſignificans, ut complura loca non alio titulo regerentur illic; & quod alibi *Comitatus* ſeu *Diſtrictus* dicebatur, ibi *Gaſtaldatus* ſive *Gaſtaldata* nuncuparentur. In Chronico Beneventani Monaſterii Charta Sicardi Principis Beneventani commemorat *Judiciariam Petri Gaſtaldii noſtri*. Ita in Charta diviſionis Anno DCCCLI. celebratae inter Siconulfum Salerni Principem, & Radelchim Principem Beneventi, Tomo II. Rer. Italicar. pag. 260. occurrunt *integra Gaſtaldata*, ſeu *Miniſteria*, *Tarantum*, *Latinianum*, *Cuſentia*, *Lucania*, *Salernum*, *Capua*, aliaque permulta. Eadem quoque non ſemel videas apud Leonem Marſicanum in Chronic. Caſinenſ. uti & in Chronicis Vulturnenſi & Farfenſi, jam editis inter Italicarum Rerum Scriptores, ut alia omittam. Et quandoquidem *Comitum* munus non ita ſtabile olim fuit, ut auferri à Principe nunquam poſſet (quod in Diſſertat. VIII. *de Comitibus* animadverti) propterea iiſdem Legibus ac fortunae caſibus obnoxium fuit *Gaſtaldiorum* miniſterium. In Placito Lucenſi obvium ſe nobis faciet Wichelmus quidam vivens, *olim Gaſtaldius*. Charta in Tabulario Archiepiſcopii ſaepe laudati ejuſdem Urbis mihi viſa, digna eſt, quae luce donetur.

Judicatum Ambroſii Epiſcopi Lucenſis in controverſia de Eccleſia Sancti Gregorii, ſita in Piſcia majori, Anno 844.

D*Um orta fuiſſet intentio, & diu protageretur litigium inter* Wichelmo olim Gaſtaldo *filio quondam Raghinarii, necnon & Aufrido Presbitero Rectorem atque cuſtodem Eccleſie Sancti Salvatoris ſita infra Civitate iſta Lucenſe ante Eccleſiam Sancti Martini Domus Epiſcoporum, de Eccleſia Sancti Grecorii ſita locus Piſcia Majore, ubi dicitur Bobulo..... de caſis & omnibus rebus ad eadem Eccleſia pertinentes, quam ipſe Wichelmo aliquotiens ſibi*

ſibi, ſuiſque juris habere contradicebatur; unde & ipſe Auſridi...... oſtendentes monuminas duas una ex his qualiter Teutperto Presbitero & Rignıperto Clerico offeruerunt Domini & Salvatoris infra Civitate iſta Lucenſe..... ante Eccleſiam Sancti Martini inter dicta Eccleſia Sancti Grecorii cum rebus ſuis: alia autem Cartula, quomodo Alaperto Presbitero contulit Eccleſia ipſa Sancti Grecorii cum caſis & omnibus rebus ad ipſum Monaſterium pertinentes eidem Eccleſie Domini Salvatoris; quadam die ipſe Wichelmo ſimul & Auſrido Presbitero, una cum Teuſrido Notario Advocato iiſdem Eccleſie Sancti Salvatoris in judicio pariter unianimo conjuncti preſentiam noſtram Ambroſio Epiſcopo *predicte* Civitatis Lucenſe....... *Riprando, Gottefrido, Grauſo, Cuniperto Vaſſi Domni Imperatoris*, Ardo, Adelperto, & Petro Schabinis, Hieronimo Scabino Florentine Urbis, *adeſſentibus..... biſconi, Hildeperto, Ardimanno, Rodelando &c. & reliquos plures. Dum exu...... parte cauſam anhc relatam ac cognitam fuiſſet, & inter ſe utramque Wichelmo & Teuſrido Advocato diverſas mitt..... hec & alia.... ipſe Wichelmo profeſſus eſt nobis dicens*: Portio illa de ſupraſcripta Eccleſia Sancti Grecorii, & de caſis & rebus ejus, qui fuit quondam Teutperti Presbiteri, ego non contendo, ſimul & de illa portio, quam quondam Alaperto Presbitero per Cartulam iſdem Eccleſia Domini Salvatoris contulit duas exinde partis ego non contendo, nec contra pars eiſdem Eccleſia Domini Salvatoris non contradico, ſed magis eas reddere volo. *Tunc ipſe Wichelmo per fuſtem de manus ſponte ſua eumdem Teuſrido Avocato à parte ſupraſcripte Eccleſie Domini Salvatoris reddedit & reveſtivit de antedicta portio ipſa Eccleſia Sancti Grecorii, atque rebus ejus, qui fuerat ipſius Teutperti Presbiteri, & de illa quam exinde ipſe Alaperto Presbitero in eadem Eccleſia contulit, duas partis reddedit & reſtituit. Et ſenita eſt cauſam hanc notitia Judicati pro ſecuritate a parte eidem Eccleſie Domini Salvatoris, & ita previdimus, ut in eadem permaneat deliberationem. Et petrum Clericum Notarium ſcribere admonuimus, Anno Imperii Domni noſtri Klotharii magni Imperatoris, poſtquam in Italia ingreſſus eſt, Vigeſimo Secundo, Indictione VII. Menſe Januario.*

Ego Ambroſius Epiſcopus ſubſcripſi.
Ego Adelpertus Scavinu interfui.
Signum manus Petroni Schabino, qui his actis interfui.
Ego Ardo Schavinu interfui.
Ego Iebronimo Scavino interfui &c.

Epocha Lotharii I. heic, ſicuti & in altero ſupra deſcripto Adelberti I. Tuſciae Ducis Placito, adhibita, deſumta eſt ab Anno coronationis Romanae, hoc eſt ab Anno Chriſti DCCCXXIII. Additur autem, *poſtquam in Italia ingreſſus eſt*, ut diſtinguatur à praecedente altera, quae, uti ſupra vidimus, in uſu apud Italiae Populos fuit. Interea minime omittendum puto, inter eos, quibus olim juſtitiae miniſtrandae jus fuit, videri *Vaſſos* quoque, ſive *Vaſſallos Regios*, de quibus in Diſſertatione ſubſequenti agetur, recenſendos. Audi Legem XVIII. Langobardicam Caroli Magni: *Si Vaſſus noſter*, inquit, *juſtitiam non fecerit, tunc Comes & Miſſus noſter ad ipſius caſam ſedeant, & de ſuo vivant, quouſque juſtitiam faciant*. Infra verò additur: *Si Comes in ſuo miniſterio juſtitias non fecerit, Miſſus noſter hac de cauſa ſonniare faciat* (ideſt curam habeat hujus rei) *uſque dum juſtitiae ibidem factae fuerint*. Ergo hinc aliquis ſibi perſuadeat,

Vaſſos quoque *Regios*, ſive *Imperatoris*, olim juriſdictione praeditos, hoc eſt auctoritate juris dicundi ſaltem in civilibus controverſiis: quod ubi ſtatueretur, agnoſceremus etiam antiquitatem Beneficiorum, ſive Feudorum nobilium cum ſuperioritate territorii, ac jure in incolarum perſonas. Et ſane exploratum eſt, longe ante Caroli Magni tempora invectum fuiſſe morem Beneficiorum, de quibus infra agendum erit, atque inde *Vaſſos*, *Vaſſallos*, *Leudes &c.* iiſdem fruentes fuiſſe appellatos. Num ergo Nobilibus ejuſmodi viris jam tum tradebatur aliqua juriſdictio & poteſtas in homines, Caſtellum aut Villam beneficiariam inhabitantes, ita ut non liceret ſolùm, ſed oporteret iis dicere jus, eorumque controverſias decernere, uti Comitibus mos erat inter Urbis ſibi creditae & agri, ſive diſtrictus aut Comitatus incolas? Sed verum amo. Heic nihil certum habemus. *Facere juſtitiam*, formula eſt non uni interpretationi obnoxia. Heic autem nihil aliud ſignificare videtur, niſi juſte agere erga alios homines, & illata eis damna ſarcire, & inique ablata reſtituere, uti etiam in Diſſertat. IV. *de Officiis Domus Regiae* dixi: non autem jus dicere, ſive miniſtrare juſtitiam in civilibus aut criminalibus cauſſis. *Juſtitiam habere*, *juſtitiam accipere*, ut eſt in lege XI. Pippini Italiae Regis, de iis viciſſim dicebatur, quibus emendandum aut reſtituendum erat quidquid juſtitiae leges poſcebant. Tam Comites quam Vaſſi aliena interdum jura aut bona uſurpabant, onera ac tributa indebita Populo imponebant, eorumque pecuniam multis extorquebant modis: nunquam verò adducebantur ad emendationem injuſtitiae ac impotentiae ſuae, niſi quum vis ſuperior altioris miniſterii, aut ipſius Regis, eos in tramitem juſtitiae revocabat. Quare nihil certi inde haurias ad ſtabiliendam juriſdictionem in Vaſſis illorum temporum.

Verùm etſi ejuſmodi praerogativam in Vaſſis iis affirmare non audeo, perſpectum tamen habeo, non defuiſſe illam viris iis, quos antiquitas appellare conſuevit *Loci Servatores*. Sed quodnam hoc munus fuit? Equidem minime decernam, fuerint-ne illi, Magiſtratus è Civium numero delecti, atque ordinarii, an potius Vicarii *Comitis*, aut *Ducis*; atque ita appellati, quod locum illius tenerent, quaſi nulla fuerit differentia inter ipſos, & *Loco poſitos*, quorum non rarò occurrit mentio in antiquorum Chartis. Quae pauca in hanc rem ſe mihi obtulerint, adferam. Huc ſpectat Caroli Magni Lex Langobard. LXXXVIII. his verbis concepta: *Si quis furem vel latronem comprehenderit, & eum indemnem dimiſerit, neque illum ad preſentiam Ducis, aut Comitis, qui in loco praeeſt, vel Loci Servatoris, qui Miſſus Comitis eſt, adduxerit &c. damni aeſtimationem componere ad Publicum cogatur*. Haec ſane controverſiam omnem tollere videntur, quum intelligamus, *Servatores Loci* nihil aliud fuiſſe niſi *Miſſos Comitis*, ac propterea nomine illo donatos, non quòd (uti nunc fit alicubi, & praeſertim Mutinae) ii *Conſervatores Urbis* eſſent: ſed quòd tenerent *ſervarentque locum* Praeſidis Urbis in regimine Populi; ita ut ſive Comes, aut Dux abeſſet, ſive adverſa valetudine, aliiſve negotis impeditus juſtitiam Populo miniſtrare non poſſet, tunc ejus vices agerent *Loci Servatores*. Sed quid, inquies, ab hiſce *Servatoribus* differebant *Vicarii* in multis Legibus memo-

memorati, & *Vicecomites* de quibus egi in Diſſertat. VIII. *de Comitibus?* Suſpicari forte aliquis poſſit, ſub diverſis nominibus ſignificari conſueviſſe unum idemque munus. Et ſane tam *Loci Servatoribus* quam *Vicariis Comitum* auctoritas judicandi conferebatur. In Lege LXIX. Langobardica Caroli Magni ſtatuitur, *ut ante Vicarios nulla criminalis actio difiniatur; niſi tantùm leviores cauſſae, quae facile poſſunt judicari.* Lotharius quoque I. Auguſtus Lege LX. decernit, *ut Comites noſtri licentiam habeant inquiſitionem facere de Vicariis & Centenariis, qui magis per cupiditatem, quàm propter juſtitiam faciendam ſaepiſſime Placita tenent &c.* Sunt & aliae Leges, ubi de Vicariis fit mentio. *Servatores* autem *Loci* & ipſos jura Populo dixiſſe, infra oſtendam. Verùm animadvertas velim, haberi in Chronico Vulturnenſi pag. 446. ad Annum DCCCCXLVIII. Praeceptum Marini Ducis Neapolitani, in quo à *Loci Servatoribus* diſtingui videntur *Vicarii*. Ibi enim ſancit, ut à nullis *Exactoribus noſtris, ideſt Loci Servatoribus, Tribunis, Vicariis &c.* Ad haec veri etiam ſimile videatur, *Vicecomites* eoſdem fuiſſe ac *Servatores Loci*, tum quod utrique vices Comitis agerent, tum etiam quod utriſque Placita habere, ac dirimere lites familiare foret. Sed huic ſententiae obſtat, me nuſquam reperiſſe plùres ſimul Vicecomites ſub uno Comite, quum tamen non unum Servatorem Loci eodem tempore, atque in eadem Urbe deprehenderim, ut infra oſtendam. Quod certum eſt, illuſtris fuit dignitas ejuſmodi Magiſtratuum. Paullus Warnefridi Lib. 6. Cap. 3. de Geſt. Langobardor. haec ſcribit: *Forojulianorum Ducatum* (Anſfrido in exilium acto) *poſt haec Ado frater*

A *Rodoaldi* (antea Ducis), *Loci Servatoris nomine per annum & menſes ſeptem gubernavit:* hoc eſt non *Ducis*, ſed *Vicarii* titulo rexit. Tum Cap. 24. addit *Mortuo quoque apud Forum Julii Adone, quem dixeramus Loci Servatorem fuiſſe, Ferdulfus Ducatum ſuſcepit.* Quibus ex verbis intelligis, *Servatorem Loci* appellatum fuiſſe, qui B pro *Comite* aut *Duce* Populum regebat, eique juſtitiam miniſtrabat. Non poterat interdum Comes Civitati Praefectus ſufficere tot litibus audiendis, tot negotiis expediendis. Interdum quoque ad exercitum, ad Palatium, atque aliò proficiſci ſibi opus erat. Proinde unus ſive plures Juris periti aut à Rege, aut ab ipſo Comite C delecti & conſtituti erant, qui in minoribus ſaltem cauſſis jus redderent, & Comite impedito aut abſente Populum gubernarent. Eos etiam nonnumquam mittebat Comes ad Pagos, ut perſpicerent, an *Centenarii*, *Sculdaſcii*, aliique extra Urbem minores Judices ſuo officio recte fungerentur. Immo eorum etiam fuit, D non tantùm in Pagis, ſed & in Urbibus Placita celebrare, ac audire & dirimere Populorum controverſias. *Loci Servator* propterea, ut ſupra vidimus appellatus eſt *Miſſus Comitis:* quo etiam nomine eumdem donat Walafridus Strabo in Libro de Reb. Eccleſ. Dixi delectos ab ipſo Comite ejuſmodi Miſſos ſive Vicarios ſuos; E idque ex conjectura tantùm; quum illos conſtituere aequius ad Regis poteſtatem pertineret, & fortaſſis ita ſe res habuerit. Ex antiquis monumentis nunc aliquid lucis huic argumento accedat. E Tabulario Lucenſis Archiepiſcopii Chartam archetypam deſcripſi; ubi *Loci Servatores* quidam memorantur, in quorum munus & auctoritatem Lector mecum inquirat oportet.

Judicatum duorum Loci Servatorum in controverſia de Eccleſia Sancti Angeli inter Patronum & Rectorem, coram Johanne Epiſcopo Lucenſi, Anno 786.

IN *Dei nomine. Regnante Domno noſtro* Carulo Rege Francorum & Langobardorum, *quo Langobardiam cepit*, *Anno Regni ejus Tertiodecimo*, & *filio ejus* Domno noſtro Pipino Rege, *Anno Regni ejus Sexto*, *VII. Kalendas Novembris*, *Indictione X. Notitia Judicati qualiter dum in Jeſu Chriſti nomine adſtante nos* Jacobo Diacono, & Auſtrifonſo Loci Serbatoribus *in Domo Sancte Eccleſie ante venerabile* Domnus Johanne Epiſcopo, *ubi nobiſcum aderant Sacerdotes &* Aremannos hujus Lucane Civitatis, *ideſt* Auſtripertus Loci Servator, *Rachiprandus Presbiter*, *Arachis*, *Georgius*, *Ghiſpertus*, *Richidomnus Haolmi*, *Sichualdus Clericus*, *Andreas filius bone memorie Rigiperti*, *Alpertus Clericus filius bone memorie Lucii. Ibique venerunt ante nos Deuſdedit Presbiter filius bone memorie Baroncii*, *& Deuſdona Presbiter Rectorem Eccleſie Sancti Angeli de Saragio*, *altercationem inter ſe habentes. Dicebat ipſe Deuſdedit Presbiter:* Domine, audeat me pietas veſtra, quia iſte Deuſdona Presbiter me Rectorem & ordinatorem ordinavit, & per Cartulam in me confirmavit Eccleſia Sancti Angeli ad Sgragium, ubi iſte Deuſdona Presbiter modo eſſe videtur; ut omnia in mea eſſet poteſtate juxta textum de dotem illam, qualiter in iſto Deuſdona Presbitero & Clerico, & res ipſa confirmata fuit. Poſtea inimicum eum ſuaduit, & involavit mihi ipſam Cartulam, & querit mihi contrare ipſam Eccleſiam. *Reſpondebat ipſe Deuſdona Presbiter:* Certe veritas, quia,

A ſicuti dicis, per Cartulam confirmavi inde ipſam Eccleſiam Sancti Angeli, & res ad ea pertinentes jam in tempore *Deſiderii Regis:* & qualiter in te confirmavi, nullam tibi exinde contra num cartulam ipſam numquam involavi, nec aput me unquam revenit. *Et dum ante ipſum Domnus Johannes Epiſcopum & nos*, *ipſe Deuſdona*

B *na Presbiter taliter vetare cepiſſet*, *ſic ipſe Domnus Johannes Epiſcopus ante ſe Evangelia venire fecit*, *ut quem ipſe Deuſdona Presbiter exinde ſciret omnia*, *ei certam diceret veritatem. Et dum ei Evangelia ipſa in ante poneret*, *preſenti ipſe Deuſdona Presbiter ante nos profeſſus eſt:*
,, Certam vobis dico veritatem,
,, quia Cartulam ipſam nec furavit
C ,, nec aput me revenit, niſi dixi Al-
,, perti Clerici, qui erat obſequialis
,, ejus Deuſdedi Presbiter. Vade, ſi
,, poteſt; tolle Cartulam illam, quam
,, ego feci Deuſdedi Presbiter de Ec-
,, cleſia mea Sancti Angeli, & res
,, ad eam pertenent, & didi ea, &
,, ego confirmo, & in ipſam Eccle-
,, ſiam Sancti Angeli, ſicut & ipſum
D ,, habeo confirmatum. Sic poſtea ipſe
,, Alpertus Clericus, dum in ejus
,, obſequium eſſet, furavit ei ipſam
,, Cartulam, & adduxit eam mihi,
,, & dixit mihi: Ecce Cartulam il-
,, lam, que mihi tollere dixiſſet,
,, tantum confirma me in ipſam Ec-
,, cleſiam. Set ego dixi ei: ſi non
,, delis Cartulam iſtam, ibidem te
E ,, confirmare non poſſit. Et dum ta-
,, liter dixiſſem, ipſe Alpertus Cle-
,, ricus preſenti ante me dedit Car-
,, tulam illam ad unum Brettonem

,, pe-

A ,, peregrino, qui ibidem venerat; ,, preſenti ante nos ipſe Britto miſit ,, ea in focum, & ibi arſit. *Et dum taliter profeſſus fuiſſet ſic ipſe Domnus Johannes Epiſcopus ante ſe venire fecit ipſum Albertum Clericum, ubi & nos inſimul eravamus, interrogavit eum, ſi veritatem tuliſſet Cartulam illam Deuſdedi Presbiteri, ſicut ipſe Deuſdona* B *Presbiter dicebat, & preſenti ante nos dixit ei:* ,, Veritas eſt, quia dixit ,, mihi iſte Deuſdona Presbiter tol- ,, lere ipſam Cartulam. Et dum e- ,, go in obſequium ipſius Deuſdedi ,, Presbiteri fuiſſem, & ego claves ,, ejus haberem poteſtatem, tuli & ,, ipſam Cartulam, per quem Deu- ,, ſdona Presbiter eum confirmaverat C ,, in Eccleſia Sancti Angeli, & res ,, ad ea pertinente, & adduxi ea ,, ad iſtum Deuſdona Presbiterum, ,, Et ſic ea fecimus incendere ipſum ,, Brettonem, ſicut iſte Deuſdona ,, Presbiter juſtitiam; quia poſtquam ,, in me per Cartulam confirmavit ,, ipſam Eccleſiam Sancti Angeli, & ,, res eidem pertinente; & oblica- D ,, vit mihi quod ea in alio homine, ,, vel in Eccleſia dare non poteret ,, per nullum ingenio. Poſtea exin- ,, de miſit Cartulam in Eccleſia San- ,, cti Silveſtri. *Set ipſe Deuſdona Presbiter ſtatim dixit.* Veritas, quia po- ,, ſtea exinde feci Cartulam in Ec- ,, cleſia Sancti Silveſtri, & aliam E ,, Cartulam exinde feci Rapprandi ,, & Alipertuli Clerico.

Et dum taliter profeſſus fuiſſet, & ſic ipſe Domnus Johanne Epiſcopo ore proprio ſuo dixit Deuſdedi Arcidiaconi Rectori ſupraſcripte Eccleſie Sancti Silveſtri, ſi veritatem ipſe Deuſdona Presbyter fecit Cartulam ipſam de jam dicto Monaſterio Sancti Angeli in Eccleſia Sancti Silveſtri, ſicut ipſe Deusdona Presbyter dicit, ut ante nos ea adducere deberet, ut exinde certam poſſemus conjungere veritatem. Set ipſe Deuſdedit Arcidiaconus dixit: Poſtquam iſte Deusdona Presbyter dicit, quod Cartulam ipſam feciſſet, ſit * facta, nam ego eam adducere non poſſum, & nullam rationem exinde pono abſque Falichiſi, qui eſt Procurator de ipſa Eccleſia. *Et dum omnia hec factum fuiſſet, ſic ipſe Domnus Johannes Epiſcopus noſter ore proprio ſuo nobis praecepit, & conjurando nobis dixit, ut nos una cum ipſo* Auſtriperto Loci Servatore *ſecundùm Deum per veram Legem & juſtitiam cauſam ipſam inter eos judicare & deliberare deberimus. Nos vero qui ſupra* Jacobus & Auſtrifonſus Loci Serbatoribus *ſecundùm ejus preceptione ipſum* Auſtripertum Loci Servatorem *& Sacerdotes & Aremannos, quorum nomina ſuper leguntur, judicavimus, ut ipſe Alpertus Clericus & Deusdona Presbyter per Evangelia juratim dicerent, quia qualiter de cauſſa iſta profeſſi ſumus, omnia ſic fuit veritatem, & qualiter judicavimus ante nos, exinde juraverunt. Similiter & judicavimus, & wadia dare fecimus ipſum Deuſdedit Presbyter jam dicti Deuſdona Presbyteri, ut conſignaret per teſtimonia, qui Cartulam ipſam vidiſſent, & Notarium qui eam ſcripſiſſet, ut nos certam poterimus conjungere veritatem, quali tempore Cartulam ipſam ſcriptam fuiſſet, aut ſi fuiſſet veritate, ſicut & ipſe Deuſdedit Presbiter querebat, & ipſe Deuſdona Presbyter & Alpertus Clericus profeſſi ſunt. Et dum wadiam eum taliter dare fecimus, dixit ipſe Deuſdedit Presbyter:* Sicut wadiam dedi, teſtes illos habeo, & Notarium, qui eam ſcripſit; ſet tantùm jubeatis corara ſcedem Dominorum noſtrorum Regum inquirere. *Sic nobis oſtendit teſtimonia, ideſt Adelchari Clericum,*

Ami-

Amicus Presbyter, *Inſo*, *Andreas Clericus*, *Virbonus Presbyter*, *&* *Ratfonſo Notario*, *quem nos ſeparati diligenti inqueſivimus*. *Unianimiter ante nos dixerunt:* Vidi Cartulam, per quam Deuſdona Presbyter firmaverat Deuſdedi Presbytero in Monaſterio Sancti Angeli, & res ad ipſum Monaſterium pertinentes. Et erat ſcripta tempore *Deſiderii Regis*, & à teſtibus roborata. *Et ipſe Ratfonſus Notarius dixit:* Recordo de Cartula illa, quam Deuſdona Presbyter fecit, & de Monaſterio Sancti Angeli, & res ad ipſum Monaſterium pertinente Deuſdedi Presbyteri: quia ego ea ſcripſi per rogitum ipſius Deuſdone Presbyteri tempore Deſiderii Regis, & ante me eam firmavit, & tradidit ipſius Deuſdedi Presbyteri. *Et dum teſtimonia ipſa & ipſum Notarium taliter teſtimonium reddidiſſent, interrogavimus ipſum Deuſdona Presbyterum, ſi teſtimonia ipſa reprovare poterent, aut aliquid haberet, quod exinde adverſus eos diceret. Set preſenti ante nos dixit:* Nec teſtimonia iſta reprovare poſſum, nec nulla habeo, quod exinde contra eos dicam, quia omnia veritatem dixerunt. *Set quamvis ipſe Deuſdona Presbyter teſtimonia ipſa juſtificaret, preſenti Evangelia Dei ante nos adduci fecimus, & tum ipſa teſtimonia una ſingolarum, quam & ipſe Notarius jurando ante nos teſtimonium ſuum confirmaverunt. Inſuper ipſe Deuſdedit Presbyter ante nos per Evangelia dixit cum ſagramentales ſuos ſecundùm legem, ſicut nos judicavimus, quia qualiter teſtimonia iſta de hac cauſa teſtimonium reddiderunt, omnia veritatem dixerunt. Et dum teſtimonia & Notario ipſum per Evangelia teſtimonium ſuum confirmaverunt, & ipſe Deuſdedit Presbyter juravit, ſicut ſupra judicavimus, & wadia dare fecimus jam* A *nominatum Alpertum Clericum ſupradicti Deuſdedi Presbyteri, ut ei componeret de ipſam Cartulam, quam ei furavit, & incendere fecit, ſecundùm eorum Legem. Et dum hec facta fuiſſent, juſtum nobis paruit eſſe una cum ſupraſcripto Auſtriperto Loci Servatore, ſeu Sacerdotes & Aremannos ita judicavimus, ut ipſe Deuſdedit Presbyter* B *haberet in ſuo dominio ipſo Monaſterio Sancti Angeli una cum omnia res ad ea pertinente, ſicut per jam memoratam Cartulam in eum confirmatum fuit, & partem ipſorum, cui exinde poſtea ipſe Deuſdona Presbyter Cartulam emiſit, ſint exinde contenti. Et fenita eſt inter eos cauſatio. Unde hanc notitia Judicati noſtri tibi, qui ſupra Deuſdedit* C *Presbyter emittere previdimus, & pro confirmatione Filippum Presbyterum ſcribere communuimus, ut modernis & futuris temporibus in eadem maneat deliberatione.*

Actum Luca.

Ego Jacobus Diaconus in hunc Judicatum à nobis factum manu mea ſubſcripſit.

D *Ego Auſtriſuſus Diaconus in hunc Judicatum à nobis factum manu mea ſubſcripſit.*

Signum manus Auſtriperti Loci Servatori, qui in his actis interfuit.

Ego Ghiſpert in his actis interfui.

Ego Georgius in is actis interfuit.

Ego Rachiprandus Presbiter in his actis interfui &c.

E Heic nobis occurrunt *Jacobus* & *Auſtriſonſus Diaconi*, ambo *Loci Servatores*. Adeſt tertius *Loci Servator Auſtripertus*, quem Secularis vitae virum opinari licet. Ergo plures eodem tempore, eodemque in loco reperiuntur Loci Servatores. Sed quei ad gerendas Comitis, ſeu Praeſidis Saecularis vices adſumebantur viri Clero addicti? Deinde hujus cauſſae

Judices quidem ii ſunt: ſed judicio praeeſt *Johannes Epiſcopus Lucenſis*, & cauſſa haec Beneficialis eſt, ac proinde ad unius Epiſcopi tribunal ſpectat. Mihi nata dubitatio, num duo illi Diaconi, non Comitis, ſed Epiſcopi eſſent Vicarii, ac locum Epiſcopi tenerent in judicandis cauſſis Eccleſiaſticis. Iis enim *praecepit* idem Praeſul, *ut una cum ipſo Auſtriperto Loci Servatore* Laico, ſecundùm Deum, *per veram Legem, & juſtitiam* cauſſam ipſam *judicare & deliberare deberent*. Sed in hac ſententia perſtare non auſim, conferens iſta cum aliis monumentis nunc mihi evulgandis. In eodem Lucenſi Archivo ſe mihi obtulit idem *Auſtriſonſus Diaconus*, adhuc *Loci Servator* cum duobus ſuis Collegis Anno DCCCII. qui Placitum Lucae habuit. Ego haec pauca decerpſi è lacera pergamena. *In nomine &c. Carolus ſereniſſimus Auguſtus, magnus, pacificus Imperator, gubernans..... Francorum & Langobardorum, Anno Regni ejus, quo Langobardiam cepit, Vigeſimo octavo, & filio ejus Domino noſtro Pippino Rex, Anno Regni ejus Vigeſimo primo, menſe..... In nomine Domini notitia Judicati. Reſedentes nos Raſpertus Presbiter, Agiprandus, & Oſtroſonſo Diaco-* A *no, Loci Servatores, in Domo Sancte Eccleſie una cum viro...... Ghiſprando & Cauſeramo Scafinis, ſingulorum hominum cauſas audiendas & deliverandas; & poſtquam per Widbodum Miſſum Domni noſtri Caroli....... Eccleſie Sancti Silveſtri de Monaſterio Sancti Andree de loco Apuniano..... nos Saripertus Presbiter Advocatus Sancte Ec-* B *cleſie Sancti Silveſtri........ cum Agiprando Presbitero fecimus ipſum in Placito &c. Actum in domo Sancte Lucane Eccleſie. Ego* Raſpertus Presbiter Loci Servator *in hunc Judicato à nobis facto manu mea ſubſcripſi. Ego* Agiprandus *Archidiaconus & Loci Servator &c.* Servatores iſti, ut quiſque intelligit, Placitum habent publi- C cum, hoc eſt univerſi Populi cauſſas judicandas ſibi proponunt. Ergo Regis ſive Imperatoris auctoritate agunt, ac Judicem pro Principe, non pro Epiſcopo agunt. Memoratur etiam ibi *Widbodus Miſſus Caroli* Magni. Attamen tres iſti non Laici, ſed Eccleſiaſtici viri ſunt. Sed rurſus in ſcenam prodeat idem *Auſtriſonſus* D *Diaconus Servator Loci* ad Annum DCCCVII. quo ſcripta fuit Charta Judicati, quae in ſupra laudato Archivo authentica exſtat.

Placitum Lucenſe ab Auſtriſonſo Diacono, Loci Servatore habitum, in controverſia de Eccleſia Sancti Angeli inter Theoſprandum Rectorem Eccleſiae Sancti Martini & Alprandum Clericum, Anno 807.

I*N nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti*. Carolus ſereniſſimus Auguſtus, *a Deo coronatus, magnus & pacificus Imperator, Romanum guvernans Imperium: qui & per miſericordiam Dei Rex Francorum & Langobardorum. Anno Regni ejus, quo Langobardiam cepit, Trigiſimo Tertio.* E *Et filius ejus* Domnus noſter Pippinus Rex, *Anno Regni ejus Vigiſimo Sexto, menſe Januario, Indictione XV. In nomine Domini. Notitia Judicati. Reſedentes nos* Auſtriſonſus Diaconus, Loci Servator *in Domo Sancte Eccleſie ad ſingulorum hominum cauſas audiendum vel deliverandas, ubi nobiſcum ade-*

aderant Suripertus Presbiter, Filippus Presbiter &c. Sicheradus Clericus &c. & alii plures. Ibique in noſtris preſentiis veniens Teoſprandus Clericus Rector Eccleſie S. Martini Baptiſmalis, ſita in loco Colline, cauſam avendo cum Alprando Clerico filio quondam Lupualdi de ipſo loco Colline, cepit dicere ipſe Teoſprandus Clericus: Si placet vobis, faciat mihi juſtitiam iſte Alprand Clericus. Pro qua cauſa abes res Homuli Clerici Avii tui, & Baſilica Sancti Angeli, que eſt pertinente ſupraſcripte Eccleſie Sancti Martini? *Reſpondebat ipſe Alprandus Clericus*: Veritas eſt, quia abeo res ipſa, que dicis, & Eccleſia Sancti Angeli, eo quod fuit ipſius Homuli Clerici Avii mei, & ipſius Patris mei. *Reſpondebat Teoſprandus Clericus dicens*: Tu res ipſa, nec Eccleſiam avere non debes: quia ecce Cartula pre manibus abeo, quomodo Eccleſia Sancti Martini pertinere debet. *Nos autem fecimus Cartula ipſa ante nos relegi. Continebatur in ea, quomodo iſte Homulus Clericus filio quondam Cauſeradi avitatori prope Eccleſia Sancti Martini de Colline manifeſtaverat, ut per triginta annos parentes ejus, & ipſe volumtate & inperationem feciſſent de Presbiteris ſupraſcripte Dei Eccleſie: & hic Luca propter Criſmum eos mittebant ad tollendum, & cavallicaturas cum ipſis Presbiteris feciſſent, & in predicta Dei Eccleſia per Cartulam offerſionis omnem rem ſuam, & Eccleſie Sancti Angeli, que a Genitore ſuo conſtructa eſt, offeruit & confirmavit &c. Et ipſa Cartula deperiiſſet; proinde iterum per Cartulam offeruit Deo & ſepe dicte Eccleſie Sancti Martini, ubi tunc Gaudioſus Presbiter Rector eſſe videbatur, jam dictam Eccleſiam Sancti Angeli tali ordine confirmavit, ut tam ipſe,*

(*) Ideſt Anno Chriſti DCCLXXI.

A *quam & heredes ejus ipſam rem uſufructuare & regere deberent, & volumtate & inperationem de Presbitero, qui ibi ordinatus fuerit pro re ipſa facere, & non haberent poteſtatem venundare &c. Et Cartula ipſa ſcripta erat per quondam Auſtripertum Clericum* in Anno Deſiderii & Adelchis Regum Quartodecimo & Duodecimo, Quarto Kalendas B Octobris, per Indictionem Nonam, (*) *& a teſtibus erat roborata. Relecta Cartula ipſa, audiente ipſo Alprando Clerico, ante nos interrogavimus eum, ſi rem ipſa & Eccleſia Sancti Angeli contendere aut contra ipſam Cartulam & Teſtamentum Avi ſui averet, quod dicere. Ipſe Alprandus Clericus reſpondit atque manifeſtavit, dicens:* C Jam poſtquam Cartulam iſtam vidi, ſicut ab ipſo Avio meo factum, nec res ipſa, nec Eccleſia Sancti Angeli contendo, nec contra ipſa Cartula nullum abeo que dicam, niſi qualiter parentes mei pro ipſa re & Eccleſia fecerint volumtate de Rectoribus Eccleſie Sancti Martini pro ipſa re, ita & ego facere volo. *Poſtquam* D *autem ipſe Alprand Clericus in noſtro judicio taliter renunciavit, & manifeſtavit, conſideravimus una cum ſupraſcriptis nobiſcum reſedentibus, & recte nobis paruit eſſe. Et ita judicavimus, ut ſecundùm textum jam memorate Cartule ipſas res & Eccleſia Sancti Angeli eſſe in poteſtate ſupraſcripte Eccleſie Sancti Martini, ſicut ab ipſo Homulo* E *Clerico Avio ipſius Alprandi Clerici manifeſtatum & datum fuerat; & eidem Alprandi Clerici renuntiavimus, ut volumtatem & inperationem de Rectoribus ipſius Eccleſie Sancti Martini, atque Officium faceret, ſicut parentes ejus conſueti fuerunt de ipſa re faciendum. Et ſi ipſum Officium ipſius Eccleſie & inperationem & voluntate de Rectoribus pre-*

prefate Eccleſie Sančti Martini facere nolere ipſe Alprandus Clericus, ſicut ipſi parentes ejus fecerunt ...... Et ita judicavimus, ut ab ipſa predičta Eccleſia Santi Angeli, & omnem rem, que fiet ipſius Homuli Clerici Avii ejus, contentus & re ..... deberet. Et finita eſt inter eos intentio. Unde hanc notitia Judicati tibi, qui ſupra, Teuſprando Clerico ad partem prefate Eccleſie ..... emitti previdimus, ut nulla contra te neque ſucceſſores tuos iterum de hac cauſa oriatur intentio, ſed ſemper .... deliveratione firmiter perſiſtat. Et pro confirmatione Richiprandum Subdiaconum Notarium ſcrivere comunimus.

A

Actum Luca.

Ego Strifuſus Diaconus Loci Servator in hac Judicatu à me factu manu mea ſubſcripſi.

Ego Filippus Presbiter interſui.

Ego Albertus Presbiter ibi ſui &c.

Habemus & heic eumdem, qui ſupra, *Loci Servatorem* Eccleſiaſticum, qui litem ad Eccleſiam quidem ſpectantem cognoſcit, ſed ſimul Saeculari auctoritate, ut verba illa *ſingulorum hominum cauſas audiendum vel deliverandas* indicare videntur. Neque is quidquam adfert, ut intelligamus, num ex ordinaria, an ex delegata poteſtate, ab eo haec fierent. Hiſce denique accedat Judicatum, ex ipſo Lucenſi Tabulario per me excerptum, quo praelucente rectius fortaſſe ad haec intelligenda perducemur.

B

C

Sententia in Placito Lucenſi pronuntiata à duobus Loci Servatoribus in controverſia inter Eccleſiam Cathedralem Sancti Martini & quemdam Suavem, Anno 815.

IN nomine Patris & Filii & Spiritus Sančti. Regnante Domno noſtro Hludowicus *sereniſſimus* Auguſtus, *à Deo coronatus, magnus, & pacificus* Imperator, *Anno Secundo, &* Domno noſtro Bernardus Rege Langobardorum, *Anno Regni ejus, poſtquam in Dei nomine in Italia reverſus eſt, Quarto, Menſe November Indičtione IX. Dum in Chriſti nomine reſedentes nos* Taito & Aipo, Loci Servatores *in judicio ad ſingulas cauſas audiendum & deliverandum, ubi nobiſcum aderant* Aremannos *hujus Lucane Civitatis, ideſt Ilmerando de Wamo, Petrus Teudici Clericus, Gherimundo, Andrea, ſeo Frotpaldo, & Baſo homines Franciſcos, & alii plures. Ibique venit ante nos Benedičtus Advocato Eccleſie Sančti Martini, ubi eſt Domus Epiſcoporum, & ex alia parte Suave, altercationem inter ſe abentes. Dicebat ipſe Benedičtus:* Audire me digneris, quia iſte Suave contra rationem abet quatuor petie de vinea ipſius Eccleſie Sančti Martini in loco Balſiniana prope Eccleſiam Sančti Georgii. *Reſpondebat ipſe Suave:* Neſcio, vinie ille, unde tu dicis. *Et dum inter eos talis verteretur cauſatio, judicavimus, & wadia dare fecimus ipſo Benedičtus eidem Suavi, ut munſtraret ei ille quatuor petie de vinea, unde eum querebat. Et ipſo Suave fecimus ei dare wadia, ut eſſet parato videndum ipſa vinea, & venire in Plaito ponere ei exinde rationem. Poſtea dum in conſtituto ambas partes ante nos reverſi fuiſſerunt, in judicio adeſſent ibidem ſupraſcripti Arimannis, tunc ipſe Benedi-*

D

E

ctus dicebat eidem Suavi: Ecce parati ſumus. Pone mihi rationem de ille quatuor petie de vinea Sancti Martini in Bulſiniana, quas tibi conſignavi, pro quid eas abere vobis? *Reſpondebat ipſe Suave:* Ipſe quatuor petie de vinea, unde tu dicis, quas mihi munſtraſti, eas mihi dedit ad lavorandum quondam Ghiſprando negutiante. Et ecce Livello pre manibus abeo, quomodo ipſe mihi dedit ad lavorandum omnia res ſua illa in ipſo loco Bulſiniana, quam ei ex comparationem obvenit de Tachiperto. Et ipſe quatuor petie de vinea de ſua res fuerunt, quam ipſe Ghiſprando per iſto livello mihi ad lavorandum dedit. *Et dum livello ipſo legi feciſſemus, dicebat ipſe Benedictus:* Livello iſto, quas tu oſtendis, ad partem Sancti Martini nulla impedit, quia vinie ille, quas tibi munſtravi, ipſius Ghiſprandi nulla pertenuerunt: nec non fuerunt de res ipſa, quas tibi ipſe per iſto livello ad lavorandum dedit. *Nos vero ita audientes interrogavimus ipſo Suave, ſi aberet autore de vinie ille, quas ei ipſe Benedictus da parte Sancti Martini contendebat, an non. Sed ipſe Suave iſtatim ante nos profeſſus eſt, dicens:* Ipſe Ghiſprando autore meo mortuus eſt, & exinde autore menime dare poſſum, niſi conſegnare poſſum, quomodo ipſe vinie, quas mihi conſignaſti, ipſe Ghiſprando per iſto livello mihi dedit. *Et dum ipſe Suave talis nobis faceret proclamationem, judicavimus & wadia dare fecimus ipſo Suave eidem Benedicti, ut ſicut adſerebat, taliter conſignaret, & ipſo Benedicto fecimus ei dare wadia, ut eſſet parato recipiendum ab eo ipſa conſignationem. Et dum in conſtituto ambas partes ante nos reverſi fuiſſerunt in judicio: tunc ipſe Benedictus dicebat ei-*

A *dem Suavi:* Ecce parato ſum conſignatione ipſa da te recipiendum, ſicut mihi per judicio iſtius *Taiti & Aipi Loci Servatores* wadia dediſſet de ille quatuor petie de vinea in Bulſiniana, quas tibi munſtravi, quomodo ipſe Giſprandus per illo livello, quam in judicio oſtendiſti tibi dediſſe. Dic mihi; ſi poti, conſi- B gnatione ipſa facere an non? *Tunc nos, qui ſupra Auditores, interrogavimus ipſos Suave, ſi poteret conſignatione ipſa facere an non, aut aliquid aberet, quot de ipſe quatuor petie de vinea ad partes Sancti Martini dicere vel contendere poteret. Set ipſe Suave preſenti ante nos profeſſus eſt dicens:* Conſignatione ipſa, qualiter iſtius Bene- C dicti wadia dedi, menime facere poſſum, nec de ipſe quatuor petie de vinea nulla abeo, quot contra parte Sancti Martini dicere aut contendere poſſum. *Et dum ipſe Suave taliter ante nos renuntiatum fuiſſet, tunc recte nobis paruit eſſe una cum ſupraſcriptos Aremannos. Ita judicavimus, ut ipſe quatuor petie de vinea haberet parte jam* D *dicte Eccleſie Sancti Martini, ubi eſt Domus Epiſcoporum, & ipſe Suave eſſe exinde contemptos & remotos; & ſenita eſt inter eos cauſatio: unde qualiter ante nos acta & deliverata eſt cauſa tibi, qui ſupra Benedicto ad parte memorate Eccleſie Sancti Martini hoc noſtrum emiſimus judicatum, ut modernis & futuris temporibus in eadem per-* E *maneat deliverationem, & Ghiſelpert Notarius ſcribere commonuimus.*

Actum Luce.

Ego Taito Loci Servator in anc judicata ad nos facta manus mea ſubſcripſi.

Ego Aipo Loci Servator in unc judicato ad nos facta manus mea ſubſcripſi.

Signum manus Petri ibidem fuit.

Signum

Signum manus Ilmerandi ibidem fuit.
Ego Adelmanus ividem fui.

Supra vidimus, quid de Epocha Bernardi Regis ſentiendum ſit. Heic autem perſpicue cernimus; duos *Loci Servatores Taitonem & Aiponem*, viros utique Seculares, & in Placito Saeculari confidentes, jus dicere Populo univerſo. Nullus verò ex iis ſe ſe *Comitis Miſſum* profitetur; ut proinde ſublucere videatur, judicandi auctoritatem iis à Palatio fuiſſe traditam, atque ordinariam fuiſſe, in ſubſidium nempe Comitis & commodum Civitatis. Quod ſi Clerici ad idem munus adhibebantur, nil mirum eſt, quum toties Miſſos Regios è Clero delectos viderimus Placita indixiſſe, & juſtitiam Populo miniſtraſſe. Poſtremo tandem loco animadvertas, primores Presbyteros Eccleſiae Romanae, ſcilicet Archipresbyterum, Diaconum, & Primicerium, Sede vacante, olim appellatos fuiſſe *Servantes locum Sanctae Sedis Apoſtolicae*. Id conſtat ex Literis Cleri Romani Anno Chriſti DCXXXIX. vel DCXL. ſcriptis ad Epiſcopos Scotiae apud Bedam Lib. 2. Cap. 19. Hiſtor. Eccleſiaſt. Quare intelligas, quondam *Loci Servatores* idem quodammodo fuiſſe, atque nobis ſint *i Luogotenenti*. Et quoniam in praecedentibus Chartis hiſce Lucenſibus *Aremannorum*, qui Placitis aderant, mentio habetur, de iis vide, quae infra congeram in Diſertat. XIII. *de Hominibus Liberis*.

DE ALLODIIS,

VASSIS, VASSALLIS, BENEFICIIS, FEUDIS, CASTELLANIS &c.

DISSERTATIO UNDECIMA.

DISSERTATIO UNDECIMA.

ANtiquo Romanorum jure erant, uti & nunc ſunt, Bona proprietaria ſive Patrimonialia, quae quiſque poſſidebat tamquam propria & acquiſita ſive titulo hereditatis, ſive emtione, donatione, aliiſque ejuſmodi contractibus, quos jus gentium invexerat. Neque tantùm privatis perſonis ſuum erat Patrimonium, ſed & ipſis Imperatoribus, qui & praedia & bona propria poſſidebant, eaque *Procuratoribus rei privatae*, ſive *proprii Patrimonii* gubernanda tradebant. Bona verò *Fiſcalia*, quae è tributis, vectigalibus, aut etiam fundis ad Rempublicam ſpectantibus conſtituebantur, per alios Procuratores adminiſtrari conſueverunt. Excolebant autem Romani agrum ſui juris aut per Servos ſuos, quos propterea *Servos glebae* appellatos novimus, aut per Liberos homines. Familiaris quoque fuit vetuſtis
A Saeculis *Locationum* uſus, pretio nempe ſtatuto, quod quotannis Conductor pro re locata ad perſolvendum ſeſe obligabat. In ea ſententia fuere Salmaſius ad Solinum, & Du-Cangius in Gloſſario Latino, Italicam vocem *Fitto*, inde derivatam fuiſſe, quod praediorum Conductores, ſive *Coloni* cenſum certum ſingulis annis domi-
B no fundi ſe exſoluturos pollicerentur. Scilicet *Fictum* pro *Fixum cenſum* barbarica Secula dixere à *Figo*, cujus ſupinum effecere *Fictum*, non *Fixum*. Ejuſmodi opinionem, uti ſolidis fundamentis nixam, non ſolùm amplector, nam adhuc Italicae Linguae eſt *Fitto* pro *Fixus*; *Confitto*, *Trafitto* pro *Confixus*, *Transfixus*; ſed & ipſam
C confirmatum eo, Chartam videlicet exerendo, quam è Chartophylacio Sacrarum Virginum Ferrarienſium Sancti Silveſtri deſcriptam ad me miſit amicus vir, Joſeph Antenor Scalabrinius in eadem Civitate Sanctae Mariae in Bucca Rector, ubi *Fixa Penſio* idem eſt, atque *Fictus Cenſus*.

Charta emphyteuſis facta a Clariſſa Abbatiſſa Monaſterii Sancti Silveſtri Ferrarienſis, Saino & Bono-Petro germanis, Anno Chriſti 1085.

IN nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Anno Dominicae Incarnationis MLXXXV. Regnante Heinrico Heinrici Imperatoris filio, Anno Vieſimo Sexto, die XI. menſis Decembris, Indicione VIII. in inferiori Burgo Ferrarie, in Clauſtrum Sancti Silveſtri.
E *Ego quidem in Dei nomine Sainus & Bonus-Petrus germani ad invicem, & Perbello & Guilla ſimiliter germani noſtri ad petere videmur à te* Domna Clariza, *Deo annuente*, Abbatiſſa Monaſterii Sancti Silveſtri, *ab hoc die per hanc enſiteoſis paginam concediſti nobis*

nobis rem veſtri Monaſterii, ſeu filiis & nepotibus noſtris, vel duobus ſucceſſoribus noſtris, qui poſt noſtrum hobitum habeant rem, que hic inferius legitur. Hoc eſt totam & integram ipſas res immobiles, quas per libelli atfictus *paginam habuimus veſtro jure: que ſuit de Paulo Martinello in fundo, qui dicitur Corigius Maurus, & in Caſaliculo, cum terris, vineis, caſalibus, campis, & cum omnibus preſcripte res pertinentibus. Ad habendum, tenendum, poſſidendum, laborandum, defenſandum, meliorandum, ex noſtris propriis expenſis ſeu laboribus, nichil aliud pro* Fixa Penſione *alico modo reputemus, ſeu ut inferamus cum noſtris filiis & nepotibus vel duobus ſucceſſoribus tibi predicte conceditrici annualiter omni menſe Marcii penſionis nomine Denario veſtro tres; tantum iſta penſionem perſolvamus. Poſt diem autem noſtrum, noſtrûmque filiorum & nepotum, vel duorum ſucceſſorum, ſicut ſupra legitur, ſupra ſcriptam rem revertatur in jure predicte Eccleſie veſtre. Promittimus pro nobis & à dictis petitore cum noſtris filiis & nepotibus vel duobus ſucceſſoribus hanc peticionem inviolabiliter modis omnibus conſervare & adimplere tibi ſupradicta conceditrice, ſub pene nomine auri uncia tres. Et ſoluta pena ſtet in ſua firmitate. Quam ſcribere rogavimus Bonum Vicinum Ferrarienſem Tabellionem, & manibus noſtris firmavimus, teſteſque firmare rogavimus, ſub die & menſe & Indicione ſupraſcripta.*

Signa manum predictorum petitorum ad firmanda omnia, ſicut ſupra legitur.

Signum manus Gulfi, Johannis, Ugolini, Petri, teſte in omnibus, ſicut ſupra legitur.

Ceterum *Ficti* nomen eâ etiam de cauſsâ in Emphyteuſi adhibitum videas, quòd Emphyteutae certum quotannis cenſum penderent domino fun- A di. In Antiquitat. Eſtenſ. Par. I. Cap. 7. pag. 47. evulgavi Inveſtituram *Curtis* Luſiae Anno MLXXIX. datam Hugoni & Fulconi filiis Azonis Marchionis Eſtenſis ad *Fictum cenſum reddendum Ficti nomine uſque ad annos viginti & octo expletos*. Quare quod veteres dicerent, tradere ſeu dare aliquid *ad Fictum* (ſupple *Cenſum*) B reddendum, hinc ortum habuit Italica vox *Affitto*. Antiquiſſimus quoque eſt uſus *Emphyteuſeon*, de quibus erit infra ſermo in Diſſertatione XXXVI. Nunc mihi, levi tamen brachio, excutiendum eſt argumentum de *Beneficiis*, *Feudis*, & *Allodiis* eaque occaſione de *Vaſſis* & *Vaſſallis*: quorum frequens mentio eſt in monumentis C ac Hiſtoriis barbarici aevi. Qui *Beneficium* ac *Feudum* pro una eademque re apud veteres ſumunt (& quidem non pauci, neque ſine cauſſa, in eam opinionem deſcenderunt) uſque à Romanorum dominantium aevo originem *Feudorum* arceſſunt. Scilicet coeperunt Imperatores, & fortaſſis antea ipſi quoque Romani D rerum domini, praedia aut ad Fiſcum devoluta, aut parta in bello militibus aliiſque ſuis fidelibus elargiri, ut eorum fidei ac laboribus ſuum eſſet praemium ac merces. Atque ad eum morem alludere cenſetur Hyginus, qui ſub Trajano floruit, in Libro de Limitibus conſtituendis, ubi ait: *Si qua Beneficio conceſſa aut* E *aſſignata Coloniae fuerint, in loco Beneficiorum adſcribemus*. Dolabella quoque Auctor Gramaticus apud Goeſium inter rei Agrariae Scriptores haec ait: *Quaeris, ſi in Libro Beneficiorum regionis illius Beneficium alicui Auguſtus dederit*. Ad haec in aula Principis Libri ſeu Commentarii extabant, in quibus deſcripta erant ſingula Beneficia, & cui collata fuerant. Legi-

Legitur apud Gruterum pag. 1078. num. 1. Inſcriptio poſita *M. Ulpio Auguſti Liberto Phaedimo*, qui nuper laudato Trajano Imperatori fuerat A. COMMENT. BENEFICIORUM. Quid plura? Cicero ipſe videtur ejuſmodi *Beneficia* memoraſſe in Oratione pro Archia. Quod ſi haec adhuc obſcura reputas, accipe quae Lampridius ſcripſerit de Alexandro Severo Auguſto: *Sola, quae de hoſtibus capta ſunt, limitaneis Ducibus & militibus donavit, ita ut eorum iſta eſſent, ſi heredes illorum militarent*. Praeterea de Probo Auguſto haec idem Scriptor narrat: *Veteranis omnia illa, quae anguſte adeuntur Iſauriae loca, privatis donavit: addens, ut eorum filii ab Anno octavodecimo, mares dumtaxat, ad militiam mitterentur*. Haec revera ſpeciem *Feudorum* praeferunt, quum ſub ea conditione loca illa militibus concederentur, ut eorum poſtea filii *militarent*, ubi congruam aetatem attingerent. Nemo autem ignorat, ſimili fere pacto *Feuda* olim, & nunc, contributa, ut Vaſſalli, quum res poſcit, domino Feudi militent, eumque fide, armis, atque conſiliis tueantur. Attamen nec ſic quidem juſtam tenemus *Feudorum* imaginem. Romanorum quippe *Beneficia* fuere aut agri *dono* dati militibus, directo dominii jure minime reſervato. Aperte Lampridius ait *Donavit*. Aut etiam Praefecturae fuerunt, quandiu ſinebat Princeps, duraturae. Idem Lampridius in Alexandro: *Dabat haec in Beneficiis, quae famam ejus non laederent. Bona privatorum &c. Praepoſituras locorum civilium &c. Adminiſtrationes &c.* Denique Romanorum Beneficia conjunctam minime habuerunt Juriſdictionem, qua revera donati ſunt poſteriorum Saeculorum Vaſſalli. Quum verò inter tot Leges Theodoſiani & Juſtinianei Codicis nihil occurrat, quod *Feudorum* naturam redoleat, quei rite ſtatuas, eorum temporum *Beneficia* cum ſubſequentium Saeculorum *Beneficiis* ſeu *Feudis* meritò poſſe componi? Quid verò fuerint *Scrinia Beneficiorum*, quid *Beneficia* in Aquaeductibus, edicet tibi Gothofredus in Notis ad Lib. XI. Tit. XX. Legem IV. & ad Lib. XV. Tit. II. Legem VI. Codicis Theodoſiani.

Ea igitur ſententia praeferenda omnino mihi creditur, quae à Germaniae Populis *Feudorum* originem arceſſit. Atque haec innumeros Germanicae gentis Eruditos pro ſe numerat, è quibus ne unum quidem nominare in re tam patenti eſt opus. Subſcribo & ego, non tantam tamen antiquitatem germanae Feudorum inſtitutioni tribuens, quantam nonnulli ſibi perſuaſere. Scilicet ſunt qui è Langobardis Germaniae Populis Feudorum uſum derivant, quibus aſſentiri nequeas, quum neque in Langobardorum Regum Legibus, neque in vetuſtis gentis illius monumentis quidquam occurrat, unde eluceat, apud eos Populos Feuda in uſu fuiſſe. Plerique verò ex Eruditis cenſent, Francorum gentem, quae & ipſa Germaniam matrem habuit, originem dediſſe Feudis, & quidem ante Langobardorum tempora. Nimirum Seculo ipſo Chriſtianae Aerae Quinto Clodovaeus Rex (Aimoino, ut ajunt, teſte Lib. I. Cap. 14. de Geſtis Francorum) *Milidunum Caſtrum eidem Aureliano, cum totius Ducatu regionis, jure Beneficii conceſſit*. Carolus autem Molinaeus ſcribit, ſe vidiſſe *antiqua inſtrumenta donationis antiquorum Feudorum, factae per Childebertum Primum Clodovei Primi filium Francorum Regem Monaſterio Sancti Germani Pratenſis*. Bignonius quoque vir doctiſſi-

ctiſſimus, quotieſcumque offendit in Formulis Marculfi, aut in Capitularibus Regum Francorum nomen *Vaſſorum*, aut *Beneficii Regalis*, ibi continuo ſcripſit agi de *Beneficiis*, quae nunc *Feuda* appellamus. Vide prae ceteris Itterum Cap. I. de Feudis Imperii, ut alios omittam. Verum mihi nondum ſatis perſuaſum eſt, *Feudorum* indolem, qualem nunc habemus, reperiri apud veteres Francos: quanquam non negem, eos poſuiſſe fundamenta ejuſdem inſtitutionis, & quamquam norim, *Feuda* quoque *Beneficii* nomine Seculis poſterioribus deſignata fuiſſe. Sed quum Beneficia omnia non ejuſdem ſpeciei ſint, propterea nominis communio nequaquam evincit, veterum *Beneficia* ne hilum quidem à *Feudis* diverſa fuiſſe. Quas habeam adhuc ſuſpenſae opinionis rationes, accipe. Hactenus exiſtimatum eſt, nihil aliud fuiſſe Francorum *Vaſſos*, niſi qui ſibi collatis *jure Beneficiario* praediis, Seniori concedenti fidem ac ſervitium ſuum obligabant. Mihi contra ſuſpicio graviſſima inſedit, nihil opus fuiſſe *Beneficio* apud Francos, ut quiſquam *Vaſſus* conſtitueretur. *Vaſſi* nomen, uti Du-Cangius, Boxhornius, Eccardus, aliique docti Viri animadverterunt, non aliunde natum videtur, niſi è Cambrica voce *Gwas*, ſignificante *Famulum*, *Miniſtrum*. Olim ergo nobiles viri, ſeu militari cingulo inſigniti, non ſecus ac noſtris temporibus, ad Regum famulicium inhiabant: tum ut patrocinio Principis, aliiſque Aulae Regiae privilegiis fruerentur, tum etiam ut Regum liberalitatem in ſe derivarent (quod plerumque accidebat) atque ab iis *Beneficia*, hoc eſt uſumfructum praediorum Regalium, dum vita comes eſſet, conſequerentur. Quicumque nobilis ad famuli-

A cium Principis adſciſcebatur, eidem
juramento ſuam fidelitatem obligabat,
atque exinde *Vaſſus* appellabatur.
Vaſſalli verò (ſi tamen fuit, quod non
credo, inter *Vaſſos* & *Vaſſallos* diſcrimen)
ii nuncupati videntur, qui inferioris
ordinis erant, & aeque tamen
atque *Vaſſi* Regi famulabantur.
Vaſſi & *Vaſſalli Regis* occurrunt in
B Capitulari Anni DCCCXXIII. ſub
Ludovico Pio. Ac propterea id genus
non ignobiles famuli, atque ingenui viri,
Epiſcopis, Comitibus, atque Abbatibus
inſervientes, etſi interdum *Vaſſi*
quoque dicantur, ſaepius tamen *Vaſſallorum*
nomine donati viſuntur. Fuerunt enim Ducibus,
Marchionibus, Comitibus, Epiſcopis,
C & demum Abbatibus, *Vaſſalli*, ideſt
nobiles Famuli, *Miniſteriales* etiam
appellati, qui *Senioribus* hiſce obſequium
ac ſervitium praeſtabant, ſive
ad augendum ſplendorem domeſticum,
ſive ad ſubeundos pro eis militiae
labores. Atque inde ortum habuit
Italica vox *Signore*, quae tamen communis
eſt Gallis & Hiſpanis. In Ita-
D lia tamen non ſolùm à Vaſſis, ſed
à *Colonis liberis* appellati ſunt *Seniores*
Domini, uti videre potes in Chartis
Monaſterii Vulturnenſis Part. II. Tomi
I. Rer. Italicar. Altera verò vox
Padrone nata eſt è *Patronus*, quo nomine
Liberti, Aldii, atque alii, ut
ajebant, *Pertinentes*, ſuos Dominos
diſtinguebant, quum adhuc ab eorum
E jure penderent: de qua re in Diſſertatione
XV. *de Manumiſſ.* ſermo erit.
Ceterum, ut dixi, neceſſe minime
fuiſſe videtur ad *Vaſſos* conſtituendos,
ut *Beneficii* cujuſpiam collatio
praecederet. Interdum in ipſo famulicii,
ſeu *Vaſſatici* exordio ſe liberalem
Senior praebebat; interdum poſt
probatam Vaſſi diuturnam fidem, praemii
loco eis è proprio, ſive Regali
patri-

patrimonio fundum aliquem largiebatur, aut ex Eccleſiarum ſpoliis, prout iniquitas eorum temporum ferebat: de qua re infra agetur in Diſſertat. LXXIII. *de Monaſter. in Benefic. datis*.

Et primò nihil ad rem facit Aimoini Floriacenſis Monachi auctoritas, qui Saeculo tantùm X. ſeu potius XI. Francorum Hiſtoriam conſcripſit. Quicumque vetuſtiſſimi Annalium Francorum Hiſtorici apud Du-Cheſnium Tomo I. tradunt *Melidunum* à Clodoveo Rege una cum Ducatu traditum *Aureliano*, nihil *de jure Beneficii* habent; ac praeterea quid importet hoc nomen, infra conſtabit. Ruit autem ad ipſum primum aſpectum Molinaei ſententia, ubi donationem memorat *antiquorum Feudorum*, *factam Monaſterio Sancti Germani Pratenſis*. Ecquando enim dona à Regibus effuſa in Monachos, *Feudi* nomen retulere? Ipſum Diploma jam editum vide: nihil tale inde exculpas. Deinde olim *Vaſſus* ſive *Vaſſallus* evadebat, quiſquis Regi, aut Potentibus, *Commendare* ſe poterat. *Commendatio* iſta *Vaſſaticum* quoque appellata. *Ut ſe in Vaſſaticum Comitibus noſtris more ſolito commendent*, conceſſum legitur in Privilegio Hiſpanis dato à Ludovico Pio Auguſto apud Baluzium Anno DCCCXV. Lege ibi ſequentia: *Et ſi Beneficium aliquod quiſquam eorum ab eo, cui ſe commendaverit, fuerit conſequutus: ſciat ſe de illo tale obſequium Seniori ſuo exhibere debere, quale noſtrates homines de ſimili Beneficio Senioribus ſuis exhibere ſolent*. Ita in Annalibus Francor. ad Annum DCCCLVII. *Taſſilo Dux Bajoariorum in Vaſſatico ſe commendavit* Pippino Regi. Nithardum quoque audi Lib. 3. Hiſtor. *Si Honores, quos idem in Burgundia habuit, eidem* A *donare vellet, ut ſe illi commendaret, praecepit*. Heic manu tangis, *Vaſſos* antea creatos, quàm *Beneficium* conſequerentur; neque Seniores ulla obligatione adactos fuiſſe ad ejuſmodi Beneficia Vaſſis tribuenda. Hiſce adde Caroli Magni Capitulare Anni DCCCXVII. pag. 495. Baluzianae editionis, ubi iſta occurrunt: *De* B *Vaſſis Dominicis, qui adhuc intra caſam ſerviunt, & tamen Beneficia habere noſcuntur, ſtatutum eſt, ut quicumque ex eis cum Domno Imperatore domi remanſerint, Vaſſallos ſuos Caſatos ſecum non retineant, ſed cum Comite, cujus pagenſes ſunt, ire permittant*. En veram *Vaſſorum* ideam, qualem antea mihi effinxeram. Famuli erant honoris C cauſſâ adhibiti in Aula ſua à Regibus, & *intra caſam ſerviebant:* hoc eſt *in Palatio*, ut habet titulus, Regi inſerviebant. Secundò neceſſe minime fuit, ut iis traderetur *Beneficium* quodpiam. Satis verba praelaudatae Legis produnt, fuiſſe ex iis complures Beneficio donatos, alios verò ejuſmodi donis caruiſſe. Tertiò Vaſſis ipſis, D qui *Vaſſi Regii*, & *Vaſſi Dominici* appellabantur, erant *Vaſſalli* ſubjecti idest ingenui homines, qui ideo *Caſati* nuncupantur, quòd *in Caſa*, hoc eſt in domo Comitum, Epiſcoporum & Abbatum, famulicii, ſimulque honoris cauſsà, reſidebant; ideoque diminutivo nomine *Vaſſalli* vocati videntur, quaſi Famuli minores, quod E *Vaſſis* ſive *Famulis Regiis*, & ipſi famularentur. Quae quum dico, negare rurſus nolo, quin & *Vaſſi* appellati fuerint ii etiam, qui Primatibus inſerviebant; neque enim hujus rei deſiderantur exempla. Titul. 79. Ribuariae Legis Cap. 3. *Si alicujus Seniſcalcus, qui ſervus eſt, & Dominus duodecim Vaſſos infra domum habet, occiſus fuerit &c.* Ita in Lege 121. Langobar-

gobardica Caroli Magni memorantur *Vaſſi fortiores Comitum*. Quae omnia eò nos deducunt, ut intelligamus, non diſſimiles fuiſſe *Vaſſos* & *Vaſſallos* ab honorariis Famulis, ſive nobilibus ſive ingenuis, quos nunc *Cortigiani*, *Uomini di Corte*, *Familiari*, appellamus. Neque iis caruere Epiſcopi, uti ex innumeris exemplis liquere poteſt. Unum inſtar omnium proferre juvat, Chartam videlicet, quam ex Archivo Capituli Canonicorum Patavii olim deſcripſi.

Confirmatio jurium & bonorum facta in Synodo Patavina a Gauslino illius Civitatis Epiſcopo Canonicis ſuae Cathedralis Eccleſiae, Anno 978.

R*Egnante in perpetuum Domino noſtro Jeſu Chriſto, Anno Incarnationis ejus DCCCCLXXVIII. Anno Imperii Domni Ottoni inviɛtiſſimi ſemper Auguſti Decimo; per Indicione V. feliciter. Dum* Domnus Gauslinus *ſanɛte* Patavenſis Eccleſie *reverendus* Pontifex *reſediſſet in cathedra ſui Epiſcopii in Domo Sanɛte Marie matris Eccleſie, convocata Sacerdotum, Levitarum, reliquorumque caterva tam* ex Cardine Urbis *ejuſdem, quamque* ex ſingulis Plebibus, vel Oraculis *in Synodali conventu, & ſolerti previdentia mentes cunɛtorum divini verbi epulis reficeret, & ſpiritali ammonicione juxta Sanɛtorum ſtatuta Patrum ſingulos quoſque inſtrueret, & que regulariter in Synodo peragenda ac deliberanda ſunt, Deo ſuffragante ſalubriter perficeret: Tunc univerſo Clero ipſius Sanɛte Sedis cum ceteris Sacerdotibus & Levitis, reliquorumque gradu, Ordinibus Sanɛte Patavienſis Eccleſie, ante pretaxatum Domnum Gauslinum Epiſcopum venientes preſentiam, quatinus ob anime ſue remedium ſeu & predeceſſorum ſuorum, quamque etiam pro ſtatu ſucceſſorum ſuorum eis miſericorditer ſubvenire dignaretur. Petentes & miſericordiam poſtulantes, quatenus ſue ſcriptioni ac conceſſioni de territoriis & vineis ſacre ipſius Canonice, quem ipſi per datum atque concëſſum predeceſſorum ſuorum Epiſcoporum ad poſſeſſionem ſacre ipſius Canonice habebant & detinebant, concedere dignaretur, quoniam antiqua munimina Cartarum propter rabiem Paganorum igne cremate & conſumate atque perdite habebant. Tunc Sanɛtiſſimus & Reverentiſſimus per omnia Pontifex zelo Dei eos compatiens, & eorumdem petitiones in antro peɛtoris rimatim pertraɛtans, & conſiderans illud veraciſſime diɛtum, que in Lege Dei continere dignoſcitur, ut qui Altario deſerviunt, cum Altario participentur, & qui Evangelio annuntiant, de Evangelio debent vivere, quatenus ſuam habentes juſticiam ſecuri poſſint in ſanɛta Dei Eccleſia militare. His igitur motus tradicionibus una per conſenſu, voluntatemque ipſorum Sacerdotum, cunɛtorumque Eccleſiaſtici ordinis tradidit eis jam diɛtus* Domnus Gauslinus Epiſcopus *per ferulam paſtoralem indagatricem ſui Epiſcopii, quam in manu ſua tenebat, & per hanc conceſſionis Cartulam in integrum omnibus rebus illis, quas haɛtenus tenuerunt, tempore videlicet* Domni Adelberti *bone recordationis* Epiſcopi, *ceterorumque anteceſſorum Epiſcoporum, & nunc ad partem ipſius Canonice detinent. Ideſt in primis Oratorium Sanɛte Lucie cum omnibus pertinentiis ſuis in integrum, ſeu & terris caſalivis & ſediminas earum, cum Curtis, ortis, areis,*

reis, & terris cum vineis quamque & aratoriis, cultis & incultis infra eandem Civitate, ſicut hactenus tenuerunt in confinio, ubi dicitur Burciniga minore. Conceſſit etiam eiſdem Sacerdotibus terris cum vineis extra eadem Civitate, ubi dicitur Pontecurvum, que ab antiquitus Vinea Celle Canonice dicebatur. Iterumque conceſſit ſupradictorum Canonicorum aliquantulum terris aratoriis in locum, qui dicitur Lavezolo, quantum poteſt eſſe per eſtimacionem inter cultum & incultum jugias viginti. Decimis vero ejuſdem Civitatis vel vicos ad eandem Civitatem antiquitus pertinentibus, vel aſpicientibus, que à fideli Populo dantur in integrum, conceſſit atque largivit, tam de fructibus terrae, quam de animalibus per omnia in integrum. Donationes verò vel offerſiones à quocumque anteceſſoribus ſuis Epiſcopis date vel conceſſe fuerunt, ſi aliquo caſu perdite ſunt, per hac conceſſionis Cartula conceſſit, confirmavit, & corroboravit in integrum. Haec autem omnia ſuperius comprehenſa dedit, cedit, & confirmavit ſapraſcriptis filiis ac Sacerdotibus Canonice ordinis ipſius ſancte matris Eccleſie, tam eis qui moderno tempore ſunt vel poſteris eorum uſque in perpetuum, ut habeant, teneant, firmiterque in perpetuum poſſideant, & inter ſe dividant, pro ut melius videtur illis, qui moderno tempore ſunt, vel ſucceſſoribus eorum, ſecundùm qualitatem uniuſcuiuſque ordinis, abſque ulla ſua vel ſucceſſoribus ſuis diminutione. Si quis autem hujus conceſſionis ac ordinationis, quas per conſenſum Sacerdotum, Levitarum, ceterorumque Ordinibus graduum tam ex Cardine ipſius Eccleſie, quam ex ſingulis Plebibus vel Oraculis ſacro Sinodi, quas ipſe Domnus Gauslinus ordinavit, corrumpere aut infringere vel moleſtare preſumpſerit ex ſucceſſoribus ſuis, mereat pro peccatis ſuis à limitibus Eccleſie eſſe extraneus, & veniat ſuper eum omnes ille maledictiones, quas Dominus percuſſit Egiptum, & in ſecundo adventu Chriſti cum Juda traditore accipiat damnationem in perpetuam perdicionem. Et ut neque ab eo, neque à ſucceſſoribus ſuis à proprio ſtatu removeri poſſit, manu propria roboravit.

✠ Ego Gauslinus Patavenſis Epiſcopus *ad omnia ſupraſcripta manu mea ſubſcripſi.*

Gandulfus Comes Veronenſis, *rogatus à Gauslino Epiſcopo manu mea ſubcripſi.*

Ego Martinus Archipresbyter Sancte Patavenſis Eccleſie, huic deſcriptioni ac conceſſioni conſenſi & ſubſcripſi.

Ego Arledeo Archidiaconus Sancte Patavenſis Eccleſie, huic deſcriptioni ac conceſſioni conſenſi & ſubſcripſi.

Ego Anſelmus Presbiter Sancte Patavenſis Eccleſie, huic deſcriptioni ac conceſſioni conſenſi & ſubſcripſi.

Ego Rodivertus Presbiter Sancte Patavenſis Eccleſie, huic deſcriptioni &c.

Ego Grimaldus Presbyter Sancte Patavenſis Eccleſie, huic deſcriptioni &c.

Ego Dominicus Presbyter Sancte Patavenſis Eccleſie, huic deſcriptioni &c.

Ego Gumpertus Diaconus huic conceſſioni conſenſi & ſubſcripſi.

Ego Sigibertus Diaconus huic deſcriptioni ac &c.

Idemmo Judex Domni Imperatoris rogatus ſubſcripſi.

Signum manibus Raineri, & Natikeri, & Giſelberti, Vaſſi ejuſdem Domni Gauslini Epiſcopi *rogati à Domno Gauslino Epiſcopo, huic deſcriptioni manus ſuas poſuerunt.*

Signum manibus Miloni, & Lanzoni, & Ingoni, Vaſſi eidem Domni Gauslini Epiſcopi, *rogati &c.*

Signum manibus Johannis Calvo, & Wigelmo, & Ingo de Runco Liutari, Vaſſi eidem Domni Gauslini Epiſcopi, *rogati &c.*

Ego

Ego Ingelbertus Presbyter atque Cancellarius Sanƈte Patavenſis Eccleſie ex juſſione ejuſdem Domni Gauslini Epiſcopi, conſenſu cunƈtorum Sacerdotum, & Levitarum hanc conceſſionis Cartulam rogatus ſcripſi, atque poſt tradita complevi.

Parem conceſſionem ab *Adelberto Epiſcopo Patavino*, Gauslini praedeceſſore factam produxit Ughellius Tomo V. Ital. Sacr. ſed erroribus undique ſcatentem: quam itidem in ſua Hiſtoria Patavina, parum tamen caſtigatam, rurſus exhibuit Sertorius Urſatus. Heic autem animadverte, tabulis Gauslini Epiſcopi, non ſolùm *Gandulfum Comitem Veronenſem* ſubſcribere, cui neſcio cur locus fuerit in eo Concilio; ſed & Sacerdotes & Diaconos *ex Cardine Urbis*, ideſt Cardinales Canonicos, ſeu Parochos Patavinae Civitatis; non enim ſubſcribunt Parochi ſuburbani ac ruſtici *ex ſingulis Plebibus*, vel Rectores *ex Oraculis*, ideſt qui *Capellani* tunc appellabantur, praefecti Oratoriis, ſeu Eccleſiis ruralibus, Plebi ſubjectis, quamquam univerſi eidem Synodo intereſſent. Ad haec ſubſcribunt nonnulli *Vaſſi ejuſdem Gauslini Epiſcopi*, nobiles nempe Viri, famulatui Praeſulis addicti, qui eâ de cauſſâ ſolemnioribus ſui Senioris actibus intereſſe conſueverunt. Itaque jam primum, ni fallor, diſcrimen perſpeximus, quod inter veterum Francorum *Vaſſos ſive Vaſſallos*, & eos quos nunc *Vaſſallos Feudatarios* appellamus, intercedebat. Nunc, atque à multis Seculis nemo *Vaſſallus* conſtituitur, niſi ratione *Beneficii* ſive *Feudi* collati; olim vero nihil opus fuit *Beneficio*, ut quiſquam *Vaſſi* honore donaretur, quum id munus in eo duntaxat ſitum foret, ut ad famulicium Regis, aut Ducum, Comitum, &c. adſciſceretur. Quod etiam apertius intelligas è verbis Monachi Sangallenſis Lib. I. Cap. 22. de Geſt. Caroli Magni, ubi de quodam Epiſcopo ait: *Hic habuit unum Vaſſallum non ignobilem civium ſuorum, valde ſtrenuum & induſtrium: cui tamen ille, ne dicam BENEFICIUM aliquod, ſed ne ullum quidem aliquando blandum ſermonem impendit.* Illud quoque familiare fuit, ut Seniores Vaſſis ſuis Beneficium aliquod largirentur, quo gratos ſe eorum ſervitio praeberent, eorumque praeſidio in rebus potiſſimum bellicis uterentur. Verum nullo adhuc certo teſte didici, tunc ob Beneficia collata *Vaſſos Seniori* fidelitatem juraſſe: quum contra certum mihi ſit, ob *Vaſſaticum*, ſive Famulatum, Seniori praeſtitum fuiſſe ejuſdem fidelitatis ſacramentum. Annales Francorum ad Annum DCCLVII. de ſupradicto Taſſilone Duce, qui ſe *in Vaſſatico* commendavit Pippino Regi, hec habent: *Sacramenta juravit multa & innumerabilia, Reliquiis Sanƈtorum Martyrum manus imponens. Et fidelitatem promiſit Regi Pippino, ſicut VASSUS rectâ mente, & firmâ devotione, per juſtitiam VASSUS DOMINO ſuo eſſe deberet.* De eodem Duce ad Annum DCCLXXXVII. addunt Annales Francici: *Contriſtatus Taſſilo venit per ſemetipſum, tradens ſe manibus Domni Regis Caroli in Vaſſaticum, & reddens Ducatum ſibi commiſſum à Domno Pippino Rege.* En ut idem ob *Vaſſaticum* jusjurandum praeſtitit; ob Ducatum verò nihil, immo ipſum Carolo Regi dimiſit. Propterea *Vaſſi* conjunguntur cum *Drudibus*, ideſt *Fidelibus*. Eos etiam *Fideles* appellatos interdum invenias, uti & Saeculis antiquioribus vocabulo Salicorum, *Leudes*, hoc eſt, qui fidem Principi obligabant & ſubjectio-

ctionem. Atqui non deſiderabantur *Leudes*, quibus nullum adhuc Beneficium à Rege traditum fuerat, ut patet ex Lib. 4. Cap. 5. Legis Wiſigothorum, ubi haec habentur: *Quod ſi inter Leudes quicumque nec Regis Beneficiis aliquid conſequutus, ſed in expeditionibus conſtitutus, de labore ſuo aliquid acquiſierit: tertia pars ad patrem perveniat: duas autem filius, qui laboravit, obtineat*. Neque à *Vaſſis* diverſi fuere *Antruſtiones*, in Lege Salica memorati. Marculfus Lib. I. Formula 18. *de Regis Antruſtione* in haec verba loquitur. *Rectum eſt, ut qui nobis fidem pollicentur inlaeſam, noſtro tueantur auxilio. Et quia ille Fidelis Deo propitio noſter veniens ibi in Palatio noſtro una cum Arimania ſua in manu noſtra Truſtem & fidelitatem nobis viſus eſt conjuraſſe: propterea per praeſentem praeceptum decernimus ac jubemus, ut deinceps memoratus ille in numero Antruſtionum computetur. Et ſi quis fortaſſe eum interficere praeſumſerit, noverit ſe wirgildo ſuo ſolidis ſexcentis eſſe culpabilem*. Hoc eſt poenam triplo majorem, quàm occidens hominem ingenuum, perſolvat.

Ad *Beneficia* venio ſub vetuſtis Francorum Regibus uſitata. Haec etiam *Honorum* nomine donata, Du-Cangius animadvertit. Neque exempla deſunt, quae idem perſuadere videntur. Attamen plerumque *Honorum* voce deſignatas reor Dignitates & Officia honorifica, puta Marchionis, Comitis, Caſtaldii, Judicis &c. In Ludovici Pii Lege Langobard. XXIV. *Si liber homo aut Miniſterialis Comitis hoc fecerit, Honorem qualemcumque habuerit, ſive Beneficium amittat*. Ita Carolus Magnus in Lege Langobard. IX. de Judicibus & Advocatis, non adducentibus *de infra immunitatem* latrones, ait: *Et qui hoc non fecerint, Beneficium & Honorem perdant. Similiter & ſi Baſſi* (ideſt Vaſſi) *noſtri hoc non adimpleverint, Beneficium & Honorem perdant. Et qui Beneficium noſtrum non habuerit, bannum noſtrum ſolvat*. Quae poſtrema verba idem, quod antea propoſui, non obſcure confirmant: ſcilicet Vaſſos non defuiſſe, honore *Vaſſatici* fruentes, & Regis famulos, nondum tamen ullo Beneficio donatos. Nunc ergo doctiſſimum Bignonium audiamus, qui in Notis ad nuper laudatum Marculfum ſcribit *Beneficii nomine ea praedia dicta, quae pro ſervitio militari à Rege, ſive etiam ab aliis, concedebantur, quae Feuda poſteritas dixit:* Contra mihi latius excurriſſe creditur vox *Beneficium* ſub Carolinae gentis imperio. Hoc eſt, eo nomine tunc diſtinctos fuiſſe fundos, quorum uſufructu ex conceſſione Domini quiſquam dum viveret, perfruiturus erat, praecipue ob ſervitium honorificum, aut oeconomicum, aut militare, domino fundi praeſtitum, ſive praeſtandum. Itaque prima notio veterum *Beneficiorum* haec fuit, videlicet jus in acquirentem translatum perfruendi praedio tradito, dum vita comes eſſet. Atque haec ipſa notio in *Beneficiis Eccleſiaſticis* Clero collatis perdurat, nam ex quo Beneficia ſunt, ſecundùm leges uſusfructus eorum à Clerico, dum is vivit, auferri non poteſt, niſi in crimen incurrat, propter quod Beneficio ſpoliandus veniat. Clariſſimi Monachi Benedictini è Congregatione Sancti Mauri, Martene & Durand Tom. I. veter. Scriptor. pag. 115. Praeceptum Lotharii I. Auguſti proferunt, Anno DCCCXLVII. ſcriptum, in quo is Rotgario cuidam Laico, *Miniſteriali Matfridi illuſtris Comitis*, concedit *in Pago Riborienſe, in Co-*

in Comitatu Juliacenſi, *Capellam juris noſtri &c. quatenus eam cum omnibus ad eam pertinentibus*, *diebus Vitae ſuae teneat*. Addit etiam: *concedentes tribuimus*, *& de jure noſtro in jus & dominationem ipſius cunctis Vitae ſuae diebus abſque alicujus inquietudine tranſfundimus*. En ut conceſſio tamdiu duratura fuit, quamdiu in vivis futurus erat Rotgarius. Beneficium hiſce verbis deſignatum eſt. Ita in Spicilegii Dacheriani Tomo tertio noviſſimae Editionis pag. 390. Viennenſes Monachi Anno MXXV. *Wagoni & uxori ejus Eldelae* terras quaſdam concedunt, *quamdiu Eldela vixerit*; ut ejus vir & ipſa *nomine Beneficii ſerviant Deo*, *Sanctoque Andreae & Monachis*. Ibidem quoque pag. 363. Viennenſis Epiſcopus Anno DCCCLXXXVII. Teutberto Comiti Mantulam Villam *jure Beneficiario* concedit, *ut quamdiu ipſe Comes*, *& uxor ejus carne vixerint*, *eamdem Villam lege Beneficiaria*, *uſuque fructuario teneant*. Secundo *Beneficia* temporis illius cum *Precariis*, ſive *Praeſtariis* confundebantur, eo tantum titulo ab ipſis diſtincta, quod *Emphyteuſes* aut ad annos XXIX. aut ad tertiam uſque generationem, aut ad alios temporis limites protendebantur, eaſque renovare quincto quoque anno, aut ſerius erat opus; *Beneficia* verò ad vitam uſque accipientis conferebantur, neque renovanda conceſſio fuit. Vide Marculfum Lib. 2. Formulâ V. *Precaria de Villa* facta viro & uxori. Ibi haec lego: *Ut ipſa Villa*, *dum advivimus*, *aut qui pari ſuo ex nobis ſuppreſtis* (pro ſuperſtes) *fuerit*, *dum advivit*, *nobis ad BENEFICIUM uſufructuario ordine excolendum tenere permiſiſtis*. Ita in Appendice Baluziana ad eumdem Marculfum Cap. 28. *Praeſtaria ad Eccleſia*. Ibi haec animadvertenda: *Poſtea ad petitionem tuam non denegavimus*, *niſi ut ipſas res ad praeſtitum BENEFICIUM tibi praeſtare deberemus*. *Quod ita & fecimus*, *ſic taliter*, *ut tempore vitae tuae ipſas res pro noſtro BENEFICIO habere debeas*. Sunt & alia ejuſmodi exempla. Tertio *Beneficia* quoque feminis olim concedebantur: ex quo intelligas, non eadem plane fuiſſe, ac *Feuda* ſubſequentium Seculorum, quae viris tantummodo, & quidem propter militare ſervitium, largiri mos fuit. Duo exempla nuper attuli. Tertium addo. In Formulis à Lindembrogio editis Cap. 22. *Precaria ad caſam Dei* habetur, in qua mulier ait: *Expetii à vobis*, *ut ipſas res*, *quamdiu advivo*, *ſub uſu BENEFICII veſtri tenere & uſuare debeam &c.* Quarto *Beneficia*, quae Seculares viri de rebus Eccleſiarum conſequebantur, cenſum annuum, aut Decimas & Nonas, reddere conſuerunt: quod à Feudorum natura aliquantum diſſentit. Apud Baluzium Tom. 3. pag. 156. Miſcellaneor. Diploma Ludovici Pii legitur, in quo ait: *Baro Vaſſallus noſter nobis innotuit*, *quod quamdam Villam ſitam in pago Cenomanico*, *nomine Tridentem*, *de jure Cenomanicae matris Eccleſiae per noſtrum BENEFICIUM poſſideret*, *de qua per ſingulos annos Nonas & Decimas*, *& legitimos cenſus praefatae matris Eccleſiae Rectoribus perſolveret*. Alterum ejuſdem Auguſti Diploma vide pag. 104. huic ſimile. Tertium quoque pag. 171. Ibi quoque pag. 158. Charta occurrit, in qua notum fit, Villas quaſdam à Pippino Francorum Rege Anno Chriſti DCCLII. Cenomanenſi Eccleſiae fuiſſe reſtitutas. Vulfingus verò eas petens, inquit: *Dum ego advivo*, *pro veſtro BENEFICIO mihi ipſa loca liceat tenere & dominare*. *Et ſpon-*

ſpondimus vobis annis ſingulis hibernaticam argento Libra una ad parte Sancto Gervaſio &c. Alia exempla praetermitto, unum hoc tantummodo additurus, nempe occurrere Mancipia *Beneficii* titulo alicui donata, hoc eſt eâ conditione, ut poſt accipientis mortem in plenam Domini directi poſſeſſionem redirent.

A

Equidem optaſſem, ut luculentius conſtaret, quibus ritibus, quibuſve verbis, pactis, & tabulis ante Annum à Chriſto nato Milleſimum *Vaſſi* conſtituerentur, eiſque *Beneficia* traderentur; inde enim certiorem hauriremus lucem ad dignoſcendum, an idem plane fuerint antiquorum *Beneficia*, & ſubſequentium temporum *Feuda*. Verum heic Chartae nos deficiunt, fortaſſe quod Eccleſiae & Monaſteria, è quarum unis ferme Archivis Chartarum ſupellex ſuperſtes petenda eſt, conceſſiones Beneficiorum praeſertim Laicorum negligerent: ſublato enim è vivis Beneficii poſſeſſore, fundum Senior recipiebat, niſi ex indulgentia ſua eumdem elargiretur defuncti viri heredibus. Attamen quae pauca innui, ejus mihi videntur roboris, ut continuo antiquorum *Beneficia* tam facile accipienda non ſint pro iiſdem ex omni parte *Feudis*, quae poſterior aetas uſurpavit; neque *Vaſſi* & *Vaſſalli* ante Annum à Chriſto nato Milleſimum iidem judicandi plane ſint, atque *Vaſſalli* ſubſequentis aevi. Ceterum Vaſſis Imperatorum aut Regum accedebat multum honoris ac privilegii. Quippe animadvertere in eos, eorumque perſonas ad judicium ſuum trahere, Comiti, aliiſque Reipublicae Miniſtris minime licuit: ſed eorum cauſſae atque perſonae uni Imperatoris, aut Regis, aut Comitis Palatii judicio ſuberant. Immo quum Carolus M. in Lege 43. Langobardica edixerit, *ut Comes Palatii noſtri potentiorum cauſſas ſine noſtra juſſione finire non praeſumat:* ſub nomine *potentiorum* Vaſſos ipſos comprehenſos opinari fas eſt. At quia nonnulli ex iis pertinaces interdum erant in criminibus, & quamquam moniti à Comite, immo & quandoque anathemate ab Epiſcopo perculſi, utriuſque Praeſidis vocem contemnebant, Lotharius I. Auguſtus Lege XV. inter Langobardicas facultatem Comitibus contulit, ut in ejuſmodi contumaces, minas & arma juſtitiae exererent, certiore tamen prius Principe facto, quàm in vincula eos conjicerent. *Si pro quibuslibet cauſſis, culpis, atque criminibus* (ita ille ſtatuit) *quaecumque perſona totiens correpta fuerit, ut etiam excommunicatione Epiſcopali pro contemptu digna habeatur: Comitem ſuum Epiſcopus ſibi ſociet, & per amborum conſenſum hujuſmodi diſtringatur contemtor, ut juſſioni Epiſcopi ſui obediens exiſtat.* Infra addit: *Si autem Vaſſus noſter in hac culpa fuerit lapſus, ſicut ſupra, à Comite diſtringatur. Quod ſi eum non audierit, nobis nuntietur, antequam in vinculis mittatur.* Haec autem illud etiam indicant, non in Aula tantùm Regia, ſed per univerſas Regni Provincias, fuiſſe Regibus atque Imperatoribus Vaſſos, hoc eſt honorarios Famulos, iiſdem fruentes Privilegiis, eodemque Regum patrocinio, quo ceteri ad Palatii ſervitium conſtanti ordine adhibiti. Propterea in antiquis monumentis occurrunt *Vaſſi Regii* extra Aulam Principis, qui praecipue honoris gratiâ Comitum Placitis intereſſe conſuerunt. In ipſis etiam Placitis eos conſpicias praeceſſiſſe *Scabinis* Civitatum, quorum tamen valde honorificum fuit munus, ut in praecedenti Diſſertatione dixi. Illius etiam dignitatis repe-

B C D E

reperias Vaſſos Dominicos, ut interdum ſplendido *Miſſorum Regalium* officio fungerentur, & per Provincias profecti abuſus tollerent, & ſuum cuique jus reddendum auctoritate ampliſſima curarent. Ludovici Pii Legem Langobardicam 54. habeo, in qua ſtatuitur, ut *Miſſi Dominici*, extra ſuam Judiciariam *conjectum*, hoc eſt contributionem neceſſariam

A ad ſuum victum ac iter, à Populo non accipiant. Tum ibi additur: *Vaſſi verò noſtri & Miniſtri alii, qui Miſſi ſunt, ubicumque venerint, inde conjectum accipiant*. Quam rem ut ſub oculos Lectorum ſiſtam, producere juvat Placitum, cujus archetypum vidi in inſigni Tabulario Lucenſis Archiepiſcopii.

Johannes & Heriprandus Vaſſi Imperiales & Miſſi Ludovici II. Auguſti, in Placito Lucenſi litem dirimunt de Eccleſia Sancti Quirici, Anno 857.

D*Um ad poteſtate Domni Hludowici perpetui Auguſti partibus Tuſciae Miſſi directi fuiſſemus nos* Johannes *&* Heribrandus Vaſſi Imperiales, *ſingulorum hominum juſtitiam faciendam, cum veniſſemus Civitate Luca, reſedentes nos in juditio Curte Ducale cum* Jeremiam Epiſcopum, *&* Hildebrandum Comitem, *Adelbertum, Ratfredum, & Ratpaldum Judices Sacri Palatii; erantque nobiſcum* Ademarius, Teodemundus Vaſſi idem Auguſti, *Ardo, Cunimundus Scavinis: erantque nobiſcum Offo, Minto, Liutperto, Rumaldo, Giſperto, Audo ...... Johannes, & reliqui multis. Ibique in noſtri venerunt preſentia, ideſt Giſulfus Advocatus Epiſcopii Civitatis ipſius Lucenſis, nec non & Andreas Scavinus Advocatus Monaſterii Domini Salvatoris, ſitum Sextum, altercationem habentes. Dicebat ipſe Giſulfus Advocatus jam dicti Epiſcopii:* pars Monaſterii Domini Salvatoris ..... malo ordine, & deveſtivit jam dictum Epiſcopium de Eccleſia Sancti Quirici in loco Arme, cum res ad eas pertinentes: unde querimus habere juſtitiam ...... *Advocatus:* ſcio Baſilicam ipſam in honore Sancti Quirici in eodem loco

B Arme, ſed neſcio, ſi pars Monaſterii Sexto Baſilicam ipſam habead: volo inde habere ...... da parte Monaſterii. Et poſtea inde mittendum rationem. *Qualiter ſicut ipſe Andreas dixerat, wadiam dedit inde inquirendum, & rationem mit ...... Ipſe Giſulfus Advocatus dedit wadia de plaido in conſtituta die in eadem Curte Ducale,* C *ubi in judicio reſidebamus preſentia noſtra, quorum ...... traque pariter venerunt. Et cepit ipſe Giſulfus querere, ſicut dudum, quod Baſilicam ipſam injuſte pars Monaſterii Sexto detineret. Reſpon ...... ſe Andreas Advocatus:* de Baſilicam ipſam edificatam in honore Sancti Quirici in loco Armae inquiſivi pars Monaſterii D Sexto, ſed Baſilicam ipſam ſicut .... ſam & quo operta eſt, cum portico de ante ſe habente, à parte Epiſcopii hujus Lucenſis pars Monaſterii Sexto non contradicit, quia n ..... parti ejuſdem Monaſterii pertinet, & de res ad ipſa Baſilica pertinente, de quibus me mallaſti, quod pars predicti Monaſterii parti predicti E- E piſcopii contradiceret; verum non eſt, quia nichil de rebus pertinentem ad ipſam Baſilicam pars Monaſterii

ſterii Sexto habet, nec nullam de ejuſdem ..... Baſilice pertinentia pars Monaſterii Sexto pertinet. *Profecto ac facta rectum nobis paruit eſſe, & judicavimus, ut pars ...... Lucenſis juxta eidem Andream profeſſione jam dictam Baſilicam, porticale ante ſe, atque cum rebus ad eam pertinentes habere ...... deberet abſque ulla contradictione de parte Monaſterii Sexto. Et hanc notitiam, qualiter actum eſt, pro ſecuritate jam dicti Epiſcopii Lucenſis facere commonuimus.*

Quidem & ego Apollinaris Notarius ex mandato & admonitionem ſcripſi Anno Imperii Domni Hluduvici Hoctabo, Menſe Decembrium, Indictione Sexta.

Ego Johannes Miſſus Domni Imperatoris ſubſcripſi.

Ego Eriprandus Miſſus Domni Imperatoris ſubſcripſi.

Adelpertus Miſſus Domni Imperatoris interſui.

Ratfredus Notarius Domni Imperatoris interſui.

Ego Teopaldo ibi fui.

Signum manus Hermenfredi, qui in his actis interfuit.

En ut Vaſſi iſti duo Imperiales, Miſſi à Ludovico II. Imperatore, muneris ſui cauſsâ praecedunt *Hieremiae Epiſcopo Lucenſi*, & *Hildebrando Comiti* ejuſdem Civitatis. *Comiti*, inquam, dumtaxat; nam quod Coſmus de Arena in ſeriem Ducum Tuſciae hunc ipſum Hildebrandum intuliſſe videatur, hujus ipſius Placiti mentione injectâ, invitis certe Superis ac hominibus id feciſſe mihi creditur, quum temporibus iis univerſae Tuſciae praeeſſet *Adelbertus I. Dux & Marchio*, ac propterea nullus in catalogo Ducum Tuſciae locus Hildebrando relinquatur. Quum verò & Comites & Duces & Epiſcopi olim *Vaſſos*, ideſt famulos, familiares, domeſticos nobiles ſibi adſciſcerent, eoſque per jurisjurandi obligationem *Fideles* ſibi facerent: contingebat, ut hi ſervitium illud pertoeſi, aut ſpe lucri majoris ducti, priore Domino contemto, ad alium avolarent: quae res non paucas olim excitavit turbas atque querimonias inter Italiae Magnates. Itaque Pippinus italiae Rex Lege 47. antidotum iſtud morbo gliſcenti adhibuit. En ejus verba: *Stetit nobis de illis hominibus, qui heic infra Italiam eorum Seniores dimittunt, ut nullus eos recipere debeat in Vaſſaticum, ſine commeatu* (Italice *commiato, licenza*) *Senioris ſui, antequam ſciat veraciter, pro qua cauſſa ipſe ſuum Seniorem dimiſit. Et ille homo, qui eum recipere voluerit, debeat eum in noſtra praeſentia praeſentare &c.* Quod ſi Du-Cangius dubitat, an *Vaſſi Comitum* à *Vaſſis Dominicis* diſtinguerentur, profectò nulla mihi dubitandi cauſſa occurrit: certiſſimum quippe puto, nihil aliud fuiſſe *Vaſſos Comitum*, niſi Familiares nobiles ad ſervitium Comitis, non verò Regis adſcitos; Vaſſos verò *Dominicos* à Domino, hoc eſt à Rege, ita appellatos. Quod etiam animadvertas velim: ſi quis Vaſſallus Comitum, Antiſtitum, Abbatum, aut Abbatiſſarum (nam & iſtis olim fuere Vaſſi) in Regem delinquebat, ab eo *Beneficium* auferebatur. In Conſtitutione Ludovici II. Auguſti pro expeditione Beneventana Tomo II. Rer. Italicarum pag. 265. haec habemus: *Quod ſi Comes aut Baſſi noſtri* (niſi) *aliqua infirmitate* (detenti) *remanſerint, aut aliquem excuſatum retinuerint; aut Abbates vel Abbatiſſae, ſi pleniſſime homines ſuos non direxerint, ipſi ſuos Honores perdant* (heic etiam vide *Honorum* nomine Dignitates ſignificari) *& eorum Baſſalli & Pro-*

prium & Beneficium amittant. De Epiſcopis autem cujuſcumque Baſſallus remanſerit, & Proprium & Beneficium perdant.

Videmus heic & *Proprii* & *Beneficii* mentionem factam: quae bonorum differentia nos nunc ad ſe compellat. Et profecto praeter *Beneficia* & *Emphyteuſes*, olim quoque, non ſecus atque noſtris temporibus, numerabantur bona *Patrimonialia* ac *Propria*. Hinc *Allodii* vox proceſſit, ef formata, ut creditur à Saxonico *Al*, ſive *All*, ſignificante *poſſeſſionem* aut *plenitudinem*, quae converſa eſt in *Alode* & *Alodium*; ſive ut Hicheſius opinatur, è Scando-Gothico *Lod* vel *Lood*, quod *fructum* ſeu *proventum fundi* ſignificat; Aut ex *All*, *Omnis*, & *Od*, quae duae voces conjunctae *Omnimodam proprietatem*, vel *propriam poſſeſſionem* indicant, uti alii cenſuerunt. Praeſtare nolim certitudinem hujuſmodi originum. Quod noſtra re- A fert, hanc vocem Gloſſae veteres apud Lindenbrogium ita explicant: *Allodium dicitur hereditas, quam vendere vel donare poſſum, ut mea propria*. Vide Martinium, Du-Cangium, Bignonium, ac praeſertim Eccardum in Notis ad Legem Salicam Tit. 62. *Allodialia bona* nunc etiam paſſim dicimus, quae ita in noſtro jure ſunt, & B *Propria*, nulliuſque privatae perſonae juri obnoxia, ut ea pro lubitu ad heredes tranſmittere, vendere, commutare, aut donare nobis liceat, non interdicente Principe, aliiſve dominis inrequiſitis. *Allodiis* opponuntur *Beneficia*, ſeu *Feuda*, *Emphyteuſes*, aliaque bona, quorum uſum aut uſumfructum quiſquam poſſidet, penes C alium remanente dominio. Hujuſmodi bonorum differentiam ſentias velim in Diplomatis duobus, quae ex inſigni Archivo Monachorum Caſinenſium Sancti Sixti Placentini depromta fuere. En primum.

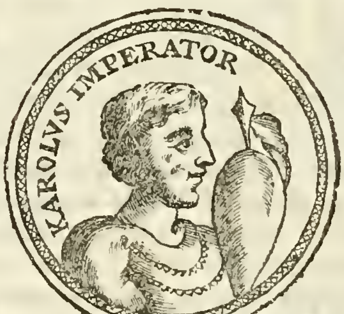
Caroli Craſſi Italiae Regis Privilegium conceſſum Angelbergae Imperatrici viduae, quo omnia illius bona & jura confirmantur, Anno 880.

IN nomine Sanctae & Individuae Trinitatis. Karolus divinâ favente clementiâ Rex. Noverit igitur omnium fidelium noſtrorum praeſentium ſcilicet & futurorum induſtria, Angilbergam *dignae recordationis* Hludowici *excellentiſſimi* Imperatoris Conſobrini noſtri Conjugem Auguſtam, *dilectam* Sororem noſtram, *manſuetudinis noſtrae petiiſſe cenſuram, ut qualiter idem Auguſtus Domnus & vir ſuus per ſuorum praeceptorum paginas contulit, conceſſit atque donavit, qualiterque noſter Genitor divae memoriae clementiſſimus Rex, ſui erga Nepotem inſtinctu amoris, ſuam adjungens auctoritatem ſimili, ut ille,* D *modo confirmavit ei univerſa, quae* Karlomannus Frater noſter *glorioſus Rex per auctoritatis ſuae praecepta eidem contulerat; taliter etiam nos piam eorumdem imitantes munificentiam erga praefatam Auguſtam agere debeamus, ea, quae ſibi ex dono & largitate tam Patris & Conſobrini, quamque & Fratris noſtri competunt, noſtrâ auctoritate* E *roborantes & ſolidantes pariter, ſcilicet cum his omnibus, quae à reliquis Progenitoribus & propinquis noſtris propriae virtutis à Deo cenſura ſibi quoquo modo videntur conceſſa vel confirmata. Nos igitur ejus precibus, quia non injuſtae viſae ſunt, adſenſum dedimus, decernentes*

nentes clementer, & per hoc noſtrae ſublimitatis praeceptum omnimodis ſantientes, ut univerſa, quae ille magnificus quondam Hludowicus ſaepenominatus Imperator Conſobrinus noſter, Senior & Vir ejus, ipſi qualicumque modo contuliſſe atque conceſſiſſe probatur, eodem ordine atque tenore, irrefragabiliter habeat, retineat, atque dominetur, quaedam *videlicet*, quoad vixerit, uſufruendo, & poteſtative ordinando; quaedam verò perpetualiter poſſidendo, & cui voluerit dimittendo *abſque ullius contradictione vel diminoratione, ſeu injuſta moleſtatione. Non ſolùm autem de his, quae à ſuo Viro cariſſimo Conſobrino noſtro, atque Fratre optinuit, de quibus illa juxta quod conſtitutum eſt, atque per omnia volumus, atque concedimus, verum etiam & de illis, quae ipſa ſibi quocumque ingenio juſte ac legaliter, ut praetulimus, undecumque, vel à quibuſcumque adquiſivit, liberam ei in cunctis tribuimus facultatem, tam pro ſua & Senioris ſui anima per loca venerabilia donandi, quàm & quibuſcumque aut qualitercumque diſtribuendi, quemadmodum, ut praefati ſumus, ſanctae memoriae Genitor noſter per ſui praecepti formulam confirmaſſe illi & decreviſſe dinoſcitur. Quicumque vero haec Patris & Conſobrini ac Fratris noſtri, noſtraque ſtatuta violaverit, aut immutaverit, &, quod non putamus, ſupradictam Auguſtam amabilem Sororem noſtram de his, quae ſibi tam ab ipſis, quàm à nobis conceſſa & confirmata ſunt, juxta votum proprium agere non permiſerit, aut ejus factum in aliquo irritum fecerit, ſciat ſe in futuro aeterni Judicii ſententia puniendum, & in praeſenti per hanc noſtram auctoritatem centum Libras auri probati poena mulctandum: quarum medietas Fiſco noſtro exigetur, & meditas ei, cui injuſta moleſtia fuerit facta, perſolvetur. Et ut haec noſtrae largitatis conceſſio pleniorem in Dei nomine optineat firmitatem, hoc noſtrae auctoritatis praeceptum inde conſcribi mandavimus, propriaque manu confirmavimus, & anuli noſtri impreſſione adſignari praecepimus.*

Signum  *Karoli ſereniſſimi Regis.*

Hernuſtus Subdiaconus ad vicem Liuthwardi recognovi & ſubſcripſi.



Data

Data X. Kalend. Aprilis Anno Incarnationis Domini DCCCLXXX. Indictione XIII. Anno Regni Regis Karoli in Italia Primo.

Bouchetus in Libro de vera origine Francorum Regum *Angelbergam* (*Engelbergam*, & *Ingelbergam* alii appellant) Ludovici II. Auguſti conjugem, tanquam *Spoletani Ducis* filiam nobis exhibet. Sammarthani verò fratres in Hiſtor. Genealog. Reg. Francor. Lib. 3. ſcribunt, ab Hiſtoricis germanis tradi, patrem illuſtri huic mulieri fuiſſe *Ethiconem Welphum* filium Ethiconis Ducis, ut ajunt, Sueviae. Contra Campius in Hiſtor. Placentinae Eccleſiae ad Annum DCCCLXXIV. & alibi tradit, Angelbergam *Filiam* fuiſſe *Ludovici I. Germaniae Regis*, ac propterea *Sororem Ludovici II.* itidem Germaniae Regis, & *Carlomanni* Italiae Regis & *Caroli Craſſi Imperatoris*, ad quem ſpectat Diploma nuper editum. Et reapſe monumenta, quae adſervantur in praelaudato Benedictinorum Monaſterio Placentino, id perſuadere videntur. Infra in Diſſertatione XVII. *de Fiſco*, & in Diſſertatione LXXI. *de Epiſcopor. potentia*, Diplomata duo proferam, in quibus iidem Carlomannus & Carolus Craſſus eam viventem Anno DCCCLXXVIII. & DCCCLXXXII. diſertis itidem verbis *Sororem noſtram* appellant. Nunc autem ad uberiorem hujus rei lucem Praeceptum Conradi I. Auguſti Lectori offero, eductum ex ipſius Placentini Coenobii Cartophylacio, ubi eadem Angelberga *Karlomanni Soror* aperte dicitur.

Conradi I. Imperatoris Diploma, quo Parthenoni Sancti Xyſti in Urbe Placentina poſito omnia Privilegia illius & jura confirmat, Anno 1038.

IN nomine ſanctae & individuae Trinitatis. Chuonradus divinâ favente clementiâ Romanorum Imperator Auguſtus. Cunctorum liquido fidelium ſanctae Dei Eccleſiae, noſtrorumque praeſentium ſcilicet ac futurorum noverit induſtria, quod nos ob interventum ac petitionem Gislae Imperatricis, *noſtrae ſcilicet dilectae* Contectalis, *noſtrique Imperii conſortis, &* Heinrici Regis noſtrae *amantiſſimae* prolis, *& noſtri fidelis* Epiſcopi & Cancellarii, *per hanc praeceptalem paginam Abbatiae Sancti Sixti, cui praeeſt* Adeleida *venerabilis* Abbatiſſa, *concedimus, confirmamus, & corroboramus illa omnia, quae habentur, & ſcripta ſunt in illo Praecepto, quod noſtri anteceſſores Imperatores, videlicet* Karlomannus *&* Ludovicus *precibus & interventu* Angilbergae *ejuſdem* Karlomanni Sororis *&* Ludovici Uxoris *eidem Placentino Coenobio fecerunt, & confirmaverunt, ſcilicet liberam & privatam poteſtatem agricolis & pinſionariis praelibati Monaſterii conceſſerunt, & ſicut intra Urbem Placentinam, vel circum vias publicas ad ipſius Monaſterii fines dilatandos, vel quandoque muniendos dederunt, & veluti univerſos aquaeductus in ipſo Comitatu Placentino ad profectum jam dicti Monaſterii adjecerunt, ita concedimus, confirmamus, & corroboramus, eo ſcilicet ordine, ut praedictum Monaſterium habeat, teneat, atque dominetur; & nullus ejuſdem loci agricolas & pinſionarios inquietare praeſumat. Cui inſuper noſtra praeceptaria auctoritate liceat, cum voluerit,*

ſicut

ſicut ſupradictum eſt, ad profectum Monaſterii ſtratas Placentinae Urbis perfodere intus & foris, & aquaeductus aut veteres reformare, aut novellos inſtituere, aut quos voluerit in alteram partem tranſmutare ſine omni publicae partis contradictione; ſed ita ſcilicet pontibus aut aliis inſtrumentis ipſae viae parentur, ut euntes & redeuntes tranſi- A *re poſſint. Si quis igitur huic noſtro praecepto contraire aut obviare voluerit, ſciat ſe compoſiturum auri probati Libras centum, medietatem Kamerae noſtrae, & medietatem praefato Monaſterio. Quod ut verius credatur & diligentius ab omnibus obſervetur, manu propria roborantes, praeſentem paginam Sigilli noſtri impreſſione juſſimus inſigniri.*

Signum Domni Chuonradi  *Romanorum Imperatoris Auguſti.*

Kadelous Cancellarius vice Herimanni Archiepiſcopi & Archicancellarii recognovit.

Locus ✠ Sigilli.

Datum XIII. Kalend. Aprilis, Anno Dominicae Incarnationis MXXXVIII. Indictione Sexta, Anno Domni Chuonradi Regni. XIV. Imperii XIII.

Actum juxta Peruſium in Monaſterio Sancti Petri, feliciter. Amen.

Verùm quia Conradus à Carlomanno nimium aetate remotus fuit, parum uſui nobis futura videantur illius verba. Proinde praeferendas reor Chartas Carlomanni ejuſdem, uti & Caroli Craſſi, quas nuper memoratus Campius protulit in Appendice ad Tom. I. Hiſtor. Eccleſ. Placentin. ubi eadem *Sororis* appellatio occurrit. Itaque iſta ante oculos habens, diu mihi & ego perſuaſi, ſtare inconcuſſam Campii ſententiam, neque alium *Angelbergae* patrem cenſendum, niſi *Ludovicum I.* Bajoariae, ſive Germaniae Regem, Ludovici Pii Auguſti filium. Attamen re diligentius inſpecta, deprehendi tandem inconcuſſa minime eſſe fundamenta, quibus ſuam opinionem Campius ſupraſtruxit. Infra intuere Diploma ejuſdem Ludovici I. Germanici in eâ- B dem Diſſertatione LXXI. edendum, atque Anno DCCCLXXVI. datum. Ibi tantummodo appellatur *dilecta ac ſpiritalis Filia noſtra Engilpirga*. Ejuſmodi verba ſignificant, non naturâ quidem, ſed ſpiritali adoptione Filiam Ludovici ejuſdem Regis fuiſſe Angelbergam: hoc eſt ab eo de ſacro Fonte ſuſceptam. *Filioli*, & C *Filiolae*, & *Filii Baptiſmatis*, & *Filii ſpiritales* olim dicebantur Infantes à Patrinis ſuis de Baptiſmo ſublati. Nobis nunc *Figliocci* dicuntur. Quare quum *Sororem noſtram* à Carlomanno Rege, & à Carolo Craſſo Auguſto fratribus Angelbergam Imperatricem inſcribi audimus, dubitare licet, eàdem ſignificatione uſurpatam D hanc vocem, ita ut *Soror ſpiritalis*, non verò uterina, neque naturalis, eorumdem Regum fuerit. Atque in eam

eam ſententiam proniùs feror, quod iis Seculis, rigidiùs etiam quàm noſtris, inire conjugia inter Conſanguineos nefas eſſet. Et nondum mos invectus fuerat, ut Romani Pontifices *diſpenſatione* adhibità impedimentum Canonicum tollerent. Juveninus in Comment. de Sacrament. Diſſert. X. de Matrimon. auctor eſt, *Paſchalem Papam II. Saeculo XII. primum fuiſſe Pontificem, qui diſpenſarit in gradibus conſanguinitatis*. An ſtabilis ſit illius ſententia, non eſt hujus loci inquirere. Illud nobis in praeſentia ſufficiat, tunc abhorruiſſe Eccleſiam à Matrimoniis inter Conjunctos & Affines uſque ad certos gradus, neque diſciplinam hac in re laxari tunc conſueviſſe. Atqui, ſi vera eſſet Campii opinio, nimis arctum ſanguinis vinculum interceſſiſſet inter Ludovicum II. Imperatorem, atque Angelbergam, quam tamen nemine contradicente, aut *diſpenſante*, ei ſacro foedere conjunctam novimus, uti è ſequenti ſchemate patebit.

Ludovicus Pius Imperator.

Lotharius I. Auguſtus.	Ludovicus I. Germaniae Rex
Ludovicus II. Auguſtus.	Angelberga, ut Campius putat, ab eo genita.

Ad haec, uti Du-Cangius animadvertit, Reginae & Auguſtae à Regibus exteris *Sororis* appellatione, honoris & amoris cauſsâ interdum donabantur: qua ratione noſtris etiam temporibus Galliae Reges *Fratris* aut *Conſobrini* titulum deferunt Principibus exteris, ſi quando ad eos ſcribunt. Quae omnia eò nos ducunt, ut Campii ſententiae diffiſi, dubitare poſſimus, num alius à Ludovico Germaniae Rege parens Angelbergae contigerit. Quiſnam verò ille fuerit, is mihi & aliis prodat, qui majore otio quàm ego ad rem altius inveſtigandam abundet. Attamen vide infra in Diſſert. XVII. *de Fiſco* Diploma praelaudati Caroli Craſſi, ubi is *Hermingardim*, ipſius Angelbergae filiam, *Neptem ſuam* appellat. Eo ſane vocabulo Campii opinio non parum juvatur.

Diploma Caroli Craſſi Regis nuper à me evulgatum reſumo; neque enim diſſimulandum reor, occurrere in eo aliqua fictionis aut interpolationis ſigna. Ut mittam, locum dati Diplomatis ibi deſiderari: quod tamen apponi conſuevit; mihi fidem Chartae ipſius elevare, immo prorſus atterere videtur, appoſitum ibi ſigillum, *Carolum Imperatorem*, nobis exhibens quum certe is Anno DCCCLXXX. decimo Kalendas Aprilis nondum Imperiales titulos aſſumſerit, ac diſerte in ipſo Diplomate *Regem* dumtaxat inſcriptum videamus. Plura non addo; neque enim mihi habere ſub oculis licuit pergamenam illam, ut certius in eam judicii aciem intenderem. Verùm nequaquam inutilis cenſenda eſt hujuſmodi aut interpolatorum aut dubiorum monumentorum cognitio, quum & ipſa colla-

collata cum aliis, ad veritatem Hiſtoriae melius conſtabiliendam, & ad antiquorum induſtriam deprehendendam, imitatione tamen indignam, conducant. Ceterum ejuſdem quoque Caroli Craſſi nondum Imperatoris Diploma habes apud ſupra memoratum Du-Cangium in Appendice Tomi I. pag. 467. Datum dicitur *V. Kalendas Januarii*, *Anno Incarnat. Dominicae DCCCLXXXI. Indictione XIV. Anno Regni Domni Karoli Regis in Francia V. in Italia II. Actum Placentiae*. Heic Annus DCCCLXXXI. exordium cepit à praecedenti Natali Domini, atque adeo datum Diploma fuit Anno vulgari noſtro DCCCLXXX. Alterum idem Campius ipſe adfert pag. 465. *Datum XII. Kalendas Junii*, *Anno ab Incarnat. Domini DCCCLXXX. Indictione XIV. Anno Domni Karoli piiſſimi Regis in Francia V. in Italia II.* At heic vitium latet, quum *Anno DCCCLXXX. Duodecimo Kalendas Junii decurreret Indictio XIII.* non verò *XIV.* Ita apud Puricellium in Monument. Baſilicae Ambroſianae, Diploma ejuſdem Caroli Craſſi Regis legitur, *datum Papiae XII. Kalendas Aprilis*, *Anno ab Incarnatione DCCCLXXX. Anno Regni in Francia IV. in Italia I.* De cujus tamen Diplomatis fide dubitavi ego alibi. Verùm haec ipſa, quaecumque ſint documenta, illud ſaltem perſuadere videntur, ſcilicet inaugurationem Caroli Craſſi in Regem Italiae recte ab Annalium Eccleſiaſticorum parente Baronio conſignatam fuiſſe Anno DCCCLXXIX. quod nempe Carlomannus ejus frater, antea Rex Italiae conſtitutus, cum variis morbis colluctaretur, atque imparem ſe praeberet ad Regale onus ultra ſuſtinendum. Et ad eum quidem Annum DCCCLXXIX. in haec verba loquuntur Annales Bertiniani: *Karolus Ludovici quondam Germaniae Regis filius in Longobardia perrexit, & ipſum Regnum obtinuit*. Sed jam tandem ſuccedat alterum ejuſdem Caroli Craſſi Diploma, quod nuper fueram pollicitus, atque argumentum noſtrum repetamus.

Confirmatio omnium bonorum & jurium ſpectantium ad Angilbergam Imperatricem Viduam a Carolo Craſſo Imperatore, Anno 887.

IN *nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Karolus divinâ favente clementiâ Imperator Auguſtus. Oportet Imperialem dignitatem curam omnium gerere ſubjectorum, maxime verò ſecundùm Apoſtolum, domeſticorum atque propinquorum. Idcirco cunctorum fidelium Sanctae Dei Eccleſiae, noſtrorumque tam praeſentium, quam & futurorum noverit ſolertia, quia cum dilectiſſima & amantiſſima* Soror noſtra Angilberga Imperatrix quondam Auguſta, Giſulfum *venerabilem* Abbatem & Medicum *ad noſtram direxiſſet perſpicuitatem, & per eum nobis ſignificaſſet, quod quidam homines illi adhuc contradicerent partem ex rebus ſuis, quas a ſuo* Domno & Conjuge *divae memoriae* Hludowico Conſobrino noſtro *adquiſivit, nec non & a Genitore, Patruo quoque, & a* germano noſtro Karlomanno *glorioſiſſimo* Rege, *& a nobis illi conceſſa & confirmata ſunt, & etiam ex his, quae per inſtrumenta Cartarum adquiſierat. Ideoque noſtrae complacuit benignitati, ſecundùm quod*

illi conceſſa & confirmata ſunt, inrefragabiliter redintegrando, hoc noſtro praecepto rurſum confirmare: eo videlicet ordine, quae proprietario jure *illi corroborata ſunt, perpetualiter poſſideat, faciatque ex ipſis libere quidquid elegerit tam in divinis cultibus, quàm in humanis commoditatibus. Et quae ei* jure beneficiario *collata ſunt, ſecundùm ſuorum ſeriem Praeceptorum, abſque alicujus refragatione, vel diminoratione quiete poſſideat. Et ſi quis ulterius quolibet argumento contra hoc noſtrae confir-* A *mationis Edictum agere temptaverit, ſcilicet invadendo aut retinendo abſque ejuſdem permiſſione quicquam ex praedictis rebus, ducentas Libras auri optimi cogatur perſolvere, medietatem Palatio noſtro, & medietatem eidem dilectae Sorori noſtrae. Et ut haec certius veriuſque credatur, ac ab omnibus diligenter obſervetur, manu propria ea ſubter fir-* B *mavimus, & Bullae noſtrae impreſſione inſigniri juſſimus.*

Signum Domni Karoli  *Imperatoris Auguſti.*

Fredeboldus Cancellarius ad vicem Liutberti Archicancellarii recognovi & ſubſcripſi.

Deeſt Sigillum, quod erat appenſum.

Data III. Idus Auguſti Anno Incarnationis Domini DCCCLXXXVII. Indictione V. Anno Regni ejus XII. Imperii autem VI.

Actum Luſtunoa Curte Regia in Dei nomine feliciter. Amen.

Vide in Diſſertatione XVII. *de Fiſco* alterum ſimile Diploma. In utroque habemus numeratum *Annum VI.* Imperii Caroli Craſſi; an vero vitioſe, conſule quae in Diſſertatione XLI. *de Nominibus* attuli de Coronatione Romana ejuſdem Caroli. Sed hiſce dimiſſis, uti vidimus in praecedenti Diplomate à me edito, ſpectante ad Annum DCCCLXXX. Carolus Craſſus Angilbergae Auguſtae ſe ita confirmare ſcribit ejus bona, *ut retineat quaedam, quoad vixerit, uſufruendo & poteſtative ordinando* (en quae *Beneficiario* jure eadem Auguſta poſſidebat) *quaedam verò perpetualiter poſſidendo, & cui voluerit dimittendo* (en *Allodialia*). At in Diplomate Anni DCCCLXXXVII. C quod nunc protuli, ejuſmodi bonorum diſtinctio in majori lumine collocatur. Scilicet inquit Auguſtus *quae Proprietario jure illi corroborata ſunt, perpetualiter poſſideat, faciatque ex ipſis libere quidquid elegerit. Et quae ei jure Beneficiario collata ſunt, quietè poſſideat.* Heic etiam animadverte, acque feminis ac viris collata olim D fuiſſe *Beneficia*, ac propterea non eo ſolùm nomine diſtincta fuiſſe praedia, ob militare ſervitium viris, dum viverent, collata. Proinde in Regum, aliorumque donationibus animadvertendum eſt, num *Proprietatis* aut ad *Proprium*, mentio fiat, atque an concedens omnem in res datas ſibi competentem ditionem in alterum tranſtulerit. Quod quoties occurrit ea bona

A bona in *Allodium*, non verò in *Beneficium* aut *Feudum* conceſſa fuiſſe patebit. Illud inſuper praecipua obſervatione dignum eſt, non praedia tantùm, ſed Curtes etiam, & Caſtella, atque Oppida jure olim *Allodii* poſſeſſa fuiſſe, ut Chartae ipſae indicant. Hanc rem uno Diplomate confirmatum nunc eo, quod ex antiquo exemplo deſcripſi, exiſtente in B Archivo Canonicorum Cremonenſium. Palam inde fiet, quot Caſtella & praedia unus Rogerius nobilis vir Ottonis III. Auguſti aetate poſſideret, eaque ſub *Allodii* titulo; ita enim illa confirmat Imperator, *ut Rogerius, ejuſque heredes faciant exinde quicquid eorum animus decreverit*. Haec certa *Allodii* indicia.

Otto III. Imperator Rogerio Fideli ſuo Caſtella & Villas ejus in Italico Regno poſitas per ſuum Privilegium confirmat, Anno 997.

IN nomine Sancte & individue Trinitatis. Otto divinâ favente clementiâ C *Romanorum Imperator Auguſtus. Si dignis noſtrorum fidelium peticionibus aures noſtre maieſtatis accomodaverimus, juſtum atque ratum veritatis ſeriem firmiſſime cenſemus. Quocirca noverit omnium preſentium ſcilicet & futurorum fidelium noſtrorum univerſitas*, Eribertum noſtrum *dilectum* Cancellarium *noſtram ſuppliciter adiiſſe preſentiam,* D *petens & obſecrans, ut* Rogerio Fideli noſtro, ſuiſque ſucceſſoribus *confirmationem & corroborationem tam eorum prediorum, que nunc in Italico Regno habere videtur, quamque in futuro adquiſiturus eſt, facere dignaremur. Unde per hoc noſtri Pragmatici pagina.... auctoritatem confirmamus & corroboramus eidem Rogerio, ſuiſque heredibus,* E *omnia Predia ſive Caſtella cum Villis & pertinentiis ſuis, que hic nominative poſita eſſe videntur: Malleum, Sarraum, Cortelariam, Cavacurtam, Caſale de Mari, Bevurcum, Campum Vaccarum, Brattum majorem, & Brattum minorem, Picinaſco, Melade, Raginaria, Solirialo, Codugno, Sancto Petro ...... delmarii, Buſinadurio, Ranairo, Marargo, Achazola, Altinaſco, Ledoſa, Neſpolo, Solairo, Braida Aribaldi, Glariolam majorem & Glariolam minorem, Campo Androni, Sancto Marcellino, Gatairo, Campovacairo, Caſale Sichonis, Sancto Floriano, Campo Boaro, Iſola Pertegida, Caſale Lellandi, Telpida, Novelida, Caſtellum Aribaldi, Cuchuzo, Barriano, Sanctam Mariam, Caſaliclo Muziani, Chaluro, Montecellum, Bucionem, Pratum Alonis, Baldiſicum, & in Vallem Camonicam omnia, quae ad Barrianum ſive ad Monticellum, ſeu ad Bergiem pertinere videntur. Inſuper ſi quid inter hec omnia ad noſtram partem reſpicit, aut interjacet; eidem Rogerio, ſuiſque heredibus, concedimus atque largimur,* ut faciant exinde quicquid eorum animus decreverit, *remota omnium hominum contradictione. Si quis autem hujus noſtri Precepti auctoriatem, quod non credimus, infringere temptaverit, ſciat ſe compoſiturum centum Libras auri optimi, medietatem Kamere noſtre, & medietatem eidem Rogerio, ſuiſque heredibus. Quod ut verius credatur, diligentiuſque ab omnibus obſervetur, ſigilli noſtri impreſſione hanc paginam noſtre auctoritatis & confirmationis ſubterius inſigniri precepimus.*

Signum Domni Ottonis ſereniſſimi Imperatoris.

Eripertus Cancellarius ad vicem Petri Cumani Epiſcopi & Archicancellarii recognovit.

Data Kalendis Madii, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXCVII. Domni autem Ottonis Regnantis XV. Imperantis verò II. Indictione X.

Actum Romae feliciter.

A *Curtes* autem, ſive, ut ſaepe ajebant, *Cortes*, ex plurimis praediis conſtabant, atque, uti in Antiquitatib. Eſtenſ. animadverti, atque infra in Diſſert. XIX. *de Tributis* oſtendam, pleraeque vetuſtis temporibus Villam integram complectebantur cum Eccleſia, in qua Populo Sacramenta miniſtrabantur, ſive Plebs eſſet, ſive ſubjecta Plebi, hoc eſt Baptiſmali Eccleſiae. Flodoardo teſte, *quidam Presbyter de Bovonis Curte* fuit: *ſic enim Villa vocatur.* Saepe etiam Caſtrum ibi ſitum erat, ac inde ſuum nomen Curtis ipſa mutuabatur. Ughellius Tom. V. Italiae Sacr. in Epiſcop. Veronenſ. adfert Praeceptum Karlomanni Regis donantis Monaſterio Sancti Zenonis *Curtem noſtram nomine Deſentianum juxta ripam Lacus*, ſcilicet Benaci. Infra repetit, ſe elargiri *Caſtrum cum Curte & Plebe*, *Deſentianum nomine*: qui locus adhuc incolarum & aedificiorum frequentiâ ſplendet. Monendus tamen Lector, Diploma illud aut commentum eſſe veterum Saeculorum, aut ſaltem interpolatum putide ab aliquo ſciolo, ſive corruptum fuiſſe: quod perpendenti Notas Chronologicas, ac praecipue illa verba *pro anima Pipini avi, & Karoli Martelli patris mei*, è veſtigio pateat. Inepte agit, quicumque Karlomannum Pippini Regis fratrem Italiae imperaſſe opinatur. Refert Florentinius

B in Monumentis Comitiſſae Mathildis ex Archivo Eccleſiae Piſanae tabulas ejuſdem Comitiſſae Anno MLXXVIII. ſcriptas, per quas confirmat eidem Eccleſiae nonnullas *Curtes cum Caſtrorum & Capellis inibi habentes*. Ibi non ſemel *Curites* ſcriptum. Sed in membrana authentica fuerit *Curtes*, uti & *domos coltiles*, non *domus colcoles*: quod imperitus Librarius

C nobis propinavit. *Cortes* autem omnes Sirmondus, vir ſingularis judicii atque eruditionis, cenſuit fuiſſe *Alodes*. Non repugno; ſed ne ſubſcribere quidem audeo ſententiae excludenti à tanta agrorum portione titulos *Beneficii* atque *Emphyteuſis*. Temporibus autem Ludovici II. Augusti Rutcherus quidam, qui *Vaſſus*

D *ac Miniſterialis* ipſius Auguſti appellabatur, *Curtem* eo titulo, quod ſuae proprietatis eſſet, pro remedio animae ſuae Eccleſiae Cremonenſi largitus eſt, eamque donationem Imperator ipſe confirmandam duxit per Diploma, quod ex praelaudato Regeſto Epiſcopii Cremonenſis deſcriptum pu-

E blicae luci reddo.

Ludovicus II. Imperator Curtem Ruberinum Eccleſiae Cremonenſi à Rutchero Vaſſo Imperiali donatam eidem Eccleſiae per ſuum Diploma confirmat, Anno 861.

IN nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti Dei eterni. Hludovicus gratiâ Dei Imperator Auguſtus. Omnium fidelium Sancte Dei Eccleſie, ac noſtrorum preſentium ſcilicet ac futurorum comperiet induſtria, quod Rutcherus *quondam fidelis*

delis Vaſſus & Miniſterialis noſter, *de hac luce diſcedens*, *quandam* Curtem ſue proprietatis, *nomine* Ruberino, *in Comitatu ſcilicet Bergamenſe prope Plebem, que dicitur Forumnovum, ad partem Ecclesie Cremonenſis obtuliſſet*, *ac* jure proprietario *pro anime ſue remedio per rogatores ſuos, Guntheri videlicet, Gyroldum, atque Hillonem per conſcriptionis paginam tradidit: & per fideles noſtros in noſtra preſentia eandem traditionis paginam, quam predictus ille Vaſſus noſter, rogatorque ipſius rei fecerat, undique roborari juſſimus. Set pro ampliori firmitate ac tocius ſecuritatis augmento placuit nobis id ipſum noſtra ac Imperiali auctoritate muniri: & ideo hanc noſtre auctoritatis roborationem ſuperaddere & fieri juſſimus, per quam omnino ſancimus, firmumque manſurum conſtituimus, ut nullus Comes, neque ullus Reipublice Miniſter, nec quiſpiam heredum vel proheredum predicti Rutcheri, atque ulla intercidens & oppoſita perſona, quippiam retractationis aut invaſionis inquietudinem in his rebus ullo umquam tempore contra praefatam Eccleſiam, aut Rectores ejus inferre preſumat, nec quiſquam inde cauſare conetur: ſed ſicut in noſtra preſentia tradite, & a noſtris fidelibus fuerunt roborate, ita a noſtris & a futuris temporibus noſtra ac Imperiali auctoritate corroborate ad partem predicte Cremonenſis Eccleſie* jure proprietario *maneant inconvulſe cum omnibus integritatibus, veluti in brevi teſtato continetur. Si quis autem contra hanc noſtram auctoritatem ire temptaverit, ac de preſcriptis rebus partem prefate Eccleſie inquietare queſierit, penam immunitatis noſtre, ſicut de rebus ceterarum Eccleſiarum, hoc eſt triginta Libras argenti ipſi componet Eccleſie. Et ut hoc cercius crederetur, ac diligentius obſervaretur, de anulo noſtro ſubter juſſimus ſigillari.*

Deeſt ſubſcriptio Imperatoris.

Pu........ Notarius ad vicem Druchemiri recognovi.

Data V. Idus Martias, Anno Imperii Domni Ludovici Pii Imperatoris in Italia VIII. Indictione IX.

Actum Mantua Civitate, & Palatio Regis feliciter in Domino. Amen.

Quibus autem formulis Reges non *Beneficii ſed Allodii* nomine aliquid ſuis Fidelibus conferrent, ex ſequenti Diplomate liquebit, quod ex inſigni Archivo Capituli Canonicorum Regienſium depromſi.

Donatio Felinae & Malliaci facta per Ludovicum II. Imperatorem Supponi Vaſſo & Conſiliario ſuo, Anno 863.

IN nomine Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, Hludowicus divina ordinante providentiâ Imperator Auguſtus. Si piorum petitionibus aures noſtrae pietatis accommodaverimus, id nobis ad eorum fidelitatem augendam prodeſſe cupimus, inſuper ac aeternae remunerationis praemia ſine fine manſura nos percipere credimus. Igitur omnium Fidelium Sanctae Dei Eccleſiae, noſtrorumque praeſentium ſcilicet ac futurorum noſſe cupimus ſagacitatis induſtriam, qualiter Andelberga *dilectiſſima* Coniunx & Conſors Imperii noſtri *expetivit clementiam noſtram, quatinus per noſtrae largitionis Praeceptum jure proprio concederemus* Supponi *ſtrenuo* Vaſſo, *dilectoque* Conſiliario noſtro *quaſdam Cortes juris Regni noſtri, ſitas in Comitatu Parmenſe, in Gaſtaldatu Biſmantino, quarum una*

voca-

vocatur Fellina, *cum Capella & omni domo coltile & manſis atque familiis utriuſque ſexus, omnibuſque rebus ad eam pertinentibus tam mobilibus, quam immobilibus; & alteram quae nominatur* Malliaco *ſimiliter cum omnibus rebus mobilibus & immobilibus tam domocoltilibus, quam maſſaritiis, ſerviſque & ancillis, Silvaque & Gajo in Monte Cervario. Cujus precibus libenter annuentes, jam fato Supponi inclito Vaſſo noſtro praenominatas Cortes Fellinam & Malliacum cum Capella & omnibus rebus mobilibus & immobilibus, ſeſeque moventibus, cunctiſque manſis, Silvaque & Gajo in Monte Cervario, ſeu & familiis utriuſque ſexus & univerſis pertinentiis & adjacentiis ſuis in integrum, ſicut hactenus ad partem Regni noſtri pertinuerunt, per hoc noſtrae Donationis Praeceptum* ad proprietatem *concedimus*, ſuiſque heredibus ac proheredibus in perpetuum habendas & poſſidendas *cum omnibus, que dici aut nominari poſſunt tam in montibus, quam in planitiebus, remotâ totius Reipublicae, vel alicujus Poteſtatis inquietudine. Si quis autem hoc noſtrae largitatis Praeceptum quandoque violare aut irrumpere conatus fuerit, ſciat ſe compoſiturum centum Libras auri obrizi, medietatem Palatio noſtro, & medietatem ſaepe nominato Supponi, ejuſque heredibus ac proheredibus. Et ut hoc noſtrae Donationis Praeceptum futuris temporibus firmiorem in Dei nomine obtineat vigorem, manu propria ſubter confirmavimus, & anuli noſtri impreſſione inſigniri juſſimus.*

Signum Domni  *Hludowici ſereniſſimi Imperatoris Auguſti.*

Gauginus Notarius juſſu Imperiali recognovi.

Dat. III. Nonas Aprilis, Anno Chriſto propitio, Imperii Domni Hludowici piiſſimi Auguſti X. Indictione XI.

Actum Venuſiae, in Dei nomine feliciter. Amen.



Occurrit heic *Cortis*, ideſt Vicus, ſeu Villa *Malliacus*, cujus ſitum ignorare me fateor. *Felina* quidem adhuc nomen ſervat in Regienſium montibus, ibique Caſtellum cum ſuo diſtrictu & Eccleſia Parochiali. Donizo Cap. penult. Vitae Comitiſſae Mathildis narrat, quae poſtremis vitae ſuae annis eadem Principiſſa Eccleſiae Canoſſinae contulerit, inquiens:

Ejus

Ejus quocirca tribuit ſub jure Felinam
Egregiam Curtem, dantem fruges ſat
abunde.

Suppo autem heic memoratus non alius mihi fuiſſe creditur, quàm qui circiter Annum Chriſti DCCCLXXI. ab eodem Ludovico Auguſto conſtitutus fuit *Comes & Dux Piceni*. Plura ego de eo commentatus ſum in ſuperiori Diſſertatione VI. *de Marchionibus*. Quum ergo habeamus, haſce *Curtes* Sopponi conceſſas fuiſſe *jure proprio*, neque eidem tantummodo, ſed *& heredibus ac proheredibus ſuis in perpetuum habendas & poſſidendas:* nihil aliud expoſcitur, ut intelligatur, *Allodii* titulo, atque ab omni vinculo *Beneficii* immunia, tradita eadem loca Supponi fuiſſe. Et ſane animadvertere heic juvat alteram morum noſtri temporis differentiam ab antiquis. Nunc enim aut pleraque, aut cuncta, quae à Nobilibus viris Caſtella poſſidentur, *Beneficiario* ſeu *Feudali* dumtaxat titulo in eorum ditione eſſe ſolent. Contra exploratum eſt, antiquis Seculis complura A Caſtella, Villas, Vicos &c. inter *Allodialia* fuiſſe computata, hoc eſt, ita ſtabili ac proprio jure poſſeſſa, ut ſine nova Principum venia, non ſecus ac praedia, ad heredes tranſmitterentur. Quare quum ſecundùm Leges Langobardicas filii & filiae omnes legitimae patri ſuccederent, ſaepe accidebat, ut res individuae, B quales erant Caſtella & Eccleſiae, immo & ipſae Curtes, domus, ſylvae &c. non unum agnoſcerent dominum. Portionem quippe ſuam unuſquiſque è filiis poſſidebat. Tum filiis filiorum eamdem rem dividentibus, tot partes unius fundi aut Caſtelli fiebant, ut nonnunquam *vigeſima* atque *trigeſima* portio con- C ſobrinis ac nepotibus, eorumque filiis atque deſcendentibus obtingeret. Quod nunc in jure patronatus, aut in Feudis Langobardico more conceſſis factum quandoque videmus, tunc ſaepe in Allodiis, rebus nempe dividuis, accidebat. Alibi hujus conſuetudinis exempla attuli: nunc uno rem conficiam, hoc eſt Chartam D producendo, quae in Tabulario eximii Monaſterii Cavenſis legitur.

Donatio cum quibuſdam conditionibus facta Monaſterio Cavenſi Sanctae Trinitatis à Giſolfo filio Johannis Comitis, Anno 1094.

IN *nomine Domini Dei aeterni & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti. Anno ab Incarnatione ejus MXCIV. temporibus* Domini noſtri Rogerii *glorioſi* Ducis, *Menſe Octobris, Tertiâ Indictione. Dum coram praeſentia* Domni Petri *gratiâ Dei* Abbatis Monaſterii Sanctae & individuae Trinitatis, *quod conſtructum eſt* foris hanc Salernitanam Civitatem, *in loco Mitiliano eſſem ego Petrus Judex, tunc in mea praeſentia* Giſolfus filius quondam Joannis Co- E mitis, qui Clericus & Abbas fuit, *divinâ ſibi inſpiratione compulſus pro amore omnipotentis Dei, & ſalute ſuae animae ſicut ei congruum fuit, ſua voluntate per hanc Chartulam coram me, dum idonei intereſſent homines, optulit in praedicto Monaſterio ſanctae & individuae Trinitatis*, de duodecim partibus *integras duas partes, quas ei à ſuprascripto Genitore & Genitrice ſua habere*

bere pertinuit & pertinet, & totum & integrum, quantum ei alia ſua ratione habere pertinuit & pertinet de portionem, quam quondam Guaimario, qui patruelis frater *ſupraſcripti* Joannis Comitis fuit, *de tota Eccleſia Sanctae Dei Genitricis & ſemper Virginis Mariae, quam* Domina Sichelgaita Princeps Proabia ſua, quae Uxor fuit quondam Domini Johannis Principis Proabii ſui *à nobo ſundamine conſtruere fecit intra hanc praedictam Civitatem inter muro & muricino; & de omnibus rebus movilibus & immovilibus ejuſdem Eccleſiae intra hanc Civitatem & foris ubique pertinentibus, cum omnibus, quae intra hoc, quod ut dictum eſt, optulit, ſunt, cunctiſque ſuis pertinentiis, & cum vice de plateis, & anditis, & viis ſuis, & cum ſimili portione de omnibus muniminibus ex ipſis Eccleſia & rebus continentibus. Ea ratione, ut totum & integrum hoc, quod ipſe Giſolfus, ut ſupraſcriptum eſt, optulit, ſemper ſit in poteſtate ipſius Domni Abbatis & ſucceſſorum ejus & partium ſupraſcripti Monaſterii; & ipſe Domnus Abbas & ſucceſſores ejus, & pars ſupraſcripti Monaſterii licentiam habeant de eo facere quod voluerint. Tantum omni Anno, & dum ipſe Giſolfus vixerit, in Nativitate ſupraſcripti Domini noſtri Jeſu Chriſti, & in Paſcha Reſurrectionis ejus, & in Aſſumptione Sanctae Mariae, ipſe Domnus Abbas, ejuſque ſucceſſores, & pars ſupraſcripti Monaſterii per unamquamque ex ipſis Feſtivitatibus dirigant ipſo Giſolfo unum porium de oblatis ad faciendum ex eis, quod voluerit. Et omni tempore à modo & ſemper, quando voluerint, poteſtatem habeant ipſe Giſolfus & homines, quos voluerint, ad ipſam Eccleſiam pergere vel dirigere, & Sepulturam fabricatam, quam ipſe Genitor ipſius Giſolfi in atrio ipſius Eccleſiae habet, aperire & mundare, & foras ejicere, & conciare, qualiter voluerint, & juſtum fuerit, & cadavera virorum ſeu mulierum in eadem Sepultura ponere, & quod exinde ejectum fuerit, ibidem reducere, & ipſam Sepulturam reſtaurare, qualiter meruerit juſta ratione abſque omni datione. Et nullo tempore ipſe Domnus Abbas, ejuſque ſucceſſores, & pars ſupradicti Monaſterii non faciant, vel facere faciant in ipſam Sepulturam aliquam contrarietatem, ſet ſemper ipſam Sepulturam cum vice de via ſua maneat in dominio & poteſtate ipſius Giſolfi & heredum ejus ad faciendum de ea quod voluerint. Et per convenientiam ipſe Giſolfus juſſu ſupraſcripti Domni Abbatis guadiam Mirando Monacho pro parte ſupraſcripti Monaſterii dedit, & fidejuſſorem ei pro ejuſdem Monaſterii parte poſuit Ligorium Cognatum ſuum filium quondam Mauri, qui Butrumile dictus eſt, & pro ipſa guadia obligavit ſe & ſuos heredes ſemper defendere ipſi Domno Abbati, ejuſque Succeſſoribus & partibus ſupraſcripti Monaſterii integrum illud, quod in ipſo Monaſterio optulit, ſicut ſupraſcriptum eſt, in omni ordine & tenore, qualiter praelegitur, ab omnibus hominibus. Et ipſe Giſolfus licentiam tribuit, ut quando ipſe Domnus Abbas, & ejus ſucceſſores, & pars ſupraſcripti Monaſterii voluerint, poteſtatem habeant, illud per ſe defendere, qualiter voluerint, cum omnibus muniminibus & rationibus, quas de eo oſtenderint. Et ſi, ſicut ſuperius ſcriptum eſt, ipſe Giſolfus & ejus heredes non adimpleverint, & ſupraſcripta, vel ex eis cuiquam removere aut contradicere praeſumſerint, per ipſam guadiam obligavit ſe & ſuos heredes componere ipſi Domno Abbati ejuſque ſucceſſoribus, & partibus ſupraſcripti Monaſterii quingentos auri Solidos Conſtantin. & ſicut ſuperius ſcriptum eſt adimplere. Verumtamen*

A *men quoniam ex ipſis duodecim partibus de tota ſupraſcripta Eccleſia, & de omnibus ſupraſcriptis rebus ejus duas partes pertinent partibus ſupraſcripti Monaſterii, per datum* Guaimarii, qui fuit filius Domini Guidonis Ducis, filii Domini Guaimarii Principis.

Et duas Chartulas unius tenoris, hanc pro parte ſupraſcripti Monaſterii, & alteram pro parte ſupraſcripti Giſolfi tibi B *Johanni Notario ſcribere praecepi.*

✠ *Ego qui ſupra Petrus Judex.*

✠ *Ego Romoaldus Notarius me ſubſcripſi.*

Ego Joannes Notarius me ſubſcripſi.

Eo etiam nomine lubenter Chartam iſtam produco, quòd ad Genealogiam veterum Principum Salernitanorum illuſtrandam aliquid lucis ſuppeditare poſſit. Et hujus quidem *Giſolfi*, cui pater fuit *Johannes Comes*, & Proavus *Johannes Princeps*, meminit etiam Camillus Peregrinius in ſerie Principum Salerni. Quod ergo animadvertendum, antiqui Reges, & Auguſti nequaquam in unis *Beneficiis* liberalitatem ſuam erga Fideles & caros ſuos conſtringebant, ſed ſaepiſſime pleno jure in illos dona ſua transferre conſueverunt. Neque praedia tantùm, ſed & Caſtella eis munificentiſſime elargiebantur. Quam in rem omnium examini ſubjicere heic ſtatui aliquot Diplomata, ad antiquos *Tarviſii Comites* ſpectantia, qualia ad me miſit nobilis vir Henricus Comes de Collalto, Abbas Commendatarius Sancti Salvatoris, cujus praeclariſſimam Familiam monumenta, ut C alibi teſtatus ſum, ſatis indicant, originem duxiſſe ex ipſis vetuſtis Comitibus Tarviſinis.

Otto II. Imperator Byanzeno, Rambaldo, & Gaiberto fratribus omnia illorum jura confirmat, Anno 980.

I*N nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Otto divinâ favente clementiâ ...... fidelium aures inclinamus dev........ fidelium Sanctae Dei Eccleſiae, noſtrorumque praeſentium ſcilicet ac futurorum noverit ſolertia, qualiter interventu & petitione* Petri Papienſis Epiſcopi, *noſtrique dilecti Fidelis, per hanc noſtri Praecepti paginam, prout juſte & legaliter poſſumus, confirmamus & corroboramus* Byanzeno, Raimbaldo, Gaiberto fratribus, quondam Raimbaldi bonae memoriae filiis, *omnes res* & proprietates *ſuas a paterno & materno jure, ſeu per Praecepta noſtri Patris ac praedeceſſorum noſtrorum Regum & Imperatorum, vel per aliquas ſcriptiones Cartarum ab aliquibus hominibus juſte & legaliter tenent, vel tenere debent in Comitatu Terviſiano. Cortem videlicet unam* D *Lovadinam nomine vocatam, cum omnibus pertinentiis ſuis: item Monticellos, in quibus Sancti ...... eſt conſtructa Eccleſia cum omnibus noſtri Regni jure pertinentibus ad eoſdem Monticellos infra Fluvium, quod dicitur Plavis, aliud Flumen, quod Brenta nominatur, ſimul cum Alpibus, quae Maidre appellantur. Inſuper etiam Corticellam unam Eterſe* E *nominatam, cum ejus in integrum pertinentiis. Et quicquid viſi habere ſunt infra confines aquarum......... & in Comitatu Cenetenſe quicquid habere videntur in Caſtroforte, & in Comitatu ejus inter Solicum & Raboſum flumina, tam mortuorum, quàm publice...... ac etiam omnium rerum in omnibus....... vallibus, planiciebus, aquaticis, foſſatis, molendinis, piſcationibus, ſervis & ancil-*

ancillis, vineis ..... mobilibus & immobilibus ad jam dictas Cortes & loca pertinentibus ..... aut noſtrae tenere, & .... concedimus, donamus, & hujus noſtrae auctoritatis .... ut habeant, teneant, firmiterque poſſideant, omnium hominum contradictione remota tam ipſi, quàm ſui heredes. Inſuper etiam concedimus & perdonamus eiſdem .... & quicquid publice & etiam pertinet, omnium hominum .... & proprietates eorum reſidentium, ut habeant ipſi & eorum heredes hujus noſtrae auctoritatis pagina .... Inſuper omnes in A *ſuis hereditatibus reſidentes placitu trahendi, leges faciendi, lites ac contentiones finiendi, & quicquid publice ..... hactenus ab eis exigendi, Ducum, Marchionum ...... majorum & minorum contradictione ſubmota. Si quis autem, quod minime credimus, hoc noſtrum donationis atque confirmationis Praeceptum confringere praeſumpſerit, cognoſcat ......* B *Libras centum medietatem Camerae noſtrae, & medietatem praenominatis, Fratribus ſuiſque heredibus, vel quibus ipſi habendum decreverint. Quod ....*

Signum Domni Ottonis  *sereniſſimi Imperatoris, invictiſſimi Auguſti*

Data XVI. Calend. Julii, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCLXXX. Indictione V. Regni Domni & piiſſimi Ottonis XXV. Imperii verò XIII.

Actum in Palacio ....

Ottonis III. Imperatoris Diploma, quo confirmat Rambaldo Comiti Tarviſienſi illius Caſtra & Terras, Anno *996*.

IN nomine Sancte & individue Trinitatis. Otto divina favente clementia Imperator Auguſtus. Omnibus Sanctae Dei Eccleſiae, noſtriſque fidelibus praeſentibus & futuris notum eſſe volumus, qualiter interventu ac petitione Herimani Ducis, *& ob juge obſequium* Raimbaldi Comitis, *noſtrique fidelis, cuncta praedia, & quae a noſtro bonae memoriae Patre, vel a nobis per praecepta eidem Raimbaldo conceſſa ſunt, ſcilicet Caſtrum unum in Ruvigo, cum omnibus ſuis* C *pertinentiis, & Nerveſia, & Glavera, & Vedelagus, & infra Civitate Terviſii Caſacurva, & Silva Illeroſa, Burgulagus, & Aurilagus, donamus & firmiter per hanc paginam noſtrae juſſionis corroboramus, pro ut juſte & legaliter poſſumus. Idcirco jubentes praecipimus, ut nullus Dux, Marchio, Comes, nec aliqua perſona degens in finibus noſtri Regni,* D *praelibato Raimbaldo aliquod impedimentum exinde facere praeſumat &c.*

Signum Domni Ottonis  *invictiſſimi Imperatoris Auguſti.*

Heri-

Heribertus Cancellarius vice Petri Epiſcopi ....

Datum Pridie Idus Junii, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXCVI. Indictione IX. Anno autem Tertii Ottonis Regnantis XIII. Imperii Primo.

Actum in Fuligno feliciter. Amen.

Otto III. Auguſtus Rambaldo Comiti Tarviſii Caſtrum de Valle & alia donat, circiter Annum *996*.

A *IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Otto ...... Romanorum ...... Imperator Auguſtus .... noſcat omnium fidelium noſtrorum, praeſentium ſcilicet ac futurorum univerſitas, qualiter* Raimbaldus Tarviſienſis Comes, *noſterque dilectus & fidelis noſter humiliter adiit exorando celſitudinem, quatenus ſui ſervitii memores exiſteremus. Cujus itaque petitioni* Leonis Epiſcopi ..... B *de Caſtro de Valle vocatur in Yſtria ſui Comitatus eidem Raymbaldo cum omni cenſu addatur, ſive mercato ...... & cum campis, pratis, paſcuis, ſilvis, paludibus, piſcationibus, venationibus, cum omnibus ſibi pertinentibus .... poteſt miſſa in praeſenti largimur pagina .... & Yſtria ...... dedimus,* C *ſive .... mandavimus, prout juſte & legaliter .... Quicquid vero eidem Raymbaldo Comiti, noſtroque dilecto & fideli facere placuerit, libereque faciendi, vendendi, donandi licentiam, & ſuâ animâ judicandi, damus. Quin etiam ea, quae Raymbalo ...... vocatur, eidem Raymbaldo Comiti praedicto .... & omnes maſſaritias ...... Silva Torrunda dicitur, quam Conſtantius ...... ſive cum omnibus pertinentiis ſuis, vel quicquid ipſi Maſſarii ..... ſedeat .... jubemus, ut nullus Dux, Marchio, Comes, Vicecomes, vel aliqua Imperii noſtri perſona eum inde inquietare vel moleſtare audeat. Si quis autem hujus noſtri praecepti contradictor extiterit, ſciat ſe compoſiturum auri optimi Libras mille, medietatem Camerae noſtrae, & medietatem praefato Raymbaldo dilecto & fideli noſtro. Quod ut verius credatur, diligentiuſque a cunctis obſervetur, manu propria corroborantes, & ſigillo noſtro ſubtus juſſimus inſigniri.*

Signum Domni Ottonis  *ſereniſſimi & invictiſſimi ....*

Otto III. Rambaldo Comiti Tarviſino nonnulla donat, Anno 1000.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Tertius Otto, Dei gratiâ Romanorum Imperator Auguſtus. Noſcat omnium noſtrorum fidelium induſtria, praeſentium ſcilicet & futurorum, qualiter Heribertus Colonienſis Archiepiſcopus noſter dilectiſſimus fidelis *noſtram humiliter exorando aggreſſus eſt clementiam, quatenus praedia & terram ſive demortivam, ſive noſtro pertinentem Imperio*, Raimbaldo noſtro amabiliter fideli, Tarviſienſi videlicet Comiti, *ea quae videntur ſita, ſicuti Poſtuima firmat in Plave, & de altera parte uſque in Via Aſolina, & inde firmantem in Muſano, & de Muſano uſque in Capite Montis Belluni & de Monte Belluni per viam de Ruvigo firmantem in Plave, & iterum ſicut currit Plavis in Poſtuima,* A *Imperiali largiri dignaremur Praecepto. Cujus itaque petitioni noſtrae benignitatis animum praebentes, totam terram & praedia, ſeu demortiva, quae videntur in jam praenominatis locis & finibus, ac terminibus habere, vel quicquid inde in antea Raimbaldus Comes poterit aquirere, ei, prout juſte & legaliter poſſumus, Imperiali concedimus pagina. Inſuper* B *verò de Montecello quicquid antea per praeceptum habuit, confirmamus. Si quid inde remanſit, aut inveniri poteſt inde, eidem jam praeſato Raimbaldo ſimile praebemus pagina. Praecipientes verò jubemus, ut nullus Dux, Marchio, Vicecomes, Sculdaſſio, vel aliqua ſummiſſa perſona, hujus noſtrae auctoritatis praeceptum inquietare ſeu moleſtare* C *praeſumat. Si quis igitur &c.*

Signum Domni Ottonis  *invictiſſimi Regis.*

Heribertus Cancellarius in vice Petri Cumani Epiſcopi & Archicancellarii recognovi.

Dat. Anno Dominicae Incarnationis Milleſimo, Indictione XIII. Anno Tertii Ottonis Regni XVII. Imperii verò V.

Actum ad Sanctum Donninum.

Inter Chartas nobiliſſimi Aſceterii ſacrarum Virginum Sancti Zachariae Venetiis, donationem vidi factam eiſdem Sanctimonialibus ab ipſo *Rambaldo Comite Tarviſino* Anno MX. Ibidem quoque legebatur altera donatio Anno MXI. facta eidem Coenobio à *Rodoalda conjuge quondam Wangerii Comitis Tarviſini*, conſentientibus D *Johanne, & Germanico ejus filiis*, & *Almerico Epiſcopo*, ideſt Tarviſino. Scrutare nunc diligenter ejuſmodi Chartas. Cunctae *Allodium* ſive *Proprietatem* praeferunt, nullumque in eis veſtigium occurrit *Beneficii*. Neque diſpar alterum Diploma, quod in Tabulario eorumdem Comitum Collaltinorum adſervatur.

Otto

Ottonis III. Imperatoris Diploma, quo Dominico Candiano omnia illius bona & jura confirmat, Anno 998.

IN *nomine Sancte & individue Trinitatis. Tertius Otto divinâ favente clementiâ Romanorum Imperator Auguſtus. Noſtris fidelibus notum ſit, quod nos* Dominico Candiano filio Vitalis Candiani, *ob ſervitium & jugem fidelitatem ipſius, omnem hereditatem vel poſſeſſionem paterno vel materno jure ſibi pertinentem, ſeu quecumque de ſuo conquiſita habet, vel habere poterit, nec non & terram de Yſtria, unde ſibi Ravenne dedimus Inveſtituram, & omnia que habet, vel habere poterit cum terris, vinetis, pratis, paſcuis, aquis, ſervis & ancillis, navibus, omnibuſque rebus mobilibus & immobilibus, per hoc*

A *noſtrum Praeceptum confirmamus & penitus corroboramus. Eo videlicet ordine, ut ipſe ſuique heredes habeant, teneant, firmiterque poſſideant, habeantque poteſtatem tenendi, donandi, vendendi, cum eis Cartarum muniminibus, quibus ille comparavit vel acquiſivit, vel quicquid eorum animus decreverit faciendi, noſtra noſtrorumque Succeſſorum, & omnium*

B *hominum contradictione, moleſtatione, & diminoratione penitus remotâ. Praecipientes denique jubemus, ut nullus Dux, Archiepiſcopus, Epiſcopus, Marchio, Comes, Vicecomes, Sculdaſius, Gaſtaldio, nullaque noſtri Regni &c.*

Signum Domni Ottonis  *invictiſſimi Imperatoris Auguſti.*

Dat. III. Kalend. Junii Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXCVIII. Indictione XI. Anno Tertii Ottonis Regis XV. Imperii III.
Actum Romae feliciter. Deo gratias.

Antiquiores etiam tabulas dabo teſtes ejuſdem moris, quas acceptas refero inſigni Chartophylacio Monaſte-

C rii Placentini Benedictinorum Sancti Sixti.

Lotharius I. Imperator Eremberto ex Comitatu Aſtenſi donat Curtem Eburlas, Anno 839.

IN *nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti Dei aeterni. Hlotharius divinâ ordinante providentiâ Imperator Auguſtus. Dignum eſt, ut Imperialis dignitas his, qui ſe tota fidelitate ſuis obſequiis ſubmittunt, condignis beneficiis ſublimen-*

D *tur. Quapropter cunctorum fidelium ſanctae Dëi Eccleſiae, noſtrorumque cognoſcat ſolertia, quia nos cuidam* Fideli noſtro Eremberto *nomine* ex Comitatu Haſtenſe *quemdam Curtem noſtram Eburlas cum omnibus mancipiis, pertinentiis,*

nentiis, & adjacentiis ad ſe pertinentibus vel aſpicientibus, proprietario jure *contulimus*, hac de noſtro in ſuo, ſuorumque heredum dominio libere tranſtulimus poſſidendo. *Unde pro firmitatis gratia ei hanc noſtram auctoritatem fieri juſſimus, per quam praecipimus, ut ab hinc & deinceps per hanc noſtram auctoritatem eamdem Curtem cum omnibus mancipiis, pertinentiis, & adjacentiis ſuis, judiciariaque ditione*, pro-

A prietario jure teneat atque poſſideat, *abſque cujuſpiam contrarietate vel repetitione*, ſeu faciat exinde quicquid voluerit tam ipſe quamque heredes ipſius. *Ut quoque haec noſtra auctoritas pleniorem in Dei nomine habeat vigorem, & per futura tempora inconvulſam obtineat firmitatem, manu propria ſubter*
B *eam firmavimus, & anuli noſtri impreſſione adſignari juſſimus.*

Signum  *Hlotharii ſereniſſimi Auguſti.*

Drudemirus Subdiaconus atque Notarius ad vicem Agilmari recognovi & ſubſcripſi.

Locus ✠ Sigilli.

Data IV. Nonas Maji, Anno Chriſto propitio, Imperii Domni Hlotharii Pii Imperatoris XIX. Indictione II.

Actum Papiae Civitate Palatio.

In hiſce Diplomatis jam deprehendiſti notas apertiſſimas non *Beneficii*, ſed *Allodii*, ab Auguſtis conceſſi. Hoc enim indicant illa verba *Proprietario jure*; quemadmodum & alia: *ac de noſtro in ſuo, ſuorumque heredum dominio libere tranſtulimus poſſidendo*: nec non & ea; ut *proprietario jure teneat atque poſſideat; ſeu faciat exinde quicquid voluerit tam ipſe, quamque heredes ipſius*. Neque tantùm *Allodia* Fidelibus ſuis contribuebant olim Auguſti, ſed ipſa *Beneficia* à poteſtate ac jure ſuo dimittentes, perpetua donatione in aliorum jus transferebant. Plura autem Diplomata ſuperſunt, in quibus Imperatores & Reges alicui bona, *quae ipſe ordine poſſidet Beneficiario, ad Proprium* concedunt: *datâ licentiâ, ut quicquid*

C *elegerit, vel voluerit, ſicut & de reliquis Proprietatis ſuae rebus, abſque alicujus poteſtatis contradictione faciat.* Hiſce, aliiſque ejuſmodi verbis, quod antea *Beneficii* titulo poſſidebatur, *Proprietatis* deinde, ſeu *Allodii* nomine poſſeſſum, ad quoſcumque heredes deferre licebat. Quod etiam animadvertas velim, ſi quis Vaſſallus
D Beneficio aliquo ab Eccleſiis dato fruens, in Regem delinquebat, Beneficium ipſum devolvebatur ad Regium Fiſcum; neque illud recipere poterat Eccleſia, niſi per novam Principis largitionem. Vide Chartam à Baluzio editam Tomo II. Capitular. pag. 1500. ubi Anno DCCCLXXVII.
E *quidam noſter fidelis* (ideſt Vaſſus) *Adelbertus nomine Alodium ſuum &c. Coenobio* (Sancti Germani Antiſſiodorenſis)

renſis) *liberalitatis munificentia per Chartarum inſtrumenta contulit. Abbas verò memorati Coenobii & reliqui Fratres ipſum Allodium jure Beneficiario & uſufructuario eidem Adelberto denuo conferre ſtuduerunt. Sed poſt haec ob illius negligentiam in Fiſcum noſtrum legaliter devenit. Et quia praefato Coenobio non aliter legitime, poſtquam in Fiſcum noſtrum deciderat, reddi poterat, niſi per praeceptum noſtrae auctoritatis &c.* Haec ſunt verba Caroli Calvi Imperatoris in Diplomate per Baluzium evulgato. Idem verò ritus adhuc perdurat inter Imperii Leges. Neque id mirum. Nam vel ſi quando Reges ipſi Monaſteria Monachis per iniquam conſuetudinem eripiebant, ut ea Beneficii titulo ſuis Vaſſis elargi-

A
rentur, de qua re infra mihi erit ſermo in Diſſertatione LXXXIII. *de Monaſter. in Benefic. dat.* novâ conceſſione opus erat, ut ſacris Locis eadem reſtituerentur. Teſtis hujus moris, ut reliqua monumenta praeteream, erit nobis ejuſdem Caroli Calvi Diploma, cujus elegans archetypum, quamquam alicubi corroſum,
B
vidi in Tabulario Capituli Canonicorum Arretinorum. Ibi Carolus, nondum Imperator inunctus, dum Romam pergeret, Arretinae Eccleſiae Monaſteriolum donat, & cuncta ad illud ſpectantia, ſicut *ea Berulfus Imperialis Vaſſus Beneficiario ordine viſus eſt habuiſſe.* Sed juvat ipſum Diploma producere, utpote ha-
C
ctenus luce carens.

Caroli Calvi Franciae ac Italiae Regis Diploma, quo Eccleſiae Arretinae ad luminaria concinnanda concedit Monaſterium S. Angeli, & Fiſcum Ajalta, Anno 875.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Karolus gratiâ Dei Rex.
D
Si Loca Deo dicata ſeu procerum hominum inſidiis, ſeu neglectu quolibet adnihilata reſtauramus, & ad priſtinum ſtatum reducimus, procul dubio à Domino noſtro Jeſu Chriſto id nobis recompenſari non dubitamus. Quapropter omnium fidelium Sanctae Dei Eccleſiae, noſtrorumque praeſentium ac futurorum noverit induſtria, quia ſicut Johanne
E
venerabili Aretino Epiſcopo *ſuggerente didicimus, Monaſteriolum Sancti Angeli honore conſtructum, Monachorumque uſibus collatum quondam exſtitit, ſed nunc non ſolùm Monachis caret, verùm etiam omni neglectu fatiſcit. Unde nos conſiderantes ejus miſericordiam, qui nos ad hoc culmen provexit, ut & deſtituta reſtauremus & neglecta, eo favente, ob cujus amorem constructa ſunt, recuperemus: concedimus praefatum Monaſteriolum cum omnibus ad ſe pertinentibus rebus ac familiis, & offerimus Eccleſiae beati Donati, ubi ejus ſanctiſſimum Corpus humatum eſt, ad luminaria concinnanda, & ibidem Deo famulantium ſt....... providenda & miniſtranda, in integrum & ubi aliquid ad id pertinere dinoſcitur, cum Eccleſiis ac domibus domnicatis & colonitiis, ſervis & aldionibus utriuſque ſexus: ideſt Colonariam & reliqua*, quae ſicut ea Berulfus Imperialis Vaſſus Beneficiario ordine viſus eſt habuiſſe ...... *cum vineis, campis, pratis, ſilvis, paſcuis, aquis, aquarumque decurſibus, cultis & incultis, praefato beato Donato ob remedium animae meae, cariſſimaeque conjugis, & amantiſſimae prolis hereditario jure in perpetuum oſfero poſſidenda. Simulque concedimus ei*

Fiſcum

A *Fiſcum noſtrum, quod dicitur Ajalta, cum omnibus ad ſe pertinentibus de Turri in integrum, & in locis Spungiano, Materno, Curreco, vel ubicumque infra Comitatum Aretinum praeſens Fiſcus aliquid habet, cum Eccleſiis, domibus... pratis, paſcuis, ſilvis .... jam dicto beato Donato trado & in perpetuum Eccleſiae ſuae habendum concedimus, eo videlicet ordine, ut quicquid Epiſcopus, qui pro tempore fuerit, ad utilitatem ipſius proſpexerit, exinde liberam habeat poteſtatem, ceu de reliquis rebus longevis retro temporibus poſſeſſis. Ut verò hoc noſtrum munus per cuncta Deo favente tempora inviolatum permaneat, manu propria ſubter firmavimus, & anulo noſtro ſigillari juſſimus.*

Signum Karoli  *glorioſiſſimi Regis.*

Audacher Notarius ad vicem Gozlani recognovit & ſubſcripſit.

Locus ✠ Sigilli cerei deperditi.

Datum III. Kalend. Octobris, Indictione IX. Anno XXXVI. regnante Karolo Rege, & in ſucceſſione Hlotharii VI. & ſucceſſionis Hluduvici I.

Actum Papia Civitate.

B Habemus heic Carolum Calvum Franciae Occidentalis Regem, & recèns Italico Regno potitum, qui Annum Primum hujus Regni dinumerare incipit ſub titulo *Succeſſionis Hluaowici*, hoc eſt, Ludovici II. Auguſti, proxime praeterito Menſe Auguſto vitâ functi. Iter in Italiam Kalendis Septembribus Anni 875. Calvus ſuſceperat. En ipſum ejuſdem C Menſis die 29. jam ab Italis Regem conſalutatum. Dixi non ſemel, eam fuiſſe *Allodiorum* naturam, ut liberum Domino foret quemcumque de iis contractum inire, veluti de re propria, neque Regum inveſtiturâ aut conceſſione novâ opus fuiſſe. Verùm en tibi Diploma Ludovici III. Italiae Regis, Johanni Presbytero *concedentis & confirmantis jure Proprietario Cortem Mercoriatico in territorio Regienſi, quam ipſe ab anteceſſoribus noſtris per Praeceptum juſte & legaliter obtinuit.* Ergo, inquies, Allodia quoque Beneficiorum legibus obnoxia fuere, quando à novis Regibus eorum Inveſtitura & confirmatio petenda erat. Sed praeſtat ipſum Diploma integrum proferre, cujus archetypum vidi in Chartario Capituli Canonicorum Regienſium.

Confir-

Confirmatio Curtis Mercoratici facta Johanni Presbytero à Ludovico III. Italiae Rege, poſtea Imperatore, Anno 900.

A *IN nomine Sanctę & individuę Trinitatis. Hludovicus divinâ favente clementiâ Rex. Si neceſſitatibus atque utilitatibus fidelium noſtrorum, divini cultus amore faventes, ſubvenire curamus, procul dubio fructum divini muneris à Domino conſequi non dubitamus, imitantes veſtigia predeceſſorum Patrum noſtrorum Regum piorum. Quapropter* B *notum eſſe volumus omnibus ſanctę Dei Eccleſię fidelibus & noſtris tam preſentibus quam & futuris, quia quidam fideles noſtri* Adelelmus *inclitus* Comes *ſtrenuuſque* Conſiliarius noſter, *nec non &* Raterius *noſter dilectus* Comes, *noſtram adeuntes ſerenitatem, enixius poſtulaverunt, quatinus cuidam Fideli noſtro* Johanni Presbitero *Cortem quan-* C *dam noſtram, que dicitur Mercoriatico, in territorio Regienſi, que hactenus pertinuit ad eundem Comitatum, & ipſe ab anteceſſoribus noſtris per preceptum juſte & legaliter obtinuit; Nos iterum ei Precepto auctoritatis noſtre* jure Proprietario *concederemus, & confirmaremus. Quorum precibus aſſenſum prebentes, hoc ſerenitatis noſtre Preceptum con-* D *ſcribi decrevimus, per quod predictus Presbiter Johannes, ſuique heredes, vel cuicumque dederint eamdem Cortem Mercoriaticum conſiſtentem, ut jam dictum eſt, in Comitatu Regenſi, cum omnibus rebus inibi pertinentibus vel aſpicientibus, tam manſis, quàm caſis, maſſaritiis, diverſiſque territoriis, pratis, paſcuis, vineis, campis, cultis & incultis, ſilvis, arboribus pomiferis & inpomiferis, montibus, planitiebus, ripis, rupinis, aquis, aquarumque decurſibus, poſtis ſeu & molendinis, atque piſcationibus & familiis utriuſque ſexus, de noſtro jure & dominio in ejus jus & poteſtatem modis omnibus* jure Proprietario, quae ab anteceſſoribus noſtris juſte & legaliter obtinuit, nos ei concedimus, & confirmamus, ut habeat, teneat, atque poſſideat, faciatque exinde quicquid ejus decreverit animus. *Et volumus, poteſtatemque habeat donandi, vendendi, commutandi, ſeu pro anima judicandi, vel quicquid voluerit faciendi, remota totius poteſtatis inquietudine. Si quis autem contra hoc noſtre Inſtitutionis Preceptum in aliquo violare preſumpſerit, ſciat ſe compoſiturum auri optimi Libras triginta, medietatem Palatio noſtro, & medietatem prefato Johanni Presbitero, ſuiſque heredibus ac proheredibus. Et ut hec noſtre preceptionis auctoritas noſtris, futuriſque temporibus inconvulſam atque inviolabilem obtineat firmitatem, manu propria ſubter roborantes, anuli noſtri impreſſione inſigniri juſſimus.*

Signum Domni  *Hludovici glorioſiſſimi Regis.*

Arnulfus Notarius ad vicem Liutuardi Epiſcopi recognovi.

Locus Sigilli ✠ cerei deperditi.

Datum Pridie Idus Octobris, Anno Incarnationis Dominice DCCCC. Indictione IV. Anno verò Domni Hludovici glorioſiſſimi Regis in Italia Primo.

Actum Olonne feliciter.

A Affine huic accipe alterum Diploma, ad Berengarium I. Auguſtum ſpectans, cujus autographum adſervatum in Archivo celeberrimi Monaſterii Sancti Zenonis Veronenſis ego prae oculis habui.

Conceſſio ſive Confirmatio Curtis Breoni facta Berctelo filio Teutelmi à Berengario I. Imperatore, Anno 920.

B IN *nomine Domini Dei aeterni. Berengarius divinà favente clementià Imperator Auguſtus. Noverit omnium fidelium ſanctae Dei Eccleſiae, noſtrorumq; preſentium ſcilicet, & futurorum induſtria*, Odelricum *glorioſum* Marchionem, *dilectumque* Fidelem noſtrum, *humiliter noſtram exoraſſe clementiam, quatenus quandam Curtem,*
C *que Breoni dicitur, & nominatur Senevelio, ſuiſque appendiciis, Vaone videlicet & Vigolongo, cuidam* Fideli noſtro Berctelo *in integrum, ſicut* pater ſuus Teutelmus *eandem Curtem detinuit, concedere* jure Proprietario *dignaremur. Cujus precibus acclinati, eandem Curtem, que nominatur Senevollo, ſuiſque appenditiis, Vaone, videlicet &*
D *Vigolongo prenominato fideli noſtro Berctelo in integrum, ſicut ſuus pater Teutelmus prelibatam Curtem detinuit*, perhenni jure, Proprietario nomine concedimus & largimur, ac de noſtro jure & dominio in ejus jus & dominium omnino transfundimus ac delegamus, *una cum caſis, terris, vineis, campis, pratis, paſcuis, ſilvis, ſalectis, ſacionibus, aquis, aquarumque decurſibus, molendinis, piſcationibus, montibus, vallibus, planiciebus, paludibus, penſionibus, cerretis, olivetis, rovoretis, caſtanetis, ſervis & ancillis, aldionibus & aldianas, omnibuſque ad ſe juſte & legaliter pertinentibus: ad habendum, tenendum, vendendum, commutandum, alienandum, pro anima judicandum, & quicquid voluerit faciendum, totius poteſtatis contradictione remota. Si quis igitur hoc noſtre auctoritatis & conceſſionis Preceptum infringere vel violare aliquando temptaverit, ſciat ſe compoſiturum auri optimi Libras ſeptuaginta, medietatem Camere noſtre, & medietatem jam prenominato Berctelo, ſuiſque heredibus &c.*

Signum Domni  *Berengarii Sereniſſimi Imperatoris Auguſti.*

Johan-

Johannes Epiſcopus & Cancellarius ad vicem Ardingi Epiſcopi & Archicancellarii recognovi & ſubſcripſi.

Locus Sigilli ✠ cerei deperditi.

Data VIII. Idus Septembris, Anno Dominice Incarnationis DCCCCXX. Domni verò Berengarii ſereniſſimi Regi XXXIII. Imperii autem ſui V. Indictione VIII.

Actum Papiae, in Chriſti nomine feliciter. Amen.

Uti quiſque videre poteſt, Curtem hanc in Allodium ſive *perenni jure*, & *Proprietario nomine*, *Berctilus Fidelis*, hoc eſt Vaſſus, ab Imperatore impetrat. Atqui eadem illa eſt, quam illius *pater Teutelmus jure* eodem *Proprietario* poſſederat. Quidnam liberius, quàm quod Proprium eſt? Et nihilo ſecius nova ejuſdem Curtis conceſſio ſeu confirmatio à filio impetranda fuit. Et quidem Auguſtus ille ait: *Concedimus & largimur, ac de noſtro jure & dominio in ejus jus & dominium omnino transfundimus &c.* Sed animadvertendum eſt, quaeſita hujuſmodi Diplomata fuiſſe à pleriſque etiam Allodiorum dominis, ut major exinde quies & tutela accederet antiquo ſuo juri & poſſeſſioni per novam conceſſionem ſeu confirmationem novi Principis, ſupremi terrarum illarum domini. Potiſſimum verò id ſibi procurandum cenſebant, quibus erant praedia, à Regibus aut donationis, aut alio titulo ad ipſos translata. Verebatur enim quiſque, ne Fiſcus veterem poſſeſſionem repetens, moleſtiam ſub novo Principe ſibi crearet. Praeterea ſupremum Dominum ejuſmodi ratione agnoſcentes, ejuſque Privilegio muniti, immunitatem majorem à potentium vexatione conſequebantur. Quam rem altero exemplo confirmatam volo. Lotharius I. Auguſtus Monaſterio Ticinenſi Sanctae Mariae Theodatae, nunc *della Poſterla*, quamdam muri publici partem conceſſerat. Attamen *Caila* ſacri loci Abbatiſſa, ac ſi de Beneficiaria re ageretur, ad Ludovicum II. Imperatorem Lotharii filium ſuas preces detulit, ut idem donum Aſceterio ſuo nova conceſſione firmaretur: quod & factum fuit. Ita *Deodata* altera Parthenonis illius Abbatiſſa, idem poſtulandum arbitrata eſt à Berengario I. Italiae Rege, quum tamen *Allodii*, non *Beneficii*, titulo facta fuerit prima donatio. Utrumque Diploma ex Tabulario Coenobii illius deſcripſi. In primo faciem quidem archetypi vidi; ſed nullum ibi, ſi bene memini, erat veſtigium Sigilli antea appoſiti.

 Diplo-

Diploma Ludovici II. Imperatoris, quo Cailae Abbatiſſae Monaſterii Sanctae Mariae Theodatae Ticinenſis confirmat donationem muri publici ejuſdem Urbis, Anno 871.

IN nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti Dei aeterni. Hludowicus gratiâ Dei Imperator Auguſtus. *Si circa &c. Igitur omnium fidelium ſanctae Dei Eccleſiae, noſtrorumque noverit induſtria, qualiter quaedam Dei ancilla* Aſia quondam Abbatiſſa Monaſterii ſanctae Dei Genitricis Mariae *pro diverſis utilitatibus ejuſdem Monaſterii expetiit praecepta à Domino ac Genitore noſtro Hlothario Imperatore de quadam terra muroque juxta Monaſterium ipſum &c. Nos autem precibus* Cailae ipſius Monaſterii *religioſae* Abbatiſſae, *atque Congregationis e-* A *jus ſtimulati, ob animae noſtrae mercedem pie conſiderantes haec omnia, ſicut à Domino ac Genitore noſtro conceſſa ſunt, inconvulſe concedimus ac firmamus &c. Precipientes ergo jubemus, ut nemo fidelium noſtrorum parti predicti Monaſterii de his omnibus, quae ſupra à nobis conceſſa ſunt, quolibet tempore ullam prae-* B *ſumat inferre moleſtiam aut contrarietatem, ſed ſub omni integritate, ſicut à nobis conceſſa ſunt, & hac noſtra auctoritate condonata ſunt, perenniter ad utilitatem Monaſterii ſine diminutione permaneant &c.*

Signum  *Domni Hludowici ſereniſſimi Auguſti.*

Et ego Gauginus Sacerdos atque Cappellanus juſſu ipſius Sereniſſimi Auguſti ſcripſi &c. . . . .

Acta Beneventi.

Data XVIII. Kalend. Majas, Anno Chriſto propitio Imperii Sereniſſimi Auguſti Domni Hludowici XXII. Indictione IV. feliciter in Domino Amen.

Berengarius I. Italiae Rex Monaſterio Sanctae Mariae Theodatae Ticinenſis donat quamdam partem muri publici ejuſdem Civitatis, Anno 913.

IN *nomine Domini Dei aeterni. Berengarius Rex. Si ſanctis ac venerabilibus locis temporalis ſubſidii opem impendimus, ad cumulum divinae remunerationis id nobis pertinere confidimus. Preinde noverit omnium fidelium ſanctae* C *Dei Eccleſiae, noſtrorumque preſentium ſcilicet ac futurorum induſtria; quoniam* Riſinda *religioſiſſima* Monaſterii Deodatae Abbatiſſa, *per* Johannem *reverentiſſimum ſanctae* Ticinenſis Eccleſiae Epiſcopum, *devota ſupplicatione noſtram*

ſtram exoravit clementiam, quatenus eidem ſancto & venerabili Monaſterio quandam partem muri publici Civitatis Papie, habentem in longitudine pedes legitimos nonaginta unum, jure proprietario *pro utilitate atque opportunitate prefati Monaſterii uſque in perpetuum concedere dignaremur. Cui à Septentrionali parte infra murum ipſius Civitatis adjacet hereditas Gotfredi, ab Oriente verò, & Occidente, atque Meridie circum cingitur poſſeſſionibus jam dicti Monaſterii. Cujus precibus acclinati, & amore Dei, Sanctaeque ſemper Virginis Mariae ſuccenſi, eundem murum prefato Monaſterio perpetualiter concedimus & largimur, ac* de noſtro jure & dominio in ejus jus & dominium tranſfundimus ac delegamus, *ſicut pretaxata declarant confinia; hoc in mandatis dantes, ut eundem murum pars prefati Monaſterii frangat, & portas ad utilitatem ipſius ſancti loci faciat; & quodcumque voluerit aedificium poteſtative inibi conſtruat noſtrâ magnificâ & Regali auctoritate, ſopitâ omni publicâ repetitione. Si quis igitur hoc noſtrae conceſſionis preceptum infringere vel violare temptaverit, ſciat ſe compoſiturum auri optimi Libras centum, medietatem Camerae noſtrae, & medietatem praedictae Riſindae venerabili Abbatiſſae, ejuſque ſucceſſoribus. Quod ut verius credatur, & diligentius obſervetur, manu propria roborantes, de anulo noſtro ſubter inſigniri juſſimus.*

Signum Domni  *Berengarii ſereniſſimi Regis.*

Johannes Cancellarius ad vicem Ardingi Epiſcopi & Archicancellarii recognovi & ſubſcripſi.

Locus Sigilli ✠ cerei deperditi.

Data IV. Idus Auguſti, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXIII. Domni verò Berengarii piiſſimi Regis XXVI. Indictione Prima.

Actum Papiae in Chriſti nomine feliciter. Amen.

Ad *Feuda*, ſive *Feoda*, quod attinet, quoniam de iis integra volumina in Juriſperitorum pluteis proſtant, paucis rem expediam. Hujus vocis fortaſſis adhuc parum comperta eſt origo. Alii à *Foedere*, alii à *Fidelitate* vel *Fide* alii à Germanicis vel Danicis vocibus illam deduxere. Seldenus, Cantarellus, Voſſius, & alii opinionem hanc praeferunt, ut *Feodum* ſignificet *mercedem* ſive *ſtipendium*, illudque definiunt, nempe *Jus praedio alieno ſemper utendi & fruendi, et datum lege, ut qui Beneficium hoc accepit, obſtrictus ſit ad militiam pro Domino, vel aliquid ſervitium bona fide praeſtandum*. Nuper etiam Clariſs. Vir Marchio Scipio Maffejus, quum in Papyro vetuſtiſſima venditionis oſtendiſſet *ſex uncias fundi nulli antea donatas, commutatas, infeduciatas &c.* hanc conjecturam propoſuit. *Forſe dal*

verbo

verbo Infeduciare non più ſcopertoſi, ch' io ſappia, provenne quello d' Infeudare, e così il nome di Feudo, del quale originazioni ſono ſtate ſpeculate Daniche e Saſſoniche. An primùm prodierit verbum *Infeduciare*, quum idem ſit atque *Infiduciare*, Du-Cangius in Gloſſar. Latin. ad vocem *Fiducia* oſtendere poterit. In praecedenti quoque Diſſertat. X. de *Minor. Juſt. Miniſtris*, Charta Lucenſis Anni DCCCXXII. *Infeduciare* habet. At quod eſt ad originem *Feudi*, vereor ut quiſquam ejuſmodi conjecturae ſubſcribat. Nihil aliud antiquis fuit *Fiduciare*, ſive *Infiduciare*, quum de fundis agebatur, niſi *pignori dare* ſive *oppignerare*, quamquam cenſuerit Iſidorus, exiguum aliquod diſcrimen intercedere inter *Fiduciam*, & *Pignus*. Liutprandus Langobardorum Rex in Lege V. Lib. 6. Anno DCCXXIV. promulgata (ut habetur Part. II. Tomi I. Rer. Italicarum) agit de *Infante*, *qui res ſuas cuicumque vendide-* A *rit*, *aut Infiduciaverit*. At aliud eſt *Pignus*, aliud *Feudum*, uti etiam aliud *Emphyteuſis*, & *Pignus*. Quare etiam poſt invectum nomen *Feudi*, antiquo eodem ſenſu perrexerunt Itali adhibere vocem *Infiduciare*. In Charta Anni MLIII. apud Puricellium in Monumentis Baſilicae Ambroſianae, *Alicui dare*, *vel commutare*, *vel libellare*, B *vel venumdare*, *aut in Beneficium dare*, *ſive per Pignus Infiduciare*. Ubi vides, diverſa duo fuiſſe, in *Beneficium*, ſive *Feudum dare*, & *per Pignus Infiduciare*.

Liceat praeterea mihi Chartam producere, quam acceptam refero ſingulari erga me humanitati celeberrimi Viri D. Guidonis Grandii Abbatis Camaldulenſis, & publici in Licaeo C Piſano Mathematicae Profeſſoris. Eam ille reſcripſit ex authentico exiſtente in Archivo Archiepiſcopii Piſani. Ibi agitur de vendendis *praediis tam Commendatis*, *quam Infiduciatis*, hoc eſt de Allodiis: nam Feudalium rerum interdicta erat alienatio.

Concordia inter Bonifacium Marchionem, poſtea Tuſciae Ducem, & Magefredum Ubaldi filium, de permutandis variis Caſtris & praediis, Anno 1034.

IN Chriſti nomine &c. Die Sexto Calendas Aprilis, in loco, que vocatur Mantua, in preſentia bonorum ominum, corum nomina ſubter leguntur: ſtetit atque convenit inter Bonefacius Marchio, filius quondam Teudaldi itemque Marchio, *necnon inter Magefredus filius quondam Ubaldi, ut ab hodie uſque ad terminum VII. Calendas Madii debent ſe conjungere ambes partes ad locum, que vocatur Maſima . . . . . as, in preſentia* Ugoni Comitis, *& quale ejus ante alterum ibi venerit, expectet alterum uſque ad occaſum Solis. Et cum ibi conjuncti fuerint, tunc predictus Magefredus debet facere Cartula venditionis,* D *& Conjuge ſua debet facere Cartulam de ſua portione, quam ſibi pertinet de illa hereditate in domo ſua in Miſſo predicti Bonefacii, & ibi in judicio laudare. Inſuper predictus Bonefacius, aut in quale perſona ipſe Bonefacius elierit, nominative de ſua portione, que eſt medietas de Caſtro uno, quod nominatur Scanellum, & in circuitu ejuſdem Caſtri cum duo-* E *centis tornaturis, ſimul & medietatem de ſua portione de caſis & omnibus rebus ad eodem Caſtro & Curte pertinentibus, verum etiam & medietatem de omnibus Caſtris, & Cappellis, ſive caſis domnicatis, & maſſariciis, & rebus domui coltile, atque univerſiſque rebus terri-*

territoriiſque, condam Ademarius Avius ſuorum ab uno anno in retro detinuit, antequam mortuus fuit: ſed & nunc Mageſredus detinet tam de propriis, quamque Comendaticiis *vel* Infiduciatis *rebus in montaneis locis à Monte Mauriſini, & à Salterno, & ad ipſo Monte uſque ad Reno in ſurſum, medietatem; in planiciebus vero locis, ſicut idem cernitur à Monte Mauriſini ſubterius uſque à paludibus, & ad ipſo Monte uſque ad Savi, & à palude uſque ad Alpem, tertiam partem; de Servis vero & Ancillis, Aldiones & Aldiane in montaneis locis in predictis rebus abitantibus, de ſua portione ſimiliter medietatem: in planiciebus vero habitantibus, eſeptis illis, qui aſidue de domnicata ſtipendia vivunt. Eo die in preſentia ſupraſcripti Ugoni Comiti predictus Magiſredus ſine Dei impedimento debent ipſa Cartula judicio laudare & exſpendere ſi....... Judices predicti Boneſacii judicaverint, & quantum predictus Mageſredus ab illa die in antea de predictis rebus, que condam Admarius detinuit, adqueſierit tam in montibus quam in planiciis, predictus Boneſacius debet abere medietatem tam de prediis, quàm de* Comendatis, *&* Infiduciatis *rebus. Et inſuper promiſit ipſe Mangeſredus predicti Boneſacii ſacere ſecuritatem ſacramenti per ſuum Nuncium in illa die de ipſis rebus, unde ipſe & Conjuge ſua, Carta ſecerit, & de omnibus aliis rebus, que ipſe nunc detinent, aut ei evenerit de rebus communis acquiſitis, ut ipſa ei tollere non debent, nec ſecerit tollere, nec ejus jura, vel membra, neque ullam apprenſionem ad ſuum damnum. Et taliter obligavit ſe ipſe Mageſredus, ut ſi hec omnia, que ſupra legitur, taliter non adimpleverit, qualiter ſupra legitur, & ſuam portionem de Caſtro & Curte, que dicitur Renzuli, deveniant in poteſtate*

A *predicti Boneſacii proprietario jure, & ſaciad ipſe & ſuos heredes quicquit voluerit, ſine omni contradictione predicti Magiſredi, ſuorumque heredibus. Et ipſe Boniſacio Marchio una cum* Richilda Conjuge ſua *debent ſacere in predicto Mageſredo, ſeu in ſuo Miſſo Cartula vendictionis, ſeu oblicacionis de illa medietatem, que predictus Mageſredus nunc*

B *detinet de ſua portione debet dare Boniſacio Marchioni de illis rebus, que Admarius detinebat ab uno anno, antequam mortuus fuiſſet, medietatem à Monte Maureſini, & à Salterno in ſurſum uſque ad Alpe: in planiciebus verò..... ipſo Monte Maureſini ſubterius uſque ad Savis, à palude uſque ad Alpe, due portiones debet abere predictus Mageſre-*

C *dus..... de omnibus rebus, que quondam Admarius detinuit, & ipſe Mageſredus nunc detinent. Et ipſe Boneſacius debet ſacere Cartam, & predictus Mageſredus de duocentis tornaturis infra Plebem Sancti Petri, que vocatur in Barbarorum, de ſimiliter bonis rebus, que quondam Admarius detinuit, deinceps adqueſierint tam in montibus quam*

D *in planiciis, ipſe Mangeſredus debet abere medietatem de prediis, & porcariis, quamque de* Comendatis *vel* Infiduciatis *rebus. Et inſuper promiſit ipſe Boneſacius ſacere ſecuritatem ſacramenti ad ſuum Nuncium de ipſis rebus, unde ipſe Boneſacius Cartam ſecerit, & de omnibus aliis, quem ipſe detinent, aut tenere evenerit de rebus univerſis adqui-*

E *ſitis, ut ipſe & tollere non debent, nec ſecerit tollere nec jura nec membra, neque ullam apenſionem ad ſuum damnum. Et ipſe Boneſacius debet cum Conjuge ſua laudare & expendere, ſicuti Judices predicti Mageſredi judicaverint. Et taliter ſpopondit & oblicavit ſe predictus Boneſacius: ut ſi predictus Mageſredus & omnia, que ſupra legitur, adimplere voluerit, & ipſe Boneſacius*

facius ſe ſubtraxerit, aut amplius deacquiſierit, tam predictus Mageſredus a bead predicta Corte & Caſtro de Monte Renzoli proprietario jure, & faciad quicquit voluerit, ſine contradictione predicti Boneſacii, ſuiſque heredibus. Et in eo tinore, ut ſupra legitur, Boneſacius filius quondam Enrici de ſua portione de omnibus rebus, ſeu Servos & Ancillas, quas de quondam Adamarius fuit, & ipſe Boneſacius Enrici filius nunc detinet, excepto illis omnibus rebus, ſeu Servos & Ancillas, que ſunt . . . . . ſimulque de predicto Caſtro & Curte que nominatur Monte Renzuli ublicavit adverſum predictum Boniſacium, quemadmodum fecit Mageſredus, ut ſupra legitur; & Boneſacius Marchio ſimiliter promiſit facere Boniſacio Enrici filio, ſicuti debet facere predicto Mangeſredo.

Factum eſt hoc tempore Domni Curradi Imperatori Auguſti, Anno Imperii ejus Septimo, ſupraſcripto die, Menſe Martii, Indictione Secunda.

Atto, Benno, Arduinus, Ubaldus, Teuzo, Marcheſello, Sigeſredus, Pachanellus, Bernardus, Geremia, Azo, interſuerunt.

✠ *Signum Johanne Notario ibi fuit, & unc breve ſcripſi.*

An ante Saeculum XI. invectum revera fuerit nomen *Feudi*, ego nondum è probatis tabulis didici. Quod certum eſt *Feudum* appellari coeptum eſt Caſtellum, praedium, & ſi quae ſunt alia tradita ad uſumfructum alicui, dum vita accipientis perduraret, qui propterea pollicebatur fidelitatem & ſervitium Domino, illiu-

A ſque exinde *Vaſſallus* conſtituebatur. Ejuſmodi *Feuda* diu etiam perrexere appellari *Beneficia*, quod nempe ad morem veterum Beneficiorum traderentur, & dominium directum Caſtelli aut fundi, Domino ſtabile permaneret. Verùm, ut vidimus, Vaſſi olim, ſeu Vaſſalli creabantur, quamquam nullum eis conferretur Benefi-

B cium; neque ex vi *Beneficii*, ſed tantummodo ex munere *Vaſſatici*, praeſtari conſuevit Seniori Fidelitatis juramentum. Contra Seculis poſterioribus ratione tantum *Feudi Vaſſallus* quiſque efficiebatur; & Feudi conceſſio obligationem *Fidei*, ac tutelam Domini directi, ſive Senioris conjunctam habebat. Praeterea vete-

C rum *Beneficia* ad vitam duntaxat accipientis protendebantur. *Feuda* verò etiam ad filios ac nepotes transferebantur, uti infra ex Lege Conradi I. Auguſti intelliges. Mihi Seculo tantùm vulgaris Aerae XI. Chartae occurrere incipiunt, in quibus expreſſum *Feudi* nomen legitur; & ſiquidem Scriptores *Beneficii* vocabulo

D utuntur, per illud ſignificant, quod nunc *Feudum* appellamus. Praeter alia exempla in hoc Opere legenda, unum profero, deſumtum ex autographo exiſtente in Archivo ſupra laudati Monaſterii Veronenſis Sancti Zenonis, in quo Beatrix Duciſſa Tuſciae, & Mathildis Comitiſſa ejus filia, eidem Monaſterio bona reſtituunt, eâ conditione

E adjectâ, ne alicui deinceps *per Libellum*, aut *in Beneficium* tradantur.

Beatrix Comitiſſa Duciſſa Tuſciae cum filia ſua Mathilde, reſutationem quarumdam terrarum facit Monaſterio Veronenſi Sancti Zenonis, Anno 1073.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Ego Beatrix Comitiſſa, *& glorioſa* filia mea Mathildis, *omnibus fidelibus Chriſti notum eſſe volumus, quod ego Beatrix Comitiſſa cum preclara filia mea Mathilde, amore Dei, & ſanctiſſimi* Con-

A *Confeſſoris Chriſti Zenonis inſtinctae, per lignum, quod in noſtris tenebamus manibus, in preſentia Fratrum Monaſterii ipſius Sancti Zenonis, & aliorum bonorum hominum, quorum nomina ſubtus leguntur, refutavimus in manu* Domni Werinheri Abbatis *illas res ipſius Monaſterii, quas nos habere viſae ſumus, ideſt Vouferrario, & Voupigozzo, &*

B *Runco Cavelo, & Fatuledo, cum omni jure & reditu & diſtrictu, & porcis & multonibus; & res illas Monaſterii in loco, qui dicitur Barche, ſito in confinio Treaunciolo, & Runco Hoſtilienſes, cum omni jure & reditu pro remedio animae noſtrae, ſeu* Gotefridi Ducis & Bonefacii Marchionis, *vel ceterorum parentum noſtrorum, ea videlicet ratione,*

C *ut Monachi ibidem Domino ſervientes illa bona ad victum ſuum omni tempore habeant pro ſempiterna noſtrarum animarum recordatione. Et Abbas, qui modò eſt, vel ſui ſucceſſores, non habeant licentiam alicui perſonae per Libellum, aut in Beneficium dare. Si autem iſte Abbas, vel aliquis ſuus ſucceſſor illa bona, quae ſupra leguntur, per aliquod ingenium abſtraxerit à victu Fratrum, aut alicui per Libellum, aut in Beneficium dederit, ad manus noſtras, aut noſtrorum heredum reverti debeant; inſuper centum Libras Denariorum Veronenſium nobis debeat componere.*

Actum eſt hoc in Monaſterio Sancti Zenonis in Refectorio Fratrum, Anno ab Incarnatione Domini MLXXIII. Indictione XI. in die Sabbati, quod eſt quarta Idus Auguſti, in Feſtivitate Sancti Laurentii Martyris Chriſti feliciter. Et ut hoc à nobis factum eſſe cercius credatur, Sigilli noſtri impreſſione confirmatum manifeſtetur.





Anſelmus Epiſcopus Lucenſis huic facto interfuit.
Bulgaro interfuit.
Mainfredus interfuit.
Rogo Judex interfuit.

Sigillum cereum.



Conſule interea Chronicon Farfenſe à me editum Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. Ibi pag. 616. *filii Creſcentii Comitis, accepto Caſtello Tribuco* à Berardo Abbate Farfenſi circiter Annum MLXXXIII. *obligaverunt ſe & heredes ſuos, ut non facerent, nec conſiliarentur, ut Domnus Berardus Abbas vitam perderet, aut membra, aut malampreſam haberet, & contra omnem hominem adjuvarent illud tenere & defendere bonâ fide &c.* En certa *Feudi* indicia, appoſitumque ejus cauſsâ ſacramentum. Beatricis quoque imitatrix Mathildis Comitiſſa illius filia, ut habet Donizo in ejus Vita Lib. 2. Cap. 2. quoſcumque poterat ſibi devinciebat,

Multos cum Feudo, multos munus tribuendo.

Sed ut habeas non rem tantùm, ſed & nomen *Feudi* Saeculo Chriſti XI. ac-
A cipe, quae Landulfus Senior Mediolanenſis Hiſtoricus Anno MLXXXV. ſcribebat in Hiſtoria à me edita Tomo IV. Rerum Italicarum. Agens ille de Landulpho Archiepiſcopo Mediolanenſi, qui Anno DCCCCXCVI. florebat, in haec verba loquitur: *Propinquis, quos in Carcanenſi Oppido habebat, de beati Ambroſii Archiepi-*
B *ſcopatus bonis quadraginta millia modios terrae fructuum, ut illos omnes ditaret vicinos, per Feudum dedit.* Praeterea *Feudi*, ſive *Feodi*, expreſſa mentio habetur in Charta Ferrarienſi, eodem Seculo, ſcriptâ, nobiſque ſervatâ in Collectaneis ſuis MStis à Peregrino Priſciano Ferrarienſi: ex qua intelligas, *Servitii* tantummodo,
C non verò *Cenſus* fuiſſe impoſitam Vaſſallo obligationem, quamquam verum ſit non defuiſſe Feuda, quae Cenſum quoque quotannis redderent.

Landulfus Epiſcopus Ferrarienſis inveſtituram nonnullarum rerum concedit Nordilo de Caſtello Veteri, cum conditionibus quibuſdam, Anno 1091.

ANno ab Incarnatione Domini Milleſimo Nonageſimo Primo, die... Menſis Madii, Indictione XII. Cum eſſet Domna Matilda, *gratiâ Dei* Ducatrix & Comitiſſa, Marchionis Bonifatii filia, *in loco Sancti Cexarii, ibique* Bernardum Vicarium Romane Eccleſie, *&* Parmenſis Epiſcopus *cum ea, &* Ugo Mantuanum Epiſcopum, *& Ubaldum Judicem, & Gandulfum Judicem de Arcelada, & Gulielmum de Ferrara, & Petrum Taurellum, & Ubertum Pre-Fantini, atque Uguidonem Azonis, Azo de Sala, Rainerium filium Bulgarelli, Albericum de Nonantula, Ribaldum de Vignola, & plures alii. In eorum preſentia inveſtivit* Dom-
D nus Landulfus Epiſcopus Sancti Georgii de Ferrara *Nordilum de Caſtello Veteri, & ejus filios, qui de eo extiterint, de omnes res illas juris Sancti Georgii, ſicuti Conon de Calaone dedit infra Plebibus Sancti Martini, & Plebe Sancti Donati, & Plebe Sancti Georgii ad Eccleſiam Sancti Georgii de Ferrara, ut prefatum Nordilum, & ejus*
E *filiis habeant & teneant ex parte memorate Eccleſie* nomine Feodi *ſine omni contradictione ſupraſcripti Epiſcopi, & ejus ſucceſſoribus. Ita tamen ut ſerviat Domne Matilde diebus vite ſue, & poſt ejus deceſſum ſerviant Epiſcopo & ſui ſucceſſores, ſine omni contradictione Domne Matilde & ejus heredibus. Pena verò*

inter

inter eos poſita fuit, quod ſi ſupraſcriptus Epiſcopus, vel ſuus ſucceſſor tulerit prefatum Feodum *predicto Nordilo, vel ſuis filiis, ſine convicta culpa Feodum perdendi obligavit ſe, ſuos ſucceſſores eſſe .... nomine pene Libram unam auri optimi. In preſentia ſupraſcriptorum teſtium predicta Domna Matilda fecit finem de prenominatis rebus in manu Domni Landulfi Epiſcopi quod amplius non agerent, neque cauſarent, neque ipſa, neque ſui heredes adverſus Eccleſiam, neque Paſtorem Eccleſie, vel cui ipſi dederint, pro timore Dei & anime ſue remedium.*

Ego Dominicus Sacri Palatii Notarius ſcripſi, & ſubſcribendo complevi & interfui.

In Deï nomine, Anno Chriſti MCLXXVIII. temporibus Alexandri Papae, & Federici Imperatoris, die X. exeunte Menſis Junii, Indictione XI. Ferrarie in domo Epiſcopi, ego Horriſius Dei gratiâ ſancte Ferrarienſis Eccleſie Notarius hoc Inſtrumentum autenticum de veteri in novo tranſcribo, nec plus minuſve in hac Carta novationis deſigno; quod reperi apud Albertum quondam fratrem Mangini filium Guizardi de Nordilio.

Frequentiores deinde in Archivis offerre ſe incipiunt tabulae, formulis bene conceptis *Feudum* exprimentes, è quibus unam ex Eſtenſis Chartophylacii apographo dabo, ſcriptam Anno Chriſti MCXXX. in Diſſertatione XXXIII. *de Origin. Vocum Italicarum*. Dixi, nondum mihi oblatum fuiſſe vocabulum *Feudi* in minime dubiis monumentis ante Seculum XI. Qui ſecus putant, videant, num legitimis tabulis nitantur. Goldaſtus quidem Caroli Craſſi Conſtitutionem edidit *de Expeditione Romana* Anno DCCCXC. in qua *Feodi* mentio. Aſt illam, ut alibi ajebam, inter figmenta amandandam, Notae ipſae Chronologicae, ac potiſſimum Hiſtorica documenta evincunt. Fruſtra quoque agat, quiſquis Diploma Bobienſe ejuſdem Caroli Craſſi Auguſti, Anno Chriſti DCCCLXXXIII. ut fertur, datum, editumque ab Ughellio Tom. 4. Italiae Sacrae, & in Bullarii Caſinenſ. Tom. 2. à ſuſpicione falſi vindicare conetur. Utinam poſſem & ego idem praeſtare, gratumque animum meum erga humaniſſimos Bobienſes Monachos, ſanctumque illum locum hac etiam occaſione teſtari. Sed nobis continuo reponent Eruditi emunctae naris, tunc inauditum fuiſſe inveſtire aliquem *jure honorabilis Feudi*, uti & titulum *Conſiliarii noſtrae Signaturae*, ut reliqua omittam, quae non Caroli Craſſi, ſed poſterioris aevi ritum olent. Eâ etiam de cauſâ alterum Diploma, Lotharii videlicet Primi inter Auguſtos, à Margarino evulgatum pag. 27. nuper memorati Tomi 2. Bullarii Caſineſ. exploſerunt Eruditi, datum, ut dicitur, Anno Chriſti DCCCXLVI. quum in eo Imperator Hilduinum Abbatem *jure honorabilis Feudi* inveſtiat de Comitatu Bobienſi. Ad me quod attinet, ſerius *Feudi* vocabulum, eique adnexas obligationes, invaluiſſe reor. Neque praedia tantùm, ſed & ipſi Comitatus, Marchiae, & Ducatus, ſenſim titulo Feudali coepta ſunt tradi. Regum quoque ad exemplum Duces, Marchiones, Comites, pariterque Epiſcopi & Abbates, ſibi *Vaſſallos* comparare *Feudis*, hoc eſt praediis, ſive Caſtellis conlatis non deſierunt. *Homo* & *Miles* alicujus, idem ſignificabat, atque *Vaſſallus*. A Senioribus autem, ſi tanta eis erat poteſtas, ſaepe jus ſanguinis in Vaſſallos deferebatur. In hanc rem animadver-

inadvertere juvat, quae Gualvaneus de la Flamma in Manipulo Flor. Cap. 201. Tomi XI. Rer. Italicar. habet de reaedificatione Mediolani Anno MCLXVII. peractâ, & reſtauratâ nobiliſſimae Urbis dignitate atque potentiâ. Tunc, ait, *privatur ſuis juribus pars Capitaneorum & Vaſſallorum, jam tribus vicibus per Populum excluſa, quae totis viribus Civitatem iſtam infeſtaverat. Civitatis Mediolanenſis facti ſunt novi habitatores. Nulli parentelae licitum fuit dicere deinceps ſe habere ſanguinis judicium ſuper Vaſſallum, unde Vaſſalli ſe Valvaſſores eſſe confinxerunt. Sola Domus Vicecomitum hanc nobilitatem retinuit, & Vaſſallos habere potuit propter fidelitatem, quam habuit ad Civitatem Mediolanenſem.* Ad haec Vaſſallorum praecipuum munus fuit pro Domino Feudi inſurgere ad arma, aut ipſum Feudum pro dire-

A cto Domino contra quemcumque tueri. Multi ſane fuere ex hiſce Vaſſallis inſigni Monaſterio Ticinenſi *Sancti Auguſtini in Coelo Aureo*, quod alicubi etiam appellatum vidi *Cellae Aureae*, ubi Sancti Auguſtini Epiſcopi atque incomparabilis Eccleſiae Doctoris oſſa conduntur. Vidi ego in Tabulario ejuſdem Coenobii, at- B que deſcripſi Diploma autographum Conradi I. Auguſti, confirmantis Alpiſo ſacri ejus loci Abbati inter cetera *omnes illas Cortes, quas quiſque uſque modo Beneficiali ordine detinuit, & quae Vaſſallorum dicebantur.* En ut *Cortes* non *Allodii* duntaxat titulo, quod ſupra cenſuit Sirmondus, ſed & *Beneficii* olim poſſidebantur. Ut C autem pateat, quanta tunc foret Coenobii illius dignitas atque potentia, Praeceptum ipſum educere praeſtat.

Conradi I. Imperatoris Privilegium confirmatorium omnium jurium Monaſterii Ticinenſis Sancti Petri, quod appellatur in Coelo Aureo. Anno 1033.

IN nomine Sancte & individue Trinitatis. Chuonradus divinâ favente clementiâ Imperator Auguſtus. Si circa loca Deo dicata munificentiam noſtrae benignitatis largimur, credimus hoc ad Regnorum ſtatum noſtrorum, noſtreque anime ſalutem proficere. Idcirco noverit omnium fidelium Sancte Dei Eccleſie tam preſentium quam futurorum univerſitas, Giſlam noſtram *cariſſimam* Conjugem, *noſtram adiiſſe Imperialem clementiam, quatinus pro Dei amore, noſtreque anime remedio, Cenobio Sancti Petri, quod dicitur Coelum Aureum, ſubvenire & noſtra preceptali auctoritate confirmare & corroborare omnes Cortes & proprietates, quas pridem per quodvis ingenium dinoſcitur poſſediſſe*, terras &

D Cortes, que uſque modo Vaſſallorum dicebantur, *Muneſengo & Villa atque Caſtellum, quod Sancti Petri dicitur, &* Abbatem *nomine* Alpiſum, *qui modo ei preeſt, ex omnibus inveſtire dignaremur. Cujus petitionibus aures libentiſſime accommodantes, noſtreque anime conſulentes, pro Dei amore predicto venerabili loco atque Abbati concedi-* E *mus, donamus, modiſque omnibus corroboramus* omnes res & proprietates, poſſeſſiones, omneſque illas Cortes, quas quiſque uſque modo Beneficiali ordine detinuit, & que Vaſſallorum dicebantur, *& quaſcumque idem Cenobium longo tempore dinoſcitur poſſediſſe, à* Liudprando *ipſius loci fundatore conceſſas. Ideſt inter ceteras res Cortem il-*

lam,

lam, que Alpe Plana dicitur, cunctaſque res ad eandem Cortem pertinentes, vel aſpicientes in quibuſcumque locis, cum territoriis & finibus per Preceptum Liudprandi *Regis, per ſingula loca denunciatis, vel earundem rerum Decimas, que quocumque modo inibi laborate fiunt: & Eccleſiam, que in honore Sancti Auguſtini non longe à Januenſi Civitate conſtructa eſt ab ipſo* Liudprando predicti Cenobii fundatore; *alias quoque Cortes, que Lardiriacus & Villaraſca dicuntur, & manſa, que in Rovorri jacent, & Corte Creſſiani, Turine, Gerentiano, & in Cartiano Eccleſiam unam Sancte Juliane cum omni honore. Poſſeſſiones etiam, quas habere videtur in Laudenſi Comitatu & Pergamenſi, videlicet Amſenengo cum Corte, que Flumbo dicitur, cum omnibus ad eam pertinentibus, & Caſale Sancti Petri, & Caſale Aribaldi, & Caſtellum Aichardi in Comitatu Parmenſi, & quod Caſale Sindeſi dicitur, cum omnibus rebus, vel earum pertinentiis. Illas etiam terras, que in Luciano & Spariano, & in Roſioni poſſidet, cum omnibus circumquaque adjacentibus, & ad eadem loca reſpicientibus. Confirmamus inſuper prelibato Coenobio atque Abbati Cortem Pavonem, nec non & illam, que in Roboreto dicitur Corte Regia, & Eccleſiam Sancte Marie de Tergui, cum omnibus pertinentiis & adjacentiis ſuis, molendinis, piſcationibus ſuis, aquis, aquarumque decurſibus, cultis & incultis rebus, ubicumque locorum ad eaſdem Cortes pertinentibus: & omnia, que in Monte Farrato, & que in Comitatu Vercellenſi & Yporegienſi, & que in Novarienſi ad eundem locum pertinent, & que in Caſelle & in Ponte Corioni, & in Solariolo idem Coenobium poſſidere viſum eſt. Cortem etiam, que Diane dicitur, in Comitatu Albinganenſi, & ea omnia, que infra ipſam* A *Civitatem & extra ad ipſum Monaſterium pertinere videntur. Portum etiam Roſariolum longo tempore ab ipſo Monaſterio tentum, omnemque terram in campania Papienſis Urbis jacentem, juſteque inibi pertinentem, & Decimas. Donamus etiam & corroboramus eidem venerabili loco terras, quas in partibus Tuſcie videtur habere per diverſos Comitatus & loca.* B *Duas etiam Corticellas, Maliacem ſcilicet & Calavadum cum Suſſello, & Leuco, atque Capella, que eſt in honore Sanctae Dei Genitricis Mariae, que dicitur Primaſca, que conſtructa eſt in Valle Belizona; & illas terras, que habere viſum eſt in Beligno & in Liventina, cum omnibus ſuis pertinentiis. Cortem inſuper, que* C *Vergonto dicitur, & Piſcariam, que eſt in Tauxa.*

Statuimus inſuper, & modis omnibus cenſemus, precipimus ac jubemus, & juxta noſtrorum Anteceſſorum Regum, vel Imperatorum auctoritate firmiter edicimus, ut nullus Archiepiſcopus, nullus Epiſcopus, nullus Marchio, vel Comes, aut Vicecomes, aut Gaſtaldio, ſive cujuſcumque Miniſterialis, D *nullaque judiciaria poteſtas, vel Reipublicae Miniſter, in predictis Cortibus, prediis, poſſeſſionibus, ſeu in aliquibus locis prefato venerabili loco pertinentibus, placitum tenere, vel diſtrictum facere, ſive fodrum, aut aliquam functionem publicam, vel redditum, à ſupradictorum locorum habitatoribus, vel pertinentibus exigere vel tol-* E *lere, remotâ omni occaſione, preſumat. Inter cetera tamen hoc ſpecialiter ſtatuendum cenſuimus, ut Cortem predictam, que Maliace dicitur, vel quicquid ſepe dictum Monaſterium in Valle Luvana, & in Valle Agno habere videtur, precipue tueamur, quoniam hec loca inter cetera, majora & fortiora infortunia atque moleſtias ſuſtinuerunt. Ideoque precipimus & quibuſcumque intermina-*

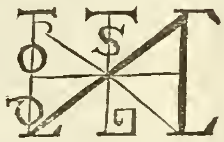
minationibus valemus, jubere decernimus, ut nullus umquam Poteſtas, Miniſter, vel Miſſus, aut Famulus, predictorum locorum habitatoribus ſeu pertinentibus aliquam deinceps moleſtiam inferre preſumat, nullam diſtrictionem eis facere, vel fodrum ab eis tollere, aut eorum arbores ſuccidere, vel aliquod eorum ſuppellectilis vel peculii invadere, aut de eorum poſſeſſionibus aliquid poteſtative rapere aliqua temeraria praeſumptione audeat. Si quis vero aliquam querelam ſuper aliquem eorum habet, non per ſe vindicare, aut per aliquem legem requirere, niſi per nos aut Abbatem ipſius Monaſterii, preſumat, vel per noſtrum aut ipſius Abbatis Miſſum. Hac igitur noſtra preceptali auctoritate omnes predictas Cortes & loca, cum rebus & familiis, portibus, & mercato, diſtrictionibus, molendinis & piſcationibus, aquis, aquarumque decurſibus, cunctiſque rebus mobilibus & immobilibus ad jam ſcriptas Cortes & loca in integrum aſpicientibus, divinorum memores preceptorum, jam dicto Coenobio, ejuſdemque loci Abbati, vel cuicumque pro tempore inibi preſidenti, confirmamus & corroboramus. Omnes inſuper illos Carpentarios, quos ipſe ſanctus Locus per Precepti poſſidet paginam tempore anteceſſoris noſtri Liudprandi Regis in Valle, que dicitur Antelamo, vel eos, qui ſunt in Beſozolo, cum filiis filiabuſque, agnationeque cuncta eorum, ut tempore opportuno inibi deſerviant ipſi & poſteri eorum abſque ulla retractatione perpetualiter; & vada ad piſcandum, que ſunt in Ticino, in Rivo Poloni, Moraſca, ſeu vadum, quod dicitur Landemarii, Coſtam, Teveredum, & aliud, quod dicitur Sextemaſeum, cum illo medio, quod ad Sepem dicitur, & illud, quod Aunella dicitur, ſeu etiam illa vada, quae ſunt in Pado habentia priorem terminum à loco, qui nominatur

A *Popula Pagana, & pertingentia uſque ad locum, qui dicitur Caput Aſi, ex utraque parte Padi, cum inſulis poſitis juxta predictam piſcationem, vel quicquid ab antiquo tempore per antiquorum Regum ſeu Imperatorum donationem obtinuit, vel Padus invaſit, aut in futurum irruperit, eidem ſancto Loco contradimus.*

B *Volumus etiam & concedimus, ut molendina, quae in Caterona, ſeu in aliquibus fluminibus praedictum Monaſterium poſſidet, habeat tam Abbas, quamque & Monachi poteſtatem levandi atque deponendi, quouſque vel quoquo modo eorum decreverit voluntas, & aquaeductus, qui Bauga Liudprandi dicebatur, in eorum ſit poteſtate ad irrigandos ortos ipſius Monaſterii.* C *Sintque omnes res ipſius Monaſterii, Abbas quoque & Monachi, homineſque libeltarii & ſervi ſub noſtra Imperiali defenſione munitae atque defenſae. Et ſi neceſſitas fuerit de rebus ipſius Monaſterii per inquiſitionem circumquaque manentium bonorum hominum, ſicut de noſtris Imperialibus rebus rei veritas approbetur;* D *& juxta definitionem anteceſſoris noſtri Liudprandi Regis liceat Coenobio de propria Congregatione Abbatem eligere, ita ut ſuper eos nulla umquam introducatur perſona. Statuimus etiam, ut nullus Reipublicae Miniſter, necque aliquis ex Judiciaria poteſtate in cunctis predicti Monaſterii Cortibus, vel vicis, liberos ac ſervos deinceps inquietare, aut ad* E *Placitum trahere, aut in aliquibus finibus ejus Placitum tenere, aut aliquem pignorare vel detrahere preſumat. Et quicquid pars publica ſperare poterit, eidem Monaſterio ſancto ſecundùm conceſſionem & confirmationem Liudprandi Regis, aliorumque Regum vel Imperatorum, ſolempni & perpetua ſtabilitate firmamus. Et quandocumque neceſſitas imminet, naves ipſius Monaſterii per*

Tici-

Ticini & Padi portum, quamque per quodlibet aliud diſcurrant abſque alicujus impedimento, vel tolonei exactione. Secundùm hec etiam Regalia ſcripta ſancimus, & modis omnibus interdicimus cunctis ſub noſtra poteſtate degentibus, ut nullam poteſtatem deinceps exerceant in praedictis locis ad noſtram mercedem Monachis delegatis, vel Abbatem in aliquo conturbent, ſed liceat ipſi Abbati, ſuiſque ſucceſſoribus ſub regula Sancti Benedicti degere, & quotidie Deo laudes pro animae noſtrae remedio, Regnique noſtri ſtatu inibi offerre, & omnem Congregationem ſibi commiſſam, aſſiduis alimentis paſcere & enutrire perpetualiter. Volumus etiam, modiſque omnibus interdicimus, ut nulla praepotens, parvaque perſona predictum Coenobium proprietario jure, aut beneficiali ordine, aut preceptali auctoritate nitatur invadere. Precipientes itaque jubemus tam pre- A *ſentibus quam & futuris, & parti predicti Coenobii, quae ſupra à nobis conceſſa & confirmata ſunt, quolibet tempore nullus preſumat inſerre moleſtiam aut contrarietatem, ſed ſub omni integritate, ſicuti à nobis conceſſa ſunt ad utilitatem ipſius Monaſterii ſine aliqua diminoratione permaneant. Si quis igitur aliquando diabolica fraude deceptus* B *contra ditam auctoritatem, & hanc noſtram conceſſionem & confirmationem aliquid agere temptaverit, & jam dictum ſanctum Locum ex predictis rebus fatigare conatus fuerit, ſciat ſe compoſiturum auri puri Libras mille, medietatem Camerae noſtrae & medietatem predicti Monaſterii vel ejus Abbati. Quod ut verius credatur, diligentiuſque* C *ab omnibus cuſtodiatur, manu propria roborantes, Sigilli noſtri impreſſione inferius juſſimus inſigniri.*

Signum Domni Chuonradi  *Romanorum inviĉtiſſimi Imperatoris Auguſti.*

Bruno Cancellarius ad vicem Pilecrimi Archiepiſcopi & Archicancellarii recognovi.

Locus ✠ Sigilli.

Datum IX. Kal. Februarii, Anno Incarnationis Dominicae MXXXIII. Anno verò Domni Chuonradi Imper. IX. Regnante, Imperante autem VII. Indictione I.

Actum Baſileae feliciter.

Sed & antiquiora monumenta produnt, Ticinenenſe Coenobium Sancti Auguſtini abundaſſe *Vaſſallis*. Eſt enim ibi alterum, ſed nimis conroſum, attritumque, Diploma: quod D tamen, qualecumque ſit, tenebris ereptum volo. Nimirum in eo praecipitur, *ut qui aliquam partem ipſius Coenobii in Beneficium habuerit, nullam contrarietatem inferre nitatur.*

Otto

Otto I. Imperator duas Curtes Monaſterio Sancti Petri in Coelo aureo Ticinenſis concedit circiter Annum 963.

IN *nomine Domini Dei aeterni. Otto divinâ favente gratiâ Imperator Auguſtus. Si venerabilibus....... aeternae retributionis largimur, credimus ad Imperii noſtri, Regnorumque noſtrorum ſtatum omnimodo proficere. Quapropter noverit...... omnium...... ac futurorum induſtria ac devotio*, Landoardum Praeſulem, *noſtrumque dilectiſſimum fidelem, noſtram adiiſſe Imperialem...... noſtraeque animae remedio Coenobio Sancti Petri, quod Coelum aureum dicitur, ac ejus* Abbati Johanni, *cunctaeque ſuae Congregationi mis....... ſubven....... recordabilia noſtrae largitionis beneficia impertiri dignaremur. Nos verò in ultima hujus auctoritate conſtituti pluſque vicini...... bationis inſpicientes, quam per noſtros praedeceſſores, praedictique Landoardi Praeſulis, noſtrique dilectiſſimi fidelis peticionibus libentiſſime...... & corroboramus jam dicto ſancto ac venerabili Coenobio, ejuſque Vicario Johanni Abbati, ſuaeque Congregationi, duas Cortes, unam quae Villa Ra.... nominatur, cum omnibus earum pertinentiis, ac utriuſque ſexus familiis, omnibuſque rebus, quae dici vel nominari poſſunt, ac Molendinum unum in flumine..... nec non & omnem terram, quae rejacet*

A *in...... hujus Ticinenſis Civitatis..... in ſubſidium & ſuſtentationem....... praeceptali auctoritate confirmamus*, ut qui aliquam partem ipſius Coenobii in Beneficium habuerit, nullam contrarietatem...... *terris omnibus, quae dici vel nominari poſſunt, pertinentibus inferre nitatur praedicto venerabili Loco aut Monachis, vel aliquod...... ſuae-*
B *que Congregationi de praedictis Cortibus, Molendinis, & terris agere, quemadmodum & de aliis eorum propriis rebus. Concedimus, confirmamus....... Imperiali auctoritate corroboramus etiam venerabili Loco, ut nullus Dux, Marchio, Comes ac Vicecomes, aut Epiſcopus Placitum in praedictis Cortibus tenere audeat, aut...... aliquas publicas*
C *functiones recipere omni noſtra noſtrorumque ſucceſſorum contradictione, vel omnium hominum moleſtatione remotâ. Si quis igitur noſtrae largitionis ac confirmationis...... ſciat ſe compoſiturum auri optimi Libras mille, medietatem Kamerae noſtrae, ac medietatem praedicto venerabili Coenobio. Quod ut verius cre-*
D *datur, diligentiuſque ab omnibus obſervetur, manu propria inferius roborantes, Anuli noſtri impreſſione ſubter juſſimus inſigniri.*

Signum Domni Hottonis  *auguſtiſſimi Imperatoris.*

Liggerius Cancellarius ad vicem Widonis Epiſcopi Archicancellarii recognovi & ſubſcripſi.

Locus ✠ Sigilli cerei deperditi.

Da ....

Quod

Quod Ticini factum vides, id noris à reliquis tam Eccleſiae quàm Saeculi Primoribus factum. Neque tantùm Senioribus militare ſervitium debebant Vaſſalli iſti nobiles, ſed & iis adſtare atque adhaerere ſtatis temporibus honoris cauſsâ. Nunc appellamus *fare la Corte*. Et potiſſimum quum Seniores Placita celebrabant, aut ad Regiam Aulam pergebant. Antiquiſſima tamen Ferrarienſis Populi Statuta, Anno MCCLXXXVIII. ſcripta, decernunt, *quod Vaſſalli non teneantur facere Curiam Dominis ſuis in Paſchate & Nativitate*. Conventus enim tot hominum ad Primatum Ferrarienſium aedes, *Opizoni Marchioni Eſtenſi* ibi dominanti, minime arridebat, Seculiſque adeo perturbatis periculoſum cenſebatur. In pleriſque inclytae Comitiſſae Mathildis actibus ejuſmodi nobiles Viros videas, Chartis ſubſcribentes, quippe qui ut Vaſſalli Dominae ſuae obſequium praeſtabant. Atque inter eos memora-A-tur *Conradi de Gonzaga*, qui Anno tandem MCCCXXVIII. Mantuae dominationem arripuerunt, *de Bibianello*, *de Baiſo*, & *de Palude* Regienſes: & *de Nonantula*, *de Vineola*, *de Caſtro Vetere*, *de Gommola*, *de Saviniano &c.* Mutinenſes. Quare ſtatim atque Henricus inter Imperatores Quartus in Italiam advenit, ut hereditatem ejuſdem Comitiſſae Mathildis apprehen-B-deret, quam ſibi debitam contendebat, ſegnes iidem Vaſſalli minime fuere in officio erga novum Seniorem. Hoc diſces è Charta, quam mihi ſuppeditavit celebre Mantuanum Padolironenſe Monaſterium, utique rarâ: quippe Henricus idem, non uti Imperator, ſed uti perſona privata, atque heres ejuſdem Mathildis, C multa praelaudato Coenobio largitur, utens propterea formulis privatarum donationum. Teſtis etiam erit Charta haec, Henricum ipſum Auguſtum Anno MCXVI. regreſſum in Italiam fuiſſe.

Henricus Rex V. Imperator IV. Monaſterio Padolironenſi Sancti Benedicti, & Eccleſiae Sancti Benedicti de Gunzaga nonnullas terras donat, Anno 1116.

Anno ab Incarnatione Domini Milleſimo Centeſimo Sextodecimo, duodecimo die ingrediente Menſe Maji, Indictione IX. Sancto Monaſterio juxta Larione in honorem Sancti Benedicti conſecrato, cui Ubertus Prior adeſſe videtur, ego quidem in Dei nomine Henricus Quartus *Dei gratiâ* Romanorum Imperator Auguſtus, *dono & offero eidem Monaſterio ad ejus jus & proprietatem, ſcilicet Silva una, quae nominatur de Solamine, & una parte juxta eam, quae dicitur Silva de Carpeneta, finiſque ſcilicet ei à mane Sancti Benedicti, ab aliis lateribus ſicut vadit* D *ſtrada de Murio, ſicut vadunt campi de Sergnano & argenem, ſicut vadit Regiſa, quae exit de Solame, & intrat in Petroſam, & intrat in Vallem Prenioſam, & intrat in Vallem Rotaldi, & intrat in Vallem Sameleda, & intrat in Riſinam de nido aquit..... & à Riſina in Riolum. Ut jam dictum Monaſterium ab hac die in antea faciat* E *proprietarii jure in uſum & ſumptum Monachorum, qui in eadem Eccleſia militaturi ſint uſque in perpetuum, quicquid voluerit, ſine omni mea & heredum meorum contradictione. Quiſquis in ſanctis ac venerabilibus Locis in ſuis a-*

liquid contulerit rebus, juxta Auctoris vocem in hoc Seculo centuplum accipiet, & inſuper, quod melius eſt, vitam poſſidebit aeternam. Ideoque ego infraſcriptus Imperator ſimiliter dono & offero Eccleſiae Sancti Benedicti de Gonzaga, Braida una juris mei poſita in eodem loco Gunzachia, cum caſa campani ſuper eam habente; & hoc, quod tenet ex mea parte, fineſque ſcilicet à mane Tenquemilo filius Adam Gunti, à meridie Petrus Cottus, à ſero tenet Rutecherius de Gonzaga; de ſubto Albricus Cottus, hocque in hos fines inventum fuerit, in hanc Cartulam permaneat. Ut jam dictae Eccleſiae faciant cum ſuperioribus, & inferioribus, cum finibus & acceptionibus ſuarum in integrum quicquid voluerint proprietarii jure ſine omni mea & heredum meorum contradictione pro mercede & remedio animae meae & Comitiſſae Matildis; & inſuper comprehenſum eſt, ab omni contradicente homine defendere, & ſi defendere non potuerimus, aut ſi nobis exinde aliquid per quodlibet ingenium ſubtrahere quaeſierimus; tunc in duplum ſupraſcriptas res, ut ſupra legitur, eidem Eccleſiae reſtituere, ſicut pro tempore fuerint melioratae, aut valuerint ſub aeſtimatione in conſimilibus locis.

A

Actum in loco Gubernulae feliciter. Hujus Cartulae offertionis fuerunt teſtes Conradus Comes, & Albertus Comes de Saploneta, Ardoinus de Palude, Arnaldus Aquenſis Propoſitus, Warnerius Judex, & Ubaldus Judex, Amedeus, Opizo de Gunzaga, Gerardus & Rolandus Maſſarius, atque Paganus, Ugo & Ludovicus de Gubernula, & plures alii.

B

Ego Warnerius Judex affui & ſubſcripſi.

Ego Ubaldus Judex affui & ſubſcripſi.

Ego Dominicus Sacri Palatii Notarius ſcripſi, & ſubſcribendo complevi ex juſſione ſupraſcripti Imperatoris.

C

Atque heic ſubit in mentem, eiſdem ipſis diebus conceſſum fuiſſe Populo Bononienſi Privilegium ab eodem Auguſto. Ejus meminit Sigonius Lib. 2. Hiſtor. Bononienſ. atque illius compendium exhibet. Sigonium heic Ghirardaccius exſcripſit in Hiſtor. Bononienſ. ad Annum MCXVI. Diploma ipſum, ex pervetuſto Regeſto Reipublicae Bononienſis deſcriptum, exerere juvat.

D

Henrici inter Auguſtos Quarti Diploma, per quod Populo Bononienſi omnes Conſuetudines, jura, ac Privilegia confirmat, Anno 1116.

In nomine Sancte & individue Trinitatis. Anno Domini Milleſimo Centeſimo Sextodecimo, Idus Madii, Indictione IX. Henricus *Dei gratiâ* Romanorum Imperator Quartus, Caeſar Auguſtus. *Imperialis proprium eſt clementie, fidelium noſtrorum precibus pro merito ſue devotionis in beneficiis largiendis annuere. Proinde amicorum* Civium Bononienſium *perſonas, ſet & res eorum mobiles vel immobiles, tam acquiſitas quam acquirendas, in noſtra temporali tuitione ſeu defenſione recepimus, ubicunque contingat eos degere vel converſari; ita ut ne quis hominum preſumat eos injuſte moleſtare, vel eorum perſonas ſeu res aliquibus injuriis afficere, omnes publicas vias tam in terris, quam in aquis, & nominatim navigium Padi, & deorſum in Venetiam, & surſum in Longobardiam, ita libere concedimus eis, & ne quis omnium prorſus audeat eos in iiſdem viis & itineribus aliquatenus impedire, vel quibuſdam moleſtiis*

E

keſtiis implicare. Nemo eos umquam conſtringat, nullam preſtationem quiſquam ab eis exigat, occaſione banni vel ripatici, vel alicujus talis cauſe nomine, & hoc nominatim in Ferraria, ejuſque territorio vetamus, exceptis noſtris Legatis, qui per loca ſolent ea, que juris & conſuetudinis ſunt facere & exigere. Antiquas etiam Conſuetudines intactas & illeſas perpetuo precipimus obſervari, & pabulum Silve à Plebe Biuda uſque ad Paludes, ejuſque adjacentias in toto Rheni alveo nihil fiat operis, quo pejus navigetur. Negotiatores de Tuſcia ſubter ſtratam negotiandi cauſsà non tranſeant, niſi duabus per annum vicibus, ideſt ad Mercatum Olivarum, & Sancti Martini. Pro parata ſeu fodero ultra centum Libras denariorum Veronenſium non exigantur. Et nullus Comes eorum Colonos ſeu Inquilinos pro allogariis, quod Manſionaticum dicitur, moleſtare audeat. Quo tempore in noſtra erunt expeditione, nulla de re judicium eis pati volumus, niſi quid ibidem commiſerint. Hec omnia pro tenore ſupra deſcripto in perpetuum cuſtodiri demandamus. Si quis verò contra prefatum noſtre clementie beneficium venerit, vel hoc in aliquo violaverit, centum Librarum auri puriſſimi poenae ſubjaceat, cujus dimidium noſtris ſcriniis, dimidium jam dictis perſolvat Concivibus. Quod ut verius credatur & appareat, Sigilli noſtri imagine preſens ſcriptum precipimus inſigniri.

Actum in loco, qui Gubernolo nuncupatur, Indictione ſupraſcripta.

Ego .... Dei gratiâ Cancellarius ſubſcripſi.

Ego Guarnerius Judex affui.

Praecedens Charta Henrici IV. Auguſti huic alteri fidem augere poteſt. Attamen heic ſe nonnulla offerunt, quae ſuſpicionem ingerant commenticii Diplomatis. Neque enim mos Imperatorum fuit in ſuis Diplomatis praemittere Notas Chronologicas. Alia ratio eſt Chartae praecedentis, in qua Imperator uti perſona privata donavit. Neque titulus ille *Caeſar Auguſtus* Cancellariam olet Auguſtorum illius aevi. Neque *Amicos* appellaſſet Henricus Cives Bononienſes, qui eum ut Dominum venerabantur. A vero non abhorret, aut interpolatum fuiſſe Diploma, aut confictum feriùs, ut res tamen vera memoriae proderetur. Nam in eodem Regeſto alterum hoc monumentum ſuccedit, quod vera ac certa legitimitatis ſigna complecti mihi creditur.

De offenſionibus Communis Bononiae remiſſis ab Imperatore Henrico IV. Anno 1116.

I*Dem ipſe Imperator remiſit* Bononienſi Populo *omnem offenſionem, quam ipſe Populus aliquo modo ſibi commiſit: & praecipue Roccam, quae ab ipſo Populo deſtructa fuerat, tam ipſi Populo quàm omnibus, qui auxilium praebuerant. Haec omnia impetrata ſunt ab Alberto Graſſo, & Ugone de Anſaldo. Et ad hujus Praecepti receptionem cum praedictis adfuit Azo filius Azonis, & Ubertinus filius Carbonis, & Rolandus nepos ejus, & Bonus de Teſeno, & Donuſdeus filius ejus, & Guido de Beatric, & Petrus de Leone, & Petrus Clericus de Seralio. Haec omnia facta ſunt in praeſentia Arduini filii Guidonis, & Conradi Comitis, & Comitis Alberti filii Boſii, & Pelavicini, &* Caval-

Cavalcabovis Marchionis, *& Bernardi & Alberti Geronimi filii Manfredi*, *& Ubaldi nepotis eorum*, *& Guidonis filii Manfredi*, *& Uberti Comitis Bononiae*, *& Ducis filii Dindonis*, *& Nordilli de Caſtroveteri*, *& Gulielmi filii Henrici de Verona*, *& Opizi de Gonzaga*, *& Taſſoni de Bibianello*, *& Ubaldi Cauſidici de Carpeneta*, *& Gandulfi Judicis de Argelata*, *& Gerardi de Plazia*, *& Bruni de Monte*, *& Henrici de Verona*.

Haec fingi non poſſunt. Qui heic recenſentur, aderantque Henrico Auguſto Gubernuli, plerique fuere Comitiſſae Mathildis Vaſſalli, neque eorum nomina poſterior aetas exibere potuiſſet. Atque haec obiter. Quum verò Feuda Comitiſſae Mathildis in alios poſtea Proceres diviſa fuiſſent, iidem perrexerunt appellari *Fideles*, ſive *Vaſſalli de Domo Comitiſſae Mathildis*, uti conſtabit ex altera Charta autographa praelaudati Monaſterii Padolironenſis, in qua nonnulli ex hiſce Vaſſallis commemorantur, atque inter eos *Gerardus Rangonus*, cujus poſteros inſigni nobilitate ſpectabiles adhuc Mutina inter Primores ſuos enumerat.

Concordia inter Monachos Monaſterii Mantuani Padolironenſis Sancti Benedicti, & quoſdam Vaſſallos Domus Comitiſſae Mathildis, confirmata à Friderico I. Auguſto, Anno 1178.

Fridericus Romanorum Imperator ſemper Auguſtus. Noſtre Imperialis celſitudinis decet majeſtatem, amicorum atque Fidelium noſtrorum preces admittere, atque in his, que cum honore noſtro poſſumus, clementer exaudire. Quapropter notum facimus univerſis noſtri Imperii fidelibus tam futuris quam preſentibus apud nos, causâ Dei & interceſſione beati Benedicti, ad cujus honorem Monaſterium noſtrum Sancti Benedicti de Padolirone dedicatum eſt, nec non etiam precibus atque conſilio dilectiſſimi Principis noſtri P. Mantuani Epiſcopi, *atque Gerardi de Carpeneta*, *&* Gerardi Rangoni, *Guilielmi de Baëſe*, *Gerardi de Camino*, *& Gerardi de Cornazano*, *Guidonis Malerbe*, *Rodolfini de Panzano*, *& aliorum multorum* Fidelium noſtrorum de Domo Comitiſſae Matildis, *tranſactione facta inter Monachos Sancti Benedicti & Homines de Pigognaga à prefato Epiſcopo*, *& Conrado de Babalxare*, *& Guilelmo de Baëſe ſecundùm quod continetur in publico Inſtrumento à Johanne Bono Notario facto*, *noſtra Imperiali auctoritate confirmamus*, *atque omnia firma & inviolata ſemper ab utraque parte teneri*, *ſecundùm quod in praedicto Inſtrumento continetur*, *ſub pena viginti Librarum auri percipimus*, *medietatem Camere noſtre*, *& medietatem parti*, *cui damnum evenerit*. *Ad majorem autem hujus rei firmitatem preſentem paginam noſtre majeſtatis Sigillo inſigniri juſſimus*.

Datum eſt hoc in Caſtro Caſalis Sancti Vaſii, *Anno MCLXXVIII. Indictione XI. die Lune XV. intrante Madio*.

Quod hactenus vidimus à Mathilde Comitiſſa peractum, id quoque in more fuit antiquiſſimae ac nobiliſſimae Ateſtinorum Principum Familiae. Uti non uno in loco Antiquitat. Eſtenſ. oſtendi, olim *Marchionibus Eſtenſibus* fuere *Vaſſalli* complures, inter quos *Oddo Blancus de Moregnano*, cujus Acta protuli Cap. 18. pag. 169. earumdem Antiquitatum.

Quum

Quum verò *Fulco Marchio* Eſtenſis Anno MXCVII. ad Conradum Romanorum Regem profectus eſſet, ut Charta à me ibidem promulgata fidem facit, ſeſe pro ſuo munere eidem comites addidere nonnulli ex iis Vaſſallis, inter quos *Odo de Morignano:* quod nunc ſolum animadverti, & luculentius confirmat tum ve- A ritatem illorum Actuum, tum conſuetudinem Vaſſallorum in obſequio ſui Senioris. Addere nunc juvat Inveſtituram Feudi ab *Opizone Marchione Eſtenſi*, ejuſdem *Fulconis Marchionis* filio factam, cujus antiquiſſimum autographum adſervatur in Archivo Sereniſſimi Domini mei Ducis Mutinenſis

Inveſtitura nonnullorum bonorum data cuidam Grego ab Opizone Marchione Eſtenſi, Anno 1189.

A*Nno Domini Milleſimo Centeſimo Octuageſimo Nono, tempore Clementis Pape & Federici Imperatoris, die XIII. exeunte Menſe Madii, Indicione VII. Ferrarie.* Ego Dominus Opizo Eſtenſis Marchio *inveſtio te* Gregum *nomine Feudi ad uſum Regni de illo toto, quod habebam à foſſatis tuis inferius, ſicuti tenet Reſtaria tua, ſicuti eſt mea terra, uſque dum vadit* C *mea terra. Ita volo, ut per me habeas; & quando fecero tibi inſtantiam in ſenſu unius mei Vaſſalli, debes mihi fidelitatem facere; & inde do tibi Bonumfilium Tabelionem inveſtitorem, qui te de predicta re poſſeſſionem tradat ad habendum, tenendum, ut dictum eſt ſupra. Teſtes fuerunt Presbiter Nier, Jacobus Fontane,* D *Pecorarius, Girardinus de Rivarolo, Bonusfilius Tabellio inveſtitor. Et latitudo feudi eſt ad perticas duodecim, pedes viginti & octo: & tantum ab uno capite, & tantum ab alio.*

Die XII. introëunte Menſe Madii, ſub Milleſimo Centeſimo Nonageſimo, Indicione VIII. in preſencia Guidonis de Blanco, Girardini de Rivarolo, Arduini E *Gabiane, Johanni Calauroni;* Dominus Opizo Heſtenſis Marchio *inveſtivit* Gregum *nomine Feudi ad uſum Regni de illo toto, quod eſt ad Foſſa-* B *tum Tolomei inferius ſicut vadit. Et ita volo, ut de cetero habeas & teneas atque poſſideas, ſicut habes altera, ſicut vadit uſque ad Eſt, & longitudo eſt centum pertice.*

Et ego Guido Borarius gratià Dei Ferrarienſis Notarius preſens rogatus manu propria ſcripſi.

Dixi, paullatim invaluiſſe, ut Comitatus, ſive Urbes, Caſtella, aliaeque Praefecturae in Feudum ab Auguſtis concederentur. Magnates verò ac Principes ſuis Fidelibus fundos & praedia elargiebantur. Quae quicumque acquirebat, jurejurando interpoſito ſe ſe obſtringebat, fidemque pollicebatur directo Domino Feudi, uti heic etiam memoratur. Quum verò ad eumdem *Marchionem Opizonem*, ſive ad ejus filium *Azonem V.* ampliſſima hereditas Guilielmi de Marcheſella, opulentiſſimi, & inter Ferrarienſes principis viri, delata fuiſſet, uti oſtendi in Antiquitatibus Eſtenſibus ſimulque teſtatur Ricobaldus in Chronico, Tomo IX. Rer. Italicar. *Marchiones* ipſi, utpote Principes liberalitatis glorià illuſtres, ſimulque ut ſibi in Populo Ferrarienſi multorum fidem ac praeſidium compararent, immanem ejuſmodi bonorum copiam titulo *Feudi* iiſdem Ferrarien-

rienſibus ſunt elargiti. Anonymus Auctor Chronici parvi Ferrarienſis pag. 482. Tomi VIII. Rer. Italicarum idem teſtatur de iis Marchionibus ſcribens: *Plurimam partem poſſeſſionum, quae fuerat de patrimonio Marcheſellae, cui ſucceſſerant, jure Feudi in clientes ſuos diſtraxerunt.* Alia quoque ejuſdem generis Feuda dare conſueverunt iidem Ateſtini Marchiones in Comitatu Rhodigii, & Marchia Eſtenſi, antiquiſſimâ videlicet eorum ditione. Hujuſmodi verò Feudorum poſſeſſoribus obligatio injuncta eſt, offerendi quotannis directo Domino aliquid, ad recognoſcendam illius ſuperioritatem. Et quoniam uti Emphyteutica bona, ita Feudalia minime licebat transferre ad manus mortuas, ſcilicet Eccleſias, Collegia, Univerſitates &c. vide quid egerit *Azo VI. Eſtenſis Marchio* in donatione facta Monaſterio Ateſtino ad Carceres. Scilicet praecipit, ut *ſi haec terra fuerit Feudum Domini Marchionis, Prior Sanctae Mariae debeat pro jam dicta terra ponere unam unciam de incenſo ſuper Altare jam dictae Eccleſiae pro remedio animae Domini Marchionis, & ejus Majorum. Et hoc facere debeat omni anno.* Charta ex Archivo ejuſdem Coenobii, nunc ad nihilum redacti, ita ſe habet.

Donatio facta ab Azone VI. Marchione Eſtenſi Monaſterio Sanctae Mariae de Carceribus, Anno 1204.

IN nomine Dei aeterni. Anno Domini Milleſimo Ducenteſimo Quarto, Indictione VII. die V. exeunte Julio, in praeſentia Domini Jacobi Sacerdotis, Magiſtri Dominici, Olderici, Punzii, & aliorum. Dominus Azo Eſtenſis Marchio *in remiſſione ſuorum peccatorum dedit, & inveſtivit Domnum Livaldum Priorem Sanctae Mariae de Carceribus pro ipſa Eccleſia recipientem de decem Campis Paduanis de terra poſitis in confinio Pauſi de terra nova, in loco, qui dicitur Petreſina, ubi deſignatum eſt vel fuerit per Ortolinum Villicum* Domini Marchionis, *ita tamen quod praefata Eccleſia Sanctae Mariae & ejus intereſſe ammodo debeant habere & tenere dictam terram, & totam ſuam voluntatem de ea facere.* Et ſi haec terra fuerit Feudum Domini Marchionis, ſtatuit atque praecepit Dominus Marchio, quod Prior Sanctae Mariae, *qui modo eſt, vel pro tempore erit*, debeat pro jam dicta terra ponere unam unciam de incenſo ſuper Altare jam dictae Eccleſiae pro remedio animae Domini Marchionis, & ejus Majorum. Et hoc facere debeat omni anno.

Actum eſt in Dolione de Eſte.

Ego Clomerus Henrici Imperatoris Notarius interſui & ſcripſi.

Ingentem dixi copiam ejuſmodi Vaſſallorum fuiſſe Marchionibus Eſtenſibus. Proinde ſtatis temporibus Principes iidem aut Ferrariae, aut Rhodigii, *Curiam Vaſſallorum* habere ſoliti ſunt; atque ibi qui Feudis Eſtenſis Familiae donati fuerant, Feudum rurſus agnoſcebant, & fidelitatis juramentum praeſtabant. Sunt adhuc in Eſtenſi Archivo antiquiſſima Regeſta Feudorum, & ſacramenta emiſſa ab innumeris *in plena Curia Vaſſallorum* Marchionum Eſtenſium. Ex iis Actis duo excerpere juvat exempli gratiâ, ut quae forma jurisjurandi foret, quive ritus intercederent, Lector intelligat.

Inve-

Inveſtitura Feudi data Jacobino de Bruxatis ab Azone Eſtenſi & Anconitano Marchione, Anno 1252.

IN *Chriſti nomine. Anno Milleſimo Ducenteſimo Quinquageſimo Secundo, Indictione X. tempore Innocentii Papae, die VII. intrante Aprili, in Epiſcopatu Ferrariae, praeſentibus* Domino Stephano Duce *Dei gratiâ* Sclavaniae, Domino Marco Ziano Comite Arbenſe, Domino Iſnardo Domini Opizonis Malaſpinae filio, *Domino Meliorino Juriſperito de Padua, Domino Bonmatthaeo Legum Doctore & aliis. Ibique* Dominus Azo *Dei gratiâ* Eſtenſis & Anconitanus Marchio *inveſtivit Jacobinum de Bruxatis, Dionyſium Notarium ejus Nepotem pro ſe, & Domino Guidone de Bruxatis. Et hoc* in plena Curia Vaſſallorum *de ſuo recto Feudo, & eorum ratione. Qui Jacobinus & Dionyſius juraverunt fidelitatem eidem Domino Marchioni contra omnem hominem. Tenor cujus ſacramentis talis eſt.* „ Ego juro ad ſancta Dei Evangelia, & promitto,
„ quod ab hac hora in antea fidelis
„ ero Domino Marchioni. Nec ero
„ in conſilio nec tractatu vel facto,
„ ut vitam perdat aut membrum,
„ vel mala captione capiatur, vel
„ injuriam aliquam patiatur, vel de-
„ trimentum ſive damnum aliquod
„ in perſona vel rebus ſubſtineat,
„ vel diminutionem ſtatus ſeu hono-
„ ris incurrat. Imo bona fide ope-
„ ram dabo, ut ipſius ſtatus & ho-
„ nor augeatur; & ipſum ad manu-
„ tenendum & conſervandum ſtatum
„ ſuum & honorem, pro viribus ad-
„ juvabo. Secretum, quod mihi com-
„ miſerit per ſe, vel per literas
„ ſuas, aut Nuntium, nulli pandam.
„ Quod erit ei facile vel poſſibile
A „ ad ſuum honorem & ſtatum perfi-
„ cere, ſive ad effectum perducere,
„ non faciam ei difficile & impoſſi-
„ bile. Imo ut id perficiat, ſive
„ ad effectum perducat, bonâ fide
„ operam dabo. Et Feudum, quod
„ à dicto Domino Marchione teneo,
„ in totum vel in partem, vel ip-
„ ſius Feudi conditionem, ab eo
B „ vel ipſius Nuntio requiſitus non
„ celabo: imo expreſſe id quod in
„ Feudum teneo, & ipſius Feudi con-
„ ditionem manifeſtabo. Et ſi con-
„ tigerit (quod Deus avertat) quod
„ rumor aliquis ſonuerit in Civita-
„ te Ferrariae vel diſtrictu, occaſio-
„ ne alicujus rixae ſeu diſcordiae
„ motae vel movende, vel quod ali-
C „ qua rixa fuerit in Civitate Ferrariae
„ vel diſtrictu, ad dictum Dominum
„ Marchionem, vel ejus Nuntium tra-
„ ham cum armis & ſine armis, nul-
„ la exſpectata requiſitione. Et ad
„ voluntatem Domini Marchionis vel
„ ſui Nuntii ibo & ſtabo cum ar-
„ mis & ſine armis. Nec ad aliquam
„ partem cum armis vel ſine armis
D „ traham, ſine licentia Domini Mar-
„ chionis vel ſui Nuntii. Et ſi quem
„ ſcivero contra praedicta vel ali-
„ quod praedictorum facere, eidem
„ Domino Marchioni vel ſuo Nun-
„ tio, quamcitius potero, manifeſta-
„ bo. Et ſi contra praedicta vel a-
„ liquod praedictorum fecero, ex
„ nunc ſpontanea & libera volunta-
E „ te me amiſſioni Feudi ſubjicio,
„ & juri, quod in dicto Feudo ha-
„ beo, ex nunc renuncio: ita quod
„ Dominus Marchio auctoritate pro-
„ pria mihi illud auferre poſſit, &

„ ipſius

„ ipſius ingredi poſſeſſionem, non „ exſpectatâ Parium Curiae ſententiâ. Et liberam licentiam & poteſtatem do ex nunc iis, qui electi erunt ad cognoſcendum inter „ Dominum Marchionem & Vaſſallos, confirmandi quod per Dominum Marchionem factum fuerit in A „ auferendo Feuda, & ingrediendo „ poſſeſſionem eorum juxta formam „ praedictam. *Et ita Dominus & Vaſſalli ad invicem oſculati fuerunt.*

Et ego Flornovellus Dei gratiâ Imperialis Aulae Notarius, ad haec omnia praeſens, ut audivi & intellexi, ita rogatus ſcribere ſubſcripſi.

Inveſtitura Feudi data Dayneſio filio quondam Zeni ab Azone Marchione Eſtenſi & Anconitano, Anno 1252.

IN Chriſti nomine. Anno Domini Milleſimo Ducenteſimo Quinquageſimo Secundo, Indictione X. tempore Innocentii Papae, die VII. intrante Aprili, in Epiſcopatu Ferrariae: praeſentibus Domino Stephano *Dei gratiâ* Duce Sclavaniae, Domino Marco Ziano Comite Arbenſe, Domino Iſnardo Domini Opizonis Marchione Malaſpinae filio, *Domino Meliorino Juriſperito de Padua, Domino Bonmatthaeo Legum Doctore, & aliis.* Dominus Azo, *Dei gratiâ* Eſtenſis & Anconitanus Marchio in plena Curia Vaſſallorum, *inveſtivit Dayneſium filium quondam Zeni, ad uſum Regni de ſuo recto Feudo, & ejus ratione. Qui juravit fidelitatem eidem Domino Marchioni contra omnem perſonam. Tenor cujus ſacramenti talis eſt:* Ego juro ad ſancta Dei Evangelia & promitto &c. (*uti in ſuperius deſcripta jurisjurandi formulâ.*) *Et ita Dominus & Vaſſallus ad invicem oſculati fuerunt, & ſuo ſacramento firmaverunt, nihil aliud tenere nec poſſidere de juribus Domini Marchionis, nec alias rationes habere.*

Ego Flornovellus Dei gratiâ Imperialis Aulae Notarius, ad haec omnia praeſens, ut audivi & intellexi, ita rogatus ſcribere ſubſcripſi.

Tanta bonorum Allodialium copia Eſtenſibus fuit, ut vidimus, antea B etiam quàm Ferrariae dominationem inirent, atque in eorum poſſeſſione per ſuos Vaſſallos eſſe perrexerunt, donec Anno MDXCVIII. Pontificiis armis, neutiquam verò juribus, cedentes, *poſſeſſionem Ferrariae* Romanae Eccleſiae dimiſerunt, ſervatis ſibi quibuſcumque Allodiis. Per annos ſubinde plurimos in Romana Curia C agitata eſt lis, contendentibus Eſtenſibus, Feuda illa ſibi deberi; Romanis verò, Feuda illa à Principatu Ferrarienſi pendere. Compulſoriis, Allegationibus, examinibus, actiſque aliis innumeris fatigatum diu eſt Camerae Apoſtolicae tribunal, & jura Eſtenſium luculenter expreſſa. Quis exitus litis fuerit, non eſt D hujus loci enarrare. Et ſatius quidem erit animadvertere, quibus olim conditionibus, & quo ſacramenti genere Guido & fratres de Canoſſa in Feudum receperint à Friderico I. Imperatore Caſtrum Canuſii, ſive *Canoſſae*, inclytam videlicet illam atque olim inexpugnabilem Regienſis Comitatus Arcem, cui tantam famam E peperere acta Comitiſſae Mathildis, ejuſque Majorum. Adſervatur authentica pergamena Privilegii hujus apud nobilem virum Marchionem de Canoſſa Patricium Regienſem, cujus celebrem Familiam Ca-

noſſae

noſſae olim dominatam fuiſſe, atque inde cognomen traxiſſe, hinc plane conſtat. Neque verò iis tantum fratribus Canoſſa in Feudum tradita eſt à Friderico I. ſed etiam illorum *Pater & Avus* eodem titulo (ut heic diſerte proditur) ipſam tenuerant. Veri enim videtur ſimile, vix ſubla- A tâ è vivis Comitiſsâ Mathilde Anno MCXV. Henricum V. inter Imperatores Quartum, ex Germania paucos poſt menſes progreſſum, ejuſque hereditate potitum, Avo Guidonis de Canoſſa eam Arcem in Feudum contuliſſe. En ergo ipſam Chartam.

Fridericus I. Imperator Inveſtituram Canoſſae, Bibianelli, & Gipſi in Comitatu Regienſi concedit Guidoni, Rolandino & Albertino de Canoſſa, Anno 1185.

I*N nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti, Anno ab Incarnatione ejuſdem Milleſimo Centeſimo Octuageſimo Quinto, de Menſe Februarii, Indictione III. praeſentibus pluribus nobilibus hominibus infraſcriptis; Inveſtivit* Dominus Federicus Imperator Guidonem filium quondam Rolandini de Canuſio *ſuo nomine, Fratrumque ejus, videlicet* Rolandini *&* Albertini *de omni eorum honorabili Feudo. Et jam dictus Guido juravit ei fidelitatem & ejus Filio, videlicet* Regi Henrico, *veluti* Vaſſallus Domino, *& firmavit ſacramento tenere* Bibianellum, Gipſum, & Canuſium *ad honorem jam dicti Imperatoris & Regis Henrici, veluti ejus* Pater & Avus *tenuerunt. Et quod dabit, quandocumque fuerit neceſſe, jam dictis Dominis vel eorum Nuntiis ad offenſionem & defenſionem contra omnes homines praedictas Arces. Et quod non erit in conſilio vel adiutorio, quod Dominus Imperator vel ejus filius Rex Henricus amiſerit honorem vel poſſeſſionem. Et ſi amiſerit, quod bona fide dabit operam ad recuperandum, & tenere adjuvabit. Et ſi ſciverit, aliquem ad hoc dare operam, quamcitius poterit, eis vel eorum Nuntiis manifeſtabit. Et jam dictus Imperator eum inveſtivit, ut dictum eſt, de omni ſuo honorabili Feu-* B *do, & de Canuſio, Bibianello, & Gipſo, & paterno, ita ut ipſe ac ejus fratres habeant & teneant eodem modo, quo ejus Pater vel Avus habuerunt & tenuerunt, ſecundùm quod ſupra ſcriptum eſt, praedictas Arces ad honorem jam dictorum Dominorum, ut ſupra ſcriptum eſt.*

C *Actum Regii in Palatio Domini Federici Imperatoris, in colloquio ab eo ibi habito, praeſente Corrado Magontino Archiepiſcopo, & . . . . . . Epiſcopo Mareſ . . . . . . ac Regino, & Parmenſi Epiſcopo, & aliis Clericis, & Alberto de Bayſio, & Rodulfo de Bazzano, Jacobo de Saviola, Guido de Foliano, & etiam multis aliis Militibus.*

D *Ego Gerardus Sacri Palatii Notarius interfui & ſcripſi.*

Feudorum verò Leges ſuum praecipue incrementum, ne dicam exordium, debent Conrado I. Imperatori, cujus Edictum retuli pag. 177. Part. II. Tomi I. Rer. Italicar.: quod argumento eſſe poteſt, inter veterum *Beneficia*, & recentiorum *Beneficia*, *Feudi* nomine donata, non parum E diſcriminis interceſſiſſe. Sed quoniam non ſatis expurgato exemplo ad illud evulgandum antea ſum uſus, atque illic notae Chronologicae deſiderantur, non ingratum Lectoribus

futurum puto, ſi rurſus illud ipſum Decretum omnium oculis ſubjiciam, quale ego deſcripſi ex pervetuſta membrana exiſtente in Archivo Capituli Canonicorum Cremonenſium.

Leges Conradi I. Imperatoris de Feudis majoribus & minoribus Italici Regni, de cauſſis excidendi ex illis, de forma judiciorum, quum lis oritur de illis, & de modo ſucceſſionis in ipſis, Anno 1037.

IN nomine Sancte & individue Trinitatis. Chuonradus glorioſiſſimus Imperator Auguſtus. Omnibus Sancte Dei Eccleſie fidelibus, noſtriſque, preſentibus ſcilicet & futuris notum eſſe volumus, quod nos ad reconciliandos animos Seniorum & Militum, ut ad invicem inveniantur concordes, & ut fideliter & perſeveranter nobis & ſuis Senioribus ſerviant devote: precipimus & firmiter ſtatuimus, ut nullus Miles Epiſcoporum, Abbatum, Abbatiſſarum, aut Marchionum vel Comitum, vel omnium, qui Beneficium de noſtris publicis bonis, aut de Eccleſiarum prediis tenet nunc, aut tenuerit, vel hactenus injuſte perdidit, tam de noſtris majoribus Walvaſoribus quam & eorum Militibus, ſine certa & convicta culpa ſuum Beneficium perdat, niſi ſecundùm conſtitutionem Anteceſſorum noſtrorum & Judicum Parium ſuorum. Si contentio fuerit inter Seniores & Milites, quamvis Pares adjudicaverint illum ſuo Beneficio carere debere, ſi ille dixerit, id injuſte vel odio factum eſſe, ipſe ſuum Beneficium teneat, donec Senior & ille, quem culpat, cum Paribus ſuis ante preſentiam noſtram veniant, & ibi cauſa juſtè finiatur. Si autem Pares culpati in judicio Senioribus defecerint, ille, qui culpatur, ſuum Beneficium teneat, donec ipſe cum ſuo Seniore & Paribus ante noſtram preſentiam veniant. Senior autem, aut Miles, qui culpatur, qui ad nos venire decreverit, ſex hebdomadas, antequam iter incipiat, ei cum quo litigaverit, innoteſcat. Hoc autem de majoribus Walvaſoribus obſervetur. De minoribus verò, in Regno, aut ante Seniores, aut ante noſtrum Miſſum, eorum cauſa finiatur. Precipimus etiam, ut cum aliquis Miles ſive de majoribus ſive de minoribus de hoc Seculo migraverit, filius ejus Beneficium habeat. Si verò filium non habuerit, & Abiaticum ex maſculo filio reliquerit, pari modo Beneficium habeat, ſervato uſu majorum Walvaſorum in dandis equis & armis ſuis Senioribus. Si fortè Abiaticum ex filio non reliquerit, & fratrem legitimum ex parte Patris habuerit, ſi Seniorem offenſum habuit, & ſibi vult ſatisfacere, & Miles ejus effici, Beneficium, quod Patris ſui fuit, habeat. Inſuper etiam omnibus modis prohibemus, ut nullus Senior de Beneficio ſuorum Militum Cambium aut Precariam aut Libellum ſine eorum conſenſu facere preſumat. Illa verò bona, que tenet proprietario jure, aut per precepta, aut per rectum Libellum, ſive per Precariam, nemo injuſte eos diſveſtire audeat. Fodrum de Caſtellis, quod noſtri Anteceſſores habuerunt, habere volumus; illud verò, quod non habuerunt, nullo modo exigimus. Si quis hanc juſſionem infregerit, auri Libras centum componat, medietatem Camere noſtre, & medietatem illi, cui dampnum illatum eſt.

Signum Domni Chuonradi ſereniſſimi Romanorum Imperatoris Auguſti.

Kade-

Kadolohus Cancellarius vice Herimanni Archicancellarii recognovi.

Datum V. Kalendas Junii, Indictione V. Anno Dominice Incarnationis MXXXVIII. Anno autem Domni Chuonradi Regis XIII. Imperantis XI.

Actum in obſidione Mediolani feliciter. Amen.

Locum promulgati Edicti ſane perquam illuſtrem praeferunt Chronologicae notae, nempe *in obſidione Mediolani*, quam Wippo in Vita ipſius Conradi, Landulphus, & Arnulphus Mediolanenſes Hiſtorici Tomo IV. Rer. Italic. deſcribunt. Verùm in Chartam hanc fluxiſſe videtur ex antiqui Amanuenſis incuria error: Non enim ibi ſcribendum opinor *MXXXVIII.* ſed quidem *MXXXVII.* quo Anno revera decurrebat *Indictio V.* & Mediolanenſis Civitas fruſtra obſidione ab ejus copiis tentata eſt: niſi alius à vulgari uſu Annus ab Incarnatione adhibitus ibi fuerit. Quod ut evidentius conſtet, & quis ordo Annorum Regni ac Imperii foret, alterum Diploma ſubdo, eodem Anno MXXXVII. datum, quod ex Collectaneis MStis Peregrini Priſciani Ferrarienſis in Eſtenſi Bibliotheca adſervatis delibavi.

Confirmatio omnium jurium ac Privilegiorum facta à Conrado Imperatore Eccleſiae Mantuanae, Anno 1037.

In nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Conradus divinâ favente clementiâ Romanorum Imperator Auguſtus. Si in ſacratis omnipotenti Deo locis à quibuslibet deſolatis augmentum recuperationis pio favore largimur, id nobis & ad Imperii noſtri ſtabilimentum, atque ad aeternae remunerationis emolumentum credimus abſque dubio profuturum. Quapropter agnoſcat omnis Chriſtianitas, quod Bruno *venerabilis* Praeſul, *atque* Cadelous *dilectus noſter* Epiſcopus, *& fidelis* Cancellarius, *noſtrae magnitudini ſignificarunt, quod pro peccatis Mantuanae Sedis Eccleſiae cum Praeceptis & Cartarum firmitatibus, quarum ſcriptionibus res & familias ſibi collatas hactenus meruit obtinere, combuſta videatur, flagitans, ut ad reſtaurationem hoc noſtrae miſerationis Praeceptum* Hitulfo Epiſcopo *ejuſdem* Mantuanae Eccleſiae *concedere dignaremur. Cujus precibus libenter adquieſcentes, & quoniam dignum eſt, ne res Eccleſiarum Dei à quibuslibet depraedentur, aut ab earum ditione contra legem auferantur decrevimus ita fieri. Concedentes igitur confirmamus Mantuano Epiſcopatui omnes res, quas ſine lege poteſtative vel cum virtute perditas habere videtur, ſeu quas uſque modo de donis Regum ſeu Imperatorum praedeceſſorum noſtrorum habuit: videlicet Monaſterium, quod factum eſt in honore Sanctorum Memoris Probi, & Ruſfini, ubi* Reginzo *venerabilis* Abbas *praeeſſe dignoſcitur, cum omnibus adjacentiis, cum aqua, quae dicitur Mulenellos, cum ſuis decurſibus de loco illo, onde aqua originem ſumit, ipſum fontem uſque in Mincii amnem ex utraque lectuli parte duodecim pedes, ſicut Monaſterium ſemper tenuit, cum omnibus pertinentiis ejuſdem Monaſterii: cum Curtibus etiam in Veronenſi, Vicentino, Mantuano, Brixiano, Placentino, Mutinenſi, atque Cremonenſi Comitatibus ſitis, quae ita nominantur, Bagniolo, Colonia, & in circuitu fluminis, quod nominatur Caput Alponis, Puliana, Alonte, Lonigo, atque Sablone, ſeu in Gardinenſi Judi-*

ciaria, cum ſervis & ancillis, atque cum omnibus ibidem pertinentibus; & omnes alias res ejuſdem Monaſterioli, quae ſunt in praedictis Comitatibus, vel infra noſtrum Italicum Regnum, ſeu ceterorum hominum conceſſionibus &c. (ut in altero Diplomate Henrici III. Anno MXLV.) *Concedimus autem eidem Hitulfo Epiſcopo Advocatos quoſcumque elegerit tam de ſuis quam de alienis liberis hominibus, qui ejuſdem rerum utilitates Epiſcopii exerceant; ita ut ab omni Reipublicae functione ſint abſoluti: nil ab eis quiſquam publicus Miniſter exigere praeſumat, ut ſecurius ac diligentius cauſas ipſius Eccleſiae perficere poſſint, ſive per pugnam, ſive per legale judicium. Stabilimus etiam, ut de omnibus rebus & praediis ipſius Eccleſiae, ſicut de noſtris domnicatis, per vicinos inquiſitio fiat &c.* ut in ſupradicto Diplomate.

Signum Domni Cuonradi inviƈtiſſimi Romanorum Imperatoris Auguſti.

A *Chadelous Cancellarius vice Herimanni Archicancellarii recognovi.*

Dat. pridie Kalendas Aprilis, Anno Dominicae Incarnationis MXXXVII. Indictione V. Anno autem Domni Cuonradi Secundi Regni XIII. Imperii X.

Actum in Canedulo juxta flumen Padi feliciter. Amen.

B Hunc *Hitulphum Epiſcopum* Mantuanum Ughellius Tom. I. Ital. Sacrae in *Iſolphum* corrupto nomine convertit. Quibus ergo legibus Vaſſalli in poſterum & Seniores obnoxii futuri eſſent, ex Edicto Conradi Auguſti intelleximus. Accipe nunc quid in controverſia de Feudo inter Nonantulanum Abbatem, & quoſdam nobiles Cives Regienſes, decretum

C fuerit coram Richenza Imperatrice Lotharii II. Auguſti uxore in Placito Regienſi. Deſcripſi ego ex antiqua membrana in Tabulario Capituli Regienſium Canonicorum adſervata.

Placitum in Civitate Regii coram Regenza, ſive Richenza Imperatrice habitum, in quo Hildebrandus Abbas Nonantulanus terram Cellae evincit contra quoſdam contradicentes, Anno 1136.

CUm *reſideret* Domna Regenza Imperatrix, uxor *ſereniſſimi* Imperatoris Lotharii *in Civitate Regio ad juſtitiam faciendam, & cum ea* Domnus Anſelmus Avelbergenſis Epiſcopus, & Adelmus Regenſis Epiſcopus, & Domnus Bruno Epiſcopus, Federicus *quoque* & Garnerius Marchiones, *Odolricus Craſſus*, Comes Otto, Comes Robertus de Gravin, *Theodoricus de Dura, Theodoricus de Storize*, Artemſius Comes, *Tigrinus de Immola, Bernardus & Guido filii Manfredi, Gerardus de Plaza, Rainerius & Guizardus de Balugula, Cazaguerra, Oliverius de Taculis, Rainerius de*

D *Gumula, Gandulfus & Ubaldus de Caſtellarano, & alii quamplures: Conqueſtus eſt* Ildevrandus Abbas Monaſterii Sancti Silveſtri de Nonantula, *una cum Adegerio Advocato Eccleſie de terra, que dicitur Cella, quam olim* Ubertus *filius* Ardicionis Comitis *in Feudo habuit, & poſt eum* Conradus Marchio; *quo mortuo ſine heredibus*

E *terram deveniſſe in Eccleſiam predictus Abbas firmiter aſſerebat. Sed fuerunt quidam, qui jam dictam terram Celle tenere viſi ſunt, dicentes, ſeſe eam pro ſua pecunia loco pignoris à Conrado accepiſſe; quidam verò pro Feudo eam ſe habere dicebant; & haec nomina eorum:*

Ardui-

Arduinus & Guidotto de Palude, Bernardus & frater ejus filii Malcadobati, Menaboves & frater ejus, Gerardus & Ingezo filii Rainerii de Corviago, Guibertus filius Domni Gerardi filii Rogerii de Regio, & quidam alii. De iſtis autem ſupranominatus conqueſtus eſt Abbas Nonantulanus, & cum eo Adegerius ejus Advocatus, ſuppliciter exorans Domnam Imperatricem, ut juſtitiam conſequeretur. Tunc Domna Imperatrix à ſupradictis & Teutonicis & Latinis, quibus intererant etiam Paganellus de Corlena, Cordalius, petiit, quod illi faciendum eſſet ſuper hanc querimoniam. At illi omnes communiter conſilio habito, unanimiter dixerunt: ſecundùm uſum Regni Abbas Nonantulanus in jam dictam terram Eccleſie per Miſſum Domne Imperatricis, collaudatione totius Curie, ex integro debet reſtitui. *Quod valde placuit Imperatrici; & dedit Abbati Conradum Teutonicum, qui eum in Celle poſſeſſionem reſtituit. Laudaverunt inſuper ſupradicti Teutonici & Latini, ut quicumque ſupradictorum hominum, qui jam dictam terram tenere videbantur, ſuper quibus ſententia data eſt, jam non amplius habendi quod pecuniam dedit, & terram pro pignore accepit, pecuniam & terram perderet: qui verò pro Feudo aliquid inde quereret, ad Curiam Abbatis veniret, & ipſe congregatis Eccleſie fidelibus, eorum & Advocati conſilio, juſtitiam petentibus faceret. His omnibus ſollempniter ordinatis & judicatis, Domna Imperatrix ſuum bannum patenter coram omnibus edidit, ut quicumque contra hanc Laudem & Juditium tantorum Virorum, & ejus confirmationem agere preſumpſerit, & Abbatem vel Eccleſiam moleſtare vel inquietare temptaverit, ejus malam voluntatem incurrat, & penam quinquaginta Librarum auri ſuſtineat, medietatem Curti Regie, & medietatem Nonantule Eccleſie. Et hec Cartula perpetuis temporibus in ſua permaneat firmitate.*

Actum in Civitate Regio feliciter, Anno ab Incarnatione Domini MCXXXVI. Septima die intrante Menſe Novembri, Indicione XIV.

Ego Martinus Sacri Palatii Notarius rogatus hanc Cartam ſcripſi, complevi & tradidi.

Porro Inveſtiturae ac traditiones Feudorum non tantùm viva voce & elogio Tabellionis, ſed etiam ſymbolo aliquo peragi conſueverunt, hoc eſt aliquid tradendo manibus Vaſſalli in ſignum datae poſſeſſionis Feudi. Multa de hiſce Symbolis habet eruditiſſimus Du-Cangius in Gloſſar. Latin. ad vocem *Inveſtitura:* quae Lector conſulere poterit, ſi libuerit. Ego ad ritum hunc ſatis exploratum duo tantùm exempla conferam Inveſtiturae datae *per cuppam argenteam*, & altera duo Inveſtiturae factae *per ferulam*, ſive *per baculum*. Ex vetuſtiſſimo Regeſto MSto Cencii Camerarii ego priores duas Chartas deſcripſi.

Inſtrumentum de homagio facto à Comite Ildebrandino Domino Papae Innocentio III. Anno 1207.

In nomine Domini. Anno Incarnationis ejuſdem Milleſimo Ducenteſimo Septimo, Pontificatus verò Domini Innocentii III. Papae Anno X. Indictione X. Menſe Julii die ultimo. Acta publica ſi literarum memoriae tradita fuerint,

rint, nube oblivionis remotâ, proſperâ inſpectione clareſcent. Quapropter ego Johannes de Sancto Laurentio Sanctae Romanae Eccleſiae Scriniarius, mandato & praecepto Domini Innocentii III. Papae, ligium homagium nunc factum eidem Domino Papae in Palatio Montis Flaſconis à Comite Ildebrandino, ſicut vidi, audivi, & interſui, & fidelitatem olim exhibitam eidem Domino Papae à praedicto Comite, ſicut inferius continetur, publicis literis ſcribere curavi. Comes Ildebrandinus confeſſus fuit in Palatio Montis Flaſconis coram praeſcripto Domino Papa, praeſentibus Epiſcopis, Cardinalibus, Praefecto Urbis, & multis Clericis & Laicis, ſe juraſſe fidelitatem eidem Domino Papae, ſucceſſoribus ſuis, & Eccleſiae Romanae coram dicto Praefecto Petro Sarraceno, dicti Domini Papae Seneſcalco, & Donnico ejuſdem Domini Subdiacono, & eo tempore Caſtellano Montis Flaſconis. Et ipſe Comes Menſe & die ſupradicto fecit ligium homagium dicto Domino Papae Innocentio coram Epiſcopis, Cardinalibus, Praefecto Urbis, & multis aliis tam Clericis, quàm Laicis in eo- A dem Palatio pro * Caſtro Montis Alti, Comitatu de Roſellis, & aliis Terris, quas tenet ab eo, ſicut apparet per Privilegia Romanae Eccleſiae. Et idem Dominus Papa inveſtivit dictum Comitem de dictis Caſtris, Comitatu, & Terris, coram omnibus per cuppam argenteam. Et inter omnes hi interfuerunt Dominus Theobaldus de Praefecto, B Dominus Petrus de Columna, Dominus Stephanus de Romano Carzoli, Dominus Oddo Infans de Columna, Dominus Thomas de Supino, Dominus Guido de Colle de Mendi, Tranſmundus Rubeus Domini Papae Oſtiarius, Borgognonus de Viterbo, Capitione filius Johannis de Tineos, Oddo de Graeco de Urbeveto, Guido de Prudezo, Berardus de C Walmarzo, Bulgarellus de Converſano, Johannes de Converſano, Petrus de Olivero, Winezellus de Monteflaſcone, Bonaccurſus, Bonafidanza, Bartholomaeus de Donadeis.

Ego Johannes de Sancto Laurentio Sanctae Romanae Eccleſiae Scriniarius, ſicut vidi, audivi, & interſui, ſcripſi, complevi, & abſolvi. D

Juramentum fidelitatis Domini Bonifacii Comitis Palatini, & nobilium virorum Raynaldi & Gentilis filii ejus de Ancaya, Anno 1225.

In nomine Domini, amen. Anno ejus Milleſimo Ducenteſimo Vigeſimo Quinto, Indictione XIII. ſeptimâ die intrante Menſe Auguſto, temporibus Domini Honorii Papae III. & Domini Friderici II. Romanorum Imperatoris. Clareat omnibus & ſingulis manifeſte praeſentem paginam inſpecturis, quod Dominus Bonifacius, Dei gratiâ Comes Palatinus, filius olim Comitis Ildebrandini, in manibus Domini Hiacynthi Domni Papae Capellani, ad hoc ſpecialiter miſſi, tactis ſacroſanctis Evangeliis, juravit ab illa hora in antea fidelem eſſe Beato Petro, & Domino Honorio Summo Pontifici, ejuſque E ſucceſſoribus canonice intrantibus, & Eccleſiae Romanae. Et quod non erit in facto neque in conſilio, aut in conſenſu, ut vitam perdant aut membrum, vel capiantur mala captione. Conſilium, quod per ſe vel per ſuum Nuntium, aut per ſuas literas ſibi manifeſtaverint, ad eorum damnum ſe ſciente nulli pandet. Si eorum certum damnum ſciverit, ſi poſſet, remanere faciet, ſin autem,

tem, per ſe, aut per ſuum Nuntium, vel per talem perſonam, quam pro certo credat eis dicturam, ſignificabit. Papatum Romanum & Regalia beati Petri, quae Romana Eccleſia habet, & ſpecialiter Civitatem & Comitatum Suganum cum Caſtellis & Villis, & omnibus ſuis pertinentiis, Civitatem & Comitatum Roſellenſem, & Croſſetanum cum Villis & Caſtellis & pertinentiis ſuis, diſtricto, placito, & cum omni datione & reditu ſuo, & cum omnibus aliis terris, quas frater & pater ſuus Comes Ildebrandinus à Romana Curia tenuerunt, adjutor erit ad defendendum & retinendum: quae verò non habet, ad recuperandum, & recuperata ad retinendum & defendendum contra omnes homines. Praeterea Feudum praedictum non dividet, nec pro ſuo poſſe dividi permittet, ſalvis in omnibus juſtitiis & juribus Epiſcopatuum & aliarum Eccleſiarum infra fines dictarum Terrarum conſiſtentium. Et haec omnia bona fide, & ſine fraude, & malo ingenio juravit in manibus dicti Domini Hiacynthi, nomine Romanae Eccleſiae recipientis, attendere & obſervare. His peractis Dominus Hiacynthus auctoritate & nomine Domini Papae & Romanae Eccleſiae, quâ fungitur in hac parte, dictum Bonifacium Comitem Palatinum de praedicto Feudo & terris & rebus jam dictis per coppam argenteam *inveſtivit, praecipiens eidem, ut ſe coram Domino Papa & ſuis Fratribus ad praeſtandum homagium repraeſentet, excepto tamen Caſtro Montis Alti, de quo eum non inveſtivit.*

Acta ſunt haec in Civitate Suanenſi, in Platea Epiſcopii, coram Domino Ugolino de Graeca Urbevetano Cive, & Domino Donadeo Macarii Narnienſi Cive, Judicibus ordinariis, & eorum auxilio, auctoritate, atque conſenſu. Praeſentibus his, Anſaldo Praepoſito, Presbytero Petro, Presbytero Benencaſa, Domino Savino, Canonicis Suanenſibus, Plebano de Malglano Comitiſſae Capellano, Domino Ranaldo Moſcetta Urbevetano Cive, Guidone de Porro de Aquapendente, Ranaldo Johannis Romani de Reato, Domino Cazaconte de Colle, Domino Umberto, Domino Comite de Montorio, Rainerio, Domino Bernardino de Panoclis, Domino Soguarzo de Rocchetta, & Domino Uguicione de Vicecomitiſſa de Groſſeto, teſtibus ad hoc rogatis & vocatis, & aliis multis ibidem exiſtentibus.

Et ego Ugolinus Guillielmi Larii, ſacri Lateranenſis Palatii Notarius conſtitutus interſui rogatus & ſubſcripſi, & ſuperius aliquantulum adjunxi & emendavi.

Alterius ritus exemplum excerpſi è pergamena exiſtente in Archivo Eſtenſi.

Inveſtitura multorum bonorum data à Pelegrino Patriarcha Aquilejenſe Guecelloni, Gabrieli, & Biaquino fratribus de Camino, Anno 1195.

IN nomine Chriſti. Anno Domini Milleſimo Centeſimo Nonageſimo Quinto, Indictione XIII. die VIII. intrante Februario, preſentia Domini Comitis Manardi de Goricia, *Domini Federiſi de Cauriago, Domini Wernerii de Pulcinico, Domini Conradi de Sacilo, Domini Ardemani ejuſdem loci, Domini Gabrielis de Prata, Domini Alberti Buche de Coneclano, & aliorum. Cum* Domini Wezello, *&* Gabrielus, *&* Biaquinus fratres de Camino, nepotes Domini Wezelonis quondam de Camino *veniſſent coram Domino*

A *mino* Pelegrino *Dei gratiâ* Aquilegienſis Eccleſie Patriarcha, *& peterent ab ipſo Domino Patriarcha Inveſtituram Feudi de tali Feudo, quale dictus* Dominus Wezelo Avus ipſorum *quondam habuit à predicta Eccleſia Aquilegienſe, & à ſuis Predeceſſoribus: Unde dictus Dominus Patriarcha* cum baculo, *quem tenebat in ma-* B *nu, inveſtivit predictos Fratres Dominos Wecelonem & Gabrielem & Biaquinum de Camino, ad rectum & liale Feudum, de Caſtris & Curiis Camini, & Mote, & Ceſſalti, & de univerſo illo Feudo, quod praedictus Dominus Wezelus quondam Avus predictorum Fratrum habuit ab ipſo Domino Patriarcha & à ſuis Predeceſſoribus,* C *& à predicta Eccleſia Aquilegienſe in Epiſcopatu Cenete, & Epiſcopatu Belluni & Feltri, in Cadubrio, & in toto Patriarchatu Aquilegienſi ubique, ſecundum quod predictus Dominus Wecelus quondam de Camino Avus ipſorum habuit ad Feudum à dicta Eccleſia Aquilegienſe & à ſuis Predeceſſoribus. Et Fratres juraverunt ipſi Domino Patriarche Fidelitatem pro predicto Feudo, & pro ſuis Vaſſallis contra omnes homines, ſalva Fidelitate ſuorum anteriorum Dominorum, ſi habent. Et iſdem dictus Dominus Patriarcha ipſos Fratres Vaſſallos ſuos oſculatus fuit.*

Actum Sacili in Eccleſia Sancti Nicolai.

Ego Johannes ..... Imperatoris Notarius interfui & ſcripſi.

Accedant & alia duo exempla, è quibus primum legitur in antiquo Chartario (*Pelaviſinum* appellant) quod mihi ſuppeditavit Capitulum Canonicorum Sarzanenſis ſive Lunenſis Eccleſiae. Alia eſt à celebri Mathildâ Bonifacii Marchionis filiâ altera Mathildis heic memorata.

Inveſtitura quorumdam Caſtrorum facta Nicolao de Fliſco Comiti Lavaniae à Gotifredo Epiſcopo Lunenſi, ſive Sarzanenſi, confirmata ab Innocentio IV. ſummo Pontifice patruo ejuſdem Comitis, Anno 1254.

D ,, INnocentius Epiſcopus ſervus ſer-
,, vorum Dei, dilecto filio no-
,, bili viro *Nicolao de Fliſco Comiti*
,, *Lavaniae*, *nepoti noſtro*, ſalutem &
,, Apoſtolicam benedictionem. Peti-
,, cio tua nobis exhibita continebat,
,, quod Presbyter Jacobus Canonicus
,, Plebis Sancti Stephani Lunenſis
,, Dioeceſis, Nuntius & Procurator
E ,, venerabilis fratris noſtri *Gotifredi*
,, *Lunenſis Epiſcopi*, & Epiſcopatus
,, Lunenſis, tibi tuiſque heredibus,
,, nomine recti & honorifici Feudi,
,, tamquam paterni, aviti, & anti-
,, qui, Tivegne, Caſtellioni, & Bra-
,, celli Caſtra, & Burgum Padulua-
,, lini, ad ipſum Epiſcopatum Lu-
,, nenſem ſpectantia, cum omnibus
,, juribus, honoribus & pertinenciis
,, ſuis, dedit & propriâ auctoritate
,, conceſſit. Dictus quoquè Procura-
,, tor procuratorio nomine dicti E-
,, piſcopi & Epiſcopatus Lunenſis,
,, totum, quod nobis mulier *Matil-*
,, *da* in Feudum ab Eccleſia Lunen-
,, ſi tenere conſuevit vel debuit, vel
,, quilibet alius pro ea vel ab ea
,, tenebat, vel tenere debebat in Car-
,, pena, Veſigna, Folo, & Valle-
,, rano, ſive in Vezano, vel ubi-
,, cumque de ipſo Feudo in Lunen-
,, ſi, vel Januenſi Dioeceſi poterit
repe-

,, reperiri, tibi ſimiliter dedit ac ,, conceſſit. Et de his omnibus te ,, *per quendam baculum* inveſtivit: i- ,, ta tamen quod tu & heredes tui, ,, deinde Epiſcopus & ſucceſſores ejus ,, cum ſuis ſucceſſoribus, qui non ſint ,, inimici tui, vel heredum tuorum, ,, teneantur recipere in locis ad fa- ,, ciendam guerram inimicis Lunen- ,, ſis Ecclesiae, ac ipſius Ecclesiae ,, bona defendere ac tueri. Pro cu- ,, jus Feudi conceſſione ac Inveſtitu- ,, ra idem Procurator pro parte ip- ,, ſius Epiſcopi confeſſus fuit, ſe à ,, te quadraginta Libras bonorum De- ,, nariorum argent. recepiſſe, renun- ,, tiando exceptioni non numerate ,, pecunie habite ac recepte, & omni ,, juris auxilio: & conſtituens ſe no- ,, mine ipſius Epiſcopi dictam pecu- ,, niam in utilitatem Lunenſis Epi- ,, ſcopatus fideliter conver..... vos ,, dicto Procuratori recipienti nomi- ,, ne dicti Epiſcopi pro hiis omni- ,, bus tibi datis atque conceſſis fide- ,, litatem juraſti, ſicut erat in ca- ,, pitulo in forma fidelitatis expreſ- ,, ſum. Et ſi te vel tuos heredes ,, promiſſa vel aliquid promiſſorum ,, non obſervare contingeret, pro- ,, pter hoc à jure Feudi *non* cada- ,, tis, ſed nihilominus teneantur ad ,, obſervationem omnium predicto- ,, rum, pro ut in Inſtrumento pre- ,, dicto jam confecto plenius conti- ,, netur. Nos itaque tuis precibus ,, inclinati, donationem, conceſſio- ,, nem, & Inveſtituram bonorum, ,, quas nobis conſtitit provide fa- ,, ctas, ratas habentes & gratas, & ,, volentes, ne in poſterum allega- ,, tione leſionis ipſius Eccleſie, vel ,, quavis alià poſſint ab aliquo im- ,, pugnari, ipſas auctoritate Apoſto- ,, lica confirmamus, & preſentis ſcri- ,, pti patrocinio communimus, de- ,, fectum, ſi quis exſtitit in promiſ- ,, ſis ex eo maxime, quod Lunenſe ,, Capitulum hiis non conſenſit, ad ,, preſens, aut occaſione Procurato- ,, ris ipſorum Canonicorum, vel que- ,, cumque alia ſupplentes de pleni- ,, tudine poteſtatis. Tenorem autem ,, Inſtrumenti predicti de verbo ad ,, verbum preſentibus inſeri fecimus ,, ad cautelam: qui talis eſt.

,, In nomine Domini. Amen. An- ,, no à Nativitate ipſius MCCLIV. ,, Indictione XIII. Nono Kalendas ,, Novembris, in Civitate Capua- ,, na, in Domo Presbyteri Georgii, ,, preſentibus venerabile patre *Domi-* ,, *no Ottobono Sancti Adriani Diacono* ,, *Cardinali*, nobili viro *Domino Al-* ,, *berto de Fliſco*, *Lavaniae Comite*, ,, Domino Simone de Camilla Cive ,, Januenſe, Domino Alberto Acza- ,, rii de Parma, Franciſco Notario ,, de Clavaro, & Guidone dicto Se- ,, ptem, Clerico predicti Domini ,, Cardinalis, teſtibus ad omnia iſta ,, vocatis. Presbyter Jacobus Cano- ,, nicus Plebis de Sancto Stephano ,, Lunenſis Dioeceſis, Nuntius & ,, Procurator venerabilis Patris *Do-* ,, *mini Gotifredi Lunenſis Epiſcopi*, ha- ,, bens ad hoc ſpeciale mandatum, ,, ſicut conſtat in Inſtrumento facto ,, per Adjutum Notarium, & ipſius ,, Epiſcopi ſigillo munito, cujus te- ,, nor inferius eſt inſertus; procura- ,, torio nomine dicti Epiſcopi & E- ,, piſcopatus Lunenſis, nomine recti ,, & honorifici Feudi, tamquam pa- ,, terni, aviti, & antiqui, dedit, ,, tradidit & conceſſit nobili viro ,, *Domino Nicholao de Fliſco Comiti* ,, *Lavanie* in ſe ac ſuos heredes ma- ,, ſculos & feminas, Tivegne, Ca- ,, ſtellioni, & Bracelli Caſtra, & ,, Burgum Padulualini, ad ipſum E- ,, piſcopum & Epiſcopatum Lunen-

,, ſem ſpectancia cum toto eo, quod
,, idem Epiſcopatus & Eccleſia Lu-
,, nenſis habet & tenet, vel habe-
,, bat & tenebat, vel pro ipſo Epi-
,, ſcopo ſeu ipsâ Eccleſiâ habebatur
,, & tenebatur, vel tenetur vel ha-
,, betur, vel debet teneri & haberi
,, in Caſtris & Burgo predictis, &
,, eorum pertinenciis & diſtrictu, in
,, Curtibus, domibus, juriſdictioni-
,, bus, Vaſſallis, Villanis, redditi-
,, bus, annuis preſtationibus, piſca-
,, tionibus, venationibus, molendi-
,, nis, aquis, nemoribus, paſcuis,
,, poſſeſſionibus, & quibuslibet aliis
,, rebus quocumque nomine nuncu-
,, pentur. Similiter dedit, tradidit,
,, & conceſſit dictus Procurator pro-
,, curatorio nomine ipſius Epiſcopi
,, & Epiſcopatus Lunenſis eidem Co-
,, miti totum id, quod nobilis mu-
,, lier *Donna Matilda* in Feudum ab
,, Epiſcopo & Eccleſia Lunenſi te-
,, nebat, ſeu tenere conſuevit vel
,, debuit in Carpena, Veſigna, Fo-
,, lo, & Vallerano, ſive Vezano,
,, vel ubicumque de dicto Feudo
,, Lunenſi vel Januenſi poterit repe-
,, riri. Et ipſum Comitem in ſe &
,, ſuos heredes maſculos & feminas
,, procuratorio nomine dicti Epiſco-
,, pi & Epiſcopatus Lunenſis de ſu-
,, praſcriptis omnibus *per quendam ba-*
,, *culum* corporaliter & preſentialiter
,, inveſtivit: ita tamen quod dictus
,, Comes, & ejus heredes, ſive ſuc-
,, cedentes ipſi Comiti, vel ejus
,, heredibus in dicto Feudo ipſum
,, Dominum Epiſcopum & ejus ſuc-
,, ceſſores cum ſuis ſequacibus, qui
,, non ſint inimici ipſius Comitis,
,, vel heredum ejus ſeu ſuccedentium
,, ejus, vel ſuis heredibus in dicto
,, Feudo, recipere ad faciendum guer-
,, ram cum hominibus in locis pre-
,, dictis ab eodem Procuratore con-
,, ceſſis, inimicis Lunenſis Eccleſie,
,, ac juvare, recuperare jura & bo-
,, na Lunenſis Epiſcopatus, & ea
,, que poſſidet vel recuperabit, de-
,, fendere & manutenere, & guer-
,, ram & devetum propriis expenſis
,, ipſorum hominum per totum Epi-
,, ſcopatum Lunenſem perſecutoribus
,, Lunenſis Eccleſie facere; nec non
,, eidem Domino Epiſcopo, qui nunc
,, eſt, & ei, qui pro tempore fue-
,, rit, & exercitum fecerit pro Ro-
,, mana Eccleſia, vel pro Imperato-
,, re, vel ſuos milites aut pedites
,, miſerit, predictis exercitibus fa-
,, ciendis auxilium impendere tenean-
,, tur. Pro cujus Feudi datione,
,, conceſſione, & Inveſtitura predi-
,, ctus Procurator procuratorio no-
,, mine dicti Epiſcopi & Epiſcopa-
,, tus Lunenſis confeſſus fuit ſe ha-
,, buiſſe & recepiſſe à predicto Co-
,, mite Libras XL. bonorum argent.
,, Imperial. renunciando exceptioni
,, non numerate, habite, & recepte
,, pecunie, & omni alii, & legali
,, auxilio, & nomine ipſius Epiſco-
,, pi promittendo dictam pecuniam
,, in utilitatem Lunenſis Epiſcopatus
,, fideliter exhibere. Qui Dominus
,, Nicholaus Comes Lavaniae ſupra
,, dicto Procuratori recipienti nomi-
,, ne dicti Epiſcopi & Epiſcopatus
,, Lunenſis pro omnibus ſibi conceſ-
,, ſis & datis fidelitatem juravit ta-
,, ctis ſacroſanctis Evangeliis, pro
,, ut in fidelitatis Capitulo contine-
,, tur. Hoc acto expreſſe, quod ſi
,, dictum Comitem vel ejus heredes
,, ſeu ſuccedentes ei vel ſuis heredi-
,, bus in dicto Feudo predicta vel
,, aliquid predictorum aliquando non
,, obſervare contingeret, propter hoc
,, non cadant à jure Feudi iſtius,
,, ſed nichilominus teneantur ad ob-
,, ſervationem omnium promiſſorum.
,, Tenor

,, Tenor Inſtrumenti procuratoris di- A
,, cti Presbyteri talis eſt:
,, In Dei nomine. Amen. Anno
,, à Nativitate ejuſdem MCCLIV.
,, Indictione XII. Quarto Octubris.
,, Venerabilis Pater *Dominus Gotifre-*
,, *dus* Dei gratiâ *Lunenſis Epiſcopus*
,, fecit & conſtituit ſuum & Epiſco-
,, patus Lunenſis Actorem, Procura-
,, torem, & certum Nuntium, Pre- B
,, sbyterum Jacobum Canonicum Ple-
,, bis Sancti Stephani, ad conceden-
,, dum pleno ac perpetuo Feudi ju-
,, re *Domino Nicholao de Fliſco Comi-*
,, *ti Lavanie*, *Domini Pape Nepoti*,
,, ac ſuis heredibus, Tivegne, Ca-
,, ſtellioni, & Bracelli Caſtra, &
,, Burgum de Paduluarino, cum eo-
,, rum Curtis & pertinenciis, quae C
,, olim pro parte Nobiles Aldeberti,
,, & pro parte altera quidam alii ab
,, Eccleſia Lunenſi tenebant in Feu-
,, dum, & redditus, Vaſſallos, Vil-
,, lanos, Juriſdictiones, & jura, &
,, cetera omnia, que in demanium
,, ſeu &c. ſalvo quod ipſe Nobilis
,, & ejus heredes teneantur ipſum
,, Dominum Epiſcopum & ejus ſuc- D
,, ceſſores recipere cum ſuis ſequa-
,, cibus, qui non ſint inimici ipſius
,, Nobilis, & ejus heredes ad fa-
,, ciendam guerram cum hominibus
,, dictorum locorum inimicis Lunen-
,, ſis Eccleſie & Curie. Et quod ip-
,, ſe Nobilis & ſui heredes cum ho-
,, minibus dictorum locorum tenean-
,, tur juvare ipſum Dominum Epi-
,, ſcopum & ejus ſucceſſores, recu-
,, perare jura & bona Lunenſis Epi-
,, ſcopatus, & ea que poſſidet &c.
,, Et ad inveſtiendum ipſos Nobiles
,, de toto eo Podere, quod olim
,, *Nobilis Donna Matilda* à Lunenſi
,, Curia tenebat in Feudo ſive in
,, Carpena, ſive in Vezano, vel in
,, quocumque loco Epiſcopatus Lu-
,, nenſis &c. Et ad recipiendum fi-
,, delitatis juramentum &c. Preſen-
,, tibus &c.
,, Ego Gisfredinus de Vezano Im-
,, periali auctoritate Notarius predi-
,, ctis omnibus ſupraſcriptis inter-
,, fui, & rogatus ſcripſi duo Inſtru-
,, menta uno tenore confecta.
,, Nulli ergo hominum liceat hanc
,, paginam noſtrae Confirmationis &c.
,, Si quis autem hoc attemptare pre-
,, ſumpſerit, indignationem &c.
,, Datum Neapoli XV. Kalendas
,, Decembris, Pontificatus noſtri An-
,, no XII.

Alterum exemplum depromſi è MSto Cencii Camerarii.

Excerptum ex Regeſto Paſchalis II. ſuper receptione Caſtrorum Pontiae & Efides, & eorumdem conceſſione facta Johanni Sublacenſi Abbati, Anno 1109.

,, SEptimo Kalendas Septembris, E
,, *Donnus Papa Paſchalis*, factâ
,, obſidione recepit in Campania
,, Caſtellum Pontiae & Efides. Se-
,, ptimo autem Idus Septembris quum
,, eſſet in territorio Sabinenſi juxta
,, Caſtellum Taranum, commiſit ea-
,, dem Oppida Pontiae & Efides *Jo-*
,, *hanni Sublacenſi Abbati*, ſicut com-
,, miſerat alias Terras Campaniae:
,, ita ut hereditas Monaſterii Subla-
,, cenſis, quae ibidem eſt, Monaſte-
,, rio ſalva permaneret; cetera cu-
,, ſtodirentur ad jus beati Petri.
,, Et *per ferulam* inveſtivit eum,
,, quod non auferret ei in vita ip-

 ,, ſius,

,, ſius, niſi ipſe aliquid tale delin-
,, queret.
,, Actum eſt Indictione II. Anno
,, Incarnationis Dominicae Milleſi-
,, mo Centeſimo Nono: Pontificatus
,, ſupradicti Papae Decimo. Teſtes
,, affuerunt *Cintius Sabinenſis Epiſco-*
,, *pus: Leo Villitrinus...... Tiburti-*
,, *nus: Anaſtaſius Cardinalis titulo*
,, *Pammachii: Johannes de Diaconia*
,, *Coſmidin:* Berardus de Piſciola:
,, Rainaldus Sinebaldi: Octavianus:
,, Oddo filius Johannis de Oddone:
,, Petrus de Rofrido: Rofridus de
A ,, Ceperano, & alii plures: Roma-
,, nus Albo: Romanus Scotta: Hu-
,, guizon filius Petri de Leone: Cin-
,, tius Johannis de Creſcentio.

Quum verò agebatur de Feudis majoribus, tunc ſplendidiori ſolemnitate utebantur Imperatores & Reges, Inveſtiturae actum praeſertim B peragentes *per Lanceam & Conſanonum*. Accipe ejuſdem ritus exemplum, quod hauſi è Regeſto exiſtente in Tabulario Reipublicae Cremonenſis.

Henricus VI. inter Reges, V. Inter Imperatores, Cremonenſibus Inveſtituram actualem confert cum Lancea & Conſanono de his, quae in eorum Privilegio habentur, Anno 1195.

Anno Dominicae Incarnationis Milleſimo Centeſimo Nonageſimo Quinto, die Martis qui fuit ſextus dies intrante menſe Junii, Indictione XIII. In multorum hominum preſentia, nomina quorundam inferius ſcribebuntur Dominus Henricus, *Dei gratiâ* Romanorum Imperator invictiſſimus, & ſemper Auguſtus, & Rex Siciliae, cum Lancea & Conſanono, *quam in ſua manu tenebat, inveſtivit honorifice Girardum de Zanibonis, & Tatamanzium de Gaidaldis, & Odonem de Medolate*, Conſules Communis Civitatis Cremone *nomine ipſius Communis de hoc, quod in Privilegio ipſius Communis Cremone continetur. Et hanc Inveſtituram fecit ipſe Dominus Imperator in platea, que eſt ante Portam Cumane Civitatis, que vocatur Porta Turris.* Conſanonus *vero cum quo eos inveſtivit, erat* rubeus, *habens Crucem albam intus. Huic Inveſtiture interfuerunt* Dominus Bonifacius Marchio Montisferrati; *& de Cumis Dominus Jordanus Vicedominus, & Dominus Arialdus frater ejus, Albertus de* C *Carcano, Marchiſius de Mandriſio, Jacobus de Turri, Aliprandus filius Domini Pocobelli quondam de Vico, Johannes de Papa, Arialdus de Dritio, Valleſicca, Girardus Belenzonus, Guido de Bulgari. De Laude Durus de Cavazo, & Presbiter de Saleriano. De Papia Gaiſerius Iſembardi, & Buca de Oſa, Gualfredus de Turricella. De Cre-* D *mona Albericus Comes, Bellotus Bonſerius, Anzelerius de Burgo, Pettazius Manera, Presbyter Vegius, & Albertus Struſſius, Leonardus de Babo, Comes Egidius, Johannes de Perengo. De Bergamo Bruniolus Advocatus de Bergamo, Guielmus de Mapello, & multi alii Longobardi & Teutonici, & Dominus Syrus Salimbenus de Papia ſimi-* E *liter interfuit.*

Ego Oſpinellus Judex, qui dicor de Comacio, interfui & ſcripſi.

Ego Guido Judex Scriba Conſulum Cumanorum interfui & ſcripſi.

Qui verò *Feudum* recipiebant, ſuamque fidem ſacramento praeſtito danti obligabant (ut alios veterum ritus taceam),

taceam), ipſi quoque & verbis & manuum contactu jusjurandum emittere conſueverunt. Quale hoc fuerit, A altera duo Inſtrumenta prodent, ex eodem Cencii Camerarii Codice deſumta, quae apponenda heic cenſui.

Juramentum fidelitatis, quod fecit Johannes de Ceccano Romanae Eccleſiae, pro tuendis & conſervandis Regalibus Sancti Petri, Anno 1201.

Anno Quarto Pontificatus Domni Innocentii Papae III. nobilis vir Johannes de Ceccano *juravit fidelitatem ipſi* Domno Papae Innocentio, *de Ceccano & tota terra, quam tenet in Palatio Anagnino, coram Epiſcopis, Presbyteris, Diaconibus, Cardinalibus, adſtantibus multis Clericis & Nobilibus Anagninis, & extraneis etiam, & Militibus ipſius Johannis de Ceccano. Et recognovit Ceccanum, & totam aliam terram ſuam ſe ab Eccleſia Romana tenere. Forma verò fidelitatis haec fuit.* ,, Ego Johannes de Ceccano ab hac ,, hora in antea fidelis ero beato Pe- ,, tro & Eccleſiae Romanae, & Do- ,, mino meo Papae Innocentio, & ,, ſucceſſoribus ejus canonice intran- ,, tibus. Non ero in facto neque di- ,, cto, neque in conſilio, aut in ,, conſenſu, ut vitam perdant aut ,, membrum, vel capiantur mala ca- ,, ptione. Conſilium, quod per ſe ,, vel per Nuntium, aut literas mi- ,, hi crediderint, ad eorum damnum ,, me ſciente nulli pandam. Si eorum B ,, certum damnum ſcivero, ſi poſ- ,, ſum, remanere faciam: ſi non poſ- ,, ſum, ſignificabo eis per me vel ,, per meas literas aut Nuntium, ,, vel dicam tali perſonae, quam eis ,, credam pro certo dicturam. Cec- ,, canum & totam aliam terram meam, ,, quam habeo, & alia Regalia bea- ,, ti Petri, que habet, adjutor eis C ,, ero ad defendendum: que non ha- ,, bet, ad recuperandum, & recuperata ,, ad retinendum & defendendum con- ,, tra omnes homines. Haec omnia ,, obſervabo bonâ fide, ſine fraude, ,, & malo ingenio. Sic me Deus ad- ,, juvet, & haec ſancta Dei Euange- ,, lia. *Poſt haec mittens* manus ſuas *inter manus ipſius Domni Papae, fecit* D *ei ligium hominium. Domnus autem Papa inveſtivit eum de gratia ſua cum* cuppa argentea deaurata. *Poſtmodum verò eodem Anno idem Domnus Papa fidelitatem & ſervitium ipſius Johannis de Ceccano & progenitorum ejus attendens, ei Caſtrum Sitenſe in Beneficium aſſignavit.*

De fidelitate & hominio Romanae Eccleſiae praeſtitis ab Andrea de Calviniaco, & cuſtodiâ Burgi Dolenſis commiſſâ eidem, Anno 1202.

Anno Quinto Domni Innocentii III. Papae, nobilis vir Andreas de Calviniaco *fecit fidelitatem* Domno Papae Innocentio, *de cuſtodia Burgi Dolenſis, hoc modo, in Lateranenſi Pala-* E *tio coram Epiſcopis, Presbyteris, & Diaconibus Cardinalibus, adſtantibus Militibus & Clericis ipſius Nobilis, Abbate Dolenſi, & duobus Monachis ſuis, & multis aliis tam Clericis quam Laicis.*

In

In nomine Domini. Amen. Ego Andreas de Calviniaco, Dominus Caſtri Radulfi, ab hac hora in antea fidelis ero beato Petro & Eccleſiae Romanae, & Domino meo Papae Innocentio, & ſucceſſoribus &c. (*ut ſupra*) Burgum Dolenſe, cujus cuſtodiam ab Eccleſia Romana teneo, & alia Regalia beati Petri, quae habet, adjutor eis ero ad defendendum; quae non habet ad recuperandum: recuperata ad retinendum & defendendum contra omnes homines. Legatos & Nuntios Eccleſiae Romanae honorifice ſuſcipiam, & benigne tractabo; & per totam terram meam ſecurum eis pro poſſe meo praeſtabo conductum. Haec omnia obſervabo ſine fraude & malo ingenio, bonâ fide. Sic me Deus adjuvet, & haec ſancta Dei Evangelia. *Poſt haec mittens* manus ſuas *inter manus Domini Papae, fecit ei ligium hominium. Dominus autem Papa inveſtivit eundem gratiâ ſuâ de cuſtodia Burgi Dolenſis*.

Praeter Imperatores, Reges, Duces, Marchiones, Epiſcopos, Comites &c. qui collatione Feudorum ſibi efficiebant Vaſſos ſive Vaſſallos, ipſi quoque Vaſſi portionem eorumdem Feudorum in alios interdum transferentes, ſibi Milites, ſive adhaerentes procurabant, quos propterea *Vavaſſores minores* appellavit antiqua aetas. Vaſſi autem Regii ſive Imperiales, ratione ſui Feudi, nemini alii ſuberant, niſi Imperatori ſeu Regi, eorumque Beneficia ſejuncta atque evulſa erant à jure ſive poteſtate Civitatum, in quarum Comitatu ſive Diſtrictu antea ſita fuerant. Ejuſmodi Vaſſi Imperiales, niſi forte Ducis, Marchionis, aut Comitis titulo fruebantur, *Capitanei* conſuevere appellari, ſive *Cattanei*, quum idem nomen fuerit *Capitaneus*, *Captaneus*, & *Cattaneus*. *Caſtellani* quoque nuncupati ſunt, quod *Caſtello* alicui dominarentur. In Vocabulario ſuo Academici *della Cruſca*, & ante eos Pergaminus in Memor. Linguae Italic. ſcripſere, vocem *Caſtellano* adhibitam quoque fuiſſe ad ſignificandum *habitatorem Caſtelli*, adductis Boccaccii verbis in Fabula VII. Diei II. *non eſſendo la ſua ſventura contenta d'averla di Moglie d'un Re fatta divenire Amica d'un Caſtellano*. Inficias non ierim, quin & incolae Caſtrorum *Caſtellani* ab aliquibus potuerint appellari. Verùm Boccaccius iis verbis Dominum potius Caſtelli quàm Incolam nobis exhibuit, quum ipſum antea dixiſſet *Gentile uomo con più ſuoi famigli a cavallo*. Ita *Caſtellani* in ForoJulii perquam multi nobiles numerabantur olim, & adhuc exſiſtunt. In Charta tamen Mutinenſis Populi, ex ejus antiquo Regeſto depromtâ, *Capitanei de Fregnano* ſubdentes ſeſe Reipublicae Mutinenſi, excipiunt ab onere *Boatiae illos Caſtellanos, qui ſemper quotidiano uſu habitant per Caſtella;* atque eadem formula occurrit in aliis Chartis producendis in Diſſertatione XLVII. *de amplificat. Civitat. Italicar. potentia*. An Caſtellorum habitatores ibi privatos homines ſignificent, alii decernant.

Certe maternus Avus Manfredi Siciliae Regis, è Friderico II. nati, *Caſtellanus* appellatur in Hiſtoria MSta Mediolanenſi, cujus utilem partem dedi Tom. XVI. Rer. Italicar. ac revera nobilis Toparcha is fuit. Ejus Chronici verba accipe, quae tanquam memoriâ digna, ſuperfluis praetermiſſis, excerpſi, quum affinitates Manfredi Regis ſatis accurate deſcriptae illic videantur. „ Fridericus II. „ fuit Imperator Romanus per ele„ ctionem, Dux Siciliae per mater„ nalem

„ nalem ſucceſſionem, & acceptâ I-
„ ſabellâ filiâ Johannis Regis Hieru-
„ ſalem in uxorem, ſucceſſit in Re-
„ gno Hieruſalem ratione dotis uxo-
„ ris. De iſta Regina Iſabella genuit
„ Conradum. Conradus genuit Con-
„ radinum. Item habuit aliam uxo-
„ rem, quae dicta fuit Beatrix, de
„ qua genuit Henricum: & iſta fuit
„ prima uxor, & filia Regis Arago-
„ num. Item ſuperinduxit quamdam
„ filiam Bonifacii Caſtellani. Ubi eſt
„ ſciendum, quod juxta Civitatem
„ Aſtenſem per tria milliaria eſt quod-
„ dam Caſtrum dictum Algan, cu-
„ jus Caſtellanus dictus Comes Bo-
„ nifacius ſatis nobilis genuit tres
„ filias pulcherrimas. Inter quas u-
„ na erat virgo pulcherrima nimis.
„ Hanc Imperator adamavit, & fin-
„ gens, quod Iſabella ejus uxor eſ-
„ ſet defuncta, hanc in uxorem de-
„ ſponſavit, & ſolemnes nuptias ce-
„ lebravit. De qua genuit Regem
„ Manfredum. Rex Manfredus genuit
„ duas filias. Una dicta eſt Conſtan-
„ tia, quae fuit uxor Petri Regis A-
„ ragonum. Alia tradita fuit Man-
„ fredo Marchioni Salutiarum. Su-
„ pradictus Caſtellanus ſocer Impe-
„ ratoris factus fuit per Imperatorem
„ Comes. Reliquas filias ſuas tradi-
„ dit in matrimonium, unam vide-
„ licet uni de Torniellis, de qua
„ nati ſunt quatuor filii, ſcilicet Co-
„ mes Gualvagnus, Comes Lanza,
„ Comes Frerinus, & Torellus vir
„ fortiſſimus, qui genuit Gualvagnum
„ de Torniellis. Tertiam filiam tra-
„ didit Uberto de Andito, ſive de
„ Lando Placentino, de quo natus
„ eſt Comes Gualvagnus, de quo na-
„ tus eſt Ubertinus, & Manfredus. „
Qui in Lombardia *Caſtellani* appellati ſunt, *Barones* Romae & in Regno Neapolitano nuncupabantur olim, idemque adhuc nomen retinent, uti & in Germania, Anglia, Hiſpania &c. De cujus nominis origine multa Eruditi diſſeruerunt, uti & de Baronum dignitate, ſpeciebus, ac privilegiis. *Barones Romanos* memorat Falco Beneventanus in Hiſtoria; *Apulos* & *Siculos* complures alii. At ejuſmodi appellatione nequaquam uti conſuevit Gallia Ciſalpina ad deſignandos Magnates ſuos. Ii ſemper fere nuncupati *Capitanei*, ſive *Cattanei*, *Caſtellani*, *Vaſſi* nobiles, ac noſtris temporibus *Comites*, *Marchiones*, quorum nominum adeo apud nos copia crevit, uti & in Regno Neapolitano, & Siculo, ac ditione Pontificia, *Principum* & *Ducum*, ut jam quid olim forent *Comites*, *Marchiones*, *Duces*, & *Principes*, juſta idea exciderit. Plures autem ex iis Caſtellanis, Capitaneis, & Vaſſis nobilibus alebat olim Provincia Garfagnanae ultra Apenninum ſita, ac finitima Lucenſi Comitatui, quae nunc fere tota jacet ſub dominatione Sereniſſimae Familiae Eſtenſis. Sed omnes hoſce Vaſſos bellorum perturbatio, ac praecipue Caſtruccii olim Lucenſibus dominantis ſaevitia, abſumſit. Quibus verbis olim eos Fridericus II. Auguſtus inveſtierit, ſubſequens Diploma oſtendet, cujus antiquiſſimum exemplum in pergamena ſcriptum vidi in Archivo Eſtenſi.

Inve-

Inveſtitura Feudorum variis Nobilibus Garfagnanae conceſſa à Friderico II. Imperatore, Anno 1242.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Fridericus divinâ favente clementiâ Romanorum Imperator ſemper Auguſtus, Hieruſalem & Siciliae Rex. Tunc extollitur thronus Imperii, & ampliatur gloria ſedis ejus, cum Imperialis gratia digne remuneratur, quos devotio fidei & ſervitiorum exhibitio ſuo conſpectui gratos & benemeritos repraeſentant. Eapropter per praeſens Privilegium noſcant tam praeſens aetas, quàm ſucceſſura poſteritas, quod nos attendentes debitam fidem & devotionem ſinceram, nec non grata & accepta ſervitia fidelium noſtrorum Dominorum de Sirano, Dominorum de Griniano, Dominorum de Verucola Gherardenga, Dominorum filiorum Guidi de Villa, Dominorum de Bacciano & de Careggine, Hominum de Caſtilione & de Foſciana, Dominorum de Clebarica, Hominum de Ceſerana, Hominum de Barga, Dominorum de Caſa Roledenga, Dominorum de Caſa Suffredinga, Dominorum de Caſa Porcaria, & omnium Valvaſſorum de Garfagnana, *Dominorum de Monte Magno, Dominorum filiorum Ubaldi, Dominorum de Vallecchia, Dominorum de Corvaria, Dominorum de Caſtello Aghinolfi, & omnium Valvaſſorum de Verſilia, & de Camajore, Hominum de Ghivizano; ipſos omnes, & omnia bona eorum mobilia & immobilia, quae nunc tenent & poſſident, & in antea legitime ad ipſos ſpectare poterunt, ſub Majeſtatis noſtrae, & Imperii protectione recipimus ſpeciali. Et concedimus, ac Imperiali auctoritate confirmamus eiſdem, quod nulli Civitati neque Communi, nec alicui Poteſtati ipſos, nec poſſeſſiones, nec homines eorum ſupponere, niſi nobis & heredibus noſtris, qui nobis in Imperio ſuccedent, ſed ad manus noſtras, & ſpecialium Nuntiorum noſtrorum, quos ibi pro tempore ſtatuemus, quos etiam ibi tales ſtatuere diſponimus, quos Excellentiae noſtrae fideles, & eis utiles agnoſcemus: retinentes ſemper ipſos cum omnibus bonis ſuis exemptos, & liberos, & eximimus eos & liberamus ab omni onere & juriſdictione omnis Civitatis..... ut nec ipſi, nec res, nec homines eorum tam in Caſtellis quam in Villis habitantes, aliquem reſpectum ſubjectionis habeant, niſi tantùm ad dominationem Majeſtatis noſtrae, & praedictorum heredum noſtrorum. Inhibentes, & eis firmiter praecipientes, ut nec placitis nec juriſdictioni dictarum Civitatum ſe aliquatenus obligent, nec aliquo modo ſubmittant. Ad haec Imperiali auctoritate caſſamus, & irritas vocamus omnes tenutas à Conſulibus cujuſcumque Civitatis contra eos & homines eorum datas, propterea quod noluerunt ſe, nec homines ſuos, nec terram ſuam ſubjicere judicio Civitatum. Decernentes, ut ipſae tenutae ad legitimos priores Dominos abſolute abſque contradictione qualibet revertantur: videlicet Corvaria, Calavorna, Sarciabolchi, Montegragnum, Calauna, Ceſano. Imperiali quoque auctoritate praecipimus, à Lucenſibus reaedificari Caſtra, ſcilicet Bozanum, Anelanum, & Lacunam, quae in damnum fidelium noſtrorum praedictorum deſtruxerunt, & nihilominus illa ab eis deſtrui praecipimus, quae in damnum eorundem fidelium noſtrorum erexerunt, videlicet Urbizzanum, Sclaccanum, & Albianum.*

Quae-

Quaecumque verò Civitas vel Commune, quae praeſcriptas datas ſeu tenutas ad praeſcriptos fideles noſtros redire non permiſerit vel impediverit, aut ſi Lucana Civitas deſtructa Caſtra eis non reaedificaverit, & conſtructa non detraxerit, ſicut ſuperius eſt expreſſum, vel propter hoc eos, vel homines eorum, ſive terram ipſorum offendere, ſive laedere attentaverit, à Majeſtate noſtra, vel à certô Nuntio noſtro citabitur. Quod ſi non venerit, nec ſatisfacere voluerit, Imperiali banno cum omnibus bonis ſuis deinde ſubjacebit. Supraſcripti propterea fideles noſtri quoddam Privilegium Divi Auguſti Imperatoris Friderici Avi noſtri recolendae memoriae, aureâ bullâ datum, dudum praedeceſſoribus eorum liberaliter indultum, fereque omnia continens eadem, quae ſuperius dicta ſunt, per Rubertum Marchionem Pelavicinum Sacri Imperii in Lunigiana, Verſilia, Garfagnana, & partibus convicinis Vicarium Generalem, fidelem noſtrum, noſtro culmini praeſentarunt, ſupplicantes per eundem Marchionem fideliter & devote, ut Privilegium ipſum eis confirmare dictâ noſtrâ gratiâ dignaremur. Nos autem ſupplicationibus eorumdem noſtrorum fidelium inclinati idem Privilegium Divi Auguſti Avi noſtri praedicti dictae Imperialis praeeminentiae gratiâ confirmamus. Statuimus itaque, & A Imperiali ſancimus edicto, firmiter injungentes, quatenus nullus Dux, nullus Marchio, nullus Capitaneus, nullus Archiepiſcopus vel Epiſcopus, nullus Comes aut Vicecomes, nulla Poteſtas, nullus Conſultor vel Rector, nulla Civitas, nullum Commune, nulla Univerſitas, nulla denique perſona alta vel humilis, Eccleſiaſtica vel ſecularis, praedictos praenominatos B fideles noſtros contra praeſens Privilegium noſtrum auſu temerario inquietare, moleſtare, ſeu perturbare praeſumat. Quod qui praeſumpſerit, indignationem culminis noſtri ſe noverit incurſurum, & quinquaginta Libras auri probi & optimi pro pena compoſiturum, quarum medietas Fiſco noſtro, & reliqua medietas paſſis injuriam applicetur. C Ad hujus autem proteſtationis, conceſſionis, & confirmationis noſtrae memoriam & robur perpetuò valiturum praeſens Privilegium fieri, & bullâ aureâ typario noſtrae Majeſtatis impreſſione juſſimus communiri. Hujus rei verò teſtes ſunt Bernardus Panormitanus Archiepiſcopus, Generalis Bambergenſis, Odericus Marſicanus Epiſcopus, Uguccio Treverienſis Epiſcopus, D Thomaſius de Marcerio ſacri Imperii in Romandiola Vicarius Generalis, Magiſter Petrus de Vinea, & Magiſter Tadeus de Iiuven magnae Curiae noſtrae Judex, & alii quamplures. Et Coraliam eâdem protectione ſuſcipimus.

Signum Domni Romanorum Hieruſalem  *Friderici Secundi invictiſſimi Imperatoris ſemper Auguſti, & Siciliae Regis.*

Acta fuerunt haec omnia Anno Dominicae Incarnationis MCCXLII. die XII. menſis Januarii, I. Indictione, Imperante Domino noſtro Friderico Secundo, Dei gratiâ invictiſſimo Romanorum Imperatore ſemper Auguſto, Hieruſalem & Siciliae Rege, Imperii ejuſdem Anno XXIII. Regni Hieruſalem XIX. Regni verò Siciliae XLV. feliciter. Amen.

Datum Petrae Sanctae, Anno, Die, Menſe, & Indictione praedictis.

Eorumdem Nobilium deſcendentibus & ſucceſſoribus renovata fuit haec ipſa Inveſtitura à Carolo IV. Auguſto, dum eſſet in Petraſancta III. Idus Junii Anno MCCCLV. Tabulae adſervantur in Archivo Eſtenſi. Vide etiam in Tomo V. Rer. Italicar. memoratos *Equites Carfanienſes* ad verſum 215. & 1849. Poëmatis *de Bello & excidio Urbis Comenſis*. Sub eo nomine Clariſſ. Vir Joſeph Stampa, Clericus Regularis Somaſchenſis, cenſet deſignatos fuiſſe incolas ejuſdem Provinciae Garfagnanae, qui Anno MCXIX. & MCXXVII. Mediolanenſibus praeſidio fuere contra Comenſes. Nomen autem *Garfagnanae* in memoriam mihi revocat, quae Guilielmus Ventura Cap. 38. Chronici Aſtenſis Tomo XI. Rer. Italicar. ſcripſit, ſcilicet, Aſtenſes ſocietatem iniiſſe *cum parte Facini de Tilio, & Garfagna totius Montisferrati*. Ita verò appellata factio potentiſſima in regione Montisferrati. Quo autem tempore inditum *Garfagnanae* nomen fuerit provinciae nuper memoratae, ignotum prorſus eſt. Ego illius mentionem offendi in Chartis Saeculi Noni. Hiſce accedat altera Inveſtitura, Raimbaldo Tarviſino Comiti, de quo ſupra mentio facta eſt, olim conceſſa ab Ottone III. Auguſto, per quam non Comitatum ejus Civitatis ille recepit, ſed Caſtra quaedam, quae titulo ſingulari ab Auguſtis acceperant illius majores. Diplomatis exemplum debeo doctiſſimo Viro Henrico de Collalto Abbati Sancti Salvatoris.

Otto III. Imperator Rambaldo Comiti Tarviſino omnia illius jura ac Privilegia confirmat, Anno 1000.

In nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Otto divinâ favente clementiâ Imperator Auguſtus Romanorum. Noſcat omnium fidelium noſtrorum induſtria, praeſentium ſcilicet & futurorum; qualiter Heribertus *ſanctae* Colonienſis Sedis Archiepiſcopus *noſtram humiliter exorando adiit clementiam, quatenus* Raimbaldo noſtro fideli, Tarviſienſi *videlicet* Comiti, *ſuarum inſtrumentum Cartarum & confirmationem concedere dignaremur. Cujus itaque petitioni juſtae animum praebentes praefato Raimbaldo inſtrumentum ſuarum Cartarum confirmationemque corroborantes firmiter facimus, & omnia ſua Praecepta ſimili confirmamus ſtilo. Quod ſi accidente, quod abſit, caſu aliquod ſcriptum ſuum perditum habeat, vel perdiderit igne aut hoſtium incurſione, furtove, tunc tribus bonis hominibus inventis jusjurandum faciat, quod ſcripta ſua pro hiis tribus praelibatis cauſis perdita habeat, & ſicuti eadem adſcripta teneat, ac habeat, poſtea proprio utatur jure, Imperiali largimus auctoritate. Inſuper vero ſexaginta Jugera, quae in circuitu Tarviſienſis Civitatis ſita eſſe videntur, vel propinquiora, ſibi concedimus. Tranſitum vero ſui Caſtelli, & toloneum de Ponte licentiam ut habeat Imperiali auctoritate accipiendi jubemus. Quin etiam ut forum, ſive mercatum, ac aedificandi in Valle Sanctae Felicitatis conſenſum damus cum banno & deſtrictu, legali querelâ. Igitur homines ſui reſidentes & uſuales ad nullum Ducis placitum, vel Marchionis vel Comitis, ſeu Schuldaſi veniant, vel ab ipſis conſtringantur; & nec fodrum nec collectam faciant, noſtrâ prohibemus dictione. Haec autem omnia praelibata, prout juſte*

juſte & legaliter poſſumus, Imperiali praebemus Praecepto, & quicquid inde facere voluerit, poteſtatem habeat. Praecipientes vero jubemus, ut nullus Dux, Marchio, Comes, Vicecomes, ſeu Schuldaſio, aut aliqua ſummiſſa perſona hanc noſtrae auctoritatis paginam inquietare vel moleſtare audeat. Si quis itaque hujus Praecepti violator extiterit, ſciat ſe compoſiturum auri optimi Libras mille, medietatem Camerae noſtrae, & medietatem praefato Raimbaldo. Quod ut verius credatur, diligentiuſque ab omnibus obſervetur, manu noſtra corroborantes, & ſigillo noſtro ſubtus inſigniri juſſimus.

Signum Domni Ottonis  *Regis invictiſſimi.*

Heribertus Cancellarius in vice Petri Cumani Epiſcopi & Archicancellarii.

Datum Anno Dominicae Incarnationis Milleſimo, Indictione XIII. Anno Tertii Ottonis Regni XVII. Imperii V.

Actum ad Sanctum Donninum.

Quod Principes Seculares fecere, mos quoque fuit, ut & Eccleſiaſtici facerent. Nam quum tempora illa frequentibus bellis ferverent, unuſquiſque potens ex Clero per eorum Beneficiorum collationem è re ſua putabat ſibi comparare quotquot poterat Nobiles Viros, quorum armis ac fide, quum occaſio ferebat, ditionem ſuam tueri ac ſervare poſſet. Erant ergo Romanis Pontificibus, & quamplurimis Epiſcopis, & Abbatibus temporalia imperia, quibus quotidie inſidiabantur potentes Saeculi; ac proinde & ipſi quaeſivere ſibi aliorum patrocinium, Feudis in eos collatis. Proſtant paſſim exempla. Ad haec interdum Eccleſiaſticae ditiones à Secularibus viris uſurpabantur, atque ad eas recipiendas ſacris Paſtoribus vires deerant. Tunc ergo ſatius videbatur, eaſdem illis dimittere, dum tamen ipſas Beneficii titulo ab Eccleſia agnoſcerent, quo fiebat, ut & illi juſte ea in poſterum poſſiderent, & Eccleſiae jura aliqua ex parte reſtaurarentur. Exero in hanc rem duo Inſtrumenta ex ſupra laudato Regeſto MSto Cencii Camerarii deſcripta.

Inſtrumentum, quo Adinulfus & Landulfus filii Gregorii renuntiaverunt omni juri, quod habebant in Caſtro Falbateriae, illudque in Feudum recipiunt ab Alexandro III. Papa, Anno 1178.

In nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti. Anno Incarnationis ejus MCLXXVIII. Pontificatus Domini Alexandri III. Papae Anno XIX. Indictione XI. Menſis Januarii die XI. Adinulfus & Landulfus filii Gregorii Pagani, *non vi*

coacti nec dolo inducti, ſed libero arbitrio & voluntate propria renuntiaverunt juri, ſi quod habebant in Caſtro Falbateriae quocumque jure, ſive hereditario, ex ſucceſſione videlicet patris ſeu matris vel aliorum, ſeu jure acquiſitionis, & omni omnino juri proprietatis & poſſeſſionis, pignoris ſeu hypothecae. Et remiſerunt hoc Domino Papae Alexandro, *& Romanae Eccleſiae, in praeſentia Dominorum Cardinalium* Johannis Presbyteri Cardinalis Sancti Marci, & Petri Presbyteri Cardinalis Sanctae Suſannae, & Hiacynthi Diaconi Cardinalis Sanctae Mariae in Coſmidin, & Centii Diaconi Cardinalis Sancti Adriani: *praeſente etiam Francone Domni Papae Camerario. Et Dominus Papa pro ſe & ſucceſſoribus ſuis conceſſit praedictis fratribus jam dictum Caſtrum Falbateriae in Feodum uſque ad vigintinovem annos. Quo tempore tranſacto Caſtrum illud omnimodo liberum ad Eccleſiam redeat. Et praedicti fratres, vel eorum ſucceſſores de eodem Caſtro ſint ad mandatum Summi Pontificis, qui eo tempore fuerit: ita quod in poteſtate Summi Pontificis ſit vel eis concedere vel auferre. Et praedicti fratres ſe de cetero Caſtrum idem nomine Eccleſiae poſſidere promiſerunt, & pro hac conceſſione trecentas Libras Provesinorum praeſcripto Domino Papae perſolverunt: & inſuper ſervitium, quod pro eodem Caſtro Romanae Eccleſiae ex-* A *hibere conſueverunt, reddere promiſerunt. Promiſerunt etiam, quod ſi quas poſſeſſiones de tenimento Ceperani tenerent, ſuper quibus inquietarentur, ſi clarum eſſet eis quod injuſte tenerent, ſine controverſia redderent: ſi verò non eſſet eis clarum, juſtitiam ad mandatum Domini Papae facient. Omnia autem ſupradicta ab eis promiſſa, juramento corporaliter praeſtito firmaverunt.* B *Praeterea obligaverunt ſe iidem Fratres in poena quadringentarum Librarum Provesinorum Fratri Franconi legitime ſtipulanti, ſi omnia, quae promiſerunt, non obſervarent. His interfuerunt Petrus & Fortunatus Domini Papae Oſtiarii, Centius Gregorii, Jacobus Condomi, Guido Inciſor, qui rogati ſunt teſtes. Poſtea verò* C *XXVII. die praedicti Menſis venit Stultus, frater praedictorum duorum, & in praeſentia praedicti* Domni Centii Cardinalis, *&* Domni Hugutionis Diaconi Cardinalis Sancti Angeli, *& Fratris Franconis Camerarii, renuntiavit, promiſit, juravit per omnia, ſicut Adinulfus & Landulfus fratres fecerunt; cui ſicut & prioribus, à Domno Papa conceſſum eſt Caſtrum.* D *Juramento hujus hi interfuerunt, Leo de Signino, Petrus Gregorii, Oddo Benedicti de Bona, Rainaldus de Pophe, Petrus Oſtiarius, qui omnes rogati ſunt teſtes.*

Et ego Ilditius Judex & Scriniarius rogatus hoc Inſtrumentum manu propria ſcripſi.

Inſtrumentum de renuntiatione, quam fecit Willelmus Paganus de jure, ſi quod habet in Caſtro Falbateriae, Anno 1208.

I*N nomine Domini. Anno Incarnationis ejuſdem MCCVIII. Pontificatus verò Domini Innocentii III. Papae Anno XI. Indictione XI. menſe Martii die VI.* Willelmus Paganus, filius quondam Adenulfi Pagani, *non coactus* E *nec dolo inductus, ſed libero arbitrio & ſpontanea voluntate renuntiavit tam per ſe, quam procuratorio nomine pro nepotibus ſuis, filiis quondam Stulti Pagani, omni juri, ſi quod habebat, vel habere ſe credebat in Caſtro Falbateriae,* que-

quocumque jure ſive hereditario, ex ſucceſſione videlicet patris vel matris ſeu alterius conjunctae ſibi perſonae, ſive jure cujuſcumque acquiſitionis, & omni omnino juri proprietatis, poſſeſſionis, pignoris ſeu ypothecae, uſusfructus, conductionis vel cujuslibet alterius obligationis ſeu conditionis. Et remiſit & renuntiavit & reſignavit hoc Domino Papae Innocentio III. *& ſanctae Romanae Eccleſiae, in praeſentia Domini Stephani ejuſdem Domini Papae Camerarii, Magiſtri Philippi Notarii, & multorum aliorum Clericorum, Militum, & Laicorum. Et idem Dominus Papa pro ſe ac ſucceſſoribus ſuis praedicto Willelmo Pagano & nepotibus ſuis, filiis quondam Stulti Pagani, jam dictum Caſtrum Faibâteriae conceſſit in Feudum uſque ad triginta novem annos. Quo tempore tranſacto Caſtrum illud omnimodo liberum ad Eccleſiam Romanam redeat. Idem quoque Willelmus, vel ſucceſſores ipſius de eodem Caſtro ſint ad mandatum ſummi Pontificis, qui eo tempore fuerit, ita quod in poteſtate ſummi Pontificis ſit finito tempore practaxato eis concedere vel auferre; & idem Willelmus ſe Caſtrum ipſum Eccleſiae nomine de cetero poſſidere promiſit. Et pro hac conceſſione quadringentas Libras parvorum Senatus Domino Papae perſolvens, ſervitium, quod pro eodem Caſtro Romanae Eccleſiae exhibere conſuevit, reddere repromiſit. Promiſit inſuper, quod ſi quas poſſeſſiones de tenimento Ceperani, vel aliarum poſſeſſionum ad Eccleſiam Romanam ſpectantium, retineret, ſuper quibus inquietaretur, imo conveniretur, ſi clarum eſſet ei, quod injuſte teneret, ſine controverſia redderet; ſi verò non eſſet ei clarum, juſtitiam ad mandatum Domini Papae faciet vel coram eo, vel coram alio, cui Dominus Papa vices ſuas committeret in hac parte. Omnia vero ſupradicta ab eodem Willelmo promiſſa, praeſtito juramento firmavit, & fidelitatem & ligium homagium Domino Papae, ſucceſſoribus ſuis, & Eccleſiae Romanae juravit, & fecit, omni beneficio juris & omni exceptioni ratione rei vel perſonae ſibi competenti renuntiando. Praeterea promiſit & obligavit ſe in poenam quadringentarum Librarum parvorum Domino Stephano ejuſdem Domini Papae Camerario legitime ſtipulanti, ſi omnia, quae promiſit, & quae praemiſſa ſunt, non obſervaret. Hi interfuerunt Dominus Riccardus Rebeus de Ceperano teſtis, Dominus Matthaeus de Morrejo teſtis, Dominus Willelmus de Sora teſtis, Dominus Petrus Mancinus teſtis, Dominus Petrus de Sancto Germano teſtis, Dominus Adenulfus Judex teſtis, Dominus Andreas de Caſelverio teſtis,*

Ego Johannes de Sancto Laurentio, ſanctae Romanae Eccleſiae Scriniarius, ſcripſi, complevi, & abſolvi.

Quandocumque verò de Eccleſiae Romanae locis ſive juſte, ſive injuſte poſſeſſis, quiſquam inveſtiendus erat, praecedere conſuevit eorum dimiſſio ſaltem apparens, fatentibus poſſeſſoribus, loca eadem ſpectaſſe & ſpectare ad jus Romani Pontificis. Subinde inveſtitura dabatur. Cujus rei exemplum adtexo, quod ex eodem Cencii Regeſto excerpſi.

Char-

Chartula, quam Comites Aldebrandinus & Bernardinus de tota Terra ſua Beato Petro & Domino Papae fecerunt, Anno 1157.

IN *nomine Domini. Anno Dominicae Incarnationis MCLVII. &c. Nos* Aldebrandinus & Bernardinus *à praeſenti die donamus & concedimus, & per hoc Inſtrumentum tradimus tibi* Domino Adriano *à Deo decreto* Papae IV. *veſtriſque catholicis ſucceſſoribus, & Sanctae Romanae Eccleſiae in perpetuum: ideſt totam Terram noſtram, videlicet Fractam filii Azonis: Curiam de Mariſano: medietatem Orzoli: Collem Longum: Getonam: Sanctam Crucem: Sanctam Luciam: Roccam Sancti Stephani: Ripeſenam: medietatem Perceni: quartam partem Biceni; & generaliter ubicumque lege & ratione nobis aliquo modo aliquid competit vel competere poterit. qualiter nobis pertinent jure hereditario, vel aliquo modo, taliter eas vobis concedimus pro multis & gravibus offenſis, quas vobis Domno Papae, ve-* A *ſtriſque praedeceſſoribus & Curiae Romanae ſaepe fecimus. Et quia eaſdem praenominatas Terras de jure & dominio beati Petri Apoſtoli fuiſſe comperimus, ideoque eas vobis libere reſtituimus, tradimus, concedimus, & largimur, atque ſponte offerimus pro redemtione animarum noſtrarum & parentum noſtrorum: ut ab hodierna itaque die* B *licentiam & poteſtatem habeatis intrandi, tenendi, utendi, fruendi, vendendi, donandi, commutandi, & quidquid volueritis ad utilitatem & uſum beati Petri & Sanctae Romanae Eccleſiae perpetuò placuerit, faciendi. Nos autem & noſtri heredes defendere promittimus ab omni homine, ſi neceſſe fuerit &c. poe-* C *nâ centum auri Librarum.*

Johannes Bonus Domni Papae Mareſcallus teſtis, &c.

Altera Chartula Domini Papae de eadem Terra, quam eiſdem Comitibus in beneficium conceſſit, Anno 1157.

IN *nomine Domini &c. Ego* Adrianus Sanctae Sedis Apoſtolicae Papa IV. *conſenſu & voluntate fratrum meorum, videlicet* Ubaldi Presbyteri Cardinalis *titulo* Sanctae Praxedis, Ubaldi *titulo* Sanctae Crucis, Julii *titulo* Sancti Marcelli, Henrici *titulo* Sanctorum Nerei & Achillei, Boſonis Diaconi Cardinalis Sanctorum Coſmae & Damiani, *Camerarii noſtri*, & Alberti Diaconi Cardinalis Sancti Adriani; *concedimus vobis* Aldebrandino & Bernardino *filiis quondam Ubolini Comitis de Calmajare, veſtriſque legitimis filiis & filiabus veſtris; ſi* D *autem ſine legitimis filiis & filiabus deceſſeritis, infra nominatae Terrae, quas vobis concedimus, in jure & dominio beati Petri libere remaneant: ideſt Fractam filii Adzonis &c.* ut ſupra. *Poſitae ſunt autem praedictae Terrae in Epiſcopatibus Suanenſi, Urbevetano, Tudertino, Cluſino, juris beati Petri & Sanctae Romanae Eccleſiae. Ad tenen-* E *dum, utendum, fruendum, meliorandum, & ſicut dictum eſt, tenendum, poſſidendum, pro eo quod hominium nobis feciſtis, & fidelitatem nobis noſtriſque Catholicis ſucceſſoribus & Sanctae Romanae Eccleſiae juraſtis, & ſtratam*

omni

omni tempore & omnibus perſonis ſervare, exceptis publicis latronibus, & inimicis Eccleſiae Romanae & veſtris. Ita tamen ſi formam peregrinorum non portaverint. Et treguam jurare & obſervare promiſiſtis, ſi alii compares veſtri juraverint, & obſervaverint. Roccam Sancti Stephani cuſtodiendam damus Scarlatano de Radicofano & Orlandino fratri ſuo, & filiis Belizi. Et ſi fidelitatem nobis fecerint, cum expenſis veſtris per quinque continuos annos. Tali conditione, quod ſi aliquâ causâ in ſtrata offenderitis, & infra octo dies requiſiti non emendaveritis, tunc praenominata Rocca Sancti Stephani in jure & dominio beati Petri abſolute remaneat. Si vero in tregua vel contra Hoſpitales, Templares, Clericos, Monachos offenderitis, & infra quindecim dies requiſiti non emendaveritis, tunc praenominata Rocca Sancti Stephani in jure & dominio beati Petri remaneat. Eccleſias, Clericos, Monachos de Terra veſtra ita fovebitis & ſervabitis, ſicut alii noſtri Fideles ſuas Eccleſias, Clericoſque ſuos & Monachos ſervant. Nulli alii pio Loco conceſſionem iſtam in partem vel in totum dabitis vel alienabitis, nec alicui perſonae vendetis ſeu alienabitis, priuſquam Domno Papae, qui pro tempore fuerit, & Sanctae Romanae Eccleſiae, juſto videlicet pretio minuendo in duodecim denariis pro unaquaque Libra. Quod ſi emere & alienationem ipſam recipere noluerit, dabitis ei ſupraſcriptum commodum, & vendetis ſeu alienabitis tali perſonae, quae nobis placeat, ſine malitia; ſalvo ſemper jure & dominio beati Petri & Sanctae Romanae Eccleſiae. Guerram & pacem per perſonas veſtras & praedictas Terras ad mandatum Romani Pontificis & Romanae Eccleſiae facietis vos & filii veſtri. Filii vero & generi veſtri, qui Terras ipſas, partemve earum tenebunt, nobis, noſtriſque catholicis Succeſſoribus fidelitatem & hominium, guerram & pacem ad mandatum noſtrum, noſtrorumque Succeſſorum facient; treguam, ſtratam, Eccleſias, Hoſpitales, Templares, Clericos, & Monachos ſe non offendere jurabunt. Alioquin ſi qui ita non fecerint, ſive quid adversùs ea fecerint à jure noſtrae conceſſionis expertes remanebunt. Nos autem & noſtri Succeſſores defendere promittimus ab omni homine, ſi neceſſe fuerit, ſecundùm officium noſtrum.

Britonorii Caſtrum, nunc Epiſcopali Cathedra ornatum, ſpectabat olim ad Ravennatem Eccleſiam. Verùm vel ipſis antiquis temporibus *Comites* habuit, quibus inveſtituram Ravennates Archiepiſcopi tradebant, ut conſtat ex poſtremis tabulis *Hugonis Comitis Caſtri Britonorii*, ſcriptis Anno 1029. quas evulgavit Rubeus in Hiſtoria Ravenn. Perrexerunt Comites illic dominari; quibus verò conditionibus collatum fuerit ejuſmodi Feudum, non ingratum Lectori erit ediſcere è Charta, cujus Rubeus ipſe mentionem fecit, & quam ex Chartophylacio Ravennatis Archiepiſcopii deſcriptam mihi obtulit amiciſſimus Gherardius meus. Atque ex his lucem accipient, quae Boncompagnus tradit in Libro *de Obſidione Anconae*, Tomo VI. Rer. Italicar. de *Comitiſſa de Bretenorio*, ejuſque unico Filio, ac diſſidia, quae ob hoc idem Caſtrum oborta ſunt inter Alexandrum III. Papam & Fridericum I. Auguſtum poſt pacem Venetam. En verò Chartam ipſam.

Inve-

Inveſtitura Caſtri Britonorii conceſſa Cavalcaconti Comiti à Gualterio Archiepiſcopo Ravennate, Anno 1130.

IN Dei nomine. Anno Dominice Incarnationis Milleſimo Centeſimo Triceſimo, VII. menſis Julii, Indictione VIII. Conſtat me Donnum Gualterium, *quamvis indignus ſancte* Ravennatis Ecclesie Archiepiſcopus, *locaſſe & conceſſiſſe tibi* Cavalcaconte Illuſtriſſimo Comiti Caſtri Brittonorio, *tuiſque filiis legitimis tantùm, hoc eſt Caſtrum Brittonori cum toto ſuo tenimento, cum montibus & collibus, cum plogetis & paſcuis, viis & ſemitis, cum angariis & perangariis ſuis, cum villis & villanis, ſicut videris nunc detinere in manibus, aut etiam aliquis vobis tenet. Quod ſi filios maſculos non habueris, in noſtro Archiepiſcopatu redeat. Mortuis itaque predictis perſonis, ſi nepotes maſculos habueritis, iterum cum ſupraſcripta & ſubſcripta conditione eis locetur. Pro eo quod centum Libras bonorum Denariorum Lucenſium nobis tribuis coram ſubſcriptis perſonis. Et quando at Curiam Domini Papae ego aut ſucceſſores mei ire voluerimus, nobiſcum venies cum expendio, quantùm in victualibus. Et quando ſuper inimicos noſtros oſtem facere voluerimus in partibus Romanie, cum centum militibus in noſtro ſervitio venietis & cum trecentis peditibus. Si citra Padum exercitum fecero, cum viginti militibus ad noſtrum ſervitium venietis. Et quando placuerit Deo, ut alium Archiepiſcopum eligatur, infra triginta dies fidelitatem ei facietis & cum ipſo ad ejus expendium, quantùm in victualibus, ad conſecrationem illius ibitis. Secretum, quod tibi patefaciemus nulli notificetis ad noſtram dannietatem. Et ſi audieritis de noſtro danno, aut de amiſſione vite, aut de perſona noſtra, quamcitius poteris per tuum Nuntium nobis notificare ſtudebis. In morte vero tua equos tuos & omnia tua arma mihi, vel ſucceſſoribus meis per tuum Nuntium mittatur. Et pro eo quod multum mihi & ſucceſſoribus meis ſervire promittis, & precibus tuorum Militum, & noſtrorum Fidelium, remittimus tibi tertiam partem de penſione, quam anteceſſores tui noſtro Archiepiſcopatui reddere ſolent, & in feſtivitate Sancti Apollinaris octo Marabotinos dare pro penſione nobis promittis. Et ſi per biennium veſtrâ culpâ ſteterit quod penſionem non ſolvatis, cadatis a ſupraſcripta locatione. Et obligamus nos ad invicem ſupraſcripti, videlicet ego Archiepiſcopus Gualterius, & ego Cavalcacontes, omnia ſupraſcripta inter nos firma & rata tenere omni tempore ab omni perſona legaliter, & contra non venire, & omnia adimplere. Quod ſi hoc diſtulerimus vel agere, vel cauſare, vel contendere, vel minuere preſumſerimus, tunc dare & componere promittit pars parti ſervanti fidem legitime centum boni auri Libras; & poſt penam ſolutam hec Carthula firma permaneat.*

Actum in Sarſena feliciter.

Signo manuum ſupraſcripti Archiepiſcopi & Comitis, qui hanc Carthulam fieri rogaverunt.

Signo manuum Rodulfi de Pontemarino, Petro de Peratiſſi, Maibrani de Veſſa, Petrus de Monte de Petra, & Rodulfinus de Ponte, & Landulfus Bulgarus, & Paſtalca, qui rogati ſunt teſtes.

Ego Berardus Judex & Notarius ex mea parte recognovi & complevi.

Dixi,

D xi, Marchionibus quoque, Comitibus, ipſiſque Vaſſis Regiis in more ſuiſſe minoribus conferre Feuda, quibus augebant ſibi Fidelium & commilitonum numerum, quum ſuſcipiendum erat bellum. Id ſupra oſtendi factum à *Marchionibus Eſtenſibus*. Paria feciſſe *Marchiones* quoque *Malaſpinas* nunc oſtendam, productâ diviſione ditionum inter eos facta, in qua eorum Vaſſalli memorantur.

A Informe ſane exemplum hujus Chartae accepi: attamen ſatis erit ad dignoſcendum, quam late olim Nobilis ea gens dominaretur, de cujus vetuſta gloria mihi ſermo fuit in Par. I. Antiquitat. Eſtenſ. & plura aliquando dabit nobis nobilis vir Joſeph Marchio Malaſpina, Abbas Commendatarius B Sancti Marciani Derthonenſis, & Conſiliarius Auguſtiſſimi Caeſaris.

Diviſio bonorum inter Conradum & Opicinum Marchiones Malaſpinas, Anno 1221.

In nomine Domini, Amen. Anno à Nativitate ejuſdem MCCXXI. die Martis VIII. exeuntis Auguſti, Indictione V. in praeſentia infraſcriptorum teſtium. Dominus Conradus filius quondam Domini Opizonis Marchionis Malaſpinae *ex una parte, nec non* Dominus Opicinus filius quondam Domini Juliani Marchionis Malaſpinae *ex alia parte, diviſiones inter ſe volentes facere de eorum Podere de eo toto, quod habebant ac tenebant, ac pro eis habebant & tenebant in Archiepiſcopatu Januenſi, & ſeu in Epiſcopatu Lunenſi, & in Epiſcopatu Brugnatenſi, tales partes fecit dictus Dominus Conradus, ut hic inferius ſcriptum eſt, ex quibus dicto Opicino electam dedit, ut, quam vellet, acciperet, & aliam ſibi dimitteret. In prima vero parte poſuit totum illud, quod eſt, ſicut flumen Macrae exit de Monte, uſquequo intrat in Mare, & Mulatium cum illud toto, quod eſt ab alia parte Mulatii, & Villamfrancam cum eo toto paſco ac uſibus & conditionibus & tenutis, quos tenuerunt, & poſſident a X. citra illi de Villafranca, & cum Juxtamontem & Guardavilla filii Gnozini, & cum omnibus Vaſſallis de Pontremulo, & cum Vaſſallis de Vezano, & cum eo toto, quod ipſi Vaſſalli tenent ab ipſis Marchionibus ab utraque* C *parte Macrae, & omnes Vaſſallos, qui de Arcula ſunt, & Vaſſallos de Ponzano & Lagnito cum eo toto, quod tenent extendendo confines praedictae partis ab illa parte, ubi ſitum eſt Mulatium uſque ad inſula Seſtri, & ab Alpibus uſque ad Mare: cum omnibus rationibus & honoribus ad ipſos Marchiones eiſdem finibus pertinentibus, &* D *Orlandum de Buzano cum eo toto, quod habet & tenet. In ſecunda vero parte poſuit illud totum, quod eſt ab alia parte Macrae, ſcilicet illud in totum, ſicut tenet & vadit uſque ad Macram a loco, de quo exit Macra, ac confinat uſque ad Lavenzam, extendendo confines uſque ad Caſtrum Vetulum in Garfagnana, cum omnibus Vaſſallis, quos* E *ipſi Marchiones habent in Garfagnana, & cum Dominis Garfagnanae, & cum illis de Dallo, & Valveſneria, & cum Blancis, & cum omnibus aliis Vaſſallis ac rationibus, qui & quae ſunt infra dictos confines, & Verugulam cum omnibus ſuis rationibus, & Avulam, & Jacobum, & Gulierminum conjunctos. Salvo eo expreſſo acto, quod ſcilicet,*

licet, ſi haec pars devenerit ad Dominum Conradum, quod Dominus Opicinus teneatur expedire Domino Conrado Verugulam a Rubeo, & ab omni homine & perſona, ac obligatione, nec habere poſſit Dominus Opicinus, ut ſupra, aliquid in Villafranca, donec Verugula foret ab eo expedita. Et ita quod pedagia omnes debeant communes eſſe, quae ſunt in Epiſcopatu Lunenſi a quacumque parte Macrae, ſeu colligerentur, & illi, qui hanc partem habebat, licentiam & poteſtatem dicta pedagia colligendo in Villafranca, vel alibi, uti voluerit, intra quam per juriſdictionem, quae ſunt in parte unicuique ſint in illius parte, cujus devenerit. Ita tamen quod terrae & poſſeſſiones remaneant in Vaſſallos, & Vaſſalli recognoſcant & teneant Feudum ab eo, in cujus erunt vel venerint, quis juriſdictio eſſet alterius. Et ſi Dominus Opizinus, aut Pater, plus in Feudum dedit vel obligavit, aut alienavit, intrata debeat dictum plus Domino Conrado adeguare. Et ſi Dominus Conradus plus in Feudum dedit vel alienavit ſeu obligavit, debeat Dominus Opicinus de plus adeguare. Alii vero Vaſſallos de ſtrata ſive pedagio communes ſint, & in communi remaneant tantum, quantum eſt pro facto pedagii de Sermii; & ita tum quod nullis, & ipſis Marchionibus debent, & jurare ſeu ſocietatem facere cum aliquo loco vel Terra, ſeu Civitate aut hominibus vel perſonis. Et ſalvo quod Dominus Conradus poſſit Feudum a Lunenſi Epiſcopo Patri recipere, & ejus Vaſſallus eſſe, ſicut Dominus Opicinus habet, vel Pater habuerit & fuerit ſub aliquo ingenio vel modo aut conditione aliqua, quae poſſet cogitari vel dici: aut quod deberet eſſe Civem aut Burgenſem aut Habitatorem alicujus Terrae; etiam ac nullis ex ipſis Marchionibus debent aquiſitum aut ajutum

A *facere in parte aut Terra ſeu Podere alicujus, vel ex ſuis hominibus ſeu habitatoribus in ſua Terra recipere, tenere vel manutenere contra aliquem per ſe vel per ſuos heredes, aut Terra aliquam aliam perſonam ſub aliquo modo vel ingenio, nec ab eo vel illis. Qui autem fecerint, & id feciſſent ex eo Podere vel rebus, vel facere audeat ab aliquo,* B *qui confinat cum parte alicujus, vel aliquibus, qui cum eo vel eis conſtaret. Et Maſſa in communi remaneat, & commune ſit illud totum, quod ibi habent vel habuiſſent, quocumque modo haberent vel habere poſſent, & in ajuta, quae fecerint vel facere poſſent inter flumen Arculae & flumen Macrae, ſicut Arcula venit & intrat in Ma-* C *cram, & uſque ad Portam Bertatiam, in commune reſtituendo expenſas unus alii, & unus debeat alium appellare, cum venerit ad ajuta faciendo. Et ſi in ajuto ſtare voluerit, debeant concordes eſſe. Et ſi unus recuſaverit, alius poſſit agere, & unus alium teneatur adjuvare.*

Illud denique in Feudorum argu- D mento animadvertendum eſt, *Vaſſos*, ut antea monui, vetuſtis Saeculis fuiſſe non paucos, qui non tantum *Militiae* cauſsâ a Senioribus in *Vaſſaticum* recipiebantur, ſed etiam aliud quodpiam Servitium, ſive Honorificum, ſive Oeconomicum, praeſtarent. Id quoque obſervatum perſpexi vel poſt Feudorum inſtitutionem. E Nam in Aula Regum, aut in domibus Epiſcoporum, Marchionum. Comitum &c. unaquaeque Dignitas ac munus, etiam infimum, ſuum peculiare Feudum adnexum quandoque habebat, quo fruebatur quiſquis ad illud munus delectus erat, & fortaſſe quouſque eodem fungebatur. Itaque Regum & Principum bona non pauca ſive in Feudum concedebantur,

tur, ut inde Militiae, aut Honoris, aut Miniſterii alicujus ſervitium Vaſſi redderent. Sive in Emphyteuſim dabantur, atque inde certi reditus aut pecuniae, aut frugum percipiebantur. Dignum eſt, quod ab omnibus legatur alterum fragmentum Chronici Mediolanenſis ab Anonymo conſcripti, quod paullo ante commemoravi. Inter ea, quae ex eodem Chronico tanquam ſuperflua omiſi, hoc etiam ad poſteros tranſmittendum ſervavi. Idem igitur Auctor ad Annum MCCX. de Ottone IV. Romanorum Rege Mediolanum profecto agens, haec habet: *Conceſſit in Feudum illuſtri Militi Guliermo de Puſterla Civitatem Aſtenſem, & ſuum Vexillum, in quo eſt Aquila nigra in campo glauco. Iſte Guliermus fuit vir tantae prudentiae, ut cum eſſet ignarus literarum, omnes Legiſtas diſputando ſuperaret. Ubertum de la Cruce fecit Comitem de Benaſ. Similiter & Leonardum fratrem ſuum virum prudentiſſimum. Hic Otto, quum vellet Padum tranſire, Comites Sanctae Floris, quorum Oppidum principale erat Baſilianum in ripa Ticini, Imperatorem conducere ex Feudo debito tenebantur ultra Padum. Comes autem Sanctae Floris videns Padum congelatum, terrâ & paleis vadum Padi cooperuit, & Imperatorem cum toto exercitu ultra Padum tranſduxit: quo comperto Imperator intelligens, quod malitioſe feciſſet, ut ipſum cum ſuo exercitu ſuffocaret, eum decapitavit, ejus prolem exbannivit, qui iverunt in Tuſciam. Tunc Imperator dotavit Monaſterium de Morimondo magnis poſſeſſionibus & Privilegiis, & inſtituit Abbatem Comitem de Baſiliagiano in Ducatu Burgariae. Et tenetur ille Abbas Imperatori omni anno in uno Floreno auri ratione Feudi. Iſto Anno Ubertus Archiepiſcopus mandavit Algiſo Camerario, Lanfranco & Arialdo de Badagio, quod inquirerent ſub ſacramento à Nigro Puſca, Anrico Facionis, & à Terragalo, de omnibus, quae ſpectant ad Archiepiſcopum Mediolani. Et confectus eſt unus Liber, ſive Chronica, vel Commentarium, in quo continetur, quot Albergarias habet Archiepiſcopus in Comitatu Mediolani: & quantum debet recipere de blado, vel quantam pecuniam, aut quot capones, aut quot piſcarias, vel ligna. Et ibi ſunt ſcripta nomina locorum & perſonarum, quae tenentur hoc facere. Et ſunt ibi ſcripta multa, quae ſibi debentur ultra Padum, & Bergolio. Et qui ſunt illi, qui debent eum aſſociare uſque Romam. Et de Officialibus ejus, & Portenariis domus Archiepiſcopi, ſive Oſtiariis, qui ſunt quatuor, qui dicuntur Valvaſores: Piſtores ſex: Mareſcalchi ſeptem. Item ibi fit mentio de Architectore Archiepiſcopi, & Lavanderiis, Ambaſciatoribus, Sartoribus, Inſertoriis, Claviculariis, Portenariis, Sutriis, Giugiariis, Boliariis. Et de Monacha, quae debet ſcopare Eccleſiam; Piſcatoribus, Pecorariis, Releporiis, Pictore, Curvatore.*

Viden, quot famulis tum nobilibus, tum ignobilibus tunc abundarent Archiepiſcopi Mediolanenſes, quorum ſinguli decentia Feuda pro miniſterii ſui aut ſublimi, aut inferiore gradu à Domino ſuo recipiebant. Neque aliter factum puto à celeberrima Comitiſſa Mathilda. Evulgavit Bacchinius in Appendice ad Hiſtor. Monaſterii Padolironenſis pag. 104. ejus tabulas, ſub finem vitae ſcriptas die 4. Maji Anno MCXV. in quibus eidem Coenobio ſe elargiri dicit *omnia, quaecumque habeo in Pigognaga, mobilia & immobilia, & omnes Vaſſallos meos, videlicet Fabros, Canevarios, Brentarios, & illos de Pado, & omnes alios, cujuſcumque ſervitii*

tii ſint, praeter Capitaneos & Vavaſſores de praedicto loco Pigognaghae. Qui fuerint Vaſſalli *Fabri*, nemo non intelligit. *Canevarii* mihi ſunt, qui Cellae Vinariae curam habebant: hanc enim *Canevam* & *Canavam* antiqui Auctores Du-Cangio teſte appellarunt. Eam Tuſci ignorare videntur, * at nos Lombardi retinemus. Du-Cangius idem in Gloſſar. Latin. *Feudum Canevae* idem fuiſſe cenſet, atque *Feudum Camerae*. Cur haec ille ſcripſerit, nondum intelligere potui. *Brentariorum* nomine Bacchinius ſignificari cenſuit *Brennarios*, quo nomine olim deſignati, quibus canum venaticorum paſcendorum cura fuit. Ego *Brentarios* eoſdem puto, ac qui Mutinae & alibi adhuc appellantur *Brentadori*, qui nempe deferunt *la Brenta*, ſive amplum vas ligneum, in quo de uno in alterum locum ſuis humeris Vinum transferunt. Vicina vox *Canevarios* hanc ipſam explicare videtur. *Capitanei* & *Vavaſſores*, in Charta Mathildis memorati, nobiles Vaſſallos deſignant. Reliqui fuere

B quidem Vaſſalli, ſed ignobiles. Eorum propterea Feuda non ejuſdem ſpeciei fuere, ac Feuda Nobilium: qua de re videndi Juriſconſulti in Feudorum argumento verſati. Illud ſatis ſit nobis animadvertiſſe, praeter Servitium Militare, Servitia alia fuiſſe, propter quae etiam Feuda tradebantur, & Vaſſalli conſtituebantur. C Sed qui forent olim hac in re Italicorum mores, nuſquam luculentius appareat, quàm inſpectis officiis domus Patriarcharum Apuilejenſium. Ii ſane, ſi Romanum Pontificem excipias, reliquos in Italia Principes Eccleſiaſticos poſt ſe relinquebant amplitudine temporalis imperii, eamque illi uſque ad Saeculum XV. D continuarunt. Innumera paene dixi, erant, ac multiplicis generis Feuda ab ipſis Patriarchis profecta, quae noſſe ** Eruditae gentis minime poenitebit. Habeo in hanc rem Commentariolum adhuc, ut reor, luce carentem, quem mihi Bibliotheca Eſtenſis ſuppeditavit: ego verò cunctis communem heic volo.

TRA-

* Et Florentiae, & in omnibus ferme Etruriae Urbibus & Oppidis etiam nunc Cellae penariae, & loca praecipue, in quibus Vina venundanda adſervantur, *Canove* appellari ſolent, uti & antiquitus. Vocabularium *della Cruſca* ad hanc vocem: *Stanza, dove ſi ripongono i Vini, gli Olj, e le altre graſce;* lat. *Cella penaria*. Gio: Vil. l. 12. c. 72. *e poi ſi ſtribuiva la mattina a cenno della campana groſſa de' Priori a più Chieſe, e Canove per tutta la Città*. E l. 10. c. 122. *fornì di groſſa quantità di moneta la canova ec.* Plut. *e teneva quel Caſtello come canova dell' oſte*. Et alii quamplures Tuſcae linguae Scriptores optimi. Unde ergo, *quam* vocem *Tuſci ignorare videntur*, eam *Lombardi retinent?*

** Amanuenſium forte oſcitantiâ pro *Eruditam gentem*, aut quid ſimile.

TRACTATULUS DE FEUDIS OLIM PER PATRIARCHAM AQUILEJENSEM CONCESSIS.

De triplici genere Feudorum Patriae.

A

,, TRiplex in Foro
,, Julii Feudum
,, eſſe dignoſci-
,, tur: Rectum &
,, Legale, Habi-
,, tantiae, & Mi-
,, niſteriale, non
,, à Patriarchis ſo-
,, lùm, ſed ab Oppidanis quoque con-
,, ferri ſolitum. Vaſſallos Patriarcha
,, ſcribens appellabat pro qualitate
,, Feudorum, ut qualia quiſque poſ-
,, ſideret, ex inſcriptione Literarum
,, animadverti poſſet, quemadmodum
,, Odorico Suſanio referente Gabriel
,, Cremonenſis ſcriptum reliquit. Scri-
,, bae ambo Patriarchales fuerunt: nam
,, vix unus mihi citandus eſt, qui
,, Tabellionicam non geſſerit, quum
,, in confeſſo ſit, nullum hominum
,, genus Scribis fidelius inveniri. Pa-
,, triarcha iis *Liberorum* deſerebat ti-
,, tulum, quibus Recti Legaliſque
,, Feudi Oppida contigerant, ut Pur-
,, lilianis, & Pratenſibus. Et ſi Feu-
,, da ſimul & Miniſterii poſſiderent,
,, addebat *Fidelibus & Miniſterialibus*
,, *Pulceniciis*, *Villaltheis*, *Caſtillerianis*,
,, *Straſoldiis*. Literarum autem, quas
,, ad *Habitatores* miſſitabat, haec e-
,, rat inſcriptio: *Gaſtaldioni & Ha-*
,, *bitatoribus* Aviani, Sancti Viti,

B

,, Methunae, Triceſimi, Sancti Da-
,, nielis, Faganeae, Tulmetii. Ad-
,, ſcribebat & *Miniſteriale* nomen,
,, quibus id genus Feudum contigiſ-
,, ſet, ut *Habitatoribus & Miniſteria-*
,, *libus* Attimiis, Sophumbergenſibus,
,, Moſſanis, Cariſacenſibus. Qui ve-
,, rò uno *Miniſterii* Feudo donati e-
,, rant, eos Literarum inſcriptione

C

,, ſic recenſebat: *Miniſteriales* è Mon-
,, te Regali, Maniacenſes, Toppanos,
,, Pinzanenſes, Ragoneates, Spellim-
,, bergenſes, Valvaſonenſes, Sbroya-
,, vachas, Salvarolos, Fratinates, Per-
,, ſos, Oſopanos, Legianos, Soclevios,
,, Liventios, Artheneates, Pramper-
,, genſes,

,, genſes, Buyanos, Melſios, Collo-
,, retanos, Caporiacos, Vendoyanos,
,, Treppios, Cariſacenſes, Rodelia-
,, nos. Porro magnis multiſque Feu-
,, dis honeſtati nunc meâ quidem ſen-
,, tentiâ videntur illi, qui progeni-
,, tores nequaquam gregarios ſortiti
,, ſunt, quoniam fide, à qua dedu-
,, citur Feudum, virtuteque cum do-
,, mi tum foris plurimùm enituiſſent.
,, Verùm ſi ea majorum virtus non
,, derivavit in poſteros, ratio non
,, conſtat ulla, qua *Habitatores*, qui
,, ſe magnis in rebus in conſultando
,, praeſertim ac deliberando longe pru-
,, dentiores praeſtent, inferiores ipſis
,, *Liberis* ob Feudi titulum, ſeden-
,, dive ordinem judicemus, aut *Mi-*
,, *niſteriales Habitatoribus* obſcuriores.
,, Quoniam verò puſillis vilibuſque
,, Feudis nonnulli ex Caſtellanis non
,, abſtinebant, factum eſt, ut humi-
,, li loco orti ad capiendum Feudum,
,, Rectum praeſertim & Legale, mi-
,, nus idonei haberentur, imo ab eis
,, repellerentur, veluti non haben-
,, tes, quemadmodum objiciebatur,
,, Feudi Manum, & indigni prorſus,
,, qui ullâ dignitatis umbrâ frui poſ-
,, ſent, ut teſtes ſunt Gubertinus No-
,, vatius XVI. Calendas Februarii
,, MCCCLIII. & Nicolaus Civita-
,, tenſis III. Idus Auguſti MCCC-
,, XXXV. Certum profecto eſt, quod
,, à Feudis Rectis & Legalibus ob-
,, tinendis humiliores Patriarcha demi-
,, ſerat: eos tamen neque Caſtellani,
,, qui praecipue de excellenti muni-
,, ficentia commendari cupiebant, ne-
,, que Viri Eccleſiaſtici aliquo con-
,, ſpicui Sacerdotio, ullo tempore re-
,, jecerunt. Quibus enim interdicta
,, non eſt alienatio rerum ſuarum ut
,, inſtar Principum vel Regulorum
,, uſurpent ſibi pro arbitrio jus con-
,, ſtituendi, conferendique Feudi per-

A ,, miſſum eſt. Quod mihi proban-
,, dum eſt auctoritate veterum Scri-
,, barum, qui fidem impleant. Sed
,, quod Patriarcha Feudi triplicis con-
,, ferendi poteſtatem haberet, conſer-
,, reque conſueviſſet, ſciens praeter-
,, mitto, ratus nihil ineptius eſſe,
,, quàm quod nemo neſciat, nec ex-
,, pectatione dignum eſt, ſcriptis tra-
B ,, dere velle.

Quod Caſtellum darent in Feudum Rectum & Legale.

,, MCCCLVI. Calendis Januarii,
,, Franciſcum Savorgnanum Nicolai
,, filium conceſſiſſe Jacobo Civita-
,, tenſi Leonardi filio Fundum ac
,, Decimam in Agro Galleriani ti-
C ,, tulo Recti Legaliſque Feudi, au-
,, ctor eſt Nicolaus Franciſci Civi-
,, tatenſis.
,, MCCCLXXXVIII. ſexto Calen-
,, das Auguſti, Doymum Caſtellium
,, Odorici filium duos in Villaorba
,, Fundos Nicolao Rudpreti Fageta-
,, no perpetuò poſſidendos pari jure
,, tradidiſſe, teſtis eſt Candidus Van-
D ,, nius Tercentanus.
,, MCCCXCVIII. ſexto Nonas
,, Maji, Meynardum Villaltheum Lu-
,, dovici filium jure nequaquam di-
,, verſo auxiſſe Johannem Cergneum
,, Fundo in agro Paſiglani Sclaboni-
,, ci, Bernardus Erazachus docet.
,, Hinc colligas, priſcos illos Op-
,, pidanos generoſae indolis curaſſe
E ,, ſibi Vaſſallos, praediis in Feudum
,, collatis, ut ipſe Patriarcha con-
,, ſueverat, ſolo pertractos nomine
,, liberalitatis & gloriae, quae ad ra-
,, tionem dominandi ſic pertineret,
,, ut à fide tamen tentarent num-
,, quam abducere, ſi quos ipſe Pa-
,, triarcha ſibi Vaſſallos paraſſet. E-
,, rat innata ad dominandum alacri-
,, tas, & ad arma libido quotidie
,, magis

„ magis infervefcebat, quamvis ali- A
„ qui ſane pauperes, multò tamen
„ gloriae quàm rei cupientes, pala-
„ tia non haberent magnifice exſtru-
„ ɛ̃ta, ſed manſiones non forſan an-
„ ſerariis meliores. Eccleſiaſtici opti-
„ mo intumeſcentes proventu, quem
„ minime ſperabant in heredes tran-
„ ſferri poſſe, liberius erigere Feu-
„ da, & in amicos erogare poterant. B

Quod Eccleſiaſtici concederent in Feudum Rectum & Legale.

„ MCCCXXXVI. pridie Idus O-
„ ctobris, apud Gubertinum legi-
„ tur, ab Abbate Sextenſe Odoricum
„ Cucaneatem agris Bandi & Boo-
„ gnini, Feudi jure Recti Legali-
„ ſque donatum fuiſſe. C

„ MCCCLXXXI. ſexto Idus De-
„ cembris, tradit Nicolaus Franci-
„ ſci, ab Abbate Bellinienſi Henri-
„ cum Formentinum Leonarducii fi-
„ lium quodam Fundo in Mediuza
„ inſignitum fuiſſe.

„ MCCCXCIII. decimoctavo Ca-
„ lendas Aprilis, apud eumdem le-
„ gitur, Janum & Nicolaum Philip- D
„ pi filios ab ipſo Abbate quibuſdam
„ ejuſdem Pagi agellis Feudi nomi-
„ ne honeſtatos fuiſſe.

„ Ad Feuda autem exercitiis pro
„ eorum natura congrue definitis al-
„ legebantur, quoties occaſio incide-
„ bat, non aetate minores, aut ul-
„ la debilitate inſignes, ſed qui in-
„ ſervire Dominis tam bello quàm E
„ pace idonei forent, à quibus ſe
„ numquam dilapſuros jurabant, ne vi-
„ derentur umquam fidem cum fortuna
„ mutare velle. Ad quos verò ſimul
„ atque Feudetarii fato functi fuiſſent,
„ recta legaliaque Feuda devolvi debe-
„ rent, diſputandum relinquo noſtris
„ Jureconſultis, quorum ut quiſque
„ callet optime Leges, ita conſulere
„ prudentiſſime conſuevit, & in fo-
„ ro patrocinium impertire, quum
„ plures de ſucceſſione contendunt.
„ Exempla proferam, unumquemque
„ ſibi Feudi alienandi licentiam quon-
„ dam pro arbitrio deſumſiſſe, ta-
„ metſi Patrum decreto Legeque diu
„ ſummotam conſtat. Unde nulla
„ Feudorum ratio, quae Oppidani,
„ Civeſque conferebant, colligi, vel
„ haberi amplius poteſt, uſque adeo
„ in alienando Vaſſalli diligentes, in
„ tuendo Domini negligentes fuerunt.
„ Quod autem & Cives conferrent
„ aliquando, in Caput ab hinc quar-
„ tum alienationis rejicit.

Quod Feuda Patriarchalia Recta & Legalia alienarentur.

„ MCCXCIV. tertio Calendas A-
„ prilis, Rudpretum vendidiſſe Utuſ-
„ ſio de Portis fundum in Camino
„ jure Recti Legaliſque Feudi Pa-
„ triarchatus, auctor eſt Antonius
„ Civitatenſis.

„ MCCCXIII. octavo Idus Janua-
„ rii, Adalpretum Cucaneatem ven-
„ didiſſe Geroldo Eberſtayn fundos
„ octo in Crauglo cum agnorum de-
„ cimâ porcorumque, idem.

„ MCCCXXVII. tertiodecimo Ca-
„ lendas Octobris, Paulum Boyanum
„ Civitatenſem Henrico Straſoldio
„ vendidiſſe fundum quemdam in
„ Crauglo, idem.

„ MCCCXXXI. octavo Idus Julii,
„ Henricum Ragoneatem Ulvini fi-
„ lium vendidiſſe Nicolao Johannis
„ Blaſiolae Civitatenſis fundum in
„ pago Sancti Danielis, quem Pu-
„ teum vocant, idem.

Quod Feuda Eccleſiaſticorum Recta & Legalia alienarentur.

„ MCCCXIX. pridie Calendas O-
„ ctobris, Nicolaum Candidi Can-

nuſſii

A ,, nuſſii filium ab Odorico Longo
,, Civitatenſi emiſſe fundum in Cor-
,, nu, jure Recti & Legalis Feudi
,, Abbatiae Roſacenſis, idem Au-
,, ctor eſt.

,, MCCCXXXV. quinto Calendas
,, Februarii, à Candido Cavallerii
,, filio de Gallano fundum fuiſſe ven-
,, ditum in Praedemano jure Feudi
B ,, Recti & Legalis Praepoſiturae San-
,, cti Stephani Aquilejenſis, Nico-
,, laus Civitatenſis docet.

,, MCCCLVII. ſexto Idus Janua-
,, rii, à Johanne de Cornu Peregri-
,, ni filio Tabellione vendita fuiſſe
,, jugera quaedam in Cornu jure Re-
,, cti & Legalis Feudi, idem.

Quod Feuda Caſtellanorum Recta & Legalia alienarentur.

C ,, MCCXCV. ſexto Calendas Fe-
,, bruarii, ab Henrico Butriano ven-
,, ditos fuiſſe Jacobo de Oleis fun-
,, dos duos in Riuda jure Recti &
,, Legalis Feudi de Mimillano, quod
,, eſt Hiſtriae Oppidum, Antonius
,, Civitatenſis monet.

D ,, MCCCXII. quarto Idus Augu-
,, ſti, à Covatto Civitatenſi vendi-
,, tam fuiſſe Henrico Sbrullio Ribiſi
,, filio Decimam quamdam in Cor-
,, mono jure Recti & Legalis Feudi
,, Domus Caſtelli: & eo Anno Lau-
,, rentium Henrici Warettae Civita-
,, tenſis filium emiſſe à Laurentio Bu-
,, triano Hermanuccii filio fundum
E ,, in Manzinello jure Recti & Lega-
,, lis Feudi Jacobi Johannis de Fon-
,, tebono, idem.

,, MCCCXIV. tertio Idus Novem-
,, bris, Orardum Wecellonis filium
,, de Teyzano emiſſe à Bertholotto
,, Notario Civitatenſe Decimam quam-
,, dam in pago Sancti Leonardi jure
,, Recti & Legalis Feudi Villaltheo-
,, rum, idem.

,, MCCCXV. tertio Calendas A-
,, prilis, Varnerium Cucaneatem ven-
,, didiſſe Garritum Chiavoreti jure
,, Recti Legaliſque Feudi Comitum
,, Goritiae, idem.

,, MCCCLXIV. quinto Idus Julii à
,, Pertholdo Atrimio Henrici filio ven-
,, ditum fuiſſe fundum in Bracteolo
,, jure Recti & Legalis Feudi Do-
,, mus ſuae Johanni Henrico, Fran-
,, ciſcoque fratribus, prodit Beneve-
,, nutus.

Quod Feuda Civium Recta & Legalia alienarentur.

,, MCCXCV. octavo Idus Julii,
,, à Canduſſio Cannuſſio Andreae fi-
,, lio Civitatenſi adſcriptos fuiſſe Feu-
,, di titulo Pagos Oblizzae & Jay-
,, nichi, nec non complura praedia
,, in Flumicello, Roda, & Laſiſca,
,, Antonius Civitatenſis ſchedis ſuis
,, nobis perſpicuum reddidit.

,, MCCCXIX. pridie Idus Janua-
,, rii, Wecellonem Meynardi Faga-
,, neatis filium Ulvino Cannuſſio ven-
,, didiſſe, Nicoluſſioque Pertiſtayno,
,, fundum unum & ſemis in Pavia
,, jure Recti & Legalis Feudi Fede-
,, rici Andreotti Civis Utinenſis, pro-
,, dit Benevenutus.

,, Civis iſte Utinenſis, quamquam
,, mox cujuſdam mulieris cognatio-
,, ne in Oppidanorum relatus ordi-
,, nem, videtur quondam ſic egiſſe
,, Principem, & munificentiâ ſibi pa-
,, raſſe Vaſſallos, ut nec ſane jura
,, prohibent, modo ſit, qui ad eam
,, exercendam conferre ſe poſſit & ve-
,, lit. Quod autem aliquis alienandi
,, Feudi, vel relinquendi, antiquitus
,, veniam impetraſſet, alicubi non
,, memini me legiſſe. Neque ſibi
,, perſuadeat quiſquam, Praeſules ſe
,, non aliquando convertiſſe ad im-
,, pediendam licentiam iſtam, con-
,, ſue-

,, vertiſſe ad impediendam licentiam
,, iſtam, conſuetudinemque ſolutiſſi-
,, mam. Quum enim mos irroboraſ-
,, ſet, ut Feuda non raro etiam ju-
,, re proprii venderentur, quod quo-
,, dammodo non abhorrebat à furto,
,, ita juſtam Praeſulis indignationem
,, trahebat, Nicolaus Patriarcha man-
,, davit inquiri, & accurate cavit,
,, ne quotidianis venditionibus uſur-
,, parentur, & ne in demutandae na-
,, turae diſcrimen adduci amplius poſ-
,, ſent, ut Gubertinus ſcripſit MCCC-
,, LVII. octavo Idus Martii. Appa-
,, ret item apud Odoricum Suſanium
,, aliquod prohibitionis argumentum,
,, dum quoſdam Papiae fundos Re-
,, cti Legaliſque Feudi articulis ſuis
,, defendit, ad Menſam Patriarcha-
,, lem devolutos fuiſſe, quoniam Hen-
,, ricus Sophumbergenſis non modò
,, non recognoviſſet, ſed temere quo-
,, que tamquam proprios venditaſſet.
,, Adnotatumque eſt à Bernardino
,, Tarviſino à ſuburbio Divi Tho-
,, mae, Natalem Panceram Portus
,, Gruarii Civem, Procuratorem E-
,, piſopi, Vaſſallorumque Concor-
,, diae, quamdam produxiſſe ſenten-
,, tiam frequenti eorum conſenſu la-
,, tam MCCCLII. ſeptimo Calendas
,, Novembris, qua cuilibet Feuda
,, ipſius Eccleſiae pro animâ judi-
,, canti, quum fatalis dies urgeret,
,, poena privationis indicta erat; ne
,, quis Feudis hujuſmodi Rectis &
,, Legalibus pacto ullo abuti poſſet.
,, Quamquam verò emtor pendere
,, poenas privatione cogendus eſſet,
,, ſatis tamen habebat Praeſul pri-
,, vare, ſumtis ſimul pluribus cauſ-
,, ſis, ne quid benignitatis & cle-
,, mentiae ſibi deeſſet. Exſtat In-
,, ſtrumentum manu Johannis Suſanii
,, ſeptimo Idus Julii MCCCXCIV.
,, quo adversùs Danielem Ungriſpa-

A ,, cum omnes exſequitur cauſſas, quòd
,, in tempore non recognoviſſet *Ha-*
,, *bitantiae Feudum:* quòd non inco-
,, luiſſet; quòd alienandi jure non
,, impetrato licentiam ſibi arripuiſ-
,, ſet. Quidquid autem ſit de alie-
,, natione aut ſimpliciter vetitâ, aut
,, nonniſi conſulto Praeſule, & au-
,, ctore, ſuperſunt affatim apud ve-
B ,, tuſtiores Scribas exempla aliena-
,, torum Feudorum cujuſcumque ge-
,, neris, & uſque adeo crebra, ut
,, ne quidem hodie à propriis ſecer-
,, nantur, & à pleriſque non parum
,, multa antiquis patrimoniis refe-
,, rantur accepta, ut quantum inde
,, detrimenti Patriarchis acciderit,
,, Eccleſiaſticis, Oppidanis, & Civi-
C ,, bus, ſit haud difficile aeſtimare.
,, Quapropter Senatum Inclytum ad
,, tantam reprimendam licentiam non
,, immeritò ſaepius provocatum per-
,, ſpicimus.

Proviſiones, ne Feuda alienentur.

,, MCCCCLVI. decimoctavo Ca-
,, lendas Maji, exſtat Decemvirale
D ,, Decretum, quo Feuda & Decimae
,, inter cetera alienari prohibentur,
,, niſi tres acceſſerint partes ſuffra-
,, giorum, & eorum quoque qui Se-
,, natum ſupplent. Contrafacientes
,, multae quadringentorum Aureorum
,, obnoxii redduntur; cujus remiſſio-
,, nem, compenſationem, dilationem
,, omnes ademtam ſibi certiores fiunt.
E ,, MCCCCLIX. duodecimo Calen-
,, das Juuii, Leonardus Contarenus
,, Patriae Praeſes Johanne Ciſelino
,, procurante, cui Sophumbergi Prae-
,, fecturam (Capitaneatum appellant)
,, paulo ante habendam locaverat,
,, Edicto cavit, ne abſque ſui Ma-
,, giſtratus auctoritate cuiquam lice-
,, ret agros diſtrahere, pro quibus
,, nihil Cenſus Fiſco non deberetur.

„ Affectus hominis non parum probatur, ſi curam magis duxit, ne quid Fiſco periret, quàm ut uberior ex Praefectura ſibi quaeſtus accederet.

„ MCCCCLXXV. decimo Calendas Octobris cautum fuiſſe planum eſt, & Rogatorum quidem ſuffragiis, Ludovico Lauredano, Chriſtophoroque Venerio, qui Feudis praepoſiti fuerant, Legem ferentibus, ut quaevis alienationes ubique terrarum ac locorum arbitratu Magiſtratuum factae de bonis juribuſque Fiſcalibus reſcinderentur.

„ MCCCCXCI. quinto Calendas Februarii, Paulus Barbus Praeſes inſtituit, ut Scribae in ipſa Inſtrumentorum ſtipulatione contrahentes quoſcumque percunctarentur, an bona, de quibus ageretur, Feudalia eſſent, ſeu ad Fiſcum pacto aliquo pertinerent. Si deprehendiſſent, non ſolùm à ſcribendo abſtinere, verùm etiam confeſtim Praeſidi denuntiare omnia tenerentur, poenâ alioqui privationis ob tam grave commiſſum afficerentur. Videtur ſane criminoſe nimis inſectatus honeſti ordinis homines, ut qui perpetuae privationis notam vitare vellet, delatoris ignominiâ nihilominus foedaretur.

„ MDXIX. Idibus Martii, Bernardus Donatus & Collegae Advocatores & Syndici, quod paulo ante diximus à Contareno ſancitum olim fuiſſe de agris Fiſci, vel juribus inconſulto Praeſide non diſtrahendis, capti Reipublicae commodo exſequendum inviolabiliter ultro praeceperunt. Quo tempore Lazarus Mocenicus Patriam gubernabat. Nulli antea defuerat relinquendi & vendendi facultas, dummodo non perſonis Lege pro-

A „ hibitis, & quibus intra annum & diem à coepta poſſeſſione titulus novae recognitionis non acceſſiſſet; iis objecta dilatione & mora ſimul & aliis pluribus cauſſis auferri Feuda poterant.

Quod intra annum & diem recognoſcerentur.

B „ MCCCLII Feuda quaedam Stephani Janiſii Valvaſonenſis in Wyrco, Bracteolo, Gluittizzo, Sancto Vidoto, Sancto Vito, Cevuraya, ac Sancto Laurentio juxta Valvaſonum devoluta fuiſſe, quia intra diem & annum recognita non fuiſſent, & addicta alteri, teſtatur Odoricus Suſanius.

C „ Sed approbemus, per alienationem abſque Domini ſcientiâ ſtatim devolvi Feudum. Fuiſſet quoque Legibus utique non reclamantibus devolutum, quum Feudetarius uxorem Principis adulteraſſet, aut filiam ſtupraſſet, vel moriens heredem legitimum non reliquiſſet.

D *Quod Feuda vacarent, ſine prole mortuo Feudetario.*

„ MCCCXXXIX. undecimo Calendas Martii, Meynardum Purlilianum & fratres auctos fuiſſe Recto Legalique Feudo Rivolti, propterea quod Johannes Goritiae Comes, qui ab Aquilejenſi Eccle-
E ſia recognoſcebat, prolem reliquiſſet nullam, quae in eo retinendo legitime perſeverare potuiſſet, teſtis eſt Gubertinus. Quod exemplum ex multis adduxiſſe ſufficiat.

„ Videtur autem mulier expers Feudi Recti & Legalis; quia ſexui muliebri actiones bellicae non conveniunt, & Feudum hujuſmodi virile depoſcit munus, ut in militiam proficiſci, Principem ar-

„ mis

„ mis adverſùs hoſtes defendere. Prae- A
„ ſul verò defuncti affines, aut ſuos
„ malebat vacantibus Feudis augere,
„ quàm cum acri ipſorum indigna-
„ tione extraneos ad ea depoſcere.
„ Locus & devolutioni erat, quum
„ quis fide praeter juramentum poſt-
„ habitâ, quod eſt ſuper omne ſce-
„ lus, rebellionis crimine notaba-
„ tur; quòd ſtatum minuiſſet, po- B
„ tentiamque Patriarchalem; quòd
„ ei paraſſet inſidias; quòd evocatus
„ in hac ſaltem orâ arma ſumere,
„ vel Principem ſuppetias imploran-
„ tem pro ſtatu Eccleſiae conſervan-
„ do protegere, & de vita fortaſſe
„ periclitantem eripere, deſtinatâ ma-
„ litiâ contemſiſſet, quum Vaſſallo-
„ rum praeſidio, qui animo ſint ne- C
„ que aegro, neque parum fideli,
„ tota fere pendeat Principis inco-
„ lumitas. Quibus caſibus in demor-
„ tui aut rebellis locum ad vacan-
„ tia Feuda deligebat quemcumque
„ Praeſul ipſe venerabilis digniorem
„ ſibique commodiorem exiſtimaſſet.
„ Nec Feudum modò cujuſvis gene-
„ ris, ſtatim ubi factus fuerat cer- D
„ tior, rebellibus auferebat, ſed pro-
„ prium, quando nimirum fregerant
„ jusjurandum, & rectum legaleque
„ Domino officium exhibere negle-
„ xerant, quem non abſque magnâ
„ prudentiâ adductum crediderim, ut
„ à praeſtando ſibi recto legalique
„ officio Rectum & Legale Feudum
„ appellarit. Ego quidem ſcribo ve- E
„ ra, & eo quidem conſilio, ut ne-
„ minem prorſus laedam, & ſi ſcri-
„ pta publica, è quibus decerpo,
„ veritate nituntur, fides mea im-
„ probari, aut accuſari non poſſit.
„ Et cur accuſetur, ſi Scribae pu-
„ blici ſint auctores, quibus, ut
„ Jura poſtulant, acquieſcendum e-
„ rit?

Quod per rebellionem locus eſſet vacationi.

„ MCCLVI. octavo Idus Martii,
„ Ulvinum Sbrojavacha, proponen-
„ te vel accuſante potius Aſquino
„ Varnio, à Bertholdo Feudo, pro-
„ prioque dejectum, Johannes Lu-
„ picus refert.

„ MCCLXVIII. octavo Idus Se-
„ ptembris, Conrado Valvaſone à
„ Gregorio fuiſſe ablata bona, uti
„ reo perduellionis facto, traditaque
„ Walterpertholdo Spellimbergenſi,
„ idem.

„ MCCCXXX. quinto Idus Octo-
„ bris, Nicolaum & Jacobum fra-
„ tres Purcilianos à Patriarcha, qui
„ perduellionis ipſos judicaverat, bo-
„ nis Feudalibus propriiſque priva-
„ tos; nec non Gueccellonem He-
„ berardi filium ad ea omnia de-
„ ſumtum fuiſſe, Gubertinus.

„ MCCCXXX. ſeptimo Calendas
„ Novembris, Nicolaum Moreti fi-
„ lium de Methuna, rebellionis no-
„ mine notatum, Feudo, proprio-
„ que privatum; & Aymericum Ru-
„ gerii Petoyae filium ipſis honora-
„ tum, in Acta publica relatum le-
„ gimus.

„ MCCCXXXVI. decimo Calen-
„ das Aprilis, Hermagoram Phoebu-
„ ſinum, Johannem Furlanum, Pan-
„ ceramque Turrianos pari cauſſa
„ damnationem tuliſſe, nec non Ca-
„ ſtelluto, aliiſque Feudis à Ber-
„ trando depulſos, & propriis ſi-
„ mul, Gubertinus oſtendit.

„ MCCCXL. Aliis Caporiacis,
„ qui juſſis Patriarchae pertinaciter
„ repugnaſſent, inuſtam rebellionis
„ notam, & ignominiae cauſsâ a-
„ demtum Imulini Colliculum, Gu-
„ bertinus declarat.

„ MCCCXLVIII. quarto Idus Se-
„ ptembris, Rodulphum & fratres de

„ Portis, Henricum Formicam & „ fratrem, Johannem Phyſicum A- „ quilejenſem, Franciſcum Manzanum, & Nicolaum Longum Ci- „ vitatenſem, ceu praedones publi- „ cos & rebelles, qui in beati Ber- „ trandi perniciem conſpirarunt, pu- „ blicato Feudo, proprioque, ne a- „ licui reſidui rerum quicquam ſu- „ pereſſet, damnatos fuiſſe, Domi- „ nicus Zerbinus ſcriptis ſuis te- „ ſtatur.

„ MCCCLII. & MCCCLIII. quinto Nonas Martii, Johannem Franci- „ ſcum Caſtellium perduellionis reum „ factum, ac Feudo privatum, to- „ tumque Nicoluſſio Bartholomaei „ Lucenſis filio addictum, Guberti- „ nus prodidit.

„ MCCCLVI. tertio Nonas Ju- „ nii, Aſquinum Varanum Artici „ filium, & Ricardum ipſius fra- „ trem, filiumque Triſtanum damna- „ tionem iſtiuſmodi non evaſiſſe, & „ Coradellae, ac Zannuto filiis Bar- „ tholomaei Militis de Sancto Da- „ niele adſcriptum quidquid Feudi „ Recti & Legalis ipſi poſſediſſent, „ idem auctor eſt.

„ MCCCLXIII. Calendis Septem- „ bris, Franciſcum Straſoldium, co- „ gnomento Plebanum, hominem pro- „ fligatiſſimum fuiſſe, rebellemque „ Aquilejenſis Eccleſiae, publica Scri- „ barum monumenta declarant.

„ MCCCC. ſeptimo Calendas Ju- „ nii, Franciſcum Caſamattam Top- „ ponum ea ſimiliter tentaſſe, ex „ quibus infamia rebellionis ei con- „ flata fuerit, Patriarchamque ejus Ar- „ cis poſſeſſionem ſibi propterea vin- „ dicaſſe, Nicolaus Dominici tradit.

„ MCCCCXIII. tertio Calendas „ Junii, Triſtanum & Franciſcum „ Savorgnanos, non, ut videtur, „ diverſam notam ſuſtinuiſſe, factam- „ que eis Aureorum trium millium „ mulctam, Johannes Claudianus me- „ moriae prodidit.

„ Unde difficile eſt invenire Pa- „ triarcham, modò reſederit, ni for- „ tè ei contigerit breve admodum „ vitae curriculum, qui diu in pup- „ pi quietus ſederit, ut ſatis oſten- „ dimus, quum cujuſque vitam ge- „ ſtaque promeremus. Haec autem „ ex multis devolutionis exempla „ retulimus, non ut Avos cujuſquam „ objiceremus, ſed quia res poſce- „ bat referri. Eſt enim veriſimile, „ Patriarchas aut judicia retractaſſe, „ aut ab eorum exſequutione perpe- „ tuò abſtinere * voluàſſe; nam quos „ novimus ex ipſis prognatos, con- „ ſtat, non minus probos & opu- „ lentos eſſe, quàm quidquid habent „ Feudorum, id totum Proavis de- „ bere. Nihil eſt praeterea, quod „ dubitemus de Patriarchae Aquile- „ jenſis auctoritate atque amplitudi- „ ne. Adibant hunc nobiliſſimi Prin- „ cipes, nec ab eo precibus exigere „ Feudorum ſuorum confirmationem „ aſpernabantur.

Quod magni Principes Feuda recognoſcerent.

„ MCCXCIV. pridie Nonas Ju- „ nii, Marchionem Eſtenſem ſua im- „ petraſſe Feuda, Walterus ſcriptis „ prodidit ſuis.

„ MCCC. quarto Nonas Aprilis, „ Albertum Goritiae Comitem, ne „ videretur à fide majorum deſciviſ- „ ſe, cum Patriarcha caviſſe de Feu- „ dis ſimiliter ſibi conferendis, mox- „ que collatis Franciſcus Naſutus & „ Gubertinus MCCCXXXIX. quin- „ to Calendas Martii, & alii teſtes „ ſunt. Etenim refert Odoricus Su- „ ſanius in Inventario, ex vetuſtiſ- „ ſimo quodam tranſactionis Inſtru- „ mento

„ mento inter Goritiae Comitem & „ Peregrinum Patriarcham, Goritiam & Moſpurgum eſſe Feuda Aquilejenſis Eccleſiae.

„ MCCCLXIX. nono Calendas Decembris, Albertum Auſtriae Ducem minime ſubſtitiſſe, quin Feudis, & ipſe Pincernatus munere, Praeſuli ſe honeſtandum exhibuerit, apud Johannem Gubertini ſcriptum eſt.

„ MCCCLXXVII. tertio Nonas Septembris, Federicum Ortymburgi Comitem, ne tot alios Principes nunc commemorem, Caſtellis Ortengi, Polani, Graffenwarti, Zobelli, Ariſpergi, ac aliis bonis, Feudorum nomine inſigniendum ſe procuraſſe, Odoricus Suſanius poſteris communicavit.

„ Mireris, tantos Principes, accepto jurejurando, ſummo ſtudio & fide, ſe Patriarchis obſtrinxiſſe: eorum tamen aliquos cum ipſis acie decertare, Patriarchalemque Provinciam caedibus ac incendiis vaſtare non dubitaſſe. Per *traditionem* autem *Tunicae* ſeu *Chlamydis* Vaſſallos aſſumebat ad Feuda; ad ea tamen diſpari ratione, quibus merum & mixtum imperium annexum eſſet. Illos namque *Vexillo coloris rubei*, ſanguini maxime ſimilis, interdum *Annulo Aureo*, quandoque ſtricto *Mucrone*, ob Feudorum excellentiam adſciſcebat.

Quo ſigno merum & mixtum imperium concederetur.

„ MCCC. quarto Nonas Aprilis, Albertum Goritianum Comitem Feudis à Patriarcha adornatum, qui quarto poſt anno Lonzii moriens Roſacii fuit ſepultus, *Vexillis duodecim* in actu aſſumtionis intervenientibus, Franciſcus Naſutus commemorat.

„ MCCCXXXIX. quinto Calendas Martii, Albertum alterum, fratreſque Goritiae Comites, *Annulo*, *Vexilloque rubei albique coloris*, quod peculiare gentis Inſigne perhibet, Gubertinus inſignitos meminit.

„ MCCCLII. ſexto Calendas Junii, Epiſcopum Concordienſem *Vexillo purpureo*, idem.

„ MCCCXCVI. tertio Idus Martii, Abbatem Sancti Galli Moſacenſis, *Enſe nudo* ad Feuda Johannes Suſanius exceptum memorat.

„ MCCCXCVI. pridie Calendas Maji, Guillelmum Comitem Pratenſem *Vexillo ſyndonis rubei*, quadam atteſtatione meri mixtique imperii, idem receptum tradit.

„ Unde autem Vaſſalli ſanguinis judicium, quibuſve primordiis acceperint, incertum adhuc. Illud enim Imperator, praeterquam uni Patriarchae, videtur negaſſe, ut ex antiquo Diplomate in Patriarcharum Vitis oſtenſum eſt, & ad praeſcribendum adversùs Aquilejenſem Eccleſiam temporis vel longiſſimi poſſeſſionem haud quaquam ſuppetere. Haec volui dixiſſe, ut Caſtellani, quibus non *Vexillo rubeo*, non *Annulo*, non *Enſe* interveniente, Feuda ab ipſis Patriarchis indulta conſtat, ſedulo conquirant, & in conventu tractent, quum coëunt cum Praeſide, de ſalute Reipublicae conſulturi, ut ſi forſan apud Senatum Inclytum meri mixtique eorum imperii rationem reddere cogentur, in promptu habeant documenta, quibuſcum illud ſibi tueri queant. Nemo enim vir bonus non optat, illud incolume eis ſervari, quum ex ſeniorum memoria, actiſque publicis didicerimus, meri mixtique

que imperii nomen palam, intra tamen terminos exercendi, ab ipſis intermiſſum numquam fuiſſe.

De Habitantiae Feudo.

,, Pauca nobis jam dicenda ſunt de Feudo Habitantiae. Tenebatur is Feudum, cui aſſignatum fuerat, inhabitare. Eſt enim ab *habitando* deductum. Quod ſi aedificiis nudum contigiſſet, aut inhabitabile ruina poſtea repraeſentaſſet, à fundamentis debebat inſtaurare, vel collapſa reparare, ut Habitantiae Feudum ſuas figendo ſedes cum conjuge & liberis pro vocabuli proprietate retinere honeſtiſſime poſſet. Hac de cauſſa Praeſul expreſſe interdum jubebat, indictâ poenâ reſideret in id genus Feudis, qui accepiſſet.

Quod, ut habitarent, daretur Habitantiae Feudum.

,, MCCXCIV. decimonono Calendas Septembris, Jacobum filium & tamquam procuratorem Nicolai Tricaneſis, ac Ropulphum ipſius Jacobi fratrem, ad Viridarium ſub Oppido Faganeae, quod eſt Habitantiae Feudum, eâ lege adſcitum Walterus declarat, ut intra annum & diem fabricaſſe, poſtea habitare deberet; Patriarcham alioqui Feudi ablatione, ac Libris quinquaginta, quas pro mulcta conſtituerat, vindicaturum.

,, Curabat quoque, ut Feudum ſibi dies noctesque pateret, ne non innoteſceret, Vaſſallum perſeveranter incolere, vel ut ſibi ſuiſque praeſtaret hoſpitii vicem, quoties per Patriam iter facerent, aut, ut reor potius, ne quis clauſis portis, clamque communito Oppido, aliquam rebellionis machinationem tentare poſſet.

Quod Patriarchis Habitantia ſemper eſſet aperta.

,, MCCXCV. quarto Idus Julii, Pertholdum Tricanenſem, nomine tutorio Nepotum ex fratre refert idem Walterus confeſſum fuiſſe, Feudum Morucii à ſe fuiſſe eâ conditione ſuſceptum, ut Patriarchae & ſucceſſoribus ac Nuntiis numquam non apertum, non praeparatum eſſet.

,, Quod autem Mulieribus in Habitantiae Feudis hucuſque incolume manſerit ſuccedendi jus aeque ac in Miniſterialibus, exemplis ſuperſedeo, ſolas ratus Henrici Valvaſonenſis Filias, quae in vivis ſunt, teſtes locupletiſſimas eſſe. Non enim minus in Valvaſoni Feudo, quod MCCLXVIII. octavo Idus Septembris, Johannes Lupicus docet Habitantiae eſſe, quàm in reliquo paternae hereditatis conſtantiſſime in ipſis affinium oculis & abſque controverſia perſeverant. Libet ſimiliter de prohibita venditione in medium aliquid non afferre, niſi quod Antonius Forzates MCCCCXXIX. quarto Calendas Julii ab Inclyto Senatu cujuſdam Habitantiae alienandae veniam exoravit; quum tamen ipſis Conſtitutionibus, quas Marco Dandulo Praeſide vulgaverat, paulo poſtquam Patriae imperare coepiſſet, nullum Feudi genus interdictum eſſet, vetitumve alienari. Ex moribus autem Habitantia fit ſuavis, ut Leo de Monteniano Eques, cui Triceſimum ne abeat, ablanditur, Caſſacum contra frontem exporrigit, ut ſe reviſat.

De Feudo Miniſteriali.

,, Miniſteriale Feudum, quod à *Miniſterio* nuncupatur, non aliâ cauſ-

„ cauſâ inſtitutum videtur, niſi ut „ Sedes Patriarchalis, quae pulcherrimam ampliſſimamque ditionem „ habet, congruentibus & fere neceſſariis adjuta miniſteriis, optime regi poſſet. Miniſteriales enim „ operam & obſequium, cui Fundi „ addicti erant, multifariam ex praeſcripto ſubminiſtrare ſolebant, quos „ Bertrandus, ſicuti ex temporum „ indicaturâ perſpicere eſt, Pontificatu ſuo ſolicite recognovit, ut „ ipſis miniſteria juxta praeſcriptum „ exercentibus, Aquilejenſis Eccleſia „ ſtare ſolidius & honorificentius pergeret. Feudum autem diverſa ſumſit nomina pro qualitate miniſterii, ut *Piſtorii*, *Scutellarum*, *Saccigerulorum*, *Tabellariorum*, *Sarctorum*, „ *Murariorum*, & alia, quae *Servientium* miniſteriis convenirent.

Piſtorum.

„ MCCLXXIX. Oculo Cinctano „ Jacobi filio jugera quaedam Miniſterialia in agro Septimi, quae Bartholomaeus Piloſus tenuerat antea, „ tradita fuiſſe, ut Patriarchae Piſtoriam praeſtaret operam; Johannes Lupicus ſcriptum reliquit, quod „ & apud Gubertinum legitur MCCCXXXIX. decimoſeptimo Calendas „ Aprilis.

Scutellarum.

„ MCCCXIX. tertio Nonas Novembris, Venerium Faganeae pro „ Patriarcha Decanum Feudum, quod „ Miniſterii Scutellarum nomine diu „ ſervaverat, ut eo onere exſolveretur, annuis conduxiſſe Frixigeriis „ ſexaginta, Gabriel Cremonenſis oſtendit.

„ MCCCXXXVII. ſecundo Calendas Auguſti, Andream Sarctorem Varianenſem, qui Cividati „ commorabatur, auctum pari Scutellarum ſive Paropſidum Feudo, „ Gubertinus auctor eſt.

„ MCCCXXXVIII. decimonono „ Calendas Januarii, Thomam Gruppignanium Venuti filium Scutellarum Feudo, quod à Johanne Treppio ſibi coëmerat, ſe adſtrinxiſſe, „ teſtis eſt idem.

„ MCCCXLVIII. decimo Calendas Decembris, Vignidufſium Friſiae Civitatenſem, & Coculum ejus filium, Marchis ſeptem vendidiſſe Puciglo Fagetano Fundum „ in Carandis ejuſdem Miniſterii Scutellarum, Petrus Civitatenſis Johannis filius indicat.

Saccigerulorum.

„ MCCCXXXII. quintodecimo Calendas Martii, edictum fuiſſe publice, ut quiſquis Feuda poſſidens „ Miniſterii Saccorum, equos in Curiam Utinenſem adduceret, equiteſque inde promte celeriterque, „ ut tum res exigebat, Aquilejam „ versùs omnes iter arriperent, Gubertinus ad poſteros ſchedis ſuis „ deduxit.

„ MCCCXXXVIII. decimoſeptimo „ Calendas Decembris, Nicolaum de „ Viſcono Oliveti filium procuraſſe, „ ut ſibi Miniſteriale equi à Sacco „ Feudum aſſignaretur, dum ex Baſtae conjugis Henrici reſignatione „ vacaret, ſcriptis Tabellionicis proditum eſt.

Tabellariorum.

„ MCCCXXXVII. tertio Nonas „ Junii. Bonaccium Guerrae filium „ è Sancto Vito Feudi ſui perferendis Literis deſtinati confirmationem aſſequutum fuiſſe, Gubertinus „ affirmat.

MCCC-

„ MCCCXXXVIII. pridie Nonas „ Maji, Bertrandus edicto ſtatuit, „ ut onere per Miniſterialem capita „ pro ratâ Terrarum, quas quiſque „ poſſideret, aequabiliter diſpertito, „ ſolvi, obſequi, ac praeſtari debe- „ ret Venerio Gruppignano, quem „ hujuſmodi Feudis praefecerat, ac- „ cerſitâ alioqui Terrarum ipſarum „ intromiſſione, ad ſolutionem & „ praeſtationem ſe compulſurum, ut „ Nicolaus Civitatenſis memoriae „ prodidit.

„ MCCCXLIX. Nonis Martii, fun- „ dum Utini ſitum in Pratocluſo „ jure Miniſterialis Feudi Literarum „ ocius perferendarum, quo Praeſul „ juſſiſſet, Gubertinus affirmat col- „ latum fuiſſe.

Sarctorum.

„ MCCCXXXVII. ſeptimo Calen- „ das Junii, Johannem Lugdunum „ Sarctorem ad fundos tres Mini- „ ſterii Sarctoris ſuſceptum, ut ho- „ neſte ſemper veſtita Praeſulis fami- „ lia in publicum procederet, ſi Gu- „ bertinum legeris, ignarus minime „ fueris.

Murariorum.

„ MCCCXXXVII. Nonis Martii, „ quo Dietricus Anſer ad Curiam „ quamdam receptus fuerit jure Mi- „ niſterialis Feudi, quo Muris in „ Oppido Auſpurgenſi conſtruendis „ peculiater obnoxium ſe reddebat, „ Gubertinus teſtatur.

„ MCCCXLV. Calendis Martii, „ Gallinganum Civitatenſem ad fun- „ dum Utini jacentem in Pratoclu- „ ſo ſuſceptum, quo cauſsâ miniſte- „ rii muro in Eccleſia, Palatioque „ Aquilejenſi conſtruendo fidem ſuam „ obligavit, idem tradit.

A B C D E

Sternendi Lecticas.

„ MCCCXL. Idibus Julii, Sophiam „ & Mariuzam Nicolai Capidaglii „ filias à Canippario Bertrandi ſum- „ tas ad fundum fuiſſe in agro Ci- „ vitatenſi prope Natiſſonis vadum, „ quibus Feudi ratione id negotii „ datum eſſet, ut Patriarchalem Le- „ cticam paleis ſternerent, veteres „ aſportarent, Petrum Civitatenſem „ Johannis filium, qui notavit, mi- „ nime credas mentitum fuiſſe.

Equorum à ſarcinis.

„ MCCCXLI. Idibus Aprilis, Pe- „ regrinum Martini Fenani filium „ tribus fundis in Agello ſitis au- „ ctum fuiſſe, cujus Feudi nomine „ Praeſuli, quoties proficiſceretur ad „ Imperatoris Curiam, equum com- „ modare teneretur, qui tum pre- „ tio Marcharum ſex, tum ferendis „ ſarcinis ac referendis par eſſe poſ- „ ſet, Gubertinus idem Scriba claſ- „ ſicus non omiſit.

Carpentariorum.

„ MCCCXXX. decimoſexto Calen- „ das Martii, Concium Civitaten- „ ſem Fornacem obtinuiſſe in Rivi- „ gnaco jure Miniſterialis Feudi Car- „ pentariorum Eccleſiae Patriarcha- „ lis, Antonius Civitatenſis retulit.

„ MCCCXXX. quinto Calendas „ Januarii, Silvam Rubignaci in Col- „ le Gandino à quodam emtam fuiſ- „ ſe jure Miniſterii, quo ſarta tene- „ ret diligenter Patriarchalia tecta, „ patet ex Actis Nicolai Civita- „ tenſis.

„ MCCCXXXI. quinto Calendas „ Julii, Danieli Squarcio Gruppigna- „ nio quemdam agellum in Tolla- „ no in Vico Molendini, Dominici „ Cepperi titulo Feudi Fabrorum

„ Li-

,, Lignariorum conceſſum fuiſſe, Antonius ipſe declarat.

Mangani.

,, MCCCXLVIII. pridie Nonas ,, Octobris, quemdam facturum ab- ,, ſque praemio Manganicum officium ,, ſe obligaſſe pro conducto Feudo ,, Domus & Viridarii, ſcripſit Be- ,, nevenutus Presbyter, idemque Ta- ,, bularius.

,, MCCCCXXIII. undecimo Ca- ,, lendas Februarii, Feuda Buyae Mi- ,, niſterii Manganici eſſe, & minus ,, alienabilia, ſed heredibus deficien- ,, tibus ad Eccleſiam Aquilejenſem ,, deferri, Nicolaus de Colle Pram- ,, pergi Inſtrumento ſuo publico po- ,, ſteris cuſtodivit.

,, Quod ex Scrinio in penetralibus ,, Baſilicae Utinenſis, quod numerum ,, XVIII. praeſeferebat, Manganica ,, Feuda promi ſolerent, me legiſſe ,, memini. Erant enim complura ibi ,, Scrinia ex lignis compacta, quae ,, unumquodque genus Feudi per ſe ,, repraeſentabant, ut primore aſpe- ,, ctu ſecerni, & citra laborem ha- ,, beri ad manum poſſent, quae vo- ,, luiſſes. Dicimus autem, Mangani- ,, cam exerceri, ut & hoc obiter de- ,, claremus, quando non ſine admira- ,, ticne cernimus immania pondera ,, vi minimâ in ſublime tolli, ut ,, Angelus Politianus de mechanicis ,, loquens pulchre interpretatus eſt. ,, Alia volens praetermitto, quorum ,, cauſsâ exhibebatur etiam obſequium ,, ſecundùm praecepta Miniſterii. Sa- ,, tis eſt, quod ad utilitatem omnia, ,, non ad voluptatem Patriarcharum ,, ſpectabant. Reperitur quandoque, ,, Feudum naturâ mutatâ pro Prae- ,, ſulis arbitrio aſſignatum fuiſſe ti- ,, tulo Livellarii.

De mutatione naturae Feudi.

,, MCCXCI. pridie Nonas Julii, à ,, Reymundo fundos duos in Buya, ,, qui Feudi titulo tributi quondam ,, fuerant, conceſſos fuiſſe jure Li- ,, velli pro annuis viginti Denariis ,, Paulo Glemonenſi Zutti filio, Fran- ,, ciſcus Utinenſis refert.

,, Quum autem venditor probe con- ,, jectare nequiret, propriumne eſ- ,, ſet, quod vendebat, an Feudum, ,, promiſcue vendebat, ſi proprium ,, pro proprio, ſi Feudum pro Feudo.

De venditione proprii pro proprio, Feudi pro Feudo.

,, MCCCXXXV. pridie Idus Ja- ,, nuarii, Jacobum Johannem de Fon- ,, tebono Libris ducentis vendidiſſe ,, Simoni Butriano Henrici filio de- ,, cimam in Pagnaco & Alnico, pro- ,, prium pro proprio, Feudum pro ,, Feudo, teſtis eſt Nicolaus Civita- ,, tenſis.

,, Si verò noſcebat, proprium non ,, eſſe, non autem cujus eſſet Do- ,, mini Feudum, vendebat pro Feu- ,, do, cujuſcumque Domini reperi- ,, retur.

,, MCCCLIV. Idibus Februarii, ,, Concium Vorlici Triceſimani fi- ,, lium à Jacobo Attimio Franciſci ,, filio Decimam quamdam in Ador- ,, gnano ad eam emiſſe formulam, ,, auctor eſt Pantaleo Triceſimanus.

,, Non inſiſto pro re roboranda e- ,, xemplis, quae vulgo ſunt pluri- ,, ma. Ego ſane ob hujuſmodi licen- ,, tiam crediderim Feuda multa cum ,, propriis, Eccleſiaſtica cum profa- ,, nis uſque adeo confuſa fuiſſe, ut ,, qui nunc ſummâ quoque rerum co- ,, gnitione excellunt, ac prudentiae ,, laude, ex decem agellis Feudali- ,, bus unum vix integrum invenire ,, poſ-

,, poſſint: tantum negotii nobis vendi-
,, tatio faceſſivit. Dicendum erat heic
,, etiam oppidatim de Feudis: ſed
,, operoſa functio Jureconſultum exi-
,, git, aut profeſſorem terſioris lite-
,, raturae, quum ob Legum ſtudia,
,, & Latinae Linguae peritiam mini-
,, mum ex eis conflatum ſit ad il-
,, luſtrandam Patriam, quidquid in
,, cunctis Tabellionibus egregium eſ-
,, ſe poſſit. Ceterum ne videar ali-
,, cui ſuſpectus, ut minus vera ſcri-
,, pſerim, ad Scribas unumquemque
,, remitto, à quibus paſſim retuli
,, me decerpſiſſe, ut parte ne ex a-
,, liqua, quod ſcripſi, cum veritate
,, pugnet, certior fiat.

Haec ille Anonymus de Feudis Patriarchatus Aquilejenſis, quorum ſimilia, aut certe tot numero, an quiſquam alius Princeps in uſu olim habuerit, neſcio. De tam peregrino argumento, quum literas olim dediſſem ad Abbatem Joſephum Binium Utinenſem, cui nemo fortaſſe par eſt in Forojulienſium Antiquitatum ſtudio atque peritiâ, reſcripſit ille, ſibi eſſe Chartas complures, vel Anno MCXLVI. conſcriptas, in quibus ejuſmodi Feuda deprehenduntur. *Horum variae* (inquit) *ſpecies erant. Si de Nobilibus agimus, quaedam appellabantur* Majora, *qualia fuere* Pincernatus, *quo munere inſigniti interdum occurrunt Bohemiae Reges, & interdum Duces Auſtriae. Hereditaria fuit* Advocatia *in Comitibus Goritiae, & Feudum Comitum Orthemburgi. Feuda alia fuere* Recta & Legalia: *atque iſta in tres ſolennes claſſes dividebantur, videlicet* Libera, Miniſterialia, & Habitantiae. *Priorum inveſtituram dare conſueverunt Patriarchae cum uno aut pluribus Vexillis: Miniſterialium cum Anulo:* A *Habitantiae* cum fimbria ſuae guarnacchiae. *Inter Miniſteriales, Camerarii erant, Nobiles de Cuccagna: Pincernae, Nobiles de Spilimbergo: Confanonerii, Nobiles de Tricano: Architriclini, Proceres de Prumpergo. Maxime ſpectanda erat praerogativa Nobilium de Ragonea. In Charta Anni MCCXCVII. Major natu illorum de* B *Ragonea jus habet accipiendi quodcumque ex ferculis, quae ponuntur in convivio Domini Patriarchae. Id mihi in mentem revocat fabulas Equitum Tabulae Rotundae. Aeque verò inuſitatae erant* penſiones Feudales Vaſſallorum. *Bohemiae Regi injunctum onus erat redimendi Patriarcham, ubi captivitatem incurreret apud hoſtes. In Charta Anni* C *MCCCXLI. Bojani Cividati tenentur unum enſem magnum cum vaginâ albâ ad morem Theutonicum praeſentare Patriarchae intranti Cividatum, & eum anteferre uſque ad ſcalas Palatii, in ſignum honoris & dominii. Quae praerogativa indicat* Mareſcallos *illius agri. Savorgnani offerebant Abbati Modii* duos Calices, qui nominantur Bot- D te: *quae vox in vulgari Lingua Fori Julii, è compluribus Linguis efformatâ, Francorum loquelam ſonat. Poſſet praeterea de Feudis Minoribus integrum confici Lexicon. Erant enim* Gaſtaldiae, Armanniae, Advocatiae, Feuda Militaria, Feuda Sartoriae, Guidria, Branderia, Arſenatico, Walderia, *aliaque ejuſmodi mille. Uno verbo, quod-* E *libet, quantumvis minimum Miniſterium, aut Beneficium Patriarchae Principis, inter Feuda connumerabatur.*

Hinc lucem, ut ſpero, accipient Feudorum veterum mores: noſtra quippe tempora aliis reguntur legibus. Sed haec ſatis.

DE NOTARIIS
DISSERTATIO
D U O D E C I M A.

DISSERTATIO DUODECIMA.

ALiquid etiam de *Notariis* dicendum eſt, quorum nomen, ut inter Eruditos conſtat, inde derivatum, quod Notis quibuſdam compendiariis, à literarum communi forma diverſis, Acta publica, aut Orationes, aut Diſputationes vetuſtis Seculis exciperent. Senſim verò eorum munus ac induſtria redacta eſt ad conſignandum literis publicos contractus, uti adhuc facere pergunt. *Tabularii*, *Tabelliones*, *Actuarii*, *Scribae*, *Logographi*, *Cancellarii*, *Chartularii*, *&c.* apud veteres hoc eodem officio ſunt celebres. Quid verò diſcriminis inter eos foret, inſtituti mei non eſt inquirere, ſed ea perſequi tantummodo, quae ad Secula barbarica ſpectant. Itaque ſub Gothis, Langobardis, aliiſque Populis Italiae dominantibus, veluti neceſſarium munus, viguit ſemper *Notariorum* ordo. *Scribas* in Regum Langobardorum Legibus eos appellatos invenio. Agitur in Lege 4. Lib. 4. Liutprandi de mulieribus res ſuas venundare volentibus. Id autem facere ipſae vetantur, niſi contractui interſint duo aut tres *Parentes*, ideſt Conſanguinei, ſive Agnati, aut Judex, ſive Praeſes Urbis, aut Pagi. Ut hoc diligentius obſervetur, infra additur: *Scriba autem, qui Chartam ipſam ſcripſerit, non aliter praeſumat facere, niſi cum notitia Parentum, vel Judicis. Et ſi aliter fecerit, ſit ipſa venditio vacua; & praefatus Scriba culpabilis, ſicut qui Chartam falſam ſcripſerit*. Et ſane quia temporibus etiam iis, immo tunc ſaepius quàm noſtris, Chartae, ſive Inſtrumenta falſa procudebantur, Rotharis Rex Legem CCXLVII. his verbis promulgavit: *Si quis Chartam falſam ſcripſerit, aut quodlibet membranum, manus ejus incidatur*. At quoniam aut ne ipſa quidem poenarum comminatio ſatis Notarios continere in officio poterat, aut ii abſurdos nimium Contractus ſcribebant, aut legitimos male, hoc eſt ſine formulis neceſſariis, Chartae commendabant: Lotharius I. Lege XII. Langobard. ſtatuit: *Ut Cancellarii* (ideſt Notarii) *electi boni & veraces, Chartas publicas conſcribant ante Comitem, & Scabinos, & Vicarios ejus*. En ut malae fidei, aut imperitiae Notariorum conſultum eſt, exigendo ad eorum Acta praeſtantiam Comitis, & Scabinorum. In ſubſequenti etiam Lege XIII. decernitur, ut quoties Notarius poſtremas aegrotantium tabulas conſcripſerit, *ſtatim Charta oſtendatur vel ante Comitem, Judices, vel Vicarios, aut in Plebe, ut verax agnoſcatur eſſe*. Atque haec remedia, qualis tunc morbus eſſet, ſatis indicare videntur: quod addendum eſt iis, quae infra dicam in Diſſertatione XXXIV. *de Diplomat.*

Notarios autem creare, uti nunc, ita & olim ad Regem, aut ad Regalium jurium participes ſpectabat. Sed vel ſub primis Religionis Chriſtia-

nae

nae Imperatoribus, & ſubſequutis poſtea temporibus, licuit Epiſcopis ſuum habere Tabellionem, & quibuſdam etiam duos aut tres: quae praerogativa ſenſim quoque propagata eſt ad Monaſteriorum Abbates. Carolus M. in Capitulari apud Baluzium, Tom. I. pag. 421. ſanxit: *Ut unuſquiſque Epiſcopus & Abba, & ſinguli Comites ſuum Notarium habeant*. Idem quoque in Italia factum. Atque hinc habemus, fas Comitibus etiam fuiſſe proprium ſibi conſtituere Notarium. Quin Ducibus id quoque licuerit, & Marchionibus, dubitandum minime eſt. In Par. I. Antiquit. Eſtenſ. tabulas ego protuli ſcriptas à Draſſolpho, Ubaldo, aliiſque Notariis *Welphonis Ducis*, ſeu *Marchionis Tuſciae*. Ex hiſce Notariis unum inveni in Tabulario Abbatiae inſignis Sancti Zenonis Veronenſis. Haec ex Chartâ ab ipſo ſcriptâ excerpenda duxi: *Anno Domini noſtri Jeſu Chriſti Milleſimo Centeſimo Septuageſimo Octavo ..... Anno Imperii ejus Vigeſ...... Indictione XI. Dominus Grimerius Vicecomes Placentinus, Veronae Poteſtas, &c. Ante ipſum Domnus Gerardus Abbas Sancti Zenonis oſtendit Cartam quandam, in qua continebatur, Domnum Ratoldum quondam venerabilem Epiſcopum Veronenſem, commutationis nomine accepiſſe ab excellentiſſimo Pipino Lombardorum Rege, ex jure Regio, Curtem unam in finibus Veronenſis, que appellatur Manticus &c. à Calli Nove uſque in Traverſagna de Caſtello Motari &c. Ego Fantolinus Notarius Domini Welfonis Ducis, & ab Imperatore Frederico confirmatus poſtea; predicto Conſilio Poteſtatis dato & firmato interſui*. Alias etiam alibi ſcriptas vidi Anno MCLXV. & MCLXIX. à *Guidone Palatini Comitis Notario*. Praeterea Anno Chriſti MCCIX. *Bonifacius Palatini Comitis Notarius* occurrit mihi. Et Anno MCCXVI. *Conradus Palatinus, & Domini Imperatoris Frederici Notarius*. Palatini iſti Comites non alii mihi fuiſſe videntur quàm *Comites de Laumello*, ſive *de Lomello*, quos *Comites ſacri Palatii* fuiſſe oſtendi ſupra in Diſſertatione VIII. *de Comitib. Palat.* In Tabulario Capituli Canonicorum Regienſium Charta adſervatur Anno MCCLVI. ſcripta à *Johanne Notario Domini Marchi Comitis de Lomello*. Ita Veronenſis Comitis Notarium reperi in Charta ejus Urbis exaratâ Anno MCCVII. quum ibi Poteſtatis munere frueretur *Azo Marchio Eſtenſis*. Eam quippe ſcripſit *Bellaſius Comitis Bonifacii Notarius*, cui jus erat creandi Notarium pro ſuis Feudis, ſive Allodiis; neque amplius Comites Urbi illi praeerant, quae jam diu libertate aſſumtâ à Conſulibus, aut à Poteſtatibus regebatur. E Privilegio, ut dixi, Regum, aut Imperatorum deſcendebat facultas illa conſtituendi Notarios; nam & ipſi Epiſcopi, ut eos ſibi crearent, à Rege facultatem impetrare conſueverunt. Cujus moris inter multa exemplum unum proferam, Diploma nempe, cujus archetypum vidi in Archivo Canonicorum Regienſium.

Hugonis & Lotharii Regum Italiae Diploma, quo Eccleſiae Regienſi omnia ejus Privilegia, jura, & loca confirmant, Anno 942.

I*N nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Hugo & Lotharius divinâ providente clementiâ Reges. In ſtatu Catholicae Fidei, & Eccleſiarum Dei reſtauratione Regni noſtri ſtatum ſubſiſtere, praeſentis quoque & aeternae vi-*

tae

tae nobis profutura fore ſubſidia non dubitamus. Quo circa omnium fidelium Sanctae Dei Eccleſiae, noſtrorumque praeſentium ac futurorum devotio noverit, qualiter interventu ac peticione Ambroſii *venerabilis* Laudenſis Epiſcopi, *nec non &* Huberti *incliti* Marchionis, *dilectique* filii noſtri, ac noſtri Comitis Palacii, *per hujus Praecepti paginam confirmamus, ac pleniter corroboramus Sanctae Regienſi Eccleſiae in honore Dei Genitricis ſemperque Virginis Mariae, Sanctique Proſperi Chriſti conſtructae, cui* Aribaldus *reverendus* Praeſul *paſtorali curâ invigilat, omnes Cortes, Plebes quoque, Abbacias, Monaſteria, Capellas, praedia, cunctas res, quas de donis Regum, ſeu Imperatorum praedeceſſorum noſtrorum, caeterorumque bonorum hominum, verùm etiam res univerſas Canonicae ejuſdem Eccleſiae conceſſionibus, traditionibus, Epiſcoporum privilegiis, offerſionibus, comparitionibus quoque, commutationibus libellorum, quarumcumque legalium Cartarum conſcriptionibus, ſive ipotecariis, ipſe ſanctus locus legaliter optinuit, vel inveſtitus fuit, una cum domibus, & edificiis, Eccleſiis Baptiſmalibus, Decimis, & Capellis, ac familiis utriuſque ſexus, aldionibus & aldinabus, manſis etiam veſtitis & abſentibus, terris, vineis, campis, pratis, paſcuis, ſilvis, arboribus pomiferis & infructuoſis, inſulis, piſcariis, carectis, ſalinis, piſcaticis, molendinis, aquis, aquarumque decurſibus, montibus, vallibus, planiciebus, ripis, rupinis, alpibus, rivis defluentibus, omnia omnino integrum quaecumque dici, vel nominari poſſunt. Unde eadem Eccleſia, & ſancta Regenſis Sedes hactenus inveſtita fuiſſe dinoſcitur per confinia & terminos Lunenſium, Parmenſium, Regienſium, Mutinenſium, Cremonenſium, Mantuanenſium, Ferrarienſium, uſque in fluvium Padum, & Zaram a terminis Buranae in Bundenio in undis, ſicut a Karolo Magno per decretum Precepti collatum; ſive eidem Eccleſiae ſancitum ac determinatum fuit in integrum pro ampliori quoque ſtabilimento jam fatae ſanctae Regienſis Eccleſiae terram juris Regni noſtri, quae cõjacere videtur in Civitate Regia e tribus miliariis in circuitu, una cum muris & foſſatis, atque theloneo & ſtradatico, ſeu etiam ſervis vel ancillis inibi pertinentibus, omnemque publicam functionem largimur, concedimus, atque transfundimus in jus & dominium jam praelibatae Eccleſiae, pro animae noſtrae, noſtrorumque ſucceſſorum remedio: ut omni in tempore ab omni publicâ exactione quieta & ſecura permaneat atque poſſideat.*

Inſuper etiam predictae Eccleſiae per hujus noſtrae confirmationis auctoritatem confirmamus ac pleniter corroboramus Cortem, quae Luciaria vocatur, cum duabus Capellis, unam in honore Sancti Georgii antiquitus conſtructam, & alteram in honore Sancti Sixti in littore Paludano; nec non & Gajo inter Padum & Bundenum ſito, cum omnibus pertinentiis & appendiciis ſuis, ac familiis utriuſque ſexus; de qua nuper intentio inter Monaſterium Placentinum, ubi Berta Abbatiſſa praeeſſe videtur, in honore Sanctae Reſurrectionis, & Sancti Xiſti conſtructum, & eandem Sanctam Regenſem Eccleſiam: & legalibus preceptis & ſcriptionibus ex parte Regenſis Eccleſiae in juditio oſtenſis Judicum decreto praefata Cortis de Luciaria cum Caſtro & Capellis & Gajo, omnibuſque rebus mobilibus & immobilibus, ac familiis utriuſque ſexus ad eam pertinentibus, Sanctae Regenſis Eccleſiae, cui pertinuit, legaliter ceſſit, & prelibata Abbatiſſa cum Advocatore ipſius Monaſterii exinde audita & contenta permanſit, quia ex parte ejuſdem Mona-

Monaſterii Sanctae Reſurrectionis & Sancti Sixti, nullas legales firmitates oſtendere valuit. Sancimus praeterea, ut ſi quandoquidem de rebus ipſius Sanctae Sedis, familiis, ſeu omnium Clericorum ſuorum rebus vel mancipiis fuerit horta contentio, nullatenus ante preſentiam alicujus finiatur, niſi in Pontificum praetaxatae Sedis. Concedimus *denique* eidem Advocatos ſive Notarios, quantos aut quales Pontifices vel Miniſtri Eccleſiae elegerint tam de ſuis, quamque de alienis liberis hominibus, qui ejuſdem Epiſcopii vel Canonicae, ſeu omnium Clericorum ſuorum rerum utilitates exercere noſcuntur, *abſque ulla hominis contradictione vel moleſtia; ita ut ab omni rei publicae functionis ſint abſoluti, nec ab eis publicus exactor exigere preſumat, ut ſecurius ac diligentius cauſas ipſius Epiſcopii perficere valeant. Stabilimus etiam de omnibus rebus ſeu familiis, quae hactenus qualibet occaſione vel quocumque modo ex ditione ipſius Epiſcopii vel Canonicae vel Clericorum poteſtate ſubtractae noſcuntur, & circummanentes homines, inquiſitio fiat, ut omnes res ipſius Sedis & Clericorum ad eorum redeant poteſtatem, & exinde ſe inveſtiant, noſtra freti auctoritate, quatenus rei veritas patefacta perhenniter valeat ſuum obtinere vigorem. Recipientes quoque jubemus, ut nullus Judiciariae poteſtatis Dux, Marchio, Comes, Vicecomes,* A *Scudaſſio, aut quilibet publicus Exactor, neque aliqua perſona magna vel parva, in re ipſius Eccleſiae placitum tenere, neque in domibus ejus, aut Clericorum ipſius aliquod manſionaticum poteſtative tollere, neque homines ejus cujuſcumque ordinis Clericorum, vel Laicos liberos vel .... cartulatos, vel ſub terram ipſorum reſidentes, non* B *ſervos vel ancillas, vel aldiones utriuſque ſexus, ad placitum ducere, nec pignerare aut moleſtare vel flagellare preſumat; neque de rebus ipſius Eccleſiae vel Clericorum aliquid tollere, vel ripatica, aut quamlibet functionem publicam à Miniſtris ejuſdem Eccleſiae exigere temptet. Sed liceat prenominata Eccleſia Regenſis cum omnibus rebus &* C *familiis ſuis, & omni Clero inibi Deo famulantibus ad eam pertinentibus omni tempore ſub tuicionis noſtrae munimine quiete & pacifice, remotâ tocius poteſtatis inquietudine, permanere. Si quis autem temerarius contra hoc noſtrae confirmationis, conceſſionis ac tuicionis Praeceptum quandoque inſurgere temptaverit, & quae ſuperius ſcripta ſunt non ob*- D *ſervaverit, ſciat ſe compoſiturum auri optimi Libras centum, medietatem Palatio noſtro & medietatem jam fatae Eccleſiae, ejuſque Pontificibus. Quod ut verius credatur, diligentiuſque ab omnibus obſervetur, manibus propriis Anulo noſtro inſigniri juſſimus.*

Signum ſereniſſimorum  *Hugonis & Lotharii Regum*

Giſeprandus Cancellarius ad vicem Boſonis Epiſcopi & Archicancellarii recognovi.

Locus Sigilli cerei deperditi.

Data IV Idus Auguſti, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXLII. Regni verò Domni Hugonis Regis XVI. Lotharii XII. Indictione XV.

Actum Papiae feliciter. Amen.

Oculos intende in verba illa: *Concedimus denique eidem Advocatos, ſive Notarios, quantos & quales Pontifices vel Miniſtri Eccleſiae elegerint, tam de ſuis, quamque de alienis Liberis hominibus, qui ejuſdem Epiſcopii vel Canonicae, ſeu omnium Clericorum ſuorum, rerum utilitates exercere noſcuntur*. Vidiſti *Liberos* tantùm *homines* ad Notariatum fuiſſe aſſumtos: honorificum quippe olim fuit, & laudabilius etiam quàm noſtris temporibus habitum eſt illud munus. Romani Servos quoque & Libertos ad ejuſmodi Artem olim adhibuere. Sed poſterioribus Saeculis, Nobilibus tantùm, aut ſaltem Liberis & non ignobilibus, Tabellionem agere licuit. Invenimus autem interdum *Judices ſacri Palatii*, qui ſimul etiam *Notarios* ſeſe inſcribunt: cujus rei non unum exemplum edidi in Antiquitatib. Eſtenſ. ac ſatis prodit nobilitatem Tabellionatus. Ad haec in Charta Lucenſi ſcripta Anno DCCXVI. occurrit *Ultianus Notarius*, & *Miſſus Domni Regis* Liutprandi, ad dirimendam controverſiam de quibuſdam Parochialibus Eccleſiis. Neque ab eo munere abſtinebant Clerici, Subdiaconi, Diaconi, atque Presbyteri. In authentica Charta Lucenſi ad Annum DCCXL. ſpectante, legitur in calce: *Et Gaudentius quamvis indignus Presbyter ſcrivere rogavi*. Hiſce verbis Notarium agnoſcis. In altera Charta Anni DCCLXXXIII. Johannes Epiſcopus Lucenſis *Rachiprandum Presbiterum noſtrum ſcibere commonuit*. Item in alia Anni DCCCXCIII. legitur: *Ego Gumbertus Presbiter poſt traditam complevi & dedi*. Vide infra Diſſertationem LXXIV. *de Parochiis*. Eâdem ratione plures Diaconos, Subdiaconos, & Clericos reperimus olim Notariatus munere functos. Verùm Carolo M. viſum eſt minime decere Sacerdotes ejuſmodi curam, ac proinde in Lege *96.* Langobard. ſtatuit, *ut nullus Presbyter Chartam ſcribat, neque conductor exiſtat ſuis Senioribus*. Parùm tamen obſervatam deinde fuiſſe hanc Legem vetera monumenta teſtantur; occurrunt enim non pauci Presbyteri ad illud munus, ut cenſeo, per Epiſcopos aſſumti ob Eccleſiarum ſuarum negotia: immo & ab ipſis Auguſtis. Pleraque Ludovici II. Imperatoris Diplomata ſcripta fuere à *Giſelberto Presbytero & Notario*. Et fortaſſe nihil aliud voluit Carolus M. quàm eoſdem arcere à conſcribendis Secularium hominum Contractibus. Exemplo erit una Charta, quam ex Archivo Capituli Canonicorum Volaterris depromſi. Ejus Notarius non tantùm *Presbyter*, ſed & *Canonicus* illius Eccleſiae fuit.

Donatio complurium agrorum facta Canonicis Eccleſiae Volaterranae à Petro ejuſdem Civitatis Epiſcopo, Anno 974.

IN nomine Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti. Regnante Domno noſtro Otto gratiâ Dei Imperator Auguſto, Anno Imperii ejus in Italia VII. decimo Kalendas Nobembris, Indictione III. Ego Petrus Voloterrenſis Urbis Epiſcopus, *conſiderans neceſitudinem hanc nimiam paupertatem Kanonicorum in Epiſcopio beate Dei Genitricis Marie deſervientium, quos in prephato Dei loco invenimus, ab amore Chriſti & anime meae remedium adidimus ſuper omnia, quae ante abuerunt ad ſtipendia prephatorum Kanonicorum, ideſt integro Caſalino*,

lino, & fundamento illo, in qua jam fuit caſa & Curte domnicata, ſeu Eccleſia, hubi vocitatur à Sancto Georgio, quod eſt prope fluvio Cecina, & prope Mojaregi, tam in ipſo loco hubi ipſa caſa & curte & rebus domnicata, ſeo & Eccleſia Sancti Georgii fuit conſtructa, quamque juſta ipſo fluvio Cecina, tam terris cultis & arabilis, quam & agreſtibus, quae ad ipſo rebus domnicato eſt pertinentes, & eſt totum inſimul ad uno tenente. Simulque ſtatuimus, adque concedimus etiam ſuper hec omnia ideſt quattuor Caſſinis & integris ſortis & rebus illis maſſariciis, qui ſunt in loco & fundas: una Caſſina & res maſſaricias in Caſanova prope Iſoleto, qui jam recta fuit per quondam Adamari Maſſario, & modo recta eſt per Altiprando: alia Caſſina & rebus maſſaricias ad Colle ſimiliter prope jam dicto loco Iſoleto, qui jam recta fuit per quondam Petrus, & modo regitur per Andrea & Lumiſcio germanis: tertia verò Caſſina & rebus maſſaricias eſſe videtur, hubi modo vocitatur Caſa Branduli, ſimiliter prope jam nominato loco Iſoleto, qui jam recta fuit per Oriprando Maſſario, & modo recta eſt per Leo & Dominico germani fili ſui: quarta igitur Caſſina & rebus maſſaricias à Pratello prope Geniſtitulo, qui jam recta fuit per Sabatino, & modo regitur per Johanne filio ſuo; integris ſuperſcriptis quattuor Caſſinis & rebus ipſis maſſariciis, ſicut mihi per cartula commutationis obvenit de Ildebrando filio bone memorii Teuderichi. Super haec omnia, que antea abuerunt, concedimus ad ipſa Canonica ideſt integra Sorte & rebus illa maſſaricias, qui eſt in loco, hubi nuncupante Surripule, que jam recta ſunt per quondam Gariberto Presbitero, & modo per Adam Presbitero regere videtur, qualiter nobis pertinere videtur per illa cartula offertionis, quas Aldo filio bone memo-

A rii Teuperti, que Tetberto vocabatur, homo Florentino, offeruit pro anime ſue remedium, & anime bone memorii Berteri, qui fuit germano ſuo, ad domum Epiſcopio noſtro Sancte Marie Voloterrenſis. Hec omnia, ſicut ſupra legitur, tam ipſo rebus domnicato, quamque ipſis Caſſinis, & rebus maſſariciis cum fundamentis & edificiis earum cum ortali-
B bus, terris, vineis, olivis, ſilvis, virgareis, pratis, paſcuis, cultis rebus vel incultis, movile vel inmovile, ſeu que eſſe moventibus, omnia, ut ſupra dixit, in integrum donamus & confirmamus ad ipſa Canonica, in eo videlicet ordine, ut pro hoc omni tempore Dominum ſacris orationibus hanc Miſſarum ſollemnibus, tam pro ſtatuto Domni Ottoni Im-
C peratori, quam & pro omni generalitate, ſeu pro me variis ſordibus inquinato, exorare non deſinant. Si quis vero, quo fieri minime credimus, ſi nos aut aliquis Supceſſorum noſtrorum, qui contra hanc noſtram inſtitutionem aliquid perverſe agere temtaverit, aut eam diſrumpere voluerit, ira omnipotentis Dei, & beate Sancte Marie Dei genitrix Vir-
D go, & Sancti Archangeli Michaëlis incurrat, & cum Juda Scarioth, qui Dominum tradidit, & cum Dathan & Abiron, quos terra vivos deglutivit, in Infernum damnetur, & quod reppetiit, vindicare non valeat. Sed inſuper qui hoc facere conaverit, ad parte prephatorum Kanonicorum, argenti Libras viginti, quo bactus per hec perſolvat. Et
E hec noſtra inſtitutio omni tempore in ſua maneat firmitate, ut prephati Kanonici, necnon & ſucceſſores illorum omnes quieto ordine habeant, teneant, adque poſſideant abſque ullius contradictione in perpetuum. Quam coram Sacerdotibus, Diaconibus, Kanonicis, & reliquis hordinis Clero, ac fidelium Laicorum Populo, Johannes Presbitero ſcribere juſſimus.

Actum

Actum in Civitate Voloterrenſis Sedis Epiſcopatui noſtro.

✠ Ego *Petrus Epiſcopus* in hac inſtitutione à me facta ſubſcripſi.

✠ Ego Gundo Archidiaconus ſs.

✠ Ego Emeldricus Sacerdos & Canonicus ſs.

✠ Ego Anſelmus Levita & Primicerius ſs.

✠ Ego Camerinus Vicedomui & Canonicus ſs.

✠ Ego Martinus Preſbiter & Canonicus ſs.

✠ Ego Teupertus Preſbiter & Canonicus ſs.

✠ Ego Subaldo Levita & Canonicus ſs.

✠ Ego Andreas Preſbiter & Canonicus ſs.

✠ Ego Urſo Levita & Canonicus ſs.

✠ Ego Graſolfus Preſbiter & Canonicus ſs.

✠ Ego Teuzo Levita & Canonicus ſs.

✠ Ego Alo Preſbiter & Canonicus ſs.

✠ Ego Albertus Levita & Canonicus ſs.

✠ Ego Albertus Preſbiter & Canonicus ſs.

✠ Ego Martinus Levita & Canonicus ſs.

✠ Ego Petrus Levita & Canonicus ſs.

✠ Ego Rainerius Clericus & Canonicus ſs.

✠ Ego Adelmus Clericus & Canonicus ſs.

✠ Ego Petrus Levita & Canonicus ſs.

✠ Ego Dominicus Preſbiter & Canonicus ſs.

✠ Ego Rodulfo Levita & Canonicus ſs.

✠ Ego Tegrimo rogatus ſs.

✠ Ego Adalbertus rogatus ſs.

✠ Ego Petrus Judex Domni Imperatoris rogatus ſs.

✠ Ego Petrus rogatus ſs.

✠ Ego Adalberto Notarius rogatus ſs.

✠ Ego Teudicius rogatus ſs.

Data Anno Dominice Incarnationis DCCCCLXXII. & Anni Domni predicti Ottoni Imperatoris Anno Imperii ejus in Italia Septimo, X. Kalendas Novembris, Indictio Tertia.

Ego que ſuper Johannes Preſbitero & Kanonicus *ſcripſi & complevi feliciter.*

Non bene menimi, an autographa mihi viſa fuerit Charta illa: quod in primis patuiſſet ex vario ſubſcribentium Canonicorum charactere. Illud nunc exploratum habeo, in Chronologicis illius notis mendum cubare; neque enim ullam concordiam invenire poſſum inter *Annum DCCCCLXXII. Indictionem III.* & *Annum VII. Imperii* Ottonis II. Auguſti. Illic ergo reponendum eſt *Anno DCCCCLXXIV.* quo revera Ottoni II. decurrebat *Annus Imperii VII.* & *Indictio III.* jam inchoata Septembri menſe. Fortaſſis in membrana illud *V.* poſtremum videlicet numeri annualis aliqua ex parte obliteratum, deſcribenti apparuit *I.* non *V.* At Innocentius III. Romanus Pontifex, uti ex Epiſtola 129. Lib. 14. conſtat, interdixit *Presbyteris*, *Diaconis*, & *Subdiaconis* Tabellionem agere, eâ de cauſsâ, quod conculcato honore Ordinis Eccleſiaſtici, Curiae Seculari famularentur, ſeque profanis negotiis nimiùm immiſcerent. Ceterum Ludovici Thomaſſini viri doctiſſimi ſententia eſt Part. I. Lib. 2. Cap. 106. de Eccleſiaſt. Diſciplina, ne hodie quidem minoribus Clericis id muneris eſſe interdictum, quidquid contra

tra ſentiant & ſcribant Canonum interpretes; immo ne majoribus quidem, quoties agatur de inſtrumentis dumtaxat Epiſcopi Curiam & negotia reſpicientibus. Certe hujus rei exempla apud Italos noſtrâ quoque tempeſtate minime deſiderantur. Porro in Charta Anni DCCCXX. quam protuli in Diſſertatione IX. *de Miſſis &c.* occurrunt duo *Notarii Regulares*, quo nomine deſignatos opinor *Notarios Ordinarios*, quum alii fortaſſe fuerint extra ordinem aliquando ad id munus adlecti.

Sed quod praecipue in oculos omnium incurrit, dum acta veterum leguntur, imperitia Notariorum eſt, atque ignorantia, quae in omnibus ferme eorum Chartis elucet. Infelicem Latinam Linguam appelles, ubi tot Soloeciſmis ac Barbariſmis foedatam ſub illorum manibus intueare. Interdum tanta eſt illic verborum ac ſtructurae confuſio, ut quis ſcripturae ſenſus, quaeve ſit contrahentium intentio, etiamſi ſeriò mediteгe, vix aſſequaris. Nunc aeneis typis impreſſos habemus complures Libros, Tabellionatus Artem pertractantes, ubi variorum Inſtrumentorum formulae pro negotiorum diverſitate praeſcribuntur, & ſpecimina Teſtamentorum, Codicillorum, ceterorumque publicorum contractuum exhibentur. Ad hos fontes bibunt, & in ejuſmodi Schola erudiuntur, quicumque tyrones ad Notariatum exercendum hodiè accedunt. Plerique verò Mutinenſium in hanc rem utuntur *Archetypo Inſtrumentorum*, quem Librum edidit Dominicus Maria Solianus Brixellenſis. Paria antiquis etiam fuere praeſidia, nullaque regio aut Civitas numerabatur, cui non aliquod *Formularium* ſuppeteret, atque uſurparetur à Notariae Artis alumnis. Omnium antiquiſſimum Formularum ejuſmodi collectorem Gallia nobis ſervavit *Marculfum*, cujus Libros illuſtravit eruditiſſimus Bignonius, eique veteres alias Formulas addidit à Sirmondo, Lindenbrogio, atque à ſe ipſo collectas, quas habemus à Clariſs. Baluzio editas Tom. II. Capitular. Reg. Francorum. Nullus dubitationi locus eſt, quin & pro Italicis Tabellionibus ſuae forent ac peculiares Formularum collectiones, quamquam eas tempus abſumſiſſe jamdiu videatur. Antiqua verò illa Formularia in deſuetudinem abire, & ſenſim contemni coepere, ex quo Romanarum Legum uſus & ſtudium Seculo Chriſti XII. magna contentione animi in Scholis & in foro reſtitutum eſt. Sublata verò prorſus fuere Saeculo XIII. quum nempe *Rolandinus Summam Artis Notariae* evulgavit, cujus adhuc formulae & praecepta plurima uſurpantur in publicis tabulis conſcribendis. Opus hoc ille literis mandavit circiter Annum MCCLV. & non ſemel typis traditum fuit una cum Petri de Boateriis, & Johannis Nevizani, aliorumve Commentariis. Doctiſſimus Du-Cangius, ut alibi etiam adnotavi, cenſuit, *Rolandinum* iſtum non alium fuiſſe à *Rolandino Patavino*, cujus nobilem Hiſtoriam dedi Tomo VIII. Rerum Italicarum. In eam quoque ſententiam conceſſit ante paucos annos Oudinus de Scriptorib. Eccleſiaſticis. At aliter ſeſe res habet. Rolandino Notariae Artis illuſtratori patria fuit Bononia, qua in Urbe is ſatis prodit in Formulis Inſtrumentorum, ſe ſcripſiſſe ſuum Opus. Neque Scardeonius, aliive Patavini Rolandinum ſuum unquam agnovere auctorem hujuſmodi Libri. Denique diſputationem omnem tollere poteſt editio

ditio *Summae* Rolandini, quam prae manibus habeo, procurata Taurini Anno MDXXIII. *in aedibus Antonii Renoti civis Taurinenſis*, ubi ea appellatur *Summa Domini Rolandini Paſſagerii*, ac dicitur *per Dominum Petrum de Boateriis ipſius Rolandini Concivem Bononienſem facili brevique Commento declarata*. Auctor autem eſt idem Rolandinus, non defuiſſe Italis alia antiqua Formularia; ſed quod ibi deſiderarentur ſubtilitates terminorum & cautelarum, quas recentiores invexerant, propterea in animum ipſe induxerat novam conſtruere ad Artem Notariam manuductionem. *Antiquis temporibus*, ait ille in Prooemio, *ſuper contractuum & inſtrumentorum formas & ordines fuerunt per quoſdam prudentes viros, ignaros fortaſſis, ex conſcientiae puritate, ſagacitatum ſubtilium modernorum, quaedam Compilationes & Summae juxta tunc viventium mores & conſuetudines adinventae &c.* Itaque antiquioribus iis Saeculis, quibus barbaries ſupremum locum tenuit, nihil niſi ruſticum, & Latinis auribus moleſtum, occurrit in Notariorum Chartis. Nam & in ipſis For-

A mulariis Priſcianus ubique vapulat; pejora etiam perpeſſus, quoties Notarii reliquam negotii ſeriem ſuis exponunt verbis, Formularii ope deſtituti. Judices autem, quanquam ne ipſi quidem prima Literaturae ſubſellia conſcendiſſent, interdum reperiuntur dictaſſe Chartas Notariis; ejuſque rei exempla in variis Placitis B habemus. Idem nonnunquam praeſtitere Cancellarii & Archicancellarii Principum. In Chronico Vulturnenſi Part. II. Tomi I. Rerum Italicarum legitur Diploma Grimoaldi Ducis Beneventani, & in calce haec ſcribuntur: *Quam verò membranam conceſſionis dictavi ego Wiſo Subdiaconus ex juſſione ſupradictae Poteſtatis tibi Per-* C *goaldo Notario ſcribendum*. Fuerunt etiam Notarii, qui Amanuenſibus contractum dictabant. Tum ne cui ſuſpicionem faceret alienae ſcripturae uſus, teſtabantur ipſi in ſubſcribendo, ſe eadem verba alteri dictaſſe, uti conſtabit è Charta, cujus antiquum apographum ſe mihi obtulit in Tabulario eximii Parthenonis Brixia- D ni Sanctae Juliae.

Godolus Subdiaconus terram ſuam vendit Anſelbergae Abbatiſſae Monaſterii Brixienſis Domini Salvatoris, ſive Sanctae Juliae, Anno 760.

Regnante Domno Deſiderio & Adelgiſo, Viros Excellentiſſimis Regibus, Anno Regni eorum Quinto, & Secundo, ſub die octavo Kalendas Aprilis. In Chriſti nomine promitto atque ſpondeo ego Godolus Subdiaconus Sancte Ecleſie Brixiane vobis Anſelperge Abbatiſſe Monaſterii Domini Salvatoris intra predictam Civitatem Brixianam fundatum, de curriculo illo, per quam graditur aqua ad ſupraſcriptum Monaſterium veſtrum, & eſtat in parte conſti- E *tutus in terra, que proprietario juris mei pertinere videtur, uſque ad pedes ſeptuaginta ſex per longum; & ipſa terra mihi advenit ex donatione per Launichild ab Olret & Pharaone de Oſolago, ita ut de amodo in perpetuum ſine mea, heredumque meorum interdictione permaneat ſemper. Et ſi quo tempore inter ſe qualebit conturbatione, vel ruptura, aut leſio ipſius curriculi acceſſerit,*

rit, liberam licentiam habeat pars Monaſterii veſtri omni in tempore ſodere & aperire terram, que erga ipſum conſtat ad recooperandum in quo leſum, aut contorbatum fuerit. Et ſi ego ſupraſcriptus Godolus Subdiaconus, vel mei heredes in aliquo diſturbationem ex ipſo curriculo fecerimus, aut quocumque tempore oportuerit ad recooperandum eum interdixerimus, in quo ſuperius decernutum eſt, & contra hanc Cartulam promiſſionis ire quandoque temptaverimus per nos, aut ſubpoſitam aliam vel qualemcumque perſonam Principi aut Judici ſupplicandum per quemvis modo manifeſtum fuerit, componamus ad partem Monaſterii tibi Anſelpergae Abbatiſſae vel ſucceſſoribus tuis auri ſolidos quinquanta, & pro pene ſolutionem preſens promiſſio ſuum obtineat roborem omni tempore; ſic ita ut ſi aqua ex ipſo curriculo foras terram rumperit, non ſit negligentia jam dicti Monaſterii veſtri ad recooperandum eum, ne vobis grave inferat dampnum, quod impoſſibile videatur eſſe aut intollerabile prolongaverat ad dilatione. Unde accepi ego Godolus Subdiaconus per hec promiſſionis a te Anſelperga Abbatiſſa ex ſacculo Monaſterii veſtri auri Solidos numero quatuor, ut firma & ſtabilis omni in tempore permaneat. Quam vero paginam promiſſionis Tanoaldi ſcribendum rogavi, qui & ego ex dictato Laurentio Notario ſcripſi.

Actum Brixia feliciter.

✠ *Godolus Subdiaconus hanc paginam promiſſionis factam a me recognovi, ſcripſi, obtuli, roboravi.*

Ego Walpertus rogatus a Godolo Subdiacono in hac pagina promiſſionis teſtis ſubſcripſi.

✠ *Deuſdedit rogatus a Godolo Subdiacono in hac pagina promiſſionis teſtis ſubſcripſi.*

✠ *Otto rogatus a Godolo Subdiacono in hac promiſſionis teſtis ſubſcripſi.*

A

✠ *Auteram rogatus a Godolo Subdiacono in hac pagina promiſſionis teſtis ſubſcripſi.*

✠ *Epiphanius rogatus a Godolo Subdiacono in hac pagina promiſſionis & obligationis teſtis ſubſcripſi.*

✠ *Ego ſupraſcriptus Laurentius huic promiſſionis Cartule rogatus a Godolo Subdiacono ſcribere dictavi, ſubſcripſi, & poſt traditam complevi.*

B

An autem, ut fit noſtris temporibus, antiquis etiam Tabelliones protocola Chartarum à ſe ſcriptarum penes ſe retinerent atque adſervarent, collaturi poſcentibus authentica earum exempla, quum opus eſſet, non ſatis liquet. Protuli ego Part. II. Tomi I. Rerum Italicarum, pag. 149. Legem 97. Langobard. à nemine antea evulgatam, in qua Lotharius I. Auguſtus haec ſtatuit: *De Notariis, qui Chartas recipiunt ad ſcribendum, ſi eas non ſcripſerint, aut ſi eas perdiderint, reſtaurent ipſas res ei, cujus Chartae eis traditae fuiſſent. Si verò negaverint fuiſſe traditas, jurent cum ſuis ſacramentalibus.* Haec quiſquam fortè interpretetur, quaſi indicent poenam propoſitam deperdentibus protocola. Sed non alius Legis ſenſus mihi videtur, quàm de Chartis authenticis, quas prout negotia, lites, & contractus exigebant, homines tradebant Notariis aut deſcribendas, aut penes eos ſervandas, ii verò aut ob incuriam, aut datâ etiam operâ deperire ſinebant. Ceterum triplex membranarum ſpecies in Tabulariis vetuſtis ſpectari conſuevit. Primo ſunt Chartae, quae notis plane autographis ſignantur, ſcilicet ubi diverſorum teſtium diverſae ſubſcriptiones viſuntur, aut Cruces, aut alia ſigna teſtium ſcribendi imperitorum, quibus Notarius *roborandam tradebat* Char-

C D E

Chartam, hoc eſt ſubſcriptione firmandam; ipſe verò tandem *poſt traditam* ſuo nomine appoſito *complebat*; ac perſonis, quarum intereat, ipſam Chartam authenticam *dabat*, ideſt dimittebat. *Duae* autem *Chartulae uno tenore conſcriptae* tradebantur, ſi utriuſque contrahentis intererat eam habere ad ſui juris tutelam. Attamen & in hiſce Chartis locum eſſe potuiſſe fraudi nemo non intelligit. Secundo aliae pergamenae occurrunt, in quibus nulla ſunt ſubſcribentium teſtium veſtigia, ſed Notarius tantum è primitivo exemplari apographum deducens, illic non exprimit, ſed unicâ characterum formâ innuit *Signa m m*, ideſt *manuum* ſingulorum teſtium, tum ſe ſubſcribit. Ejuſmodi Chartas nihilominus authenticas eſſe, fateatur quicunque noſtrae etiam aetatis ritus ac Tabellionum fidem novit. Sed ad certo affirmandum, eam revera eſſe primi ipſius Notarii ſcripturam ac ſubſcriptionem, characterum etiam antiquitas & forma accedat oportet; ſingula enim Secula & ſingulae Provinciae peculiarem aliquam ſcripturae ſpeciem ob- A B C D ſervavere. Ceterum heic fallax eſſe judicium poteſt; neque enim dubito, quin membranae adhuc ſuperſint, quae inter apographa ſerius & longe diu poſtea confecta, recenſenda ſint, quanquam nullum ibi de exemplo facto ſit verbum. Nonnullas etiam confictas omnino fuiſſe ſuſpicari, minime iniquum ſit. Tertium denique Chartarum genus exempla ipſa, hoc eſt apographa rite concinnata, conſtituunt; quum ſcilicet authenticum alicujus Notarii ſibi propoſiti alter Notarius in novam pergamenam referebat, & ſubſcribens teſtabatur, ſe ea ex autographo deſumſiſſe. Innumera autem apographa hujuſmodi authentica in Archivis ſpectanda ſe praebent, à poſterioribus Notariis confecta, jubente interdum, aut facultatem dante Epiſcopo, aut Reipublicae Praefectis. Sunt adhuc & facta ab ipſo primo Notario: qua ex re conjectura exſurgere poteſt, apud eoſdem primos Chartarum Scriptores protocola adſervata fuiſſe. Duobus exemplis rem illuſtrabo, petitis ex inſigni Tabulario Epiſcopii Lucenſis.

Sichimundus pater Sichelmi Epiſcopi Eccleſiam in honorem Sanctae Mariae in Vico Alais aedificat, eique dotem ſtatuit, Anno 801.

IN nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Carolus ſereniſſimus Auguſtus, & a Deo coronatus, Magnus & pacificus Imperator, Romanum gubernans Imperium, qui & per miſericordiam Dei Rex Francorum & Langobardorum, Anno Regni ejus, poſtquam Langobardiam coepit, Vigiſimo Octavo, & filio ejus Domno noſtro Pippino Rege, Anno Regni ejus Vigiſimo Primo, VI. Kalendas Octubris, Indictione X. Manifeſtum eſt mihi Sichimundo filio bone memorie Si- E *culi, quia in proprio territurio meo, in loco Vico Alais, ubi avitare videor, edificari Eccleſiam in honore Dei, & Beate Sancte Marie ſemper Virginis Genitricis Dei & Domini noſtri Jeſu Chriſti; & per hanc dotalis Cartulam pro remedio anime mee offero Deo, & tibi preſate Eccleſie Sancte Marie in primis fundamentum illut, ubi ipſa Dei Eccleſia ſita eſt, ſimul & ortum prope ipſa Eccleſia uſque in via publica, ſicut ex omni parte a ſepe circumdatum eſt, una*

cum

cum arboribus ſuis in integrum. Similiter & caſa mea maſſaricia, quam abeo in loco Lamari, ubi reſedet Teudulus homo liver una cum omni re &c. Hec omnia ſupraſcriptas Caſas, ut ſupra legitur, Deo & tibi ſupraſcripte Eccleſie Sancte Marie offero in prefinito pro ſalute & redemptione anime mee; tali enim tenore, ut donec ego advixero, ipſa Dei Eccleſia cum omni ſupraſcripta re, quam ibidem depotavi eſſe, in mea ſit poteſtatem per Sacerdotem gubernandi, adque ſecundùm Deum diſponendi, qualiter voluero. Poſt vero meum deceſſum volo, ut ipſam Dei Eccleſiam Sancte Marie ſit in poteſtate Sichelmi gratiâ Dei Epiſcopi filii mei, ſimiliter imperandi, regendi, adque ſecundùm Deum qualiter melius viſum fuerit. Et poſt ejus obitum ſimiliter volo, ut jam dicta Dei Eccleſia cum rebus ſuis ſit in poteſtate Richimundi Clerici filii mei, abendi, poſſedendi, regendi, & de nepotibus meis ordinandi, qualem ipſe ſecundùm qui opus Dei, & ipſius Eccleſie peragere poſſat ipſum ordinare, & ibidem preponere abeat licentiam. Et ſi ipſe Richimundus poſt obitum etiam dicti Sichelmi Epiſcopi filii mei talem de nepotibus meis non invenerit, quem ibidem recto moderamine ordinare, etiam de aliis parentibus noſtris, vel de aliis hominibus Sacerdotem ibidem reponendi & ordinandi, qui Officium divinum faciat pro noſtris facinoribus Deum deprecare, & Miſſas cantare debeat. Et qua- A *liter ab ipſo Richimundo filio meo ordinata fuerit, ſtabili ordine maneat ſemper. Et ille, qui a predicto Richimundo filio meo fuerit ibidem ordinatus in eadem Eccleſia ordinationem faciendi ſecundùm Deum recto ordine de heredibus & propinquis noſtris, ita ut ſemper in poteſtate heredum meorum permaneat ipſa Dei Eccleſia Sancte Marie cum rebus* B *ſuis ordinationem ſecundùm Deum de Sacerdote faciendi.... reddat, & pro nobis Domini Miſericordiam deprecetur &c. Et Rachiprandum Presbiterum ſcrivere rogavi.*

Actum in Vico Alais.

Ego Sichimundus in anc dotalis Cartula a me facta manu mea ſubſcripſi.

Ego Ruſpertus Presbiter rogatus a Si- C *chimundu me teſte ſubſcripſi.*

Ego Rachiprandus Presbiter poſt tradita complevi & dedi, & de ipſo Autentico ego ipſe fideliter exemplavi.

Cui Civitati praefuerit *Sichelmus Epiſcopus* vivens heic memoratus, nondum didici; eumque Ughellius in Italia Sacra ignoravit. Lucenſis Epiſcopus minime videtur, quum eodem D ipſo Anno DCCCI. tabulas ſcriptas Lucae conſpexerim, in queis commemoratur *Jacobus* tunc Urbis illius Epiſcopus. Interim adnotaſſe potueris ea Rachiprandi Presbyteri & Notarii verba: *& de ipſo Autentico ego ipſe fideliter exemplavi*. Alterum exemplum nunc accipe.

Wicheramus Comes Lucenſis una cum Mona conjuge ſua, Eccleſiam conſtruit in honore Salvatoris, eique dotales agros tribuit, Anno 810.

Exemplar. In nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Regnante Domno noſtro Carolus sereniſſimus Auguſtus, à Deo coronatus, Magnus & E *pacificus Imperator, Romanum gubernans Imperium, qui & per miſericordiam Dei Rex Francorum & Langubardorum, Anno Regni ejus, quo Langobardiam cepit,*

pit, Trigeſimo Septimo, III. Idus Octubris, Indictione IV. In nomine Sancte Trinitatis, Wicheramus Comes una cum Mona *dilecta* Conjuge mea, *pro amore Dei, & redemptione anime noſtre, devota mente, pro eterne beatitudinis gaudia conſequentes, à fundamentis in proprio territorio noſtro conſtruximus Eccleſiam in honore Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, & beate Marie ſemper Virginis, ac Sanctorum Apoſtulorum, in loco, qui dicitur Vetroniana: & per hanc dotalis paginam pro ſalute & redentione anime noſtre donamus atque tradimus in ipſa ſancta Dei Eccleſia in primis fundamentum illut, ubi ipſa Eccleſia ſita eſt, una cum Porticale ante ſe, & ipſa edificia, que ad eam ex utraque parte avembrata ſunt, quomodo cum ſepe ex omni parte circumdata eſt in integrum. Similiter & dare ibi videmur duas Caſas Maſſaricias, quas avemus in loco Carbonaria, qui mihi ex comparatione obvenerunt à quondam Donato, una ex ipſe regitur per Emmulo, & illa alia per Altipertulo Maſſarii cum omnia res ad ipſas caſas pertinentes in integrum. Quidem & terra & vinea noſtra illa, quem abere viſi ſumus in loco Lardiniano, quanti mihi ex comparatione obvenit á Petro filio quondam Pranduli in integrum &c. Et taliter volumus adque conſtituimus, ut dum Chriſto preſtante ego qui ſupra Wicheramus Comes & predicta Mona Conjux mea advixerimus, vel ſi nobis Dominus pro ſua miſericordia filium aut filiam donare dignatus fuerit, ipſa prenominata Dei Eccleſia ſemper in noſtra ſit poteſtate imperandi, avendi, gubernandi &c. Qualiter à me vel ab ipſo erede ordinata ſive diſpoſita fuerit &c. Et Ghiſelpert Notarium ſcrivere rogavimus.*

Actum in ſupraſcripto loco Vetruniana.

Signum manus Wicherami Comiti, qui hanc dotalis paginam fieri rogavit.

Signum manus Mone Conjugi ejus, qui ſimiliter fieri rogavit.

Signum manus Wipalt homo Franciſco teſtis.

Signum manus Liumperti homo Franciſco teſtis.

Signum manus Aghinoni ſimiliter homo Franciſco teſtis.

Ego Giſelpert Notarius poſt tradita complevi & dedi.

Ego Giſelpert Notarius ex autentico à me ipſo ſcriptum fideliter exemplavi.

Wicheramus Comes, Eccleſiae hujus fundator, *Ducis* titulum gerit in altera Charta Anno DCCC. ſcripta, quam indicat Florentinius in Monument. Mathildis Comitiſſae Lib. 3. & Coſmus de Arena in Serie Ducum Tuſciae. Propterea apud ambos hoſce Scriptores Etruriae univerſae praefuiſſe creditur. Id ego pro certo minime ſtatuerem, quum iis ipſis temporibus *Dux Florentinae Civitatis*, aliique Duces uni tantùm Urbi jus dicentes inveniantur. Eum autem gente *Francum* fuiſſe, ſat produnt teſtes, qui ex natione celebrantis contractum conſuevere deſumi. Heic enim unuſquiſque ex iis appellatur *homo Franciſco*. Notarius Chartae hujus *Ghiſelpertus* fuit, & ſeſe ipſe ſubſcribit. Tum altera illius ſubſcriptio ſuccedit his verbis: *Ego Giſelpert Notarius ex autentico à me ipſo ſcriptum fideliter exemplavi*. Iſtud *autenticum*, unde novum Chartae jam ante à ſe ſcriptae exemplum Notarius deduxit, adſervabatur-ne in ejus protocolis, an ei oblatum à quopiam illius poſſeſſore fuit? Poſtremum mihi veri videtur ſimilius; neque enim obſervatum video tunc Romanorum morem, qui ſaltem in Acta publica quoſcumque Contractus referre ſoliti fuerunt. Si ſecus alii judicent, per

me liceat. Adeant tamen velim Diſſertationem IV. *de officiis Dom. Reg.* ubi Chartam Lucenſem evulgavi, Anno DCCLIV. ſcriptam. Ibi quum periiſſent tabulae permutationis factae inter Curtem Regis & Epiſcopum, *demandavit ipſe Rex piiſſimo, alia tale Cartula relevare per ipſo Notario, qui ea antea ſcripſerad.* Hoc autem factum eſt non per authenticum apographum ex ejus, ut ajunt, ſchedis praecedentibus, ſed per novum actum, cui vim dedit ſuâ praeſentiâ & conſenſu *Alpertus Dux.* Eandem in rem vide Chartam alteram Lucenſem Anni DCCLXXXVI. quam retuli in Diſſertatione X. *de Minor. Juſtit. Miniſtr.* unde hanc ipſam veritatem depromas. Illud autem nunc addere fas ſit, accidiſſe interdum, ut qui confingendam aliquam Chartam ſuſcipiebant, tanquam ante aliquot Secula exaratam, quum ſe aſſequi atque imitari poſſe diffiderent characterum formam, quae remotis iis temporibus in uſu fuit, apographum potiùs efformabant, quàm autographum, rati eâ ratione ludum utilem ſe tutius eſſe luſuros. Et profecto non defuere Seculis iis barbaris Impoſtores & Chartae falſae. Qua de re quanquam ſatis diſſeruerim infra in Diſſertatione XXXIV. *de Diplomat.* aliquid tamen & heic mihi innuendum eſt. Contentio interdum erat de veritate aut falſitate tabularum. Proinde ſive Lotharius I. Auguſtus (ut Goldaſtus & Baluzius putant) ſive Guido Imperator (ut habet Eſtenſis Codex, & ego edidi inter Leges Langobardicas Part. II. Tomi I. Rer. Italicar.) modum praeſcripſere, quo agitanda ac dirimenda foret ejuſmodi controverſia. Videlicet contendente aliquo, Chartam eſſe falſam, ſi Notarius ac teſtes adhuc erant ſuperſtites, advocandi erant ad rei veritatem explorandam. Ubi Notarius *cum duodecim legitimis ſacramentalibus ſuis* (qui ſcilicet ſacramento interpoſito teſtabantur ſe credere, nil niſi verum ab eo dici, ac jurejurando affirmari) Chartam illam veracem eſſe profeſſus fuerat, conſentiebantque in eam ſententiam teſtes: ſublata erat *intentata occaſio. Si autem Notarius ſe ſubtraxerit, & Chartam, ſuo nomine* (adde & ſuo charactere) *ſcriptam, idoneam minime confirmare potuerit: nulla redemtio ei concedatur, ſed manum propriam amittat; & oſtenſor ipſius Chartulae poſt rerum amiſſionem* (de quibus ſcilicet controverſia erat) *guidrigild ſuum componat*, ideſt pecuniariam multam perſolvat. Notario non dabatur redemtio, quum tamen in tot aliis criminibus liceret poenam corporalem pecuniâ redimere. Conſtitutum autem jamdiu fuerat à Rothari Rege in Lege 247. amputandam eſſe manum cuicumque *Chartam falſam, aut quodlibet membranum* ſcribenti. Rurſus in laudata Lege Guidonis edicitur, ut ſi Notarius jam vivere deſierit, tunc *oſtenſor Chartulae cum teſtibus*, adhuc ſuperſtitibus, praetereaque adhibitis *Sacramentalibus, & oſtenſis primùm aliis duabus Chartulis manu ejuſdem Notarii ſcriptis, etiam ſuam tertiam Chartam per ſacramentum veram & idoneam faciat.* Argumentum hoc illuſtratum videas in antiquis Formulis ad eam Legem à me editis. Ottonis poſtea II. Imperatoris Lege primâ inter Langobardicas ſancitum eſt, ut ei, *qui falſam Chartam appellaverit, per pugnam* id oſtendere liceat: quae Lex quantum à recta ratione abſona ſit, quantamque barbariem ſapiat, nihil eſt quod ego moneam. Interdum etiam proferebantur Chartae *abſque Menſe & die Menſis*

ſis ſcriptae. Hiſce ut nullus vigor eſſet, ſanxit praelaudatus Ludovicus I. Imperator Lege 79. inter Langobardicas.

Neque praetereundum puto, ab ipſo Lothario Auguſto avaritiae ac aviditati Tabellionum modum fuiſſe impoſitum, conſtituto eis pretio, quod *pro uno Judicato aut Scripto* exigere ipſis liceret: videlicet *dimidiâ Librâ argenti de majoribus Scriptis, de minoribus infra dimidiam Libram, quantum res aſſimilari poſſit, & Judicibus rectum videatur*. Ita is in Lege 69. Quare videas, non exſpectaſſe veteres, ut à nobis edocerentur, quomodo conſulendum ſit Reipublicae in ejuſmodi negotio. Immo tunc etiam proſpectum ſolicite fuit neceſſitati pauperum. Idem enim Auguſtus haec addit: *De Orphanis autem, vel ceteris Pauperibus, qui exſolvere hoc non poſſunt, in providentia Comitis ſit, ut nequaquam inde aliquid accipiant*. Sunt adhuc Leges municipales, à quibus idem ſancitur; ſed quo fructu, alii videant. An hac in re feliciora fuerint antiqua Secula, nequaquam decerno; ſed certum eſt, vel tunc excogitata & conſtituta fuiſſe non pauca, quae laudem & imitationem noſtris quoque temporibus mererentur. In Statutis MStis Populi Mutinenſis Anno MCCCXXVII. conditis invenio, ſingulis annis eligendos Notarios aliquot, quorum eſſet gratis excipere Contractus & Inſtrumenta Pauperum; quemadmodum & deligebantur duo Judices ad dirimendas ſine ullo emolumento eorum cauſſas. Ceterum inter Notarios antiqui aevi, hoc praecipue titulo mihi commemorandos, quod eorum artem ac peritiam aetas noſtra ignoret, illi in primis excelluerunt, ut in exordio dixi, qui eâ celeritate loquentium

A verba excipiebant, & in codicillos, ac tabellas referebant, ut integra Judiciorum acta, integraſque Oratorum orationes, quo tempore pronuntiabantur, ſcripto commendarent. *Exceptores* propterea ſunt appelati. Immo illos ipſos, qui nunc nobis *Notarii* dicuntur, propriâ ſuâ ſignificatione olim vox iſta deſignabat: quod

B nempe ad ſcribendum non uſitatis literis ac verbis uterentur, ſed, ſicuti praemonui, quibuſdam *Notis* compendioſis, jam uſu ſtabilitis, ac memoriae traditis, quarum inventor praeſertim fuit Tyro Ciceronis Libertus, ac deinde Seneca Senior, ut alios praeteream. Has habemus à Jano Grutero editas in Tomo II. Inſcriptionum. Mihi in Ambroſiana Mediola-

C nenſi Bibliotheca non unus Codex hiſce Notis ſcriptus ſeſe obtulit, quas quum contuliſſem cum evulgatis à Grutero, eaſdem ipſas eſſe deprehendi, atque inde recte deducebam verba per ejuſmodi Notas ſignata. De Sancto Epiphanio Ticinenſi Epiſcopo haec habet in ejus Vita Ennodius: *Nota-*

D *rum in ſcribendo compendia & figuras varias, verborum multitudinem comprehendentes, brevì aſſequutus, in Exceptorum numero dedicatus enituit*. Multa eſt apud veteres horum *Notariorum* laus & mentio; multa apud recentiores, ac praecipue in Epiſtola quadam Lipſii: quare nihil eſt quod ego Lectori jam ab aliis digeſta im-

E portune exhibeam. Unum tantummodo innuam, nempe ſacris Conciliis ejuſmodi *Notarios* interfuiſſe, eoſque omnia acta & verba Patrum excepiſſe: quae cauſſa eſt, cur tot diſputationes in Synodis habitae iis ipſis verbis, quibus peractae ſunt, ad nos uſque pervenerint. In Synodo Aquilejenſi habitâ Anno Chriſti CCCLXXXI. cui praefuit magnus Mediolanen-

lanenſium Antiſtes Sanctus Ambroſius, haec ſcripta ſunt: *Palladius Arianus ait: Non tibi reſpondeo, quia quaecumque ego dixi, non ſunt ſcripta. Veſtra tantummodo ſcribuntur verba: non vobis reſpondeo. Ambroſius Epiſcopus dixit: Omnia vides ſcribi &c.* & infra: *Palladius dixit: Exceptor veſter & noſter ſtent, & omnia ſcribant. Valerianus Epiſcopus dixit: jam quae dixiſti, & quae negaſti, ſcripta ſunt omnia.*

Proinde, ſi quid video, dolendum eſt, hanc Artem penitus excidiſſe, cujus adhuc utilis eſſe poſſet ſcientia & uſus. Quos verò nunc Notarios dicimus, Romani olim *Scriniarios* appellabant; atque id quamplurimis exemplis confirmare poſſem. Pauca ſeligam ex Codice MSto Cencii Camerarii, è quibus videas Acta publica à *Scriniariis Sanctae Romanae Eccleſiae* literis mandata fuiſſe.

De duabus Platratis lignorum, quae Populus Oſtienſis debet ſingulis annis in Natale & Paſcha dare Domino Papae, ſi in Urbe fuerit, Anno 1159.

IN nomine Domini: Anno Dominicae Incarnationis Milleſimo Centeſimo Quinquageſimo Nono: Pontificatus Domni Adriani IV. Papae Quinto, Indictione VII. menſis Madii, die XXVI. Quoniam rerum geſtarum memoria plerumque perire dignoſcitur lapſu temporis, vel neceſſitate oblivionis; idcirco ego Andreas Scriniarius Sanctae Romanae Eccleſiae & ſacri Lateranenſis Palatii, *promiſſionem ab Oſtientibus Civibus factam Domno noſtro Adriano, à Deo decreto ſummo Pontifici, & in ſacratiſſima Sede beati Petri Apoſtoli univerſali Papae IV. omnibuſque ſuis Catholicis ſucceſſoribus Romae reſidentibus in perpetuum, ſedente in Lateranenſi Palatio in Conſiſtorio, in Domo ſcilicet nova, quae dicitur Leonis Papae: coram Domno Ubaldo Presbytero Cardinali venerabili, titulo Sanctae Crucis, quae dicitur Hieruſalem, & Pon . . . . in Suſurio, & Domno Jacinto Diacono Cardinali Sanctae Mariae in Coſmidim, atque Domno Boſone venerabili Diacono Sanctorum Coſmae & Damiani, ipſius Domni Papae Magiſtro Camerario: & in praeſentia Judicum, Philippi Sanctae Sedis Apoſtolicae Sacellarii, Gregorii Cotari, Benedicti, Leonis, Johannis de Parentio, Advocatorum, publicis literis, rogatu bonorum virorum Civium Oſtienſium, videlicet Capaſciae Procuratoris Oſtienſium, & ſociorum ejus concivium, ibidem ſecum adſtantium, ſcilicet Romani Bucca paſa, Nicolai Azonis, Amati Saſſonis, Johannis Bezonis, Adelmari Peregrini, perpetuae memoriae mandare curavi. Promiſſio talis eſt, quam ſupraſcripti pro ſe & concivibus ſuis fecerunt perpetuò ſupraſcripto Domno noſtro & ſuis catholicis Succeſſoribus, ſicut ſupra ſcriptum eſt. Quod omni anno amodo in antea dabunt duas Platratas Lignorum Domno Papae, à Marmorata, ſive à Ripa Romaea, unde Domnus Papa voluerit, hoc modo perſolvent: unam Platratam in Nativitate Domini, & aliam in Paſcha de Reſurrectione. Iſta Ligna perſolvent omnî anno, veruntamen quum Domnus Papa eſt in Urbe: quando autem denotatis temporibus aberit, Domnus Papa ſibî ſolvere remiſit. Praeterea ob hanc promiſſionem Domnus Papa & Curia ipſius omnem offenſam, quam pro Lignis ſolvendis commiſerant, remiſit. Ipſi autem Oſtienſes pro ſe & omnibus concivibus*

ſuis,

ſuis, eorumque heredibus in perpetuum id ſolvere & obſervare promiſerunt. Quod ſi contra haec, quae dicta ſunt, quolibet modo venire tentaverint, & cuncta, quae dicta ſunt, non obſervaverint, tunc promiſerunt ſe pro poena componere Domno Papae ſuiſque ſucceſſoribus centum bonorum Denariorum P. P. Libras: & ſolutâ poenâ haec promiſſionis, ſponſionis, pollicitationiſque Chartula firma permaneat. Quam ſcribendam rogaverunt me Andream Scriniarium ſanctae Romanae Eccleſiae, & ſacri Lateranenſis Palatii, *in menſe & Indictione ſupraſcripta VII.*

✠✠✠ *Signum manuum ſupraſcriptorum Capaſciae Procuratoris totius Populi Oſtienſis, & Concivium ſuorum pro toto Populo Oſtienſi.*

Hujus Chartulae rogati teſtes hi ſunt: Oddo de Inſula, Benedictus Zenonis, Johannes Ancillae Dei, Viſcardus, Petrus Butiglerius, Gregorius de Baruncello paſſo, Donnellus, Bobo de Mulo Capotiano.

A

Andreas Scriniarius ſanctae Romanae Eccleſiae & ſacri Lateranenſis Palatii *complevi & abſolvi.*

Contractus ſuper eodem.

Ego Iderandus Scriniarius, *die XXXI. Madii cum Rogerio de Letulo ivimus Oſtiam & ante Eccleſiam Sanctae Aureae, praeſentibus Archipresbytero & Clericis Oſtienſibus, convocato Populo, coram eis hunc contractum legimus. Et ſi conſentirent, diligenter ab unoquoque inquiſito, in ſcriptum redegimus. Quorum quidem nomina haec ſunt: Johannes Nicolaus de Gezo: Petrus Pelle: Bobo Belcore: Gregorius Malaruina: Johannes Marſanione: Romanus Johannis de Ramo: Andreas Nicolai de Geſſo: Petrus Johannis de Maria: Gerardus de Ocilenda: Petrus Caputadterram: Benedictus de Gerardo: Adam de Nomaſci: Nicolaus de Romano: Angelus Johannis Coci &c.*

B

C

Chartula Oddonis de Poli de tota Terra ſua, quam beato Petro & ſanctae Romanae Eccleſiae in proprietatem donavit in perpetuum, Anno 1157.

IN nomine Domini. Anno Dominicae Incarnationis MCLVII. Anno verò III. Pontificatus Domni Adriani IV. Papae, Indictione V. menſe Januario, die XVII. Quoniam exemplo veterum ſapientum uſque ad nos multis auctoritatibus ſignificato protractum eſt, ut memoria geſtarum rerum literis commendetur, quatenus earum inſpectione, omni oblivionis nube amotâ, veritas apud homines clareſcere poſſit: idcirco ego quidem Oddo, qui vocor de Poli, hac die, propriâ ſpontaneâque voluntate meâ, & inter vivos non causâ mortis inveſtiens ad propriam perpetuamque hereditatem

D

trado, dono, & offero Deo & beato Petro Apoſtolo, & tibi praedicto Domno, patri, & totius Chriſtianitatis capiti, Adriano IV. Papae, tuiſque ſucceſſoribus in perpetuo, & cui largiri & concedere volueris; ideſt totam & integram meam Terram, videlicet Poli, & Suſtiniano, & Anticuli, & Rocha, quae vocatur de Nibli, & Monte, qui dicitur Manno, & Gadabiolo, & Sarraceniſco, & Rocha, quae vocatur de Muri, & Caſtellus Novus; & ubicumque mihi in aliis locis & vocabulis quolibet modo pertinet, una cum omnibus ſuis aedificiis, munitionibus, turribus,

E

bus, domibus, hortis, canipatinis, vineis, terris, ſementis, villis, ſilvis & pantanis, pratis & arnariis, fontibus, rivis, aquae, aquarumque diſcurſibus, aquimolis, & lacora, montibus, collibus, plagis & planitiis, vacuum & plenum, & cum omnibus ſuis uſibus & utilitatibus vel pertinentiis; ſicut mihi praedicta omnia quocumque modo competunt, taliter ea tibi, tuiſque ſucceſſoribus concedo, & inter vivos, non cauſâ mortis, irrevocabiliter dono & offero, & inveſtiens ad perpetuam hereditatem trado: ita ut amodo in antea licentiam & poteſtatem habeatis ibidem introëundi, videlicet fruendi, poſſidendi, & quidquid volueritis faciendi ſine mea meorumque heredum contrarietate. Quod ſi contra haec, quae dicta ſunt, quodam modo venire, & ſi opus aut neceſſe fuerit, ſi eam defendere noluero aut non potuero, tam ego, quàm mei A *heredes tibi tuiſque ſucceſſoribus componituri pro poena centum Libras obrizi auri: & ſolutâ poenâ haec perpetua donationis Chartula firma nihilominus & ſtabilis permaneat. Quam ſcribendam rogavi* Aſtaldum ſanctae Romanae Eccleſiae Scriniarium, *in Menſe, & Indictione ſupraſcripta V.*

✠ *Signum manus praedicti Oddonis* B *hujus Chartulae ad confirmandum quod ſuperius dicere rogavit,*

Teſtes, Oddo ſcilicet Petri Benedicti de Bona de Inſula, Petrus filius quondam Alexandri Cirici Domnae Bonae, Berardus de Rigofrigidu, Alexius Scriniarius *de Albano, Petrus Ritius, Petrus Buticularius.*

Ego Aſtaldus *Domini gratiâ* ſanctae C Romanae Eccleſiae Scriniarius, *ſicut rogatus fui, & vidi & audivi, ſcripſi, complevi, & abſolvi.*

Inſtrumentum de Caſtro Nimpharum tradito Domino Papae Innocentio III. Anno 1204.

*IN nomine Domini. Anno Dominicae Incarnationis MCCIV. & Anno VII. Pontificatus Domini Innocentii III. Papae, Indictione VII. menſe Aprili die XX. Nos quidem Philippus & Bartholomaeus fratres, filii quondam Lombardi, praeſente & conſentiente in hoc nobis Dominâ Aldrudâ ſorore noſtrâ, uxore quondam Scotti cognati noſtri, & omne ſuum jus & actionem vel exceptionem, quod, quaſve in omnibus ſubſcriptis rebus habere quoquo modo videtur, tam reſpectu uſusfructus ſubſcriptarum rerum, quem à Johanne Paparone filio olim ejus reliquit, quàm etiam aliter cujuslibet rei vel cauſae occaſione, omnia refutante, concedente, atque donante ante praeſentiam Domini Johannis, Obicionis, & Henrici, Tranſtibe*D*rim Judicum Dativorum, & Nicolai Tulli Cauſidici, & teſtium ſubſcriptorum, ad hoc ſpecialiter rogatorum, propria noſtra voluntate renuntiamus, & in omnibus & per omnia generaliter refutamus, & poſſeſſionem, quam de ſubſcriptis rebus Dominus Papa, vel alter pro eo habet, modis omnibus confirmamus, vobis verò Domino Octaviano,* E *Dei gratiâ, Domini Papae Innocentii III. conſobrino & Camerario, mandato quoque & procuratore ipſius Domini Papae ad hoc ſpecialiter conſtituto, ad opus & utilitatem ejus, ejuſque ſucceſſoribus, & totius Romanae Eccleſiae perpetuo. Ideſt illam eamdem integram tertiam partem pro indiviſo, vel plus, ſi nobis modo quolibet pertinet, videlicet totius Caſtri Nimpharum cum tenimentis*

tis

tis & pertinentiis ſuis intus & de foris. Quam Dominus Oddo filius quondam Domini Petri Frajapani praedicto Scotto Paparoni, cognato noſtro pro quingentis triginta Libris Parvenſium Senatus vendidit, & in ſolutum conceſſit ac tradidit; ſicut per Inſtrumentum manu Johannis Boni Scriniarii *conſcriptum apparet, quod vobis ad majorem curam damus. Quae verò tertia pars dicti Caſtri cum omni jure, quod dictus olim Scottus in dicto Caſtro intus & de foris habuit, nobis pertinet ex teſtamento Johannis Paparoni nepotis noſtri, filiique olim dicti Scotti, ſicut pariter per Inſtrumentum manu dicti Johannis Boni Scriniarii conſcriptum apparet, quod etiam vobis ad majorem cautelam damus. Quodcumque itaque jus, & quamcumque actionem perſonalem & in rem, ſive hypothecam, tam etiam ad agendum quâm ad excipiendum, quod, quamve in toto dicto Caſtro cum tenimentis & pertinentiis ſuis intus & de foris, & ſpecialiter in dicta tertia parte ipſius Caſtri, nobis, ut dictum eſt, competit, vel ejus reſpectu adversùs quamcumque perſonam habemus, vel habere quoquo modo poſſemus, videlicet tam jure vel occaſione ſupradictae conceſſionis, venditionis, & in ſolutum dationis, ipſi olim praedicto Scotto à praedicto Domino Oddone factae, quàm etiam reſpectu vel jure donati legati, quod nobis praedictus olim nepos noſter in ſuo teſtamento reliquit, vobis, ut dictum eſt, pro dicto Domino Papa & ſucceſſoribus ejus procuratorio nomine refutamus, cedimus & mandamus; ita ut quidquid hactenus in dicto Caſtro vel reſpectu ejus adversùs quamcumque perſonam noſtro jure & nomine agere vel excipere ſeu exercere poſſemus, ipſe Dominus Papa & ſucceſſores ejus ſuo jure & nomine exerceant, agant & excipiant, & eum tamquam Dominum, procuratorem in ſua re conſtituimus, ut in loco, jure & privilegio noſtro in omnibus ſuccedant.*

A

Hanc autem refutationem, conceſſionem, & mandatum vobis, ut dictum eſt, facimus pro quingentis triginta Libris bonorum Parvenſium Senatus, quas nobis de mandato dicti Domini Papae, & pro eo, atque de ſua pecunia, ut dictum eſt, procuratorio nomine datis atque perſolvitis pro omni noſtro jure, quod nobis in dicto Caſtro & ſuis pertinentiis intus & de foris competit vel competere poſſit quoquo modo. De quibus omnibus, & de omni noſtro jure nos bene quietos & pacatos vocamus, & non ſolutae pecuniae exceptioni omnino refutamus. Quarum autem quingentae minus octo Librae ſunt ex illis quingentis Libris parvorum Senatus, quas Bobo Bonfilius praedicto Caſtro recolligendo in depoſito habuit: ideoque amodo dictus Dominus Papa, vel alter pro eo poteſtatem & licentiam habeat, dictam portionem noſtram denotati Caſtri cum tenimentis & pertinentiis ſuis intus & de foris tenere, & facere ex eo quicquid voluerit ſemper. Inſuper ſub poena dictae pecuniae duplae vobis pro dicto Domino Papa bonae & legalis plejariae promittimus, hoc noſtrum jus ac ipſam praelibatam portionem noſtram nulli alii perſonae obligaſſe, conceſſiſſe, nec aliter alienaſſe. Praeterea vobis pro dicto Domino Papa & ſucceſſoribus ejus procuratorio nomine, ut dictum eſt, pignori ponimus & obligamus, & pro nobis & noſtris heredibus & ſucceſſoribus, quantum ad ſubſcriptum damnum, ſi acciderit, pertinet, amodo precario & ejus nomine poſſederimus, videlicet omnes res & poſſeſſiones noſtras mobiles & immobiles vel ſeſe moventes, quas infra Urbem & de foris habemus vel habebimus; ita tamen ſi per obligationem, conceſſionem, vel quamlibet alie-

B C D E

natio-

nationem tam à nobis quàm à dicto olim Scotto cognato noſtro, & Johanne filio ſuo nepoteque noſtro, vel etiam à dicta Domina Aldruda ſorore noſtra, quantum ad uſumfructum pertinet, modo quolibet factam, aliquo, quod abſit, in tempore dictus Dominus Papa vel ſucceſſores ejus ex hac cauſa damnum aliquod de jure, tam impenſarum nomine, quàm aliter patientur, quanti erit damnum, tantum auctoritate propria, noſtroque mandato, quod eis facimus, in rebus & poſſeſſionibus noſtris eis placentibus jure pignoris & plejariae nomine vendicent, capiendo & alienando & eis in omnibus ſatisfaciendo. Et ſi contradicere tentaverimus, à jure, quod in eiſdem rebus habemus, omnino cadamus, & ipſum damnum duplum nomine bonae & legalis plejariae poenae nomine ſolvere & dare ipſi Domino Papae vel ſucceſſoribus ejus per vos procuratorio nomine promittimus. Et in iis omnibus refutamus omnem juris vel legum ſeu boni uſus auxilium, quod pro nobis in hac cauſa introductum eſt, ita ut nullum jus, nullamque actionem vel exceptionem adversùs dictum Dominum Papam & ſucceſſores ejus, ad infringenda quae dicta ſunt, valeamus opponere. Noviſſime autem pro nobis & noſtris heredibus & ſucceſſoribus, vobis pro dicto Domino Papa & ejus ſucceſſoribus procuratorio nomine, ut dictum eſt, quae dicta ſunt, omnia obſervare, adimplere, & contra nullâ ratione ve- A *nire promittimus nomine plejariae, & principalis obligationis, ſub poena legitima ex ſtipulatu promiſſa totius ſupraſcriptae pecuniae duplae. Et ſolutâ poenâ haec Chartula firma permaneat. Quam ſcribere rogavimus* Johannem Leonis Scriniarium *in Menſe & Indictione ſupraſcripta VII. Teſtes Girardus Scroſani, Johannes Oddonis Romani,* B *Rainerius Johannis Pauli, Johannes Bobonis Boni filius, Siginulfus de Burrella, Adinulfus Oddonis.*

Ego Johannes Leonis, Sanctae Romanae Eccleſiae Scriniarius, *habens poteſtatem dandi tutorem & curatorem, emancipandi, & decretum interponendi, & alimenta decernendi, complevi & abſolvi.*

C Attamen an iidem plane fuerint *Scriniarii* atque *Notarii*, dubitare non ſemel coactus ſum. Num ii *Scriniarii* appellati, qui publici Scrinii, ſive Archivi curam haberent, quum nihilominus Chartas conficerent reliquorum Notariorum more; *Notarii* verò ceteri, qui inſtrumenta tantùm conſcriberent? Non alia eſt ſententia D Du-Cangii in Gloſſario Latin. Diſcrimen certe aliquod inter eos & *Notarios* interceſſiſſe videtur, quum iis ipſis temporibus occurrant, qui non *Scriniarii*, ſed *ſanctae Romanae Eccleſiae Notarii* appellantur: cujus rei unum tantummodo è multis exemplum proferam ex praelaudati Cencii MSto Codice deſumtum.

Chartula tranſactionis, quam fecit Gezo de Damiano Domno Papae Adriano IV. ſuper quibuſdam poſſeſſionibus & rebus poſitis in Caſtro de Orcla, Anno 1158.

Tibi patri & univerſali Domno Papae Adriano ego quidem Gezo de Damiano, nullo cogente imperio, ſed propria & ſpontanea mea bona voluntate, per Chartulam conventionis atque E *tranſactionis facio refutationem pro me & pro uxore mea, meiſque heredibus vel perſonis à nobis ſubmiſſis, pro tribus millibus Marcis argenti: nominative de omni jure ſeu actione, quam habeo*

in

in Domo, quae rejacet in Caſtro, quod vocatur Orcle, juxta Turrim Domni Papae: & habet finem ab una parte praedictam Turrim, à ſecunda Caſam Domnicam, à tertia ripam ejuſdem Caſtri, à quarta verò Viam publicam. Et in Molendino & in Horto, quae rejacent in loco, qui vocatur Vado del Pixarello; & habent finem ab una parte ripam praedicti Caſtri, à ſecunda Hortum, qui dicitur eſſe filiorum Offredutii de Guitto, à tertia flumen, quod vocatur Bleidano, à quarta verò Viam publicam. Et in Vineis, quae rejacent in Valle Roveta, una quarum habet finem ab una parte Vineam, quae fuit Johannis Ildiconis, à ſecunda Vineam, quae fuit Kiere, à tertia Vineam, quae fuit de Rapelino, à quarta verò Vineam, quae fuit Sancti Salvatoris de Lontaneto. Altera Vinea verò rejacet in praedicto loco, & habet fines ab una parte Vineam, quae fuit Guidonis Barbaegelatae, à ſecunda Vineam, quae fuit Nepotum Presbyteri Alexii, à tertia terram Gumicelli de Dulce, à quarta verò terram, quae fuit Aidenulfi de Riſpanpeno. Ita quod de cetero neque ego, neque uxor mea, aut heredes mei, aut alia per nos ſubmiſſa perſona aliquid in ſupranominatis rebus exigere audeat à te Domno Papa Adriano, ſeu aliis Romanis Pontificibus. Quod ſi aliquis noſtrorum contra praedictam Chartulam refutationis atque tranſactionis aliquo tempore venire tentaverit, promiſit dare Domno Papae Adriano vel ſuis Catholicis ſucceſſoribus nomine poenae Libram unam optimi auri, & Chartula iſta in ſuo robore permaneat.

Hoc actum eſt in Caſtro Viterbii in Domo Gerardi & Bovatiani de Caſamala, in manibus Domni Boſonis Diaconi Cardinalis Sanctorum Coſmae & Damiani, Domni Papae Camerarii, XV. Kalendas Auguſti, Anno ab Incarnatione Domini noſtri Jeſu Chriſti MCLVIII. temporibus Domñi Adriani IV. Papae, Anno ejus IV. Menſe Julio, Indictione VI.

✠ *Signa manuum Oddo de Inſula. Guiſcardus: Gunterius filius quondam Leonis de Cello: Nicolaus Mancinus: Leo Vicanus; hi omnes rogati ſunt teſtes.*

Ego Johannes ſanctae Romanae Eccleſiae Notarius *hanc Chartulam ſcripſi & bene complevi.*

Ad haec in Codice Theodoſiano Lib. VIII. Tit. I. l. XV. & ſequenti, agitur *de Scriniariis*, qui nempe Scriniis ſeu Archivis Magiſtratuum praeerant, eorumque rationes literis conſignabant. Eſt & in Codice Juſtinianeo ipſorum mentio: neque dubium eſt, quin tunc illorum munus à *Tabellionum* munere diſtingueretur. Et profectò nunquam excidit Romae illorum nomen ac miniſterium, ibique duodecim fuiſſe traduntur, quorum primus *Protoſcriniarius* eſt appellatus. Verùm Saeculis poſterioribus, quum & ipſi tabulas publicorum contractuum ſcriberent, parum fortaſſe aut nihil differre ceperunt à *Notariis*; ita ut non invitus in opinionem Gloſſae concedam, quae in Cap. *ad audientiam* Lib. 2. Decretal. *de Praeſcript.* ſcribit: *Scriniarii appellantur Tabelliones, & eſt vulgare Romanorum*. Boſius Rom. Subterran. Lib. 3. cap. 5. Inſcriptionem refert, in qua memoratur FL. CELERINUS V. D. SCRINIARIUS INL. PATRICIAE SEDIS, VALENTINIANO VII. ET AVIENO COSS. Anno ſcilicet Chriſti CCCCL. Quod verò eſt ad Saecula inferiora, occurrit mihi ex monumentis Reipublicae Genuenſis excerpta jamdiu Charta, cui hic eſt titulus: *Laus Cencii Romanae Urbis Scriniarii;* hoc eſt, Privilegium immunitatis eidem *Cencio*, qui & *Vir* Illu-

Illuſtris appellatur, à Genuenſi Populo conceſſum. Primo aſpectu putare poſſis, agi heic de inclyto aliquo Romanae Urbis Procere. Sed res tantùm eſt de *Notario*, quem tamen Nobilem virum excogitare tibi A liceat: quippe, ut dixi, Nobiles olim ad Tabellionatus officium adhibebantur, ipſumque munus nobile habebatur. Chartam ipſam ne te legere pigeat.

Decretum Conſulum Civitatis Genuae pro immunitate Cencii Romanae Urbis Scriniarii, Anno 1179.

JAnuae in Camera Capit. *Conſules de Communi Nicola Embriacus, Ogerius Ventus, Ottobonus, Gulielmus Auriae, & Amicus Grillus laudaverunt, quod* Vir Illuſtris Cencius Romanae Urbis Scriniarius *de cetero ſingulis annis ſine contradictione Conſulum Communis, & omnium perſonarum pro Communi, poſſit mittere laboratum ſuper mare de Janua, & ejus Diſtrictu, per ſe vel Miſſum ſuum, quo maluerit, de ſua vel aliena pecunia, ſine omni exactione aut collecta ſeu homine aliquo, valens Librarum ducentarum Januenſis monetae. Quod ideo factum eſt, quoniam etſi à multis retro temporibus Januenſis Urbis fidelis & diligens amicus extitiſſet, & in promerendis, quae ad honorem ejuſdem Civitatis pertinere viſa fuerant, fideliter laboraſſet: quando tamen Romam ad Concilium profectus eſt Dominus Archiepiſcopus cum prudentibus Viris, eos in domo ſua honorifice hoſpitatus fuit, & omnimodam honorificentiam atque reverentiam eis exhibens,* B *in negotiis Communis Januae apud Dominum Papam promovendis ſic efficax & ſtudioſus extitit, ut inter ceteros Romanos in hac parte profecto ſingularis inveniretur, & quaſi Januenſis Civis poſſet non immeritò reputari. Quare jam dicti Conſules in amoris ſui plenitudine & tuitione ipſum & ſua ſpecialius ſuſcipientes, & propenſius amplexantes,* C *praedicto annuo beneficio & praerogativa, in remuneratione etiam praeſtiti obſequii & praeſtandi, auctoritate Conſiliatorum eum donaverunt, ut ſupra laudantes, MCLXXIX. Indictione XI. duodecimo die Septembris.*

Ego Gulielmus Calige..... praecepto ſuſcriptorum Conſulum ſcripſi.

Antiquis etiam Seculis reperio *Im-* D *perialis Aulae Scriniarios*, inter quos & *Notarios* nullum diſcrimen interceſſiſſe puto. Teſtes accipe Chartas duas, praeter complures alias, ex eodem Regeſto Cencii Camerarii deſcriptas.

Chartula acquiſitionis & emtionis Paliani & Serronis ad opus Romanae Eccleſiae tempore Domini Gregorii Papae IX. Anno 1232.

IN *nomine Domini. Amen. Anno Incarnationis Milleſimo Ducenteſimo Trigeſimo Secundo, Pontificatus Domini Gregorii Papae IX. Anno VI. menſe Decembri, die XXI. Indictione VI. Ego* E *Oddo de Columna Dominus Olibani, hac die praeſenti propriâ & ſpontanea mea voluntate vendo & irrevocabiliter trado tibi Domino Benedicto Domini Papae Camerario, ad opus & nomen reverendi*

patris

patris Domini Gregorii IX. Papae, ſuorumque ſucceſſorum, & Romanae Eccleſiae in perpetuum, videlicet totam & integram partem meam Roccae & Caſtri Paliani, & Roccae & Caſtri Serronis, cum omni jure & juriſdictione & actione dominio & honore, & tam in terris quàm in vineis, Vaſſallis, ſilvis, pratis, montibus, collibus, planitiis, paſcuis, aquis, & Communitatibus univerſis, ſicut mihi & haeredibus & ſucceſſoribus meis competunt pro diviſo vel indiviſo jure hereditario, vel alio quolibet modo in praedictis Caſtris intus & extra, & per totum eorum territorium & diſtrictum; excepto eo, quod habeo & teneo ultra Foſſatum de Centum Guttis cum quodam accaſamento, poſito ultra Foſſatum ex parte Caſtri mei de Olibano. Quae omnia mihi & heredibus & ſucceſſoribus meis ſine aliqua contradictione reſervo. Et à praeſenti do & concedo ipſi Domino Papae ac ſucceſſoribus ſuis liberam poteſtatem intrandi & accipiendi per ſe vel per procuratorem ſuum auctoritate propria poſſeſſionem omnium praedictorum; & habendi, tenendi & poſſidendi libere & quiete ad opus & utilitatem Romanae Eccleſiae in perpetuum omnia ſupradicta; & quicquid ego vel alia perſona pro me de praedictis omnibus poſſidemus, à praeſenti me conſtituo nomine Romanae Eccleſie poſſidere. Pro qua venditione ſeu alienatione & traditione confiteor me recepiſſe & habuiſſe à te praedicto Domino Camerario nomine Domini Papae & Eccleſiae Romanae ſolvente quadringentas Libras bonorum denariorum Senatus: de quibus bene me voco quietum, exceptioni non numeratae vel non ſolutae pecuniae renuntiando. Et ſi praedicta bona plus valent, totum à praeſenti die eidem Domino Papae ac ſucceſſoribus ſuis ac Romanae Eccleſiae dono atque concedo libere in

A *perpetuum. Hanc autem venditionem, alienationem, & traditionem ipſi Domino Papae ſuiſque ſucceſſoribus nomine Romanae Eccleſiae, ut dictum eſt, facio, ſalvo per omnia mihi & heredibus meis perpetuò, quod omnes poſſeſſiones & bona immobilia extra munitiones praedictorum Caſtrorum poſita, & redditus Vaſſallorum meorum, quos & quae hujus*
B *alienationis tempore in Caſtris habueram ſupradictis, à Domino Papa & Romana Eccleſia in Feudum de cetero teneamus, & exinde ipſius Domini Papae & Romanae Eccleſiae Vaſſalli ſimus perpetuo & fideles, & eis propter hoc ſpecialiter praeſtemus homagium perſonale. Inſuper de libero arbitrio & propria voluntate do, dono atque conce-*
C *do & trado eidem Domino Papae & Romanae Eccleſiae ad veram proprietatem in perpetuum, videlicet unam Domum meam poſitam infra Roccam Paliani, cum omnibus juribus, utilitatibus, & pertinentiis ſuis, ſicut ſuis finibus terminatur, ad intrandum, tenendum, poſſidendum & faciendum libere in perpetuum ſuae beneplacitum vo-*
D *luntatis. Pro praedictis autem omnibus firmiter & fideliter obſervandis, me, meoſque heredes & ſucceſſores, & omnia mea bona mobilia & immobilia, habita & habenda, eidem Domino Papae ſuiſque ſucceſſoribus principaliter & ſpecialiter obligo, & eadem propter hoc ſpecialiter ab eis precario me conſtituo poſſidere. Renuntiando in iis omnibus omni*
E *juris auxilio Canonici & Civilis, conſuetudini & Statuto, & omni actioni, exceptioni & rei, quae poſſent objici contra Inſtrumentum vel factum. Promittens pro me, meiſque heredibus & ſucceſſoribus perpetuo, hanc venditionem, donationem & traditionem, & omnia ſupradicta rata & firma ſemper habere, inviolabiliter obſervare, & non contra venire. Sed ſi opus & neceſſe fuerit,*

 legiti-

legitime defendere ab omni perſona. Quod ſi praedicta omnia non ſervaverimus, vel quolibet modo venerimus contra praemiſſa, praedictas quadringentas Libras nomine poenae duplas eidem Domino Papae, ſuiſque ſucceſſoribus, & Romanae Eccleſiae promitto me integre ſoluturum. Et poenâ ſolutâ, hujus venditionis, donationis & traditionis contractus in ſuo nihilominus robore perſeveret.

Actum Anagniae praeſentibus teſtibus ſubſcriptis, ad hoc ſpecialiter rogatis, ſcilicet Domino Stephano Domini Papae Capellano Magiſtro Roffrido Huberti, Magiſtro Galtero de Camera, Magiſtro Palmerio de Camera, Johanne Dente Milite Ferentino, & Berardo Domini Pariſii, teſtibus.

Et ego Ricardus, Imperialis Aulae Scriniarius, *hanc Chartam de conſenſu partium ſcripſi & complevi rogatus.*

Chartula venditionis factae à quibuſdam Dominis de Paliano de bonis eorum Paliani & Serronis, Anno 1233.

IN nomine Domini. Amen. Anno Incarnationis Chriſti Milleſimo Ducenteſimo Trigeſimo Tertio, Pontificatus Domini Gregorii Papae IX. Anno VI. menſe Februario, die prima, Indictione VI. Nos Tranſmundus de Tincto, Lucas de Paliano, Petrus Pinctus, Bartholomaeus Pinctus, Petrus de Paliano, Jacobus & Ungarus, Petrus Vetulus, & Thomas Nicolai de Miro, Theobaldus Gregogorii & Nicolaus Macarannus, Domini de Palliano, hac die praeſenti pagina, libera & ſpontanea voluntate pendimus & irrevocabiliter tradimus tibi Magiſtro Boëtio Clerico & Familiari Domini Papae, procuratorio nomine recipienti ad opus & nomen Domini Papae Gregorii, ſuorumque ſucceſſorum, & Romanae Eccleſiae in perpetuum: videlicet totam & integram partem noſtram Roccae & Caſtri Paliani, & Roccae ac Caſtri Serronis cum domibus & caſalinis, quas & quae in praedictis Roccis habemus, & nobis competunt pro diviſo vel indiviſo, cum omni jure, juriſdictione, & actione, dominio & honore; & tam in terris, quàm in vineis, vaſſallis, montibus, pratis, ſilvis, collibus, planiciis, paſcuis, aquis, & communitatibus univerſis, ſicut nobis competunt pro diviſo vel indiviſo in praedictis Caſtris intus & extra per totum eorum territorium & diſtrictum. Dantes eidem Domino Papae plenam & liberam poteſtatem intrandi & accipiendi &c. (ut in ſupra deſcripta Chartula) *Salvis nobis & heredibus noſtris univerſis poſſeſſionibus & bonis noſtris immobilibus extra munitiones praedictorum Caſtrorum poſitis, & omnibus redditibus Vaſſallorum noſtrorum, ſicut arbitrando laudabunt Dominus Stephanus de Anagnia Domini Papae Capellanus, & Dominus Johannes de Gaviniano, ac Dominus Johannes de Raynaldo, qui arbitrandi & laudandi ſuper hoc acceperunt à partibus poteſtatem, ſicut in compromiſſo ſcripto per manum* Ricardi Scriniarii *continetur. Hanc autem venditionem ſeu alienationem & traditionem facimus, ut dictum eſt, ipſi Domino Papae, ſuiſque ſucceſſoribus, & Romanae Eccleſiae in perpetuum pro eo pretio, quod arbitri ſeu arbitratores ſupradicti laudando taxabunt, & fuerint arbitrati: promittentes nos eorum aeſtimationem & taxationem perpetuo ratam & gratam habere, & in omnibus acceptare, & pretio quod ipſi laudabunt, perpetuò nos fore contentos. Et ſi praedicta plus valent, totum à praeſenti ei Domino Papae & Romanae Eccleſiae libera voluntate donamus & concedimus inter vivos. Et juramento à*

A *to à ſingulis noſtrûm corporaliter praeſtito per ſtipulationem promittimus pro nobis heredibus & ſucceſſoribus noſtris, hanc venditionem, promiſſionem, & traditionem, & omnia ſupradicta, rata & firma ſemper habere, & perpetuò inviolabiliter obſervare, & non contravenire: ſed ſi opus & neceſſe fuerit, legitime defendere ab omni perſona. Quod* B *ſi praedicta omnia non ſervaverimus, vel quolibet modo venire tentaverimus contra praemiſſa, poenam in ſupraſcripto Compromiſſo ſtatutam Domino Papae & Romanae Eccleſiae integre nos promittimus ſoluturos, & poenâ ſolutâ hujus venditionis, alienationis & traditionis contractus in ſua nihilominus permaneat firmitate. Et pro iis omnibus firmiter &* C *fideliter obſervandis omnia bona noſtra mobilia &c.* (ut ſupra in alia venditionis Chartula).

Actum eſt hoc praeſentibus teſtibus infraſcriptis, ad hoc ſpecialiter vocatis, ſcilicet Magiſtro Roffrido de Terracina Domini Papae Notario, Petro de Poſis Clerico ejuſdem Notario, Willelmo Sutore Curiae Domini Papae, Peruſino de Mareſcalcia, Domino Stephano Capellano Domini Papae, Paulo de Capa, & Johannino Domini Papae Curſore.

Et ego Ricardus Imperialis Aulae Scriniarius, *qui omnibus praedictis interfui, hanc Chartam utriuſque partis conſenſu ſcripſi, & complevi rogatus.*

Vidiſti *Imperialis Aulae Scriniarios*. Erant & alii, qui *Imperialis Aulae Notarios*, atque in ipſa Urbe, ſe ſe inſcribebant, ut conſtabit ex altera Charta, quam ſubjicio.

Fidejuſſio praeſtita Gregorio IX. Papae à Rainono de la Tolſa pro Caſtro Saxi, Anno 1230.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Amen. Anno Domini Mil- D *leſimo Ducenteſimo Triceſimo XI. Kalendas Maji, Indictione III. Pontificatus Domini Gregorii Papae IX. Anno IV. Quum venerabilis pater Dominus Rainerius Sanctae Mariae in Coſmidin Diaconus Cardinalis à Domino Gregorio Papa IX. receperit in mandatis, ut idoneos fidejuſſores pro Romana Eccleſia re-* E *ciperet à nobili viro Rainono de la Tolſa, ad ſummam mille Librarum provenienſium, de parendo mandatis Eccleſiae Romanae ſuper eo, quod Caſtrum Saxi ad Romanam Eccleſiam nullo medio pertinente injuſte & hoſtiliter invaſerat, detinuerat, & dolo poſtmodum, ſicut dicitur, deſierat poſſidere; propter quod fuerat à bonae memoriae Honorio Papa III. excommunicatus publice & frequenter: dictus Rainonus in ejuſdem Domini Cardinalis praeſentia conſtitutus cum inſtantiâ poſtulabat à praedicto Domino Cardinali, ut juxta Domini Papae mandatum fidejuſſores ab eo reciperet, quos praeſentialiter offerebat. Tamdem Dominus Rainonus memoratus promiſit per ſtipulationem ſub poena mille Librarum praedicto Domino Cardinali pro Domino Papa, ſuiſque ſucceſſoribus & Eccleſiâ Romanâ recipienti, ſtare mandatis eorumdem & Eccleſiae ſupradictae ſub obligatione omnium bonorum ſuorum. Et Dominus Johannes, Urbis almae Praefectus in trecentis Libris, & Dominus Tebaldus Praefecti in ducentis Libris, & Dominus Capellanus de la Tolſa in ducentis Libris, & Dominus Alexander de Brazano in centum Libris, ad petitionem & mandatum dicti Rainonis, & in ſua praeſentia,*

ſentia, fidejuſſorio nomine pro ipſo promiſerunt & fidejuſſerunt apud praedictum Dominum Cardinalem ſtipulantem ab eo dictam ſummam pro dicto Domino Papa, ſuiſque ſucceſſoribus, & Eccleſia Romana, quod praedictus Rainonus ſtabit, attendet & obſervabit mandata Romanae Eccleſiae & ſuorum, nec contra faciet, neque veniet aliquo ingenio vel ſubtilitate. Quod ſi non obſervabit, vel contra faciat, quilibet praedictorum fidejuſſorum ſolvere Romanae Eccleſiae dictam pecuniam, in qua fidejubet, obligans quilibet eorum ad haec omnia bona ſua. Renuntiantes novae Conſtitutionis beneficio, & cuilibet alii auxilio, per quod poſſent contra facere vel venire, quod non opponent ſub poena dupli, quâ ſolutâ vel non, praedicta omnia firma permaneant.

Actum Romae apud Sanctum Clementem in Palatio ejuſdem Cardinalis, in praeſentia Domini Ildibrandi, Magiſtri Petri de Sancto Germano, & Magiſtri Petri Viterbienſis, Capellanorum, & Johannis de Fera, Senſus de Per...... Roffridi, Angeli & Talenti Spoletani, ſervientium ejuſdem Cardinalis, teſtium ad hoc rogatorum.

Eodem die in Tranſtiberi Dominus Amato Praefecti eodem modo fidejuſſit in ducentis Libris provenienſium, & promiſit pro dicto Rainone Magiſtro Petro Camerario dicti Cardinalis pro dicto Domino Papa & Eccleſia Romana in praeſentia praedicti Domini Johannis Praefecti, Domini Capellani, Domini Alexandri, Magiſtri Petri praedicti de Sancto Germano Advocati, teſtium.

Ego Ranucius Imperialis Aulae Notarius, omnibus interfui ſupradictis, & hoc Inſtrumentum mandato dicti Cardinalis, & fidejuſſorum, & Rainonis ſcripſi & publicavi.

Et profectò mihi etiam ad Annum MCCXXXIII. occurrit Romanus, Sanctae Romanae Eccleſiae Scriniarius, qui Archivo Sedis Apoſtolicae praefectus fuiſſe minime credendus eſt, quum Scriba Senatus eſſet. Superfluum non erit ipſam Chartam legere.

Inſtrumentum, per quod Gregorius IX. Papa, & Praefectus Urbi aliquot Nobilibus ſatisfaciunt pro damnis eis illatis à Viterbienſibus, Anno 1233.

IN nomine Domini. Anno Dominicae Incarnationis Milleſimo Ducenteſimo Triceſimo Tertio, Anno VIII. Domini Gregorii IX. Papae, Indictione VI. Menſis Junii die III. Nos Rainucius Johannis Cocbei, & Johannes Coccus, ſed ego Johannes una cum dicto Rainucio patruo & Curatore meo, dato mihi in hac re tantùm à Domino Johanne Poli Comite Albae & Dei gratiâ almae Urbis illuſtri Senatori: & nos Valentinus Valentini, Guitto & Bonaventura de Stramo fratres, Aegidius de Valle, & Bonushomo ejus frater, & Johannes Petri Cocbei, omnes inſimul & ſinguli, non aliquo dolo inducti, ſed libero arbitrio, & de mera & pura voluntate, vocamus quietos Dominum Gregorium Summum Pontificem & Eccleſiam Romanam, & Dominum Johannem Poli Comitem Albae & almae Urbis illuſtrem Senatorem, pro ſe principaliter, & omnes Romanos per eum communiter & ſingulariter, & Communitatem Urbis, & omnes Viterbienſes communiter & ſingulariter, & generaliter omnem aliam perſonam in hoc facto adjacentem: ſcilicet de omnibus damnis nobis praedictis & inſe-

inferius dicendis à Viterbienſibus uſque nunc illatis, & à qualibet alia perſona per eos tam in Turribus, domibus, vineis, arboribus, & in fructibus terrarum, hortorum, & canepinarum, quàm etiam in rebus mobilibus & beſtiis & perſonis, ita quod ſint amodo inde quieti, pacifici, tranquilli, & ab omni lite remoti; & de cetero nullam litem ſeu quaeſtionem contra aliquem inde faciemus, nec fieri faciemus per aliquam perſonam à nobis ſubmiſſam vel ſubmittendam. Hoc ideo facimus, quia pro emendatione & reſtauratione dictorum damnorum, & omnium damnorum recipimus à dicto Domino Papa pro Viterbienſibus duo millia quingentas Libras bonorum provenienſium Senatus. De quibus omnibus nos bene quietos vocamus, & renuntiamus non numeratae pecuniae exceptioni, & de ipſis damnis credimus nobis fore ſatisfactum, & etiam ultra quàm fuerit vel ſint ipſa damna, unde ſacramenta Romanorum ſunt bene ſalvata. Inſuper ego dictus Rainucius nomine bonae & legalis plejariae obligo me & bona mea, quae nunc habeo & habebo, quod Spinellus, & frater, & Gratianus filius Bartholomaei Mict.... & Spinellus Johannis, & Robertus fratres, & Scangius de Milano, & heredes Leonardi Tebaldi, & ſi qui alii in hoc adjacent facto, omnes & ſinguli omnia praedicta rata habebunt & firma, & contra nullo modo venient per ſe vel per quamlibet aliam perſonam ab eis ſubmiſſam vel ſubmittendam, quia pari modo, ſicut & nobis, de dictis damnis eſt eis ad plenum

A *ſatisfactum. Quod ſi contra facere tentaverint, vel nos ſupradicti tentaverimus, & aliquod damnum Eccleſia Romana, ſeu Senatus, vel Roma, vel Viterbienſes inde paſſi fuerint, omne illud damnum nomine plejariae reddere & reſtaurare promittimus, & inſuper ſolvere teneamur eis nomine poenae dictam pecuniam duplam. Et ſolutâ poe-* B *nâ haec Charta firma permaneat. Quam Chartam publice ſcribendam rogavimus* Romanum Sanctae Romanae Eccleſiae Scriniarium & Scribam Senatus, *& Forencium Juſtitiarium, in Menſe, & Indictione ſupraſcripta VI.*

Domnus Anibaldus teſtis.
Petrus Johannis Ylperini teſtis.
Petrus Manecti teſtis.
C *Tranſmundus teſtis.*
Matthaeus Scriniarius teſtis.
Jacobus Soguattarius teſtis.
Petrus Bulgamini teſtis.
Bobo Johannis Bobonis teſtis.
Johannes Rencii teſtis.

Ego Romanus *ſanctae* Romanae Eccleſiae Scriniarius, & Scriba Senatus, *& Forencium Juſtitiarius, rogatus ſcri-* D *pſi, & complevi.*

Chartam quoque vidi ſcriptam à *Johanne Mele Scriniario Anagniae* Anno MCCXXI. ita ut vix dubitari poſſit, quin *Scriniarius* & *Notarius* idem olim fuerit. Qua ratione verò *Scriniarii* olim Romae inſtituerentur, ex hac ipſa formula addiſces, quam Codex MStus Cencii Camerarii mihi E ſuppeditavit.

Qualiter Judex, & Scriniarius à Romano Pontifice inſtituantur.

Quum praeſentatur Domno Papae ille, qui Judex eſt examinandus, examinatur prius à Cardinalibus, qualiter ſe in Legum doctrina intelligat, & ſi legitime natus fuerit, & laudabiliter converſatus. Qui ſi idoneus repertus fuerit, hominium & fidelitatem ſecundùm conſuetudinem Romanorum Domno Pa-

A *Papae humiliter exhibet. Sed in ejus juramento hoc additur:* Cauſas, quas judicandas ſuſcepero, poſt plenam cognitionem malitioſe non protraham, ſed ſecundùm Leges & bonos mores, ſicut melius cognovero, judicabo. Inſtrumentum quoque falſum, ſi in Placito ad manus meas fortè devenerit, niſi exinde periculum mihi immineat, cancellabo. B *Tunc Pontifex Codicem Legis manibus ejus porrigens dicit:* Accipe poteſtatem judicandi ſecundùm Leges & bonos mores.

De Scriniario *eodem modo fit* (ſicut de Judice). *Sed juramento ejus hoc additur:* Chartas publicas niſi ex utriuſque partis conſenſu non faciam. Et ſi fortè ad manus meas Inſtrumentum falſum devenerit, niſi exinde mihi periculum immineat, cancellabo. C *Tunc Pontifex dat ei Pennam cum Calamario, ſic dicens:* Accipe poteſtatem condendi Chartas publicas ſecundùm Leges & bonos mores.

En ergo quale olim foret Scriniariorum munus, *Chartas publicas* ſcribere. Nihil heic de Archivo, cui praeeſſent; atque adeo puros *Notarios* illos agnoſcimus. Quae autem hactenus congeſſi, ad aliam quoque cognitionem deducere nos potuerunt, videlicet antiquis etiam temporibus, praeter *Imperialis Aulae Notarios*, atque *Scriniarios*, in ipſa Urbe agentes, fuiſſe etiam *Notarios* à Summis Pontificibus ſua auctoritate creatos, & in ejus Urbis ditione munere iſto fungentes. Quod etſi expreſſis verbis Notarii minime tunc profiteri ſolerent, ex eorum tamen titulis ſatis aperte deducitur. Seculo XIII. aliquot invenio diſerte teſtantes, ſe *auctoritate Apoſtolica* ad Notarii munus delectos. *Petrum ſacroſanctae Romanae Eccleſiae auctoritate Notarium* Charta ſubſequens prodet in toties laudato Cencii Camerarii Regeſto à me reperta, cui duas alteras aliorum Notariorum adtexam.

Inſtrumentum emtionis Caſtri Mirandae, factae a Gregorio IX. Papa, Anno 1234.

,, IN Chriſti nomine Amen. An- D
,, no ejuſdem Milleſimo Ducente-
,, ſimo Trigeſimo Quarto, Indictio-
,, ne VII. tempore Domini Grego-
,, rii Papae IX. exiſtentis, die IV.
,, intrante Menſis Aprilis. Nos qui-
,, dem Ofreducius & Simon quon-
,, dam Domini Bartholomaei de Mi-
,, randa, & Simon, Ofredonus, &
,, Raynaldus Clericus, filii quondam E
,, Domini Ruberti, praeſentibus, con-
,, ſentientibus, & acceptantibus Do-
,, mino Bonocomite, & Domino Bar-
,, tholomaeo filiis praedicti Domini
,, Ofreducii, & Simone filio dicti
,, Domini Simonis, omnibus ſuis ju-
,, ribus & actionibus renuntiantibus,
,, jure proprietario una cum ipſis fi-
,, liis noſtris vendimus, tradimus &
,, concedimus, damus, cedimus &
,, mandamus vobis *Domino Alatrino*
,, *Domini Papae Subdiacono & Capel-*
,, *lano, nunc Ducatus Spoletani Recto-*
,, *ri*, recipienti nomine & vice Ro-
,, manae Eccleſiae, *Domini Papae Gre-*
,, *gorii*, & ſucceſſorum ejus: *Caſtrum*
,, *Mirandae* cum omnibus ſuis per-
,, tinentiis, videlicet aedificio Ca-
,, ſtri, Turre, Girone, domibus,
,, hominibus, terris, vineis, ſilvis,
,, arboribus, paſcuis, aquimolis, pi-
,, ſcationibus, pratis, cultis & in-

,, cul-

,, cultis, paſſagiis, & aliis omnibus A
,, ſuis pertinentiis, juribus & utili-
,, tatibus, nobis occaſione dicti Ca-
,, ſtri pertinentibus: ab uno latere
,, eſt Rocca Carlei; ab alio Rocca
,, de Phago cum pertinentiis ſuis.
,, Et damus vobis licentiam & po-
,, teſtatem veſtra auctoritate haben-
,, di, tenendi, poſſidendi, fruendi,
,, & quicquid vobis de cetero pro B
,, Romana Eccleſia placuerit facien-
,, di, tamquam de re propria, ſine
,, alicujus vel aliquorum contradi-
,, ctione. Et damus, cedimus, &
,, mandamus vobis Domino Alatri-
,, no recipienti nomine & vice Ro-
,, manae Eccleſiae omnia jura, omne-
,, ſque actiones utiles & directas,
,, reales & perſonales, tacitas & ex- C
,, preſſas, quae & quas habemus vel
,, habere videmur in dicto Caſtro &
,, hominibus & pertinentiis. Conſti-
,, tuentes per vos ipſam Romanam
,, Eccleſiam procuratricem tamquam
,, in rem ſuam. Item quietamus,
,, refutamus, remittimus, & pactum
,, facimus de non petendo vobis Do-
,, mino Alatrino recipienti nomine D
,, dictae Eccleſiae Romanae, omnem
,, injuriam, omnem violentiam, om-
,, nemque actionem injuriarum, no-
,, bis illatam per Nuntios Eccleſiae
,, in dicto Caſtro, vel occaſione di-
,, cti Caſtri Mirandae. Item promit-
,, timus vobis Domino Alatrino ſti-
,, pulanti nomine Eccleſiae Roma-
,, nae, quod nulli dedimus, nec ali- E
,, quo modo conceſſimus ipſum Ca-
,, ſtrum, vel aliquod jus ipſius, vel
,, actionem de dicto Caſtro vel ejus
,, pertinentiis per nos vel per ſub-
,, miſſam perſonam. Et ſi aliquo tem-
,, pore conceſſio aliqua apparuerit à
,, nobis, vel ab aliquo noſtrûm de
,, dicto Caſtro vel ejus pertinentiis
,, facta aliquâ occaſione, promitti-
,, mus per nos, noſtroſque heredes
,, & ſucceſſores, Eccleſiam Romanam
,, conſervare ſemper indemnem in
,, omnibus noſtris expenſis. Pro qua
,, venditione, refutatione, remiſſio-
,, ne, datione & ceſſione confitemur
,, nos nomine pretii recepiſſe à vo-
,, bis Domino Alatrino, ſolvente pro
,, ipſa Eccleſia Romana, ſex millia
,, Librarum Lucenſium bonorum, &
,, apud nos integre habere: compu-
,, tatis in ipſo pretio duobus milli-
,, bus Librarum Lucenſium, quas
,, nobis ſolvit, & ſolvi fecit Domi-
,, nus Papa. Renuntiantes exceptio-
,, ni non numerati & ſoluti pretii,
,, omnique alii Legum & Decreto-
,, rum auxilio, nobis in hoc facto
,, cohaerenti, competenti, & com-
,, petituro. Et ſi res venditae plus
,, dicto pretio valerent, totum plus
,, vobis Domino Alatrino recipienti
,, pro Romana Eccleſia donamus &
,, concedimus pure, libere, & ſim-
,, pliciter inter vivos. Et pacem vo-
,, bis facimus de non petendo, &
,, ſpecialiter renuntiamus illi Legi,
,, *Rem majoris pretii*, quae introdu-
,, cta eſt pro illis, qui decipiuntur
,, ultra dimidiam juſti pretii, certio-
,, rati res ipſas plus dicto pretio be-
,, ne valere.

,, Quod Caſtrum Mirandae cum
,, omnibus ſuis pertinentiis, homi-
,, nibus, juribus & utilitatibus, ſi-
,, cut ſuperius declaratum eſt, pro-
,, mittimus per nos, noſtroſque he-
,, redes & ſucceſſores ſub obligatio-
,, ne noſtrorum bonorum praeſentium
,, & futurorum, vobis Domino A-
,, latrino ſtipulanti vice & nomine
,, Romanae Eccleſiae, legitime de-
,, fendere, auctorizare & disbrigare
,, ab omni perſona, noſtris pignori-
,, bus & expenſis, omniaque damna
,, & expenſas exinde in Curia vel

„ extra Curiam modo aliquo vobis „ competitura pro Eccleſia Romana „ occaſione dicti Caſtri integre reficere & reſarcire promittimus, credendo & ſtando de expenſis & damnis Nuntio Eccleſiae Romanae, „ cui praedicta eſſent ab Eccleſia Romana commiſſa, ſuo ſimplici verbo tantùm, ſine juramento vel onere alterius probationis. Quam „ venditionem, dationem, conceſſionem, ceſſionem, refutationem, remiſſionem, renuntiationem, promiſſionem, & omnia ſupradicta, „ ut in ſingulis Capitulis continentur, promittimus per nos noſtroſque heredes & ſucceſſores vobis „ Domnò Alatrino ſtipulanti nomine Romanae Eccleſiae, attendere „ & obſervare, & non contravenire „ per nos & noſtros heredes & ſucceſſores, vel per ſubmiſſam perſonam, aliqua occaſione vel ingenio, quod excogitari poſſit, ſub obligatione noſtrorum bonorum praeſentium & futurorum; quae conſtituimus nos precario pro Romana Eccleſia poſſidere; & ſub poena duorum millium Marcarum argenti, & poenâ commiſsâ, vel ſolutâ, vel non ſolutâ, praedicta omnia & ſingula, ut in ſingulis Capitulis ſuperius continetur, in ſua „ maneant firmitate. Item promittimus vobis Domino Alatrino recipienti nomine Romanae Eccleſiae „ ſub praedicta poena, nos curaturos & facturos, quod uxores, ſorores, & filiae, & uxores filiorum noſtrorum huic venditioni & „ conceſſioni, ſicut ſuperius legitur, „ conſentient & concedent, & vobis „ pro Eccleſia Romana cedent omnia jura ſua & actiones ſibi competentia in dicto Caſtro Mirandae „ & pertinentiis ſuis, occaſione dotium, vel alia qualibet occaſione. „ Et ad majorem firmitatem hujus „ contractus nos ſupradicti Ofreducius & Simon Domini Bartholomaei, & Simon, Ofredonus, & „ Raynaldus quondam Domini Ruberti, & Bonuſcomes & Bartholomaeus filii praedicti Domini Ofreducii, & Simon filius dicti Domini Simonis, tactis ſacroſanctis Evangeliis corporaliter juramus, omnia & ſingula ſupradicta, ut in Capitulis ſingulis continentur, obſervare, attendere, & non contravenire „ occaſione minoris aetatis, vel alia „ qualibet occaſione vel fraude. Item juramus fidelitatem Romanae „ Eccleſiae, Domini Gregorii Papae „ IX. & ſucceſſorum ejus canonice „ intrantium, ſicut in forma juramenti fidelitatis in ſingulis capitulis continetur, perpetuo obſervare.

„ Inſuper nos Galganus Saraceni, „ Vivenius Henrici, Simon Domini „ Johannis, Gentilis Saraceni, Bonconte Saraceni, Bartholomaeus Fortis, Rainonus Guidonis, & Bonaccurſus Matthaei de Aquaſparta, Ubaldus Guirtiſii, Benencaſa Benedicti, Clarius Hugolini Bonicomitis, Guido Lupus, & Capitaneus Hugolini Bonicomitis de Tuderto, Petrus Leonis, Sforza Eblii, & Leonardus Gimundi de „ Narnia, Tranſericus de Campo Rigalis, Thomas Domini Actonis de „ Interamna, Bonuſcomes Hugolini „ de Caſtiglione Comitatus Peruſii, „ & Amelius & Rubeus Frederici „ de Lacuſcello, de mandato & voluntate praedictorum Dominorum „ olim de Miranda, principaliter promittimus & obligamus per nos noſtroſque heredes & ſucceſſores vobis Domino Alatrino recipienti nomine

A ,, mine & vice Romanae Eccleſiae,
,, nos facturos & curaturos, quod di-
,, cti Domini olim de Miranda &
,, filii eorumdem dictam venditio-
,, nem, conceſſionem, ceſſionem, re-
,, futationem, remiſſionem, renun-
,, tiationem, donationem, promiſſio-
,, nem, & pactum de non petendo,
,, & omnia, ut in ſingulis capitulis
B ,, ſuperius continetur, attendent &
,, obſervabunt perpetuo, & non con-
,, travenient in aliquo capitulo prae-
,, dictorum per ſe vel per alium aliqua
,, occaſione, ingenio, vel fraude. Et
,, ſi in aliquo praedictorum contrave-
,, nerint omnes vel unus ipſorum,
,, promittimus per nos noſtroſque he-
,, redes & ſucceſſores, conſtituendo nos
C ,, principales debitores ipſius Eccleſiae,
,, ipſam Romanam Eccleſiam conſer-
,, vare indemnem noſtris expenſis,
,, & omnia damna & expenſas, quae
,, & quas Eccleſia Romana vel ali-
,, quis pro Eccleſia occaſione praedi-
,, cta ſuſtineret, integre reſarcire &
,, reficere promittimus, credendo &
,, ſtando de damnis & expenſis ſim-
D ,, plici verbo Nuntii Eccleſiae, cui
,, praedicta commiſſa eſſent ab Ec-
,, cleſia Romana, ſine ſacramento vel
,, onere alicujus probationis, ſub o-
,, bligatione noſtrorum bonorum prae-
,, ſentium & futurorum, & poenâ
,, decem millium Librarum Lucen-
,, ſium. Et poenâ ſolutâ vel com-
,, miſsâ vel non ſolutâ, contractus
E ,, iſte & omnia ſupradicta, ut in ſin-
,, gulis capitulis continetur, firma
,, & rata permaneant. Renuntiantes
,, beneficio novae Conſtitutionis, &
,, beneficio fidejuſſorum, & ſpeciali-
,, ter illi Authenticae *Sed hodie*, om-
,, nique alii Legum & Decretorum
,, auxilio, nobis in hoc facto modo
,, aliquo cohaerenti, competenti &
,, competituro.

,, Acta ſunt haec in Eccleſia San-
,, ctae Mariae, Interamnenſis, in prae-
,, ſentia Domini Johannis Beraldi Ju-
,, dicis & Vicarii Interamnenſis, Do-
,, mini Thomaſſi de Arrone, Domi-
,, ni Roberti de Bombagno, Domi-
,, ni Henrici Nicolai, Domini Gen-
,, tilis Falconis, Domini Gentilis
,, de Ancajano, Domini Johannis
,, Guidonis, Matthaei Anaſtaſii, Bo-
,, navoltae Sinopii, Gualterii Gui-
,, donis, Conradi Pauli, Thomaſſi
,, Raynaldi, Leonardi Bonicomitis,
,, Magiſtri Petri Saragozae, & An-
,, dreae Muzadoris, & aliorum mul-
,, torum congregatorum per praeco-
,, nem Civitatis Interamnenſis ad ge-
,, nerale Conſilium in Eccleſia San-
,, ctae Mariae praedicta: qui ad hoc
,, vocati & rogati fuerunt teſtes.

,, Praeterea ſequenti die, ſcilicet
,, V. die intrante Menſe Aprilis e-
,, juſdem Anni & Indictionis, nos
,, Domina Maria uxor quondam Do-
,, mini Ruberti, Domina Praſina u-
,, xor quondam Domini Simonis ma-
,, joris, Domina Matthia uxor Do-
,, mini Simonis novelli, & Do-
,, mina Fabreſſa filia quondam Do-
,, mini Ruberti, damus, cedimus,
,, concedimus, & mandamus tibi Do-
,, mino Gerardo de Ferraria Judici
,, Spoletani Ducatus per Dominum
,, Alatrinum, vice & nomine ipſius
,, Domini Alatrini recipienti pro Ec-
,, cleſia Romana omnia jura, omne-
,, ſque actiones reales, perſonales,
,, utiles, directas, tacitas & expreſ-
,, ſas, quae & quas habemus, vel
,, habere videmur, ſive nobis com-
,, petunt in Caſtro Mirandae, homi-
,, nibus, & aliis ſuis pertinentiis,
,, occaſione obligationis dotium no-
,, ſtrarum, ſive occaſione ſucceſſio-
,, nis, vel quacumque alia qualibet
,, occaſione vel jure. Conſtituendo

,, per te & Dominum Alatrinum prae-
,, dictum ipſam Eccleſiam Romanam
,, procuratricem tamquam in rem ſuam.
,, Item confirmamus, & per omnia
,, acceptamus venditionem, ceſſio-
,, nem, refutationem & conceſſionem
,, factam ipſi Domino Alatrino nunc
,, Rectori Ducatus Spoletani, reci-
,, pienti pro Eccleſia Romana, per
,, Dominos Ofreducium, Simonem,
,, & alios Dominos olim de Miran-
,, da, de ipſo Caſtro Mirandae &
,, pertinentiis ſuis, ut in praedicto
,, contractu ipſius venditionis ſupe-
,, rius continetur. Et remittimus,
,, quietamus, reſutamus, & pactum
,, facimus de non petendo, omne
,, jus, quod habemus vel habere vi-
,, demur in dicto Caſtro & pertinen-
,, tiis ſuis occaſione dotium noſtra-
,, rum vel ſucceſſionis, vel alia qua-
,, libet occaſione. Renuntiando ſpe-
,, cialiter juri hipothecarum, omni-
,, que alii Legum & Decretorum au-
,, xilio, nobis in hoc facto cohae-
,, renti, competenti, & competitu-
,, ro. Item promittimus tibi Domi-
,, no Gerardo vice & nomine dicti
,, Domini Alatrini recipienti pro Ec-
,, cleſia Romana, quod nulli dedi-
,, mus nec conceſſimus jus noſtrum
,, de dicto Caſtro & pertinentiis ſuis:
,, & ſi aliqua conceſſio à nobis fa-
,, cta aliquo tempore reperiretur, pro-
,, mittimus per nos noſtroſque heredes
,, & ſucceſſores ſub obligatione noſtro-
,, rum bonorum tibi Domino Gerardo
,, ſtipulanti vice Domini Alatrini prae-
,, dicti pro Eccleſia Romana, ipſam
,, Romanam Eccleſiam noſtris expen-
,, ſis conſervare indemnem. Quam
,, dationem, ceſſionem, confirmatio-
,, nem, conceſſionem, renuntiatio-
,, nem, remiſſionem, refutationem, &
,, promiſſionem, & omnia, ut in ſin-
,, gulis capitulis ſuperius continetur,
A ,, promittimus per nos noſtroſque he-
,, redes & ſucceſſores tibi praenomina-
,, to Domino Gerardo vice & nomi-
,, ne dicti Domini Alatrini recipienti
,, pro Eccleſia Romana, attendere,
,, obſervare, & non contravenire per
,, nos vel ſubmiſſam perſonam ali-
,, qua occaſione vel fraude, ſub o-
,, bligatione omnium bonorum no-
B ,, ſtrorum, & poena in Inſtrumento
,, ipſius venditionis inſerta: quâ ſo-
,, lutâ vel commiſsâ vel non ſolutâ,
,, praedicta omnia, ut in ſingulis
,, capitulis ſuperius continetur, in
,, ſua maneant firmitate. Et ad ma-
,, jorem firmitatem omnia & ſingu-
,, la ſupradicta, ut in ſingulis ca-
,, pitulis continentur, obſervare &
C ,, attendere & non contravenire oc-
,, caſione minoris aetatis, vel alia
,, qualibet occaſione, vel fraude,
,, tactis ſacroſanctis Evangeliis cor-
,, poraliter juramus.

,, Actum in domo Raynaldi Gi-
,, mundi de Narnia, praeſentibus Do-
,, mino Leonardo Scalchi, Domino
,, Gimundo Leonardi, Bartholomaeo
D ,, Oderiſii, Talento ſerviente Domi-
,, ni Raynerii Cardinalis, Philippo
,, Leonardi, Sforza Eblii, Domino
,, Petro Leonis, Domino Leonardo
,, Gimundi, & aliis pluribus ad hoc
,, vocatis & rogatis teſtibus.

,, Inſuper tertio die ſequenti, ſci-
,, licet VIII. die intrante Menſe A-
,, prilis ejuſdem Anni & Indictio-
E ,, nis, nos Domina Sufia ſoror Do-
,, mini Ofreducii, & Domini Simo-
,, nis, & Domina Maria filia Do-
,, mini Simonis, uxor Domini Bar-
,, tholomaei, & Domina Diamante
,, filia Domini Ofreducii, & Domina
,, Aldruda filia olim Domini Ruber-
,, ti, damus, cedimus, concedimus
,, & mandamus tibi Domino Gerar-
,, do de Ferraria Judici Spoletani Du-

,, catus

„ catus, per Dominum Alatrinum, „ vice & nomine ipſius Domini A„ latrini recipienti pro Eccleſia Ro„ mana, omnia jura, omneſque actio„ nes reales, perſonales, utiles, dire„ ctas, tacitas, & expreſſas, quas & „ quae habemus, vel habere videmur, „ ſive nobis competunt in Caſtro Mi„ randae, hominibus & aliis ſuis per„ tinentiis, occaſione &c. (*ut ſupra.*)

„ Actum in Civitate Interamnae, „ in domo Domini Simonis ſupradi„ cti, praeſentibus Domino Jordano „ Rectore Terrae Arnulforum, Do„ mino Vita Domini Simonis, Do„ mino Bartholomaeo de Aquaſpar„ ta, Tranſerico Johannis Gregorii, „ Domino Jacobo Matthaei, Jacobo „ Domini Andreae, & aliis pluribus „ ad hoc vocatis & rogatis teſtibus.

„ Ego *Petrus ſacroſanctae Romanae* „ *Eccleſiae auctoritate Notarius*, hoc „ Inſtrumentum de mandato Domini „ Benedicti Camerarii Domini Pa„ pae, ad exemplum authentici In„ ſtrumenti per manum meam facti, „ in hoc Libro fideliter exemplavi, „ & meum ſignum poſui.

Apprehenſio Villae de Stravignano, facta ab Epiſcopo Alatrino pro Eccleſia Romana, Anno 1235.

IN nomine Domini. Amen. Nos Alatrinus Domini Papae Subdiaconus & Capellanus, Ducatus Spoletani Rector, apprehendimus Villam de Straviniano cum omnibus pertinentiis ſuis ad opus Eccleſiae Romanae pro pertinentiis Vallis Tupinae. Et quicumque venerit contra ipſam apprehenſionem, vel eam infringere tentaverit, vel modo aliquo violare, excommunicationis ſententiam, quam nunc ferimus, ſe noverit incurriſſe. Et praeter ipſam poenam, ſi fuerit Civitas, mille, ſi Caſtrum, quingentarum, ſi Villa, tercentarum, ſi Comes vel Baro centum, ſi Miles, quinquaginta, ſi Pedes, triginta Librarum banno ſe noverit ſubjacere: ſi verò Clericus fuerit, officio & beneficio privatus, ſpolietur omnibus bonis ſuis: ſi Mulier, poenae ſubjaceat viginti Librarum.

Actum eſt hoc in Villa praedicta, in nomine Domini, Milleſimo Ducenteſimo Trigeſimo Quinto, Indictione VIII. tempore Domini Gregorii Papae IX. exiſtentis, die III. exeunte Januario: in praeſentia Domini Bertelotti de Orbeſalia, Domini Johannnis Abbatis Sancti Stephani de Gallano, Domini Landonis, Domini Johannis Froſeae, Domini Tancredi de Caſſia.

Ego Jacobus ſacroſanctae Romanae Eccleſiae auctoritate Notarius, *iis omnibus ſupradictis Interſui, & ut ſupra legitur, de mandato praedicti Domini Alatrini ſcripſi.*

Ratificatio ceſſionis Caſtri Mirandae facta Camerae Pontificiae, Anno 1289.

IN nomine Domini. Amen. Anno Nativitatis Dominicae Milleſimo Ducenteſimo Octuageſimo Nono, Indictione II. Pontificatus Domini Nicolai Papae V. Anno II. menſe Julii die V. intrante. In praeſentia mei Notarii & teſtium ſubſcriptorum, Andreas Domini Bonicomitis quondam de Miranda Narnienſis dioeceſis

ceſſis pro ſe ac nomine ſuo, ac procuratorio nomine Martini fratris ſui, & tutorio nomine Johannucii & Petruzoli, Diamantucia, Claruciae, ac Theodorettae, filiorum quondam Ofredini quondam filii dicti Domini Bonicomitis; nec non & Manfredus Brancae, ſuo & procuratorio nomine Simonis Domini Bartholomaei & Henrici Brancae de Miranda: ut haec apparent per publica Inſtrumenta à me Notario infraſcripto viſa diligenter & lecta. Conſtituti coram venerabili viro Magiſtro Nicolao de Trebis, Domini Papae Camerario, ſua ſpontanea, propria, & libera voluntate, non coacti vel dolo inducti, quilibet eorum inſolidum, recognoſcentes, libere & expreſſe, quod progenitores eorum quondam Domini Caſtri Mirandae dictae Dioeceſis, ipſum Caſtrum cum juribus & pertinentiis ſuis, hactenus vendiderunt pro pretio ſex millium Librarum Lucenſium, tempore felicis recordationis Domini Gregorii Papae IX. ipſamque venditionem ratificantes & approbantes expreſſe, nihilominus pro ſe ipſi ac tutorio & procuratorio nomine praedictorum, ac haeredibus & ſucceſſoribus eorumdem in perpetuum, vendiderunt, conceſſerunt, tradiderunt atque ceſſerunt praefato Magiſtro Nicolao Camerario, nomine ac vice Domini Papae & Romanae Eccleſiae recipienti, ementi, & ſtipulanti omne jus & actionem utilem, directam, realem & perſonalem, quod & quam habent, vel forſitan habere deberent & poſſent, vel eis competit, aut competere dignoſcitur quoquo modo, jure, vel cauſa in eodem Caſtro Mirandae, ſive tertia parte ipſius, cum omni jure, actione & proprietate, acceſſibus & egreſſibus ac pertinentiis ſuis, eis & cuilibet ipſorum ex praedictis vel eorum occaſione quomodolibet ſpectantibus. Inſuper dederunt & conceſſerunt eidem Domino Camerario recipienti nomine quo ſupra, omnia jura

A & actiones & rationes utiles & directas, reales & perſonales atque mixtas in dictis rebus, ipſis competentia, & competitura, ut Dominus Papa & Eccleſia Romana, & illi, quibus ea dederint, vel habere mandaverint, poſſint & valeant inde agere, experiri & excipere contra omnes perſonas & loca, nullâ in ſe factâ reſervatione. Pro pre- B tio & nomine certi pretii ſexcentorum ſexaginta ſex Florenorum, & duarum partium unius Floreni auri.

Quod pretium confeſſi fuerunt, & recognoverunt in veritate, non ſpe numerationis vel receptionis futurae, ſe habuiſſe ac recepiſſe, & ſibi integre datum, traditum & ſolutum fuiſſe nomine Romanae Eccleſiae praelibatae: exce- C ptioni non habiti, non numerati ſeu ponderati & recepti dicti pretii ſive pecuniae quantitatis omnino & expreſſe renuntiantes: de quo ſe bene & integre pagatos & contentos vocaverunt, & tenuerunt, & ipſum Dominum Papam, ejuſque ſucceſſores & Romanam Eccleſiam inde penitus liberarunt. Et ſi plus valeret, certiorati de jure ipſorum, pro D remedio animarum ſuarum, parentumque ſuorum, & pro beneficiis eis à Romana Eccleſia praeſtitis, ſimpliciter & irrevocabiliter conceſſerunt & donaverunt eidem Eccleſiae Romanae. Promittentes per ſtipulationem ſolemnem eidem Domino Camerario recipienti & ſtipulanti nomine quo ſupra ad poenam dupli dictae rei venditae, obligando ſe principa- E liter & inſolidum, ſuoſque heredes, & bona eorum omnia & ſingula praeſentia & futura, quod ipſi venditores vel eorum ſucceſſores, vel alia perſona pro eis ſive ab eis ſubmiſſa, vel ab eis ſubmittenda perſona, de cetero non imbrigabunt, vel moleſtabunt modo aliquo ſive jure Dominum Papam & Eccleſiam Romanam, vel illos, cui vel quibus decreverint, vel mandaverint haberi de

ſupra-

ſupraſcripta re ac juribus venditis & traditis, vel aliqua eorum parte, ſeu ipſorum occaſione. Nec ipſam rem venditam vel aliquam ejus partem alicui perſonae ſingulari vel Univerſitati vendiderunt, ſive ceſſerunt aut donaverunt aliqua occaſione ſeu cauſa: ſed ab omni imbriganti perſona ſeu loco, eidem Domino Papae ejuſque ſucceſſoribus & Eccleſiae Romanae perpetuo defendent & disbrigabunt. Et actores & defenſores inde praedictae Eccleſiae erunt & exiſtent, ac ſemper ipſos Dominum Papam ejuſque ſucceſſores ac Romanam Eccleſiam facient potiorem in proprietate, & circa proprietatem dictae rei venditae & traditae, ac poſſeſſione eorum, vel quaſi, licitum ſit eis habere & tenere. Et ſi qua lis vel lites ſeu moleſtia ab aliquo vel aliquibus eidem Domino Papae & Romanae Eccleſiae moveretur aut moverentur, ipſas in ſe ſuſcipient & disbrigabunt propriis eorum expenſis. Renuntiando ex pacto inter eos appoſito neceſſitate denuntiandi vel notificandi, ſi aliquo tempore inde lis aliqua moveretur. Et omnia damna, expenſas, ac intereſſe, quae propter haec ſe dixerint incurriſſe, ſe integre refecturos promiſerunt, ſtando de iis omnibus ſimplici verbo Procuratoris ſive Oeconomi Romanae Eccleſiae ſine aliqua probatione. Pro quibus omnibus ſervandis & firmiter adimplendis & tenendis in perpetuum, obligaverunt iidem venditores nomine quo ſupra praefato Domino Camerario ſtipulanti & recipienti nomine Domini Papae & Romanae Eccleſiae, omnia & ſingula bona ſua, heredum & ſucceſſorum ſuorum mobilia & immobilia, praeſentia & futura, jura & actiones, ubicumque ſint vel fuerint conſtituta, ad poenam dupli rei venditae ſupradictae. Renuntiantes in iis omnibus exceptioni doli mali, & in factum actioni, conditioni indebiti ſine cauſa, beneficio reſtitutionis in integrum, omnique alterius actionis & juris Canonici & Civilis auxilio, per quod iidem venditores contra Romanam Eccleſiam poſſent in poſterum ſe tueri: & omni alii auxilio juris, quod contra hoc Inſtrumentum vel factum poſſet aliquatenus objici vel opponi, & ſpecialiter juri dicenti, generalem renuntiationem non valere.

Actum Reate in domibus, in quibus praefatus Dominus Camerarius morabatur, praeſentibus Domino Raynuccino de Murro, Domino Henrico de Labro Capellanis, Magiſtro Paulo de Reate Clerico Camerae Domini Papae, & Domino Thoma Milite, & Manfredo Domini Pandulfi de Labro, Petro Cimini de Reate, Magiſtro Benedicto de Sulmona, & Chriſtophoro Benedicti de Senis, teſtibus.

Item Anno, Indictione, Pontificatu, & locis praedictis, ejuſdem menſis Julii die VI. intrante, in praeſentia mei Notarii & teſtium ſubſcriptorum, Raynaldus Callararius, Ferranetius, & Ravaronus fratres, filii quondam Domini Ofreducii de Miranda Narnienſis Dioeceſis, & Pellinus filius quondam Johannis, nepos dicti Domini Ofreduccii de Miranda, conſtituti coram venerabili viro Magiſtro Nicolao de Trebis Domini Papae Camerario, ſua ſpontanea ac libera voluntate, non coacti, vel dolo inducti, quilibet eorum inſolidum recognoſcentes libere & expreſſe, quod progenitores eorum quondam Domini Caſtri Mirandae dictae Dioeceſis ipſum Caſtrum, cum juribus & pertinentiis ſuis &c. ut ſupra, uſque Pro pretio & nomine pretii ſexcentorum ſexaginta ſex Florenorum, & duarum partium unius Floreni auri. Quod pretium confeſſi fuerunt &c. ut ſupra uſque in finem. Et nihilominus dictus Pellinus, qui erat minor XXV. annis juravit corporaliter, tacto Libro, dictam venditionem, & omnia ſin-

ſingula ſupraſcripta rata & grata habere, & contra ea non venire quacumque occaſione, vel cauſa.

Actum Reate in domibus &c. ut ſupra: *praeſentibus Magiſtro Jacobo de Parma Clerico Camerae, Fratre Johanne Macario Mareſcalco familiae, Bartholomaeo Jacobi Romani, Johanne Baſilis de Urbe, ſervientibus Domini Papae, Johanne dicto de Spata, Domino Henrico Domini Raynerii, Domino Paulo Jacobi Makaragni, Domino Henrico Domini Pauli, Civibus Interamnenſibus, & Chriſtophoro Benedicti de Senis, teſtibus ad haec rogatis.*

Item Anno, Indictione, Pontificatu, & loco praedictis, ſupradicti menſis Julii die XIII. intrante, in praeſentia mei Notarii & teſtium ſubſcriptorum, Petrus Martucii Domini Simonis quondam de Miranda, curatorio nomine ipſius Martucii patris ſui, qui non eſt compos ſui, nec non & ſuo proprio, ac procuratorio nomine Simonetti fratris ſui, ut haec apparent per publica Inſtrumenta a me Notario ſubſcripto viſa diligenter & lecta, & Jacobus frater dicti Petri, filius praefati Martucii; conſtituti coram venerabili viro Magiſtro Nicolao de Trebis Domini Papae Camerario, ſua ſpontanea voluntate, non coacti nec dolo inducti, quilibet eorum inſolidum recognoſcentes libere & expreſſe, quod progenitores eorum &c. ut ſupra uſque in finem.

Actum Reate &c. ut ſupra, *praeſentibus venerabile Patre Andrea Epiſcopo, Dominis Ventura Raynerii, Bartholomaeo Bontempi Canonicis Reatinis,*

A *Domino Raynuccino de Murro Capellano, Johanne Macario Mareſcalco familiae Domini Papae, & Domino Lambertino Canonico Bononienſi, teſtibus ad haec rogatis.*

Et ego Jacobus Piſani de Viterbio, Apoſtolica auctoritate, *& nunc Camerae Domini Papae* Notarius, *praemiſſis interfui, & ea rogatus ſcribere,* B *fideliter ſcripſi, & in publicam formam redegi, meoque ſigno ſignavi.*

Neque tantùm Romae, atque in ditione Ponficia ejuſmodi Tabelliones *auctoritate Apoſtolica* creati, ſuo munere functi ſunt, ſed ubique etiam in Chriſtianorum Occidentalium Regnis, *etiam in Francia, vel Anglia, ſeu Hiſpania,* Inſtrumenta con- C ficiebant, ut fidem facit Guilielmus Durantis, Speculator appellatus, Tit. *de fide Inſtrumentorum:* cujus veritatis exempla multa ſuperſunt. Contra Notarii à Regibus, atque Imperatoribus conſtituti, ſi Venetias excipias, & per aliquot tempora Regnum Apuliae, atque Siciliae, in reliquis Italiae locis, atque in ipſa D Urbe, ac ditione Pontificia, tabulas contractuum conſcribebant. Ii appellati *Sacri Palatii*, ſive *Sacri Imperii Notarii*, aut *Notarii Domini Imperatoris, Notarii Palatini, Regalis Curiae Notarii, Imperialis Aulae Scriniarii, &c.* Chartas ab ipſis conſcriptas, decurrente Seculo XIII. in Pontificiis Urbibus en tibi exhibeo è toties memorato Regeſto Cencii Camerarii deſumtas.

Inſtrumentum venditionis Caſtri Puzae empti à Domino Fratre Thomaſio Domini Papae Camerario, tempore Domini Gregorii Papae IX. Anno 1236.

IN nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti. Amen. Anno Nativitatis ejuſdem Milleſimo Ducenteſimo Trigeſimo Sexto, Pontificatus Domini Gregorii Papae IX. Anno IX. Indictione IX. menſe Februario, die XXVII. In praeſentia Venerabilium Dominorum Dei gratiâ I. Sabinenſis Epiſcopi, & Johannis titulo Sanctae Praxedis Presbyteri Cardinalis, & ſubſcriptorum teſtium ad hoc ſpecialiter rogatorum, nec non & noſtrorum Raynaldi & Landi Scriniariorum, *Dominus Guido Johannis Guidonis de Papa, Civis Romanus, ſua bona voluntate vendidit, & per Dominum Creſcentium Domini Papae Subdiaconum & Capellanum, Sabiniaeque Rectorem, quem ad inveſtiendum Procuratorem irrevocabiliter conſtituit, inveſtiens tradidit, ceſſit, dedit, & conceſſit Domino Fratri Thomaſio Domini Papae Camerario, vice & nomine Domini Papae & Eccleſiae Romanae recipienti in perpetuum, nullo ſibi jure & juriſdictione in ſubſcriptis penitus reſervato: videlicet Caſtrum Puzae poſitum territorio Sabinienſi ad veram proprietatem, perpetuamque hereditatem cum omni jure, juriſdictione, diſtrictu, dominio, & honore, cum hominibus, & eorum ſervitiis, cum domibus, & caſalinis, montibus, collibus, vallibus, planiciis, terris, hortis, vineis, & canapinis, emtionibus, & quocumque modo acquiſitis, ſilvis, paſcuis, aquis, rivis, pratis, limitibus, & poſſeſſionibus omnibus cultis vel incultis, cum omnibus introitibus & exitibus ſuis, & cum omnibus pertinentiis, utilitatibus, uſibus & adjacentiis, & cum omnibus, quae habet in tota Sabinia, & ejus territorio: exceptis iis, quae habet in Caſtro Muczani, & jure, quod dicebat ſe habere in Molendino, quod fuit in alveo cujuſdam aquae, quae vocatur Laja. Hoc tamen expreſſe adjecto, quod ſi illud fuerit de Caſtro Puzae vel ejus territorio vel diſtrictu vel adjacentiis vel pertinentiis, emtionibus, ſeu acquiſitis factis a praedicto Domino Guidone, totum cedat Romanae Eccleſiae cum hac emtione, nullo ſibi jure in praedictis caſibus reſervato. Sin autem, ipſi Domino Guidoni, ſicut dictum eſt, reſervetur. Hanc autem venditionem, ceſſionem, & conceſſionem fecit idem Dominus Guido Domno Camerario praedicto, ut dictum eſt ſuperius, pro eo quod recepit ab eo pro pretio ſibi bene placabili, Mille & ducentas Libras bonorum & legalium provenienſium Senatus. De quibus ſe bene quietum & pagatum vocavit, exceptioni non numeratae & non ſolutae ſibi pecuniae omnimodo renuntiando. Et ſi plus valet, aut majoris pretii ſit, nomine Romanae Eccleſiae ſibi inter vivos donavit. Dedit etiam, ceſſit & conceſſit praefatus Civis Domino Camerario antedicto Domini Papae & Eccleſiae Romanae, ut dictum eſt, recipienti, omnia jura & actiones utiles & directas, tacitas & expreſſas, generales & ſpeciales, reales & perſonales, quae & quas habet, & ſibi competunt, vel competere poſſunt contra quamcumque perſonam in Caſtro Puzae praedicto & ejus territorio, pertinentiis, emtionibus & acquiſitis, ut ſicut ipſe Civis agere, excipere & petere potuit, ſic ipſa Romana Eccleſia agat, excipiat, petat, & faciat quidquid voluerit libere in perpetuum. Et ab hodierna die in antea poteſtatem*

teſtatem habeat Dominus Camerarius antedictus, Eccleſiae Romanae nomine, praeſatum Caſtrum cum ſuis pertinentiis ut dictum eſt, tenere, intrare, uti, perfrui, poſſidere, vendere, donare, permutare, locare, infeudare, & facere quidquid ſibi placuerit libere in perpetuum. Promittens Civis praenominatus Domno Camerario ſupradicto, Eccleſiae Romanae nomine, ut dictum eſt, recipienti, praeſatum Caſtrum cum omnibus ſupradictis, & jus & actiones, quae in ipſis habuit, ſe nulli alii dediſſe, vendidiſſe, donaſſe, ceſſiſſe, obligaſſe & conceſſiſſe, vel aliquem ex ipſis alicui contractum feciſſe. Quod ſi apparuerit, ſe contra feciſſe, & ipſa Romana Eccleſia vel illi, quibus Romana Eccleſia vendiderit, aut conceſſerit, in damna aliqua & expenſas devenerint, nomine principalis obligationis, & bonae fidejuſſionis ipſa damna omnia & expenſas praeſatus Civis reddere & reſtituere promiſit eiſdem. Pro quibus damnis & expenſis ſe & omnia bona ſua mobilia & immobilia, praeſentia & futura eidem Domno Camerario, dictus Civis ad praeſens propter hoc ſpecialiter obligavit, conſtituens, ſe praedicta omnia bona ſua & Eccleſiae Romanae nomine, quantum ad hoc, precario poſſidere. Et in iis omnibus & ſingulis ſupradictis renuntiavit praedictus Dominus Guido exceptioni, quam aliquo tempore dicere poſſet, ſe poſſeſſione ipſius Caſtri eſſe ſpoliatum, antequam ipſum cum ſuis pertinentiis vendidiſſet, & omni alii juris auxilio tam Canonici, quam Civilis, & beneficio ſibi nunc competenti, vel in poſterum competituro.

Dedit etiam & aſſignavit praenominatus Dominus Guido eidem Domino Camerario Inſtrumentum venditionis factae ſibi a Johanne Albinini de Carbio, & a Radulfucio Petri de Gualterio, de octava parte Caſtri praedicti, cum ſuis A *pertinentiis. In quo continentur duo alia Inſtrumenta conceſſionis, confirmationis, & refutationis factarum eidem Domino Guidoni a Somarono Gualterii de Carbio, & Garſilia uxore praeſati Albinini: & quoddam aliud Inſtrumentum venditionis factae ipſi Domino Guidoni a Raynaldo & Januario filiis Bonifacii de Carbio, de octo partibus una Caſtri prae-* B *nominati cum ſuo territorio & praedictis. Et Inſtrumentum aliud venditionis factae praedicto Domino Guidoni ab Angelo Petri Gottifredi de Carbio cum Raynaldo Bonifacii curatore ſuo, & cum Flormanna matre ſua, de octava parte totius Caſtri Puzae praedicti, cum ſuo territorio & omnibus ſupradictis. Et Inſtrumentum aliud conceſſionis & confir-* C *mationis factae ipſi Domino Guidoni a Tubo filio Bonifacii de Carbio de donatione & venditione ſibi facta de parte ſua Caſtri Puzae & ejus territorio a Raynaldo & Januario fratribus ſuis. Quae Inſtrumenta praedicta omnia confecta ſunt per* Chriſtianum Scriniarium de Sabinia. *Aſſignavit itaque dictus Dominus Guido Domino Camerario memorato Inſtrumentum renuntiationis ju-* D *re diviſionis & cambii, conceſſionis & confirmationis factae ſibi de Caſtro praedicto & ejus territorio a Jacobo Petri Octaviani pro ſe & Tedaldo fratre ſuo, & Odolina uxore quondam Petri Octaviani tutrice filiorum ſuorum, & filiorum ipſius Petri Octaviani Aegidii & Laurentii, & a Jacoba filia Petri Octa-* E *viani. Et quoddam aliud Iſtrumentum renuntiationis jure diviſionis & cambii, conceſſionis & confirmationis factae ipſi Domino Guidoni de Caſtro eodem, & ejuſdem territorio a Tedaldo, filio Petri Octaviani. Quae duo Inſtrumenta confecta ſunt per* Donadeum Aegidii Scriniarium de Malliano. *Et Inſtrumentum locationis & conceſſionis factae Domino Guidoni praedicto de duodecim partibus*

tibus

tibus una Caſtri Puzae praedicti, & ejus territorio a Toſto Archipresbytero Eprii & Vicedomini, cum conſenſu & voluntate ipſius Eccleſiae Canonicorum. Et Inſtrumentum aliud venditionis & conceſſionis factae ipſi Domino Guidoni de medietate unius petiae terrae, & quartae partis unius Canapinae, & quartae partis unius Caſalini poſiti in eodem Caſtro & ejus territorio, a Johanne Aliotti. Quae duo Inſtrumenta confecta ſunt per Petrum de Sancto Polo Scriniarium. *Et Inſtrumentum confirmationis & corroborationis factae a Jacoba filia Petri Octaviani, de compromiſſo facto in manibus Domini Jaquinti de Toſto à Domina Odolina matre ſua, & tutrice filiorum ſuorum, & filiorum quondam ipſius Petri Octaviani Aegidii, Petri Octaviani, & Laurentii, per* Raynerium Scriniarium *factum. Et aliud Inſtrumentum ſuper depoſitionibus teſtium per* Johannem Gropaldum Judicem & Scriniarium *confectum. Et Inſtrumentum inveſtimenti dati ipſi Domino Guidoni per Johannem Matthaei Brancatii de Stimilgiano, de parte Raynucii Franciſci, & portione Petri nepotis ſui, quam habebant in Caſtro Puzae praedicto & Vinea eorumdem. Quod Inſtrumentum confectum eſt per manus cujuſdam* Scriniarii de Sabinia. *Et quoddam aliud Inſtrumentum nomine tranſactionis & refutationis factae ipſi Domino Guidoni ſicut principali, & quibuſdam aliis ſuper tercentum octo Libris provenſium, confectum per Chriſtianum antedictum. Et Inſtrumentum aliud venditionis factae Domino Guidoni praedicto a Raynucio Franciſco & Petro nepote ſuo, de toto, quod habebant in Caſtro Puzae praedicto & ejus territorio, & de Podio ante ipſum Caſtrum, & Vinea eorundem, confectum per* Petrum Sabiniae Judicem ac Scriniarium. *Et quoddam aliud Inſtrumentum dationis, cambii, & ceſſionis factae Jacobo Petri Octaviani praefato & fratribus ſuis de tota Terra ſua poſita in tenimento Caſtri Puzae praedicti, per* Johannem Romanum Judicem & Scriniarium *confectum. Promittens Dominus Guido praenominatus, omnia alia Inſtrumenta, Privilegia, Chartas, & Literas ad Caſtrum Puzae praedictum, cum ſuis adjacentiis, emtionibus, acquiſitis, & omnibus ſupradictis pertinentes, ſi inveniri potuerint, quamcitius ea habuerit, Domini Papae Camerae aſſignare.*

Praeterea idem Dominus Guido fecit finem, quietationem, generalem renuntiationem, & pactum de non petendo Domno Camerario Domini Papae & Eccleſiae Romanae nomine, & venerabili Domno I. Dei gratiâ Sabinenſi Epiſcopo antedicto, pro univerſis & ſingulis Sabinenſibus recipienti in perpetuum; videlicet de omnibus juribus, actionibus utilibus, & directis, tacitis, vel expreſſis, generalibus & ſpecialibus, realibus & perſonalibus, petitionibus, quaeſtionibus, & exceptionibus ſibi competentibus contra Romanam Eccleſiam, & univerſos & ſingulos Sabinenſes pro poſſeſſionibus, emtionibus, acquiſitis, & omnibus aliis ſupradictis, privilegio vel privilegiis Senatoris vel Senatorum tam de damnis praedictis, & diffidationibus Sabinorum, quam de omnibus aliis impetratis quoquo modo, ſeu omnibus antedictis, vel etiam impetrandis. Quae ſi de cetero apparuerint, nullius valoris atque momenti conſiſtant, immo pro vacuis ſemper, caſſis & irritis habeantur. Et deinceps in antea tam Romana Eccleſia & illi, quibus Romana Eccleſia vendiderit vel conceſſerit, quàm & univerſi & ſinguli Sabinenſes, ſecuri, quieti, pacifici ſint & tranquilli, & ab omni lite, petitione & quaeſtione perpetuò remoti. Quod nec ab ipſo Domino Guidone, vel ab ejus heredibus & ſucceſſoribus,

bus, aut ab aliqua ab ipſis ſubmiſſa, vel ſubmittenda perſona movebitur eis moleſtia vel calumnia, ſeu aliqua controverſia de praemiſſis. Promiſit etiam Civis praenominatus Domnis Camerario nomine Domini Papae & Eccleſiae Romanae, & Epiſcopo Sabinenſi memoratis, pro univerſis & ſingulis Sabinenſibus recipientibus, jus & actiones quae contra Romanam Eccleſiam, & univerſos & ſingulos Sabinenſes, occaſione damnorum & expenſarum hactenus habuit ſe nulli dediſſe, donaſſe, vendidiſſe, ceſſiſſe, & conceſſiſſe, vel aliquem inde alicui contractum feciſſe. Quod ſi apparuerit, ſe contra feciſſe, & tam ipſa Romana Eccleſia, quàm & univerſi & ſinguli Sabinenſes in damna aliqua devenerint, & expenſas fecerint, ipſa damna omnia & expenſas tam Romanae Eccleſiae, quàm & univerſis & ſingulis Sabinenſibus nominatus Dominus Guido praefatis Domnis Epiſcopo & Camerario, ut dictum eſt, recipientibus reddere & reſtituere promiſit. Pro quibus damnis & expenſis omnibus ſe & omnia ſua bona mobilia & immobilia praeſentia & futura, antedictus Civis eiſdem Domnis Camerario Eccleſiae Romanae & Epiſcopo nomine Univerſitatis & ſingularitatis Sabinenſium recipientibus, propter hoc ſpecialiter obligavit; conſtituens ſe ipſa bona ſua omnia nomine Romanae Eccleſiae & Univerſitatis & ſingularitatis Sabinenſium, quantum ad hoc, precario poſſidere. Et ſicut eidem Domno Camerario nomine Romanae Eccleſiae recipienti pro dictis omnibus obſervandis memoratus Civis ſe principaliter obligavit, ſic & jam dicto Domno Epiſcopo Sabinenſi nomine illorum, quibus Romana Eccleſia Caſtrum Puzae conceſſerit & vendiderit cum praedictis, ad praedicta omnia & ſingula firmiter obſervanda ſe cum praedictis omnibus bonis ſuis ſpecialiter obligavit. Ad majorem autem omnium & ſingulorum praemiſſorum cautelam, tactis ſacroſanctis Dei Evangeliis idem Dominus Guido juravit, & nomine principalis obligationis & bonae fidejuſſionis pro ſe, ſuiſque heredibus & ſucceſſoribus per ſtipulationem legitimam promiſit praefato Domino Camerario vice & nomine Domini Papae & Eccleſiae Romanae & memorato Domino Epiſcopo nomine Univerſitatis & ſingularitatis omnium Sabinorum, & illorum, quibus ipſa Romana Eccleſia jam dictum Caſtrum Puzae vendiderit aut conceſſerit cum praedictis, recipientibus in perpetuum, hanc venditionem, conceſſionem, quietationem, & omnia & ſingula quaelibet ſupradicta, rata & firma habere, & contra non venire, ſed obſervare, & legitime ſuis expenſis de jure defendere ab omni perſona, ſi fuerit neceſſe, ſub poena dupli, omni cavillatione, fraude, & malo ingenio remotis. Solutâ verò poenâ, praeſens Inſtrumentum & omnia ſupradicta perpetuò nihilominus firma permaneant.

Actum Viterbii in Palatio Domini Raynerii Cardinalis, in quo Dominus Papa moratur, praeſentibus his teſtibus ad hoc ſpecialiter rogatis, ſcilicet Magiſtro Bartholomaeo Domini Papae Notario, *Magiſtro Roffrido de Benevento juris civilis Profeſſore, Domno Benedicto Presbytero Domini Papae Capellano, Magiſtro Petro de Pontecurvo Domini Papae Capellano, Magiſtro Palmerio Domini Papae Scriptore & ejus Camerae Clerico, Domno Guidone Johannis Cyrini de Urbe, Henrico Clerico Sanctae Mariae Transtiberim,* Petro Raynaldi Scriniario *Quintavallis, Berardo Angelerii, Raynerio Munaldi, Petro Mingardae, & Salvatico de Sabinia, teſtibus.*

Ego Raynaldus *Dei gratiâ* ſacri Romani Imperii Scriniarius, *habens poteſtatem dandi tutorem, curatorem, emancipandi, decretum interponendi, alimenta de-*

ta decernendi, & publicationes teſtium faciendi, quia iis interſui ſupradictis, de conſenſu partium hoc Inſtrumentum ſcripſi & complevi rogatus.

A

Et ego Landus Imperiali auctoritate Scriniarius, quia praedictis interſui ideo me ſubſcripſi.

Venditio facta per Guidonem Johannis Rolandi de Roccis & Caſtris Palliani & Serronis, Anno 1236.

IN nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti. Amen. Anno ejuſdem Incarnationis Milleſimo Ducenteſimo Trigeſimo Sexto, Pontificatus Domini Gregorii Papae IX. Anno IX. Indictione IX. Menſe Februario die VII. Hac quidem die Guido Johannis Rolandi Civis Anagniae, hac die praeſenti, ſua propria & ſpontanea voluntate vendidit & irrevocabiliter tradidit Domino Fratri Thomae Domini Papae Camerario, C procuratorio nomine pro Domino Gregorio Papa & ſuis ſucceſſoribus, ad opus & utilitatem Romanae Eccleſiae recipienti in perpetuum: videlicet omnia & ſingula, quae habet in Roccis & Caſtris Paliani & Serronis, cum domibus & caſalinis infra Roccas & Caſtra eadem ad ipſum & ſuos heredes & ſucceſſores pertinentibus, & cum omni jure, D juriſdictione, diſtrictu, dominio, & honore, & tam in Vaſſallis, quàm in terris, vineis, pratis, montibus, collibus, planiciis, paſcuis, ſilvis, aquis, & communitatibus univerſis, ſicut ipſi Guidoni & heredibus & ſucceſſoribus ſuis competunt vel pertinent pro diviſo vel indiviſo, tacite vel expreſſe E in praedictis Caſtris intus & extra, & per totum eorumdem Caſtrorum territorium vel diſtrictum. Et quicquid ipſe vel alia perſona pro ipſo de praedictis omnibus poſſidet, á praeſenti, nomine Domini Papae & Eccleſiae Romanae ſe poſſidere conſtituit. Et dedit atque conceſſit ipſi Domino Camerario pro Domino Papa & Eccleſia Romana liberam poteſtatem intrandi & accipiendi per ſe vel ſuum Procuratorem auctoritate propria poſſeſſionem omnium praedictorum, & habendi, tenendi, fruendi, permutandi, & poſſidendi ad opus & utilitatem Romanae Eccleſiae in perpetuum omnia ſupradicta. Necnon ceſſit & mandavit eidem Domino Camerario pro Domino Papa & Eccleſia Romana omnes actiones reales & perſonales, utiles & directas, tacitas & expreſſas, generales & ſpeciales eidem Guidoni vel ſuis heredibus & ſucceſſoribus aliquo tempore competentes vel competituras: ſalvo per omnia praenominato Guidoni & ſuis heredibus & ſucceſſoribus perpetuò, quod univerſas poſſeſſiones & omnia immobilia extra munitiones praedictorum Caſtrorum poſita, poſſeſſiones & redditus Vaſſallorum ſuorum, quos & quae hujus alienationis tempore in Caſtris habuerat memoratis, á Domino Papa & Eccleſia Romana in feudum de cetero teneat, & exinde ipſius Domini Papae & Romanae Eccleſiae Vaſſalli ſint perpetuo & fideles, & eis propter hoc ſpecialiter praeſtent homagium perſonale. Pro qua venditione & traditione recepit & habuit Guido praedictus á Domno Camerario ſuperius memorato, nomine Domini Papae & Eccleſiae Romanae ſolvente, centum & quadraginta Libras bonorum & legalium provenienſium Senatus. De quibus bene ſe quietum & pacatum vocavit, exceptioni non ſolutae & non numeratae ſibi pecuniae renuntiando. Et ſi praedicta plus valent pretio ſupradicto, totum à praeſenti eidem Domino Papae ad opus & utili-

tatem

tatem Romanae Eccleſiae dedit & conceſſit libere in perpetuum. Pro quibus omnibus obſervandis firmiter & plenarie adimplendis, omnia bona ſua mobilia & immobilia, praeſentia & futura eidem Domino Papae & Romanae Eccleſiae obligavit, & eadem propter hoc ſpecialiter ipſorum nomine ſe conſtituit poſſidere precario. Renuntiando in iis omnibus pro ſe & ſuis heredibus & ſucceſſoribus omni juris auxilio Canonici & Civilis, conſuetudini & ſtatuto, & omni exceptioni, actioni, defenſioni, & rei, quae contra hoc poſſent objici Inſtrumentum vel factum. Hanc autem venditionem, traditionem, & omnia ſupradicta, tactis ſacroſanctis Evangeliis juravit & promiſit Guido praedictus, rata & firma ſemper habere, & contra non venire in perpetuum per ſe ſuoſque heredes vel ſucceſſores, vel per aliquam ab eis ſubmiſſam vel ſubmittendam perſonam, modo aliquo, fraude vel ingenio ſeu praetextu alicujus exceptionis competenti ſibi nunc vel in poſterum competiturae. Et quod praedicta omnia alicui non vendidit nec donavit vel impignoravit, nec ceſſit vel conceſſit, nec aliquem inde alicui contractum fecit, vel in alium transtulit titulo alicujus alienationis. Sed ſi opus & neceſſe fuerit, legitime promiſit per juramentum omnia ſupradicta defendere ab omni perſona moleſtiam vel calumniam faciente. Si verò praedicta omnia ab ipſo Guidone, ſuiſque heredibus vel ſucceſſoribus non fuerint perpetuò obſervata, vel modo quolibet venient contra praemiſſa, praedictam pecuniam nomine poenae duplam eidem Domino Papae & ſuis ſucceſſoribus & Eccleſiae Romanae ſe ſoluturum ſolemni ſtipulatione promiſit; & poenâ ſolutâ hujus venditionis & traditionis contractus, & omnia ſupradicta in ſua nihilominus firmitate perſiſtant. Praeterea Guido praedictus dedit fidejuſſorem ducentarum Librarum provenienſium Senatus Dominum Guidonem de Collemedio, quod Rolandus frater ipſius Guidonis in ſupradictis omnibus conſentiet, cavebit, & refutabit. Qui Dominus Guido dictam fidejuſſionem ſuper ſe recepit, & promiſit ſub ipſa poena, quod Rolandus praedictus omnibus praemiſſis conſentiet, cavebit perpetuò, & refutabit, & renuntiabit omni juri, ſi quod haberet, quocumque modo, vel ſibi competeret in omnibus ſuperius memoratis. Inſuper Guido praedictus juravit Domino Papae & Romanae Eccleſiae perpetuò fidelitatem, & homagium perſonale.

Actum Anagniae in Palatio Sancti Angeli. Cujus rei teſtes rogati interfuerunt Domnus Stephanus Capellanus Domini Papae, Domnus Petrus Archipreſbyter Sancti Angeli, Dominus Philippus de Genna, Dominus Thomaſius Rogerius, Frater Raynaldus Caſtellanus Palliani, Albertus Domini Papae Curſor, Gualterius ejuſdem Domini Curſor.

Et Ego Landus Imperiali auctoritate Scriniarius *praedictis omnibus interfui, & de conſenſu utriuſque partis rogatus ſcripſi.*

Comitatus Ferreti, ſive *Sungovia*, provincia Germaniae eſt, Rheno & Alſatiae contermina. Neſcio an quiſquam antea monuerit, heredem illius Terrae ſcriptam fuiſſe Romanam Eccleſiam à *Ludovico Comite*, poſtremo illius domino ſine filiis vitâ functo. Tabulas ego proferam in eodem Cencii Regeſto nobis ſervatas, & ab *Aimone Sacri Romani Imperii Scriniario* exaratas.

Abſo-

Abſolutio Ludovici Comitis de Ferreto infirmi, Anno 1236.

A *IN nomine Domini. Anno Dominicae Nativitatis Milleſimo Ducenteſimo Trigeſimo Sexto, Indictione IX. menſe Auguſti, die XVIII. Pontificatus Domini Gregorii IX. Papae Anno X. Ego Lodoicus Comes de Ferreto, ſanus mente & infirmus corpore, coram Scriniario & ſubſcriptis teſtibus ad hoc a me rogatis, in manibus Fratris Gotifredi* B *& Fratris Raynaldi Poenitentiariorum Domini Papae, juro ſtare mandatis Domini Papae de omnibus excommunicationibus, quibus teneor adſtrictus, promittens ſatisfacere de omnibus ad mandatum Domini Papae.*

Actum Reate, juxta interpretationem Fratris Gotifredi praedicti de Lingua Theutonica in Latinam.

Et uterque Poenitentiarius praefatus poſt dictum juramentum abſolvit ipſum Lodoicum Comitem, dicens; Abſolvo te, auctoritate qua fungor, de mandato Domini Papae ſpeciali. *Teſtes ſunt Frater Bonenſegnia Domini Papae Mareſcalcus, Arnoldus de Luca Theutonicus, Balduinus Clericus Colonienſis, Gotifredus Canonicus Sancti Severini Colonienſis, & Johannes Clericus Bremenſis.*

Ego Aimo, *dictus Ypocras*, ſacri Romani Imperii Scriniarius, *& Judex ordinarius interfui, & rogatus ſcripſi.*

Teſtamentum Ludovici Comitis de Ferreto, Anno 1236.

C *IN nomine Domini. Anno Dominicae Nativitatis Milleſimo Ducenteſimo Trigeſimo Sexto, Indictione IX. menſe Auguſti, die XX. Pontificatus Domini Gregorii IX. Papae, Anno X. Ego Lodoicus Comes de Ferreto, abſolutus per Fratrem Gotefridum & Fratrem Raynaldum Domini Papae Poenitentiarios ab omnibus excommunicationibus, quibus tenebar* D *adſtrictus, ſanus quidem mente, infirmus autem corpore, nolens decedere inteſtatus, coram Scriniario & ſubſcriptis teſtibus ad hoc a me rogatis, nuncupativum facio Teſtamentum, quod ſine ſcriptis dicitur jure civili. In quo conſtituo mihi heredem Eccleſiam Romanam in omnibus bonis meis mobilibus & immobilibus, mihi de jure ſpectantibus, a quibuſcumque detineantur, tam in Ca-* E *ſtris, Villis, Hominibus, & Vaſſallis, quàm in rebus aliis, ſalvis duabus Villis, ſcilicet Aghentale & Durlenſtorph, cum omnibus pertinentiis ſuis in Baſilienſi Dioeceſi: quas duas Villas legavi uxori meae. Inſuper volo & ſtatuo, quod omnia damna illata per me, vel meam auctoritatem, reſtituantur de bonis meis, juxta mandatum Domini Papae, & juſte conquerentibus ſatisfiat: & de reſiduis mittantur bellatores in ſubſidium Terrae Sanctae juxta mandatum Domini Papae. Et hoc eſt ultimum Teſtamentum meum, quod volo firmum & illibatum perpetuò permanere.*

Actum Reate, ſecundùm interpretationem Fratris Gotefridi praedicti de Lingua Theutonica in Latinam. Teſtes ſunt Frater Gerardus Poenitentiarius & Capellanus, Frater Gutefridus, & Frater Raynaldus Poenitentiarii, Frater Albertus de Militia Templi Supercocus, Garofolus Cocus Domini Papae, Henricus Medicus, & Gotifridus Clericus praedicti Fratris Gotefridi.

Ego Aymo, *dictus Ypocras*, ſacri Romani Imperii Scriniarius, *& Judex ordinarius interfui, & rogatus ſcripſi.*

Lite-

Literae Gregorii Papae IX. praecipientis, ut Teſtamentum Ludovici Comitis de Ferreto, quoad ſatisfactionem damnorum, exſequutioni mandetur, Anno 1237.

A *GRegorius Epiſcopus, ſervus ſervorum Dei, venerabilibus fratribus Conſtantienſi & Lauſanenſi Epiſcopis ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Quum bonae memoriae Lodoicus Comes de Ferreto ad Sedem Apoſtolicam acceſſiſſet, invadente ipſum aegritudine, qua deceſſit, ei ab omnibus excommunicationibus, quibus tenebatur adſtrictus, per* B *dilectos filios Gotifredum & Rainaldum Poenitentiarios noſtros fecerimus abſolutionis beneficium impertiri; idemque licèt infirmus corpore, mente tamen ſanus, Romanam Eccleſiam* (*) *in omnibus bonis ſuis mobilibus & immobilibus, a quibuſcumque detineantur, exceptis duabus Villis, videlicet Aghentale & Durlentorph, cum pertinentiis ſuis, ſitis in Baſilienſi Dioeceſi, quas legavit uxori ſuae,* C *mandans, ut de bonis ſuis juxta mandatum noſtrum jure conquerentibus ſatiſfiat, & de reſiduo mittantur bellatores in ſubſidium Terrae Sanctae, pro ut in publico Inſtrumento inde confecto plenius continetur: Quum igitur nihil magis hominibus debeatur, quàm ut eorum ſatiſfiat ultimae voluntati, maxime quam pietas comitatur, Fraternitati veſtrae per Apoſtolica ſcripta mandamus, quatinus Teſtamentum ipſum, quoad ſatisfactionem damnorum, exſequutioni mandantes, contradictores per cenſuram Eccleſiaſticam appellatione poſtpoſita compellatis, & quae reſidua fuerint, pro ſubſidio Terrae praedictae nobis per literas veſtras fideliter intimetis.*

Datum Viterbii, XVI. Kalendas Julii, Pontificatus noſtri Anno XI.

In Chartis hactenus editis habes *Sacri Romani Imperii Scriniarios* earumdem Scriptores. Duos alteros *Sacri Palatii*, & *Imperiali auctoritate* Notarios ſubſequens Charta tibi oſtendet.

Inſtrumentum, qualiter in Caſtro Pennae Sancti Johannis Firmanae Dioeceſis in Marchia Anconitana debet eſſe Rocca ſeu munitio pro Eccleſia Romana de voluntate ſpontanea Nobilium & peditum ipſius Caſtri, Anno 1252.

D ,, IN Dei nomine. Amen. Anno
,, Domini Milleſimo Ducenteſimo
,, Quinquageſimo Secundo, X. Indi-
,, ctione, die Jovis VIII. intrante
,, Auguſto, apud Montem Pennae
,, Sancti Johannis, tempore Domini
,, Innocentii Papae IV. praeſentibus
,, Donno Johanne de Sancto Grego-
,, rio, Donno Johanne de Sancto Lau-
,, rentio, Breto qui dicitur Pleba-
,, nus, Donno Companono de San-
,, cto Bartholomaeo, Ranaldo Alber-
,, ti, Magiſtro Georgio de Eſio, Ma-
,, giſtro Adalanimo de Cingulo, Ni-
,, cola Mareſcalco de Serzana, Bal-
,, doino Salatinello, Servodeo de Ve-
,, zano, & aliis pluribus teſtibus ad
,, haec vocatis & rogatis. Ibidem con-
,, gregatis univerſis Hominibus Pen-
,, nae Sancti Johannis, Nobilibus &
,, aliis

(*) *ſupple:* heredem reliquerit &c.

„ aliis in publico Parlamento, more
„ ſolito congregato, & univerſaliter
„ ibidem exiſtentibus, Donnus Wal-
„ terus Lunenſis Archidiaconus, Do-
„ mini Papae Capellanus, Anconita-
„ nae Marchiae Rector, vice & no-
„ mine ejuſdem Domini Papae & Ro-
„ manae Eccleſiae dixit, propoſuit, &
„ petiit, quod Arx, Girone, & Mu-
„ nitio cum iis, quae ad ipſam mu-
„ nitionem ſpectant, concederent ſi-
„ bi, & in ejus corporalem poſſeſ-
„ ſionem inducerent vice & nomine
„ Romanae Eccleſiae & Domini Pa-
„ pae: quia Dominus Papa volebat
„ Arcem & munitionem ipſam ad
„ manus ſuas pro Eccleſia Romana
„ retinere, & maxime quum id te-
„ nerentur facere homines ſupradi-
„ cti ex debito juramenti, ab eo-
„ rum Syndico vice omnium prae-
„ ſtiti eo tempore, quo idem Domi-
„ nus Rector eis munus abſolutionis
„ impenderat à ſententia excommu-
„ nicationis in eos prolata, pro eo
„ quod rebelles exſtiterant ipſi Ec-
„ cleſiae Romanae, & eidem Domi-
„ no Rectori, & ejus mandatis pa-
„ rere contemſerant, & à bannis &
„ poenis, quibus tenebantur praedi-
„ cta occaſione vel alia, eos abſol-
„ verat. Et utrum velint praemiſſa
„ facere ſibi reſponderent, & quili-
„ bet eorum poteſtatem haberet ſu-
„ per iis reſpondere, & dicere velle
„ ſuum. In qua concione ſeu Parla-
„ mento Nobilis vir Monalducius Do-
„ mini Paganelli, olim unus ex Do-
„ minis dicti Caſtri ſeu Pennae, pro
„ ſe & aliis Nobilibus ejus conſor-
„ tibus, quondam Dominis dictae
„ munitionis & Caſtri, ibidem ad-
„ ſtantibus, ſurrexit, & inter alia
„ concionando dixit: quod placebat
„ ei & univerſis Nobilibus ſuis con-
„ ſortibus, quod praemiſſa munitio

A „ & Caſtrum cum ſuis pertinentiis
„ de cetero in perpetuum teneretur,
„ haberetur, & cuſtodiretur à Nun-
„ tiis Romanae Eccleſiae, & per i-
„ pſam magis quàm per aliquem a-
„ lium Dominum, perſonam, vel U-
„ niverſitatem: ſupplicando eidem Re-
„ ctori, quod Dominus Papa & ipſe
„ erga ſe & ſuos conſortes miſeri-
B „ corditer ſe haberent, & provide-
„ rent eiſdem de praemiſſis. Et in
„ iis ſuae gratiae ſe ſupponunt.
„ In eodem etiam Parlamento ſur-
„ rexit Magiſter Jacobus Munaldi No-
„ tarius, & nomine ſuo, & omnium
„ Maſſariorum, ſeu Popularium Ca-
„ ſtri & loci praedicti, concionando
„ dixit: quod placebat ſibi & uni-
C „ verſis Maſſariis & Popularibus &
„ Hominibus ejuſdem Caſtri & lo-
„ ci, quod dicta munitio, Caſtrum,
„ & locus eſſet perpetuo Romanae
„ Eccleſiae, & pro ipſa cuſtodire-
„ tur, poſſideretur, & haberetur.
„ Et quod praedictae munitionis, &
„ loci corporalis poſſeſſio ab eodem
„ Domino Rectore pro Eccleſia Ro-
D „ mana apprehenderetur & teneretur.
„ Concedendo & transferendo in eum-
„ dem Dominum Rectorem pro Ec-
„ cleſia Romana omne jus & actio-
„ nem, quam & quod ipſe, & Maſ-
„ ſarii, & Homines praedicti loci
„ haberent, vel habere poſſint in Ca-
„ ſtro & munitione praedicta. Poſt-
„ modum propoſito ab eodem Recto-
E „ re utrum placerent omnibus de con-
„ cione & Parlamento ea, quae pro-
„ poſita erant, reſponſa & conceſſa per
„ praedictos Monalducium & Magi-
„ ſtrum Jacobum, an vellet aliquis eo-
„ rum contradicere, omnibus de Par-
„ lamento, nemine contradicente, pla-
„ cuerunt praedicta, & ea approba-
„ verunt, & promiſerunt, ſe in ſer-
„ vitio, devotione & fidelitate Ro-
„ manae

„ manae Eccleſiae pro ſe & ſuis he„ redibus perpetuò permanſuros, & „ daturos in poſterum operam & ſtu„ dium bona fide pro poſſe, quod „ dicta munitio & locus ad honorem „ & utilitatem Romanae Eccleſiae „ perpetuò teneretur, & cuſtodiatur; „ & volentibus contrafacere ſe pro „ viribus opponent, & contrarii e„ runt. In qua munitione, Podio, „ & Caſtro tam per dictos conciona„ tores, quàm per approbationem & „ confirmationem omnium de con„ cione praedicta, data eſt communi „ conſenſu omnium libera licentia & „ poteſtas praedicto Domino Rectori, „ recipienti vice & nomine Roma„ nae Eccleſiae & Domini Papae, „ aedificandi & conſtruendi munitio„ nes ſeu fortilitias, cuſtodes in eo„ dem loco apponendi, & omnia fa„ cere de ipſo loco, quae placuerint „ Romanae Eccleſiae & Domino Pa„ pae, & ſuis ſucceſſoribus in per„ petuum. Contra quae vel aliquod „ praedictorum promiſerunt & con„ venerunt ſolemni ſtipulatione eidem „ Domino Rectori contra non face„ re vel venire. E converſo praedi„ ctus Dominus Rector vice & no„ mine Romanae Eccleſiae convenit „ & promiſit, praedictam munitio„ nem, fortilitium, & Caſtrum ad „ manus, demanium, & Cameram „ Romanae Eccleſiae ſemper retine„ re & cuſtodire pro ipſa Eccleſia, „ & facere cuſtodiri ad utilitatem & „ honorem Romanae Eccleſiae, & „ pro conſervatione & ſecuritate & „ defenſione & utilitate perſonarum „ & rerum olim Dominorum & Ho„ minum omnium dicti Loci & eo„ rum heredum. Et ipſam munitio„ nem & Caſtrum non ſubmittere, „ dare, alienare, vel concedere ali„ cui alteri perſonae vel Univerſitati „ aut Loco, ſed ſemper ad manus „ Romanae Eccleſiae retinere, con„ ſervare, & cuſtodire, ut dictum „ eſt: concedendo eiſdem Homini„ bus, quod de cetero poſſint Com„ munantiam conſtituere, & conſti„ tutam inter eos retinere, & quod „ de cetero in Communantia ſint & „ perſeverent, & habeant jus & appro„ batas conſuetudines, quas habent „ communiter aliae Communantiae, „ quae ſunt in Anconitana Marchia.

„ Actum in Eccleſia Sancti Johan„ nis dicti loci Firmanae Dioeceſis.

„ Ego *Johannes de Brixia*, *ſacri Pa„ latii Notarius*, iis omnibus inter„ fui, & rogatus ſcripſi & publicavi.

„ Et ego *Bernus Vicentinus*, *Impe„ riali auctoritate Notarius*, omnibus „ ſupradictis interfui, & in teſtimo„ nium hujus rei rogatus me ſubſcri„ pſi, & hanc ſcripturam publicavi.

Argumento huic finem faciant Regulae Seculo Chriſti XIII. praeſcriptae à Romano Pontifice Notariis Cancellariae ſuae, Bullarum Pontificiarum Scriptoribus. Eas etiam mihi ſuppeditavit toties laudatus Codex MStus Cencii Camerarii.

Inſti-

Inſtitutio Cancellariae Romanae ſuper petitionibus dandis & recipiendis, circiter Annum 1220.

A *IN nomine Dei aeterni & Salvatoris Jeſu Chriſti. Amen. Nullus omnino Notarius petitiones recipiat, niſi quae fuerint in communi datâ receptae, vel quas Dominus Papa tradiderit, aut aliquis Cardinalium: Capellanus quoque vel Camerarius (ſed neuter ſine mandato Domini Papae) ita ut quum Notarius regerit illas, dicat, quis eas ſibi recipiendas mandavit.*

B *Item nullus Notarius, Bullator, Breviator, aut Scriptor petitiones aliquas promovendas aſſumat, niſi proprias, aut conſanguineorum ſuorum, vel ſpecialium amicorum; quas tamen non alii quàm Domino Papae offerat admittendas: ſed officio ſuo ſit unuſquiſque contentus. Quicumque verò praedictorum deprehenſus fuerit contra feciſſe, officii ſui amiſſionem incurrat.*

C *Nullus petitiones ſublimium perſonarum, ut Regum, Ducum, Marchionum, Comitum, vel Baronum, Achiepiſcoporum, Epiſcoporum, Abbatum, Decanorum, Archidiaconorum, aut hujuſmodi perſonarum, quae proprium conſueverunt habere ſigillum, exibeat in datâ communi, niſi Literas eorum propter hoc ſigillatas oſtendat. Caveat tamen ſibi, ne proferat falſas Literas: quia deprehenſus poenam falſarii non evadet. Petitiones autem humilium & maxime miſerabilium perſonarum, libere porrigat & licenter, dummodo multitudinem effraenatam evitet. Omnes tamen petitiones, quas promovendas ſuſcepit, ſimul & ſemel exhibeat ſcriptas in una charta, vel etiam in diverſis conſutis, ut unus Notarius ſemper habeat omnes petitiones ejuſdem.*

D *Repudiatas autem non praeſumat ulterius promovere, niſi apud Dominum Papam, primo & ſecundo & tertio ſupplicando, poſſit gratiam invenire.*

E *Item nemo per alium petitiones offerat vel procuret, nec quiſquam petitiones alterius offerendas vel promovendas aſſumat. Sed quilibet hoc faciat per ſe ipſum, niſi fortè ſit ſublimis perſona, quae per certum & idoneum Nuntium id decenter & honeſte procuret. Liberum tamen ſit cuilibet, proprium, ſi neceſſe fuerit, interceſſorem habere, maxime Cardinalem. Quum autem notas correctas acceperit, ſine dilatione faciat eas ſcribi, & ſcriptas bullari: & poſtquam bullatas acceperit, non faciat longam moram, ſed expeditus ad propria revertatur. Quicumque verò praeſumſerit contra venire, careat non ſolùm impetratis, verùm etiam impetrandis, & aliàs ſecundùm arbitrium Summi Pontificis puniatur.*

Ne quis autem ex ignorantia occaſionem accipiat in peccatis, ſemper in communi receptâ legatur hoc Scriptum, & ſint praeſentes Notarii, Scriptores, & Bullatores, ut ad deprehendendam fraudem diligenter notent perſonas, & deprehenſas in fraude detegant & oſtendant, ſi provium volunt periculum evitare.

Ad haec ſi pro juſtitia, vel ſpirituali negotio promovendis fiat pactio vel certa promiſſio, dans & recipiens ab officio & beneficio ſuſpendatur, ſi Clericus fuerit, & offerens inſuper careat impetratis: Laicus verò excommunicetur, & de Curia Literis impetratis privatus nihilominus repellatur.

DE HOMINIBUS
LIBERIS,
ET ARIMANNIS.
DISSERTATIO
TERTIADECIMA.

DISSERTATIO TERTIADECIMA.

DUplex olim, & praecipue apud Hebraeos, Romanos, & Graecos, fuit hominum conditio, nempe *Liberorum*, atque *Servorum;* eaque celebratiſſima fuit, & nunc etiam cuicumque in antiquorum Libris aliquantiſper verſato notiſſima. Tritum hoc argumentum inſalutatum profectò dimiſiſſem, niſi mecum ipſe recogitaſſem, ideo enixius à multis aliqua heic à me peti, quod ipſorum *Servorum* uſus per Italiam, immo per omnem fere Europam, paene exoleverit atque defecerit, ita ut non pauci nomen quidem illorum familiare apud veteres norint, rem autem minime teneant. Praeterea ad barbaricorum temporum mores, quos illuſtrandos aliqua ex parte ſuſcepi, pertinere nemo non intelligat duplicis hujus conditionis levem ſaltem notitiam, quum non minus apud Gothos, Langobardos, Francos, & Germanos, quàm antea apud Romanos, frequentiſſimi fuerint *Servi*, & quid foret, quidve ſerreis quoque Seculis ageret id hominum genus, perſpectum habere, iſtius etiam eruditionis amatoribus conducat. Itaque *Liberi homines* ii olim erant, qui nulli Domino, praeterquam Regi, ex inſtitutione gentium, obnoxii ſubjective erant: nam A quod filii ſub patria poteſtate forent, feminae verò *in mundio*, ſive ſub poteſtate viri alicujus, aut ſacri Palatii, nihil propterea Libertatis nativae iis deperibat. Quale diſcrimen Langobardi ac Franci veteres agnoverint inter *Nobiles*, & *Plebem*, nondum animadverti; nam appellatio iſta longè ſerius enata eſt. Quod B tamen à vero minime abhorrere mihi videtur, olim quicumque Liber naſcebatur, Nobilitatis etiam particeps quodammodo cenſebatur. Potentia & opes erant illae revera, quae unum ſupra alterum efferebant; publica quoque Munera Nobilitatem, uti & noſtris temporibus, augebant. Liberorum autem hominum coetus in duo C genera dividebatur, videlicet *Ingenuorum*, qui à nativitate Liberi fuere, & *Libertorum*, quibus poſt Servitutem Libertas à Domino concedebatur. Primi ordinis homines quamdam Nobilitatis praerogativam praeferebant; ſecus verò ſecundi, niſi quod procedente tempore eorum nepotes, ſublatâ tandem Servitutis memoriâ, inter Nobiles locum ſibi conquirere D potuerunt, quamquam Theganus de Geſtis Ludovici Pii Cap. 44. ſcripſerit: *Fecit te Liberum non Nobilem: quod impoſſibile eſt poſt Libertatem*. Sed haec dicta ſunt de Ebone Remenſi Epiſcopo, qui Liber factus, non natus, generis Nobilitatem ſibi tribuere nequibat. Hoc tamen decus Libertorum

bertorum poſteris minime negatum puto. In Concilio Aquiſgranenſi Anni DCCCXVI. Cap. 119. improbatur conſuetudo deligendi tantùm *Servos* ad ſacrum miniſterium, atque edicitur, ut *nullus Prælatorum, ſecluſis Nobilibus, viles tantùm in ſua Congregatione admittat perſonas*. En ut *Nobiles* opponantur *Servis*; ac propterea qui Liberi & Ingenui erant, Nobiles quodammodo reputati videntur. Fuere tamen Populi, apud quos triplex hominum ordo fuit. Haec de Saxonibus habet Nithardus Lib. 4. *Gens Saxonum omnis in tribus ordinibus diviſa conſiſtit. Sunt enim inter illos Edelengi, ſunt qui Frilingi, ſunt qui Laſſi illorum Linguâ dicuntur. Latinâ verò Linguâ hoc ſunt Nobiles, Ingenui, & Serviles*. Sententia fuit Camilli Peregrinii viri doctiſſimi in Praefat. ad Hiſt. Anonymi Salernitani pag. 284. Tomi II. Rer. Italicar. *Langobardum* in Italia neminem fuiſſe, qui *Nobilis* non eſſet. *Vir Langobardus*, inquit ille, *ideoque Nobilis*. Quam opinionem his verbis confirmare pergit: *Langobardi omnes ſordidis ab artibus ſemper abſtinuere, dum rebus potiti ſunt proſperis, ac primaevâ in dignitate permanſere; nulluſque in tota gente habebatur, qui Sublimis & Illuſtris, hoc eſt Patritius, non cenſeretur*. In eamdem ſententiam conceſſit & Coſmus de Arena in Serie Ducum Tuſciae pag. 24. Verùm haec intentius perpendens, vereor ut ſolidis fundamentis hujuſmodi ſententia nitatur. Quis enim certum fecit Peregrinium; nullam ſordidam Artem à Langobardis electam fuiſſe? Erant *Ancillae* Langobardae, uti ex Lege 194. Rotharis deduxiſſe me puto in Notis ad eamdem Legem. Cur non & *Servi* fuerint ex eadem gente? Hos certe è Nobilium coetu excluſos, immo vilis & abjectae conditionis fuiſſe novimus. Quare tutius fuerit opinari, inter ipſos Langobardos triplici illi hominum ordini locum fuiſſe, ſcilicet *Nobilibus Liberis*, ſive *Ingenuis*, & *Servis*. Et ex ipſis Ingenuis, uti infra ac alibi oſtendam, multi paupertate torquebantur, ac terris excolendis operam dabant. Praeterea audi Paullum Diaconum de Geſt. Langobardor. Lib. 5. Cap. 36. *Brexiana Civitas magnam ſemper Nobilium Langobardorum multitudinem habuit*. Si Langobardus quiſque Nobilium albo inſcriptus fuit, nihil erat, cur Paullus addidiſſet *Nobilium*. Addidit hoc, ut Proceres unos indicaret, quos *Milites* ſequens aetas appellavit. Infra in Diſſertat. XVIII. *de Republica* animadvertam, literas olim datas fuiſſe *Clero, Nobilibus* & *Plebi Civitatum*. Viden, ut *Plebs* ab Ordine *Nobilium* ſecernatur, quanquam hanc Plebem, ſeu Populum Liberi tantùm homines, Servis excluſis, conſtituerent?

Dixi, *Liberos* homines ſui juris fuiſſe. Si tamen fides eruditiſſimo Du-Cangio ad vocem *Liberi* in Gloſſario Latino, *Liberi homines ſub patrocinio alicujus eſſe debebant, nec omnino ſui juris erant*. Hanc in rem adfert ille verba diviſionis Imperii Caroli M. Cap. 8. videlicet: *Praecipimus, ut quemlibet Liberum hominem, qui dominum ſuum contra voluntatem ejus dimiſerit, & de uno Regno in aliud profectus fuerit, neque ipſe Rex ſuſcipiat, neque hominibus ſuis conſentiat, ut talem hominem recipiant &c. Hoc non ſolùm de Liberis, ſed etiam de Servis fugitivis ſtatuimus obſervandum, ut nulla diſcordiis relinquatur occaſio*. Me ſibi in hujuſmodi ſententia minime conſentientem vir doctiſſimus habebit. Nihil aliud mihi ſignificare videtur Carolus Magnus, niſi mentis

tis ſuae eſſe, ut quando Imperium ſuum in tria Regna partitus fuerat, diviſeratque tribus ſuis Filiis, nulli hominum Liberorum liceat *contra voluntatem Domini ſui*, extra Regnum proficiſci, atque alibi ſedem ſuam figere: hinc enim diſcordiae inter Reges ſuboriri poterant. Ita in Lege 177. Rotharis, *Libero homini* liceat *migrare quò voluerit*, attamen *intra dominium Regni noſtri*. Neque cum iſto Cap. 8. miſcendum Caput decimum, ubi legitur: *Unuſquiſque Liber homo poſt mortem Domini ſui licentiam habeat ſe commendandi inter* (*ſive* intra) *haec tria Regna ad quemcumque voluerit. Similiter & ille, qui nondum alicui commendatus eſt*. Idem etiam habetur Cap. 9. diviſionis Imperii factae à Ludovico Pio apud Baluzium Tom. I. pag. 576. Capitularium. At minime ex his inferendum, omnes olim Liberos homines Vaſſallos fuiſſe, & non ſui juris; ſed id tantùm de iis dicendum, qui famulitio alicujus ſe ſe ſponte tradentes, fidem ſuam Seniori alicui obligabant. Et ſane qui *Commendati* in antiquis Chartis appellantur, ii plerumque intelligendi Liberi homines, qui aliquem ſibi in *Patronum* ſive *Seniorem* acceperant, atque illius ſe ſe patrocinio commendarant, eorum nempe Vaſſalli & fideles effecti: qui & ipſi propterea non deſinebant eſſe Nobiles homines, ac Libertatis praerogativâ frui. Saepe etiam *Arimanni* ſive *Herimanni* in veterum Chartis occurrunt. Quodnam hominum genus hi fuerint, ſi quiſquam percontetur, Bignonium audiat in Notis ad Marculfi Formulas Lib. 2. Cap. 18., ubi cum Franciſco Pithoeo pro *Arma* legendum cenſet *Arimania*, haec ſcribentem: *Arimania ergo heic pro Familia uſurpatur. Sane eo nomine Servorum, ſeu Colonorum ſpeciem ſignificari manifeſtum eſt multis ex Inſtrumentis*. Quod *Arimannia* pro *Familia* interdum uſurpata fuerit, conſentio & ego. Verùm *Arimannos* fuiſſe *Servos*, ſeu *Colonos*, hoc pernego; manifeſtumque brevi erit, virum doctiſſimum heic à ſcopo aberraſſe, neque Inſtrumenta ab eo producta quidquam conferre ad ejuſmodi opinionem ſtatuendam. Itaque ajo, Liberis hominibus accenſendos eſſe *Arimannos*: eoque nomine donatos fuiſſe Ingenuos, quos Gallia vocabulo alio *Francos*, appellare conſuevit. Num verò Liberi quique *Arimanni* fuerint nuncupati, an ii tantùm, qui ruſticum praedium excolebant, aut Beneficia à Principe receperant: id quidem inveſtigandum nunc ſumo, ſed in re adhuc mihi obſcura nihil decernere audebo.

Sunt qui a Graeco Ἄρης nomen hoc deducunt, quaſi ſignificet *Martialem* ſive *militarem* virum. Sed hanc Etymologiam inter nugas referendam, mecum quiſque fatebitur, quum conſtet, veteres Germanos, apud quos haec vox nata, nullam Graecis literis operam dediſſe. Eccardo in Notis ad Leg. Salic. *Herimanni* dicuntur *Herbmenner*, *qui bona hereditaria poſſident*, *domini minores*. Johannes Gerardus Voſſius Lib. 2. Cap. 2. de Vitiis Sermonis deducit hanc vocem à Saxonico *Heer & Mann*, quaſi ſignificet Virum *clientem Domini*, hoc eſt obnoxium domino, ob praedium ab eo acceptum titulo beneficii. Aventinus verò & Goldaſtus originem ejus derivant ab *Here* & *Mann* Germanicis vocibus, ut ſit *Vir exercituum*, *Homo militaris*. Nulla iſtarum interpretationum à vero abhorret, idque ex Arimannorum conditione infra palam fiet. Sed quando hariolari heic aliis licuit, liceat & mihi. Itaque

taque peto, cur non & ab *Ehre* & *Mann* deduci vox iſta poſſit? Eſt autem *Ehre* Teutonicis *Honor*, ita ut eo nomine donentur Homines Liberi, Honorati, illuſtres, ſive non vilis conditionis. Certum quippe eſt, eos Liberorum hominum albo fuiſſe inſcriptos, neque cenſendos abjectae fortunae, ut quidam ſuſpicati ſunt, qui eos paene in infimam Servorum ſortem conjecere. Liberi, inquam, fuere, immo quodam Nobilitatis gradu ornati, Militiae quoque addicti, & denique ex iis non pauci aut Regis, aut alterius Senioris Vaſſalli, quoties ab eo in beneficium fundum quempiam accipiebant. In Lege II. Rachiſii Langobardorum Regis, part. II. Tomi I. pag. 86. Rer. Italicar. cautum eſt, ne *cujuſcumque ſervus Arimannam ducat uxorem*. Antea Rotharis in Lege 222. idem ſtatuerat, poſtremo ſupplicio talia audentibus propoſito. *Si Servus* (inquit) *Liberam mulierem, aut puellam auſus fuerit ſibi conjugio ſociare, animae ſuae incurrat periculum*. Rigorem hujus Legis temperavit Liutprandus Lege 6. Lib. 4. Attamen aſpere habebatur, quicumque Servus tale facinus audebat. Ex his ergo habemus, *Arimannas* Liberas fuiſſe feminas; quam in rem etiam legenda ſunt Ludovici Pii Auguſti verba in Diplomate conceſſo Monaſterio Veronenſi Sancti Zenonis apud Ughellium in Catalog. Epiſcopor. Veronenſium. *Etiam*, inquit ille, *placuit noſtrae ſerenitati de Famulis ejuſdem Monaſterii definitiones facere, videlicet feminis Liberis, quas Itali Herimannas vocant, quae ſe famulis ipſius Eccleſiae & Monaſterii copulaverint &c. ſecundùm praedeceſſorum ſtatuta Imperatorum, & per hujus noſtri praecepti auctoritatem, ſupradictum ſanctum locum inviolabiliter poſſideat*. Nempe conſtituerat Liutprandus, feminam Liberam nubentem Servo, dum ejus conſanguinei intra annum de crimine hoc vindictam nullam ſumerent, fieri *Ancillam Palatii*. Heic autem decernitur, mulieres Liberas nubentes Servis Monaſterii Veronenſis futuras eſſe ejuſdem Monaſterii Ancillas. Vide Legem 75. Lotharii I. Apud Campium Tom. I. Hiſtor. Eccleſ. Placentin. pag. 457. Ludovicus II. Auguſtus Sofredo Epiſcopo largitur *Giſebergam nativitate Liberam, ſed pro conjunctione, qua ſe Iſembaldo Servo noſtro conjunxit, ad partem noſtram legaliter & per judicium publicum poſt acquiſitam*: ideſt Palatio, ſeu Regi ſub ſervili conditione adjudicatam. Sunt & alia ejuſmodi Privilegii exempla apud Ughellium in Archiepiſcop. Beneventan. Tom. 8. Italiae ſacrae. Ludovicus etiam Pius Auguſtus (uti conſtat ex Chronico Farfenſi Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. pag. 365.) Anno DCCCXV. Farfenſibus Monachis indulſit, *ut quidquid ex copulatione Servorum ipſius Monaſterii cum Liberis feminis ſecundùm Legem Langobardorum ad publicum* (hoc eſt, ad Regem) *contingere poterat*, ad ipſos Monachos ſpectaret. Infra pag. 379. Auguſtus idem in altero Praecepto conſtituit, *de Arimannis feminis, quas ſibi pertinentes* (ideſt Servi) *huic Monaſterio in conjugio ſociaverint, ut poſt tranſactum annuale ſpatium, ſecundùm Edicti tenorem* (ideſt ſecundùm Leges Langobardicas) *ſic eos eaſque Monachi poſſideant, ſibique proprio nomine vindicent, atque defendant*. En ergo quae *Liberae feminae* in uno loco appellantur, in altero *Arimannae*, ſive *Herimannae* dicuntur. In Caroli quoque Craſſi Diplomate, ab Ughellio in Epiſcop. Veronenſib. edito, & caſtigatius

gatius ex Arretinae Eccleſiae exemplari in Diſſertat. XV. *de Manumiſſion.* infra mihi edendo, *Liberi Herimanni* memorantur. Attamen ut luculentius Arimannorum Libertas & fortuna appareat, juvat ad hoc argumentum adferre Chartam nondum editam duplicis Placiti Mediolanenſis, quam ego olim exſcribebam ex vetuſtiſſimâ, ſed perquam attritâ ac lacerâ pergamenâ, adſervatâ in inſigni Coenobio Monachorum Ciſtercienſium S. Ambroſii Mediolani.

In Placito Mediolanenſi coram Sigefredo Comite Palatii quidam habitatores Curtis Palatioli contendunt, ſe liberos & non ſervos homines eſſe, & ſententiam obtinent contra Advocatum Comitis Mediolanenſis Anno 901.

D*Um in Dei nomine, Civitate Mediolani, Curte Ducati, in Laubia...... in judicio reſiderent Sigefredus Comes Palatii & Comes Comitatus Mediolanenſis, ſingulas deliberandas intentiones, reſidentibus cum eo Rogerius Vicecomitis ipſius Civitatis, Ragifredus, Walpertus...... deramus, & Grimoaldus, Judices Domni Imperatoris...... Lupus & Giſelbertus Judices Mediolani, Risfredus filius Petri...... Eberardus, Andreas, Agembertus, & Radaldus Notarius, & reliqui plures. Ibique eorum praeſentia veniens Hildefredus, Liutifredus, & Bonifredus germanis, Urſus quondam filius quondam Angelberti, Bonipertus filius quondam Angefriti, & Lupus filius quondam Petri, habitantes Vico Rainerii..... Vaſſallo eidem Comiti Palatii, que Curtis illa in Palatiolo habere videtur; ſeu Ambroſius habitator infra eadem Civitate Mediolani, filius quondam Norteverti, qui & Norcelio vocabatur, Advocato publico Comitati ipſius nominative, & Aderardus de Curte Palatiolo, que Curtis pertinere videtur ejuſdem Comitati, intentionem habentes......* „ Hildefredus, Bonifredus, Urſus, Bonipertus.... in judicio mallaverunt nos iſti Waningus & Ambroſius Advocatus, quod de noſtris perſonis...... & debemus Comitati iſtius Mediolani, eo quod nos & genitores, ſeu parentibus noſtris tam per caput perſonae noſtrae, quàm & pro rebus, quas ad noſtram tenemus proprietatem...... ad ipſa Curte Palatiolo operas feciſſemus per omni ebdomada......... Et nos eis dedimus reſponſum, quod non Aldii de noſtris perſonis eſſe deberemus, niſi....... homines Arimanni, & noſtram proprietatem in noſtram partem habere deberemus; & de Liberis parentibus eſſemus nati, & jam ante hos dies in judicio de noſtris perſonis..... feciſſemus da parte iſtius Comitati Mediolani a Curtis Palatiolo, & finem exinde cum Advocato ipſius Comitati & Curtis feciſſemus, & talem haberemus nos idem Liberi homines. Et dum iſti Waningus & Ambroſius perſeverarent, nullo modo eſſe concredimus; inde finem habemus: ſed veraciter Aldii Comitati iſtius & Curtis Palatiolo eſſe deberent: Tunc per judicium judicum dedimus wadia iſti.... Advocatori notitia ipſa ad Placitum adducendum. Et ipſe nobis dedit wadia. Unde hodie hìc veſtri preſentia inter nos placitum conſti-

,, tutum, ipſa oſtendendo notitia, &
,, legitimam faciendo finem. Et ecce
,, pre manibus...... de quibus ſupe-
,, rius ad placitum adducendum wa-
,, dia dedimus. *Ad hec reſponderunt ipſis Waningus & Ambroſius Advocatus:* ,, Vere, ſicut vos Hildefredus,
,, Luveſredus, Bonifredus, Urſus,
,, Bonipertus, & Lupus dixiſtis, ita
,, vos mallavimus, & inter nos a-
,, ctum eſt, & taliter mihi Ambro-
,, ſii Advocatori ad notitia Liberi
,, homines ad placitum adducendum
,, wadia dediſtis, ut aſſeruiſtis......
,, quando wadiam dedi de placito.
,, Et hodie exinde inter nos hìc ju-
,, dicio placitum miſſum eſt, ipſam
,, oſtendentem notitiam & legitimam
,, recipiendum finem. Querimus, ut
,, notitiam, de qua ut ſupra pre ma-
,, nibus...... dixiſti mihi Ambroſii
,, Advocatori ad placitum adducen-
,, dum wadiam dediſtis, oſtend......
Tunc oſtenderunt ipſis Liutefredus, Bonifredus, Urſus, Bonipertus, & Lupus notitiam, que ut ſupra pre manibus habere dixerunt, que relecta continebatur in ea ita.

Dum in Dei nomine, Curte Mediolanenſi...... in Laubia ejuſdem Curtis in judicio reſiderent Sigefredus Comes ſingulorum hominum juſtitias faciendas ac deliberandas, reſedentibus cum eo Rotgèrius Vicecomitis ipſius Curtis, Ragifredus, Protaſius, qui & Ato, Arimundus, Roſredus, Hilderandus, Teuſprandus, & Apollinaris Judices Domni Regis....... Benedictus, Upaldus, Lupus, & Grimoaldus Judices Mediolani, Wa...... Ariprandus, & Benedictus de Blaſſonno, & Petrus de Gratis, & Risfredus filius ejus, Ambroſius filius quondam Adoni, Petrus, & Traſo germanis filii quondam Apollinaris Notariis &c. Ibique eorum venerunt preſentia Urſus filius quondam Angil-

A *berti, Bonipertus filius quondam Angefredi, Hildefredus, Luvefredus &c. habitantes Vico Cuſiaco &c. de Curte Palatiolo, que pertinere videtur ipſi Comitati, intentionem habentes. Dicebant ipſi Urſus, Bonipertus, Hildefredus, necnon Adelgiſus Notarius Civitatis ipſius Mediolani, & Advocatus publico Comitatu ipſius nominative.* ,, Dudum in ju-
B ,, dicio mallavit Adelgiſus Advoca-
,, tus, quod nos de noſtris perſonis
,, Aldii eſſe deberemus Curte Pala-
,, tiolo, que pertinere videtur de Co-
,, mitatu iſto Mediolani, eo quod
,, nos & parentibus noſtris condicio-
,, naliter tam pro perſona noſtra &
,, rebus, quas habemus & detinemus,
,, annue ad ipſa Curte operas feciſ-
C ,, ſemus per omnes ebdomatas. Et
,, nos ei dedimus reſponſum, quod
,, de noſtris perſonis non Aldii, ſed
,, Liberi homines eſſe deberemus;
,, & parentibus noſtris Liberi homi-
,, nes fuiſſent; & nos in eadem Li-
,, bertate de Libero patre & Libera
,, matre nati eſſemus, & condicio-
,, naliter ad ipſam Curtem Palatio-
D ,, lo, nec parti Comiti Mediolanenſi
,, nunquam feciſſemus; niſi tantum
,, habemus in loco & fundo Bleſta-
,, tio aliquantam terram de parenti-
,, bus noſtris. Et nos ad ipſam Cur-
,, tem Palatiolo operas feciſſemus pro
,, ebdomada una ad manus: & ſunt
,, rebus ipſis de ſediminibus perticas
,, jug. II. de vineis aras, in qua ex-
E ,, tant jug. legitim. III. de pratis,
,, ſimilique jug. III. & de campis
,, jug. XI. ſeu de ſilvis jug. XIII. &c.
,, Nos nec parentibus noſtris condi-
,, cionaliter numquam ad ipſam Cur-
,, tem operas feciſſent, neque pro re-
,, liquis rebus proprietatis noſtris. Et
,, cum iſte Adelgiſus Advocatus per-
,, ſeveraret, nos pro Aldiones ad ip-
,, ſam Curtem operas per perſonis
,, & pro-

,, & proprietatis noſtris, & parenti-
,, bus noſtris feciſſemus, & nos in-
,, terrogati ad ipſi....... ſi noſtram
,, approbare potuiſſemus Libertate.
,, Et nos manifeſti fuimus pro noſtra
,, paupertate Libertatem noſtram mi-
,, nime aprobare poteremus. Tunc
,, per Judicum judicium dedit nobis
,, wadiam iſte Adelgiſus Advocatus
,, per teſtes, aut inquiſitionem pro-
,, bandam, qualiter nos Aldii eſſe
,, deberemus Curtis ejuſdem Palatio-
,, lo, & pro perſonis noſtris & re-
,, bus, quas aberemus, operas con-
,, dicionaliter nos & parentibus no-
,, ſtris ad ipſam Curtem feciſſemus.
,, Et nos ei dedimus wadiam de pla-
,, citum. Et hodie exinde inter nos
,, hìc in judicio placitum conſtitu-
,, tum eſt probationem faciendum,
,, & legitimam faciendum finem, que-
,, rimus per inquiſitionem aut teſtes
,, nobis aprobati, ſicut ut ſuperius
,, wadiam dedit. *Ad hec reſpondit ip-
ſe Adelgiſus Advocatus:* ,, Verè, ſicut
,, vos Urſus, Bonipertus &c. dixiſtis,
,, ita nos mallavimus, & inter nos
,, actum eſt, & taliter vobis per te-
,, ſtes aut inquiſitionem probandum,
,, wadiam dediſti, ſicut aſſeruiſti. Et
,, vos mihi wadiam dediſtis de pla-
,, citum. Et hodie exinde inter nos
,, Placitum miſſum eſt hìc in judi-
,, cio teſtes vel inquiſitionem ipſa
,, dandum, & legitima percipiendam
,, finem. Ecce hìc ſunt Nobiles &
,, Credentes homines circa manentes
,, loci ipſius, per quos credo, ſi eos
,, inquiritis iſtorum hominibus ad
,, probandum, ſicut wadiam dedi,
,, & denominatis fuiſſent homines ipſi
,, ad ipſo Adelgiſi Advocato.

Id ſunt, Podo de Sateriano, Sigifredus, Gauſari, & Petrus Scavino de Pollianno &c. Tunc Advocantes eos Auditores ipſi, & adjurati in fide & veri-

A *tate, quando debeant ſacramentum Domni Regis promiſſum & factum habeant, ut quid inde ſcirent, certa dicerent veritatem. In primis ſupraſcripto Podo inquiſitus dixit:* Scio, iſti Urſus, Bonipertus, Hildefredus &c. de bonis parentibus nati. Tantum habent aliquantis Caſis & rebus in Bleſtatio: unde faciebant operas ad Curtem Pa-
B latiolo. Nam de eorum perſonis numquam operas condicionaliter fecerunt & alia ſuorum proprietate in ſuorum jure & Libertate abente. *Predictus Sigifredus, Gauſari &c. inquiſiti homines ſimiliter dixerunt. Supraſcriptus Petrus Scavino dixit, quod de eorum pertinentia nihil ſciret &c. Interrogatus eſt ipſe Adelgiſus Advocatus, ſi aberet am-*
C *plius homines per inquiſitionem aut teſtem aut ullam firmitatem, per quam ipſorum Urſoni, Boniperti, Hildefredi &c. de ſuorum Libertate inobviare, aut eos in Servicium & Aldiaricia Curtis Palatiolo replicare poſſit. Qui ipſe Adelgiſus Advocatus manifeſte dixit & profeſſus eſt, quod multum ex hac cauſa inquiſiſſet, nullo homine inquiſitionem nec*
D *teſtem, nullamque firmitate invenire potuiſſet, nec haberet &c. Similique & ipſe Sigifredus Comes manifeſtavit, ſicut ipſe Adelgiſo Advocatus. Cum ipſi Adelgiſus, & jam dictus Comes taliter manifeſti & profeſſi fuiſſent &c. paruit ſupradictis Auditoribus, & recte & judicaverunt, ut juxta eorum intentionem & profeſſionem, ſeu manifeſtationem eorum*
E *Adelgiſi Advocato & Sigifredi Comitis, & ut ſupradicti denominati homines, ut ſupra per inquiſitionem teſtificaverant ipſius Bonipertus, Hildefredus, Luvefredus, Bonifredus, Hiſembertus Presbiter &c. de ſuorum perſonis liberi eſſe permanere deberent tantum illis caſis & rebus de Bleſtatio, quod ipſi, ut ſupra manifeſtati fuerunt, operas feciſſent, quod ſunt pernominative*

per

A *per menſura juges XX. & pertic. jug. II. pars ipſius Curtis habere deberent, & ipſi a parte Curtis Palatiolo redderent, inveſtire deberent, ſicut ibi preſenti per fuſte, quod ſuorum tenebant manibus, ei de manu Adelgiſi Advocatori predictis Caſis & rebus in Bleſtatio a parte ejuſdem Curtis; & inveſtiverunt. Et finita eſt cauſa. Unde qualiter acta & deliberata eſt cauſa, preſentem notitiam pro ſecuritate eorum Urſoni, Boniperti &c.*

B *Ego Adelgiſus Notarius ſcripſi & interfui, Anno Domni Regni Berengarii Regis Tertiodedecimo, Menſe Madio, Indictione III.* (ideſt Anno Ch. 900.)

Signum manibus ſupraſcripti Sigifredi Comitis, qui ut ſupra interfuit.

Rotgerius Vicecomes interfui.

C *Teuſprandus Judex Domni Regis interfui; &c.*

Notitia ipſa ab ordine relecta interrogaverunt predicti Auditores eoſdem Waningum & Ambroſium Advocatus, qui contra ipſam notitiam dicere volerent, ſi ſe concrederent bona & verax eſſe, aut ſi aliquid contra eoſdem denominatos homines, qualiter in eadem legitur notitia de eorum perſonis ſeu Caſis & rebus, quibus ipſi ad ſuorum videtur tenere proprietatem, aliquid dicere volerent, aut de eorum Libertate inobviare, an non.

D *Qui ipſi Waningus & Ambroſius Advocatus manifeſte dixerunt & profeſſi ſunt, quod contra notitiam ipſam nihil dicere volerent, eo quod bona & verax eſſe, & nihil de eorum nominati homines, qualiter in eadem legitur notitia, perſonis de eorum Libertate, & de caſis & rebus, quibus ad ſuorum tenere videtur proprietate, contradicere volerent, quia nec legibus poſſunt, eo quod inventum haberent, & juxta eadem notitia, quam ut ſupra oſtenſum eſt, legibus de ſuarum perſonis Liberi eſſe deberent, & ſuorum proprietatem in eorum poteſtatem*

E *& libertatem haberent, & parti Comitati ipſius Mediolanenſis, neque jam dicte Curtis Palatiolo nihil pertinere, niſi tantum illis Caſis & rebus in Bleſtatio &c. His peractis & manifeſtatione, ut ſupra legitur &c. & judicaverunt &c. Hildefredus, Bonifredus, Urſus &c. de ſuorum perſonis Liberi eſſe & permanere deberent &c. Et finita eſt cauſa.*

Ego Adelgiſus Notarius ex juſſione predicti Comiti Palatii, & amonitione ſupraſcriptorum Judicùm ſcripſi & interfui, Anno Imperii Domni Ludobici Imperatoris ..... Menſe Septembris, Indictione V.

Signum manibus ſupraſcripti Sigifredi Comitis Palatii, qui ut ſupra interfuit.

Rotgerio Vicecomes interfuit, &c.

Ut legenti conſtare poteſt, contendebat Advocatus Comitis Mediolanenſis, eos viros *Aldiones* eſſe, ſibique obnoxios. Erit autem mihi infra in Diſſertat. XV. *de Manumiſſion.* peculiaris ſermo de *Aldionibus*. Ii contra, ſe *Arimannos* & *Liberos* non ſolùm voce profitebantur, ſed & rationibus ac teſtibus adhibitis oſtendebant. Ajunt ergo illi, *parentes ſuos Liberos homines fuiſſe, ſeque in eadem Libertate de Libero patre & de Libera matre natos*, ſibique eſſe aliquantum terrae a parentibus ſuis hereditario jure acceptam. Teſtes enim adducti fidem faciebant, ejuſmodi homines *poſſidere Caſas & res ad proprietatem ſuam*, & praeterea aliquantas Caſas & res in *Bleſtatio*, *pertinentes ad Curtem Palatiolo*, *unde faciebant operas ad eam Curtem*. Ceterum de eorum *perſonis Liberos* ſemper, & nulli umquam obnoxios fuiſſe: uti neque ob fundos ad ſe paterno jure ſpectantes alicui *feciſſe operas conditionaliter*, hoc eſt tanquam Servos aut Aldios, ſed *eos tantùm debere operas ad Curtem Palatiolo* ob fundos ad eamdem Curtem ſpectan-

A ſpectantes, quae Curtis in jure Comitis Mediolanenſis erat. Itaque pro eorum Libertate ſententia lata à Judicibus fuit. Aperte igitur conſtare hinc poteſt, quale hominum genus *Arimanni* olim forent, nempe homines à nativitate Liberi ſive ingenui, quibus erat aliquid Allodii, aut ſaltem dabatur excolendus aliquis ager B Regis aut Comitis, cum onere faciendi operas quaſdam. Quonam verò titulo agri iſti tribuerentur, ſub nube eſt. *Arimannos* complures nobiles atque opulentos infra ſpectabimus. Sed & ex iis fuere non pauci ruri habitantes, & humilis fortunae, alienique agri cultores, ita ut qui heic occurrunt fateantur: *pro noſtra paupertate* C *Libertatem noſtram minime probare poſſemus*. Idem ex Lege VI. Rachiſii colligitur, ubi *Arimannis* quibuſdam erat, *unde componere poſſent*, aliis verò minime. Ac proinde ex his conſtare poterit, quid ſignificent verba Conventus Ticinenſis Anno DCCCLV. ſive DCCCLVI. Tom. 8. Concilior. Labbean. pag. 79. ubi *de Liberis hominibus, qui ſuper alterius res reſident, conſtitutum eſt, ut ſecundùm Legem Patroni eorum eos ad Placitum adducant*. Ergo erant Liberi, ſeu Arimanni pauperes, qui alienas terras excolebant, quales agricolae noſtri nunc ſunt. Propterea in antiquis Chartis occurrunt *Manſi Serviles*, & *Manſi Ingenuiles*, illi à Servis, iſti à Liberis hominibus exculti. Sed hujus veritatis luculentum teſtem non unum habeo, membranas videlicet autographas, quas vidi in Tabulario inſigni Canonicorum Mutinenſium. Unam dabo, ex qua patebit, colonum quemdam Mutinenſis Eccleſiae *Liberum* hominem diſertis verbis appellari.

Walperti Epiſcopi Mutinenſis Charta, quâ praedium colendum tribuit Johanni libero homini, Anno 869.

D *IN nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti: imperante Domno noſtro Ludowicus magnus Imperator Auguſtus, a Deo coronatus, Anni pietatis Imperii ejus, Deo propicio, hic in Italia Vigeſimo ſexto, die XXX. de menſe Septembrio, Indictione II. Placuit atque convenit inter Donum* Walperto Epiſcopo *ſancte* Eccleſie Motinenſis, *ex alia parte in-* E *ter* Johannem *filio quondam .... bili* Libero homine, *ut in Dei nomine ego qui ſupra Johannes .... reſedere & laborare debeam in terra, vel applute palliaticie, ſeo res ſancte Eccleſie Motine, locis, ubi dicitur Collegaria, quas vobis ad jura Sancti Geminiani de quondam Johannes Presbiter per chartulam obvinet. Et ego qui ſupra ...... ad laborandum per pagina ſcripſionis, & cenſum perſolvendum ad meas detenui manus, quod eſt inter terrola aratoria ſeo & vidata, quàmque & prativa per ſingulas petiolas cum tegia ...... ad rationem facta ad modiorum quinque cum omne juri ſuper ſe abente, cum finibus & lateribus atque coherencia & adiacentia .... noſtr..... reſedere & laborare debeas ego qui ſupra Johannes, vel meis heredibus livellario & maſſaricio nomine ad laborandum, colendum .... tenendum, canales edificandum, vitis ponendum, paſtenandum, propaginandum, & excolendum, fines ad defenſandum, & ſuper res & .... edificias faciendum, & in omnibus ſupraſcriptis rebus & Tegia palliaticia,*

melio-

meliorentur & non pejorentur uſque adventientibus continuo annis.... iſti proxime advenientibus. Et exinde de ipſa ſupraſcripta re, qualiter ſupra legitur, annue temporibus redditum atque tributum perſolvere debeamus...... annos, ideſt ex omnigena re, grano groſſo modio quarto, minuto autem modio quinto, lino manna quinta, vino medietatem.... dare debeam in Domini Natale pullos duos, ovas decem, operas vero per annos facere debeam dies quatuor manualis cum domnica annona...... rebus inter curte & orto faciendum ſeſtaria quatuor, unde non reddamus, & ipſo noſtro grano vel vino redditum quamque exenia & operas.....ſtudere & triturare, atque evegere facere, dare & conſignare debeamus in Motina vobis, qui ſupra Walperti Epiſcopo, tuiſque ſucceſſoribus, quàm vel.... cum noſtro diſpendio ſine omnem neclectum vel fraudem. Et pro tempore meſſis ſimulque vindemie Miſſo Domini abere debeamus, & a ſuſceptam...... patroni ſtare debeamus ad rectam juſtitiam faciendum. Et ſi noluerimus, per Poteſtatem nobis pignerare debeatis ſine publica auctoritate.... poſuimus, ut ſi exire, aut minare, aut aliqua ſuperpoſitam facere, fraudem, aut neclectum fecerimus, & non permanſerimus ambas....... tam nos ſupraſcriptus, quamque ſucceſſoribus aut heredibus noſtris, & probatum fuerit: tunc promittimus cumponere unus alteri, cui culpa inventa fuerit, pena nomine in argento Solidos viginti. Et poſt pena compoſita hos libelli convenencie, ſicut ſuperius legitur, in ſua permaneat firmitate...... conſtitudo; unde duo libelli convenienzie, pari tinore conſcripti ſunt.

Acto Motina, die, Regni, & Indictione ſupraſcripta feliciter.

Signum ✠ manus Johannis, qui hoc libello ſcribere rogavi.

Signa ✠ ✠ ✠ manuum Boniverti, & Ramperti, & Erimperti de Sicla.... rogatis exercitales teſtes.

...... qualiter ſuperius legitur, per manum Hodelberti Presbiter & Notarius Sancte Motinenſis Eccleſiae complevi & dedi.

Epocha heic adhibita eſt Regni Italici, non verò Imperii. Propterea poſt *Imperii ejus* additur *hìc in Italia*. Quibus autem ritibus, quibuſve conditionibus olim praedia ruſticis excolenda locarentur, animadvertet heic eruditionis antiquae amator. Sed quod potiſſimum hanc mihi Chartam commendat, illud eſt quod *Walpertum Epiſcopum Mutinenſem* heic offendimus, ignotum Sillingardo in Catalogo Epiſcopor. Mutinenſ. & Ughellio Tom. 2. Italiae ſacrae. Is ergo ſtatuendus poſt *Hernidum*, uti etiam infra animadvertam in Diſſertat. *de Legibus*. Neque inſalutata dimittenda eſt *tegia* illa, quo nomine adhuc Mutinenſes, aliique Langobardiae populi *foenile* deſignant. *Tegetem* Tabelliones noſtri appellant, ſed perperam, quum *Teges* appellaretur olim, quod nos *Stuora* dicimus. Noſtrum *Tegia*, ſive *Teggia*, ut hoc obiter adnotem, ex Latina Lingua deſumtum apud nos perdurat. *Attegia tegulitia* occurrit in veteri Inſcriptione à Grutero producta. Juvenalis autem Satyrâ 14. *Maurorum attegias* commemorat, ideſt tuguria & mapalia. Nunc *Teggia* nobis eſt, ubi foenum tantummodo ac paleae reconduntur, ac per translationem eo nomine donantur caſae incultae, ac aranearum concilio dimiſſae. Ceterum Du-Cangius ad vocem *Tegia* haec habet: *Fides coopertura. Papias MS. & editus.* Aut Gloſſarii Cangiani editio, qua utor, aut Papiae Grammatici Codices heic vitiati ſunt. Scribendum videtur: *Foeni cooper-*

coopertura. Habet etiam Charta nuper producta *Lino manna quinta*. Nunc *Manella* eſt in ſermone noſtro, atque idem eſt atque *Manipulus* Latinorum. Vetus Interpres Juvenalis *manipulos*, *Mannas foeni interpretatur*. Occurrit in aliis bene multis Locationum Mutinenſium vetuſtiſſimis Chartis ejuſdem *Lini* mentio, quippe illius cultura familiaris tunc erat in iſtis quoque regionibus. At nunc (quod mirere) nulla eſt apud nos ejus cura, neque apud finitimos, quum tamen vel in ipſis Mutinenſis Populi Statutis, Anno MCCCXXVII. conditis, Lib. 4. Rubricâ 194. decretum fuerit *de ſeminando quolibet anno unam minam Lini per quemlibet habentem unum par boum ſeu vacharum*, *à Serra de Legorzano inferius*. Nunc in hiſce regionibus uni tantùm *Cannabi* ſeminandae opera datur, fortaſſe, quod uberior inde fructus percipiatur, aut minus laboris in ea excolenda impendatur. Velim quoque animadvertas in nuper edita Charta, tunc fuiſſe in uſu duplex *Tritici* genus, alterum *groſſo*, alterum *minuto*. Retinent adhuc Mutinenſes utrumque, eorumque nomen. Parum inter ſe differunt: ſed pluris fit minutum; alterum verò turbam Populi paſcit. Ceterum, ut in viam regrediar, multas alias pergamenas Archivum Mutinenſis Cathedralis adſervat, in quibus ſi *Liberi* homines conducunt agros, haec ipſorum praerogativa minime reticetur. Ejuſmodi eſt Charta Anni DCCCLXXXVI. quam infra dabo in Diſſertat. XLI. *de Nominib. & Agnominib.* per quam Leudoinus Epiſcopus quibuſdam *Liveris hominibus maſſaricio nomine* excolendas tradit nonullas Mutinenſis Eccleſiae terras. Ita in aliis Chartis apud Ughellium occurrunt *Maſſarii & coloni Liberi*. Atque in Charta Coenobii Vulturnenſis, ſcriptâ Anno DCCLXXXII. pag. 364. Part. 2. Tomi I. Rer. Italicar. Tribunus de Carapelle cum filiis ſuis, *concedimus*, ait, *perſonas noſtras in ſervitio & defenſione de Monaſterio Sancti Vincentii &c. ſalvâ libertate noſtrâ*. Ludovicus quoque Pius in Lege Langobard. 62. *de Liberis*, inquit, *hominibus*, *qui proprium non habent*, *ſed in terra dominica reſident*, *ut propter res alterius in teſtimonium non recipiantur*. *Illi verò*, *qui proprium habent*, *& tamen in terra dominica reſident*, *ut propter hoc in teſtimonium recipiantur*, *quia proprium habent*. Ita in Lege 66. ejuſdem Ludovici ſtatuitur, *de oppreſſione pauperum Liberorum*, *ut non fiant à potentioribus per aliquod malum ingenium contra juſtitiam oppreſſi*. Praeterea qui *Reſidentes* in quibuſdam vetuſtis Chartis appellantur, quamquam alienos agros colerent, Liberi tamen homines fuere. Spectat ad hoc idem argumentum Charta, quam ex pergamenis Senenſibus hauſit olim Clariſſ. Vir Hubertus Benvoglientus, ubi *reditus* & *angariae* ſtatuuntur pro praedio locato. Jam alibi monui, Ughellium Tom. I. Italiae ſacrae deceptum fuiſſe, quum ſcripſit, *Peredeum* renuntiatum fuiſſe Anno DCCC. Epiſcopum Senenſem. En ipſum habemus jam Epiſcopali munere donatum Anno Chriſti DCCLXXVII. Ita verò ſe habet Charta illa.

Locatio praedii facta à Peredeo Epiſcopo Senenſi, Anno 777.

IN Dei nomine. Regnante Domno noſtro Carulo Rege Francorum & Langubardorum, quo cepit Langubardiam, Anno Regni ejus Tertio, Pridie Idus menſis Magii, Indictione Quintadecima. Manifeſtum eſt nobis Tuniperto & Teuperto germanis filiis olim Tunualdi, quia ad reſidendum *poſuiſti nos tu venerabilis* Peredeus *in Dei nomine* Epiſcope *in Caſa Eccleſie veſtre Sancti Martini, in loco ubi vocitatur ad Tuſum, tali tenore, ut ipſa Caſa, ubi quondam Urſulus Maſſarius habitabit, & omnia res ad eu pertinente, bene laborare & gubernare atque meliorare debeamus; & per ſingulos tibi & ſucceſſoribus tuis* reddito & angaria perſolvere *debeamus: ideſt tres urnas Vino, & uno Porco tremeſſale, & uno Berbice, ſimiliter valente uno tremiſſe; & omni tempore pro angaria facere debeamus ad Curte veſtra in Paſtorale de ſingulos menſes duas hebdomadas. Et ſi......... qualiter ſuperius legitur, a nos vobis non fuerit adimpletum & conſervatum, & deb........ alio loco ad habitandum, promittimus nos, qui ita fu......... nos non conſervaverit, una cum noſtris heredibus componere tibi & ſucceſſoribus tuis auri Soledos viginti; & preſentem Cartulam in ſua manere firmitate. Et duas Cartulas prope uno tenore de parte noſtra Filippum Subdiaconum ſcribere rogavimus.*

Actum in loco Paſtorale feliciter.

Signum ✠ manus Tuniperti, qui hec Cartulam fieri rogavit.

Signum ✠ manus Teuperti, qui ſimiliter hec Cartula fieri rogavit.

✠ Ego Deusdeu Presbitero in hanc Cartula convenientie me teſte ſubſcripſi.

✠ Ego Deusdedit Diaconus in hanc Cartulam convenientie me teſte ſubſcripſi.

Signum ✠ manus Petronaci Clerici, filii quondam Audaci, teſtis.

Signum ✠ manus Cauſeradi Clerici, filii quondam Fleudiperti, teſtis.

Signum ✠ manus Rachiprandi Clerici, filii Serbuli, teſtis.

Ego Filippus Subdiaconus poſtradita complevi & dedi.

Arimannos quoque militiam facere coactos quum publica res poſcebat, certum mihi eſt. Et id quidem oneri eis fuiſſe, facile concedam, at ſimul fuit honorificum: neque enim Servis militare licuit apud Romanos, uti neque apud Langobardos & Francos. In Lege 4. Guidonis Auguſti habemus: *Si ex praecepto Imperiali Comes loci ad defenſionem patriae ſuae Herimannos hoſtiliter properare monuerat.* Sub *Herimannorum* nomine heic deſignatum opinari quiſquam poſſit quemlibet hominem Liberum: cur enim ad defenſionem patriae non quiſque idoneus accurrat? Certe nemo ſinebatur domi manere, quum neceſſe erat in exercitum proficiſci, niſi pauci, quos ad ſuum ſervitium excipere poterant Judex, ſive Comes, Sculdaſius, & Saltarius, uti habet Liutprandus in Lege 29. Lib. 6. Qua etiam ex Lege diſcimus, fuiſſe praeter Liberos homines, quibus equi & opes erant, etiam *minores homines*, Liberos tamen, ac militare coactos, *qui nec caſas, nec terras habent*. Cum his confer Legem 71. Lotharii I. inter Langobardicas, ubi conſtituitur: *Quicumque Liber homo à Comite ſuo, aut à Miniſtris ejus admonitus, ad patriam defenſandam ire neglexerit &c. capitali ſubjaceat ſententiae.*

Qui

Qui in Lege Guidonis modò dicebantur *Herimanni*, in hac Lotharii Lege appellantur *Liberi:* omnes autem ad exercitum properare jubentur, ut tandem elucere videatur, unum atque idem fuiſſe nomen *Liber* homo, & *Herimannus* ſive *Arimannus;* neque neceſſe fuiſſe, ut quiſquam inter Arimannos computaretur, poſſidere fundos Beneficii titulo ab aliis acceptos: quod nonnulli ſunt opinati. Hiſce adde Legem XV. Lib. 5. Liutprandi Regis inter Langobardicas de Servis fugacibus. Hos capere, & in vincula conjicere locorum Judices jubentur, ſimulque eorum fugam & capturam ſignificare ipſorum *Dominis*. *Et ſi ille Judex neglectum fecerit ad Servum fugientem recolligendum, aut Arimanno ſuo faciendum mandatum, quod in tali loco homo tuus comprehenſus eſt, componat in Palatio Regis Solidos duodecim*. Nihil aliud eſt heic *mandatum facere Arimanno*, niſi ſignificare, nuntiare, *far ſapere*, Domino Servi fugitivi capturam illius. Si *Arimanni* appellati ſunt quicumque Servos habere poterant, ergo nihil aliud Arimanni fuere, niſi Liberi, quia Liberis quibuſcumque licebat ſibi comparare ac alere Servos. Verùm ad hanc ſententiam ſtabiliendam obſtare videtur Charta, quam mihi ſuppeditavit in vetuſtiſſima membrana Archivum Eſtenſe, unde nobis aditus etiam praebebitur ad intelligendum, quid olim foret *Arimannia*, in antiquis monumentis interdum memorata.

Examen Teſtium pro Epiſcopo Ferrariae in controverſia de dominio & diſtrictu Curtis & Plebis Trecentae, & aliis de cauſſis, inter ipſum Epiſcopum & Romanum Pontificem vertente coram Sigefredo Nuntio Apoſtolicae Sedis, Anno 1182.

IN *nomine eterni Dei. Stephanus de Triſenta juratus dicit: quod recordatur à triginta annis, vidit Epiſcopum Ferrarie habere diſtrictum ſuorum hominum habitantium in Terra de Triſenta, videlicet de adulterio, homicidio, & de aliis omnibus, ſi commiſerunt. Nec vidit aliquem Nuntium vel Comitem Domini Pape accipere bannum de Triſenta, vel debere habere. De Glazano interrogatus dicit, quia partim eſt* Arrimannia, *& partim* Empheteuſis. *Pro* Arrimannia debent facere ſervitium Domini Papae, *ſive ſit habitator Epiſcopi, ſive alterius;* videlicet quod pro Arrimannia debent recipere Comitem bis in anno, & unaquaque vice dare duos paſtos. Et ibi debet tenere Placitum generale tribus diebus. Et ſi aliquis Arrimannus diſtulerit venire ad Placitum uſque ad horam Tertiam, debet ſolvere pro banno centum & octo Blancos. *Si habitat ſuper* Arrimanniam, *omnem diſtrictum habet Comes. Si habitat ſuper terram Epiſcopi, & querimonia fiat de eo, debet facere rationem coram Nuntio Epiſcopi: & ſi Nuntius nollet facere rationem, Comes debet diſtringere eum. Vallis Surrica ſimili modo eſt* Arrimannia *&* Empheteuſis. *Interrogatus de Portu dicit, quod non vidit aliquem Comitem unquam tenere; nec vidit Eccleſiam de Tricenta, nec aliquam Eccleſiam de Plebatu Trecente facere aliquod receptum alicui Comiti vel Nuntiis Pape in expenſis.*

Raimundinus juratus dicit, quod Stephanus. Et addidit, quod fuit Nuntius Comitis per octo annos, nec habuit niſi ſupradicta.

Johannes Cabalarius juratus dicit idem, quod Stephanus. Et addidit, quod bene per triginta annos & plus. Et addit, quod Comes debet amplare & diſbrigare vias. Item omnes iſti in concordia dixerunt: De venatione facta in nemore Glazani, Dominus Epiſcopus debet habere anteriora Cenglarii causâ honoris. Et haec dicimus à tempore noſtre recordationis. MCLXXXII. ſexto die intrante Menſe Januario, Indictione XV.

Albertus juratus dicit; quod vidit Epiſcopum Ferrarie, omnem diſtrictum & omnem honorem habere in hominibus de Tricenta. Nec vidit, quod praedicti homines diſtringerentur per Nuntios Domini Pape. Et dicit, quod Comes ſolitus eſt tenere Placita generalia bis in anno in loco Tricente expenſis Plebatus Tricente. Et ſi recuſat Epiſcopus ſacere rationem de ſuis hominibus, Nuntius Domini Pape compellit eos rationem facere. Et ſi aliquis Arrimannus *diſtulerit venire uſque ad oram Tertiam, vel recedit ſine licentia, componit pro banno centum & octo Blancos Comiti Domini Pape. De aliis queſtionibus interrogatus reſpondit, ſe nihil ſcire.*

Venateſa juratus dicit idem in omnibus, ut Albertus. Et iſti dicunt, ſe eſſe juratores Domini Sigifredi.

Joannes de Sabluno juratus dicit, quod vidit à tempore Comitiſſe Matildis Epiſcopum Ferrarie habere & tenere & diſtringere homines ſuos de Tricenta, de furtis, de adulteriis, & de aliis omnibus, videntibus Nuntiis Domini Pape & non contradicentibus. Nec vidit predictos homines diſtringi per Nuntios Domini Pape: & ſemper habitavit in Tricenta. De Portu Tricente dicit, quod Epiſcopi eſt. De nemore Glazani dicit, quod nullus audet incidere contra voluntatem Epiſcopi. Et dicit, quod non vidit Comitem Domini Pape recipi ab Ec- A *cleſia Sancti Georgii de Tricenta in expenſis ipſius Eccleſie. De facto Maſſe & Melcarie reſpondit, ſe nihil ſcire.*

Presbiter Antus Canonicus in Plebe Tricenta juratus dicit idem, quod ſuperior. Et addit à quinquaginta annis. Dicit, quod vidit de Portu Tricenta Epiſcopum habere & tenere ſemper ab eodem tempore. Sub eodem Milleſimo, B *octavo die intrante Menſe Jenuario, Indictone XV.*

Pinzo juratus dicit; quod à tempore quo recordatur, quod dicit eſſe à quadraginta annis & plus, vidit homines Epiſcopi Ferrarie in Maſſa diſtringi & bandizari per Epiſcopum Ferrarie in civilibus & in criminalibus per ſuos Nuntios, videntibus Nuntiis Domini Papae C *& non contradicentibus. Nec vidit eos bandizari per Nuntios Domini Pape: & quinquaginta anni ſunt, quod habitator eſt in Maſſa, nec alibi habuit manſionem.*

Petrus de Paulo juratus dicit idem; quod Pinzo per vigintiquinque annos. Et addit, quod ipſemet ſolvit bannum Nuntiis Domini Epiſcopi. Interrogatus D *de facto Tricente & Melarie, dicit ſe nihil ſcire; de venationibus factis in nemoribus Epiſcopi dicit, eum habere caput & pedes anteriores.*

Ubertus de Caradona juratus dicit, quod vidit Dominum Epiſcopum bandizare & diſtringere homines ſuos de Maſſa in omnibus maleſitiis à tempore, quo recordatur; & recordatur per quadra- E *ginta annos: nec vidit eos diſtringi per Nuntios Domini Pape unquam, videntibus Nuntiis Domini Pape, & non contradicentibus. De Caſamentis Sancti Martini dicit, quod fuere intromiſſa per Cardinalem, cujus nomen ignorat, quem credit fuiſſe Dominum Ildebrandum, per Crucem, ut audivit. Sed Epiſcopus ſemper tenuit, ut credit. Et dicit, illa Caſamenta eſſe Sancti Martini, ſicut credit.*

dit. Et dicit, quod Dominus Sigifredus habuit octo Solidos Mediolanenſes à quodam homine, nomine Petrus Paulus, pro offenſa cujuſdam vinee, de qua non dederat ei plenam rationem ſuam, ut audivit, qui habitat in predictis Caſamentis. Et dicit, quod Dominus Sigefredus fecit eum jurare dicere ei malas & bonas rationes, quas conſuevere habere Nuntii Domini Pape in Maſſa. Et Otto cepit dicere jura Domini Pape juſta & injuſta. Et ipſe guarentavit, quod dixerat Otto, quedam pro juſta ratione, quedam pro injuſta.

Turelus de Catalda juratus dicit idem, quod Ubertus, excepto de Caſamentis, & de intromiſſione Cardinalis, & octo Solidis, de quibus nihil ſcit. Nec guarentavit ea, que dixerat Otto, quia Otto non juraverat, nec videbatur ei, quod bene diceret Otto. Et ambo dixerunt, quod Dominus Papa nihil debebat de jure habere, niſi quod continebatur in Privilegio Gregorii.

Sacco de Ciniſelli juratus dicit, quod Dominus Sigiſredus fecit eum jurare cum quibuſdam aliis dicere bonas & malas rationes, que pertinebant Domino Pape. Et cum dixiſſent, nihil pertinere ad Dominum Papam, niſi quod continebatur in Privilegio Gregorii, Otto contradixit, & nihil fuit amplius ſcriptum in mea concordia.

Zeno de Ciniſelli juratus dicit, ſe neſcire Dominum Epiſcopum habere poſſeſſionem aliquam in Ciniſelli, que pertineat Domino Pape. De facto juramenti idem, quod Saccus.

Azo de Flacanedi juratus dicit idem, ut Ubertus de Caradona, excepto quod non fuit jurator. Et de facto Ottonis nihil ſcit.

Johannes de Maſſa juratus dicit, quod vidit per quadraginta annos & ultra, Epiſcopum Ferrarie diſtringere homines ſuos, & banire de Maſſa ad voluntatem ſuam. Nec vidit hos homines diſtringi per Nuntios Domini Pape. De Caſamentis Sancti Martini dicit, quod Caſamenta ſunt Sancti Martini; nec vidit ea teneri niſi per Eccleſiam vel per Epiſcopum. Sed ea intromiſit precepto Cardinalis Ildeprandi. Et ſecunda vel tertia die Nuntius Epiſcopi, quando ſcivit, diſſaſivit. De facto Ciniſelli & Tricenta nihil ſcit. De facto Melarie dicit, quod vidit Abbatem Sancti Salvatoris habere & tenere Melariam cum omni honore & diſtrictu, & poſt Abbatem Epiſcopum ſimiliter.

Dominus Otto juratus dicit idem, ut Johannes de Maſſa, excepto de Guiſa quod non poſuit.

Bulgarus juratus dicit, quod vidit Eccleſiam Sancti Salvatoris de Papia habere, & tenere cum omni honore & diſtrictu Terram de Melaria, bannire, placitare. Si aliquando aliquis crimen committebat, aut aliquo modo compellendus erat ad judicium, per Eccleſiam Sancti Salvatoris diſtringebatur. Et ipſe fuit Villicus & Miniſter ipſius Eccleſie per viginti annos. Et fecit iſta ſupradicta nomine Eccleſie. Et poſtquam Epiſcopus Ferrarie acquiſivit Terram Melarie ab Eccleſia Sancti Salvatoris, quod eſt viginti anni & plus, vidit eum tenere & habere & facere omnia ſupradicta. Nec vidit Dominum Papam vel ejus Nuntium habere aliquod jus in Terra Melarie, ſive in diſtrictu, ſive in bannis, ſive alio modo. Et natus eſt in Melaria, & ibi ſemper habitavit & habitat.

Omnes iſti predicti viri juraverunt in preſencia Domini G. (a) *Mantuani Epiſco-*

(a) Hoc eſt *Garſendonii*, non *Garſiodori*, ut habet Ughellius in Epiſcop. Mantuanis Tom. I. Italiae Sacrae, primae editionis.

piſcopi, & Domini Al. (a) *Regini Epiſcopi dicere veritatem de omnibus racionibus, que pertinent ad beatum Petrum, & ad Eccleſiam Ferrarie, quando requiſiti fuerint per predictum Mantuanum Epiſcopum, & Reginum Epiſcopum, vel per ſuos certos Nuncios, videlicet per Petrum Prepoſitum Reginum, vel per Dominum Agnelum Mantuanum Judicem, in quorum preſencia hec acta ſunt & lecta in preſencia Sigifredi Subdiaconi Domini Pape, MCLXXXII. ſeptimo intrante Menſe Jenuario, Inditione XV.*

Ego Zilibertus ſacri Palacii Notarius interfui, audivi, & ſcripſi ex mandato G. Mantuani Epiſcopi, & Al. Regini Epiſcopi, & Petri Prepoſiti Regini, & Agneli Judicis, Aſſeſſorum eorum. Ad cujus rei majorem firmitatem & certitudinem predicti Epiſcopi has atteſtationes ſuis propriis ſigillis ſigillare fecerunt.

Et ego Dominicus, Chriſti miſericordiâ Ferrarienſis Notarius, videns has autenticas atteſtationes ex mandato Domini Ga. Mantuani Epiſcopi, & Al. Regini Epiſcopi, & Petri Prepoſiti Regini, & Angnellis Judicis, Aſſeſſorum eorum, per manus Ziliberti ſacri Palatii Notarii ſcriptas, nihil addens vel minuens, ſeriem exarans in exemplum redegi Anno Domini MCLXXXII. Indictione XV. tempore Lucii Pape, & Frederici Imperatoris, Menſe Jenuario.

Itaque erant Villae & Caſtella, quorum agri partim *Arimanniae*, partim *Emphyteuſis* titulo ab habitatoribus poſſidebantur. Uterque titulus poſſidenti onus aliquod importabat, diverſum tamen. *Emphyteutae* cenſum Domino plerumque quotannis perſolvebant, ſive in pecunia conſtitutum, ſive in menſura frugum. Nobiliori o- A nere obſtringebantur *Arimanni*: nam praeter obligationem militiae, quam ſupra indicavimus, alia eis injungebantur. Nimirum, ut habet modo evulgata Charta, *pro Arimannia debent facere ſervitium Domini Papae, videlicet recipere Comitem* (ſive Miniſtrum & Actionarium Pontificis) *bis in anno, & dare unaquaque vice duos paſtos* B (puta prandium ac coenam). *Et ibi debet* Miniſter *tenere Placitum generale tribus diebus. Et ſi aliquis Arimannus diſtulerit venire ad Placitum uſque ad horam tertiam, debet ſolvere pro banno centum & octo Blancos.* Sunt adhuc in Ferrarienſi Ducatu fundi innumeri partim *Feudi* titulo à Principe atque ab Eccleſiis conceſſi privatis ho- C minibus, partim *Emphyteuſis* jure. Primi ordinis poſſeſſores *Vaſſalli* appellantur, & fidelitatem jurejurando pollicentur: idque non ſolùm nihil Nobilitati derogat, ſed immo quamdam Nobilitatis ſpeciem importare videtur. Alterius ordinis viri *Emphyteutae*, ſeu *Libellarii* appellantur, inter quos multi quidem Nobiles nu- D merantur, ſed & multi longe inferioris conditionis. *Arimannorum* voce in Charta Ferrarienſi deſignari quiſquam putet hujuſmodi *Vaſſallos*. An ii *Vaſſalli* fuerint, ego quidem ignoro. Liberos homines fuiſſe id mihi certum. Sunt autem, quae ſuadeant, non omnes Liberos fuiſſe *Arimannos*, ſed eos duntaxat, qui in fundo Prin- E cipis, aut in fundo obnoxio militaribus functionibus, aut aliis publicis oneribus, habitabant, & Principi tributa, aliaque ſervitia praeſtare cogebantur. Immo *Arimannia* nihil aliud fuiſſe videtur, niſi jus exigendi more Regali ſervitia aliquot à Liberis hominibus: inter quae praecipua fuerit

(a) Ideſt *Albriconi*, non *Alberici*, ut legitur apud eumdem Ughellium in Epiſcop. Regienſib. Tom. II. Ital. Sacr.

rit obligatio procedendi in exercitum, quoties Dominus exigebat. Guido quidem Auguſtus in Lege 3. ſancivit, ne Reipublicae Miniſter *ab Arimannis ſuis aliquid per vim exigat, praeter quod conſtitutum legibus eſt. Sed neque per ſortiam in manſionem Herimanni applicet, aut Placitum teneat.* Huic Legi minime concordes videantur conſuetudines Arimannorum Ferrarienſium. Verùm omnia conſonant. Neque enim fas fuit Comitibus & Actionariis, & ne in Ferrarienſi quidem agro, aliquid per vim exigere ab Arimannis. Quae verò heic eiſdem Miniſtris debita dicuntur, jam *conſtituta legibus* fuerant, aut conſuetudo firmarat. Proinde quum Imperatores Regalia alicui concedebant, *Arimanniae* quoque mentionem facere conſueverunt. Uti Par. I. Cap. 8. Antiquit. Eſtenſ. oſtendi, Henricus inter Reges Germaniae IV. Hugoni & Fulconi Principibus Eſtenſibus, Anno MLXXVII. *Rhodigium in Comitatu Gavelli &c. Comitatum & Arimanniam*, aliaque multa Oppida, Caſtella, & Curtes, *& omnes Arimannias, quae ad iſtas Curtes pertinent*, confirmavit. Accipe nunc, quae Lotharius II. Imperator (Tertium quoque appellatum videas in aliis Diplomatis) Civibus Mantuanis indulſerit. Ejus Diploma, nunc mihi evulgandum, deſcribebam ego è Tabulario olim Ducali, nunc Archiducali Mantuae. Ita verò ſe habet.

Privilegium Mantuanis Civibus à Lothario II. Auguſto conceſſum, Anno 1133.

IN nomine Sanĉte & individue Trinitatis. Lotharius divina favente clementia Tercius Romanorum Imperator ſemper Auguſtus. Cum Imperialis conditio omnibus ſe impertiri debeat, precipue tamen exauditionis aurem illis debet accommodare, quorum ſervicium & devotionem evidenti cognovit experimento. Proinde tam futuris quàm preſentibus notum eſſe volumus, qualiter nos in petitione fidelium noſtrorum Mantuanorum, traditioni anteceſſoris noſtri felicis memorie Imperatoris Henrici annuentes, omnia illis Imperiali largitione collata, nos quoque Privilegii noſtri confirmatione auctorizamus, & auctorizata iteratâ largitate renovamus & confirmamus. Sub hujus autem confirmationis ſententia inter cetera comprehendimus Arimanniam cum rebus communibus ad Mantuanam Civitatem pertinentibus ex utraque parte fluminis Mincii & Tartari; *deinde ſurſum uſque ad Flumen Olei, ex alia parte Foſſa-alta, de tercia parte Eccleſia Sancti Fauſtini in capite Variano: & dein ſeorſum uſque in Agriciam majorem, adhibitis omnibus illis, que vel in preſenti, vel in futuro juſte poſſident, vel poſſeſſuri ſunt. Prefatis etiam fidelibus noſtris ob dignam impenſi ſervicii memoriam concedimus, ut habeant poteſtatem transferendi Palacium noſtrum de Burgo Sancti Johannis ad Monaſterium Sancti Rufini, ſitum ultra prefatum flumen Mincii. Albergariam quoque nove & veteris Civitatis & ſuburbiorum ejus, remittimus & donamus. Quin eciam Inſulam, in qua Caſtrum Ripealte fuit ſitum, eis concedimus, ita ut nullum Caſtrum ſeu edificium à nobis, vel à noſtris ſucceſſoribus extruatur. Hec omnia modò dicta prefatis Mantuanis, qui vel nunc ſunt &c. Si quis ergo Archiepiſcopus, Epiſcopus, Dux, Marchio &c.*

Si-

Signum Domni Lotharii Tercii  *Romanorum Imperatoris inviƈtiſſimi.*

Ego Norbertus Archicancellarius recognovi

Datum Anno Incarnationis Milleſimo Centeſimo Trigeſimo Tertio, Indiƈtione XI. tertio Kalendas Auguſti, Anno verò Regni Regis Lotharii Oƈtavo, Imperii verò Primo.

Aƈtum in Epiſcopatu Mantuano in Campo Sanƈti Leonardi, feliciter. Amen.

En ut iſte Auguſtus Mantuanis confirmat *Arimanniam cum rebus communibus ad Mantuanam Civitatem pertinentibus*. Quid haec verba ſignificent, non prius inveſtigabo, quàm addam & alterum ſimile Diploma, Friderici nempe Primi, eiſdem Mantuanis conceſſum, & ipſum nunquam antea editum, atque in ſupra laudato Archiducali Archivo Mantuae olim mihi exhibitum.

Fridericus I. Imperator Mantuanis Civibus vetera Privilegia ac immunitates confirmat, Anno 1159

IN nomine Sanƈte & individue Trinitatis. Fredericus divina favente clementia Romanorum Imperator & ſemper Auguſtus. Imperiali honori congruit, & ipſa ratio ſuadet, ut fidelibus noſtris ampliorem gratie & dileƈtionis favorem impendamus, illis precipue, in quibus plurima argumenta fidei claruerunt, & uſque ad hec noſtra tempora venire feliciter meruerunt. Eapropter tam futurorum, quàm preſentium fidelium noverit etas, quod interventu & petitione fideliſſimi Principis noſtri Graxentonii Mantuani Epiſcopi, *qui fidelitatem preclaram nobis & Imperio magnificis exhibuit obſequiis, preces fidelium noſtrorum Mantuanorum Auguſtalibus noſtris auribus admiſimus, & ſecundùm Privilegia noſtrorum anteceſſorum, que diligenter perſpeximus,* cunƈtos Arimannos in Civitate Mantuae, ſive in Caſtro, quod dicitur Portus, ſive in Villis, que nominantur Sanƈtus Georgius, Cepada, Formigoſa, ſeu in Comitatu Mantuano habitantes, cum omni eorum hereditate, & proprietate, paterno vel materno jure, & cum omnibus rebus communibus, que ab eorum parentibus poſſeſſe fuerunt, & eorum adquiſita vel adquirenda, nominatim Silva Armanora, Carpeneta, Sacca, Septingenti, ſive per cetera loca in Comitatu Mantuano adjacentia. *Piſcationes quoque in fluminibus & paludibus ſine ſcriptionis titulo aliquo, quod juſte & legaliter eis pertinet, cum familiis utriuſque ſexus, Servis & Ancillis, Libellariis, Precariis, & cum omnibus rebus eorum mobilibus, & immobilibus, per hujus noſtri Precepti paginam, prout juſte & legaliter poſſumus,*

mus, eis conceſſimus & corroboravimus; ſcilicet utraſque ripas fluminis Tartari, deinde ſurſum ad flumen Olei. De alia parte Foſſa-alta, de tercia parte Eccleſia Sancti Fauſtini in capite Variana, & deinde ſurſum uſque in Agriciam majorem. Ea videlicet ratione concedimus eis omne tholoneum & ripaticum, quod pro negocio exercetur in Garda, in Lageſa, & in Summo Lacu, vel in Briſiana, & in Ferraria, vel in Comaclu, & in Ravenna. Ipſi, ſuique filii, ac homines, qui illorum cauſa laborantes negociantur, licentiam habeant poteſtative negociandi per jam dicta loca abſque omnium hominum contradictione, vel publica functione, vel alicujus tholonei vel ripatici redditu. Inſuper Palacii noſtri apud Monaſterium Sancti Rufini conſtruendi poteſtatem eis concedimus. Albergariam quoque nove & veteris Civitatis, ut circumdata eſt, muro & munimine eis remittimus & donamus. Quineciam Inſulam, in qua Caſtrum Ripae altae fuit ſitum, eis concedimus, ita ut nullum Caſtrum ſeu aedificium à nobis vel à noſtris ſucceſſoribus extruatur. Precipimus quoque, ut liceat praedictis fidelibus noſtris Mantuanis ſecure ire & redire ad omnia mercata ſive per terram, ſive per aquam in Imperio noſtro ubicumque voluerint abſque alicujus moleſtatione, & tholonei exactione. Hec omnia ſupradicta Mantuanis omnibus, qui nunc ſunt & adhuc futuri ſunt, juſte & legaliter concedimus, ſalvâ per omnia Imperiali juſtitiâ. Si quis ergo Dux, vel Marchio &c.

Signum Domni Frederici Romanorum Imperatoris invictiſſimi.

Ego Raynaldus ſacri Palacii Imperialis Cancellarius recognovi.

Acta ſunt hec Anno Dominice Incarnationis MCLIX. Indictione VII. regnante Domno Frederico Romanorum Imperatore ſereniſſimo, Anno Regni ejus VIII. Imperii verò IV.

Datum in territorio Regino apud Luchariam, XII. Kalendas Aprilis.

Heic ergo intuemur, Fridericum favore ſuo proſequi *cunctos Arimannos in Civitate Mantuae, ſive in Caſtro, quod dicitur Portus, ſive in Villis &c. ſeu in Comitatu Mantuano habitantes cum omni eorum hereditate & proprietate, paterno vel materno jure, & cum omnibus rebus communibus, quae ab eorum parentibus poſſeſſae fuerunt &c.* Totum Diploma attente perpende: confer cum uno Henrici I. Auguſti, Anni MXIV. & cum altero Henrici II. Auguſti, Anni MLV. quae dabo infra in Diſſertat. XLV. *de aſſumta à Civitatibus Italicis Reipublicae forma*, ac demum intelliges, ſub *Arimannorum* nomine heic deſignari Liberos homines, non ruri tantummodo habitantes, ſed & in Civitate. Eiſdem autem *Arimannis*, ſive Civibus, Imperator omnia bona hereditaria, hoc eſt Allodii titulo poſſeſſa, tum etiam *bona communia* confirmat. Quo poſtremo verbo indicari mihi videntur fundi Reipublicae Mantuanae. Animadvertendum quippe eſt, tunc *Arimannos* Civitatis illius regimen tenuiſſe. Scilicet Mantuani ſublatâ è vivis Anno MCXV. celebri Comitiſsâ Mathildâ, in libertatem & ipſi aſſurrexere, atque Ordo *Arimannorum*, quibus *Conſules* praeerant, clavum Reipublicae arripuit. Cujus veritatis teſtes habeo tabulas, quas adſervat Archivum inſignis Monaſterii Padolironenſis in agro Mantuano ſiti. Contra iſtud Monaſterium Communitas Mantuae controverſiam moverat de quibuſdam nemoribus. Sed Monachis jura ſua prodentibus abjudicata eſt cauſſa à Mantuanis per Chartam, Anno MCXXVI. quincto No-

nas Julias exaratam. Interfuere *Conſules Albertus & Azo filii Azonis Inrici*, *Wido filius Hugonis de Bona*, *Opizo de Calantono*, *Albertus filius Bonacuſae Scugerii*. Tunc recenſentur *Arimanni*. Ii ſunt *Ingellaldus de Muriano*, *Otto & Wibertus & Anſelmus filii Ingellandi*, *Albertus Azonis*, & reliqui. Itaque heic *Arimannorum* nomine veri prorſus ſimile eſt deſignari *Nobiles*, ad quos duntaxat eo tempore ſpectabat Mantuanae Reipublicae cura. Quae verò heic habes, lucem conferunt Diplomati dato Civibus Mantuanis Anno Chriſti MCXVI. ab Henrico Imperatore IV. quod in nuper memorata Diſſertat. XLV. proferam. Redeo nunc ad *Arimanniam*. Baldus, Alvarottus, Cujacius, Gothofredus, aliique Legum Feudalium Interpretes, inepta nobis obtruſere in ejus vocis ſignificatione explicanda. Fridericus I. in Lib. II. Feudorum Tit. 56. inter Regalia connu- A merat *armandiam*, *vias publicas &c.* qua voce ii opinati ſunt innui *publica armamentaria*, aut *jus armorum ſabricandorum*, aut *vectigal ex licentia arma faciendi*, aut quod ineptius eſt, *vectigal ex armentis &c.* Sed eos illuſit ipſius vocis à Librariis corruptae ſonus; neque enim *Armandia*, ſed *Arimannia*, ſeu *Herimannia* ſcribendum eſt, & ſcriptum olim fuit. B *Arimannia* verò inter cetera Regalia jura connumerabatur, uti etiam liquebit ex ejuſdem Friderici I. Diplomate, cujus antiquiſſimum exemplum legi olim Venetiis apud Nobilem virum Franciſcum Carminatum Patricium Venetum, ad quem pleraque bona olim ſpectantia ad Monaſterium Carcerum, ab Eſtenſibus C Marchionibus ante complura Saecula fundatum, translata noſtris diebus fuerunt una cum Chartis ejuſdem Coenobii.

Fridericus I. Imperator ad petitionem Marchionum Eſtenſium Monaſterium Sanctae Mariae ad Carceres, in territorio Eſtenſi poſitum, ſub ſua protectione recipit, eique Privilegia & bona confirmat, Anno 1177.

In nomine Sancte & individue Trinitatis. Fridericus divina favente clementia Romanorum Imperator Auguſtus. Si Chriſti Eccleſiis Imperatorie defenſionis ſubſidium clementer impendimus, ad eterne vite meritum & temporalis gratie augmentum nobis proficere credimus. Noverint ergo omnes Imperii noſtri fideles preſentes & futuri, quod nos per interventum fidelium noſtrorum Marchionum de Eſth Alberti, Obizonis, & Bonifacii, *& venerabilis fratris noſtri Piſtoris Prioris Sancte Marie ad Carceres, ipſam ſcilicet Eccleſiam Sancte Marie ad Carceres* D *in noſtre tuicionis ſpeciale patrocinium ſuſcipimus, & omnia bona & poſſeſſiones, quas eadem Eccleſia nunc habet, vel de cetero legitime acquiret, noſtrà Imperiali auctoritate ei confirmamus. Nominatim verò & expreſſe bona illa, que habet in Cavallile, in Credaroloni Porto, in Minervi, in Urbana, in Melladino, in Palſo, in Vigizolo, & in* E *ejus Curti, in Eſte, & Baone, Carpi, Monteſilice, in Tribano, Cona, Paltenna, vel ubicumque ſupradicta Eccleſia Sancte Marie nunc habet, vel acquirere poterit, ei corroboramus, ita ut ſupradicta Eccleſia ea deinceps habeat*

beat ac teneat in omni quiete, & ſine aliqua vexatione, in bannis, ſodris, Placitis, diſtrictis, Arimanniis, *& cum omni honore. Statuimus quoque, ut bona ejuſdem Eccleſie, & eorumdem bonorum habitatores, & quilibet homines ad eam pertinentes, nec per Civitatem aliquam, nec per Conſulatum, nec per ullum Commune, nec per Ducem, nec per Marchionem, Comitem, Vicecomitem, Gaſtaldionem, Decanum, nec per ullam perſonam magnam, aut parvam diſtringantur, nec angariam aut parangariam, ſeu aliquam functionem exſolvere cogantur, nec nomine fodri vel albergarie, aut alio quolibet exactionis modo a quoquam graventur aut moleſtentur, ſalvâ in omnibus Imperiali juſtitia. In qua tamen eis id noſtrâ munificentiâ indulgemus, ut nulli hominum inde reſpondeant, niſi nobis, aut certo noſtro Miſſo ad hoc ſpecialiter deſtinato, aut per eum illa nobis repreſententur. Si quis ergo Dux, aut Marchio, Comes, aut Vicecomes, aut aliqua Civitas, aut ejus Conſulatus, aut aliqua perſona magna vel parva, no-*

A *ſtre Imperiali pagine obviare, aut eam aliquo modo infringere preſumpſerit, ſciat ſe pro pena compoſiturum auri optimi Libras quinquaginta, medietatem Fiſco Imperiali, & medietatem predicte Eccleſie Sancte Marie. Quod ut verius credatur, & ab omnibus diligencius obſervetur, hanc paginam corroborantes, Sigilli noſtri impreſſione juſſimus inſigniri,* B *ſub teſtimonio Principum, corum nomina ſubter ſcripta ſunt. Ulricus Patriarcha Aquilegienſis, Chriſtianus Moguntinus Archiepiſcopus, Philippus Colonienſis Archiepiſcopus, Cunradus Wormatienſis Electus, Worthuinus Protonotarius, Drudo Feltrienſis Epiſcopus, Florentinus Comes Hollandie, Rupertus de Durna, Cunradus Marchio Montiſferrati* C Obizo Marchio de Eſteh, *Comes Schinella de Terviſio, Heinricus Comes de Piano, Ulricus Nepos ejus, Comes Hugitio Vicentinus, Garzapan de Verona, Gabriel filius Wezeli de Camino, Gerardinius de Campo Sancti Petri, Wilelminus Tempeſta, Henricus Theutonicus, Cavalcaſella, & alii quamplures de Caſtello.*

Signum Domni Friderici  *Romanorum Imperatoris invictiſſimi.*

Ego Gotefridus Cancellarius vice Philippi Colonienſis Archiepiſcopi, & Ytalici Regni Archicancellarii recognovi.

Acta ſunt hec Anno Dominice Incarnationis Milleſimo Centeſimo Septuageſimo, Septimo, Indictione X. Regnante Domno Friderico Romanorum Imperatore invictiſſimo, Anno Regni ejus XXVI. Imperii verò XXIV. feliciter, Amen.

Data apud Venecias in Palacio Ducis, ſexto Kalendas Septembris.

Jus Placiti, banni, fodri, diſtri- ctus, atque *Arimanniae* vetantur exercere in bona iſtius Monaſterii Conſules Civitatum, Duces, Marchiones, &c. Id enim reſervatur Imperatori ipſi, ejuſque Miſſis. Olim ex ipſis *Herimannis* Comites exigebant quaedam ſervitia à Legibus probata. Sed quum coepiſſent eoſdem Arimannos in Beneficium tradere *hominibus ſuis*, hoc eſt familiaribus ac Miniſtris ſuis, licentia haec auctoritate Regum compreſſa fuit. Apud Labbeum Tom. 9. pag. 506. Concilior. Canone 3. cujuſdam Concilii legitur: *Ut nullus Comitum Arimannos in Beneficio ſuis hominibus tribuat*. Si Arimanni antea *Vaſſalli* fuiſſent, quei tradi aliis *in Beneficium* potuiſſent? Ughellius in Catalogo Epiſcoporum Veronenſium Tom. 5. pag. 785. primae editionis, Acta quaedam refert in controverſia vertente inter Norandinum Epiſcopum, & commune Porti, *ſuper juriſdicione, honore, diſtrictu, & adulturo, quod vulgo Plebania nuncupatur, & Erimaria & fodro Porti*. Cauſsâ in arbitros commiſsâ, & pecuniâ Epiſcopo datâ, tradidit & conceſſit Praeſul Communi Veronae *omne imperium merum & miſtum, omnem juriſdicionem, omnem diſtrictum, omnem honorem, omnem Plebaniam, ſive adultrium, omnem fodrum, omnes albergarias, omnia amixeta, omnia recepta, omnem Eremaniam Villae Porti &c.* Saepe nimis deformata veterum monumenta nobis exhibuit bonus Ughellius, cujus alioquin ſtudium, laborem, ac bonam voluntatem laudare non deſino. Et lepidum illud in primis, quod ipſe in Diplomate Ottonis Magni ſpectante ad Annum DCCCCLXVII. Tom. 5. pag. 655. primae editionis, exhibet his verbis: *Caſtellum, quod vocatur Romanianum, cum liberis hominibus, qui vulgo Heremitani dicuntur, qui prius ad noſtrum reſtrictum reſpiciebant, cum omnibus rebus illorum à ſe pertinentibus, ſeu cum omni debito, deſtrictione & notione atque Placitu noſtro, & Comitis Sancti Zenonis ad ſanctorum prebendam Monachorum donamus*. Omnia haec corrupta. Scribe *qui vulgo Herimanni dicuntur*. Repone *ad noſtrum diſtrictum*. Lege *ad ſe pertinentibus*. Corrige *diſtrictione, functione atque Placito noſtro & Comitis, Sancto Zenoni &c.* Regrediamur nunc ad Acta praememorata. Illic omnino legendum *Adulterium*, nempe jus puniendi adulteros. Illud enim conſtat, *Adulterii* cognitionem multis olim in locis ſpectaſſe ad forum Epiſcoporum. Verùm ubi decreſcere iſtorum auctoritas & potentia coepit, Seculi Poteſtates aut per concordiam, aut alia ratione hanc eis praerogativam eripuere. Neque id tantùm in Italia, ſed & in Gallia factum. Adfert Du-Cangius Chartam concordiae inter Fulconem Comitem Andegavenſem, & Goffridum Epiſcopum, Anno MLXXXII. initae, in qua agitur de *querela, quam diu contra Comites habuerant Epiſcopi, videlicet de Adulteris & Uſurariis, quos antiquitus ad ſolius Epiſcopi juſtitiam pertinuiſſe conſtabat: ſed poſtea Miniſtrorum Eccleſiae negligentiâ & incuriâ Seculares Judices uſurpaverant, non abſque Epiſcoporum contradictione & juſta querimonia. Super hac igitur querela talis concordia facta eſt utriuſque conſenſu, ut Praepoſitus Comitis, & Archidiaconus Epiſcopi communiter Adulteros & Uſurarios Laicos diſtringant, & totam multam emendationis inter Comitem & Epiſcopum per medium partiantur*. Reſumo Ughellii textum, ubi legendum eſt *Herimannia*, uti & ſupra pag. 777. *imperio, honore, diſtrictu*

A *ſtrictu*, *Herimannia fodro*, non autem *& diſtrictu erimaniae*. Fortaſſis etiam vitiatum dicas illud *amixeta*. Contendit ergo Du-Cangius, nihil aliud vocabulo *Arimanniae* ſignificari, niſi obligationem Vaſſallis impoſitam *eundi in exercitum*. Mihi videtur, non hoc ſolùm, ſed & alia per illud importari, nimirum jus exigendi à Libe- B ris hominibus, praeter militare, alia quoque ſervitia, ac praecipue hoſpitium pro Principe, ejuſque Miniſtris. Ughellius praelaudatus Tom. 2. in Catalogo Epiſcopor. Parmenſ. producit Chartam Mathildis Comitiſſae Anno MCXIV. ſcriptam, ubi refertur concordia inita inter ipſam, & Bernardum Epiſcopum Parmenſem. Inter cetera pollicitus eſt Epiſcopus, *quod noſtris Arimannis de Monticulo nullos alios uſus, vel factiones deinceps requiſierit, niſi quos ejus Anteceſſores &c. ſolummodo in pace, & non in guerra, ex illis habuerant*. Ergo Arimanni tempore etiam pacis ad quaedam obſequia, ſervitia, & factiones obligabantur. Accipe alteram Chartam ejuſdem Comitiſſae Mathildis, quam mihi ſuppeditavit inſigne Archivum Canonicorum Mutinenſium.

Judicatum Mathildae Comitiſſae pro immunitate hominum Rochae Sanctae Mariae de Caſtello ab albergariis, aliiſque oneribus Miniſtrorum Comitis, Anno 1108.

C *Anno ab Incarnatione Domini Milleſimo Centeſimo Octavo de Menſe Junii, Indictione prima. Dum adeſſet in Dei nomine* Domna Mathilda *Dei Gratiâ* Ducatrix & Comitiſſa, Marchionis Bonifacii filia, *in loco, qui dicitur Monte Baranzoni, ibique cum ea Rainerius filius Bulgarelli, Ugo de Maginfredo, Raimundus de Baiſe, Bernardus Beneventanus, Girardus* D *de Boſo, Iginulfus de Gandaceto, Arditione de Macreta, Ato de Macreta, Ardicione de Bebio, Filii Rozonis de Pellano, ſcilicet Bellentius & Rozo, & plures alii: in eorum preſentia lamentavit* Domnus Dodo *gratiâ Dei* Motinenſi Epiſcopo *de hominibus Curtis Roche Sancte Marie de Caſtello*, quod Miniſteriales Comitis oſpitabantur E eos injuſte. *Supraſcripta autem Domna Matilda, cum taliter audivit, fecit venire juratores ipſius Comitatus, ſcilicet Martinus de Libo, & Carbonzellus, & Fantiluttus: & interrogavit eos. Et ipſi unanimiter reſponderunt, quod homines prenominate Curtis Sancte Marie, neque de Albergaria, vel de alia factione alicui reſpondere ſoliti erant, niſi ad ipſam Rocham. Et ſi quis illorum aliquid* de Arimanniis *habent, aut* de Arimanniis reſpondere deberet, *ſecundùm quod eſſet*, aut ipſam Arimanniam dimitteret, *ut domus ſupraſcripte Roche non impedirentur. His auditis una cum conſilio Sapientium, qui ibi aderant, laudavit ſupraſcripta Domna Matilda, ut ita manſiſſet, & aliter non impedirentur. Et inſuper addidit penam, quod ſi aliqua perſona magna parvaque preſumpſerit aliter facere ſive Comes, ſive Gaſtaldius, ſeu ulla alia perſona, ſciat ſe compoſituram nomine pene Libras decem denariorum Lucenſium, medietatem parti publice, & medietatem predicte partis.*

Dominicus ſacri Palatii Notarius ſcripſit ex juſſione ſupraſcripte Domne Comitiſſe Mathilde, & ſubſcribendo complevit.

Viden

Viden ut *Miniſteriales Comitis* hoſpitium, ſive *albergariam* extorquebant ab hominibus Epiſcopi. Qui tamen *Arimannias* poſſidebant, aut eas dimittere, aut hoſpitium praebere jubentur. Suſpicari haec faciunt, ne dicam ſatis produnt, *Arimannias* fuiſſe praedia quaedam Liberis hominibus tradita à Fiſco directo domino. At quonam titulo traderentur, hoc eſt num Feudi, an Uſus, id obſcurum mihi eſt. Si enim haec Feuda fuere, cur ipſi nunquam *Vaſſalli* appellantur, & ſingulari hoc nomine *Arimanni* dicuntur? Quod etiam animadvertendum, antiquiſſimum eſt *Arimannorum* nomen; at vocabuli *Arimanniae* exempla non niſi poſt Annum à A Chriſto nato Milleſimum hactenus mihi occurrerunt. Et fortaſſe inter Comitum jura & iſtud recenſebatur: videntur enim Comites ab Arimannis exegiſſe quaſdam, ut appellant, angarias, quibus obnoxii minime fuerunt homines non Arimanni. Proinde quum Henricus inter Reges Quartus Vercellenſi Epiſcopo largitus fuit B Caſtella quaedam, ſeu Vicos, ea conceſſit *cum omnibus Arimannis, & quod pertinet ad Comitatum*. Accipiat Lector Diploma ipſum, & agnoſcat, quot & quanta uno tempore à Regio Fiſco Vercellenſis Epiſcopus ſuae Eccleſiae conquiſierit, ſimulque ex Comitum poteſtate abſtraxerit.

Henrici Regis inter Germaniae Reges Quarti Diploma, per quod Gregorio Vercellenſi Epiſcopo multa largitur Anno 1070.

IN nomine Sanctae & individuae ſummaeque Trinitatis. Henricus Quartus, Dei gratiâ, Rex. Omnibus Dei, noſtrique fidelibus tam futuris, quam preſentibus notum eſſe volumus, quod nos pro patris noſtri Domni Henrici Imperatoris animae, nec non & noſtrae remedio, interventuque Domni Hermanni Babenbergenſis Epiſcopi noſtri dilectiſſimi, Gregorio Vercellenſi Epiſcopo, noſtroque Cancellario *cariſſimo*; *& Euſebianae Eccleſiae, & omnibus ejus ſucceſſoribus dedimus* Caſale cum Arimannia, & cum ſervitio, quod pertinet ad Comitatum: Odalingo cum omnibus Arimannis, & quod pertinet ad Comitatum: Albalingo cum omnibus Arimannis, & quod pertinet ad Comitatum: Ocelingo cum omnibus Arimannis, & quod pertinet ad Comitatum: Momolerio cum omnibus Arimannis, & quod pertinet ad Comitatum: Sclurinum cum C omnibus Arimannis, & quod pertinet ad Comitatum: Rodingo cum omnibus Arimannis, & quod pertinet ad Comitatum; *& cum eorum finibus & pertinentiis, ſilvis, aquis, aquarumque decurſibus, piſcationibus, terris arabilibus, & inarabilibus. Et ſub Praecepti noſtri traditione in perpetuum contulimus, ea ſcilicet ratione, ut nullus* D *Archiepiſcopus, nullus Epiſcopus, nullus Dux, nullus Marchio, nullus Comes, nullus Vicecomes, nullus Miles, nullus Gaſtaldio, nulla magna parvaque perſona praedictum Epiſcopum, neque ejus ſucceſſores, neque Sancti Euſebii Eccleſiam, moleſtare, injuriam inferre, diſveſtire de omnibus praedictis locis audeat, ſicut dictum eſt, in integrum.* E *Quod ſi aliquis (quod minime credimus) hujus noſtri Praecepti paginam temere violaverit, ſciat ſe compoſiturum centum Libras auri, medietatem noſtrae Camerae, & medietatem Epiſcopo praedicto*

noſtro

noſtro fideli, aut ejus ſucceſſoribus. Quod ut verius credatur, cautiuſque ab omnibus cuſtodiatur, manu propria corroborantes, Sigillo noſtro ſigillare infra juſſimus.

Signum Domni Henrici IV. invictiſſimi Regis.

Anno ab Incarnatione Domini noſtri Jeſu Chriſti Milleſimo Setuageſimo, Indictione VIII. terziodecimo Calendas Auguſti, Anno ordinationis quidem Domni Henrici Quarti Regis XVI. Regni verò ejus XIV.

Actum & datum Vecemburgenſi Urbe feliciter. Amen.

Quum verò alicui à Regibus aut Imperatoribus jus quoque in Liberos homines, ſeu Arimannos concedebatur, hi novo Domino praeſtare ſervitia & factiones cogebantur, quae antea Imperatori aut ejus Miniſtris ſaltem ex conſuetudine praeſtabant. Henricus idem IV. cum opprobrio ex Romana expeditione Veronam reverſus, inſigni ac vetuſtiſſimo Monaſterio Veronenſi S. Zenonis Anno MLXXXIV. donabat *Liberos homines, quos vulgo Arimannos vocant, habitantes in Caſtello Sancti Viti, & in ejus territorio, nec non & Herimannos habitantes in Vico Sancti Zenonis, cum omni debito, diſtrictu, actione, atque Placitu.* Non incongruum puto adiicere Diploma ipſum, quod ex autographo exiſtente in Archivo ejuſdem Monaſterii olim deſcribebam.

Confirmatio omnium bonorum & jurium facta Monaſterio S. Zenonis Veronenſis ab Henrico Quarto Rege, Imperatore Tertio, Anno 1084.

In nomine Sancte & individue Trinitatis. Heinricus divina favente clementia Romanorum Imperator Auguſtus. Imperialem ſublimitatem condecet, ut quanto ceteris dignitatibus excelſior colitur, tanto juſtis petitionibus Deo ſervientium benignior nec non clementior inveniatur. Quapropter notum eſſe volumus omnibus Sancte Dei Eccleſie, noſtriſque fidelibus tam futuris quamque preſentibus, qualiter Domnus Sigebodus *ſancte* Veronenſis Eccleſie Epiſcopus *una cum* Werinherio Abbate Monaſterii Sancti Zenonis Confeſſoris, *noſtram clementiam ſuppliciter exorando adiit, ut ob amorem Dei omnipotentis, beatique Zenonis reverentiam, multum nos deprecans, ut omnes proprietates & poſſeſſiones Monaſterii predicti &c. eidem Coenobio corroboraremus. Nos verò juſtis eorum petitionibus conſentientes pro remedio anime noſtre, & ob interventum dilectiſſime* Conjugis noſtre Berte, *atque ob interventum kariſſimi* filii noſtri Chuonradi, *predicto Monaſterio concedendo confirmamus &c. Ideſt in Judiciaria Gardenſe Caſtellum, quod nominatur Paſturingo, quod Monaſterio Sancti Zenonis bone memorie* Arduinus Comes *& filius ejus* Eriprandus *pro remedio animarum ſuarum per Carta offerſionis contulerunt &c. Nec non & Caſtellum, quod vocatur Inſula Nonenſe, quod ad ipſum Monaſterium per offerſionem, donationem, atque comparationem devenit, cum omni redditu & diſtrictu, vel fodrum, quod nunc habere videtur. Donamus inſuper atque concedimus eidem Monaſterio Sancti Zenonis* Liberos homines, quos vulgo Arimannos vocant, habitantes in Caſtello Sancti Viti, & in ejus territorio: nec non & Herimannos habitantes in Vico Sancti Zenonis ab Eccleſia Sancti Marti-

Martini in Aquario uſque ad Clivum, cum omni debito, diſtrictu, actione, atque Placitu. *Seu quicquid a bone memorie* O·berto, *atque* Adalberio Veronenſium Epiſcopis conceſſum fuit: *ideſt furtum, adulterium, atque ripaticum a prefata Eccleſia uſque ad Clivum. Nec non & cum omnibus rebus ad prefatum Monaſterium pertinentibus, cum Eccleſiis, & Caſtellis, Vicis, colonis, mancipiis, commendaticiis, facticiis &c. Quapropter jubemus atque decernimus, ut quantumcumque memorata Eccleſia Sancti Zenonis &c. juſte & legaliter habere dignoſcitur &c. ſecuriter teneat &c. Nullum cenſum, neque Thelonaticum, vel de ſilvis capulum perſolvere cogatur. Nullus infra eorum Villas aut Caſtella ingredi, Placitum tenere, aut eorum Liberos, ſive famulos diſtringere vel pignorare, neque hoſpitari, ſeu aliquam functionem aut exactionem exigere audeat. Siquis vero &c.*

Signum Domni Heinrici  *Tercii Romanorum Imperatoris Auguſti.*



Burchardus Cancellarius vice Sigewini Archicancellarii recognovi.

Data XV. Kalendas Julii, Anno Dominicae Incarnationis MLXXXIV. Indictione VI. Anno autem Domni Heinrici Tercii Romanorum Imperatoris, Regni XXIX. Imperii verò I.

Actum Veronae in Chriſti nomine. Amen.

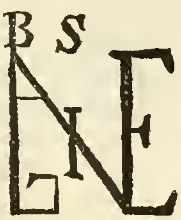
Locus Sigilli cerei ✠ exſtantis cum Imperatore ſedente, & manu dextrâ globum, ſiniſtrâ haſtam tenente, cum Epigraphe HEINRICUS D̄I GRATIA TERCIUS.... ....TOR AUG.

Accedat longe etiam vetuſtior teſtis, nempe Diploma, quod archetypum in eadem Veronenſi Urbe ſub oculis habui, adſervatum in Archivo, ejuſdem Monaſterii Sancti Zenonis. Ibi intuebere conceſſam & confirmatam ab Imperatoribus praelaudato Coenobio *Corticellam in Laceſe cum omnibus pertinentiis ſuis, & reditu Liberorum hominum.* Ibi quoque ad Annum DCCCCI. floruiſſe perſpicies *Vitalem Epiſcopum Vicentinae Eccleſiae*, adjungendum catalogo Antiſtitum illius Urbis, quum ipſum Ughellius in Italiae ſacrae Tom. V. ignorarit.

Beren-

Berengarius I. Rex Monaſterio Sancti Zenonis Veronenſis quaedam bona confirmat, Anno 901.

A *IN nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti Dei aeterni. Berengarius divina favente clementia Rex. Quia anteceſſorum Imperatorum ſcilicet atque Regum morem fuiſſe comperimus, Eccleſiarum res ſua protectione tueri atque augere; idcirco notum ſit omnibus fidelibus Sanctae Dei Eccleſiae, noſtriſque praeſentibus ſcilicet ac futuris, qualiter* Vitalis B *venerabilis* Epiſcopus *ſanctae* Vicentinae Eccleſiae, *dilectus* Conſiliarius noſter, *noſtram adiens clementiam petiit, quatenus pro amore Dei, Sanctique Confeſſoris atque Pontificis Zenonis res quaſdam & cenſum jam ante ab anteceſſore noſtro divae memoriae* Karolo Imperatore & conſobrino noſtro, *ſancto & venerabili Coenobio ejuſdem Sancti Zenonis conceſſas, noſtro iterum confir-* C *maremus Praecepto. Nos itaque juſtam & ratam ipſius poſtulationem perſpicientes, & jam fati Sancti Martiris & Confeſſoris atque Pontificis Zenonis nos precibus & interceſſione juvari atque tueri confidentes, hoc noſtrae auctoritatis Praecepto res eaſdem, ideſt* Corticellam in Laceſe, cum omnibus pertinentiis ſuis, & reditu Liberorum ho- D minum; *ſeu & res eidem jam dicto Monaſterio Sancti Zenonis ab* Anſelmo Comite *quondam delatas, ideſt Orreum in Civitate Verona cum areis ſuis in circuitu, & alias res tam in Civitate Verona, quàm extra ſingulis locis: ſeu & res in Runco à Boniperto quodam Presbitero, ſaepe nominato Coenobio delegatas: & Hortellum unum infra Civitate Verona à quodam Ingelfredo donatum eidem Sancti Zenonis Monaſterio, ad Monachorum inibi Deo famulantium ſuſtentationem, ſecundùm anteceſſoris noſtri Karoli Praeceptum, concedimus ac confirmamus, & in perpetuum ſtabilitum cenſemus; ut nullo umquam in tempore Marchio, Comes, aut Gaſtaldius, vel quilibet rei publicae Miniſter ſeu Exactor, de his omnibus ſupratax atis in aliquo ſe intromittere habeat facultatem. Ob hoc videlicet, ut non ſolùm iſti, qui modo ibi ſunt & praeſentialiter degunt, verùm etiam qui poſtea ad ipſum confluentes locum venturi ſunt, libere ac voluntarie pro longevitate atque ſtabilitate Regni noſtri, ſempiternoque noſtrae animae remedio, ſeu Conjugis noſtrae, omnipotenti Deo preces continue perſolvant. Contra quod noſtrae donationis ſeu confirmationis Praeceptum ſi quis inſurgere, aut infringere ex parte vel ex toto voluerit, ſciat ſe compoſiturum triginta Libras auri obrizi, medietatem Camerae Palatii noſtri, & medietatem jam dicto Sancto Coenobio, &c.*

Signum Domni  *Berengarii glorioſiſſimi Regis.*

Locus ✠ Sigilli cerei exſtantis cum buſto & capite Berengarii admodum juvenis, & cum ſua Epigraphe.

Teudebertus Notarius ad vicem Vitalis Epiſcopi Archicancellarii recognovi & ſubſcripſi.

Data X. Kalendas Septembris, Anno Incarnationis Domini noſtri Jeſu Chriſti DCCCCI. Anno verò Domni Berengarii glorioſiſſimi Regis XIV. Indictione IV.

Actum Veronae in Dei nomine feliciter. Amen.

In Charta etiam Anni MCLXXXVIII. quam proferam in Diſſertat. XIX. *de Tributis*, Fridericus I. Imperator inter alia Regalia à Cremenſibus petebat *de terris Militum quartum, de ceteris verò tertium*. Neque haec ſane poſtremis temporibus inſtituta. Carolus M. in Diplomate apud Campium Tom. I. Hiſtor. Eccleſ. Placent. Juliano ejuſdem Urbis Praeſuli Anno DCCCVIII. conceſſit *omnem judiciariam, vel omne teloneum de Curte Guſiano, tam de Arimannis, quam & de aliis Liberis hominibus per memoratas fines, omnia, quae à Publico* (ideſt à Regio Fiſco antea) *exigebantur*. Denique ad intelligendum, quid *Arimannia* ſignificarit, uſui eſſe poſſe videtur Charta itidem Veronenſis ab eodem Ughellio producta Tom. V. pag. 742. in Theobaldi Epiſcopi Veronenſis vita, de quo haec ſcripta ſunt circiter Annum MCLIV. *Duos item ruſticos Arimannos de Monte Auro pro accepta pecunia alienavit: triginta item & ſeptem ruſticos de Roveclara: unum etiam de porto. Alii omnes pro accepta pecunia, nec vadimonium de bando, nec fodrum, nec albergarias, nec collectam Epiſcopatui debent amplius facere*. Quibus ex verbis elucere videtur, fuiſſe *Arimannos*, qui ruri, hoc eſt in Pagis atque Caſtellis habitarent, dum Liberi eſſent homines; eoſque fuiſſe obſtrictos ad fodrum, albergariam, aliaque ſervitia praeſtanda Comiti, vel Domino. Fuerunt autem & Liberi homines pauperes, quos nulla foedaverat ſervitutis nota. Patres Concilii Moguntini Anno DCCCXLVII. habiti Tomo 8. Concilior. Labbeanor. *Monemus, ajunt, Regiam pietatem de oppreſſione Liberorum pauperum, ut à potentioribus per aliquod malum ingenium non opprimantur, vel cogantur, ut res ſuas vendant ſive tradant &c. & ut ſaepius non fiant manniti* (ideſt viritim vocati) *ad Placita, niſi ſicut in dominico Capitulari*. Supra ex Charta Archivi Eſtenſis didicimus, *Arimannos* coactos fuiſſe *venire ad Placitum*. Ergo & hinc intelligimus, *Arimannos* & *Liberos* idem fuiſſe. Interea Du-Cangius ſententiam Goldaſti probat, ſcribentis, eos *Herimannos* appellatos, qui forent *homines militares, & beneficia ac praedia ab Imperatore conceſſa poſſiderent*, videlicet *Vaſſalli minores. Vel certe*, ſubdit ipſe Du-Cangius, *Arimanni, ſeu Herimanni fuere ipſarum Villarum incolae prorſus diverſi à Servis*. Sunt heic aliqua veri ſimilia, ſed minime certa. Quod ad *Villarum incolas* duntaxat *Herimannorum* ordo refertur, incertiſſimum, ne dicam falſum arbitror ego. Poſt multa vero, quae hactenus diſſerui, nemo ſubſcribat Hugoni Grotio, dum originem vocis *Arimannus* veſtigat. Nam poſtquam ex *Her-man* eam deduxit, ſubdit: *Arimannus miles gregalis, qui publicum munus non habet. Poſtea pro paupere ſumta vox. Hinc jus Armandiae in Feudis.*

Feudis. Erant inter Arimannos tum pauperes, tum divites: erant & publici & gregarii milites. Ceterum non tam moroſus ſum, ut praefracte repugnare velim opinantibus, *Liberum* quemque hominem appellatum fuiſſe *Arimannum* ſive *Herimannum*, hoc eſt *militarem virum*: eâ nimirum de cauſſa, quod cuicumque Libero homini non ſolùm licebat, ſed neceſſe erat arma induere, prout occaſio ferebat, ac militare pro tutela patriae; nam Servis & Aldionibus id minime fas fuit. In Lege 35. Caroli M. inter Langobardicas: *Quicumque Liber homo in hoſtem bannitus fuerit &c.* hoc eſt ad expeditionem bellicam accitus. Item in Lege 80. ejuſdem Auguſti: *Si quis Liber homo, ceteris in exercitu pergentibus, domi reſidere praeſumſerit &c.* Quum verò Lotharius I. Imperator in Lege 56. ait: *Poſtquam Comes & Pagenſes de qualibet expeditione hoſtili reverſus fuerit*, hinc fortaſſe quiſquam opinetur, *tantummodo Villarum incolas*, uti nuper Du-Cangius ſuſpicabatur, rei militari operam navaſſe. ſed *Pagenſes* olim appellati, qui de uno comitatu & regione erant; ac proinde ex *Pago* efformatum eſt *Pays* ſeu *Païs* Gallicum, & Italicum *Paeſe*. Occurrunt etiam apud antiquos *Pagenſes Civitatis*, uti jampridem à Joſepho Scaligero, Bignonio, ac aliis adornatum eſt. Quibus adde Legem 14. Ludovici Pii, ubi *adhibeat*
A *ſibi de ſuis Pagenſibus teſtes idoneos*. Quare nihil haec nos remorari debent, quin ſtatuamus, unicuique Libero homini munus militiae proprium, immo debitum olim fuiſſe. Et ne ipſi quidem ab hujuſmodi onere immunes erant, quibus fortuna exiguum cenſum dederat. Nam quivis, dum tantum mobilium rerum poſſideret,
B ut infringendo leges multae ſolvendae ſatis eſſet, procedere ad exercitum cogebatur. Id conſtat ex *Conſtitutione promotionis exercitus*, ſive ex decreto Ludovici II. Auguſti Tomo II. pag. 264. Rer. Italicar. *Pauperes* tantùm *perſonae* ad cuſtodiam patriae interdum dimittebantur. En ergo fortaſſe cauſſam, quare Liberi homines
C appellari olim potuerint *Arimanni*, hoc eſt homines militares; ob quam etiam praerogativam (aliâ tamen ex parte gravem atque moleſtam) ab ignobili Servorum conditione diſtinguebantur. Finem his faciam, ſi prius produxero Chartas duas, quas autographas vidi in inſigni Archivo Archiepiſcopii Lucenſis, atque in uſum omnium deſcribendas duxi.
D Ibi mentio eſt *Arimannorum* ſeu *Herimannorum*: ſimulque ibi Priſcianum Grammaticum innumeris plagis foediſſime habitum videas. Prima complectitur Placitum in Lucenſi Civitate habitum coram *Allone Duce*, qui eidem Urbi praeerat.

Placitum Lucenſe, in quo Johannes ejuſdem Urbis Epiſcopus eripit e manibus Agiprandi Clerici improbi Eccleſiam Sancti Petri, Anno 785.

IN *Dei nomine. Regnante Domno Carulo Rex Francorum & Langubardorum, quo coepit Langubardiam, & filio ejuſdem Pippino Rege, Anno Regni*
E *eorum Duodecimo, & Quinto, Menſe Auguſto, Indictione Octava. Dum in Jeſu Chriſti nomine reſedentem* Allonem Ducem *una cum venerabilis* Joannes *San-*

ſte Lucane Eccleſie Epiſcopus *&* Sacerdotes, *vel* Haremannos, *ideſt Tuſſo Presbiter*, *Alio Presbiter*, *Gumpert Presbiter*, *Rachiprandus Presbiter*, *Alpert Presbiter*, *Deuſdedi Arcidiaconus*, *Jacobus Diaconus*, *Auſtriſonſus Diaconus*, *Gauſprandus*, *Cunimund*, *Anſiprand*, *Teuſprand*, *Domnuccio*, *&* *Alp* ...... *plus*, *venit ante nos Alprandus*, *contra quam ipſi Johannes Epiſcopus cum Fratello Advocato ſuo cauſa Eccleſia Sancti Martini domo Epiſcopati ſui peragebant*. *Dicebat ipſi Johannes cum Fratellu Advocato ſuo*. „ Domne, audire nos digneris, quia iſte Agiprandi filio iſtius Alprandi ab anteceſſore meus Peredeus Epiſcopus ſuit ordinatus in Eccleſiâ noſtra Sancti Petri, & in omnia res eidem Eccleſie pertinentes. Et modo iſte Agiprandus Clericus, inimicus ſuadentes, rempertus eſt in adulterium, & in aliam malitiam. Unde ſecundum Deus, & ſancte Canoni Eccleſie res ipſa abere non debet. *Reſpondebat ipſi Alprand pro ſe & ipſo jam dicto filio ſuo:* Nulla nobis interpedit, quod dicis, quod ipſi filio meo pro ſua culpa Eccleſie, & res ipſa perdere deberet, quia non abemus Eccleſie, & res ipſa per ordinationem Peredei Epiſcopi anteceſſori tuo, ſicut vos dicitis; ſed Perhetu ...... Dammiani Presbiteri ſocero meo, avone iſtius Agiprandi Clerico filio meo; & numquam ipſe Eccleſie Sancti Petri, vel res ibidem pertinentes pertenuit Eccleſia Sancti Martini domo Epiſcopali tuo, ſed ipſius Dammiani Presbiteri, & de ejus parenti pertenuit. In cujus hereditatem nus exiſtere devemus, pro eo quod filia ipſius Dammiani mihi in conjugio ſociata abeo, unde iſte Agiprand filio meo natus

A „ eſt. *Reſpondebat Johannes Epiſcopus cum Fratellu Advocato ſuo:* Veritas non eſt, quod ipſe Baſſilica Sancti Petri, vel res ibidem pertinentes, vel quanta ipſi Dammianus Presbitero ad manus ſua abuet, aut poſſiddet, ipſius Dammiani, vel de ejus parenti fuiſſem aut pertinuiſſem; quia ipſi Dammianus Presbitero in ipſa Baſſilica noſtra Sancti

B Petri reſſide, & ad Epiſcopi illi, qui fuerunt anticeſſori mei, ipſe Dammianus Presbiter omnes voluntatem faciebat, quam ei exinde imperaverat. Et per ſigulos annus Guſtare eorum dava in ipſa Caſa Baſſilica Sancti Petri, ubi ipſe Dammianus reſedebat; ſicut

C & alias res ſuas Baſſilicas noſtras, qui Eccleſia Sancti Martini domo Epiſcopali pro pertenentia ſua facere conſuete ſunt. *Reſpondebat ipſe Alprandus:* Veritas non eſt, quod ipſe Baſſilica Sancti Petri, vel res ad eum pertinentes, vel quantum ipſe Dammianus Presbiter ſocero meo ad manus ſuas abuet vel poſ-

D ſiddet, aliquando Eccleſia Sancti Martini domo Epiſcopali tuo pertinuiſſem, ſed ipſius Dammiani Presbiteri ſocero meo, & de ejus parenti fuit ipſe Baſſilica Sancti Petri cum omnia res, quantum ipſi Dammianus ad manus ſua abuet, & ipſo Guſtaren per ſingulos annos, unde vos dicitis, ſua

E voluntate dava: nam pro nulla pertinentia, & taliter conſignare poteo.

Et dum ipſe Alprandus talis faceret proclamationem, *judicavimus*, *&* *waidam dare fecimus ipſo Alprand jam dicti Fratelli Advocato Johanni Epiſcopi*, *ut ſicut dicebat*, *per idoneos & credendos homines*, *ſi poteret*, *eorum conſignare*, *qualiter ipſe Baſſilica Sancti Petri*, *vel*

vel res que ipſe Dammianus Presbiter poſſidet, ipſius Dammiani Presbiteri, vel de ejus parenti fuiſſem, que Eccleſia Sancti Martini domo Epiſcopali non pertinuiſſem: & fidjuſſurem ei poſuet Anſiprand. Et dum utraque partes in conſtituto reverſi fuerunt, ubi nobiſcum aderant Sacerdotes & Loci Servatores, *ſeu* Haremannos, *ideſt Jacobus Diaconus, Rachiprandus Presbitero, Rachiſrid Presbiter, & Gauſprandus Loc... Cunimundu, Belleriſunſu, Teuprand, Ghiſpert, Domnuccio, Filuartus, Vadilo, Lopo, Ferduald. Tunc dixet ipſi Johannes Epiſcopus cum Fratello Advocato ſuo:* Fac nobis ipſa conſignationem, ſicut nobis wadiam dediſti. *Sed ipſe Alprand preſenti ante nos eorum renuntiavit;* „ veritas quia ipſe Baſſilica Sancti Petri Eccleſie Sancti Martini domo Epiſcopali tuo pertenet, & Agiprand Clerico filio meo inibi per livellum ab Peredeo Epiſcopo anteceſſore tuo ordinatum fuet, & vobis ipſa Baſſilica Sancti Petri non contramus: nam Caſa ipſa, ubi Dammianus Presbiter ſocero meo havitavit, & omnes res illa, quas ad ſua manus abuet, Baſſilica Sancti Petri nulla pertenuit, ſed de jura parentum ipſius Dammiani ſocero meo fuit; ubi nos....... heredibus exire redevemus. *Reſpondebant ipſi Johanne Epiſcopus cum Fratello Advocato ſuo:* „ Veritas non eſt, quod Caſa, ubi Dammianus Presbitero havitavit, vel res, que ad manu ſua abuet, de ejus parenti fuiſſem, ſed omnia de Baſſilica Sancti Petri, ubi ipſe Dammianus Presbitero cuſtodem ordinatus fuet, pertenuet. *Et dum inter eos talis vertiretur intentio, juſtum nobis paruit eſſe una cum ſupraſcriptos* Sacerdotes & Haremannos *ita judicavimus, ut ipſe*

A *Baſſilica Sancti Petri cum omnia res ad eam pertinentes eſſe in poteſtate predicti Johanni Epiſcopi ad partem Eccleſie Sancti Martini domo Epiſcopali ejus, & de caſa, & res ipſa, unde Alprand dicebat, quod de parenti Dammiani Presbiteri fuiſſem, nam non de Baſſilica Sancti Petri judicavimus. Et ipſe Aſprandus waida dare fecimus jam di-* B *cti Fratelli Advocato ipſius Epiſcopi ad parte Eccleſie Sancti Martini, & unde poteret per Cartulam, aut per teſtimonia conſignaret, quod ipſius Dammiani Presbiteri, vel de ejus parenti fuiſſem, que Baſſilica Sancti Petri non pertinuiſſem, haberet in ſuo dominio; & unde taliter conſignare non poteret, relaxare eas ad pars Baſſilice Sancti* C *Petri. Et dum inter eos taliter judicaſſemus, dicebant Johanne Epiſcopus cum Fratello Advocato ſuo:* Domne, facias nobis iſte Alprand juſtitia de auro & argento, que in Baſſilica Sancti Petri offertum fuet, & de moniminas, que ibidem pertenuerunt, que Agiprand Clericus filio eius exinde tullet: *Tunc fecimus dare waida* D *ipſo Alprand predicti Fratelli Advocato ſepeſati Johanni Epiſcopi, ut quecumque exinde Agiprand Clericus filio ejus tullet auro vel argento, aut moniminas, qui in ipſa Baſſilica Sancti Petri pertenuerunt, omnia ei redderet, & ſuper diceret jura, quod ei per Evangelia quodquod plus exinde non tuliſſet nec haberet, quem ei reddere deberet, &* E *toto poſuet fidjuſſures, & de ſupraſcripte alie wadie jam dicto Anſprand poſuet fidjuſſurem. Et ſenita eſt inter eos cauſacio. Unde hanc notitia judicationis tibi, qui ſupra Johannes Epiſcopus ad parte Eccleſie Sancti Martini domo Epiſcopali tuo Ratſonſum ſcrivere commonuit, ut moderni & futuri temporibus in eadem permaneat deliverationem.*

Actum Luca.

Signum

Signum manus Alloni *glorioſi* Duci, *qui hanc notitiam judicati fieri elegit.*

Ego ſupraſcripto Gauſprandu interſui.
Ego Jacobus Diaconus interſui.
Ego Oſtriſuſus Diaconus interſui.
Ego Rachiprandus Presbiter interſui.
Ego Rachiſridus Presbiter interſui.
Ego Alpertus Presbiter interſui.

A

In Charta iſta occurrit *Guſtare*, ſeu *Guſtaren dava.* Sentis heic Italicam Linguam, nempe *Dava* pro *Dabat*. At quid illud *Guſtare?* Du-Cangius in Gloſſario vocem iſtam ignoravit. Opinor ego, Ientaculum (nunc *Colezione* ſive *Colazione*) per eam deſignari. Vide infra Diſſertationem XXXVI. *de Emphyteuſ.* ubi de voce egi. Vidimus in Charta nuper edita, quomodo *Arimanni* ad publica judicia advocarentur, & veluti Judices ibi conſiderent. *Boni homines* in Placitis publicis ſaepe reſediſſe comperiuntur. Num ab iis diverſi *Arimanni?* In Lege 49. Caroli M. ſancitum eſt, *ut nullus alius de Liberis hominibus ad Placitum, vel Mallum venire cogatur, exceptis Scabinis & Vaſſis Comitum.* Quae poſtrema verba ſuſpicionem mihi ingerunt, *Herimannos* in Charta producta appellari eos tantùm, qui Vaſſalli forent. Verùm me à conquieſcendo in hujuſmodi ſententia abſterret, quod ſupra multis exemplis evici, nempe latius excurriſſe ſignificationem hujus vocis. B Idem Carolus M. in Lege 69. *Ingenuos homines* tribus ſaltem Placitis, *quae inſtituta ſunt*, intereſſe voluit. Hinc tamen certo deprehendimus, quadam Nobilitatis ſpecie diſtinctos fuiſſe *Ingenuos*, ſive *Liberos*, & *Arimannos* homines, ita ut nulla publica haberentur judicia, quibus non C aſſideret id hominum genus, quaſi eorum praeſentia non tantùm ad ſplendorem loci, quantùm ad continendos in officio Judices, & arcendas malas artes, exigeretur. Accedat & altera Charta ex autographo Lucenſi itidem deſcripta.

Literae, ſive Bulla Petri Lucenſis Epiſcopi, per quam Andripertum Presbyterum conſtituit Rectorem Eccleſiae Sancti Donati, accedente conſenſu Sacerdotum, & Arimannorum, Anno 819.

D

In nomine Sancte Trinitatis Patris & Filii & Spiritus Sancti. Breve ordinationis facio ego Petrus *gratià Dei* Epiſcopus, *qualiter* una cum conſenſu Sacerdotum, & Aremannos hujus Lucane Civitatis, *quorum nomina ſubter leguntur, ordinare videor te Andripertum Presbiterum filio Pauli in noſtra Eccleſia Sedalem Sancti Donati, ſita prope murum hujus Lucane Civitatis; in eo verò tenore, ut in tua ſit poteſtate ipſa Dei Eccleſia, una cum caſis, & omnibus rebus ad eam pertinentibus abendum, reſedendum, gubernandum, uſuſfructuandum, & officium Dei die nocteque recto moderamine faciendo, & nobis obediendum, ſicut noſtra ſancta Lex continet: & unum prandeum nobis & Sacerdotibus noſtris ſingulis annis die Martis de alba ſemper preparare & dare debeas in Feſtivitate ipſius Eccleſie, portionem exinde de oblatis, & candelis tollendum ipſe, ſicut jam olim conſuetas fuit; & ſemper nobis & ſancte Eccleſie noſtre obedire, & ſervitium adimplere debeas, ſicut conſue-*

E

conſuetudo fuit; & qualiter ut ſupra te in eadem Eccleſia firmavimus ſtavili ordine permaneas firmiter. Hec ordinatio facta eſt in Anno Domini noſtri Hludowici clementiſſimi Imperatoris Sexto, ſub die IV. Kalendas Julias, Indictione XII. Et Gundeprandum Notarium ſcribere commonuimus.

Actum Luca.

Ego Petrus Epiſcopus *in ac ordinatione à me facta manu mea ſubſcripſi.*

Ego Gunfridi Clericus ibi fui.

Ego Criſtianus Presbiter ibi fui.

Ego Gumperto conſenſi & ſubſcripſi.

Ego Teuderadus Presbiter conſenſi & ſubſcripſi.

Ego Uppertus ibi fui.

Ego Ghiſelpertus Diaconus ibi fui.

Viden, quanta *Arimannorum* dignitas foret, quando eorum conſenſus, non minus quàm *Sacerdotum*, expoſcebatur ad electionem Paſtorum, quibus regendae committebantur *Eccleſiae Sedales*, hoc eſt *Parochiales*, ſive *Baptiſmales?* Sed quid ſunt heic *Arimanni?* Num Nobiles populares? Num Vaſſalli ejuſdem Epiſcopi? In aliis ejuſmodi Bullis Lucenſium Epiſcoporum animadverti accedere ad electionem Paſtorum conſenſu ſuo *Sacerdotes & filios ipſius Eccleſiae:* quo nomine dubius ſum, num Clerici minores, an Arimanni iidem deſignentur. Johannes Georgius Eccardus Formulas quaſdam antiquiſſimas ſubjunxit Legibus Salicis & Ripuariis à ſe recuſis. Inter eas Sexta ad Ludovicum Germaniae Regem Ludovici Pii filium pertinet. Ibi facultatem eligendi Epiſcopi Clero & Populo largitur, ſtatuens, ut electus *per conſenſum ſacrorum ordinum, & natu majorum Nobilium Laicorum, ad noſtrae Serenitatis deducatur aſpectum &c.* Qui *Nobiles Laici* majores natu heic memorantur, ſi ſingula recte conferas,

A iidem ipſi fuiſſe videntur, qui *Arimanni* in Chartis Lucenſibus dicuntur. Quod ubi ſtatuas, eluceſcet, in *Nobilium* ordine locum etiam fuiſſe *Arimannis*. Hos aetas ſubſequuta *Milites* appellavit: quae vox *virum Nobilem* ſaepe ſignificat in veterum monumentis. Quae quidem quum recogito, nequeo quin reminiſcar acta
B veterum Epiſcoporum Mutinenſium, qui Monaſterio Benedictinorum Sancti Petri in hac Civitate conſtructo multa elargiti ſunt, uti ſuo loco videbimus; ac prae ceteris Johannes Epiſcopus Anno DCCCCXCVI. Se autem donare ii profitebantur *cum conſenſu & noticia omnium ſanctae Mutinenſis Eccleſiae Canonicorum, ejuſdemque*
C *Civitatis Militum ac Populorum.* Quod Lucenſis Epiſcopus *cum conſenſu Sacerdotum & Arimannorum* perfecit, Mutinenſis *cum conſenſu Canonicorum, Militum, & Populi peregit.* Confluunt iſta ad ſuadendum; non alios olim *Arimanni* appellatione donatos, quam qui *Milites* ſequentibus Seculis frequentius appellati, Nobi-
D lium genus conſtituerunt à Plebe diſtinctum. Verùm heic me tenebris adhuc circumſeptum fateri non pudet. Concilium Ticinenſe Anno DCCCCLV. celebratum, ut eſt in Labbeanae Collectionis Tomo 8. pag. 147. ita de Parochorum inſtitutione ſancivit: *Primum ipſius loci Presbyteri vel ceteri Clerici, idoneum ſibi Rectorem eligant:*
E *deinde Populi, qui ad eamdem Plebem* (hoc eſt Eccleſiam Baptiſmalem, unde Italicum *Pieve*) *ſequatur aſſenſus.* Quibus peractis eum Epiſcopus Paſtorem inſtituebat. Ergo non Optimatum tantummodo, ſed Populi totius ad Eccleſiam illam ſpectantis, ideſt omnium Liberorum hominum, exigebatur conſenſus, quoties ordinandus erat Parochus. Atque adeo

en

en cauſſa, quare *eonſenſum Arimannorum* in Charta Lucenſi memoratum, minime accipere audeam de *Nobilibus* dumtaxat. Quamobrem lubet continere judicium, & congeſſiſſe quae potui de Liberis hominibus atque Arimannis. An iſti Vaſſallorum, ſive Optimatum, ſive Nobilium hominum coetum olim conſtituerint, nec ne, aliis fidentius de- A cernendum relinquo. Fidentiſſime quidem pronuntio, non fuiſſe *Arimannos Servorum genus, ſed pluris quàm ceterae Servorum ſpecies aeſtimatum, immo ſupra vulgarem conditionem ſervilem:* quae ſententia fuit Illuſtriſſimi & Clariſſimi Fontaninii in Opuſculo de Maſnadis pag. 46. explodenda ſane ex iis, quae hactenus attuli.

DE

DE SERVIS
AC
HOMINIBUS
DE MASNADA.
DISSERTATIO
QUARTADECIMA.

DISSERTATIO
QUARTADECIMA.

EA etiam de cauſsâ quod noſtris temporibus *Servorum* uſus, adeo Romanis, Langobardis, Francis, & Germanis in Italia imperantibus, familiaris, paene ex univerſa Europa ſublatus ſit, ejuſque vix aliquod veſtigium in maritimis Urbibus ſuperſit, amatori antiquae eruditionis rem gratam praeſtiturum me ſpero, ſi aliquantulum heic inſiſtam, & quid & quale hoc hominum genus foret, quantâ potero brevitate, ediſſeram, quod eſt ad tempora barbaricae dominationis: nam pro Romanorum temporibus Pignorius ac alii praeſto erunt diſcere cupienti. Jam dixi, univerſitatem Populi diviſam olim fuiſſe in *Liberos* & *Servos*. Et horum quoque immanis fuit numerus non ſolùm apud Romanos, Graecos, alioſque Orientales Populos, ſed & apud Langobardos & Francos. Alii ex iis exteri atque in bello capti, Servitutem ſervire à victore Populo cogebantur; aliis indigenis ob crimina patrata, aut etiam ob aes alienum, Servitutis jugum imponebatur; alii denique non inviti Libertatem ſuam alicui domino divendebant. Verùm mos ille Libertatem amittendi ob aes alienum (hujuſmodi autem Servi *addicti* appellabantur) a Diocletiano & Maximiano Auguſtis abrogatus eſt, ut patet ex l. *ob aes alienum* Codic. Juſtinian. *Ut actiones*. Attamen rurſus obtinuit ſub Langobardis & Francis; nam inter formulas veteres à me editas ad Legem I. Lotharii I. Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. haec habentur: *cum Martino meo ſervo, qui mihi fuit traditus per crimen, vel per debitum*. Ita quoque in Lege 87. ejuſdem Lotharii, *liberi homines propter aliquod crimen aut debitum, in ſervitio alterius ſe ſubdere* dicuntur. Et quod eſt ad crimina, teſtem habeo Chartam autographam ex Tabulario Monaſterii Cavenſis mihi ſuppeditatam, ex qua conſtabit, in Servorum ſortem dejectos, qui crimen aliquod grave perpetraſſent.

Guaimarius I. Princeps Salernitanus Eccleſiae Sanƈti Maximi à Guaiſerio Principe parente ſuo aedificatae dono dat multa. Anno 889.

IN *nomine Domini Dei Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti. Declaro ego* Guaimarius Princeps & Imperialis Patritius, *quia conceſſum eſt mihi a ſantiſſimis & piiſſimis* Imperatoribus Leone *&* Alexandro, *per verbum & firmiſſimum Preceptum bullâ aureâ ſigillatum, integram ſortem Beneventane Provincie, ſicut diviſum eſt inter* Sichenolphum *&* Adelchiſum Principem, *ut liceret me exinde facere omnia, que voluero, ſicut anteceſſores mei omnes Principes fecerunt. Proinde conceſſimus in Eccleſia beatiſſimi Maximi, pro noſtre ſalute anime, quam* Domnus Guaiferius Princeps *pater meus a novo fundamine conſtruxit intus hanc noſtram Civitatem Salernitanam, hunc* Servum ſacri noſtri Palatii, Lupus filius Ragimperti cum uxore ſua, & filiis, filiabus, nugris, ac nepotibus ſuis *cum omnibus rebus ſubſtantiae illorum, mobile atque immobile, & cum omnibus illorum pertinentiis;* pro quo ipſe Lupus cum Saracenis ambulavit & paƈtuetes fuit, quando ipſe ſtorus ſuper hanc prediƈtam Civitatem reſedit. *Et proinde ſupradiƈtum Lupum conceſſimus in prediƈta ſanƈta Eccleſia cum uxore ſua & filiis & filiabus, nugris & nepotibus ſuis, ſicut ſupra diƈtum eſt,* pro eo quod poſtquam nobis culpatus fuit, poſtea autem ipſa ejuſdem mulier ſuper anni ſpatium ipſum Lupum habuit virum, & ipſos filios & filias & nepotes ſuos poſtea genuerunt, & juſta Legem ad ſacrum noſtrum Palatium pervenerunt poteſtatem cum omnibus rebus ſubſtantiis ſuis mobile atque immobile,

A cum omnibus ſuis pertinentiis *in ſupradiƈta Eccleſia conceſſimus ſecùriter habendum. Et conſtituimus, ut nullus Baſilico, nec Stratigo, nec Protoſpatarius, aut Candidatus, aut Spatarius, aut Gaſtaldus, aut Scultais, aut qualiſque alius Reipublice Aƈtionarius, vel* qualiſcumque alius Servus ſanƈtorum Imperatorum, *habeat poteſtatem in illos, vel*

B *in eorum rebus qualemcumque anchariam, vel dationem exigendi; ſed ipſa jam diƈta ſanƈta Eccleſia omni tempore ſecuriter illos poſſideat, ſicut illorum ſanƈtum verbum continet, quod nobis conceſſerunt;* ut omnes homines noſtri liceret ſuos dominare Servos cum omnibus rebus ſubſtantiis ſuis, vel aƈtionibus, ut omnes reſiderent ſubtus fi-

C cum ſuam abſque omni contradiƈtione ſanƈti Imperii noſtri. *Iterum volumus, ut ſi Reƈtor ſupraſcripte Eccleſie illos, vel illorum res ſubtrahere voluerit de poteſtate jam diƈte Eccleſie, revertantur in poteſtatem de heredibus noſtris, ſicut per illorum ſupraſcriptas poteſtates nobis conceſſum eſt, & ab illo tempore, quo Lupus ipſe paƈtuetes fuit, & ad pote-*

D *ſtatem noſtri Palatii pervenit, cum omnibus rebus ſubſtantia illorum, & uſque modo, cum omni illorum pertinentia, ſic in integrum in prefata Eccleſia conceſſimus, ſicut ſupra diƈtum eſt, ad ſecuriter habendum. Quod vero Preceptum conceſſimus ex juſſione ſupraſcripte poteſtatis. Scripſi ego Urſus Notarius.*

Aƈtum Salerni de Anno XXIII. &

E *de anno VII. Principatus Domni Guaimarii Principis filii mei, de menſe Auguſti, ſecundâ Indiƈtione.*

Locus ✠ *Sigilli.*

Apo-

Apographum Chartae, quale ego accepi, *Annum XXIII.* praeferebat Guaimarii Principis. Verùm ſi recte Camillus Peregrinius rationes ſubduxit, ſcribendum erit *Anno XIII.* Nuper vero memorati Imperatores Diocletianus & Maximianus parentibus venumdare liberos ſuos interdixere l. *Liberos* Codic. Juſtinian. *de patribus, qui filios &c.* Conſtantinus tamen altera Lege eundem uſum reſtauravit; atque illum poſtea diu in Italia viguiſſe oſtendit Lex V. Ludovici Pii inter Langobardicas; in qua Princeps humaniſſimus eam conſuetudinem improbat ac tollit, ſtatuens, *ut chartulae obligationis de ſingulis hominibus factae, qui ſe, aut uxores eorum aut filios vel filias in ſervitio tradiderint, ubi inventae fuerint frangantur, & ſint liberi, ſicut primitus fuerint.* Piiſſimum Ludovici conſilium in altera ſaltem parte ſequutus eſt, & confirmavit Lotharius I. ejus ſucceſſor in Lege prima. Ibi *Liber homo ſe ipſum ad ſervitium implicare pro aliquibus cauſſis ſinitur*, uxor verò illius ac liberi *in libertate permanere* jubentur. Eadem repetit idem Imperator Lotharius pro uxoris libertate in Lege 87. Nihilo tamen ſecius cauſſae interdum juſtae occurrebant, ob quas liberi a patribus venundabantur, ac praecipue famis tempore. Deſcribit Gaufridus Malaterra Lib. I. Cap. 27. Hiſtor. Normann. teterrimam famem, quae Anno MLVIII. Calabriam afflixit. Tunc parentes *ſuos liberos ex ingenuitate procreatos vili pretio in ſervitutem venumdabant.* Fuit autem Romanis, aliiſque Populis, dum Ethnica ſuperſtitione tenerentur, tanta in Servos ſuos poteſtas, ut in eos non flagris ſolùm, compedibus, aliiſque tormentorum generibus ſaevire Domino fas eſſet, ſed etiam illis pro

A arbitrio mortem inferre. Nimirum pecudum more habebatur *Servorum* Populus; & quamquam illos pluris quàm pecudes aeſtimarent, quod ex iis plura emolumenta colligerent, aeque tamen atque in bovem & equum, erat Dominis jus vitae & necis in mancipia ſua utriuſque ſexus. Coërcita demum fuit decreto Antonini B Pii enormis haec dominorum poteſtas; nam ut ait Lex prima *ff. de his, qui ſui vel alieni juris ſunt*, ſive Cajus Lib. I. Inſtitut. *hoc tempore nullis hominibus, qui ſub Imperio Romano ſunt, licet ſupra modum, & ſine cauſſâ legibus cognitâ in Servos ſuos ſaevire. Nam ex Conſtitutione Divi Antonini qui ſine cauſſâ Servum ſuum* C *occiderit, non minus puniri jubetur, quàm qui alienum Servum occiderit.* Atque heic multo aequius nobis laudanda Conſtantini Magni pietas, qui ubi ad manſuetam Chriſti Religionem animum addixit, è veſtigio tantam immanitatem ſummovit Lege latâ, que Lib. IX. Codic. Theodoſian. Tit. XII. *de emendatione Servorum* prima D eſt. Is caſtigationem quidem delinquentium permiſit, ſed reum homicidii ſtatuit quemlibet Dominum Servo ſuo mortem *voluntate occidendi hominis* inferentem. Inter Leges Athenienſium, uti Plutarchus memorat, monuitque Samuel Petitus Lib. 3. Tit. 6. in Comment. ad Leges Atticas, recenſetur & iſta: *Servis jus* E *eſto Dominos iniquos adigere, ut ſe vendant humanioribus.* Et quamquam ex Legibus quoque Romanis, puta ex l. *Si dominus ff. de his qui ſui, vel alieni &c.* & ex aliis Legibus in Codice Juſtinianeo relatis, inhumanus Herus Servum vendere cogeretur: attamen conſtat, longe humaniores in Servos fuiſſe priſcos Graecos, quàm Romanos, uti aliis exemplis ac Legibus

gibus oſtendere promtum foret: quod profectò minuit decus Romanae gentis, dum obliti ſe homines eſſe, tantâ ſaevitie in homines ſui ſimiles debaccharentur. Quare ludicra potius videatur, fortaſſis etiam figmentum reputetur Inſcriptio, quam Auxure

A in agro detectam refert Johannes Pierius Valerianus in Antiquitatibus Bellunenſibus, quamquam Fabretus Cap. 10. num. 238. ex eodem Valeriano ipſam rurſum exhibeat, neque de ejus legitima origine ſe dubitare oſtendat.

CAELIUS ASPRENAS COMMODI
CAES. NEGOT.
QVO NEMO MORTEM ALACRIVS ADMISIT
QVOD A SERVORVM SVORVM SERVITVTE
LIBER EVADERET
HOC AVTEM TESTAM. CAVIT
POSTERIS INSCRIBI
BIX. ANN. LVII. M. IX. D. XI.

Romanis in Regni Italici dominatione ſucceſſere gentes, ab extremo Germaniae Septemtrione profectae. Barbaras eaſdem nos appellare conſuevimus: ſed hercle, quod eſt ad Servos, mitioribus erga eos moribus barbari iſti Domini utebantur. *Verberare Servum, ac vinculis & opere coërcere, rarum. Occidere ſolent, non diſciplina & ſeveritate, ſed impetu & irâ ut inimicum, niſi, quod impunè.* Ita jam ſuo tempore ſcribebat de *Moribus Germanorum* Tacitus Cap. 25. Quid poſtea factum putes, ubi Chriſtianâ diſciplinâ imbuti, manſuetudinem didicere atque humanitatem, à Chriſto ejuſque Apoſtolis tantopere depraedicatam? Et in pluribus quidem Conciliis ſtatutum eſt, *excommunicationi, vel poenitentiae biennii eſſe ſubiiciendum, qui Servum proprium ſine conſcientiâ Judicis occiderit.* Neque licebat Servum ad Eccleſiam confugientem ſtatim inde per vim extrahere, uti Liutprandus Lib. *6.* Lege *90.* edixit: quo caſu aut Sacerdotes, aut

B Reipublicae Miniſtri ſe interponebant, ut miſero veniam ac pacem apud ejus Dominum impetrarent. Si verò *mancipium* à ſe fugiens *Dominus ſequutus invitaſſet in pace, ut redderetur in gratia, & poſtea Dominus pro ipſa culpa in eum vindictam dediſſet*, viginti Solidis multabatur. Haec Rotharis in Lege 274.

C Ceterum uti Romanorum temporibus, ita & Barbarorum, Servi ac Ancillae non ſecus ac pecudes venum exponebantur, & in aliorum Dominorum jus transferebantur. Et ſicuti qui boves aut equos vendunt, eos non vitiatos emtori praeſtant, ita de Mancipiis factum. In formulis ejuſmodi contractuum, qui chartae commendabantur, D non ſecus atque contractus aedium aut agrorum, aſſerebat venditor tradi à ſe illum Vernam ſive Servum, *non furem, non fugitivum, non cadivum* (ideſt *non epilepticum*) nec *ullum vitium in ſe habentem, ſive mente & corpore ſanum.* Lege tamen *16.* & *72.* Caroli M. inter

inter Langobardicas cautum eſt, ne *mancipia venderentur*, *niſi in praeſentia Epiſcopi*, *vel Comitis*, *aut Archidiaconi*, *& Centenarii*, *aut Vicecomitis &c. aut ante bene nota teſtimonia*. Cur id factum, ſi quis ſciſcitetur, reſponſum habeat: ne Servi occulte ab exteris emerentur, & extra Regnum ducerentur: quod nefas erat. Praeterea ne quiſquam Servum jam alicujus criminis reum vendens, à ſolvenda pro eo multâ ſe ſe eximeret, & novum Dominum merce adeo vitiatâ falleret. Denique, ut dilucide A conſtaret, utrum ſuum, an alienum Mancipium venditor à ſe dimitteret, & reliqua omnis colluſio averteretur. Hujuſmodi venditionis exemplum, ſed longe ante Caroli M. tempora factac exerere nunc placet. Autographam Chartam in inſigni Archivo Monaſterii Ambroſiani Mediolanenſis ſervatam prae oculis ego habui, atque B deſcripſi. Eam non oſcitanter lege, ut probe teneas, quo in loco ea tempeſtate foret Latinarum Literarum fortuna, & quanti Mancipia venirent.

Johannaces mundium ſive dominium Scholaſticae Servae, pecuniâ acceptâ, transfert in Sigheradam & Arichiſum germanos, Anno 736.

IN Chriſti nomine. Regnante Domno noſtro Liutprand Viro excellentiſſimo Rege, *Anno Regni ejus pietatis Vigiſimus Quarto*, *Kalendas Febroaria*, *Indictione Quarta*, *feliciter*. *Scripſi ego Lazarus Clericus Baſilice Sancti Johannis Piaſce hanc cartola de accepto Mundio*, *rogatus & peditus ad Johannace a. d. filios quondam Laurentio*, *commanente in Vico Cadelo*. *Certa ſit accepiſ-* D *ſe ſe hodie in preſentia corum* ..... *& accepet ad te Sigherade*, *& ad Arechiſſo germanis accepit auri Solidos numero duos & uno ſemiſſe*, *ſenidum pretio Mundius pro* Mancipio nomine Scolaſtica *filia S*....... & ipſo Mancipio Urſio ſibi Conjoge. *Et repromitto me tibi*, *qui ſupra Johannaci*, *ipſa ſupraſcripta Scolaſtica* ..... *ab omni homine* E *defenſare*, *& de puplico*, *& de omni homine*. *Et ſi minime defenſare poduerimus aut ego*, *aut meis heredibus qui ſupra*, *ipſa ſupraſcripta Scolaſtica*: *tunc viſo*, *compono ego Johannaci*, *aut meis heredibus pro Mundium vel Mancipio*, *aut eſtimationem ejus*; *& cartola de* C *accepto Mundio in ſua maneat firmitate* .....

Facta Cartola in fundo Campiliano, *die & menſe & Indictione ſupraſcripta feliciter*.

Signum manus Johannaci, *qui hanc Cartola de accepto Mundio fieri rogavit & ei relecta eſt*.

Signum manus Petronis de Brixani a. d.....

Signum manus Dominici de Cadelo a. d. teſtis.

Ego Lazarus Clericus rogadus ad Johannace ſcripſi & ſubſcripſi, *poſtradida complevi & dedi*.

Notas Chronologicas inſalutatas ne dimitte, ut Hildeprandi annos certo diſcas, illius nempe, quem in conſortium Regni Liutprandus ſuſcepit. Hoc factum Pagius in Critica Baroniana auctor eſt Anno Chr. DCCXXXVI. praeeunte ſibi Chartâ, quam Florentinius in Vita Comitiſſae Mathildis indicavit. Et recte quidem. Heic habes alteram Chartam Anno DCCXXXVI. *Kalendis Februariis* ſcriptam,

ptam, in qua Liutprandi tantummodo regnantis mentio eſt. Ergo nondum Hildeprandus Regni conſors fuerat renuntiatus. Attamen non deſunt, quae mihi dubitationem injecerint, an potiùs Anno DCCXXXV. quàm DCCXXXVI. Hildeprandum Populus ad ſolium evexerit, dum Liutprandum gravis aegritudo paene ad extrema perduxiſſet. Accipe, quae in hanc rem è ditiſſimo Archivo Archiepiſcopii Lucenſis depromſi. Ibi Charta authentica eſt, cujus lacinias quaſdam exhibeo: *In nomine Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti. Regnante Domno noſtro Liutprand viro excellentiſſimo Rege, & à Deo conſervato, Anno pietati Regni ejus, Deo propitio, XXV. menſe Martio, idem & Domno noſtro Helprand, juvante Deo, Rege Anno Secundo, per Indictione Quinta, feliciter. Manifeſtus ſum ego Domnus Walprand Epiſcopus. Conſideravi Dei timure, & remedium anime mee, ſeo & Seculi iſtius ſeditionem &c. Et ideo ego qui ſupra Walprand in Dei nomine Epiſcopus, una cum omnibus Sacerdotibus meis, vel filii Eccleſie bonorum omniorum animo conſentiente, do, duno, & trado, cedo, mancipo, & ad perpetuam firmitatem cunfermo in te Filiperto Cl. filio epſejus Barucioni: ideſt omnem conquiſitionem, quod genitur tuo, quas de rebus ſancte Eccleſie per anticiſſoris mei conquiſit per qualivet ingenio, & poſſidet uſque in diebus vite ſue, qui in hanc Domo ſancte Eccleſie, ſeu ante nos &c.* Inter cetera eidem *tradit duo modio de terra, quod dedit bone memorie Urſupanci, uno modiolo ipſius Barucii pro Miſſa ſua, & alio pro ſepulcro ſuo &c.* Exarata eſt Charta haec Anno Chriſti DCCXXXVII. *menſe Martio*: quare hinc ſaltem diſcimus, aut Martio decurrente, aut ante Martium Anni

A DCCXXXVI. ſtatuendum eſſe exordium Regni Hildeprandi. Ad haec altera Charta mihi ante oculos obverſata eſt, conſcripta *Regnante piiſſimi Domno Noſtro Liutprand & Hilprand vir excellentiſſimis Regibus, Anno Regni eorum Vigeſimo Sexto, & Tertio, per Indictione Sexta, menſe Februario.* Habes heic Annum DCCXXXVIII.

B Quum ſupra viderimus nullam mentionem fuiſſe factam Hildeprandi in Chartâ Ambroſianâ, *Februario menſe* Anni DCCXXXVI. ſcriptâ, inde ego deduxi, nondum eo menſe ac anno collatum fuiſſe Regium titulum Hildeprando. At ecce alteram membranam, quae nos certos facit, eodem ſaltem *Februario* menſe Anni

C DCCXXXVI. inchoatam fuiſſe Hilprandi ipſius Epocham. Accedat tertia Lucenſis Archivi pergamena, ex qua haec decerpebam: *In Dei nomine: Regnante Domno noſtro Liutprand Rege, Anno ejus Vigenſimo Septimo, & Domno noſtro Hilprand Rege, Anno Quarto, XII. dies intrantes Kalendas Magias, per Indictione ſeptima feliciter.*

D *Manifeſtum eſt mihi Juſtu Aurifice da Porta Sancti Gervaſii vindediſſe, & vindedit, tradediſſe & tradedi ab Urſe Abbatiſſe Eccleſie Sancte Marie vinea mea, quam havire viſo ſum in loco, uvi vocitatur Caſiſi &c. Et accipi ego Juſtu Aurifice da te Urſa Ancilla Dei Abbatiſſa auri Soleaos numero ſex boni Lucani &c. Signum manibus Juſtoni*

E *Aurifici vinditoris & repromiſſuris &c. Ego Petrus ſcripſi, & in preſentia teſtium ſex Soledos dante vidimus, & complevi & dedi.* Annum Chriſti DCCXXXIX. indicant hujuſmodi Notae, nobis tantummodo teſtes, Majo menſe Anni DCCXXXVI. in curſu fuiſſe Annum Primum Hilprandi. At iſte Annus Primus antecedenti Anno DCCXXXV. exordium cepiſſe potuit.

Quam

Quam in rem alias profero Chartas. Unam in eodem Tabulario Lucenſi vidi, quae tamen aut non ſatis accurate à me deſcripta fuit, aut vitio aliquo laborat, quippe ſcripta *Regnante Domno noſtro Liutprand viro excellentiſſimo Rege, Anno filiciſſimi Regni ejus Vicenſimo Quinto, & Domno noſtro Elprand excellentiſſimo Rege Anno Secundo, Menſe Septembri, Indictione Quarta*. Ita in adverſariis meis me adnotaſſe video. Si Lucae nova Indictio à Septembri Menſe decurrere incipiebat, ut in aliis Chartis Langobardis bene multis factum animadvertere poſſumus, haberemus Chartam ſcriptam *Septembri Menſe* Anni DCCXXXV. Atqui hoc pugnat cum reliquis monumentis; neque tunc fuiſſe in curſu potuit *Annus Secundus Hilprandi*. Quare aut alius Lucenſi in Urbe fuit Indictionis curſus, aut, quod veri ſimilius puto, pro Indictione *Quartâ* ſcribendum eſt *Quintâ*, ut heic indicetur Annus Chriſti DCCXXXVI. Fortaſſis etiam initium Regni Liutprandi non ad Annum DCCXII. ſtatuendum eſt, ſed potiùs ad Annum DCCXI. Utcumque ſit, ſi Charta haec revera ſpectaret ad Septembrem Anni DCCXXXVI. jam haberemus, Hilprandum ad Regios honores evectum Anno DCCXXXV. aut ante Septembrem, aut decurrente Septembri ipſo. Neque oculos meos fugit altera pergamena in inſigni Tabulario Ambroſiani Mediolanenſis Coenobii adſervata, cujus notas Chronologicas nunc accipe: *Regnante Domno noſtro excellentiſſimo Liutprando Rege Anno Triceſimo, & Domno Ilprando Anno Septimo, ſub die VIII. Idus Majas Indictione XIII.* Complectitur haec donationem factam *Sancto & Angelorum meritis coaequando Baſilicae Sancti Ambroſii Confeſſoris Domini noſtri Jeſu Chriſti, in qua venerabilis Aunemundus Diaconus Cuſtos videtur &c.* Ejuſdem quoque meminit Puricellius in Monument. Baſilic. Ambroſian. num. 8. qui etiam deprehensâ Indictione vitiatâ, ſubdidit: *Indictiones Longobardi tunc videntur proprio & peculiari inſtituto computaſſe*. Sed non erat haec vulneris curandi ratio: nam revera Langobardi à reliquis Italicis in uſu Indictionum minime receſſerunt; haec autem Indictio nimium diſcordat ab annis Liutprandi atque Hilprandi; Potiùs ergo dicendum, à Notario poſteriore parùm attento male deſcriptum ex autographo fuiſſe numerum Indictionis. Anno Chriſti DCCXLI. decurrebat *Indictio VIIII.* Qui exſcripſit primas duas literas VI. pro X. accepiſſe videtur, ac propterea poſuiſſe *Ind. XIII.* Certe *Annus XXIX.* Liutprandi in alia Charta, quam mox adferam, reſpondet *Anno VI.* Hilprandi, atque Anno Chriſti DCCXL. Ergo *Annus XXX.* Liutprandi junctus cum *Anno VII.* Hilprandi dicendus eſt pertinere ad Annum Chriſti DCCXLI. quo fluebat *Indictio VIIII.* Quod ſi haec vera ſunt, alligandum quoque eſt cum Anno Chriſti DCCXXXV. exordium Epochae Hilprandi Regis. At haec majorem accipient lucem ex binis aliis Chartis, quae in praelaudati Lucenſis Archiepiſcopii Tabulario mihi occurrerunt. Altera ſcripta eſt *Anno XXVII. Liutprandi Regis, & IV. Elprandi Regis, Menſe Octubrio, per Indictione Septima*. Habes heic Annum Chriſti DCCXXXVIII. ſiquidem Septembri Menſe initium Indictioni novae factum fuerit in Urbe Lucenſi. Rurſus altera pergamena illic habetur exarata *Regnante Domnos noſtros Liutprand & Helprand viri Rex excellentiſſimis Regibus, Re-*

Regni eorum Vigenſimo Nono & Sexto, Menſe Decembrio per Indictione Nona. Spectat haec ad Annum Chriſti DCCXL. dum Lucae uſurpata fuerit Indictio Conſtantinopolitana à Kalendis Septembris incipiens, aut Conſtantiniana ab VIII. Kalendas Octobris deducta. Denique tertia pergamena accedat, ſcripta *Regnante Domno noſtro Liutprand, & Helprand Regibus, Anno Regni eorum Trigeſimo primo, & Hoctavo, in Menſe Octubrio, Indictione XI. Conſtat me Mauru Tranſpadanu habitator in Civitate Piſtorienſe, generu Feliciſſimi &c.* Eſt hic Annus DCCXLII. ſi Indictionem novam ineas à Septembri. Initium verò factum fuiſſe eodem Septembri Menſe Indictioni in ipſa Urbe Lucenſi, elicies ex Charta ibi ſcripta Anno Chriſti DCCXLVI. quam protuli in Diſſertat. XXXII. *de Origine Linguae Italicae*, & ex aliis in hoc ipſo Opere memoratis; quibus adjunctam volo pergamenam illic mihi viſam, ac ſignatam *Regnante Domino noſtro Deſiderio Rege, & filio ejus Domino noſtro Adelchis, Anno Regni eorum Quartodecimo & Duodecimo, IV. Kalendas Octubris, Indictione Nonâ*. Eſt hic Annus DCCLXX. Exploratum enim habere me puto, Deſiderii Epocham & Regnum initium ſumſiſſe Anno Chriſti DCCLVII. ante diem XXI. Martii Menſis, non autem Anno DCCLVI. ut Pagius cenſuit. Quid plura? Ex ipſis Chartis hactenus laudatis ſpectantibus ad Annum DCCXXXVIII. & DCCXXXIX. elucet, Indictioni novae locum fuiſſe factum Septembri Menſe. Quare ubi haec ſtatuas, jam fateare neceſſe eſt, arceſſendam eſſe ejuſdem Hilprandi Epocham ab Anno potius DCCXXXV. quàm à DCCXXXVI. Hiſce luminibus ſaltem utetur, quiſquis accuratius quaeſtionem hanc pertractare velit; neque enim ultra ejuſmodi tricis immorari mihi in praeſentia vacat.

Redeo ad Chartam Mediolanenſem, in qua quum audis pro accipiendo *Mundio* Scholaſticae ancillae Solidos duos aureos & ſemiſſem fuiſſe perſolutos, venumdatam hac ratione feminam recogita. Nam accipere *Mundium*, idem hoc in loco ſonat, atque accipere jus & poteſtatem in illam. Quod ſi commutatio Servorum ineunda erat, eaedem ab Eccleſiaſticis viris cautiones adhibebantur, quales in commutatione fundorum exigebantur à ſacris Canonibus, praevium videlicet bonorum hominum examen & aeſtimatio, ut conſtaret, ex eo contractu emolumentum majus obventurum Eccleſiae. Suppeditavit mihi ditiſſimum Tabularium praelaudati Archiepiſcopii Lucenſis Chartam autographam, ubi legitur commutatio Servorum facta ab *Adalongo Epiſcopo Lucenſe* (hunc Ughellius perperam *Adolengum* appellat) imperante Ottone Magno, quam propterea heic in omnium conſpectum expoſitam volui.

Adalong

Adalongus Epiſcopus Lucenſis, & Anſualdus Presbyter commutationem quorumdam Servorum viciſſim inter ſe faciunt, Anno 975.

IN nomine Sancte & individue Trinitatis. Otto gratia Dei Imperator Auguſto, filio bone memorie item Ottoni Imperatoris, Anno Imperii ejus in Italia Octavo, V. Idus Octubris, Indictione IV. Manifeſtus ſum ego Anſualdo Presbitero, filio bone memorie item Anſualdi, quia convenit mihi una tecum Adalongus *gratia Dei hujus ſancte* Luchane Eccleſie *humilis* Epiſcopus, *ut inter nos de aliquantis familiis chomutationem facere deberemus, ſicut & factum eſt. Proinde ego qui ſupra Anſualdo Presbitero per hanc Cartulam, chomutationem dare & tradere videor tibi, qui ſupra Adalongus Epiſcopus a pars Eccleſie domui Epiſchopatui veſtro Sancti Martini, ideſt* uno Servo, & una Ancilla juris mei, *nomine earum* Leo, *que* Ghaſaldulo *vocatur, &* Criſtina, *que* Dominicha *vocatur; jam dicto Servo & predicta Ancilla tibi eas & eos in chomutationem dare & tradere videor a pars ſupraſcripte Eccleſie domui Epiſchopatui veſtro Sancti Martini. Et pro ſupraſcripto Servo & Ancilla, quas tibi in chomutationem dedi, recepi ad te in chomutationem de pars ſupraſcripte Eccleſie veſtre Sancti Martini, ideſt* uno Servo *juris pertinentes ſupraſcripte Eccleſie domui Epiſchopatui veſtro Sancti Martini, nomine* Marcho, *que* Marchitto *vocatur: jam dicto Servo ad te eum in chomutationem recepi de pars ſupraſcripte Eccleſie domui Epiſchopatui veſtro Sancti Martini, ubi & ſuper hanc chomutationem ſecundùm Legem tu, qui ſupra Adalongus Epiſcopus direxiſti Miſſos tuos, hìc ſunt nomina eorum,*

A *Gottefredus Subdiaconus & Primicerio, ſeu Andreas Presbitero & Vicedomino, adque Teuperto filio Criſtine. Qui ambulaverunt & previderunt, ſeu eſtimaverunt, adque renuntiaverunt, qualiter meliorata chomutationem dedi ad pars ſupraſcripte Eccleſie domui Epiſchopatui veſtro Sancti Martini, quam recepiſſet. Ut magis omni tempore poſt hanc cho-*
B *mutatio firmam & ſtabilem permaneat ſemper: unde repromitto ego, qui ſupra Anſualdo Presbitero, una cum meis heredibus tibi, qui ſupra Adalongus Epiſcopus vel ad poſteriſque ſucceſſoribus tuis, aut eidem homini, cui vos ſupraſcripto Servo & Ancilla dederitis, vel abere decreveritis, ut ſi nos vobis eas & eos aliquando tempore intentionave-*
C *rimus, aut retolli vel ſubtragi queſierimus, ille homo, cui nos eos dediſſemus, aut dederimus, per quolibet ingenio; & ſi nos exinde auctores dare volueritis, & eum vobis ab omni homines defendere non potuerimus, ſpondimus nos vobis componere ſupraſcripto Servo & predicta Ancilla, quas tibi in chomutationem dedi, dupple perſone meliorate*
D *ſub eſtimationem, quales tunc fuerint. Sic tamen ſi vos exinde auctores dare nolueritis, licentiam abeatis abſque noſtra perſona, ſi veſtra fuerit voluntas, exinde cauſas agendi, reſponſum redendi, ſive ponendi, modis omnibus vobis eas & eos defenſandi cum iſta chomutationis Cartula, qualiter juſta Legem melius potueritis, quia taliter inter nos*
E *convenit; & duas inter nos chomutationis Chartula Ghiſalprandum Notarium & Judex Domni Imperatoris ſcribere rogavimus.*

Actum Luca.

Ego Anſualdo Presbitero in hanc commutationis Cartula a me facta ſubſcripſi.

Ego Gottefredus Subdiaconus & Primicerius, ſicut de me ſupra legitur, miſſus fui.

Ego Andreas Presbitero & Vicedomino, ſicut de me ſupra legitur, miſſus fui.

Ego Teuperto, ſicut de me ſupra legitur, miſſus fui.

Ego Benedicto rogatus ad Anſualdo Presbitero me teſte ſubſcripſi.

Ingefredus Judex Domni Imperatoris ſubſcripſi.

Signum manus Teupaldi Judex Domni Imperatoris.

Ego Leo rogatus ad Anſualdo Presbitero me teſte ſubſcripſi.

Ghiſalprandus Notarius & Judex Domni Imperatoris poſt tradita complevi & dedi.

Notiſſimum quoque eſt, hominibus Servitutis jugo preſſis minime interdictum fuiſſe conjugia inire cum paris quidem conditionis feminis. Licuit etiam homini libero *ancillam ſuam* ducere uxorem, ut conſtat ex Lege 223. Rotharis: *tamen debeat*, inquit ille, *eam Liberam thingare* (hoc eſt libertate prius donare) *& legitimam facere per garinthix. Tunc intelligatur eſſe libera & legitima uxor; & filii, qui ex ea nati fuerint, legitimi heredes patri efficiantur*. Si quis verò alienam ſibi jungere matrimonio ancillam cupiebat, ab ejus Domino emere illam cogebatur, ac deinde Liberam facere, ut ita legitimi filii inde procreati evaderent. Ejuſmodi quoque morem Romanis fuiſſe, complures Leges teſtantur, quas heic referre ſuperfluum puto. Contra cuicumque Servo periculum capitis conſtitutum fuit, ſi Liberam mulierem auderet ſibi per matrimonium conjungere. Ad haec feminam tale facinus adortam, concedebat Langobardorum Lex conſanguineis *poteſtatem occidendi, aut foras Provinciam tranſvendendi;* aut ipſis id negligentibus, jus erat Palatio eam ſibi vendicare, & habere Ancillam. Ita idem Rotharis in Lege 222. Rigida, ut opinor, alicui, Lex iſta videatur. Sed animadvertendum eſt, Servos, quorum perquam vilis & abjectiſſima conditio fuit, verſatos paſſim fuiſſe in aedibus Dominarum, aliarumque mulierum Liberarum, quarum omnium conditio aliqua ex parte nobilis cenſebatur. Niſi gravis poena, & vehemens Legum terror utrumque ſexum coërcuiſſet, fieri facile poterat; ut Servi dementarent Feminas eaſdem ingenuas infirmioris conſilii, atque iis ſibi conjugio ſociatis, notam dedecoris pergravem atque foedam inurerent nobilibus egregiiſque familiis. Nobilitatem quippe Langobardi pluris fortaſſe, quàm noſtri temporis homines, faciebant & cuſtodiebant. Itaque obviam, quantum fieri potuit, itum eſt hujuſmodi incommodis atque periculis. Neque tantùm Langobardi, ſed & aliae gentes, ac praecipue, ut dixi, Romanorum Caeſarum Leges ſeveriſſimis poenis ejuſmodi flagitio proſpexere. Vide Lib. 4. Tit. 9. Codic. Theodoſian. *ad Senatusconſultum Claudianum*, & Lib. 9. Tit. 9. *de Mulieribus &c.* Et ad poenam quod attinet, à Langobardis feminae ita nubenti inrogatam, Paullus Juriſconſultus in Lib. 2. Sent. 21. *Si mulier ingenua*, inquit, *civiſque Romana vel Latina, alieno ſeſe Servo conjunxerit, ſiquidem invito & denuntiante Domino in eodem contubernio perſeveraverit, efficitur Ancilla*. Sed & ante illum Tacitus Lib. 12. Annal. paria ſcripſit. Licere dixi Libero viro Ancillam in

in uxorem ducere, dum tamen illam prius Liberam manumittendo efficeret. Addo nunc, ejuſmodi nuptias nihilominus meliorum odio laboraſſe tam apud Romanos, quàm apud Barbaros, ſolicitos, *ne inſignium Familiarum clara Nobilitas indigni conſortii foeditate vileſceret*, ut ait Anthemius Auguſtus in Novella prima. Hoc tamen olim parvi factum videas, quum crebrae exiſtant veterum Romanorum Inſcriptiones, in quibus Mulieres *Libertae* ſimul & *Conjuges* Patroni ſui dicuntur. Ceterum non ſemel videas ſacris locis donatas à Principibus mulieres Liberas, quae conjugium cum Servis inierant, eâ de cauſsâ in ſervitutem prolapſae, atque ad jus Principis ſpectantes. Grimoaldus Princeps Beneventanus, uti ſcribit Leo Marſicanus Lib. prim. Cap. 18. *praecepto ſuo firmavit omnes feminas Liberas, quae Servis hujus Monaſterii fuerant copulatae &c.* In Diplomate Landulfi & Atenulfi Principum Beneventanorum, Tom. 8. Ital. Sacr. in Epiſcop. Beneventan. conceſſas videas Monaſterio Beneventano Sancti Salvatoris duas feminas, quae antea Liberae Servos praedicti Monaſterii ſibi ſociaverant viros; ideo *pro merito culparum ſuarum una cum Servis & cum filiis & filiabus ſuis legaliter ad noſtrum ſacrum Palatium devenerunt: & nos ita eaſdem feminas, & jam nominatos Servos ſimul cum filiis filiabuſque eorum in praefato Monaſterio conceſſimus*. Interdum verò Domini, Caritate Chriſtianâ monente, compulſi, indulgebant, ut filii è Servo & Ingenua conjugatis procreandi, libertate & ingenuitate fruerentur: quam in rem Charta efformabatur, cujus Formulam habes apud Marculfum Lib. 2. Cap. 29. Auctor etiam eſt Andreas Dandulus in Chronico pag. 146. Tomi XII. Rer. Italicar. Carolum Magnum à Patriarcha Hieroſolymitano ſolicitatum fuiſſe ad eripiendam Saracenis Civitatem ſanctam Hieruſalem. *Tunc Rex per edictum proponit, ut omnes, qui poſſent arma ferre, ſecum contra Paganos irent: & qui eum non ſequeretur, cum quatuor Libris nummorum Servus fieret*. Addit, ingentem conflatum fuiſſe exercitum, Carolum transfretaſſe, ac Hieroſolymam à ſervitute fuiſſe ereptam. Verùm Dandulus, Scriptor alioquin accuratus, magnique faciendus, heic ſibi à Romanenſibus fabulis, ſuo quoque tempore circumvolantibus, non ſatis cavit. Fabulae ac gerrae ſunt expeditio in Orientem Caroli Magni, uti & Servitutis poena transgreſſoribus indicta.

Praeterea conſtat, filios omnes ex conjugiis *Servorum* procreatos, ipſos pariter Libertate caruiſſe, & non ſecus ac parentes ſui, in jure & ditione Dominorum fuiſſe. Pecudibus ſimile hac etiam ex parte fuit infelix illud hominum genus. Vide, quot Servis abundaret olim Farfenſe Monaſterium in Chronico ejuſdem Coenobii edito Part. II. Tomi II. Rerum Italicarum, ubi eorum quoque *ſubſtantiae* enumerantur. Habes etiam *Catalogum Servorum Monaſterii Vulturnenſis* Part. II. Tomi I. pag. 397. earumdem Italicar. Rerum. Pariterque pag. 396. Placitum Anno DCCCLXXII. celebratum, in quo homines quidam contendentes, ſe minime Servitutis titulo addictos eidem Monaſterio, victi haec fatentur: *Verè de noſtra libertate minime probare poſſumus, quia patres noſtri & matres noſtrae Servi & Ancillae fuerunt de praefato Monaſterio*. Simile Judicatum de aliis Servis, ſpectans ad Annum DCCC-

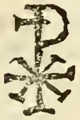
DCCCLIV. exibet idem Chronicon Vulternenſe pag. 398. Saepe verò contingebat, ut Servi jugum detrectantes, traherent Dominos ad Judicum conſpectum, & Libertatem ſibi aſſerentes, pro ea certarent tanquam pro aris & focis. Unum rei exemplum producere nunc juvat; alia ejuſmodi infra adtexentur. Accipe ergo Chartam, quam deſcripſi ex archetypo exiſtente in Archivo nobilis Monaſterii Arretini Sanctarum Lucillae & Florae, quod a plurimis Saeculis incolunt Monachi Benedictini.

Placitum in Comitatu Arretino habitum coram Conſtantino Epiſcopo illius Civitatis, in quo Johannes filius Ruſticelli ſe Liberum hominem fruſtra oſtendere conatus, Servum tamdem ſe fatetur Monaſterii Sanctarum Lucillae & Florae, Anno 1080.

IN *Dei nomine*, *Amen*. *Dum infra Caſtrum Monaſterii Sanctarum Virginum Florae & Lucillae*, Domnus Conſtantinus Aritinae Sedis Epiſcopus *adeſſet*, & Guido Abbas ejuſdem Monaſterii *cum Monachis ſuis*, *ſimulque cum eis* Ugo Comes & *filius quondam Supponis*, & *Jocundus Praepoſitus atque Archidiaconus*, & *Paganus filius quondam Gerardi Primicerii*, & *Guido & Gerardus filii bonae memoriae Guidonis*, & *Ubertus filius quondam Johannis Judicis*, & *alii quamplurimi*: *Veniens* Johannes filius quondam Ruſticelli, proferens ſe Liberum hominem eſſe, nulloque jugo ſervitutis innexum; *tunc praedictus Guido Abbas attulit teſtes e contra*, *videlicet Bonizonem filius quondam Venerandi*, & *Martinum filium bonae memoriae Fulchonis*, & *Petrum & Martinum filios quondam Petri*; *dicentes*, ſe certiſſime vidiſſe Patrem & Avum jam dicti Johannis ad famulatum *jam dicti* Monaſterii ſemper vixiſſe. *Cumque diutius cauſa agitaretur*, & *hinc & inde altercatio multa fieret*, *tamdem praefatus Domnus Conſtantinus Epiſcopus cum conſilio jam dicti Ugonis Comitis & aliorum circum adſtantium*, *dedit ei inducias ac protelationes uſque in quintum diem*, *ut ſe ſe conſiliaret*, ac Libertatem ſuam, ſi quolibet modo poſſet, legitime definiret. *Adveniente autem ſtatuto die*, *affuit idem Domnus Conſtantinus Epiſcopus*, *ut cauſam*, *quam ſtatuerat*, *diligentiſſime examinaret*. *Tunc in praeſentia jam dicti Domni Conſtantini & praenominati Abbatis*, *Monachorumque qui aderant*, & *Jocundi Praepoſiti*, & *Gerardi Primicerii*, & *Pagani fratris ejus*, & *jam dicti Uberti*, & *Pagani filii quondam Agazoli*, & *Raginerii filii quondam Guidonis*, & *Laritii filii quondam Venerandi*, & *aliorum hominum*, *quorum nomina longum eſt ad ſcribendum*: *in iſtorum omnium praeſentia advenit praefatus Johannes*, & *profeſſus eſt*, ſe famulum eſſe jam dicti Monaſterii, *ac inſuper* junctis manibus ſe ipſum in manus jam dicti Guidonis Abbatis ad famulatum tradidit: ac idem Guido Abbas omnia, quae ante habuerat ex parte praedicti Monaſterii, ei ad famulatum tradidit. *Ac deinde praenominatus Epiſcopus interrogavit omnes parentes ejus*, *qui aderant*, ſi aliqui ex eis Libertatem, quam ille cauſaverat, cauſarent. Tunc nullus ex illis profeſſus eſt, ſe Liberum eſſe, aut Libertatem cauſare.

Actum

Actum eſt hoc Anno Dominicae Incarnationis Milleſimo Octuageſimo, regnante Heinrico Rege, menſe Madio, ſub Indictione Tertia, feliciter.



Ego Conſtantinus Epiſcopus & Comes *ſubſcripſi.*

Ego Gerardus Primicerius interfui & ſubſcripſi.

Ego Ruſticus Presbiter Aritinae Eccleſiae collaudans interfui & ſubſcripſi.

Ego Paganus interfui & ſubſcripſi.

Ego Raginerius Clericus interfui & manu ſubſcripſi.

Ego Martinus Notarius interfui, & juſſu praefati Domni Conſtantini Epiſcopi, atque rogatu praedicti Johannis, qualiter ſe in manibus jam dicti Guidonis Abbatis ad famulatum tradidit, denotavi feliciter.

Johannes Ruſticelli filius ſe Liberum hominem contendebat. Teſtes verò ex adverſa parte producti affirmant, *ſe certiſſime vidiſſe Patrem & Avum jam dicti Johannis ad famulatum jam dicti Monaſterii ſemper vixiſſe.* Hoc poſito conſequebatur, ipſum quoque Johannem Servituti obnoxium fuiſſe, niſi Chartam impetratae antea Manumiſſionis attuliſſet, aut aliâ quapiam viâ Libertatem ſibi partam oſtendiſſet. Quamobrem is cauſſâ cecidit. Apud eoſdem Arretinos Monachos non unam conſpexi membranam, ubi lepidus quidam antiquorum temporum labor occurrebat: hoc eſt Genealogia perquam curioſe contexta quorundam Servorum. Recenſebantur ibi Parentes, Avi, Proavi, Abavi, eorumque filii collaterales & deſcendentes omnes, translationes, fugae, fortunae, eodem quaſi ſtudio, quo nobiles viri majores ſuos ad No-

A bilitatis fidem, aut oſtentationem gnaviter expiſcantur. Jamque tantae inquiſitionis cauſſam accepiſti. Nimirum inſurgebant interdum controverſiae de Servitute ac Libertate, & ad oſtendendam conditionem Servi negantis talem ſe eſſe, neceſſe erat, in ejus majores inquirere, ipſumque à nativitate Servituti obnoxium evincere.
B In longa illa Charta Arretini Monaſterii haec inter alia adnotavi: *Suppo comes, qui Niger vocabatur, qui fuit compater Arnonis Praepoſiti, temporibus Ugonis & Lotharii Regum, tradidit eidem Praepoſito & Monaſterio Sanctae Florae quandam terram &c. Supradictus quoque Suppo tradidit nobis & aliam terram in Villa de Vico, nec*
C *non & unum Servulum, qui de domo ei aufugerat, quem praedictus Arnon ſuſcepit; poſtmodum Eccleſiae noſtrae contulit. Ex quo orti ſunt omnes Servuli de Trivilli.* Conſule etiam Chronicon Caſinenſe Leonis Marſicani Lib. I. Cap. 10. ut & Vulturnenſe, Farfenſe, &c. è quibus intelligas, quoties Curtes & praedia donabantur ſacris
D viris, fere ſemper donatos fuiſſe & Servos earum terrarum cultores, quorum quoque nomina ſigillatim exprimuntur. Idem verò Marſicanus eod. Lib. Cap. 19. auctor eſt, circiter Annum Chriſti DCCCXVII. à Daniele quodam Tarentino donatos fuiſſe Caſinenſi Coenobio quoſdam Servos, quorum poſteri Servi ſuo quo-
E que tempore, ideſt circiter Annum MC. ſupererant. *Unde*, ait, *nonnulli noſtrûm nunc uſquequaque putant, de praedictis ejuſdem Daniel Servis eos, quos hodieque habemus, Famulos propagatos.*

Quibus autem operibus exercerentur olim Servi, & quaenam ii ſervitia Dominis praeſtarent, nunc breviter aperiendum eſt. Veteres Romani

mani Servorum agmina nutriebant, & quo plura mancipia alebant, eo potentiores habebantur, ut conſtat ex Plinio ſeniore Lib. 33. Cap. 10. ex Apulejo Apol. Pag. 548. & aliis. Multos proinde ad domeſtica ſervitia deſtinabant. Alii ad Artes varias adhibebantur, immo & ad Liberales: alii enim Medici, Chirurgi, Tonſores: alii Cytharedi, Choraulae, Argentarii, Scriptores, Paedagogi, Librarii, Pictores: alii Sutores, Comoedi, Lecticarii &c. fuere. Tantas ſane delicias, luxumque tam effuſum ignorarunt antiqui Langobardi, Franci, Germani, & mediae aetatis Italici viri. Paucis Servis domi ad uſum familiae contenti, quos *Servos Miniſteriales* appellabant, ceteros ad arva ſua excolenda dimittebant, lucrumque ex eorum labore & agrorum cultura querebant. Nullus dubitationi locus eſt, quin Liberi quoque homines (ſive Ingenui ii forent, ſive Liberti) complures olim numerarentur, qui rei ruſticae operam darent, agrorumque aut ſuorum, aut alienorum coloni eſſent. Iſtud jam ſupra oſtendi in praecedenti Diſſertat. XIII. *de Liberis hominibus*. Sed longe ſuperabat Servorum numerus ruri ſeſe exercentium. Eos nempe Domini, quibus vellent, legibus ſub ſua poteſtate poſitos premebant; & omnes etiam, ſi libuiſſet, agrorum reditus, detractis illorum alimentis, in rem ſuam convertere poterant. Neque minus, Romanorum Republica vigente, in uſu fuere tum Liberi, tum Servi ad praedia excolenda, uti ex Columella locupletiſſimo teſte ſatis liquet. Verùm tam rigide habere Servos ſuos vix ullus olim conſuevit, quin eis aliquam portionem emolumenti ex artibus, laboribus, aut mercimonio per eos

A percepti, dimitteret: quae particula *Peculium* & *Peculiare* barbarico vocabulo, appellabatur, eratque Servis patrimonii loco. Id autem factum ad eorum induſtriam exercendam atque augendam. Campellos quoque & vineolas interdum Servi emere ac poſſidere ſinebantur. Ita tamen ejuſmodi Peculium, ac ſi proprium patrimonium foret, poſſidebant, ut ejus tantummodo uſum aut uſumfructum haberent, non autem dominium. Neque enim *Servis*, immo neque *Colonis*, *ſi qua propria habent* (ideſt Peculium) *inconſultis atque ignorantibus patronis*, *in alios transferre licet*, ut habetur in Lege unica Tit. XI. *ne Colonus &c.* Lib. V. Codic. Theodoſiani. Praeter *Colonos Servos* fuerunt & *Coloni Liberi* & adhuc *quaſi Servi*, quales in Diſſertatione XV. ſequenti *Aldios* agnoſcemus, & quales Salvianus Lib. 5. de Gubernat. Dei, & Gregorius M. Lib. 3. Epiſt. 21. deſcribunt: quibus *Patroni* potius quam *Domini* agros ad culturam tradebant, & quibus *propria* erant. His etiam interdictum puto in alteros transferre, *ſi qua propria habebant*, *inconſultis atque ignorantibus Patronis*: id enim facile in detrimentum atque incommodum vergere poterat ipſis eorum Patronis. Ceterùm decretum ſaepe Legibus fuit, *ne quid de peculio ſuo cuiquam Colonorum, ignorante domino praedii*, *aut vendere*, *aut alio modo alienare liceret*, uti habet Lex *Coloni* 2. Lib. XI. Tit. 49. Codic. Juſtinian. *in quibus cauſis &c.* Propterea Dominus in Peculio & reliquis bonis heres erat Servorum, quibus, uti eſt notum, teſtamenti condendi facultas à Legibus erat ademta. Mitiores tamen Domini *Servis quoque quaſi teſtamenta facere permittebant*, *eaque ut legitima cuſtodiebant*, uti à ſe factum teſta-

teſtatur in Epiſt. 16. Lib. 8. Plinius junior. Quod etiam poſterioribus Seculis permiſſum, atque interdum uſurpatum eſt; Leges enim Langobardicae, quod eſt ad Servos, ſeſe Romanorum moribus quaſi ſemper accommodarunt. Sed ne videar ſine teſtibus, A ſine tabulis ex opinione potius quàm ex certa rei cognitione loqui, ageſis, Chartam accipe, cujus autographum in ſuo Archivo ſervant, mihique exhibuerunt Monachi Benedictini Regienſes.

Donatio facta ab Alberto Servo Uberti Comitis Monaſterio Sancti Proſperi, nunc Sancti Petri, Regienſis cum conſenſu Domini ſui, Anno 1095.

IN nomine Sancte & individue Trinitatis. Anno ab Incarnacione Domini noſtri Jeſu Chriſti Milleſimo Nonageſimo Quinto, IX. die intrante Menſe Septembris, Indictione Tercia. Monaſterio Sancti Proſperi Chriſti Confeſſoris, ſito in ſuburbio Civitatis Regio, hubi nunc Domnus Pacificus Abbas *preeſſe videtur: ego quidem in Dei nomine* Albertus Servus Uberti Comitis, & filius quondam Alchiſi de loco Cella, *qui profeſſus ſum Lege vivere Langobardorum:* ipſo namque Domino meo mihi conſenciente, *& hìc ſubtus confirmante*, ofertor & donator ipſius Monaſterii *preſens preſentibus dixi: Quiſquis in Sanctis &c. Ideoque ego, qui ſupra Albertus* dono & aufero in eodem Monaſterio ad ejus jure ac proprietatem, hoc eſt petia una de terra laboratoria juris mei, *que eſt poſita in loco, hubi dicitur Curte Ingeltrutha, que eſt per menſura juſta modi....... coheret ei Finis à mane & de ſubto ſupradicti Monaſterii, à meridie & à ſera Via, ſibique alie ſunt adfines in integrum. Que autem ſupraſcripta petia de terra &c. ab hac die in eodem Moneſterio dono & do &c. Quod ſi ſubtrahere queſierimus, tunc in duplum &c. reſtituamus, ſicut pro tempore fuerit meliaurata, aut valuerit ſub eſtimacione in conſimili loco, pro merce-* B *de & remedium anime mee, unde mihi Dominus inde bona tribuat &c.*

Actum ſupraſcripto Monaſterio feliciter.

✠ VBERTVS COMES SSI.

Signum manus ſupraſcripti Alberti, qui hanc Cartulam auferſionem ad omnia, ut ſupra, fieri rogavit.

Signum manibus Lamberti Ferrarii, & Alberti Ingentatoris, ſeu Martini C *de Monacha rogati teſtes.*

Ego qui ſupra Petrus Notarius ſacri Palatii Scriptor hujus Cartule auferſionis poſt traditam complevi & dedi.

Quum ergo quiſquam *Mancipiis* ſuis (quo nomine Servi quilibet donabantur) Cortes & praedia ſua excolenda tradebat, reditus omnes ipſe colligebat, praeter victum & veſtitum atque peculium, nihil iis D dimittens. Indulgentiores alii Domini à Servis exigebant, ut tantam frugum menſuram Domino redderent, quanta decenti aeſtimatione exſpectanda videbatur pro portione Domini ex agri natura & communi cultorum labore. Quidquid reſidui erat, in alimenta atque utilitatem E vertebatur ipſorum agricolarum, ita ut qui reliquis induſtriâ praeſtarent, bene peculiati ac divites evaderent. Alia quoque onera iis imponebantur, ultra quae eos fatigare nemo probus conſuevit, immo nulli hero

licuit,

licuit, ubi pacta aut conſuetudo Servis favebant. Ii appellantur *Servi Beneficiarii* in Lege X. Ludovici Pii inter Langobardicas. *Caſati* etiam commemorantur ab antiquis, atque horum pars ſimiliter in Servorum grege numerabatur: ita appellati, ſi Du-Cangium audimus, quod *intra caſam*, hoc eſt in *ruralibus poſſeſſionibus ſerviebant*. Fuerunt tamen & *Caſati liberi*, alicui Caſae ſeu praedio ſub aliquibus pactis addicti. Ad haec occurrent tibi *Servi Maſſarii*, qui alicui *Maſſae* ſeu praedio excolendo deſtinati erant. Hi memorantur in Rotharis Regis Lege 238. Vereor tamen, ne praeter *Maſſarios* Servos, *Maſſarii* etiam fuerint non pauci à ſervili conditione alieni. Vide Diſſertationem XV. ſubſequentem. In eiſdem Legibus Langobardicis habemus *Servum ruſticanum*, *qui ſub Maſſario eſt*. Videndum eſt, num ſub nomine *Maſſarii* heic veniat Cuſtos & Procurator *Maſſae*, qui liber homo eſſe conſuévit. *Maſſa* verò non unum praedium, ſed multa ſub uno procuratore pôſita ſignificabat. Servi quoque *Fiſcales* ſeu *Fiſcalini* fuerunt, qui Fiſco, hoc eſt Regi & Palatio famulabantur. In Hiſtoria Translationis Sancti Germani Epiſcopi Pariſienſis, ſcriptâ à Monacho Pratenſi circiter Annum DCCXC. haec leguntur: *In hoc pago Pariſiaco ipſi Fiſcalini veſtri ob fortitudinem Celſitudinis veſtrae valde ſunt inſolentes & temerarii, & multa mala contra hunc locum perpetrant*. Mabillonius hac voce ſignificari cenſuit *Procuratores Fiſcorum*. Ego lubentius putem deſignari ejuſmodi nomine *Servos*, vel Fiſci ſeu Regis Aldios, in Villa Palatiolo infeſtos Monachis Sancti Vincentii. Vide Diſſertationem XV. ſequentem *de Manumiſſionib.* ubi de *Fiſcalinis* ſermo rurſus mihi erit. Praetermitto *Servos Eccleſiaſticos*, qui ad Eccleſiam pertinebant: & *Miniſteriales*, ita appellatos, quod in familia domini miniſterio ſuo fungerentur. Alios quoque omitto *Bubulcos*, *Molinarios*, *Fabros ferrarios*, *Carpentarios*, *Caprarios*, aliiſque humilibus muneribus addictos. Atque ad alia progredior. Secundùm Rotharis Leges nulli Servorum licebat *ſine permiſſu domini ſui neque terram, neque quamcumque rem vendere*. Attamen *Servus Maſſarius licentiam habebat de peculio ſuo, ideſt bovem, vaccam, caballum &c. in ſocio dare*. Nos adhuc appellamus *dare a ſocida*, hoc eſt greges & armenta alicui tradere ad ſocietatem, ita ut fructus inde percipiendi dividantur inter ſocios. In ludicra Cantilena Petrarchae, quam Bembus laudat, legitur hic verſus:

Ma dar le Capre a ſoccio è pur' il meglio.

Sillingardus in Catalog. Epiſcopor. Mutinenſ. & ex eo Ughellius Tom. 2. Ital. Sacr. Diploma Ludovici Pii Auguſti exhibent, datum Deuſdedit Epiſcopo Mutinenſi, in quo confirmatur donatio, *quam Cunibertus Rex fecit ad Eccleſiam Sancti Geminiani de Villa Purcili* (legendum Puziolo) *ſive tributum, ſubſidiales, atque angarias, quas Servi ejuſdem Sancti Geminiani ad ipſum Caſalem laborandum & excolendum habuerunt*. Hinc deſumtam vocem *Subſidialis* in ſuum Gloſſarium invexit vir ſummus Du-Cangius. Verùm in autographo, quod non ſemel ſub oculis habui, non *ſubſidiales* legitur, ſed *Succidiales*. Immo quia Privilegium illud parum accurate etiam in reliquis hactenus editum proſtat, juvat integrum rurſus exhibere Lectori, expreſſum ex ipſo archetypo exiſtente in Archivo inſigni Canonicorum Mutinenſium.

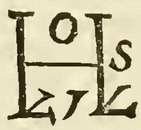
Ludo-

Ludovici Pii Auguſti Praeceptum, per quod Mutinenſi Epiſcopo Deuſdedit omnia bona ac jura confirmat, Anno 822.

I*N nomine Domini Dei & Salvatoris*
noſtri Jeſu Chriſti. Hlodovicus divi-
nâ ordinante providentiâ Imperator Au-
guſtus. Si petitionibus Sacerdotum ac
ſervorum Dei, divini cultus amore, au-
rem accomodamus, id non ſolùm ad ſta-
bilitatem Regni noſtri, verùm etiam ad
aeterna praemia facilius adſequenda plu-
rimum pertinere confidimus. Idcirco no-
tum fieri volumus omnibus fidelibus ſan-
ctae Dei Eccleſiae ac noſtris, praeſenti-
bus ſcilicet & futuris, qualiter vir ve-
nerabilis Deuſdedit Eccleſiae Mutinen-
ſis Epiſcopus, *quia pro ſenectute &*
infirmitate corporis ad nos pervenire non
poterat, miſit quendam Presbyterum ſuum,
nomine Willibianum, per quem nobis
ſuggeſſit petendo de rebus ad Eccleſiam
ſuam pertinentibus, quas Reges Lango-
bardorum propter amorem & timorem
Dei & Domini noſtri Jeſu Chriſti, &
Sancti Geminiani Confeſſoris ejus, eidem
Eccleſiae vel donaverunt, vel ab aliis
datas confirmaverunt, ut inſpectis eo-
rumdem Regum Praeceptis & confirma-
tionibus, eaſdem res ſive poſſeſſiones ad
eamdem Eccleſiam noſtrae auctoritatis
Praecepto confirmaremus. Cujus petitio-
ni, quia juxta & ratione ſubnixa vi-
debatur, aurem libenter accomodare &
adſenſum praebere nobis placuit. Inſpe-
ctis igitur & relectis praedictorum Re-
gum Langobardorum Praeceptis vel con-
firmationibus, complacuit nobis, dona-
tiones & conceſſiones ſive confirmationes
eorum hoc noſtrae auctoritatis Praecepto
juxta petitionem memorati Epiſcopi ad
eandem Eccleſiam confirmare. Ideſt in
primis confirmationem, quam Cunipertus Rex fecit ad Eccleſiam Sancti Ge-
miniani de Villa Poziolo, ſive tri-

A butum, vel ſuccidiales, atque anga-
rias, quas Servi ejuſdem Sancti Ge-
miniani ad ipſum Caſalem laboran-
dum & excolendum habuerunt. *Simi-*
liter & Praeceptum, quod fecit Liut-
prandus Rex *ad ſupraſcriptam, Eccle-*
ſiam de Servis & Aldionibus ad jus
Eccleſiae Sancti Geminiani pertinen-
tibus, & in fine Saleſtina reſidenti-
B bus in Villis, quarum vocabula ſunt
Galaniticum, Gabellum Caſtellum,
cum ſuis piſcariis, quod fuit ab an-
tiquo tempore Maſſa Sancti Gemi-
niani: *ſuper quibus eſt Praeceptum* Rat-
giſi Regis *nobis oſtenſum. Eſt ſimili-*
ter & Deſiderii: *nec non & Praece-*
ptum Hildeprandi Regis, *quod fecit ad*
Eccleſiam Sancti Geminiani propter pe-
C *titionem* Joannis Epiſcopi *de Eccleſia*
Sancti Petri intra muros Civitatis Ge-
minianae, quae nunc Nova vocatur,
cum omnibus rebus atque appendiciis,
quae ad ipſam Eccleſiam pertinent, vel
quod ibi juſte adqueſitum fuerit. Simili-
ter & donationem, quam fecit piae re-
cordationis Domnus & Genitor noſter
Karolus Imperator *de Plebe Sancti*
D *Thomae, quae eſt poſita in Gandaceto*
juxta fluvium Lama, cum omnibus ſibi
pertinentibus, ſive Canonica atque De-
cima. Similiter donationem, quam fecit
Domnus Genitor noſter Karolus Impera-
tor, petente Geminiano Mutinenſe E-
piſcopo, *de Molendino prope Stratam*
cum acceptione ſua ſive acquario, qui
pertinebat ad Curtem Regis Civitatis
E *Novae: nec non & res, quas duo Ro-*
mani homines Gondolus videlicet & Con-
ſtantinus, & eorum uxores Maria &
Agnita ad Eccleſiam Sancti Geminiani
donaverunt. Item Oratorium Sancti Apo-

lenaus in Stagnano ſitum intra Judiciaria Montebelienſi, ſive Oratorium Sancti Domnini conſtructum prope Cluxiam ſuper flumen Nizianam, necnon & Oliveta juxta muros Caſtri Montebelienſis poſita, & ad eandem Eccleſiam pertinentia. Has res ſive poſſeſſiones memoratae Mutinenſis Eccleſiae, vel Sancti Geminiani juxta petitionem praedicti viri venerabilis & oratoris noſtri Deusdedit Epiſcopi, quas Reges vel donaverunt vel confirmaverunt, ſive alii devoti ac Deum timentes homines ad eandem Eccleſiam ſolemni donatione contulerunt, & modo in ejuſdem Eccleſiae jure tenentur, vel inde injuſte ac violenter abſtracta erunt, iſto noſtrae auctoritatis Praecepto ad eandem Eccleſiam confirmare placuit. Quapropter praecipimus atque jubemus, ut nullus Judex publicus, vel Comes, vel Gaſtaldus, ſive qualibet poteſtate praedicta perſona memoratum Epiſcopum vel ſucceſſores ejus atque Eccleſiae Sancti Geminiani de ſupraſcriptis rebus ac poſſeſſionibus, quas A *ſupranominati Reges ad eandem Eccleſiam confirmaverunt, & nos hac noſtra auctoritate confirmamus, inquietare aut injuſte pulſare, aut aliquid ex iis contra rationis ordinem abſtrahere, aut alienare, aut eis calumniam ingerere praeſumat; ſed liceat eas memoratae Eccleſiae & Rectoribus ſub noſtra, ſucceſſorumque noſtrorum defenſione, quieto or-* B *dine tenere ac poſſidere abſque cujuslibet, ſicut jam diximus, injuxta contradictione. Conceſſimus etiam hoc Privilegium memoratae Eccleſiae, ut ſi poſt deceſſionem Epiſcoporum ipſius Sedis talis in Clero inventus fuerit, qui ſecundum Canones Epiſcopatus honorem &* C *officium habere poſſit, licentiam habeant eligendi inter ſe. Et ut haec auctoritas firmior habeatur, & noſtris ac futuris temporibus Domino protegente valeat inconvulſa manere, manu propria ſubſcripſimus, & eam de annulo noſtro ſubter ſigillari juſſimus, violatorem duabus Libris auri obrizi condemnantes.*

Signum  *Hluduvici ſereniſſimi Imperatoris.*

Durandus Diaconus ad vicem Fridugerii recognovi.

Et data ſub VI. Idus Februarias, Anno, Chriſto propitio, IX. Imperii Domni Hluduvici piiſſimi Auguſti, ac Indictione XV.

Actum Aquiſgrani, Palatio Regis, in Dei nomine feliciter. Amen.

Quid verò *Succidiales* fuerint, decernere nequaquam auſim. Num pro *Socidiales* ſcriptum, ut deſignentur reditus percepti ex armentis & gregibus *in ſocio datis?* Num à *ſuccidendo*, ſive, ut ajebant, *Runcando* ſilvas, ac à ſubigendis agris antea in- D cultis? Haereo ſane. Interim vide, ſi lubet, Chronicon Farfenſe Part. II. Tomi I. Collectionis Rer. Italicar. ubi memorantur Servi cum eorum ſubſtantia *b. v. c.* hoc eſt *bove, vacca, caballo &c.* Noſtris autem temporibus adhuc apud Mediolanenſes

mos

mos viget tradendi praedia ſua agricolis, nunc omnino Liberis, iiſdem fere conditionibus, quas nuper innuebam, hoc eſt reddendi Domino tantam frugum & pecuniae menſuram quotannis. Sed ut à luculentis teſtibus, qualis olim foret *Servorum ruſticorum* fortuna, Lector accipiat, ante omnium oculos ſiſto Chartam Placiti Mediolanenſis, olim ex archetypo deſcriptam. Illam autem debeo Archivo nobiliſſimi Monaſterii Sancti Ambroſii Mediolanenſis, quo humaniſſime aditum mihi praebuere Ciſtercienſes Monachi, ibi Deo ſervientes.

Andreas Archiepiſcopus Mediolanenſis & Ragifredus Judex Miſſi Imperiales in Placito habito in Villa Belani ſententiam ferunt contra quoſdam ſe negantes antea Servos Monaſterii Mediolanenſis S. Ambroſii in Curte Lemonta, Anno 905.

Dum in Dei nomine, Villa que dicitur Belano, in Laubia Solarii Sancti Ambroſii, Curtis ipſius, in judicio reſideret Domnus Andreas *ſancte* Mediolanenſis Ecclesie Epiſcopus, *&* Ragifredus Judex ſacri Palatii, *Miſſi Domni Imperatoris, ſingulas deliberandas intenciones, reſidentibus cum eis Aicho, Debibertus & Paulus....* Petrus Diaconus de Cardine *ſancte ejuſdem* Ecclesie Mediolanenſis, Audoaldus & Andreas Subdiaconibus, *Rotfredus, Gaidoaldus & Adelgiſus, Judices idem Domni....... Hildervertus, Aupaldus, & Lupus Judices Mediolanenſis, Adelardus de..... David filius Boni, Arnolfi de Blaſſonno, item David filius Johannis...... Bonus de Zarana, Anſelmus, Ambroſius, & Gauſelmus Notariis, Adelbertus qui & Atto de loco Sauriate, Arnulfus filius quondam Agemberti Domin........ Civitate Mediolanenſi, Anſprandus qui & Aito de Berente......... Ragifredus filio Petri de Lariano, & Andreas de loco...... & reliquis. Ibique eorum venerunt preſentia Gaidulfus vir venerabilis Abas Monaſterii Sancti Chriſti Conſeſſoris Ambroſii, ubi ejus ſanctum quieſcit Corpus, ſcitum in ſuburbium Civitatis Mediolanenſi, ſe una cum Adelrico Notario Advocatus ipſius Monaſterio Sancti Ambroſii: nec non Lupus, Steffanus, Johannes, item Johannes, Lupus, Ambroſius, & item Lupus, Bevanius, Theodeſius, Ambroſius, Urſus, & Rimmolo germanis, Johannes, item Johannes de Civenna, Dognolino, Petrus, Lupus, Laurentius, Madrevertus, Urſus & Urſicio de loco Madronino, Johannes, Urſevertus, Petrus, Dominicus, Luvaldus, Raginaldus, Urſus de Selvaniate, & Munaldus, Mauritio, Magioriano, Dominicus, Johannes, Steffanace & Laurentius de Caltonico pago, co dicitur Lemontas, prope Laco Comacino, intencionem habentes. Dicebant ipſi Gaidulfus Abas, & Adelricus Avocatus:* „ Iſti Lupus, Steffanus, Jo„hannes &c. abitantes non longe a „ Curte Sancti Ambroſii, que dici„tur Lemontas; Dognolino, Pe„tro, Lupus &c. abitantes loco, „ qui dicitur Selvaniate; Munaldus, „ Mauritio &c. abitantes loco, que „ dicitur Caltonico, cum eorum re„liquis parentibus legibus Servi Mo„naſterii Sancti Ambroſii, nomina„tive de Curte Lemontas eſſe de„bent, eo quod genitores & geni„trices, ſeu parentibus eorum a „ longo tempore, & iſti Servi fue-

„ runt

,, runt de eadem Curte Lemontas.
,, Qui Cortem & Servi, ſeu Serve
,, ubi reſedeunt, a parte ejuſdem ſan-
,, cti loci, Domni & glorioſi Impe-
,, ratoris dive memorie Lotharius &
,, Carolus proprietario jure conceſſe-
,, runt, & pro anime ſuorum reme-
,, dium per donatione & Precepta
,, ab ipſis glorioſis Imperatores pro-
,, pria ſuorum manu firmatos pre-
,, ſens habemus. Sed ſicut audimus,
,, querent ſe iſti Lupus, Steffanus &c.
,, ſubtraëre de Servitute Monaſterii
,, Sancti Ambroſii Curte Lemontas.
,, Querimus, ut dicant, ſi & ſe de
,, Servitium ipſius Cortis, & eju-
,, ſdem Monaſterii Sancti Ambroſii
,, ſe ſubtrahere vellent, an non. *Ad*
baec reſponderunt ipſi Lupus, Steffa-
nus &c. ,, Verè nos de Servitio Mo-
,, naſterii Sancti Ambroſii, nec de
,, ipſa Corte Lemontas nunquam ſub-
,, traximus: quia nos veraciter de
,, noſtris perſonis Servi ſimus eju-
,, ſdem Curtis Lemontas, & Mona-
,, ſterii Sancti Ambroſii, eo quod
,, genitores & genitrices noſtri, ſeu
,, reliquis parentibus noſtris de ea-
,, dem Curte Lemontas ſemper per-
,, tenuimus, & nunc pertinemus; &
,, Servi fuerunt, & nos ſumus, &
,, ut diximus, de Servitio ejuſdem
,, Curtis, nec de Sancti Ambroſii
,, Monaſterii numquam ſubtraximus,
,, nec ſubtraere volumus, quia Le-
,, gibus Servi ſimus Monaſterii San-
,, cti Ambroſii & Curtis Lemontas,
,, & condictionaliter colliere debe-
,, mus olivas de olivetas Curtis ip-
,, ſius, & premere, & exinde o-
,, leum, & traëre illuc Monaſterium
,, Sancti Ambroſii; adque ei redde-
,, re debemus annue a parte ejuſdem
,, Monaſterii argentum denarios bo-
,, nos Solidos ſeptuaginta. Et per
,, Lacum Comenſem Abatem eju-

A ,, ſdem Monaſterii, vel ſui Miſſi
,, navigare debemus: adque ei pro
,, omni anno reddere debemus fer-
,, rum Libras centum, & Pullos tri-
,, ginta, atque Ovas treſcentum. Et
,, qui a vobis numciavit, nos de
,, Servitium ejuſdem Monaſterii ſub-
,, traëre voleremus, verum non eſt,
,, quia nos ſemper & parentibus no-
B ,, ſtris Servi fuimus ipſius Curtis Le-
,, montas, & cum Lege eſſe debe-
,, mus Monaſterii ipſius S. Ambro-
,, ſii. *Cum ipſi homines unus ad unus*
taliter profeſſi fuiſſent, tunc ipſi Miſſi
& Judices adjurati Nobiles homines
circa manentes locis ipſius *in fide*,
quam Deo & Domni Imperatoris debe-
bant, *quid inde ſcirent de Servitium*
C *predictorum hominibus*, *certam agnoſce-*
rent veritatem. *Qui in primis Andreas*
de Viſiniola dixit: Scio, iſti homines
Lemontini, & parentibus eorum ſem-
per eſſent Servi de Curte Lemontas.
Deinde Leo de loco Birlacio, & Abun-
dantius de loco Dervi ſimiliter dixerunt.
Cum predicti Lupus, Steffanus &c.
omnes taliter manifeſti fuiſſent, ut ſu-
D *pra........ Andreas, Leo, & Abun-*
dantius ita teſtificantes, paruit ſupradi-
ctis Auditoribus, & recte judicaverunt,
ut ipſis Lupus, Steffanus &c. amodo
& in antea Servi eſſe deberent Curtis
ipſius Lemontas, & Monaſterii Sancti
Ambroſii. Et qualiter hac Cauſa acta
& definita eſt, preſentem notitia pro
ſecuritatem ejuſdem Monaſterii Sancti
E *Ambroſii ego Johannes Notarius Domni*
Imperatoris ſcripſi & interfui, Anno
Imperii Domni Hludowici Imperatoris
V., menſe Julio, Indictione VIII.

Ragifredus Judex & Miſſus Domni
Imperatoris interfui.

Ego Paulus Presbiter interfuit.

Petrus humilis Diaconus interfui.

Ego Audaldus indignus Subdiaconus
interfui.

Andreas

Andreas Sobdiaconus interfui.

Aupaldus Judex interfui.

Anſelmus Notarius interfui.

Gaidoaldus Judex Domni Imperatoris interfui.

Adelgiſus Judex ſacri Palatii interfui.

Lupus Judex interfui.

De notis Chronologicis Chartae hujus infra ſermo erit. Nunc animadvertere juvat, homines ad Placitum accitos fateri, ſe à nativitate Servos eſſe Ambroſiani Coenobii, eorumque parentes & avos Servili conditione alligatos fuiſſe, & *pertinuiſſe* ad Curtem Lemontae, cui Monachi tunc Ordinis Sancti Benedicti dominabantur. Quo etiam loco diſcimus, quare vocabulum *Pertinentes* in antiquis Chartis, & in Legibus Langobardicis uſitatum, plerumque *Servos* ſignificet. *Cortiſiani* quoque appellati aliquando reperiuntur, ejuſmodi Servi Coloni, quod Cortem aliquam domini ſui excolerent. Itidem quoties nobis occurrunt in eiſdem Chartis *Familiae utriuſque ſexus*, exploratum eſt, tunc ſignificari *Servos* & *Ancillas*. Onera ſibi ipſis impoſita iidem Servi hiſce verbis deſcribunt: *Conditionaliter colligere debemus olivas de Olivetis Curtis ipſius, & premere, & exinde oleum* educere, ac *trahere ad Monaſterium Sancti Ambroſii: Atque* eidem Coenobio *reddere debemus* ſingulis annis in numerata pecunia *Solidos* argenteos *ſeptuaginta;* & per Lacum Larium *Abbatem Sancti Ambroſii, vel ejus Miſſos*, navi deducere debemus. Praeterea ipſi quotannis reddere debemus *centum ferri Libras; Pullos triginta, & Ova tercentum*. Hiſce conditionibus Servi illi incolebant agros ſibi commiſſos. Tandem advocantur *Nobiles Homines circa manentes* in locis Lemontinis, ut & ipſi fidem faciant de Servili ſtatu eorumdem hominum. *Nobiles* autem appellantur viri ingenui ac liberi, uti in Diſſertatione XIII. praecedenti ſignificabam. An ad iſtos eoſdem Servos referenda ſit altera Charta, ex ejuſdem Ambroſiani Tabularii exemplo antiquo depromta, certum exploratumque minime habeo. Sunt quae diſcordant; ſunt etiam quae id perſuadeant. Conqueruntur in Placito Servi Lemontini, pertinentes ad Ambroſianam Baſilicam, eique annexum Monaſterium, ſe pati *ſuperimpoſitam ex parte Gaidulfi Abbatis Ambroſiani*. Videlicet: *ſupra id, quod ei debemus, cenſum à nobis, & navigium exquirit; animalia etiam noſtra interdum auſert: olivas colligere ac premere, calcariam quoque facere nos cogit. Et quod pejus eſt, multoties nos grana flagellare* (*), *& capillos noſtros auferre* (**), *ſicut in preſentia cernitis precipit*. Tum enumerant Servi, quot onera ſive ex pacto, ſive ex conſuetudine eorum majores ſubirent ſub Imperatoribus Dominis, deinde ſub Petro Abbate praedeceſſore Gaidulfi, & in haec verba deſinunt: *Ac per hoc, nullam nobis pars Monaſterii veſtri Superimpoſitam facere debet*, ideſt nova antiquis onera addere. Cauſsâ actitatâ coram Archiepiſcopo, Servis victoria ceſſit. Integrum Placitum nunc habeto.

Senten-

(*) Scilicet frumentum excutere.

(**) Videlicet tondere capillos in ſignum ſervitutis.

Sententia Andreae Archiepiſcopi Mediolanenſis in Placito habito Belani pro quibuſdam Servis Monaſterii Mediolanenſis S. Ambroſii, conquerentibus de nonnullis oneribus ſibi contra conſuetudinem impoſitis ab Abbate ejuſdem Monaſterii, Anno 905.

D*Um in nomine Summe & indivi-*
due Trinitatis, Domnus An-
dreas *ſemper memorandus* Archiepiſco-
pus *in aula Solarii*, *Curtis Sancti Am-*
broſii, *que Belano dicitur*, *ſita juxta*
Laco Comenſe, *cum quibuſdam ſue Ec-*
cleſie venerabilibus Sacerdotibus, *quorum*
nomina ſubter leguntur, *reſideret*, *&*
de cauſis neceſſariis pertractaret, *conti-*
git, *ut maxima multitudo* Famulorum
utriuſque ſexus Curtis Lemunte,
pertinentes ad Monaſterium *beatiſſimi*
Confeſſoris Chriſti Ambroſii, *ubi ſa-*
cratiſſimum ejus Corpus requieſcit, *pre-*
fatum Domnum Archiepiſcopum accla-
mando, *lacrimoſis .... adirent cle-*
mentiam, *dicentes*, *quod ex parte Gai-*
dulfi Abbatis, *qui jam dicto Monaſte-*
rio preerat, *maximam paterentur Su-*
perimpoſitam. *Interrogati autem ejuſdem*
multitudinis famuli, *quam Superimpoſi-*
tam paterentur, *reſponderunt dicentes:*
,, Supra id, quod debet, cenſum a
,, nobis, atque navigium exquirit,
,, animalia noſtra Prepoſitus ejus Pe-
,, delbertus injuſte aufert, & olivas
,, contra conſuetudinem colligere &
,, premere, ſive calcariam facere pre-
,, cipit adclepiatis quoque volentes,
,, nolenteſque ire, & vites illic am-
,, putare contra conſuetudinem ju-
,, bet. Et quod pejus eſt, multo-
,, tiens nos grana flagellare, & ca-
,, pillos noſtros aufert, ſicut in pre-
,, ſenti cernitis, precipit: *Quibus*
jam dictus Gaidulfus Abbas, *cum pre-*
ſens eſſet, *reſpondit:* ,, Dive memo-
,, rie Domni Hlotharius & Karolus,
,, glorioſiſſimi quondam Imperatores
A ,, vos, ſicut ad eos pertinuiſtis, bea-
,, ti Ambroſii Confeſſoris Chriſti Mo-
,, naſterio ſuis piiſſimis Preceptis con-
,, tulerunt. Servi ergo predictorum
,, Imperatorum fuiſtis, & Servi par-
,, tis Monaſterii nunc eſtis. Quic-
,, quid itaque jubemus atque preci-
,, pimus, facere debetis. *Qui reſpon-*
dentes dixerunt: ,, Verè Servi jam di-
B ,, ctorum Excellentiſſimorum Impe-
,, ratorum fuimus: & quia nos ſuis
,, teſtamentis parti Monaſterii Sancti
,, Ambroſii contulerunt, Servi eju-
,, ſdem Monaſterii eſſe debere non
,, denegamus. Sed quia a parte pre-
,, ſcriptorum Imperatorum numquam
,, aliud parentes noſtri, aut nos an-
,, nue ſoliti fuimus ſolvere, niſi tan-
C ,, tùm Denariorum Libras III., cum
,, Solidos X., frumentum Sextaria
,, XII., Caſeum libras XXX., Pul-
,, los pares XXX., Ovas CCC., in-
,, ſuper olivas ejuſdem Curtis Le-
,, monte cum Regali diſpendio col-
,, ligere & premere, ideo a parte
,, Monaſterii veſtri, cui nos preliba-
,, ti Imperatores ſuis Preceptis con-
D ,, tulerunt, aliud annue ſolvere non
,, debemus, niſi tantummodo ea,
,, que diximus. Ac per hoc, ſi pla-
,, cet omnipotenti Deo, Dominoque
,, Archiepiſcopo, & vobis Domno
,, Abbati, nullam nobis pars Mo-
,, naſterii veſtri Superimpoſitam fa-
,, cere debet, quia neque tempori-
,, bus predeceſſoris veſtri ſancte me-
E ,, morie Domni Petri Abbatis ali-
,, quam Superimpoſitam nobis pars
,, Monaſterii veſtri faciebat.

Quibus

A *Quibus auditis, & diligentiſſime per Sacerdotes & Pagenſes Liberos homines circa Comenſem Lacum habitantes inquiſitis, tandem inventis ſuprataxatus Pontifex cum ſue Eccleſie Sacerdotibus, qui preſentes aderant, vera eſſe, que ipſi Servi fatebantur: ideſt ut numquam ſoliti fuiſſent parentes eorum aut ipſi aliud ad partem Imperatorum vel Regum, aut a parte Monaſterii Sancti Ambroſii* B *temporibus jam dicti Petri Abbatis, ſolvere aut reddere, niſi tantumodo ſicut ſuperius ſcriptum continetur annue denariorum Libras III. cum Solidos X. frumentum Sextaria XII. Caſeum Libras XXX. Pullos pares XXX. Ovas CCC. Inſuper invenit eos annue olivas colligere & premere, atque Oleum vehere debere cum diſpendio Abbatis,* C *ſicut ſoliti fuerunt cum diſpendio Regum vel Imperatorum. Quibus inventis prelibatus Pontifex cum ſue Eccleſie reverentiſſimis Sacerdotibus, qui preſentes aderant, ſtatuit atque decrevit, ut memoratus Gaidulfus Abbas aut pars Monaſterii ſui nullo umquam tempore aliud ad jam dictis Servis Curtis Monaſterii ſui, que Lemonta dicitur, exigere pre-* D *ſumeret, niſi tantumdo que prediximus, ideſt Denariorum Libras III. cum Solidos X. Frumentum Sextaria XII. Caſeum Libras XXX. Pullos paria XXX. Ovas CCC. deberetque eos annue olivas Curtis ejuſdem facere colligere & premere, atque oleum ipſum vehere cum Abbatis ipſius, vel ſucceſſorum ejus diſpendio,* E *ſicut cum Regali diſpendio ſoliti fuerant facere, antequam per Precepta Monaſterio Sancti Ambroſii condonarentur. Aliam nullam Superimpoſitam eis facere contra conſuetudinem preſumeret, eſſetque contentus ſupradictis, ſicut preceſſor ſuus reverende memorie Petrus venerabilis Abbas fuerat. Pro oblationibus etiam, ut centum ferri Libras ſemel in anno eidem Abbati vel ſucceſſoribus ejus deferrent predicti Servi, vel heredes eorum, ſi ad eadem Curtem Lemonta ipſe Abbas vel ſucceſſores ejus venerint, ſtatuit prenominatus Domnus Archiepiſcopus cum Sacerdotibus, qui preſentes aderant, atque decrevit, quoniam ſimiliter Imperiali vel Regio Miniſteriali per conſuetudinem erant ſoliti facere. Et quia de navigio quoque contentio erat, ſtatuit ipſe reverentiſſimus Archiepiſcopus atque decrevit cum ſue Eccleſie Sacerdotibus, qui preſentes aderant, ut quotieſcumque jam dictus Abbas Gaidulfus vel ſucceſſores ejus versùs Comenſem Lacum veniret, & ei nece foret, ſi juberet, totiens eum cum ſuis navigarent per jam nominatum Lacum, quocumque neceſſe ipſi vel ſucceſſoribus ſuis eſſet, cum ſuo, ideſt Abbatis ipſius vel ſucceſſorum ejus diſpendio. Alia eis Superimpoſita ut nullo unquam tempore fiat a prelibato Abbate vel ſucceſſoribus ejus, ſtatuit cum Sacerdotibus ſue Eccleſie, qui preſentes aderant, atque decrevit.*

Actum eſt autem hoc Anno Incarnationis Dominice Nongenteſimo Nonageſimo Sexto, *Pontificatus verò ſuprataxati Andree Archiepiſcopi Sexto, menſe Julio, Indictione VIII.*

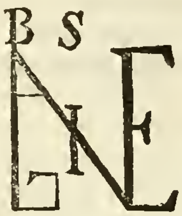
Deſiderantur in apographo vetuſto Placiti hujus ſubſcriptiones. Immo notae ipſae Chronologicae, incuriâ, ut puto, Amanuenſis foediſſime vitiatae deprehenduntur, quum ibi ſcriptum legatur *hoc Anno Incarnationis Dominicae Nongenteſimo Nonageſimo Sexto*. Verùm illud *nonageſimo*, repugnantibus calculis, intruſum, auferendum eſt, ſimiliterque deleto *Sexto*, ſcribendum *Quincto*, quum antecedens etiam Charta ita reſtituendum nos moneat. Hinc autem habes, praeeuntibus ambabus hiſce Chartis, adjungendum eſſe catalogo Abbatum inſignis Ambroſiani Monaſte-

rii *Gaidulfum Abbatem*, quem accuratiſſimus Puricellius in Monumentis Baſilic. Ambroſian. aut ignoravit, aut diſſimulavit. Fortaſſis eum terruit ab hoc Abbate admittendo immanis ille error Anni in membranâ nunc producta nimium corrupti. Neque enim videtur oſcitanter Chartas Ambroſiani Coenobii Puricellius eſſe perſcrutatus ad ea tempora, quum in iis ipſe repererit Anno DCCCCI. *Aripaldum*: tum Anno DCCCCX. *Regibertum*: atque Anno DCCCCXV. *Widonem*, ſingulos tam brevi annorum circulo Ambroſianos Abbates. Ad haec Notae Chronologicae praecedentis Placiti ſcripti *Anno Imperii Domni Ludowici Imperatoris Quinto*, *menſe Julio*, *Indictione Octava*; ſcilicet Anno DCCCCV. negotium non leve faceſſere potuerunt eidem Puricellio. Et mihi eas conſideranti, fateor, aqua haeſit. Sigonius enim Lib. 6. de Regno Italiae, Pagius in Critica Baronian. ad Annum DCCCCII. Leibnitius in Not. ad Panegyric. Berengar., & alii contendunt, Ludovicum III. Auguſtum, jurisjurandi antea praeſtiti oblitum, eodem Anno DCCCCII. à Berengario Rege per inſidias oppreſſum Veronae, & excaecatum, uti auctor eſt Liutprandus in Hiſtor. Lib. 2. Cap. 11. pro ingenti munere accepiſſe vitam, atque ex Italia feſtinum receſſiſſe, quam poſtea nunquam repetierit. Vidi & ego Diplomata Ludovici III. in primis menſibus ejuſdem Anni DCCCCII. data Ticini, tum alia ſubſequentibus ipſius Anni menſibus à Berengario I. Rege in eâdem Civitate emiſſa. Atque heic unum proferre ſtatui, quod in Tabulario Capituli Canonicorum Regienſium ſub oculis habui, incertus tamen, num autographum foret, cujus faciem prae ſe ferebat.

Berengarii I. Regis Diploma, quo Curtem Ripaltae Epiſcopo Regienſi confirmat, Anno 902.

IN *nomine omnipotentis Dei aeterni. Berengarius divina ordinante clementia Rex. Si Sacerdotum Dei juſtis petitionibus aures noſtrae ſerenitatis accommodamus, libenter credimus profectò ad aeternam nobis proficere beatitudinem. Quapropter omnium fidelium ſanctae Dei Eccleſiae, noſtriſque praeſentibus ſcilicet & futuris, noverit ſolertia*, Petrum *egregium* Praeſulem *ſanctae* Regienſis Eccleſiae, *noſtrumque fideliſſimum*, *humiliter noſtram adiiſſe clementiam*, *petens quandam ſuam Cortem*, *quae Ripalta vocitatur*, *jam olim pertinentem de Regienſe Comitatu*, *quam* Lambertus noſter anteceſſor *cuidam Ingelberto per Praecepti paginam contulit*, *quam etiam poſtea praedictus Epiſcopus ab heredibus ipſius per comparationis & confirmationis Cartulam acquiſivit*, *ut per hoc noſtrum confirmaremus praeceptum*. *Cujus dignam rectamque arbitrantes petitionem*, *juſſimus ei hoc noſtrum fieri Pragmaticon*, *per quod ſuprataxatam Cortem cum omnibus adjacentiis & pertinentiis ſuis*, *ſervis*, *& ancillis*, *mobilibus*, *& immobilibus*, *quae dici aut nominari poſſunt*, *praelibato Petro Epiſcopo concedimus*, *& omnimodis jure proprietario confirmamus*, *ad habendum*, *tenendum*, *poſſidendum*, *vel quidquid ſibi placuerit in omnibus faciendum*, *remotâ totius poteſtatis inquietudine vel minoratione*: *poteſtatemque habeat ordinandi*, *vendendi*, *commutandi*, *pro anima judicandi*, *ſeu quicquid*

quid voluerit faciendi abſque contradictione cujuſque. Contra quod noſtrae donationis & confirmationis praeceptum ſi quis aliquando inſurgere tentaverit, aut infringere quaeſierit, ut conatus ejus irritus fiat, ſciat ſe compoſiturum viginti Libras auri obrizi, medietatem A *Palatio noſtro, & medietatem ſaepe nominato Epiſcopo, aut cui ipſe dederit. Ut hoc autem verius credatur, inviolabiliterque ab omnibus per futura tempora obſervetur, manu propria ſubter roborantes, de anulo noſtro juſſimus inſigniri.*

Signum Domni  *Berengarii Sereniſſimi Regis*

Petrus Notarius juſſione Regia recognovi & . . . . . .

Locus ✠ Sigilli cerei deperditi.

Data XVI. Kalendas Auguſti, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCII. Regni verò Domni Berengarii piiſſimi Regis XV. Indictione V.

Actum Palatio Ticinenſi, quod eſt caput Regni noſtri, in Dei nomine feliciter AMHN.

Hiſce adde Diploma à me evulgatum in Diſſertat. VII. *de Comitibus Palatii*. Quei ergo in praecedentibus Chartis exhibeatur nobis Ludovicus III. Auguſtus, adhuc Anno Chriſti DCCCCV. in Italia regnans, & Andreas Archiepiſcopus Mediolanenſis ſe illius *Miſſum* appellet? Pagius autem multis arguit Baronium, Valeſium, & Papebrochium, quod Ludovici III. Imperatoris funeſtum caſum protrahant ad Annum DCCCCIV. immo & ad DCCCCV. Liceat heic mihi, quamquam alio properanti, continere greſſum, & aliquid lucis, ſi fieri poteſt, tenebroſae eorum temporum Hiſtoriae adferre. Mea igitur ſententia eſt, ſat firmam ſtare ſententiam Pagii, atque eorum, qui tradunt, Ludovicum Arelatenſem An- B no DCCCCII. ex Italiae poſſeſſione excidiſſe. Non negligendum tamen examen aliquot Chartarum, quae ſerius illam rerum mutationem accidiſſe indicant, & expendendum, an illae falſi ſint inſimulandae. Multa in nocte jacet Italica Hiſtoria illius temporis, fierique poteſt, ut belli tunc peracti vices ignoremus. Nam C quod Anno DCCCCII. uterque Princeps unus poſt alterum Ticini Diplomata dederit, occurrantque etiam Diplomata, quibus ego in hiſce Diſſertationibus ſuum locum ſtatuam, data à Berengario Rege Anno DCCCCIV. Veronae. Immo *& in Urbe Ticinenſi* eodem *Anno DCCCCIV.* uti conſtat ex Diplomate à Mutinenſibus Cano- D nicis adſervato. Par Anno ipſo datum Canonici Regienſes poſſident.

Sunt & alia ab eodem Berengario emiſſa Annis DCCCCI. DCCCCII. & DCCCCIII. Sed quid ſi haec oſtendant, aleam belli per aliquot annos inter aemulos Reges ancipiti Marte ſtetiſſe; & nunc iſtum, nunc illum praevaluiſſe, diviſumque & fluctuans Regnum in ea concertatione fuiſſe? In praecedenti quoque Diſſert. XIII. Berengarii Diploma vidimus *datum* Veronae X. Kal. Septembris Anno Ch. DCCCCI. Verùm Anno DCCCCV. in partes Ludovici fortuna conceſſiſſe, atque is per totum ſaltem Julium menſem in Italia ſibi ſubjecta pacifice moratus, depreſſo penitus Berengario, imperium exercuiſſe videtur. Jam Rubeus Lib. 5. Hiſtor. Ravenn. ad Annum DCCCCV. tabulas publicas ſibi Ravennae viſas laudarat, in quibus *Sergii Pontificis Annus Secundus*, *Hludovici Caeſaris Quartus ſcribitur*, *Indictione Octava*, *Idibus Julii*. Legendum ibi Ludovici Auguſti *Annus Quinctus*. Viden, ut ex Ravennate Charta affatim confirmetur Mediolanenſium Chartarum ſententia? At inquit Pagius ad Annum DCCCCIII. cui non ignotae fuerunt Rubei tabulae, Ludovici exauctorati nomen & annos, vel poſt ejus calamitatem, & reſtitutum Berengario integrum Italicum Regnum, Romae & in Exarchatu Ravennate fuiſſe numerata, quod *Berengarius Rex tantùm Italiae fuerit*, & Roma, atque Exarchatus tunc nullâ ratione penderent ab Italico Regno. Verùm ne ſic quidem vim teli Pagius evadet; eo ſiquidem tempore Exarchatus revera Italicis Regibus ſuberat, atque ego ipſe alibi adferam Diplomata ab ipſo Berengario Ravennae conſcripta. Sed ut rem paucis conficiam, Campius in Hiſtoria Eccleſ. Placentin. Tom. 1. pag. 480. tabulas refert, electionem Guidonis Epiſcopi Placentini complectentes, & ſcriptas *Anno ab Incarnatione Domini noſtri Jeſu Chriſti DCCCCIIII. Indictione Octava*, *imperante Domno Hludovico ſereniſſimo Imperatore*, *Anno Quinto*. Menſis nulla heic mentio, fierique poteſt, ut ad poſtremos Anni DCCCCIV. Menſes Charta ſit referenda, inchoatâ videlicet *Indictione VIII.* Attamen veri mihi videtur ſimilius, excidiſſe Campio legenti unitatem in Annis Epochae vulgaris, & ſcribendum *Anno DCCCCIIIII.* Quo ipſo & Indictione VIII. & Anno V. Ludovici Imperatoris jam vidimus ſcriptas Chartas Ambroſiani Coenobii. Quod plus eſt, dum Ticini olim eſſem, curante P. D. Gaſpare Beretto Monacho Benedictino, celebri ob eruditionem ſuam Profeſſore in Gymnaſio Ticinenſi, & ſingulari amico meo, inter plura pervetuſta Diplomata authentica, quae mihi deſcribenda obtulerunt ſacrae Virgines antiquiſſimi Monaſterii Sanctae Mariae Theodotae, nunc *della Poſterla*, duo praecipue ejuſdem paene tenoris exſcripſi, quae appoſite in praeſentem controverſiam cadunt. Eorum alterum accipe.

Donatio

Donatio Inſulae, quae appellatur Horto, facta Monaſterio Ticinenſi Sanctae Mariae Theodotae à Ludovico III. Imperatore, Anno 905.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Hludovicus divinâ favente clementiâ Imperator Auguſtus. Si circa ſervos & ancillas Dei in venerabilibus locis famulantes aliquid noſtrae munificentiae donum conferimus, & apud Deum veniam promereri, & Regni noſtri ſtatum divinâ ope fulciri non ambigimus. Omnium igitur fidelium Sanctae Dei Eccleſiae, noſtrorumque praeſentium ſcilicet & futurorum noverit induſtria, qualiter Iſahac *Sanctae* Gratianopolitanenſis Eccleſiae *venerabilis* Epiſcopus, *ac Leo Grecus, ac etiam Acirradus, ſtrenuiſſimi viri, noſtrique dilectiſſimi, noſtram adeuntes majeſtatem enixius poſtulaverunt, quatenus pro mercede & remedio animae noſtrae, parentumque noſtrorum, quandam Inſulam, quae dicitur Horto, pertinentem de Curte noſtra Marinco, coherens ei ex una parte fluvio, qui nuncupatur Burmia, & ex alia parte Rivoſrigido, & de uno capite Pratum Regis, Monaſterio Sanctae Dei genitricis Mariae, quod nuncupatur Theodotae, ſitum in Urbe Ticinenſi, ubi nunc preeſſe videtur Rixinda Abbatiſſa, per Praeceptum munificentiae noſtrae jure proprie-*

A *tario perpetualiter concederemus. Quorum precibus aſſenſum praebentes hoc ſerenitatis noſtrae Praeceptum fieri decrevimus, per quod praefatum Monaſterium ſanctae Dei genitricis Mariae, quod dicitur Theodotae in Urbe Ticinenſi, ubi nunc preeſſe videtur Ricſinda Abbatiſſa, eandem Inſulam in integrum futuris temporibus abſque ullius contradictione aut diminoratione poſſideat, atque perchenniter teneat; poteſtatemque habeat praelibatum Monaſterium Sanctae Dei genitricis Mariae tenendi, fruendi, &, ſi oportuerit, commutandi, ac etiam, ſicut de aliis rebus propriis ejuſdem Monaſterii, faciendi, remotâ totius publicae poteſtatis inquietudine. Si quis verò, quod non credimus, contra hoc noſtrae conceſſionis* C *ac donationis Praeceptum in aliquo violare aut inrumpere, ac etiam diminuere temptaverit, noverit ſe compoſiturum auri optimi Libras triginta, medietatem Palatio noſtro, & medietatem praefato Monaſterio Sanctae Dei genitricis Mariae. Et ut verius credatur ac diligentius ab omnibus obſervetur, manu propria ſubter roborantes, anuli noſtri impreſſione inſigniri juſſimus.*

Signum Domni  *Hludovici ſereniſſimi Imperatoris Auguſti.*

Arnulfus Archicancellarius jubente Domno Hludovico Imperatore relegi & ſubſcripſi.

Locus Sigilli ✠ cerei deperditi.

Datum Pridie Nonas Junias, Anno Incarnationis Dominicae DCCCCV. Indictione VIII. Anno V. Imperante Domno Hludovico glorioſiſſimo Imperatore in Italia.

Actum Ticinenſis in Dei nomine feliciter. Amen.

Viſe-

Viſebatur adhuc in membrana locus Sigilli cerei deperditi. Illud tantummodo peregrinum mihi viſum eſt, quod *Arnulfus* (ſi quidem recte legerim) *Archicancellarius* ibi appellabatur, quum certum ſit, ipſum alibi occurrere ſolo *Cancellarii*, aut *Notarii* titulo inſignitum, & eo tempore *Archicancellarii* munus commiſſum foret *Liutuardo Epiſcopo Novocomenſi*, quem Ughellius nimis ſupine rebus humanis defunctum nobis obtrudit ad

A

Annum DCCCCI. eumque poſtea (excogitato *Luitardo II.*) nobis redivivum exhibet, & ad plures raptum Anno Chriſti DCCCCXVIII. Quomodo explicanda haec ſint & componenda in Ticinenſi Privilegio, alii viderint. Alterum interea prodeat illic adhuc adſervatum, & cuncta, quantum quidem judicare potui, legitimae antiquitatis ſigna prae ſe ferens, niſi quod minime adnotavi, qualia ibi forent ſigna Sigilli deperditi.

B

Alterum Diploma, ſed non ſine diverſitate, ejuſdem Donationis factae à Ludovico III. Auguſto, Monaſterio Sanctae Mariae Theodotae, Anno 905.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Hludovicus divinâ favente clementiâ Imperator Auguſtus. Si circa ſervos & ancillas Dei in venerabilibus locis famulantes aliquid noſtrae munificentiae donum conferimus, & apud Deum veniam promereri, & Regni noſtri ſtatum divinâ ope fulciri non ambigimus. Omnium igitur Sanctae Dei Eccleſiae, noſtrorumque praeſentium ſcilicet ac futurorum noverit induſtria, qualiter Iſahac *Sanctae* Gratianopolitanenſis Eccleſiae *venerabilis* Epiſcopus, *&* Adelelmus *inclytus* Comes, *noſtri dilectiſſimi Conſiliarii, noſtram adeuntes clementiam enixius poſtulaverunt, quatenus pro mercede & remedio animae noſtrae, parentumque noſtrorum, quandam Inſulam, quae dicitur Horto, pertinentem de Curte noſtra Marinco, coherens ei ex una parte Rivofrigido, & de uno capite Pratum Regis, & terram arabilem, quae nominatur Anglare, pertinentem de ipſa Curte noſtra Marinco, coherens ei de una parte Terra Sancti Martini, de alia parte Burmia, de tertia parte foſſato de Roveroto, de quarta parte Prato*

C

de Alvi coherens etiam ei ex una parte fluvius, qui nuncupatur Burmia, & ipſa jam dicta aqua Burmia à capite Inſula, quae dicitur Horto, uſque in fine Inſulae, quae dicitur Anglare, Monaſterio ſanctae Dei genitricis Mariae, quae nuncupatur Theodotae ſita in Urbe Ticinenſi, ubi nunc preeſſe videtur Riſinda Abbatiſſa, per Preceptum munificentiae noſtrae jure proprietario perpetualiter

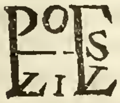
D

concederemus. Quorum precibus aſſenſum prebentes, hoc Serenitatis noſtrae Preceptum fieri decrevimus, per quod prefatum Monaſterium Sanctae Dei genitricis Mariae, quod dicitur Theodotae, in Urbe Ticinenſi, ubi nunc preeſſe videtur Riſinda Abbatiſſa, eandem Inſulam, quae dicitur Horto, & terram arabilem, quae

E

nuncupatur Anglare, pertinentes de Curte noſtra Marinco, atque jam dictam aquam Burmiam à capite Inſulae, quae dicitur Horto, uſque in finem Inſulae, quae dicitur Anglare, in integrum futuris temporibus abſque ullius contradictione aut diminoratione poſſideat &c. ut in altero Diplomate.

Signum

Signum Domni  *Hludovici ſereniſſimi Imperatoris Auguſti.*

Arnulfus Notarius ad vicem Liutuardi Epiſcopi & Archicancellarii recognovi relegi.

Datum Pridie Nonas Junias, Anno Incarnationis Dominicae DCCCCV. Indictione VIII. Aano V. Imperante Domno Hludovico glorioſo Imperatore in Italia.

Actum Papiae in Dei nomine feliciter. Amen.

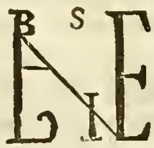
Haec omnia cohaerent, & nihil mihi occurrit, quod bene non ſedeat. Suſpicari ambo haec Diplomata conficta, neſas. At poſitâ eorumdem, vel ſaltem unius ſinceritate, ad quam confirmandam concordi oratione confluunt Chartae Mediolani, Ravennae, ac Placentiae conſcriptae; agnoſcere jam poſſumus, Ludovicum Boſonis filium, Auguſtum, nequaquam Anno DCCCCII. oculorum beneficio privatum, & inrevocabili ruina deturbatum ab imperio & poſſeſſione Italici Regni: quam ſententiam viri doctiſſimi nuper mordicus tuebantur. Itaque illius calamitas ad Annum DCCCCV. referenda videtur. Opinari verò cogimur, eo ipſo Anno (fortaſſis Aprili aut Majo decurrente) Berengarium Regem ſive fractum in aliquo proelio, ſive quod viribus imparem ſe ſentiret, ceſſiſſe Ludovico Auguſto, Ticinoque & Veronâ dimiſſis ſolum vertiſſe. Quare intelligas, recte conſignatam fuiſſe cataſtrophen hanc apud Annaliſtam Saxonem à Clariſs. Eccardo editum Tom. I. pag. 236. Corpor. Hiſtoric. Haec enim ſunt ejus verba ad Annum ipſum DCCCCV. *Ludovicus Imperator dictus, filius Boſonis, Italiae Regnum, expulſo Berengario, obtinens, & nullum reſiſtere poſſe vel audere videns, de ſecuritate, praeſumſit; quae pacis & quietis ſunt, cogitare coepit; abſoluto exercitu cum perpaucis Veronam, adhortante Adalhardo ipſius Epiſcopo, intravit. Quod Cives Berengario in Bavvaria exulanti ſummâ feſtinatione notum fecerunt. Ille nil moratus, contractis copiis, Veronam venit: & qui parti ejus favebant, portas aperuerunt. Nocturno tempore intra muros receptus improvidum virum dolo cepit, luminibuſque privavit, & Regnum Italiae obtinuit.* Sed ut hoc tandem moneam, tota iſthaec oratio Annaliſtae Saxonis deſumta eſt totidem paene verbis ex Chronico Reginonis, qui in Libris editis rem peractam Anno DCCCCIV. narrat. Veri videtur ſimilius, luxatum, corruptumque haberi in editis Reginonis textum, atque illius narrationem de excoecato Ludovico ſpectare ad Annum DCCCCV. ut purgatiores Codices ab Annaliſta Saxone viſi ſidem faciunt. Adde etiam Chronicon Reicherſpergenſe à Gewoldo editum, & à Ludewigio recuſum, ubi ad Annum DCCCCV. haec eadem Ludovici III. tragoedia conſignatur, Reginone ipſo huic Scriptori facem praeferente. Et iiſdem quidem diebus florebat, ſuamque Hiſtoriam ſcribere pergebat Regino, te-

ſtis

ſtis propterea ceteris praeferendus. Julio autem Menſe, aut Auguſto ejuſdem Anni DCCCCV. rurſus Regno potitus fuiſſe videtur Berengarius. Cujus rei indices adferam geminas ejus tabulas, quas autogra- A phas ſub oculis habui Veronae, adſervatas in vetuſtiſſimo Monaſterio Sanctae Mariae ad Organum, nunc ad Monachos Olivetanos ſpectante. Ambas in commune commodum prodere juvat.

Berengarius I. Italiae Rex quoſdam Manentes Fontegio, qui & Amizo, fideli ſuo donat, Anno 905.

IN nomine omnipotentis Dei aeterni. Berengarius Rex. Noverit omnium fidelium Sanctae Dei Eccleſiae, noſtrorumque praeſentium ſcilicet ac futurorum induſtria, quoniam per interventum & petitionem Berctilae *dilectiſſimae* Conjugis & conſortis Regni noſtri *à Deo nobis collati, concedimus cuidam fideli noſtro* Fontegio, *qui alio nomine* Amezo *vocatur, quoſdam* Manentes Regni noſtri, duos *in Villa, quae dicitur Ruveriones,* & unum *in Aſpe: pertinentes de Comitatu Veronenſe non longe â Monaſterio Sanctae Mariae in Gajo; cum omnibus adjacentiis & pertinentiis eorum, jure proprietario, caſis videlicet, terris, vineis, campis, pratis, paſcuis, ſilvis, ſalectis, aquis, aquarumque decurſibus, arboribus pomiferis & impomiferis, ſeu cum omnibus, quae dici vel nominari poſſunt ad jam* B *dictos Manentes pertinentibus, vel pertinere debentibus in integrum, de noſtro jure & dominio in ejus jus & dominium modis omnibus transfundimus & perdonamus jure proprietario. Poteſtatemque habeat tenendi, poſſidendi, pro anima judicandi, alienandi, vendendi, commutandi, ſeu quicquid voluerit ex omnibus faciendi, remotâ totius poteſtatis in*C*quietudine vel minoratione. Si quis igitur contra hoc noſtrae donationis & conceſſionis Praeceptum inſurgere aliquando temptaverit, ſciat ſe compoſiturum decem Libras auri optimi, medietatem Camerae Palatii, & medietatem jam dicto Fontegio, ſuiſque heredibus, aut cui ipſe dederit. Ut hoc autem verius credatur, ab omnibuſque diligentius obſervetur, ma*D*nu propria firmantes, anuli noſtri impreſſione ſubter juſſimus inſigniri.*

Signum Domni  *Berengarii Sereniſſimi Regis.*

Ambroſius Cancellarius ad vicem Ardingi Epiſcopi & Archicancellarii recognovi & ſubſcripſi.

Locus Sigilli ✠ cerei deperditi.

Data II. Kalendas Auguſti, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCV. Regni Domni Berengarii piiſſimi Regis XVII. Indictione VIII.

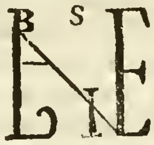
Actum Tulles in Dei nomine feliciter. Amen.

Qui

Qui heic *Manentes* appellantur, Du-Cangio, veteres Scriptores ſequuto, ſunt homines, *qui in ſolo alieno manent, unde invito domino eis recedere non licet. Iſti Manentes praeſtant aliquando certos reditus, & praeſtant certa ſervitia.* De *Manentibus* infra erit ſermo. Interim en alterum Berengarii Diploma.

Praeceptum Berengarii I. Italiae Regis, per quod quoſdam Maſſariolos, cenſum, & campum donat Odelberto Presbytero, Anno 905.

I*N nomine Domini Dei omnipotentis aeterni. Berengarius divinâ miſericordiâ Rex. Qui Sacerdotibus &c.* Ardingum *reverentiſſimum* Epiſcopum, *ſummumque* Cancellarium *& dilectiſſimum fidelem noſtrum ſuppliciter noſtram exoraſſe clementiam, quatenus quoſdam* Maſſariolos juris Regni noſtri, *ſitos in Comitatu Veronenſi, in Valle ſcilicet Veriaco, in locis, ubi dicitur Sortiago & Vico Mortuorum, ubi nominatur ſubtus Callem, de Curte noſtra pertinentes, quae Lazeſes vocitatur, cum univerſis ad eoſdem Maſſariolos reſpicientibus ex integro, nec non & cenſum, qui de molendinis Spiculo noſtrae Regiae parti annue ſolvebatur, quod eſt ſolidos duos: ſeu & campum quendam pertinentem de jam dicto Comitatu ſitum infra ipſum Vicum Mundonis, pro Dei amore & remedio animae noſtrae cuidam Presbytero Sanctae Veronenſis Eccleſiae Odelberto jure proprietario modis omnibus concedere dignaremur. Cujus precibus &c.* ut in altero Diplomate hujus ipſius anni, ſupra mox deſcripto.

Signum Domni  *Berengarii Sereniſſimi Regis.*

Ambroſius Cancellarius ad vicem Ardingi Epiſcopi & Archicancellarii recognovi & ſubſcripſi.



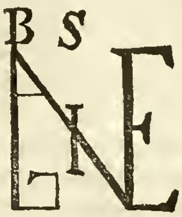
Data Kalendis Auguſti, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCV. Domni verò Berengarii Sereniſſimi Regis XVIII. Indictione VIII.

Actum Tulles in Chriſti nomine feliciter. Amen.

Maſſarioli appellantur praediola, eorumque mentio eſt in aliis Berengarii ipſius Chartis. Viderit Lector utrumque Diploma *Actum Tulles*. Quo in loco foret haec Villa ſive Curtis, ſi quis fortaſſe reſcire cupit, ne Tullum Galliae Belgicae Civitatem ad Moſellam fluvium ſitam heic excogitet, ſed noverit, in altero ejuſdem Regis Diplomate memorari *terrulam adjacentem infra Civitatem Gar-* A *denſem* (animadverte Gardam olim Civitatem, unde poſtea nomen Lacui Benaco *il Lago di Garda*) *ſubtus Caſtro pertinentem de Corte, quae dicitur Tulles, necnon de Veronenſi Comitatu*. Ipſum Diploma deſcripſi ego ex archetypo, exiſtente in nobiliſſimo Veronenſi Monaſterio Sancti Zenonis, atque heic apponere mihi vi- B ſum eſt.

Berengarii I. Regis Diploma, quo nonnullas terras donat Monaſterio Sancti Zenonis Veronenſis, Anno 904.

IN *nomine omnipotentis Dei aeterni, Berengarius divinâ favente clementiâ Rex. Si Eccleſiis Dei, venerabilibuſque locis augmentum noſtrae munificentiae impertiri ſatagimus, profecto nos aeternae beatitudinis gaudia nobis proficere non ambigimus. Quapropter omnium fidelium Sanctae Dei Eccleſiae, noſtrorumque preſentium ſcilicet ac futurorum noverit univerſitas*, Anſelmum *inſignem & glorioſum* Comitem, *dilectiſſimumque* noſtrum Cancellarium, *humiliter noſtram exoraſſe clementiam, quatenus pro Dei omnipotentis amore, animaeque noſtrae remedio Monaſterii beatiſſimi egregiique Pontificis atque Confeſſoris Chriſti Zenonis terrolam quandem adjacentem infra* Civitatem Gardenſem *ſubtus Caſtro in tribus locis poſitum, pertinentem* de Corte, quae dicitur Tulles, *nec non de Veronenſi Comitatu, concedere per noſtri Precepti paginam dignaremur. Cujus ratam eſtimantes peticionem juſſimus hoc noſtrum fieri Preceptum, per quod jam dictam terram, in primo videlicet loco prope ripam Laci Benaci per longum perticas...... ditis pedibus ſex, quae pretenditur latum pedes XII. ex uno quidem latere via publica, ex alio ripam jam dicti Laci, ex tranſverſus jura Aecleſiae Sanctae Mariae ac Guidonis Presbiteri. In ſecundo igitur loco ibidem terrola quae habet per longum perticas* C *V. additis pedibus VI. Eſt quidem in latitudine perticas III. adherentes ex uno latere via publica, ex alio terra item publica, ex tranſverſus jura S. Zenonis ac Sigoaldi. Item in tertio loco ibidem terrola habentem per longum perticas ſex, in latitudine perticam unam additis pedibus X. ex uno latere via, ex alio terra publica aſſiſtente, ex tran-* D *ſverſus Autkerii Subdiaconi, atque jura Regis; ſuper totum numero tabule XXX. Addimus etiam eidem Aecleſiae totum ſuperiorem Montem Gardae, qui preminet praedictae Civitati Gardenſi, cum aliis montibus ſibi adjacentibus noſtro juri pertinentibus: & terras ad radicem Montis ab Oriente, que poſitae ſunt juxta viam pertinentes de jam di-* E *cta Corte in integrum cum omnibus ad ſe pertinentibus concedimus, & de noſtro jure dominioque in ejus jus dominiumque transfundimus, & jure proprietario largimur ad habendum, tenendum, poſſidendum, ordinandum, vel quicquid voluerit faciendum, noſtra Regia auctoritate, abſque alicujus hominis contradictione vel minoratione. Si quis igitur, quod non credimus &c.*

Signum Domni  *Berengarii Sereniſſimi Regis.*

Ambroſius Cancellarius ad vicem Ardingi Epiſcopi & Archicancellarii recognovi & ſubſcripſi.

Locus Sigilli ✠ cerei cum effigie Regis & epigraphe, ut ſupra in praecedenti Diplomate.

Data pridie Nonás Aprilis, Anno Dominice Incarnationis DCCCCIIII. Regni verò Domni Berengarii piiſſimi Regis XVII. Indictione VII.

Actum Veronae, in Dei nomine feliciter. Amen.

A Veronae, uti animadvertere potuiſti, Berengarius pacifice regnabat *Anno DCCCCIV. Pridie Nonas Aprilis.* At poſtea ipſum inde fuiſſe exturbatum à Ludovico III. Auguſto, perſuadere poſſunt monumenta, quae protuli, ita ut Junio Menſe Anni DCCCCV. idem Ludovicus Veronae ipſi dominaretur. Atqui cadente Julio Menſe, & Auguſto ineunte Anni DCCCCV. Berengarius Rex, uti ex duobus praecedentibus Diplomatis accepimus, verſabatur prope ripam Lacus Benaci in Curte Tulles, & erga familiares ſuos Regiam munificentiam exercebat. Aut ergo jam tum Ludovicum Auguſtum aemulum dejecerat, aut ad eum opprimendum ex Norico, ſive Bajoaria clam per Benacum deſcendebat. Atque haec adnotata hucuſque ipſe volui, ne quis Berengarii tabulas cum praecedentibus Ludovici III. Imperatoris pugnare opinetur. Poſtremo tandem loco monitum Lectorem volo, me haec diſceptandi tantum cauſsâ propoſuiſſe, atque ut materiem majori otio fruentibus praeberem ad haec diligentius perpendenda. Nam & infra in Diſſert. XXXIV. *de Diplomat.* Praeceptum adferam ejuſdem Berengarii, datum Curte Olonna, ſcilicet in agro Ticinenſi *Anno Ch. DCCCCV. XV. Kal. Julii Indict. Nona*, quod cum

B jam dictis pugnat. Sed ibi ſcribendum puto Anno DCCCCVI. Erunt tamen & alia ab hiſce calculis diſcordantia. Quaenam vero falſi arguenda ſint, aliorum judicio reſervatum volo. Vide etiam Diploma ejuſdem Berengarii in Diſſert. XVIII. *de Republica*. Nunc è diverticulo in ſemitam regrediamur.

C Atque heic petentem mihi fingo, quid olim *Condumae* aut *Condomae* fuerint, quarum quum in antiquis Chartis mentio ſaepe occurrat, propterea non eſt negligenda inquiſitio. Nomen certe ac rem fateamur oportet, aliquibus adhuc tenebris obſitam; attamen

men unum ſane conſtabit, nempe ab accurata rei inſpectione defeciſſe hactenus doctiſſimos viros, qui hanc vocem interpretandam ſuſceperunt. Du-Cangius in Gloſſar. Latino ad vocem *Condamina* auctor eſt, *Condumae* appellatione ſignificari agrorum σύγκτησιν, ideſt unionem, ſive Maſſam. Et ſane Papias Grammaticus ita ſenſit ſcribens: *Conduma, domus cum curia, & ceteris neceſſariis*. Alia exempla profert Du-Cangius. Verùm Papias à ſono vocis fortaſſe deceptus (quum *Condoma* ſaepius occurrat) nihil aliud quàm *domum* eâ voce ſignari eſt opinatus, ac in eamdem ſententiam Du-Cangium traxit. Sed & La-Cerda in Adverſar. Sacr. Cap. 42. num. 10. *Conduma*, inquit, *locus eſt laxationi corporis aſſignatus, dictus à dumetis*. Mirum in modum eruditus Scriptor hariolatur; quod & Macri fratres in Hierolexico fecere, *Condumam* appellantes *Praedium dumis repletum*. Non enim loca, non praedia *Condumae* fuerunt, ſed Viri & Feminae Servilis conditionis, in domo ac praedio ſibi traditis habitantes. *Familiam* quoque *Servorum* nomen hoc olim indicavit, ſive *Caſatam*, ut alii appellare conſueverunt. Nam quod Gregorii M. Epiſtolam XX. Lib. XI. (olim Lib. IX. Epiſtol. XIV.) laudant, ea ipſa illorum ſententiam jugulat. *Experientiae tuae* (ita ille ſcribit ad Gregorium Scholaſticum) *nos praecepiſſe recolimus, ut quia reverendiſſimus frater & Coëpiſcopus noſter Calumnioſus neceſſitatem ſe de ſolatiis aſſeruit ſuſtinere, unam illi de jure Eccleſiae deputare Condumam debuiſſes*. Monachi Benedictini in Notis ad hanc Epiſtolam inquiunt: *Conduma eſt Maſſa ſeu praedium Eccleſiae. In dote Oratorii ſeu Eccleſiae Monaſterii ponitur Conduma ſupra Lib. X. Epiſtol. XVIII. infra Lib.*
A *XII. Epiſtol. XI. Condumam Eccleſiae Remenſis, cui nomen erat Tudiniacus, memorat Hincmarus in vita beati Remigii*. A ſcopo declinarunt & ipſi. Progreditur Gregorius M. his verbis: *Sed quia Conduma ipſa vineolam parvam juris ejuſdem Eccleſiae noſtrae tenere dicitur, & ipſam ſibi pariter vineolam petit debere locari &c.* Docti
B illi Viri *tenere* pro *complecti* ſunt interpretati: ſed revera nihil aliud ſignificat, niſi *Condumam* illum, ideſt Servum, excolendam ſuſcepiſſe vineam ad jus Romanae Eccleſiae ſpectantem. Si Conduma praedium aut Maſſa fuiſſet vineolam complectens, cur traditâ Condumâ non & tradita ſimul vineola pars illius fuiſſet? Rur-
C ſus idem Gregorius Lib. XII. Epiſtol. XI. novae editionis, memorat pro dote Oratorii *fundos campulos cum Conduma una, boves domitos parium unum &c.* Et Lib. XIII. Epiſtola XVI. percepta primitus donatione legitima, ideſt *Conduma una, boum par unum &c. in fundo Greſſiano uncias octo; in fundo Staciani uncias octo &c.*
D *fundum Paterni in integro &c.* Viden, ut fundos, ideſt agros, à *Conduma* & *bobus* diſtinguat Gregorius? Sed quod certiores nos facit, *Condumas* utriuſque ſexus homines fuiſſe, eoſque Servilis (neſcio an & Aldiarii) generis Vulturnenſis Coenobii Chronicon eſt, quod Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. evulgavi. Ibi pag. 363. Anno
E DCCLXXVIII. Arichis Beneventanus Dux Vulturnenſibus Monachis donat aliquot *Condomas*, ideſt *Barciolus cum germanos ſuos, ſimul & nepotes, cum uxores, noras, filios & filias. Nec non & Condomas, nomine Ronciolus, tam ſimul cum ſuos germanos &c. ſimul & Merolo, quam & Juſto conſobrinos Roncioli, cum ſuas uxores, filios & filias*. Alterum Diploma

ploma Liutprandi Beneventani Ducis Anno DCCXLVII. datum legitur in eodem Chronico Vulturnenſi pag. 374., ubi occurrit *Condoma nomine Dodone cum uxore, filios & filias ſuas, vel cum integra eorum pertinentia; & Condoma nomine Candolus &c. & Condoma nomine Mauro &c.* Alios praetereo ibi recenſitos ſub *Condomae* titulo. Ita in Sichenolfi Salernitani Principis Praecepto pag. 392. ejuſdem Chronici haec habemus: *Narraverunt nobis, ut rem illam, quam ego dare volebam, fuiſſet appretiata auri Solidos mille quincentos abſque Condomas duas cum filiae ſuae, qui inde ſunt pertinentes, ideſt Rodepertus cum uxore ſua, & tres filiae ſuae, & Domoaldus cum uxore, & una filia ſua.* Quare tandem tenemus, quid *Condomae* fuerint, homines videlicet tam mares, quàm feminas, alicui praedio addictos, & Domino praedii obnoxios; immo ex his, quae hactenus attulimus, *Condoma* appellata etiam videtur *Familia* ejuſmodi Colonorum alicui inſervientium.

Obſtare tantummodo non negem Chartam Anno DCCLXVI. exaratam, atque in ſupra laudato Chronico pag. 394. evulgatam, ubi ſe offerunt *Condomae duae, una quae regitur per Criſpulo, Murriculo, & Mauriſſo germanis, cum uxore, filiis &c. cum omnia quantum ad manus ſuas habere viſi ſunt in ipſum locum Patenaria.* Sed & iſta interpretari de Familia poſſumus, quam illi tres germani regerent, quum infra legatur: *Condoma in Miſſano, ideſt Lagaro, & Alari, ſeu Manulfus cum uxore, filiis & filiabus, & omnia eorum pertinentia. Condoma in Caſale Criſſano Maroaldus cum uxore &c. Condoma in Caſale Vecticano Subiolu, Traſoaldus, Guettolus cum uxoribus, filiis, filia-*

A *bus &c.* Verba haec iterum *Familias* fundis illis mancipatas indicare videntur. Fortaſſis autem *Condomae* (potius quàm *Condumae*, ut eſt in Literis Gregorii Magni) nuncupati ſunt homines ii, quod ſub una domo conviverent: qua ratione apud veteres etiam *contectalis* occurrit. Porro fuerintne *Condomae* Servorum, an B Aldiorum, aut alterius generis Libertorum familiae, tandem petatur. Non ſatis perſpicua ſunt, quae habet Charta Anni DCCC. in eodem Chronico Vulturnenſi pag. 377. *Praeter Servos & Ancillas Meas cum ſuis ceſpitibus, quos volo, ut Liberi permaneant, & Condoma nomine Calbolum, cum ceſpite ſuo, qui reſident in Punianellu.* Non C enim *Servi* tantùm, ſed & *Aldii, Manentes*, aliique Coloni, una cum uxoribus ac liberis obnoxii erant Dominis praediorum, quos excolebant, & pro quibus cenſum reddebant. Praeterea ex Aiſtulfi Langobardorum Regis Lege 3. novimus, Libertos *ceſpitibus* fuiſſe addictos, & hoc idem de Servis legimus. Majorem tamen D lucem mutuabimur ex poſtremis tabulis Sancti Bertichramni Cenomanenſis Epiſcopi, Anno Chriſti DCXV. ſcriptis, & à Mabillonio inter vetera Analecta, à Papebrochio in Actis Sanctorum ad diem 6. Junii editis. Ibi Sanctus Praeſul ait: *Mihi convenit, ut de quantiſcumque Villis Sanctae Baſilicae Domni Petri & Pauli he-* E *redis meae delegavi poſſidendas, ut ſingulos Condomas* (Animadverte maſculini generis *Condomas*. Et alibi fortaſſe idem occurriſſet, ſi veterum Codicum fidem diligentius ſequeremur, neque facile, quae non intelligimus, immutaremus) *de unaquaque Villa, qui nitidiores eſſe noſcuntur, & nos vel Baſilicae ſanctae fideliter deſerviunt, volumus nomina eorum in una Epiſtola*

con-

conſcribere, ut integro relaxentur à Servitio &c., *& ingenuitas ſtatus illorum ſub defenſione ipſius Abbatis debeat perpetualiter perdurare*. Servos manumittendos heic plane videre mihi videor. In quam etiam opinionem congruunt quae ſupra attulimus ex Chronico Vulturnenſi, & ex Gregorii Magni Epiſtolis, ubi agitur de *Conduma una* cum jugo boum, & praedio pro dote Oratorii ſtatuenda. Mos enim olim fuit, eumque poſtea Ludovicus pius Auguſtus in ſuis Capitularibus firmavit, ut ſingulis Eccleſiis dotis cauſſâ unus ſaltem Manſus terrae tribueretur cum uno aut duobus *Mancipiis*. Sed quod controverſiam omnem tollere poteſt, adi Chronicon Beneventani Monaſterii Sanctae Sophiae, ab Ughellio editum Tom. 8. Ital. Sacrae. *Condomae* in antiquis illius Coenobii Chartis ſaepiſſime memorantur, ac praecipue in Judicato Arichiſii Beneventani Ducis pag. 617. primae editionis, ubi Dux ſibi nuntiatum ait, quod *Condoma, quam bonae recordationis Domna Theoderada cum Domno Giſolfo filio ſuo obtulerunt in praedicto Monaſterio, quae habitare videtur in Prata, Zacharias, qui fuit Abbas, contra Canonicam regulam liberavit* (*fortè libertavit*) *ſicque modò ſe à ſuo Servitio ſubtrahere quaerunt. Nos dum talia audiſſemus, juſſimus ante noſtra veſtigia ipſos homines, ideſt Coeleſtinum, Lupum, & Urſum &c. & inquiſivimus eos, pro qua ratione ſe à ſervitio ipſius Monaſterii ſubtraherent*. Reſpondent ii inter cetera: *Servi exinde fuimus. Zacharias Liberos nos conſtituit &c.* Quum deprehenderentur ſacri Canones, & Liutprandi Leges adverſari actis Zachariae Abbatis, rurſus illi homines in Servitutem rediguntur. Item in Diplomate Arichis Ducis memorantur *Condomae Improbellae; hi ſunt filii Aroaldi Servi noſtri, quas Stephanus Stratos* (lego ſtrator, hoc eſt Marpahis) *per Praeceptum falſum liberavit*. Fortaſſe tamen aliquid diſcriminis inter vulgares *Servos* & *Condomas* interceſſit, nam Giſolfus Dux eidem Monaſterio largitur *ſubſtantiam Auroaldi, caſas, domos coltas, Condomas, Servos, & Ancillas*. Condomae voce Servi tantùm Maſſarii deſignati fortaſſe fuerint. Saepiſſime etiam legitur in ejuſdem Coenobii Beneventani Chartis *Condoma Caſa, quae regitur per Fuſcum, per Maurinum &c.* Immo in Diplomate primo Arichis Dux donat *Correm* (lego Cortem) *in Lucania loco, qui dicitur Quatra, ad Condomas* (fortaſſis ac Condomas) *duodecim, quae haec ſunt. Caſa, quae regitur per Formoſum &c. Caſa, quae regitur per Marcum &c.* Confer quae ſupra attuli è Chronico Vulturnenſi. Ergo *Condomae* appellatae etiam fuerant mancipiorum Colonorum Familiae, quibus ſua erat Caſa cum agro, ipſorum operâ excolendo. *Servi caſati*, quorum meminit Carolus Magnus in ſuis Capitularibus, meminerunt & alii, parum aut nihil à *Condomis* diſtare videntur. Sed tempus progrediendi eſt.

Non exiguum commodum, ſimulque emolumentum olim fuit Dominis Servos homines habere. Noſtrorum temporum famuli in Italia, ſcilicet homines liberi, quidquid lucri ex Dominis, aut ex propria induſtria corradunt, totum ſibi ſuiſque filiis habent: & quoties eos cupido inceſſit, Hero priori relicto, alterum, immo novos quarto quoque die ſibi eligunt; metu autem ſoluti Dominos interdum non ſatis reverentur, raroque ad eorum ſervitium ſolicite animum intendunt, quod objurgati aut caſtiga-

caſtigati, apud patientiorem lenioremque Dominum, majorem ſibi agendi libertatem conquirere poſſunt. Contra olim quaecumque Servus parſimoniâ, negotio, aliiſque artibus acquirebat, Domino acquirebat. Si quos procreabat filios, & iſtos Domino procreabat. Domum, praedia, ac officia, quibus deſtinabatur, invito Hero deſerere nefas ei fuit. Peccantes in miniſterio, inobedientes, fugaces diſtringere, hoc eſt caſtigare, proprio Domino licuit. Ii verò quanto poterant ſtudio, plerumque colebant Dominum, deſiderio & ſpe ducti impetrandae demum Libertatis. Attamen ex hujuſmodi Servorum uſu non levia Dominis incommoda conſequebantur. Pretio comparandi erant, quod ob eorum mortem, aut aegritudinem pertinacem, aut fugam peribat. Si qua crimina capitalia Servus perpetrabat, multam crimini impoſitam pro Mancipio Dominus exſolvere cogebatur. Fugientes perquirere, ac domum revehere, litium, curarum, & expenſarum non leve ſeminarium fuit. Hac de re ſunt multae Romanorum, Langobardorum, aliarumque gentium Leges. Et de iis reſtituendis fere ſemper cavebatur in pactis inter Principes initis. Negantes autem ſe Servos ac refractarios, coram Judice evincere, & ad *ſervitium*, ut ajebant, *replicare*, moleſtum ſimul & diſpendioſum fuit. Ad haec diverſorum Dominorum Servi et Ancillae conjugia inibant, quae dirimere non licebat, ut habetur in Lege 129. Caroli Magni, & Dominis ſuis ſervire nihilominus ii cogebantur. Reliqua incommoda praetereo, illud potius additurus, haec praeter alia in cauſsâ fuiſſe, cur ſenſim Servorum uſus olim decreſcere coeperit, atque in deſuetudinem tandem abierit. Potiſſimum tamen ad hunc morem è medio tollendum confluxiſſe puto inteſtina bella, quae Saeculo Chriſtianae Aerae XI. & ſubſequentibus univerſam Italiam concuſſere, & aſſumtam à pleriſque Urbibus Reipublicae formam. Donec in ſinu ſuo pacem Italia fovit, & ſub unis Regibus aut Auguſtis, eorumque Miniſtris unita ſtetit, ſi ex una Urbe in alteram, ex uno Comitatu in alterum Servus quiſpiam fugiebat, perquirere & recuperare non tam arduum fuit, conſpirantibus tam Romanorum, quam Langobardorum, & Francorum legibus, ut nemo fugitivum Servùm reciperet, occultaret, ultra flumina nave tranſveheret. Verùm in tot, ut ita dicam, Principatus quum ſecta demum Italia fuerit, & perpetuum fere inter finitimos Populos bellum aleretur, jam Servos in officio continere, aut in fugam verſos recipere operoſum nimis fuit moleſtumque negotium. Interceſſit etiam belli neceſſitas. Sub Romanis ab honore Militiae excluſi fuere Servi, tum quod viliſſimi hominum forent, tum etiam ne ad arma inſtructi, ſeditiones poſtea concitarent, atque in Dominos & in ipſam Rempublicam tela converterent. Semel coacti Romani, dum eorum jugulis Annibal inſtaret, adſciſcere in praeſidium Servos, eos antea Libertate donarunt. Ne ſub Langobardis quidem & Francis ſecus res ſtetit. Verùm Seculo XII. ſub tot Liberis Urbibus, & inter ſe digladiantibus, frequentes erant, immo quotidianae, cogendae Militiae cauſſae: nimium verò roboris Populo detractum fuiſſet, ſi Servos armare, atque in ſubſidium adhibere minime licuiſſet. Fracta ſunt ergo repagula antiqui rigoris, & Servis conceſſa Libertas, ut ad arma & ipſi conſurgerent

gerent pro patria ac finibus tuendis. A Juſtinianus in Authentic. *quicquid* Novella 81. Cod. de emancipatione ſtatuit, *ut ſi quis Servus*, *ſciente Domino*, *mereatur militiam*, *repente in ipſam rapiatur ingenuitatem*. Ad iſtas cauſſas acceſſit etiam politica Civitatum Liberarum conſideratio; neque enim Rectoribus Urbium facile tunc erat alienis Servis ad Reipublicae B praeſidium pro ſuo arbitrio uti; ac eis tributa imponere. Quare conſilium tandem complures cepere de redimendo, & in libertatem vindicando hoc hominum genere. Egregia ſunt in hanc rem verba Hiſtoriae Miſcellae Bononienſis, Tomo XVIII. Rer. Italicarum. Ibi ad Annum MCCLVI. memoriae proditum eſt: *Furo-* C *no liberati i Ruſtici del Contado di Bologna*, *ch' erano Fedelì* (homines, ut puto de Maſnada, de quibus mox ſermo erit) *di cento uomini della Città di Bologna*, *e furono comperati per danari dal Popolo di Bologna*. *E fu ſtatuito e bandito alla pena del capo*, *che niuno ardiſca di riputarſi per fedele*. *Così il Comune di Bologna compeiò o-* D *gni Serva e ogni Servo del Contado*, *e diedero della perſona da quattordici anni in ſu Lire dieci*, *e da quattordici anni in giù Lire otto*. *E i loro Signori ebbero i loro beni*. Uno verbo, Seculo Chriſti XI. & XII. rareſcere coepit Servorum numerus: rariores quoque fuere Saeculo XIII. ac tandem Saeculo XIV paene apud univerſos Chriſtianos obſolevit eorum uſus. Vide Vergerium in Vita Ubertini Carrarienſis Principis Patavini, Tomo XVI. Rer. Italicarum, pag. 171. iſta ſcribentem, quae circiter Annum Chriſti MCCCXL. contigere: *Longettus erat hereditarius Servus*, *& ſemper unà nutritus*; *nam uſque ad ea tempora propagandorum Servorum mos in Italia manſerat*, *qui nunc prorſus abolevit*. Florebat autem Vergerius ineunte Seculo Chriſti XV.

Serius autem quam ceteri ad integram Libertatem aſſurrexere Servi illi, quos praecipue poſt Seculum vulgaris Epochae Decimum appellare Majores noſtri conſueverunt *homines de Maſnada*. Hos propterea inſalutatos abire non ſinam. Atque heic è veſtigio exerenda mihi eſt Charta, quam ex antiquo exemplo membranaceo exiſtente in Archivo Primatialis Piſanae Eccleſiae olim deſcripſi:

Inveſtitura quartae partis Caſtelli de Scannello, antea ſpectantis ad Comitiſſam Mathildam, data à Canonicis Eccleſiae Piſanae cuidam Malavoltae, Anno 1135.

IN *aeterni Dei nomine*, *amen*. Ubertus *Dei gratia ſanctae* Piſanae Epiſcopus, *& Ugo Archipresbyter Canonicae ...... per conſilium & parabolam ſuorum fratrum Canonicorum inveſtierunt Malavoltam filium .... iniano*, *pro ſe & germanis ſuis*, *de quarta portione integra de Caſtello*, *quod dicitur Scannello*, *& Curte ejus*, *& omni pertinentia*, *ſicut antea abuit*, *ipſe* E *& fratres ejus habeant eam & detineant uſufructuario nomine ad penſionem reddendam per ſingulum annum in Menſe Auguſto vel uſque ad feſtivitatem omnium Sanctorum per ſe vel per eorum Miſſum praedicto Archiepiſcopo & Canonicis vel eorum Miſſo infra praedictam Canonicam ſine fraude bonorum denariorum Lucenſium expendibilium Solidos decem*. *Et ipſe Ubaldus juravit ad ſan-*

cta

cta Dei Evangelia, quod ipſe vel fratres ejus vel eorum heredes, aut eorum Miſſus, dare & perſolvere habent ſupradictam penſionem ſine fraude per ſingulum annum, ſicut ſupra legitur. Et ſimiliter juravit, quod homines & mulieres de Maſnada de praedicto Scanello non habent vendere nec donare neque alienare neque aliquo modo dirigere ad damnitate praedictae Eccleſiae ſive Canonicae; *& nullum ſuperpoſitum neque malum uſum ponere habent iſtis hominibus de praedicta Curte, niſi quemadmodum* Comitiſſa Matilda *habebat, quando ad ſuas manus tenebat. Et ſi de ipſo uſu diſcordia fuerit, ſi ſe legaliter defendere potuerint, defenſionem eorum recipere habent quoram Archipresbytero & Canonicis vel eorum Miſſo. Et ſimiliter juravit, quod infra tres menſes, quod de iſto itinere de Sancto Jacobo, ubi vadit, reverſus fuerit, faciet jurare fratrem ſuum, qui etatem habet, ſi Piſis fuerit vel a Scannellum, ante Miſſum Archipresbyteri & Canonicorum. Et......... faciet jurare alium fratrem ſuum infra annum, qui inde inquiſiti fuerint, poſt ejus completam etatem. Et ſimiliter juravit, quod quales perſonas de ipſa* Maſnada *Archipresbyter ſive Canonici ſecum retinere voluerint, non eos inde eis moleſtabunt neque imbrigabunt.*

Hoc factum eſt preſentia teſtium Siſmundi Conſulis, Petri Albithonis, & Ugonis filii ejus, Geremie de Bolonia filii Geremie, Guidonis quondam Uberti..... predicte Canonice. Anno Dominice Incarnationis Milleſimo Centeſimo Trigeſimo Sexto, pridie Idus Auguſti, Indictione Tertiadecima.

Adnotavi, ſcriptam fuiſſe Chartam hanc Anno MCXXXV. quamquam in ejus calce apponatur Annus MCXXXVI. quod nimirum Piſani ab Incarnatione Annum exordientes, novem menſibus anteverterent vulgare Anni exordium, uti in Diſſertat. edita Part. II. Tomi I. Rer. Italicarum adnotatum fuit. Certe heic Indictio XIII. vulgarem Annum MCXXXV. prodit. Haec obiter. Qui heic memorantur *homines & mulieres de Maſnada*, vix ulla dubitatio inſurgere poſſe alicui videatur, quin ſervilis conditionis forent, quippe Malavoltae cui traduntur, interdicitur, eos *vendere*, *donare*, *alienare*: quod proprium Servorum fuit. Adde poſtremas tabulas Tancredi Marchionis, Anno MCXLV. ſcriptas, atque à me editas in Antiquitatib. Eſtenſib. Par. I. Cap. 33. ubi haec ſtatuuntur: *Univerſa Maſnata mea libera ſit, jure patronatus penitus remiſſo, peculiis uniuſcujuſque ſibi conceſſis.* Verùm non tam cito in ejuſmodi opinionem concedendum puto. Quippe recolendum eſt, apud ipſos Romanos olim fuiſſe agrorum Colonos complures Servitutis jugo adſtrictos: fuiſſe verò & alios aut Liberos ac ingenuos, aut Libertos, ſed certis quibuſdam conditionibus ita Dominis, ſive Patronis obnoxios, ut ab iis praediis diſcedere nefas eſſet; quam in rem legendum doctiſſimi viri Jacobi Gothofredi Paratitlon pleniſſimum *de Colonis* ad Lib. V. Tit. 9. Codic. Theodoſian. *de fugitivis Colonis*. Servatus eſt idem mos & à Langobardis, uti in Diſſertatione ſequenti edifferam. Nunc ad Eruditorum examen deducere juvat Lucenſis Archiepiſcopii Chartam ex authentica membrana deſcriptam; neque enim ſatis liquet, num de Servis, an de Liberis, aut Libertis Colonis ibi agatur.

Autpertus & Liutpertus majori Eccleſiae Lucenſi omnes res ſuas tradunt atque confirmant, polliciti ſervitium, ſive functiones, quas antea Walperto Duci atque ejus filiis praeſtabant, Anno 768.

IN Dei nomine. Regnante Domno noſtro Deſiderio Rege, & filio ejus idem Domno noſtro Adelchis Rege, Anno Regni eorum Duodecimo, & Decimo, VII. Kalendas Septembris per Indictionem Sextam. Manifeſtum eſt nobis Autperto & Liutperto germanis filiis quondam Barbalae, abitatoribus in Oliveto, quia nos & parentes noſtri bone memorie Walperto Duci, *& filiis ejus*, ſeu vias facere ſolemus, & ſervitium per conditionem, traendo cum nave tam granum quàm & ſalem; *nunc vero preſenti pro ſecuritate per hanc Cartulam* tradimus & confirmamus omnes res noſtras in Domo Sancte Lucenſis Eccleſie, *& ab hac die omni in tempore* tam mobilia quam & immobilia, ſeu ſemoventibus, omnes res noſtras tam de jure parentorum noſtrorum, quamque & de adquiſiti noſtro in integrum confirmamus in poteſtate Eccleſie Sancti Martini, & nullum tempore ex re à nobis poſſeſſa abeamus licentiam ſubtraendi de dominio ipſius Eccleſie aut de Rectoribus ejus, *& ſupraſcriptas ſeu vias, ideſt granum & ſalem traere promittimus à finibus maritimae uſque in Portum illum, ubi eſt conſuetudo venire laborem & ſalem de predicta Eccleſia;* ſic tamen ſalva juſtitia noſtra, quia ſic fuit antea conſuetudo. *Et ſi contra haec omnia capitula à nobis promiſſa nos aut heredes noſtri in aliquo agere preſumſerimus per quolibet ingenium, & in omnibus ſic non adimpleverimus, promittimus nos & heredes noſtri eſſe componituri tibi Domno noſtro* Peredeo *in Dei nomine* Epiſcopo, *& ſucceſſoribus tuis, auri Solidos numero quinquagenta. Et pro confirmatione Auſtripertum Clericum ſcribere rogavimus.*

Actum Luca.

Signa manus Autriperti, qui hanc Cartulam fieri rogavit.

Signo manus Liutperti, qui ſimiliter fieri rogavit hanc Cartulam.

Signo manus Rotchis &c.

Ego Auſtripert Clericus poſt tradita complevi & dedi.

Lucenſes iſti homines, uti ex Charta conſtat, antea *Walperto Duci Lucenſi*, ejuſque filiis inſerviebant, atque ab eorum jure tranſierant ſive per piam donationem, ſive titulo venditionis aut commutationis *in domum Sanctae Lucenſis Eccleſiae*. Atque hinc etiam habes, quàm antiquae originis ſit vulgaris vox *Duomo*. Nunc ergo agnoſcunt, ſe debere praeſtare novis Dominis ſive Patronis, ac ſeſe re ipſa pollicentur praeſtituros, quae antea *Walperto Duci* praeſtitere, nimirum *vias facere, & ſervitium per conditionem, trahendo cum nave tam granum quàm & ſalem*. Tradunt etiam & confirmant omnes res ſuas *in poteſtate Eccleſiae Sancti Martini*, ita ut facultate careant, eas *ſubtrahendi de dominio ipſius Eccleſiae*. Haec Servos indicare videntur, melioris tamen conditionis quàm reliqui forent, quum res quidem ſuas, non autem perſonas tradant; ſimulque res ipſas traditas fateantur fuiſſe *de jure parentorum noſtrorum, & de adquiſiti noſtro*: quae parum convenire videntur cum natu-

natura & conditione Servorum. Quod interim animadvertas ad rem noſtram velim, eos quidem ſpondere certa illa ſervitia atque onera, ſed ita ſpondere ut *ſalva ſit juſtitia noſtra*, *quia ſic antea fuit conſuetudo*. Cum iſtâ compone praecedentem Chartam Piſanam, ubi Ubertus (qui *Epiſcopus Sanctae Piſanae Eccleſiae* tantùm, non verò *Archiepiſcopus* inſcribitur, quamquam Ughellius Piſanam Eccleſiam Metropolitico honore jam tum donatam contendat) & Hugo Archipresbyter, Malavoltae ea conditione tradunt *homines & mulieres de Maſnada*, *ut nullum ſuperpoſitum* (*ſuperimpoſitam* in aliis membranis non ſemel legi) *neque malum uſum ponere habeat iſtis hominibus*, *niſi quemadmodum Comitiſſa Matilda habebat*, *quando ad ſuas manus habebat*. Pares ergo hac in re eos dicas hominibus, Eccleſiae Lucenſi, ut nuper vidimus, traditis. Verùm in Charta Piſana liberum eſt Archipresbytero & Canonicis Piſanis, *quales perſonas de ipſa Maſnada voluerint*, *ſecum retinere*: quae innuere videntur heic agi de Servis, aut ſaltem de Colonis pacto aliquo ſub jure Patronorum poſitis. Vox iſta *Maſnada* unde originem traxerit, inquirebat Clariſſimus Fontaninius, Ancyranus Archiepiſcopus, in Opuſculo *delle Maſnade*. Eam ergo is deducebat à *Mas*, quod *Manſum* ſeu praedium ſignificat, & *Nata*: hoc eſt *gens* in *Manſis nata*. Mihi nihil aliud fuiſſe videtur, quam familia Servorum *Maſnata* (*), ideſt Manſo addicta, ſive ad Manſum excolendum conſtituta, quae vox facili converſione immutata eſt in *Maſnata*, *Maſnada*. Et ſane eruditiſſimus Du-Cangius in Gloſſario Latino exempla adfert hominum

A de *Manſata*, quae rem conficere videntur, ita ut amico cuidam meo alioquin doctiſſimo aſſentiri nequeam, putanti ex *Maſſa*, non ex *Manſo* ejuſmodi appellationem fluxiſſe, hoc eſt à *Maſſata*, non à *Manſata*. Quale verò id hominum genus fuerit, idem Du-Cangius explicare nititur auctoritate Speculatoris, ſive Guilielmi Durandi, cujus verba ſunt Lib.

B 4. particul. 3. de Feudis: *Manſata eſt*, *quando Dominus dat alicui Manſum cum diverſis poſſeſſionibus*, *& propter hoc ille facit ſe Hominem Domini*, *& ad certum ſervitium tenetur*. *Et talis Homo dicitur de Manſata*, *qui eſt Homo ratione poſſeſſionum*. *Perſona tamen ejus Libera eſt ſecundùm conſuetudinem Regni Franciae*, *ſi dimiſsâ Manſatâ alio*

C *ſe transferat*. *At Itali ſecundùm quoſdam vocant homines de Manſata*, *quaſi de Familia*, *& illi quaſi pro Servis habentur*. Cenſet ſupra laudatus Fontaninius, nihil ſimilitudinis intercedere inter homines *de Manſata* à Speculatore deſcriptos, & homines *de Maſnada* praecipue in Forojulienſi re-

D gione olim uſitatos: ii enim homines Liberi, iſti verò Servi fuere. Et hos quidem non immerito ſervilis conditionis homines Fontaninius appellat; teſtem enim producit ipſe Chartam Anno MCCCLXIX. ſive MCCCLXVIII. ſcriptam, in qua *nobilis vir Antonius Gallus de Civitate Auſtria* manumiſit *Dominam Sophiam*

E *filiam Tiſanti de Premariaco*, *ejus Ancillam propriam*, *ſive Mulierem de Maſnata*, *cum omnibus filiis*, *peculio*, *bonis &c.* Verùm iſta nihil obſtant, quominus Speculatoris ſententia & vera & laudanda nobis ſit. Is verò quare ejuſmodi homines in Italia rotundo ſermone *Servos* minime appellarit,

Rr 2 eoſque

(*) Contextus legendum ſuadet *Manſata*, non *Maſnata*; id facilè dictionis affinitate, typographis exciderit.

eoſque *quaſi pro Servis habitos* dixerit, illa mihi fuiſſe cauſſa videtur, quod id genus Servi, excuſsâ prorſus veterum Mancipiorum ignominiâ, vilique conditione ac paupertate, ita jam viverent, ut iis inter honeſtos Cives, ac nonnullis etiam inter Nobiles locus concederetur. Ipſam Sophiam ab Antonio Gallo libertate donatam, nuper vidimus appellatione *Dominae* decoratam: qui titulus tempeſtate illa rudi, & à noſtrorum temporum adulatione & exceſſibus longe alienâ, nulli Ignobili profectò tribuebatur. Id tam certum, quàm certiſſimum. Fontaninius ipſe addit, ſibi ante oculos ſtetiſſe Chartam, qua Ricciardus Comes de Prata *Libertate* donavit *Sapientem virum Dominum Marinum Juriſconſultum*. Proinde ejuſmodi homines nomine potius quàm re Servi fuere, atque ab iis ita abraſum fuerat quidquid olim ſervili conditioni adhaeſit, ut Durando viſi potius fuerint *quaſi Servi* quàm abſolutè *Servi*.

Verſanti mihi membranas Archivi Eſtenſis, datum eſt in hoc idem argumentum oculos poſſe intente conijcere, atque ediſcere, non in Foro tantùm Julii, ſive Marchia Tarviſina, familiares fuiſſe *Maſnadas*, ſed etiam in Ferrarienſi ditione. Quare ſelegi, unde meam hanc opinionem poſſem bonis tabulis confirmare. Illic enim adſervantur antiqua Regeſta Feudorum, quae Ateſtini Principes, & potiſſimum Azo VII. Marchio, & Obizo II. ejus nepos Seculo XIII. Vaſſallis ſuis contribuerunt. Ex iis monumentis, ac bene multis, palam fit, homines etiam *de Maſnada*, ſive ut ibi ſcribitur, *de Maxinata*, vel *de Mazinata*, Vaſſallos fuiſſe Marchionum Eſtenſium, & ab illis accepiſſe Feuda, eaque *ad uſum Regni*, & ſa-

A cramentum fidelitatis, non ſecus ac alii nobiles Vaſſalli, praeſtitiſſe. Praeterea multis abundaſſe fundis, quos Beneficiario titulo acceptos fatebantur, &, ut juſta fert veri ſimilitudo, multorum etiam Allodialium copiam poſſediſſe: & praeſertim, quod ibi nonnulli tum maſculi tum feminae praeclarâ *Domini* & *Dominae* appellatione ornentur. Exempli cauſsà occurrunt illic ſignati inter *homines Maxinatae Dominus Manfredinus, & Dominus Petrobonus ejus nepos de Caſtello: Dominus Sicherius, Dominus Nicolaus &c. filii quondam Domini Galvani de Fracta: Dominus Guaruntus uxorem habet feminam de Maxinata: Verardinus de Salecta habet in uxorem Dominam Hermelinam feminam Domini Marchionis: Magiſter Johanninus Barberius de Salecta habet Dominam Richadonam feminam de Maxinata Domini Marchionis in uxorem &c.* Sed ut rem propius intueare, accipe, quo ritu homines iſti ſua Feuda faterentur. Anno MCCLXXXVI. *Ferrarinus Notarius de Grillo procurator & procuratorio nomine Petri Dominae Veneziae &c. ad poſtulationem Rigoni Notarii procuratoris & procuratorio nomine Domini Obizonis Marchionis Eſtenſis, fuit confeſſus, dictum Petrum eſſe Vaſſallum & hominem de Maxinata dicti Domini Marchionis, & habere ab eo in Feudum ad uſum Regni res infraſcriptas, quae continentur in quadam cedula &c.* In eadem ſcheda *dicit, confitetur, & proteſtatus eſt, quod dictus Petrus eſt Vaſſallus & Homo de Maxinata dicti Domini Marchionis, & ab ipſo Domino Marchione, & à Domo Eſtenſi habet & tenet in Feudum & ratione Feudi; & etiam pater ſuus quondam Bonifacius Petri de Padavino habuit & tenuit in Feudum à Domo Eſtenſi infraſcriptas pecias terrae & caſamenta &c.* Tum ſigillatim enu-

enumerat Manſos, praedia, & domus non paucas à ſe jure Feudi poſſeſſas, ex quibus conſtat, ei multiplicem bonorum copiam fuiſſe, quamquam is Allodia ſua minime computet. Anno eodem MCCLXXXVI. ſupra memorati viri *Dominus Sicherius de Frata, Dominus Nicolaus, & Dominus Zenoëſius, fratres, filii quondam Domini Galvani de Frata &c. fuerunt confeſſi ſe eſſe Vaſſallos & Homines de Maxinata dicti Domini Marchionis, & habere ab eo in feudum res infraſcriptas &c.* Subinde verò ingentem bonorum vim recenſent, ſcilicet Manſorum, Decimarum, domorum, fundorum, quae in Feudum ſe habere à Principibus Ateſtinis fatentur. Inter cetera haec addunt: *Item dicunt dicti Domini Sicherius, Nicolaus, & Zenoëſius fratres, quod hae ſunt Juriſdictiones, Segnoriae, & Veſcontariae, quas Dominus Galvanus eorum pater tenuit, & dicti fratres tenent jure Feudi à Domino Marchione: ſcilicet in Terra Fratae, Gognani, Villae Marzanae, Coſtae, Ramedelli, Litigae, Racani, Garofali, & Brazoroto, in Peloſella, in Gandiario, in Canario, in Campodaymo, in Villanova, in Flexo, & eorum pertinentiis, & in Domo Salvatica, in quibus Terris habent juriſdictionem cognoſcendi & determinandi quaeſtiones civiles & criminales. Item quod ſolitus erat Dominus Galvanus eorum pater, & ipſi Domini ejus filii ſoliti erant habere jus colligendi dacium ad catenam Fratae. Item*

A *habebant jus portus Litigae & Domus Salvaticae. Item quod pater ipſorum, & ipſi Domini ſoliti erant habere juriſdictionem ſuper homines Arquoadae, Corneti, & Gregnani, quia faciebant homines dictarum Villarum ire cum eis ad pluvigum* (ideſt ad publicum, ſive ad operas & functiones publicas) *& in exercitum quociens opus erat, maxime de mandato Domini Marchionis &c.*
B Itaque quàm Nobiles Vaſſalli, quàm potentes, ſpectabileſque viri forent iſti, jam manu tenes; & nihilominus iidem fuere *homines de Maxinata* Marchionum Eſtenſium. In primis verò animadverte verba illa: *& in exercitum, quociens opus erat*, ibant. Haec enim praecipua ejuſmodi Servorum obligatio fuit.
C Quum verò iſtorum hominum catalogo inſcriptum ſupra viderimus *Petrum filium Dominae Veneciae, & Bonifacii, qui filius fuit Petri de Padavino:* nunc agnoſcere juvat, qua ratione Bonifacius idem inveſtituram ſuorum Feudorum ab Azone VII. Marchione Eſtenſi acceperit. Id palam fiet ex ſubſequen-
D ti Charta, in qua inter teſtes quum occurrat *Dominus Stephanus Dei gratiâ Sclavoniae Dux*, memineris, hunc eſſe filium Andreae II. Regis Hungariae, ei genitum à Beatrice Ateſtina uxore, ejuſdem Azonis nepte, & in Patrui aula enutritum, cujus filius Andreas III. Rex Hungariae poſtea evaſit, uti jam oſtendi in An-
E tiquitatib. Eſtenſib. Par. I. Cap. 41.

Inveſtitura Feudorum conceſſa ab Azone VII. Marchione Eſtenſi Bonifacio & Arminaduxi fratribus, Anno 1252.

IN *Chriſti nomine. Anno ejuſdem Nativitatis Milleſimo Ducenteſimo Quinquageſimo Secundo, Indictione X. die VII. Menſe Aprili, in Epiſcopatu Ferrariae: praeſentibus teſtibus rogatis* Domino Steffano *Dei gratiâ* Sclavaniae Du-

Duce, *Domino Marco Ziano Comite Arbenſe, Domino Iſnardo Domini Opizonis Marchionis Malaſpinae filio, Domino Meliorino Juriſperito de Padua, Domino Bonmatthaeo Legum Doctore de Ferraria, & aliis.* Dominus Azo Eſtenſis Marchio in plena Curia Vaſſallorum *ibidem coadunata inveſtivit Bonifacium & Arminaduxem fratres filios quondam Petri Padavini de ſuo recto Feudo & ſua ratione. Qui fratres juraverunt fidelitatem dicto Domino Marchioni contra omnem hominem, exceptis anterioribus Dominis, ſi quos habent. Tenor cujus juramenti talis eſt:* „ Juramus nos ad Sancta Dei Evangelia & promittimus, quod ab hac „ hora in antea fideles erimus Domino Azoni Marchioni Eſtenſi: nec „ erimus in conſilio vel tractatu vel „ facto, ut vitam perdat aut membrum, vel mala captione capiatur, vel injuriam aliquam patiatur, vel detrimentum ſive damnum aliquod in perſona vel rebus „ ſuſtineat, vel diminutionem ſtatus „ & honoris ſui incurrat. Immo bona fide operam dabimus, ut ipſius „ ſtatus & honor augeatur, & ipſum „ ad manutenendum & conſervandum „ ſtatum ſuum & honorem pro viribus adjuvabimus. Secretum, quod „ nobis per ſe aut per literas ſuas „ vel Nuntium commiſerit, nulli „ pandemus; & quod erit ei facile „ vel poſſibile ad ſuum honorem & „ ſtatum perficere, ſive ad effectum „ perducere, non faciemus ei difficile vel impoſſibile: immo ut id „ perficiat, ſive ad effectum perducat, bona fide operam dabimus. „ Et Feudum, quod à Domino Marchione tenemus, in totum vel in „ partem, vel ipſius Feudi conditionem ab eo vel ipſius Nuntio requiſiti non celabimus, immo expreſſe id, quod in Feudum tenemus, ipſius Feudi conditionem manifeſtabimus. Et ſi contigerit (quod „ Deus avertat) quod rumor aliquis „ ſonuerit in Civitate Ferrariae vel „ diſtrictu, occaſione alicujus rixae „ ſeu diſcordiae motae vel etiam „ movendae, vel quod aliqua rixa „ fuerit in Civitate Ferrariae, vel „ diſtrictu, ad dictum Dominum „ Marchionem vel ejus Nuntium „ trahemus cum armis & ſine armis, nulla exſpectata requiſitione: & ad voluntatem Domini Marchionis vel ſui Nuntii ibimus & „ ſtabimus cum armis & ſine armis; „ nec ad aliquam partem cum armis vel ſine armis trahemus ſine „ licentia Domini Marchionis vel „ ſui Nuntii. Et ſi quem ſciverimus „ contra praedicta vel aliquod praedictorum facere, eidem Domino „ Marchioni vel ſuo Nuntio quamcitius poterimus, manifeſtabimus. „ Et ſi contra praedicta vel aliquod „ praedictorum fecerimus, ex nunc „ ſpontanea & libera voluntate nos „ amiſſioni Feudi ſubjicimus, & juri, quod in dicto Feudo habemus, ex nunc renuntiamus: ita „ quod Dominus Marchio auctoritate propria nobis illud auferre poſſit, & ipſius ingredi poſſeſſionem, „ non exſpectatâ Parium Curiae ſententiâ. Et liberam poteſtatem damus ex nunc iis, qui electi erunt „ ad cognoſcendum inter Dominum „ Marchionem & Vaſſallos, confirmandi quod per Dominum Marchionem factum fuerit in auferendo Feuda, & ingrediendo poſſeſſionem eorum juxta formam praedictorum. *Et ita oſculati fuerunt ad invicem Dominus & Vaſſalli.*

Et ego Oao Dei gratiâ Sacri Palatii Notarius praeſens omnibus iis rogatus ſubſcri-

ſubſcripſi, & ſcripſi de mandato dicti Domini Marchionis.

Nullum in Charta iſta veſtigium ſervilis conditionis, ob quam Eſtenſi Marchioni eſſent obnoxii ambo fratres. Immo quum ipſi fidelitatem jurantes *contra omnem hominem*, excipiant *anteriores Dominos, ſi quos ha-*

A *bent:* conſequens eſt, eos nullâ foeda ſervitutis obligatione fuiſſe devinctos. Contra vide, quibus verbis poſt annos decem concepta fuerit Inveſtitura ab eodem Azone Marchione conceſſa Petro ejuſdem Bonifacii filio, quae itidem Charta in Eſtenſi Archivo legitur.

Inſtrumentum Inveſtiturae Feudorum ab Azone VII. Marchione Eſtenſi & Anconitano factae Petro filio Dominae Venexiae, homini de Maſnada, Anno 1262.

In nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti. Amen. Anno ejuſdem Nativitatis Milleſimo Ducenteſimo Sexageſimo Secundo, Indictione V. Ferrariae, die VII. exeunte Novembri, in domo Domini Marchionis Eſtenſis, in Contrata Sancti Pauli, praeſentibus teſtibus vocatis & rogatis, Dominis Aldrevandino de Turchis, Albertino de Fontana, Antonio Contrario, Petro de Mixotis, & aliis. Nobilis vir Dominus Azo, *Dei & Apoſtolicâ gratiâ* Eſtenſis & Anconitanus Marchio, *ſecundùm modum & formam obtentam & obſervatam in Epiſcopatu Ferrariae, ubi Dominus Marchio fecerat congregari* omnes Vaſſallos & Maxinatas Civitatis Ferrariae & diſtrictus; *per ſe ſuoſque filios & heredes inveſtivit Petrum Dominae Venexiae filium quondam Bonifacii de Padavino,* ſuum Hominem de Maxinata, *recipientem pro ſe & Guidoto ejus fratre,* & Homine de Maxinata dicti Domini Marchionis, de ſuo juſto & recto Feudo, & de ſua ratione Feudi, *quod ipſi habent & tenent, vel ſui anteceſſores habuerunt & tenuerunt in Feudum, & ratione Feudi ab ipſo Domino Marchione, & a Domo Eſtenſi. Eo ſalvo, quod dicta Inveſtitura in aliquo jure non inferat vel faciat aliquod praejudicium Domino nec Vaſſallo, ſive ho-*

B *mini, ſi quod jus habet, vel intendit habere unus contra alium in dicto Feudo, ita quod jura alterutrius non minuantur, vel accreſcant propter dictam Inveſtituram. Et incontinenti dictus* Petrus Homo de Maxinata, ſicut Servus Domino, *juravit fidelitatem dicto Domino Marchioni, & de voluntate & conſenſu ipſius Domini Marchionis,* cu-
C jus Homo de Maxinata eſt, *juravit fidelitatem corporaliter ſibi praeſtito ſacramento, ut* Servus Domino, *Domino Obizoni nepoti legitimo & naturali dicti Domini Marchionis, & ei obedire tanquam Domino poſt mortem ipſius Domini Marchionis, ſi deceſſerit ſine filiis legitimis maſculis, in omnibus & ſingulis capitulis fidelitatis & ſervitutis*
D *in praedictum caſum. Hoc enim intellecto expreſſe, quod vivente ipſo Domino,* dictus Dominus Marchio habeat & habere debeat merum & plenum dominium dicti ſui hominis, ita quod ipſe poſſit facere & diſponere de dicto ſuo homine ad ſuae beneplacitum voluntatis.

Ego Petrusbonus de Vitale Notarius
E *dicti Domini Marchionis iis omnibus praeſens ſcripſi & publicavi.*

Et ego Stephanellus Notarius dicti Domini Marchionis praedictam confeſſionem ſcripſi, & dicta Inſtrumenta bonâ fide exem-

exemplavi, *omiſſis ſignis Notarii*, *quae facere non curavi*.

Viden ut hic Petrus *homo de Maxinata* fidelitatem jurat Marchioni, *ſicut Servus Domino?* Praeterea idem Marchio, quoad vixerit, ſibi reſervatum vult *merum & plenum dominium dicti ſui Hominis*, *ita quod ipſe poſſit facere & diſponere de dicto ſuo Homine ad ſuae beneplacitum voluntatis*. Ille denique univerſa obedientiae munera pollicetur, quae continentur *in omnibus & ſingulis capitulis fidelitatis & ſervitutis*. Cuncta haec hominem

A Servilis plane conditionis prodere poſſent, ſi ſola ſpectarentur ſine praecedentibus notitiis. Hiſce adde Chartam alteram, quam olim mihi ſuppeditavit Comes Franciſcus Torrellius, vir antiquâ nobilitate ſpectatiſſimus. Ibi poſt deceſſum ſuum Teſtator *Tolbertum*, *Foliam*, *Weciam &c. liberos & liberas* ſtatuit. In tergo au- B tem ejuſdem membranae antiquis characteribus ſcriptum eſt: *Charta VIII. Manſorum de Cadubrio*, *ſuppoſitis Abbati de Buſco*, *& exemptio Hominum de Maſnada*. En ipſam Chartam.

Teſtamentum Roberti, cujus frater erat Otto Bellunenſis Epiſcopus, Anno 1176.

IN nomine Domini. Anno MCLXXVI. Indictione IX. die XI. intrante Decembri. In preſentia Domini Pagani Abbati de Buſco, *Domini Obie Magiſtri de Manſione Templi*, *Presbyteri Roberti olim Rapoti*, *Presbyteri Anſuini*, *Sinfronii*, *Ramadini*, *Urtinchuci eteam preſenti. In iſtorum & aliorum plurimorum preſentia Dominus Ropertus*, *ſtatum anime ſue precogitans*, *ne forte inteſtatus decederet*, *dicens ſe velle hanc eſſe ſuam ultimam voluntatem*, *teſtamentum pro remedio anime ſue fecit. In primis itaque* domum Paganelli Raſſe de Codubrio, cum Viris ac Mulieribus in integrum, cum toto eo, quod habet & tenet, *fratribus ſuis* Domino Ottoni Bellunenſi Epiſcopo, *Widoni & Conrado ad perpetuum pro ducentis Libris Veronenſibus vendidit*, *& tradidit & legavit; & inſuper nomine teſtamenti prefatam proprietatem eiſdem fratribus ſuis reliquit*, *ac eam nomine proprietario poſſidere confirmavit. Pro quibus ducentis Libris ſupradictis praefati Wido & Coradus obligaverunt octo Manſos pro preſenti*, *nomine pignoris*,

C *Domino Roperto & Domino Pagano Abbati Eccleſie Sancti Andree de Buſco*, *recipienti nomine ejuſdem Eccleſie*, *eo modo quo ſuprafati Wido & Coradus a proximo feſto Nativitatis Domini uſque ad aliud feſtum Nativitatis Domini per illud proxime venturum; vel ſi ad terminum ſeu ad terminos*, *quos ipſi eis dederint: & ſi Dominus Ropertus* D *deceſſerit ad terminum vel ad terminos*, *quos Dominus Abbas vel ejus ſucceſſor eis dederit*, *& ipſi eidem Abbati vel ejus ſucceſſori praefatam pecuniam in integrum non perſolverint ii Dominus Abbas vel ejus ſucceſſor*, *& Dominus Robertus; & ſi Dominus Ropertus decederit*, *quod Dominus Abbas habeat poteſtatem obligandi predictos octo Manſos* E *pignori pro illis ducentis Libris ſupradictis*, *donec ipſi in integrum expedierint. Et nominaverunt praefatos Manſos. Quattuor ex iſtis ſunt Domini Widonis*, *qui jacent in Maglaria*, *unus quorum regitur per Blaſium*, *alter per Johannem. Manſum tertium per Ticianum*, *& quartum ille*, *qui fuit Johannis Maronis. Reliqui verò quattuor ſunt Domi-*

Domini Conradi; duo quorum jacent in delegato teritorio in Collepetroſo, quorum alter eſt Manſum Arpolini de Maglaria. Hoc & inter eos ſtatutum fuit, videlicet, quod Dominus Roperti, donec vixerit in gaudimento ſuo in dicto Domini Ottonis Bellunenſis Epiſcopi, & Domini Abbatis de Buſco, debet habere de bonis prefate Domus Paganelli Rasſe de Cadubrio: & ex iſtis ducentis Libris ſuperius dictis medietatem Dominus Ropertus, centum Libras Veronenſes Eccleſie Sancti Andree de Buſco: & quinquaginta Libras Veronenſium reliquit ipſe Domino Pagano Abbati de Buſco vel ejus ſucceſſori, ut idem Abbas expendat ad ſepulturam ſuam pro Miſſis celebrandis; & in obſequiis, & terceſimis, ac aliis expenſis hoc medio anime ſue faciendis. Decem Libras in operibus Eccleſie Sancti Ticiani de Ceneta reliquit. Decem Libras venerabili Hoſpitali de Plavi reliquit. Decem Libras Manſioni de Templo reliquit. Decem Libras Hoſpitali Sancti Johannis de Hieruſalem reliquit. Tres Libras Eccleſie Sancti Johannis de Opitergio reliquit. Septem Libras Eccleſie Sancti Jacobi de la Frata reliquit. Tolbertum quoque & Foliam, Weciam de Mirabellam, Morandam, atque Roſſaram, liberos & liberas, & ab omni Servitutis vinculo *poſt deceſſum ſuum pro remedio anime ſue eſſe* ſtatuit. *Preterea jam dicta pecunia, ſi Dominus Ropertus deceſſerit, ſedera, quod ſupra dictum eſt, Domino Abbati de Buſco vel ejus ſucceſſori debet eſſe ſoluta, & idem Dominus Abbas eandem pecuniam tribuere illis religioſis locis, quibus Dominus Ropertus eam dimiſit.*

Actum apud Maglariam in domo ejuſdem Domini Roperti.

Ego Arpolinus ſacri Palacii Notarius interfui & rogatus ſcripſi.

In nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti. Anno Domini MCXCI. Indictione IX. Ego Madernianus ſacri Palacii Notarius hoc ex autenticis Inſtrumentum, nihil adens vel minuens, quod ſcripturam nec ſenſum mutet preter litteras vel pretii, bene ac fideliter exemplavi &c.

Fateri cogimur, in hoſce alioſque id genus Servos plane diſparata, & paene inter ſe pugnantia coaluiſſe. Servilis nota abjectum, ac ignobilem, & à militia excluſum hominem olim conſtituebat; ejuſque perſonam, aeque ac bona, Dominorum juri ac voluntati ſubdebat. At homines *de Maſnada* Seculo XIII. inter *Vaſſallos* recenſebantur: *Feudis* ad uſum Regni fruebantur: in praeſtando *Fidelitatis* juramento iiſdem ferme utebantur formulis, quibus nobiliores Vaſſi: liber eis erat armorum uſus, & pro Dominis etiam neceſſarius. Quantis vero opibus, fundis, juribus, ac illuſtribus titulis ornati forent, ſupra intelleximus, ita ut eorum nonnulli inter Nobiles ac potentes ſine ulla dubitatione recenſerentur. Proinde ab antiquis moribus mirum quantùm recentiora Secula abfuerint. Non aliâ de cauſsâ tantam rerum diverſitatem invectam fuiſſe reor, niſi quod immutata nimis in Italia publici regiminis forma fuerit poſt Annum à Nativitate Chriſti Milleſimum. Antea Urbes uni Comiti paruere, Comites Ducibus, Duces Regibus, ac univerſa Reſpublica ſub variis Magiſtratibus ab uno Rege pendebat. Quum verò ſenſim innumeri, ut ita dicam, Reguli in ſinu ejuſdem Italiae inſurrexerint, nempe Epiſcopi, Abbates, Clericorum Collegia, ipſarumque ſacrarum Virginum coetus; tum nobiles Laici, hoc eſt Marchiones, Comites, Caſtellani, Capitanei, Vaſſi, Val-

Valvaſſores, quorum ſinguli ditionem temporalem ſive dominationem à Regibus & Auguſtis aut impetrarunt, aut extorſerunt: ſimul etiam cupido, & quaedam neceſſitas cunctis hiſce potentibus oborta eſt conquirendi ſibi Familiam armatam, eamque adhibendi tum ad tutelam propriam, atque ad propulſandas injurias, tum etiam ad inferendum finitimis bellum, quotieſcumque politicae rationes occurrerent. Jam ſub Langobardis pro more Germanicae gentis privatas inimicitias ſuſtinere indecorum non modò non fuit, ſed paene neceſſarium. *Faidae* appellabantur, de quibus non infrequens mentio occurrit in Legibus Langobardicis. Et quamquam Ludovicus Pius, & ejus filius Lotharius privata ejuſmodi bella non ſemel juſſerint coërcenda & pacificanda, uti ex eorum Legibus Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. conſtat: attamen plus roboris Conſuetudo, quàm Leges, rudibus iis Saeculis obtinuit. Sed longe latior aditus apertus eſt privatis hiſce concertationibus poſt ſciſſum, ut diximus, in tot potentes, atque in ſingulas Urbes, Italicae Reipublicae regimen. Praeter haec ob ſuccreſcentes ubique praedones, & uſurpatores alieni juris crevit Primoribus tum Eccleſiaſticis, tum Laicis, praeſidii ſibi comparandi neceſſitas. Jam non ipſi tantùm Principes, ſcilicet Duces, Marchiones, & Comites, ſed quilibet Vaſſallus, aut Nobilis vir, Caſtello cuipiam, nedum multis praepoſitus, bellum cum finitimis, cum invaſoribus, cum violentis facile gerebat, aut ſuſtinere cogebatur. De hujuſmodi privatis bellis etiam apud Nobiles Francos, praecipue Seculo XIII. familiaribus, proſtat erudita Diſſertatio Clariſſimi

A Du-Cangii in Appendice ad Hiſtor. Ludovici Sancti Regis Franc. Diſſertat. 29. Ipſi denique Abbates & Epiſcopi pro ſuis rebus & Caſtellis tuendis arma ſaepe arripiebant, ut in Chronico Caſinenſi, Vulturnenſi, Farfenſi, & apud Ughellium, ac in aliis eorum temporum monumentis paſſim viſitur: quem etiam morem
B improbat Sanctus Petrus Damiani Seculi XI. Scriptor Lib. 4. Epiſtolâ 9. Ut ergo ſibi vires ac praeſidium Magnates eâ tempeſtate augerent, quoties aut indicendum, aut ſuſtinendum foret bellum, conſuevit quiſque tam Laicus, quàm Eccleſiaſticus, Vaſſallos ſibi adſciſcere, praediis nempe, aut Caſtellis cuilibet eorum col-
C latis: quorum munus erat armis tueri ſuum, ut ajebant, *Seniorem*, eumque ad Curiam ſupremi Principis comitari, illique in Placitis, aliiſque publicis functionibus adſtare honoris cauſsâ. Verùm ne hoc quidem ſubſidio ſatis conſultum credidere rebus ſuis. Erant enim Vaſſalli non pauci, qui fidelitatem quidem ſpon-
D debant, ſed non *contra omnes homines*, excipiendo videlicet *anteriores Dominos*, ut ſupra etiam vidimus: praetereaque dimiſſo Feudo, aut in aliam perſonam translato, eorum è veſtigio Vaſſallagium, ſimulque ſervitium promiſſum evaneſcebant.

Itaque tutius adhuc conſilium ex-
E cogitarunt, *Servorum* nempe genus quoddam adhibere in ſuum praeſidium, eiſque armorum uſum deferre: & relaxato antiquo rigore, Servorum conditionem ſenſim evexere ad aliquam Militiae ſpeciem ac dignitatem. Atque ut fideliores, magiſque ad vota obſequentes haberent, eiſque inſuper fugae olim uſitatae meditamenta eriperent, non ſolùm Manſo alicui, ſi-

ve

ve praedio per eos aut eorum nomine per alios excolendo, praefecere, ſed etiam, ut mea quidem fert opinio, aliis privilegiis atque indulgentiis donavere. Praeſertim verò (id quod magnum hercle fuit) ad Feuda recipienda admiſſi ejuſmodi Servi, quae aut auro effuſo, aut ob merita à ſuo Domino conſequebantur, inter Vaſſallos ac Nobiles locum paulatim ſibi conquiſierunt. Quare factum eſt, ut ejuſmodi homines arctius in ſuum ſervitium ſibi devincirent Domini, quum ſubjectos deditoſque ſibi illos efficerent non tam ratione Feudorum, aliorumque bonorum, quàm etiam perſonae; non enim eorum cuiquam ex Dominorum ſervitio ſeſe eximere invitis ipſis Dominis licebat. Immo neque Servis iſtis fas erat ab aliis Feuda accipere, abſque venia prioris Domini. In Decreto Populi Ferrarienſis, eligentis Anno MCCLXIV. in ſuum Dominum, Obizonem Marchionem Eſtenſem, unuſquiſque Civis ita pollicetur: *Et nullum hominem de Macinata Domini Marchionis recipiam in Vaſſallum; nec Filium vel Nepotem Vaſſalli ipſius Domini Marchionis recipiam in Vaſſallum, niſi de voluntate & licentiâ expreſsâ ipſius Domini Marchionis: de qua licentia debeat fieri publicum Inſtrumentum manu boni & legalis Notarii. Nec recipiam aliquem in Vaſſallum, nec filium vel nepotem alterius, qui ſit ſubditus & fidelis Domini Marchionis, ſine licentiâ & voluntate ipſius Domini Marchionis, & ejus, cujus Vaſſallus erit, ſcriptâ publico Inſtrumento.* Quae verba nullum nobis offerunt diſcrimen inter *Homines de Maſnata*, & *Vaſſallos*, quamquam revera inter eos diſcrimen fuerit. In eiſdem quoque Statutis Lib. 2. Rubric. 107. *De Liberis hominibus accipientibus feminas de Maſenata in uxores*, haec animadverſione digna ſunt. *Quod nulli Libero homini proſit habere, vel in futurum accipere feminam de Maſenata, quin teneatur ad praeſtationem collectae, & portet alia onera Villae ſuae. Et de eo, quod habet femina de Macenata pro dote, vel alio modo non ſolvat collectam.* Ergo Liberi homines conditionis diverſae ab hominibus de Maſnata dicendi ſunt. Ut habetur in vetuſtiſſimo Regeſto MSto Communitatis Mutinae, Anno MCXCVII. Nobiles aliquot Frinianenſes fidem ſuam obligant Mutinenſi Reipublicae, ac inter cetera ajunt: *Et hoc de Boatia* (ideſt tributo perſolvendo) *obſervabo, niſi fuero Caſtellanus, vel Rochexanus, vel Miles, aut Homo de Macinata.* Ii quippe ab ejuſmodi onere immunes erant, quod in numero *Servorum* computarentur. Anno quoque MCLXXIII. *in praeſentia Domni Henrici Mutinae Epiſcopi, Indictione VI. Regnante invictiſſimo Imperatore Frederico, XI. Kalendas Auguſti, die Dominico, hoc ſacramentum fecerunt Gerardus de Montecuculo, Albertus frater Domini Epiſcopi &c.* Praeter alia & iſti ajunt: *Et dare Boatiam Mutinae VII. Denarios Lucenſes omni Anno pro unoquoque pari boum: exceptis Caſtellanis, qui cotidie habitant in Caſtris ſine fraude, & Servis & Caſtaldionibus &c.* Quum verò hoc hominum genus quodam Servitutis vinculo teneretur, propterea ad Libertatem conſequendam Manumiſſione ſeu Emancipatione indigebat. In Additamentis ad Chronicon Cortuſiorum Lib. 9. Cap. 5. Tomo XII. Rer. Italicar. haec de Civitate Tarviſina dicuntur: *Quae poſt excidium illorum de Romano omnes illorum Maſnatas & Servos liberè emancipavit, & libertati, & ingenuitati condonavit.* Idem beneficium Anno MCCCXLVI.

A conlatum fuit à Jacobo Carrarienſi *Servis illorum de Lucio confiſcatis*, poſtquam eorum domini ſententiâ ſecuri fuere percuſſi. Fuerunt autem ejuſmodi *homines de Maſnada* olim non paucis Italiae Principibus atque Magnatibus, ſacris aeque ac profanis. Memorat Cardinalis Baronius ad Annum MCLXXXVIII. in Diplomate B Senatus Romani *res eis ablatas per Maſnadam Romani Pontificis & Foriſfactores* (nunc *Malandrini*). Supra vidimus, celeberrimam Comitiſſam Mathildam habuiſſe *homines de Maſnada* in Caſtro Scannello, ſpectantes ad Collegium Canonicorum Primatialis Piſanae. Apud Rolandinum in Chronico Lib. primo Cap. 2. Cae- C cilia Eccelini Monachi uxor per *Paduanum diſtrictum magnas Maſnadas*, *Vaſſallos multos*, *& amplas poſſeſſiones habebat*. Ita Marchiones Eſtenſes, Epiſcopi Ferrarienſes, Monaſterium Pompoſianum, aliique mero & mixto imperio in ſuis Caſtellis fruentes, ejuſmodi hominibus uti conſuevere: quorum etiam Clariſſimus Fon- D taninius frequentem eſſe mentionem teſtatur in Chartis Forojulienſibus. Quoties ergo tumultus, ac rumores inſonabant, & in hoſtes, praedones, ſicarios invadendum erat, extemplo potentes viri excitabant haſce familias *Maſnatas*, hoc eſt catervas *Servorum*, ut ita dicam, exercitalium, ſive militarium, ſeque & ſua per E eos tueri, alienaque vaſtare conſueverunt. Et quia tumultuarii iſti milites ſaepe ac ſaepius ſine ullo ordine, neque ſtructis aciebus, ſed per incurſiones, ac more potius latrunculorum in arma, praedam, ac incendia ruebant: hinc nata ſubinde Italica vox *Maſnadieri*. Tandem verò cohortes ejuſmodi hominum *Maſnadae* appellari coeptae ſunt, quae vox aequiore ſenſu accepta, & à Johanne Villanio, aliiſque Scriptoribus uſurpata, militarem turmam ſignificaſſe deprehenditur. Equitatum *la Cavalleria* appellarunt; Peditatum *la Maſnada*. Supra etiam in Charta Anni MCXXXV. à me productâ, Malavolta recipiens à Canonicis Piſanis *homines de Maſnada* in *Caſtello Scannello*, ita eos accipit, *ut non habeat eos vendere &c., neque dirigere ad damnitatem praedictae Eccleſiae ſive Canonicae*. In Bulla quoque Gregorii IX. Papae Anno MCCXXXI. apud Ughellium in Epiſcopis Anagninis Tom. I. legitur: *Si contigerit eos exercitum vel Maſnadam facere ultra Urbem:* ubi vides diſtingui *facere exercitum*, *& facere Maſnadam*. Neque reticendum, diutius, quàm creditur, perduraſſe uſum Servorum de Maſnada. Nam Ferrariae habetur Charta ſcripta Anno MCCCLXVIII. Indictione VI. in qua Benedictus Abbas Sancti Severi Ravennatis inveſtituram concedit quarumdam terrarum, pacto adjecto, *ne emphyteutae ducere in matrimonium debeant aliquem*, *aut aliquam de Macinata*. Immo eſt eorum memoria ipſo Seculo XV. Nam Benevenutus Aliprandus in Chronico Mantuano, rudi minervâ compoſito, à me infra edendo, haec habet:

Ancor di fuori tutti i Contadini
Stavano lieti co' i lor Maſinati,
Copioſi e pieni più che li vicini.

Poſtremo tandem loco adjicere juvat Chartam, quam mihi pro ſua erga me benevolentia deſcripſit ex Archivo Capituli Canonicorum Ferrarienſium Joſeph Antenor Scalabrinius, in eadem Urbe Rector Eccleſiae Sanctae Mariae in Bucca, antiquitatum ſuae patriae ſtudioſiſſimus inveſtigator. Nempe examen teſtium

Ferra-

Ferrariae factum circiter Annum MCC. LII. in quo multa habentur de hominibus *de Macinata*, & quidem conſona iis, quae hactenus diſſerui. Erit curioſi Lectoris, ſingula per ſe colligere; neque ſane legiſſe pigebit, ſi illorum temporum mores perſpectos habere cupit.

Examen Teſtium Ferrariae habitum pro Capitulo Canonicorum Ferrarienſium, contendentium quoſdam homines fuiſſe de *Macinata* ſua, circiter Annum 1252.

INtendit probare Dominus Presbyter Amideus Sindicus Canonicae Ferrarienſis, quod Bonuſmercatus........ frater quondam Gontarini, fuit homo de Macinata dictae Canonicae Ferrarienſis.... conſuetudo Civitatis Ferrariae, & Diſtrictus approbata & obtenta ſervat, & ſervatum eſt, quod nati ex patribus de Macinata ſint de Macinata illorum, de quorum Macinata erant patres eorum. Item quod Theophania mater Bonimercati praedicti fuit de Macinata dictae Canonicae. Item quod dicti Bonmercatus & Theophania habebant ſe, ſicut de Macinata dictae Canonicae, & quod Theophania & filii ejus Guntarinus & Bonmercatus ſicut ſervi faciebant ſervicia Canonicis Ferrariae, & faciebant ſervicia dictae Canonicae, & homines de Macinata ſerviebant Canonicis Ferrarienſis Eccleſiae. Item quod de his omnibus eſt publica fama.....

Micheletus Notarius, teſtis juratus, dicit ſuo ſacramento, quod Domina Theophania, mater Bonmercati fratris Guntarini de Quarteſana, fuit de Macinata Canonicorum Ferrariae. Sed quomodo fuiſſet de Macinata, dicit quod neſcit. Dicit tamen, quod dicta Theophania, & dicti ejus filii gerebant ſe tamquam de Macinata Canonicae, & per hoc erant liberati ab oneribus & angariis illius Villae. Et publica fama eſt, & erat quod Teophania praedicta erat de Macinata dictae Canonicae. Interrogatus, ſi vidit dictam Theophaniam, dicit, quod ſic. Interrogatus, cujuſmodi ſtaturae erat; reſpondit, quod magnae ſtaturae, & tumida viſu. Interrogatus quomodo ſcit, quod praedicta Theophania, & ejus filii gerebant ſe ſicut de Macinata, ſcilicet Guntarinus, Bonmercatus, & Balduinus, dicit, quod audivit ab eis dici, & a Johanne Dalgiſo, & Ridolfino, & aliis antiquis de Terra Quartexanae, quod ipſi erant de Macinata dictae Canonicae; & ſic erat publica fama. Interrogatus, quomodo praedicti gerebant ſe de Macinata Canonicae, dicit, quod Guntarinus pater dictorum gerebat negotia jam dictae Canonicae in Caſtaldione, & aliis negotiis. Interrogatus, quid eſt gerere de Macinata; Reſpondit, quod faciebant negotia Canonicae, tamquam ſua propria. Item interrogatus, unde fuit dicta Theophania, dicit, quod audivit dici, quod ipſa fuit de Quartexana. Interrogatus item, quomodo ſcit, quod liberi erant ab angariis dictae Villae, dicit, quod homines, qui colligebant collectas, dicebant, quod praedicti erant de Macinata dictae Canonicae, & ideo non accipiebant eis angariae, neque collectae. Interrogatus, quid eſt publica fama, dicit, illud, quod homines dicunt. Liber eſt, & non doctus, non ſperat habere lucrum, nec damnum; & ſuper ſuam animam juravit.

Die eodem: Rodulfinus de Quarteſana teſtis juratus dicit ſuo ſacramento, quod Guntarinus & Bonmercatus ſemper

ſe

ſe liberaverunt ab angariis & oneribus Villae Quarteſanae, pro eo quia appellabantur Famuli Canonicae Ferrarienſis. Interrogatus, quomodo ſcit, quod erant Famuli Canonicae, reſpondit, quod audiverat dici ab antiquioribus ſe teſte, quod erant Famuli Canonicae Ferrarienſis. Interrogatus, quomodo ſcit, quod praedicti fratres liberabantur ab oneribus & angariis dictae Villae, reſpondit, quod audivit dici à Collectoribus dictae Villae, quod non exigebant aliquid ab eis, pro eo quod erant Homines Canonicae. Item dicit, quod filii nati ex Hominibus de Macinata ex conſuetudine ſunt de Macinata illorum, de quorum Macinata erant patres eorum. Interrogatus, quomodo ſcit; reſpondit, quod vidit in Terra Quartexanae. Interrogatus, à quanto tempore vidit dictam conſuetudinem ſervari in dicta Terra, reſpondit, à ſexaginta annis citra. Interrogatus, à quibus vidit ſervari dictam conſuetudinem, dicit, à Dominis dictae Canonicae. Interrogatus, quid eſt dicere conſuetudo, reſpondit, illud eſt conſuetudo, quod homines fecerunt, & faciunt. Item dicit, quod Theophania fuit de Macinata Canonicae Ferrarienſis, & appellabatur. Interrogatus, quomodo ſcit, quod erat de Macinata, reſpondit, quod Canonici appellabant ipſam de Macinata. Interrogatus, ſi cognovit Theophaniam, reſpondit, ſic. Interrogatus, cujuſmodi ſtaturae erat, reſpondit, magnae. Interrogatus, quantum tempus eſt, quod mortua eſt, reſpondit, pluſquam quatuordecim annis. Interrogatus, quanti temporis erat Theophania, reſpondit, quod neſcit nativitatem ejus. Item dicit, quod gerebant ſe ſicut de Macinata Canonicae Ferrarienſis dicti Bonmercatus & Theophania...... reſpondit, quod vidit facere ſervitia & negotia Canonicae ſecundum voluntatem Canonicorum, ſicut Homines de Macinata. Item dicit, quod dicta Theophania habuit originem, ſive orta fuit in Quartexana. Item dicit, quod publica fama eſt, quod dicta Theophania erat de Macinata Canonicae, & quod gerebat ſe tamquam de Macinata Canonicae, & quod conſuetudo praedicta obſervata eſt, ſicut audivit dici.... non ſperat habere lucrum nec damnum, & ſuper ſuam animam juravit.

Die XIII. intrante Decembri; Caſcalora teſtis juratus dicit ſuo ſacramento, quod audivit dici, & erat fama per Quartexanam, quod Bonmercatus & Guntarinus erant Homines de Macinata Canonicae Ferrarienſis, & aliter neſcit, quod fuerint Homines de Macinata Canonicae. De conſuetudine dicit ſe nihil ſcire. Item dicit quod ſcit, quod Theophania mater praedictorum fratrum erat de Macinata Canonicae. Sed audivit dici, & fama erat per Terram Quartexanae, quod ipſa erat de Macinata Canonicae. Interrogatus, quid eſt dicere fama, reſpondit, quod credit, quod ſit fama illud, quod homines dicunt & credunt. Liber eſt & non doctus &c.

Die eodem: Paulellus teſtis juratus dicit ſuo ſacramento, quod Bonmercatus & Guntarinus filii Theophaniae reclamabant ſe pro Hominibus de Macinata Canonicae pro defenſione ſui à negotiis Terrae Quartexanae, & ſe defendebant tamquam homines de Macinata dictae Canonicae. Et audivit dici, quod ipſi erant de Macinata Canonicae. Interrogatus, quomodo ſcit, reſpondit, quod ſtabat cum eis in familia aliquando eo tempore, quando defendebant ſe à negotiis Terrae, & ante & poſt defendebant ſe pro hominibus de Macinata Canonicae. Interrogatus, quomodo ſcit, quod defendebant ſe tamquam homines de Macinata, reſpondit, quod ſtabat cum eis in familia, & erat conſors poſſeſſionum, exceptis poſſeſſionibus matris ipſorum Bonmercati & Guntarini, & au-

audiebat ab eis: alii homines de Maſinatis ſe defendunt ab oneribus: & nos volumus nos defendere ab oneribus Quartexanae, quia ſumus de Macinata Canonicae Ferrariae. *Et ipſe teſtis, & tutor ejus pro eo ſolvebant collectas in dicta Villa, & dicti fratres non ſolvebant, ſed ſe defendebant. Interrogatus, quantum tempus eſt, quod vidit, & audivit praedicta, reſpondit, quod ſunt XXX. anni & plus. Interrogatus, cujus ſtaturae erat dictus Bonmercatus, reſpondit, quod erat groſſus & fortis. Item interrogatus, quot annos habet ipſe teſtis, reſpondet, quod triginta quatuor annos & plus. De conſuetudine dicit, quod neſcit: ſed audivit dici, quod nati ex patribus de Macinata, ſunt de Macinata illorum, de quorum Macinata erant patres. Item dicit, quod audivit dici, quod Theophania mater Bonmercati erat de Macinata Canonicae Ferrariae. Interrogatus, à quibus audivit, quod erat de Macinata Canonicae dicta Theophania, reſpondit, quod generaliter ab omnibus hominibus Quartexanae, & publica fama erat. Interrogatus, ſi cognovit dictam Theophaniam, reſpondit, quod ſic. Interrogatus cujus ſtaturae erat, reſpondit, quod erat bono modo magna. Interrogatus, quantum tempus eſt, quod mortua eſt dicta Theophania, reſpondit, quod neſcit. Item dicit, quod filii Theophaniae, ſcilicet Bonmercatus, Guntarinus, & Balduinus, gerebant ſe ſicut homines de Macinata Canonicae. Interrogatus, quomodo ſcit, quod gerebant ſe tamquam de Macinata dictae Canonicae, reſpondit, quod videbat, & audiebat. Interrogatus, quid eſt gerere de Macinata, reſpondit, quod deportabant ſe & defendebant, ſicut homines de Macinata dictae Canonicae. Interrogatus, à quo, vel à quibus negotiis defendebant ſe: reſpondit, ab angariis, & collectis, & factionibus di-*

A *ctae Terrae, ſicut ſe defendebant alii Homines de Macinatis. Interrogatus, unde fuit dicta Theophania, reſpondit, quod neſcit niſi de Quartexana. Item dicit, quod de his omnibus, quae dixit eſt publica fama. Interrogatus, quid eſt dicere publica fama, reſpondit, illud, quod homines dicunt. Interrogatus, ſi vidit dictos fratres, dicit, quod ſic. In-*

B *terrogatus, quantum tempus eſt, quod mortui ſunt, reſpondit, quod non recordatur; & omnia praedicta vidit, & audivit jam ſunt XXX. anni & plus. Liber eſt, & non doctus: non ſperat habere lucrum nec damnum &c.*

Die eodem: Oſcelletus de Quartexana teſtis juratus dicit ſuo ſacramento, quod vidit Theophaniam matrem Bon-

C *mercati, & publica fama erat, quod ipſa & dicti ejus filii erant de Macinata Canonicae Ferrariae. Et Canonici ſcanſabant eos ab angariis & collectis dictae Villae Quartexanae, ſicut ſuos homines. Interrogatus, quomodo ſcit, quod erant de Macinata Canonicae, reſpondit, quia publica fama erat, quod erant de Macinata. Interrogatus, ſi vi-*

D *dit, & cognovit dictam Theophaniam, reſpondit quod ſic cognovit illam Theophaniam matrem Bonmercati. Interrogatus, cujus ſtaturae erat dicta Theophania, reſpondit bella & groſſa, ſed neſcit cujus temporis erat dicta Theophania. Interrogatus, quantum tempus eſt, quod mortua eſt, reſpondit, quod neſcit, ſed dicit, quod ſunt plus quam*

E *XII. anni. Item dicit, quod ipſa deportabat ſe, ſicut homines de Macinata dictae Canonicae, & de hoc erat fama. Interrogatus, ſi vidit dictum Bonmercatum, & eum cognovit, reſpondit, ſic, quod centum vicibus comedit cum eo. Interrogatus, quomodo ſcit, quod praedicta Theophania & ejus filius deportabant, & gerebant ſe, ſicut homines de Macinata, reſpondit, quod audivit dici*

dici à Bonmercato & Guntarino fratribus, quod ipſi veniebant ad Canonicos Ferrariae, ut eos defenderent ab oneribus dictae Terrae, & ipſi eos defendebant, & de hoc eſt publica fama. Interrogatus unde fuit dicta Theophania, reſpondit, quod neſcit, ſed dicit, quod ipſa fuit ante in dicta Terra quàm ipſe. Interrogatus, quomodo ſcit, quod de omnibus praedictis ſit publica fama, reſpondit, quod neſcit aliter, quid ſit dicere publica fama, niſi quod homines dictae Terrae publice dicebant, quod ipſi erant de Macinata dictae Canonicae. De conſuetudine dicit ſe nihil ſcire. Interrogatus, cujus ſtaturae erat Bonmercatus, dicit, quod erat major ſe teſte. Liber eſt, & non doctus: non ſperat habere lucrum nec damnum, & ſuper ſuam animam juravit.

Die XIV. intrante Decembri: Bonfinus de eadem Terra, teſtis juratus dicit ſuo ſacramento, quod ſcit ex auditu, quod pater Thomaſinae frater Guntarini fuit homo de Macinata Canonicae Ferrariae, quia homines de Quartexana dicebant. Interrogatus à quo tempore audivit haec dici, reſpondit, jam ſunt XX. anni. Interrogatus, quot annos habet ipſe teſtis, reſpondit, quod neſcit. Interrogatus, ſi cognovit Bonmercatum, reſpondit, quod ſic, & dicit, quod erat bellus & magnus & groſſus. De conſuetudine dicit ſe nihil ſcire. Item dicit, quod audivit dici, Theophaniam matrem Bonmercati fuiſſe de Macinata Canonicae Ferrariae. Interrogatus, a quibus, dicit, ab omnibus dictae Terrae. Interrogatus, ſi vidit & cognovit dictam Theophaniam, dicit, quod ſic, & dicit, quod erat bonae & magnae perſonae. Item dicit, quod vidit Bonmercatum & Guntarinum fratres Caſtaldos Canonicae Ferrariae, & ſicut homines de Macinata ſervire Canonicis, ut audivit dici. De fama dicit, ſe nihil ſcire, quia neſcit, quid ſit dicere fama. Liber eſt, & non doctus: non ſperat habere lucrum, & ſuper ſuam animam juravit, & non ſuper alienam.

Die eodem: Tedaldus de eadem Terra, teſtis juratus dicit ſuo ſacramento, quod bene recordatur à XXV. annis citra, & dicit, quod vidit Bonmercatum & Guntarinum fratres ſervire Canonicae Ferrariae & Canonicis, & facere ſervitia Canonicae & Canonicorum, ſicut homines in Macinata Canonicae & Canonicorum Ferrariae. Interrogatus, quomodo ſcit, reſpondit, quod vidit ipſos fratres ſtare ſuper poſſeſſiones dictae Canonicae, & ſervire Canonicis, ſicut Servi dictae Canonicae. Interrogatus, quae ſervilia ſervitia faciebant Canonicis & Canonicae Ferrariae, reſpondit, quod Canonici veniebant & hoſpitabantur in domo dictorum fratrum, & ipſi fratres ſicut Servi erant ipſis ſicut ſuis Dominis, & faciebant negotia eorum, & Canonicae praedictae. Interrogatus, quid ſunt ſervilia ſervitia, reſpondit, facere ſervitia ſecundùm voluntatem & mandatum Dominorum. Item dicit, quod filii illorum, de quorum Macinata erant patres eorum, de conſuetudine obtenta ſervatur & ſervatum eſt in Ferraria, quod ipſi ſunt de Macinata eorumdem Dominorum, de quorum erant patres. Interrogatus, quomodo ſcit, reſpondit, quod vidit à ſuo recordatu, quod, quando moriuntur homines, qui ſunt de Macinata alicujus, filii, qui remanent, ſunt de Macinata ejuſdem Domini, de cujus erant patres. Interrogatus, à quibus approbatum fuit hoc, reſpondit, quod neſcit. Item dicit, quod Theophania mater Bonmercati fuit de Macinata Canonicae Ferrariae. Interrogatus, quomodo ſcit, reſpondit, quod publica fama erat per Terram Quartexanae, quod ipſa erat de Macinata Canonicae, & ſtabat ſuper poſſeſſionem Canoni-

noni-

nonicae; & dicit, quod vidit Bonmercatum, Guntarinum, & Theophaniam: & dicit, quod ſunt XX. anni & plus, quod mortua eſt dicta Theophania & dicit, quod ipſe teſtis habet XL. annos. Item dicit, quod dictus Bonmercatus & Guntarinus gerebant ſe ſicut homines de Macinata Canonicae. Interrogatus, quid eſt gerere, dicit, quod eſt ad dicendum gerere. Et de his omnibus dicit, quod eſt publica fama. Interrogatus, quid eſt dicere publica fama, reſpondit, quod eſt illud, quando eſt publica fama de aliqua re per gentes. Interrogatus, ſi liber eſt, dicit, non; quia eſt de Macinata dictae Canonicae. Item dicit, quod erat ipſe teſtis conſanguineus dictorum Bonmercati & Guntarini. Non ſperat habere lucrum nec damnum; & aliud neſcit.

Die XV. intrante Decembri: Johannes de Guntarino, teſtis juratus dicit ſuo ſacramento, quod audivit dici, quod Theophania mater Bonmercati & Guntarini erat, & ſe ipſam appellabat de Macinata Canonicae Ferrariae, ab hominibus Terrae Quartexanae. Interrogatus, quantum tempus eſt, quod audivit praedicta à dictis hominibus, dicit, quod ſunt XXX. anni. De conſuetudine dicit ſe nihil ſcire. Item dicit, quod audivit dici ab hominibus dictae Terrae, quod Bonmercatus appellabat ſe de Macinata dictae Canonicae. Item dicit, quod vidit & cognovit Bonmercatum & Guntarinum. Interrogatus cujuſmodi ſtaturae erat, reſpondit, bellae & magnae ſtaturae. Item dicit, quod Bonmercatus & Guntarinus gerebant ſe tamquam de Macinata dictae Canonicae, & ſe appellabant de Macinata, & hoc audivit ab hominibus dictae Terrae. Interrogatus, quid eſt gerere, reſpondit, quod neſcit, niſi ſicut praedixit. Item dicit, quod ſerviebat eiſdem Canonicis, ſed neſcit, ſi tamquam homines de Ma-

A *cinata. Item dicit, quod audivit dici, quod ipſi defendebant ſe, ſicut homines de Macinata, à collectis & oneribus dictae Villae. Interrogatus quantum tempus eſt, reſpondit, quod haec audivit, jam ſunt XXV. anni & plus. Item dicit, quod publica fama eſt, quod Bonmercatus & Guntarinus praedicti erant homines dictae Canonicae, &* B *ſerviebant Canonicis, ſicut homines dictae Canonicae. Interrogatus quomodo ſcit, quid ſit publica fama reſpondit, quod neſcit aliter, quid ſit fama. Interrogatus, ſi eſt liber, reſpondit, quod eſt homo dictae Canonicae. Non ſperat habere lucrum nec damnum, & aliud neſcit.*

Die XV. exeunte Decembri: Johan- C *nes Dalgiſo teſtis juratus dicit ſuo ſacramento, quod recordatur per LX. annos & plus, & dicit, quod pater Guntarini de Quartexana accepit in uxorem Theophaniam matrem Bonmercati patris Thomaſinae, ſicut foeminam de Macinata Canonicae Ferrariae, & duxit eam in domo patris ipſius teſtis, & Nungrati mariti dictae Theophaniae,* D *& publica fama erat, quod ipſa Theophania erat de Macinata Canonicae praedictae. Et hoc dicebant antiquiores de Terra. Interrogatus, quomodo ſcit, quod ipſe accepit eam tamquam foeminam de Macinata, reſpondit, ex confeſſione dicti Nungrati, & dictae Theophaniae. Et dicit, quod pater dicti Nungrati, & Pater ſui teſtis fuerunt fratres.* E *Interrogatus ſi cognovit dictam Theophaniam, reſpondit, quod ſic, & dicit, quod erat magnae ſtaturae. Interrogatus, quid eſt publica fama, reſpondit,* coſa ch' è de veritate. *Et dicit ſe nihil aliud ſcire. De conſuetudine dicit ſe nihil ſcire. Item dicit, quod Bonmercatus & Theophania portabant ſe tamquam de Macinata dictae Canonicae. Interrogatus, quomodo ſcit, quod ſe deporta-*

bant, ſicut homines de Macinata Canonicae, reſpondit, quod reclamabant ſe pro dicta Canonica. Interrogatus, quid eſt deportare ſe ſicut de Macinata, reſpondit, quod neſcit aliud, quod ſit deportare, niſi deportare ſe ſicut homines de Macinata Canonicae. Item dicit, quod Theophania & Bonmercatus, & Guntarinus faciebant aliquando ſua propria ſervitia, & aliquando ſervitia Canonicorum, ſicut ipſemet teſtis viderat. Liber eſt, & non doctus, & ſuper ſuam animam juravit.

Die eodem: Vinturola de Zoabonis de Quartexana teſtis juratus dicit ſuo ſacramento, quod à ſuo recordatu in zà, *Bonmercatus & Guntarinus fratres, & Theophania eorum mater fuerunt de Macinata Canonicae Ferrariae. Interrogatus ſi interfuit ubi ipſi ſe feciſſent de Macinata, dicit, quod non interfuit, quia dicta Theophania & Gorbinus ejus frater fuerunt de Macinata dictae Canonicae, antequam ipſe naſceretur, ſicut erat publica fama. Item dicit, quod ſi ipſe teſtis eſſet de Macinata, ſicut credit, filii ejus erant de Macinata illius, cujus ipſe teſtis eſſet de Macinata, ſicut credit. Item dicit, quod dicta Theophania & Bonmercatus gerebant ſe ſicut de Macinata dictae Canonicae. Interrogatus, quomodo ſcit; reſpondit, quod publicum erat per totam Terram, & omnes Homines de Terra, & ſaeminae de dicta Terra ſciebant & dicebant. Interrogatus, quid eſt gerere ſe ſicut de Macinata, reſpondit, cavere ſe à factionibus, ſicuti faciebant homines Salinguerrae, & ſpecialiter Mercatellus Corvator. Et dicit, quod Theophania & filii ejus Guntarinus & Bonmercatus ſerviebant ſicut homines de Macinata, & famuli dictae Canonicae & Canonicis. Interrogatus, quomodo ſcit, reſpondit, quod audiebat dici ab hominibus Terrae praedictae. Item dixit, quod de omnibus, quae prae-*

A *dixit, eſt publica fama. Liber eſt & non doctus.*

Die XIV. exeunte Decembri: Dominus Nicolaus de Piſcatoribus teſtis juratus dicit ſuo ſacramento, quod Theophania appellabat ſe de Macinata Canonicae Ferrarienſis, & dicit, quod filius ejus Bonmercatus, ſecundum quod credit, erat de Macinata dictae Canonicae, ſed B *dicit, quod pater dicti Bonmercati erat liber, & dicit, quod Theophania defendebat ſe à collectis tamquam de Macinata pro dicta Canonica. Sed filii ſe defendebant pro Macinata Canonicae, dicit, quod neſcit. Interrogatus, quomodo ſcit, quod dicta Theophania appellabat ſe de Macinata Canonicae, reſpondit, quod audivit ab ea Theophania, &* C *gens dicebat. Sed non interfuit, ubi ſe feciſſet de Macinata. Interrogatus, quomodo ſcit, quod dicta Theophania defendebat ſe tamquam de Macinata pro dicta Canonica, reſpondit, ſecundum quod audiebat dici ab hominibus dictae Terrae. Et dicit, quod cognoſcebat Theophaniam & Bonmercatum. Interrogatus, cujus ſtaturae erat dicta Theophania,* D *reſpondit, quod erat magnae perſonae, & tumida viſu pro majore parte anni, & Bonmercatus erat bonae ſtaturae & groſſae. De conſuetudine dicit ſe nihil ſcire. Interrogatus, quantum tempus eſt, quod Theophania appellabat ſe de Macinata, reſpondit, quod ſunt XL. anni & plus, ſed quantum tempus eſt, quod obiit, neſcit. Item dicit,* E *quod Guntarinus & Bonmercatus ſerviebant Canonicae & Canonicis Ferrariae. Et publica fama erat, quod erant de Macinata dictae Canonicae. Interrogatus, quae ſervitia faciebant Canonicae, reſpondit, quod erant Caſtaldi eorum, & faciebant ſervitia Canonicae per Villam, colligendo blavas eorum, & alia ſervitia faciendo, ſicut ipſe teſtis vidit; quod gerebant ſe ſicut de Maci-*

Macinata, dicit, quod neſcit; & dicit, quod Theophania fuit de natione Terrae Quartexanae: & dicit, quod fama publica eſt illud, quod homines dicunt. Interrogatus ubi erat fama de praedictis, dicit, quod in Quartexana. Liber eſt, & non doctus, & ſuper ſuam animam juravit.

Die eodem: Bereta de Quartexana teſtis juratus dicit ſuo ſacramento, quod Bonmercatus pater Thomaſinae fuit homo de Macinata Canonicae Ferrariae, ſicut publica fama erat, & eſt per homines Quartexanae. Et dicit, quod homines dicunt, quod conſuetudo eſt ſervata & ſervatur, quod nati ex patribus de Macinata ſunt de Macinata illorum, de quorum Macinata erant patres. Et dicit, quod hoc audivit ab hominibus de Quartexana, & ab hominibus de Sabluncello. Item dicit, quod publice dicitur per homines de Quartexana, quod Theophania mater Bonimercati erat de Macinata dictae Canonicae. Et hoc credit, quod fuerit de Macinata Canonicae. Item dicit, quod Bonmercatus & Guntarinus fratres ſerviebant Canonicis Ferrariae, ſed neſcit, ſi ſerviebant, & gerebant ſe tamquam homines de Macinata, & de his omnibus dicit, quod eſt publica fama. Et dicit, quod praedicta recordatur, & audivit dici jam ſunt XXX. anni & plus, & ab illo tempore ante; & dicit, quod vidit & cognovit dictum Bonmercatum, qui erat magnae ſtaturae. Et dicit, quod numquam novit dictam Theophaniam, & neſcit de morte ipſius. Et dicit, quod ipſe teſtis habet XL. annos & plus. Interrogatus quid eſt publica fama, reſpondit, illud quod homines dicunt. Liber eſt, & non doctus, & ſuper ſuam animam juravit.

Die eodem: Preyte de Manſis teſtis juratus dicit ſuo ſacramento, quod non interfuit ubi Theophania feciſſet ſe de

A Macinata Canonicae Ferrariae, ſed audivit à Bonmercato & Guntarino dicentibus & confitentibus, utendo plene dicto teſte cum eis, quod erant homines de Macinata Canonicae Ferrarienſis, ſerviebant eis pro hominibus de Macinata. Interrogatus quantum tempus eſt, quod utebatur cum eis, & audiebat praedicta, reſpondit, quod ſunt citra

B XXV. anni. Item interrogatus, in quo loco dicebant ſe eſſe de Macinata, reſpondit, ſuper Canonica, & in domo eorum comedendo & bibendo cum eis. Et dicit quod cognovit Bonmercatum, & erat magnae ſtaturae & groſſae. De conſuetudine dicit, ſe nihil ſcire. Et dicit, quod cognovit Theophaniam, & erat longa & magna. Et dicit,

C quod ſunt XVIII. anni & plus, quod mortua eſt dicta Theophania. Interrogatus, qui erant praeſentes, quando confitebantur ſe eſſe de Macinata, credit, Domino Archipresbytero Ruſtico, Petro Quintano, Magiſtro Johanne de Regio, & Domino Jacobo Canonicis Ferrariae, ſecundum quod credit. Interrogatus quae ſervitia faciebant ſicut homines de Ma-

D cinata dictae Canonicae, reſpondit, quod ibant cum Canonicis, & ſerviebant eis ad voluntatem eorum, & aliquando ipſe teſtis ibat cum praedictis fratribus ad colligendum quartas, & reditus dictae Canonicae. Interrogatus quantum tempus habet ipſe teſtis, reſpondit, quod bene LX. annos. De tempore ſive de annis dictae Theophaniae dicit, quod

E neſcit. Et dicit, quod de his omnibus eſt publica fama, de quibus quidem dixit. Interrogatus, quomodo ſcit quod erat publica fama, reſpondit, illud quod homines dicunt. Liber eſt, & non doctus, & ſuper ſuam animam juravit.

Die eodem: Saladinus de Sancto Laurentio teſtis juratus dicit ſuo ſacramento, quod credit Bonmercatum pa-

 trem

trem Thomaſinae fuiſſe de Macinata Canonicae Ferrarienſis, pro eo quod audivit dici ab hominibus Quartexanae parvis & magnis, eo tempore, quando ſtabat in Quartexana. Et dicit, quod poteſt eſſe bene XXV. anni, quod ipſe teſtis ſtabat in Quartexana. De conſuetudine Ferrariae & diſtrictus credit, quod ſervetur, & ſervatum eſt, quod filii illorum, qui fuerunt de Macinata, ſunt de Macinata eorumdem Dominorum, de quorum erant patres. Sed pro firmo neſcit: & dicit, quod cognovit Bonmercatum, & erat curtus & groſſus. Item credit, quod Theophania mater Bonmercati erat de Macinata dictae Canonicae, quia erat publica fama per homines dictae Terrae, ut dixit ſupra. Item dicit, quod cognovit Theophaniam, & erat magna in perſona, & dicit, quod neſcit, quantum tempus eſt, quod mortua ſit dicta Theophania. Et dicit, quod ipſe teſtis habet XL. annos & plus. Et dicit, quod ipſi gerebant ſe, ſicut dicebant homines, tamquam de Macinata dictae Canonicae. Item dicit, quando Mater eorum vivebat, ipſi erant parvi, & tunc non ſerviebant Canonicis, ut poſtea fecerunt, quando magni fuerunt, quia fuerunt Caſtaldi, & faciebant eorum ſervitia colligendo reditus Canonicorum, & faciendo alia ſervitia, ſicut ipſe teſtis videbat. Et credit, quod Theophania fuit natione de Quartexana. Item dicit, quod de iis omnibus eſt publica fama, & dicit, quod fama eſt illud, quod homines dicunt. Liber eſt, & non doctus, & ſuper ſuam animam juravit.

Die XIII. exeunte Decembri: Bruzunius de Quartexana teſtis juratus dicit ſuo ſacramento, quod audivit a patre & matre & avia ſui teſtis, quod Thophania mater Bonmercati erat & ſe appellabat de Macinata Canonicae Ferrariae, & quod Bonmercatus & Guntari-

A nus fratres filii dictae Theophaniae ſe defendebant a collectis & oneribus Quartexanae tamquam homines de Macinata dictae Canonicae. Et dicti Canonici ipſos tamquam ſuos homines defendebant, & de his eſt publica fama. De conſuetudine dicit ſe nihil ſcire niſi ex auditu. Dicit tamen, quod ſi homo liber accepit feminam de Macinata, filii eo-

B rum ſunt de Macinata. Et ſi homo ſervus accipit feminam liberam, filii eorum ſunt de Macinata, ſicut dicitur, in Ferraria & diſtrictu. Sed aliter neſcit, licet ſic dicat. Item dicit quod Theophania & Bonmercatus & Guntarinus fratres gerebant ſe tamquam de Macinata dictae Canonicae. Interrogatus, quomodo ſcit. Reſpondit, quod die

C noctuque eundo, veniendo, ſtando, faciendo, utebatur cum praedictis Bonmercato & Guntarino eo tempore, quando ipſe teſtis ſtabat in Quarteſana. Interrogatus, quantum tempus eſt, quod ipſe teſtis utebatur in Quarteſana, & quid utebatur cum eis. Reſpondit a tempore nativitatis ſui teſtis, ſicut homo qui utitur in dicta Villa, & habet

D ibi familiam, licèt ſit Civis. Interrogatus quid eſt gerere de Macinata, reſpondit, quod dicti fratres vendiderunt Vineam unam poſitam in Quartexana patri ſui teſtis, & Canonici traxerunt ſe teſtem ad cauſam, & vicerunt ei dictam vineam, pro eo quod dicti fratres non poterant vendere, nec permutare ſine verbo & conſenſu Canonicorum

E Ferrariae. Et dicit, quod aliud neſcit, niſi ut ſupra dixit. Et de his omnibus, quae dixit, eſt publica fama. Et dicit, quod dictus Bonmercatus erat magnus & groſſus. Et dicit, quod Theophania erat magna, & groſſa, & pallida. Et non recordatur de tempore mortis ejus. Et dicit ipſe teſtis, quod credit ſe habere XL. annos. Item interrogatus, quid eſt gerere ſe, ſicut de

Maci-

Macinata, reſpondit, quod neſcit aliter, quid ſit ſe gerere de Macinata, niſi quod Canonicis ſerviebant, & ipſi fecerunt eos Caſtaldos, & dederunt eis poſſeſſiones & bona omnia quondam Bernardi Converſi dictae Canonicae, & ipſi fratres ſerviebant Canonicis & Canonicae. Item dicit, quod dicti Canonici dederunt dictam Terram & Maſſaritiam dicti Bernardi dictis fratribus tamquam hominibus Macinatae dictae Canonicae, & fecerunt eos Caſtaldos Canonicae, dicentes: melius eſt benefaciamus noſtris hominibus, qui ponunt animam & corpus pro nobis, quàm aliis hominibus. *Et ipſe teſtis apportavit Maſſaricia ad domum dicti Bernardi. Sed aliter neſcit, quod eſſent de Macinata. Et neſcit unde nata eſt dicta Theophania, & publica fama eſt illud, quod per homines dicitur. Liber eſt & non doctus, & ſuper ſuam animam juravit.*

Die eodem. Paſqualis teſtis juratus dicit ſuo ſacramento, quod credit, quod Thophania & Bonmercatus ejus filius, & Guntarinus erant de Macinata Canonicae Ferrariae, ſecundùm quod audiebat dici. Sed aliter neſcit. De conſuetudine dicit, ſe nihil ſcire. Quod ſe gererent ſicut homines de Macinata dicit, quod neſcit. Et aliud neſcit, & quod de his, quae dixit ſuperius erat publica fama. Interrogatus, quid eſt publica fama, reſpondit, illud, quod homines dicunt. Et hoc, ut ſupra dixit, dicit quod audivit dici, quando erat juvenis, & ſtabat in Quartexana. Sed jam ſunt XXX. anni quod ipſe exivit de Quartexana. Liber eſt & non doctus. Non ſperat habere lucrum, & ſuper ſuam animam juravit.

Die ſecundo intrante Januario: Dominus Jacobus Canonicus Canonicae Epiſcopatus Ferrariae teſtis juratus dicit ſuo ſacramento, quod Bonmercatus pater A *Thomaſinae, Guntarinus & Balduinus fratres ſtabant & faciebant ſervicia Canonicae Ferrariae tamquam homines de Macinata dictae Canonicae, & confitebantur ſe eſſe de Macinata, & gerebant ſe pro hominibus de Macinata dictae Canonicae. Et ipſe teſtis tempore quodam, quo Dominus Ugucio erat Camerarius dictae Canonicae, ipſe teſtis fungebatur & faciebat officium* B *Camerlengariae pro eo. Et erant ibi in Quartexana tempore meſſium & triturationum, & praecipiebant eis quandoque omnibus praedictis fratribus, quandoque ſingulis eorum, ſicut ſervis dictae Canonicae, ut irent ad campos, ſive ad agros pro ſegetibus conducendis ad aream, & ut facerent alia ſervitia tam in meſſionibus, quam in triturationibus.* C *Et ipſi faciebant & obediebant ei. Interrogatus quae ſervitia faciebant praedicti dictae Canonicae tamquam homines de Macinata, reſpondit, quod ipſi cum perſonis ſuis & bobus & curribus ibant pro negotiis dictae Canonicae, ſicut ipſe teſtis ſaepe videbat, & alia ſervitia plura. Interrogatus cujuſmodi ſtaturae erat Bonmercatus,* D *reſpondit quod magnae & groſſae. Item dicit, quod ipſe teſtis ibat cum Archipresbytero Ruſtico, cum Petro Quintano, cum Praepoſito Garſendino, cum Praepoſito Ugucione ad Quartexanam, & ad Manſos pro ſervitiis Canonicae faciendis, & hoſpitabantur in Quartexana in domo, in qua ſtabant dicti fratres, & ipſi ſerviebant eis, ſi-* E *cut homines de ſua Macinata, in comeſtione praeparanda & danda, & lectis faciendis, & diſcalciandis Dominis, & equis ſternendis. Non tantum ſemel cum praedictis ſimul, ſed quandoque cum uno, & quandoque cum pluribus, diverſis temporibus. Et dicit, quod haec fuerunt a XXII. annis citra, & propter praedicta, & occaſione praedictorum habebant Canonici hanc poſſeſſionem ſervitutis,*

tutis, & in ea erant de praedictis fratribus.. Super facto conſuetudinis dicit, quod vidit Dominum Johannem de Albaro quondam habere quemdam ſervum, qui natus erat ex libera femina, & ſtabat ſicut ejus ſervus, & ipſe poſſidebat eum ſicut ſervum. Et dicit, quod audivit a pluribus, quod conſuetudo obtenta ſervatur, diu eſt, quod nati ex libera muliere, & ex patribus de Macinata ſunt ſervi illorum, de quorum Macinata erant patres eorum, ſicut audivit de filio Zaneti quondam Beccarii, & de filiabus Treguanae uxoris quondam Brugnoli, ſive Pizeti. Item dicit, quod in Quartexana & in Manſis & in Ferraria erat publica fama, quod Bonmercatus, Guntarinus, & Balduinus fratres erant homines de Macinata dictae Canonicae, & in Codreta, & in Contrapado. De Theophania matre praedictorum fratrum dicit ſe publice audiviſſe dici, quod fuit mater praedictorum, & fuit de Macinata dictae Canonicae. Item dicit idem teſtis, quod fuit praeſens, ubi Guntarinus & Bonmercatus juraverunt fidelitatem Domino Garſendino tunc Praepoſito Canonicae, recipienti pro hominibus Canonicae, & ſicut homines de Macinata dictae Canonicae. Et hoc fuit in Canonica Ferrariae, praeſentibus dictis Presbytero Rolando, & Domino Ugucione, & aliis. Interrogatus, quid eſt poſſidere, reſpondit, quod illud, quod habetur & poſſidetur ab aliquo. Et dicit, quod publica fama eſt illud, quod publice dicitur.

Die V. intrante Januario: Dompnus Girardus Archipresbyter Canonicae Ferrariae, teſtis juratus dicit ſuo ſacramento, quod ſunt circa XXXIX. anni, quod ipſe fuit receptus in Canonicum Eccleſiae Ferrarienſis. Et in eodem anno fuit factus Camerarius dictae Canonicae; & poſtea cognovit Bonmercatum patrem Thomaſinae, & Guntarinum ejus fratrem,

A *non multis temporibus elapſis. Sed credit tamen, quod ſunt XXX. anni & plus quod eos cognovit. Et ab illo tempore ipſe teſtis & alii Canonici tenuerunt, habuerunt, & poſſederunt eos pro hominibus de Macinata dictae Canonicae. Interrogatus a quibus aliis Canonicis habebantur & poſſidebantur pro hominibus de Macinata, reſpondit a* B *Dominis Garſendino tunc Praepoſito, & Garſendino minori, & Bonmartino Presbytero Feraviſio, & Ugucione nunc Praepoſito, & aliis Canonicis Ferrarienſis Eccleſiae. Interrogatus, quomodo ſcit, quod praedicti fratres tenebantur & poſſidebantur a praedictis Canonicis pro hominibus de Macinata, reſpondit, dum fuerat Canonicus, quod dicti fra-* C *tres dicebant tunc temporis, quod non erant de Macinata dictae Canonicae Ferrariae. Quare Praepoſitus tunc temporis Canonicae Ferrariae vocavit dictos fratres coram ſe, & interrogavit dictos fratres, ſi verum erat, quod dictum fuerat ſibi, videlicet, quod dicerent, ſe non eſſe de Macinata dictae Canonicae: quod fratres negaverunt ſe dixiſſe, non eſſe* D *de Macinata, & confeſſi fuerunt, ſe eſſe de Macinata dictae Canonicae. Et tunc juraverunt fidelitatem Praepoſito & Canonicis pro Canonica Ferrariae, ſicut homines de Macinata, & ſervire Canonicae Ferrariae, ſicut homines de Macinata, ſe teſte praeſente & vidente. Interrogatus, quando dicti fratres juraverunt fidelitatem dicto Praepoſito &* E *Canonicis, reſpondit, quando alii Canonici, qui tunc erant in dicta Canonica. Item dicit, quod ſunt circa XXX. anni, ſecundùm quod credit, quod ipſe teſtis & alii Canonici Ferrariae juraverunt, quod non venderent quaſdam poſſeſſiones, quas habebant in Doxentola, & in Quartexana. Et tunc temporis dicti fratres venerunt ad dictos Canonicos, & petierunt ab eis, ut concederent*

cederent eis poſſeſſiones, quas emerant a Monaſterio Sancti Johannis Evangeliſtae de Ravenna, & venderent. Qui Canonici habito & deliberato Conſilio intra ſe pro eo quod fecerant juramentum praedictum, & cognoſcentes, quod non eſſet alienatio dare ſeu concedere de dictis poſſeſſionibus dictis fratribus, quum eſſent de Macinata dictae Canonicae, conceſſerunt eas praedictis pro ſuis denariis, ſed pro minori pretio, quàm dediſſent aliis. Item dicit, quod dicti fratres, pro eo quod nati erant de Tophania, ſicut credit, quod nati eſſent ex ea, erant de Macinata dictae Canonicae. Quum ipſa eſſet de Macinata, & gerebat ſe ſicut de Macinata dictae Canonicae, ſervando & obediendo mandatis Praepoſiti & Capituli ad voluntatem eorum. Interrogatus, quomodo ſcit, quod ſic ſerviebant Praepoſito & Capitulo, reſpondit, quod vidit, & ipſe teſtis pluries praecepit eis, & obediebant ei. Interrogatus, quid eſt gerere ſe ſicut de Macinata, reſpondit, quod gerere ſe ſicut de Macinata, eſt ſervire & obedire mandatis Dominorum, & habere, & jurare ſe eſſe de Macinata. Interrogatus, quomodo ſcit Theophaniam eſſe de Macinata, reſpondit, quod Canonici Ferrariae multociens defenderunt dictam Theophaniam a collectis, & aliis oneribus, ſicut audivit dici. Interrogatus, ſi vidit Theophaniam, reſpondit, quod ſic. Interrogatus, cujus ſtaturae erat, reſpondit aequalis ſtaturae, & vidit, & cognovit dictos fratres, & erant magnae ſtaturae & groſſae. De conſuetudine dicit ſe nihil ſcire. Item dicit, quod publica fama erat & eſt, quod dicta Theophania & dicti fratres fuerunt de Macinata dictae Canonicae. Item interrogatus, quomodo ſcit quod eſt publica fama, reſpondit, quod publice dicitur ab omnibus, vel a majori parte in Quartexana. Et quid eſt dicere publica fama, reſpondit, illud quod publice dicitur ab omnibus. Liber eſt & non doctus: non ſperat lucrum neque damnum proprium, & ſuper ſuam animam juravit.

Die eodem: Dominus Ugucio Praepoſitus Canonicae Epiſcopatus Ferrariae teſtis juratus dicit ſuo ſacramento; quod ſunt XXXVIII. anni & plus, quod ipſe teſtis eſt Canonicus Canonicae Ferrariae, vel circa XXXVIII. annos. Et vidit Canonicos Ferrariae habere & tenere, & ipſe cum eis, Theophaniam matrem Bonmercati & Guntarini pro ſua femina de Macinata. Et ipſi ad dictum teſtem, & alios Eccleſiae Ferrariae Canonicos veniebant & reducebant ſe pro ſuis negotiis tamquam feminam de Macinata dictae Canonicae, & ipſi faciebant ipſi Theophaniae negotia, & filiorum ſuorum praedictorum tamquam feminae & homines de Macinata Canonicae, liberando eos a collectis & aliis oneribus. Et ipſe teſtis pro Canonica Ferrariae fecit eis reſtitui frumentum & res alias, quas Dominus Salinguerra quondam fecerat ſibi auferri, tamquam hominibus de Macinata dictae Canonicae. Et dictam reſtitutionem fecit fieri Dominus Salinguerra ad petitionem ſui teſtis, & aliorum Canonicorum de dicta Canonica pro eo quod ipſi erant de Macinata dictae Canonicae. Item dicit, quod ipſe teſtis & alii Canonici Ferrariae erant in poſſeſſione eorum & poſſidebant eos, tamquam homines de Macinata dictae Canonicae. Et tempore, quo diviſerunt poſſeſſiones Canonicae inter ſe ipſi Canonici, poſſeſſiones dicti Bonmercati patris Thomaſinae, & Guntarini fratrum, poſuerunt in diviſione, quam inter ſe fecerunt contra voluntatem eorum; ſed tamen conſenſerunt dictis Canonicis tamquam homines, qui erant de Macinata dictae Canonicae. Item dicit, quod dicti fratres dederunt in feudum quamdam Vineam

Pe-

Petrocino Ubaldini patri Bunzini pro certo pretio. Et dicti Canonici nolentes conſentire dictae venditioni, fecerunt revocari, & revocata fuit conceſſio ſive datio dicti feudi, pro eo quod ipſi erant de Macinata dictae Canonicae. Item dicit, quod ipſe teſtis pro Canonica Ferrariae praecepit dictis fratribus, ut exirent de Caſali in quo habitabant, pro eo quod pervenerat in partem uni Capitum de Canonicis dictae Canonicae. Et exierunt ipſi praecepto, & fecerunt domum aliam de mandato ejuſdem teſtis in alio loco ſuper poſſeſſionem dictae Canonicae. In qua eorum mandato habitaverunt. Item dicit ipſe teſtis pro Canonica alium Caſalem, qui quondam fuerat habitatus per Theophaniam praedictam matrem praedictorum, & ipſorum fratrum, diviſit, & dedit aliis hominibus & mulieribus de Macinata dictae Canonicae ſine eorum voluntate, & requiſitione. Et adhuc illi quibus dati fuerunt, vel eorum heredes, habent & tenent pro dicta Canonica. Interrogatus, quomodo ſcit, quod dicta Theophania eſſet de Macinata dictae Canonicae, reſpondit, quod dicta Theophania & ejus filii gerebant ſe ſicut de Macinata dictae Canonicae, recurrentes de omnibus ſuis negotiis, tamquam perſonae de Macinata dictae Canonicae ipſi teſti, & aliis Canonicis dictae Canonicae. Et ipſe teſtis, & alii Canonici faciebant & tractabant eorum negotia tamquam perſonarum, quae erant de ſua Macinata. Et fuerunt in poſſeſſione eorum tamquam de Macinata dictae Canonicae quo uſque vixerunt. Et tempore mortis eorum ipſe teſtis ivit ad Quartexanam, & fecit ſcribi omnes res, quae fuerunt dictorum fratrum pro filiis, qui remanſerant de eis, & res ipſas deſignaverunt matri dictae Thomaſinae, & matri Raymicini, ut ſervaret eas pro ipſis filiis, tamquam pro perſonis de Macinata Cano-

A *nicae. Item dicit, quod fuit praeſens, quando dictus Bonmercatus & Guntarinus fratres, antequam decederent, juraverunt fidelitatem tamquam homines de Macinata dictae Canonicae Praepoſito Garſendino & Capitulo Ferrariae pro Canonica Ferrariae, & exinde fuit factum publicum Inſtrumentum. Item dicit, quod quum Raymicinus fuit in aetate conve-*
B *nienti ad hoc, juravit ſibi teſti & Capitulo Ferrariae pro dicta Canonica Ferrariae fidelitatem, & ſervire promiſit tamquam homo de Macinata dictae Canonicae Ferrariae. Item dicit, quod ipſe teſtis, quando ibat ad Quartexanam, ipſe habitabat cum aliis, qui ibant ſecum in domo, in qua habitabant dicti fratres, quae erat domus dictae Canoni-*
C *cae. Et ipſi fratres tamquam homines de Macinata & familia dictae Canonicae ſerviebant eis. Item dicit, quod conſuetudo in Ferraria & diſtrictu approbata & obtenta ſervata fuit & ſervatur, quod nati ex partibus de Macinata, quamvis ſint de libero utero nati, ſunt de Macinata illorum, de quorum Macinata erant patres eorum. Et ſerva-*
D *tur & ſervata eſt per Dominum Marchionem Eſtenſem, per quondam Dominum Salinguerram, per Turclos, & per Dominum Epiſcopum, & per Epiſcopatum Ferrariae, ſicut eſt de Gualterino nato ex libero utero, & tamen eſt de Macinata Epiſcopatus Ferrariae, pro eo quod pater ejus fuit de Macinata Epiſcopatus Ferrariae. Item dicit, quod pu-*
E *blica fama erat, & eſt, quod Theophania & Bonmercatus & Guntarinus ejus filii fuerunt de Macinata dictae Canonicae, & quod gerebant ſe & ſerviebant Canonicis Ferrariae tamquam homines de Macinata dictae Canonicae. Et quia dicta conſuetudo ſervatur, & ſervata eſt ultra memoriam alicujus hominis viventis, ſive hic retro. Interrogatus quid eſt publica fama, reſpondit,*

illud

illud quod publice per homines dicitur. Liber eſt, non doctus; non ſperat habere lucrum proprium.

Die XI. exeunte Decembri. Magiſter Johannes teſtis juratus dicit ſuo ſacramento; quod audivit a Domino Garſendino Praepoſito Majori, & ab alio Garſendino Praepoſitis Canonicae Ferrariae, & ab aliis Canonicis, quod Bonmercatus pater Thomaſinae, & Guntarinus ejus frater fuerunt de Macinata dictae Canonicae, & dictos fratres cognovit; & erant bonae & magnae ſtaturae. Item dicit de conſuetudine approbata ſe nihil ſcire. Item quod Theophania mater praedictorum fratrum fuerit de Macinata Canonicae Ferrariae, & dicit, quod audivit dici a Praepoſitis & Canonicis Ferrariae, quod ipſa Theophania appellabat ſe de Macinata Canonicae Ferrariae ſive Canonicorum, & dicebat ſibi teſti, quod ipſa erat de Macinata Canonicae Ferrariae; & Vos eſtis meus Dominus. *Et dicit, quod ipſa erat Maſſara de bona groſſiccia. De tempore vitae dictae Theophaniae non recordatur. Item dicit, quod dictus Bonmercatus, Guntarinus, & eorum mater Theophania gerebant ſe ſicut de Macinata dictae Canonicae. Interrogatus, quomodo ſcit; reſpondit, quod vidit, quod praedicti omnes & ſinguli faciebant obſequiales operas in ſerviendo Canonicis, & univerſi & ſinguli ſibi in faciendo obſequium & ſervitium, quod poterant facere Canonicis univerſi & ſinguli in aſſurgendo, & alios honores faciendo pro dictis, vocando Canonicos Dominos ſuos, & ſe de Macinata ipſorum Canonicorum univerſaliter, & ſerviles operas ſibi praeſtabant in domo ipſorum Guntarini & Bonmercati ſerviendo Canonicis, quandocumque ibant ad domum praedictorum in ſerviendo realiter & perſonaliter. Et ſi ipſe teſtis in alia domo hoſpitabatur in Quar-*
A *texana, ipſi veniebant ad ipſum teſtem, & ſerviebant de rebus & perſonis ſuis, & cum bono vino. Et multotiens ipſe teſtis ivit cum praedictis fratribus ad Domum Communis Ferrariae de mandato Praepoſiti Canonicae Ferrariae, quando imponebant ſibi onus perſonale, ſive collectam, & allegabat pro eis ex parte Canonicae, quia non debebat eis*
B *imponi aliquod onus ſive collecta, quia dicebant ſe eſſe de Macinata Canonicae, & in continenti Judices abſolvebant eos a collecta impoſita ſive onere. Et dicebant praedicti fratres, quod dominium Canonicae valde bonum erat, unde ipſi debebant facere voluntatem ſuam. Item dicit, quod Canonici ſive Praepoſiti abſtulerunt ſibi poſſeſſiones in*
C *quibus habitabant, vel habitare debebant, & diviſerunt inter ſe illa Caſalia, & dederunt ſibi alibi poſſeſſiones alias ad habitandum, ſecundum quod placuit Capitulo. Item dicit, quod publica fama eſt in Quartexana & in Ferraria, & in aliis locis, quod ipſi & mater eorum erant de Macinata dictae Canonicae. Et gerebant ſe ſicut de*
D *Macinata dictae Canonicae. Item dicit, quod praedicta fama erat tunc in Quartexana, & in Ferraria. Interrogatus, quid eſt dicere publica fama, reſpondit, illud quod per homines dicitur. Liber eſt & non doctus: non ſperat habere lucrum neque damnum, & ſuper ſuam animam juravit.*

Die IX. intrante Januario: Ottoli-
E *nus Bagata teſtis juratus dicit ſuper conſuetudine, quod conſuetudo eſt in Ferraria, & in contrata ſua ſpecialiter vidit, quod illi, qui naſcuntur ex liberis feminabus & hominibus de Macinata, ſunt de Macinata, ſicut ipſimet dicunt, qui ſunt de Macinata. Sicut eſt filia Foleti, quae libera eſt, & habet in virum Primumbonum, qui eſt de Macinata Domini Marchionis, & filii*

ex dicto Primobono & dicta filia Foleti ſunt de Macinata Domini Marchionis, & ipſimet dicunt, quod ſunt de Macinata dicti Domini Marchionis. Et illud idem dicitur de filia Johannis della Gayba, & de viro ejus Biſule. Et dicit, quod haec conſuetudo ſervatur in Ferraria. Interrogatus quibus perſonis dicunt praedicti ſe eſſe de Macinata, reſpondit, quos ſaepe utitur cum eis, & videt quod ſerviunt dicti Domino Marchioni ſicut homines de Macinata. Interrogatus, quae ſervitia faciunt Domino Marchioni ſicut homines de Macinata, reſpondit, quod vadunt & veniunt & faciunt ſervitia ſua. Super aliis capitulis interrogatus, dicit ſe nihil ſcire. Liber eſt & non doctus: non ſperat habere lucrum &c.

Die eodem: Dominus Bernardinus de Funtana teſtis juratus dicit ſuo ſacramento, quod haec conſuetudo ſervata eſt & ſervatur in Ferraria & diſtrictu, quod nati ex omnibus de Macinata, ſunt de Macinata illorum, de quorum Macinata ſunt vel fuerunt patres eorum, quamvis eorum matres ſint liberae. Et dicit quod habet bene LIII. annos. Et ab illo tempore quod potuit recordari, vidit dictam conſuetudinem ſervari. Et dicit, quod Lanfranchinus de Triſigale fuit de Macinata Domini Jacobi & Domini Ubaldini de Fontana patris ſui teſtis. Et habuit liberam feminam pro uxore, & filiae natae ex eis, quae fuerunt duae, fuerunt & extiterunt de Macinata dictorum Dominorum Jacobi & Ubaldini & ſui teſtis & conſortum ſuorum. Una quarum habuit in maritum Vivianum, & alia habuit Bonaccurſum de Triſigale. Et filii nati ex eis ſunt de Macinata ſui teſtis, & conſortum ſuorum. Item dicit, quod Scaridellus, qui fuit de Macinata praedictorum Dominorum & ſui teſtis & conſortum ſuorum, accepit uxorem liberam; & filii nati ex dicto Scaridello & ex dicta libera ſunt de Macinata ſui teſtis & conſortum ſuorum, & eos habent, & poſſident, & alios praedictos ſicut homines de Macinata. De omnibus aliis Capitulis intentionis, dicit ſe nihil ſcire. Dicit tantum, quod audivit dici, quod Bonmercatus & Guntarinus fuerunt homines de Macinata Canonicae Ferrariae. De hac conſuetudine dicit, quod eſt publica fama, & publica fama eſt illud, quod dicitur per homines in plateis & alibi. Liber eſt, & non doctus &c.

Die eodem: Dominus Albertinus de Turclis, teſtis juratus dicit ſuo ſacramento, quod conſuetudo Ferrariae & diſtrictus approbata & obtenta ſervatur, & ſervatum eſt, quod filii nati ex ſervis, quamvis ſint nati ex liberis feminabus, ſunt de Macinata illorum, de quorum ſunt patres eorum. Interrogatus, quomodo ſcit, reſpondit, quod ſcit pro firmo, quod ſic ſervatur. Interrogatus, a quibus ſervatur haec conſuetudo, reſpondit, a ſe teſte, & ab aliis magnis hominibus de Ferraria; ſicut eſt de Bonavintura & Salueto, qui nati ſunt ex ſervo ſuo, & ex libero utero, & aliis. Item dicit, quod de hac conſuetudine eſt publica fama, & publica fama eſt illud, quod homines dicunt. Et eſt manifeſtum, & homines dicunt. Liber eſt, & non doctus &c.

Die eodem: Dominus Johannes de Trota teſtis juratus dicit ſuo ſacramento, quod multis vicibus audivit dici, quod Bonmercatus & Guntarinus fratres fuerunt de Macinata Canonicae Ferrariae. Item dicit, quod conſuetudo in Ferraria & diſtrictu ſervatur obtenta, & ſervatum eſt, quod filii nati ex hominibus de Macinata, quamvis ſint nati ex liberis feminabus, ſunt de Macinata illorum, de quorum Macinata erant patres eorum. Item dicit, quod

Dominus

Dominus Fridericus quondam Imperator, quum iret Romam ad accipiendum Coronam Imperii, ipſe tulit ſententiam, quod homines nati ex ſervis Domini Tiſolini, qui erant nati ex liberis mulieribus, eſſent de Macinata dicti Domini Tiſolini. Item dicit, quod quamvis haec conſuetudo fuerit, & ſervata & obtenta ſit, eſt contra jus, quia in Legibus ſcriptum eſt, quod omnes qui naſcuntur ex libero, ſunt liberi. Liber eſt, & non doctus &c.

Dominus Maynardinus de Maynardis, teſtis juratus, die III. intrante Januario, depoſuit dictum ſuum die IX. intrante Januario, dixit ſuo ſacramento, quod Praepoſitus Ferrariae miſit pro ſe teſte, & rogavit eum, ut iret ad Domum Communis Ferrariae, & fidejuberet pro Guntarino & Bonmercato, qui tenebantur ſuper Domum Communis deſtenuti; dicens dictus Praepoſitus ſibi teſti, & alii Canonici, quod ipſi Guntarinus & Bonmercatus erant de Macinata dictae Canonicae. Et ipſe teſtis una cum Domino Marcheſino de Maynardis receperunt, & fidejuſſerunt, & extorſerunt eos tamquam homines de Macinata dictae Canonicae. Interrogatus de tempore, dixit, quod non recordatur. Item dicit, quod tempore mortis dictorum fratrum Guntarini & Bonmercati, ipſe teſtis ivit ad Quartexanam poſt dictum Dominum Praepoſitum ad preces ipſius Domini Praepoſiti, & vidit ipſum Praepoſitum accipere filios eorum & res ſuas, & diſponere de eis ſecundum voluntatem ſuam pro dicta Canonica. De tempore non recordatur. Item dicit, quod jam ſunt L. anni ante & plus a quibus citra recordatur iſta conſuetudo ſibi, quia nati ex ſervo, quamvis ſit mater eorum libera, ſervi ſunt, & pro ſervis habentur. Et hoc vidit in Ferraria, in Salecta, & Archoada. Interrogatus, a quibus fuit hoc ſervatum, reſpondit, quod hoc vidit ſervari in Macinatis Domini Salinguerrae, & ſpecialiter in Johannino Cavaturta de Salecta, qui accepit Bonamſantem filiam Baraterii pro uxore, & erat libera. Et filii nati ex eis, ſcilicet Pelegrinus, Paulinus, & Petrusbonus, ſunt de Macinata heredum Domini Salinguerrae, & fuerunt dicti Domini Salinguerrae. Item dicit, quod Aldigerii habent de hujuſmodi ſervis, ſicut ipſi Aldigerii dicunt. Item dicit, quod publica fama eſt, quod dicti fratres Guntarinus & Bonmercatus erant de Macinata dictae Canonicae, & quod praedicta conſuetudo ſervatur & ſervata eſt. Interrogatus, quid eſt publica fama, reſpondit, quod vulgo dicitur ab omnibus. Interrogatus, quomodo approbata eſt dicta conſuetudo, reſpondit, quia Domini tenent & tenuerunt a ſuo recordatu citra pro ſuis ſervis homines ſic natos. Et recordatur bene a L. annis citra. Liber eſt, & non doctus; non ſperat habere lucrum nec damnum &c.

Die VII. intrante Januario: Dominus Bolgarinus teſtis juratus depoſuit dictum ſuum: die X. intrante Januario dicit ſuo ſacramento, quod audivit dici, & fama erat per Terram Quartexanae & in Ferraria, quod Bonmercatus, Guntarinus, & Balduinus, fuerunt de Macinata Canonicae Ferrariae à tempore ſuo recordatu, ſcilicet à XXX. annis citra. De conſuetudine dicit, quod nati ex patribus de Macinata, ſunt de Macinata illorum, de quorum Macinata erant patres eorum. Et ſervatur conſuetudo iſta ſecundùm quod audivit dici. Item dicit, quod audivit, quod illi, qui naſcuntur ex libero utero, non ſunt de Macinata, ſed liberi. Item dicit, quod Bonmercatus & Guntarinus maxime faciebant facta dictae Canonicae, & erant aliquando Maſſarii, aliquando Caſtaldi dictae Canonicae, ſecundùm quod vidit. Et fa-

ma erat, quod erant homines de Macinata. Et ipſemet teſtis audivit, quod praedicti erant homines de Macinata dictae Canonicae, & credebat, & credit. Item dicit de conſuetudine, quod alii dicunt, quod ſervatur, & alii, non. Et dicit, quod fama publica eſt illud, quod homines dicunt. Liber eſt & non doctus. Non ſperat habere lucrum &c.

Die X. intrante Januario: Rigacius de Caſtro Tedalto, teſtis juratus dicit ſuo ſacramento, de omnibus capitulis intentionis, ſe nihil ſcire.

Die III. intrante Januario: Dominus Turclus, teſtis juratus depoſuit dictum ſuum. Die X. intrante Januario dicit ſuo ſacramento ſuper conſuetudine, quod haec conſuetudo ſervatur in ſe proprie, quod filii nati ex ſuis hominibus de Macinata, ſunt de ſua Macinata, ſicut fuerunt patres, ſicut proprie filii nati ex quodam Brugoli, qui fuit ſuus homo de Macinata, & fuerunt nati ex Treguana, quae erat libera; & Bonavintura & Saluetus fratres, qui fuerunt nati ex quondam Zaneto ſuo ſervo, & credit, quod mater eorum fuit libera. Et habet & tenet eos, & poſſidet pro ſua Macinata. Et credit, quod hoc ſit publica fama. Et dicit, quod publica fama eſt illud, quod per homines publice dicitur. Liber eſt & non doctus; non ſperat habere lucrum &c.

Die III. intrante Januario juravit, & depoſuit dictum ſuum. Die IV. intrante Februario Dominus Papazonus de Aldigeriis, teſtis juratus dicit ſuo ſacramento, quod vidit Dominum Petrum & Dominum Aldigerium de Aldigeriis habere & tenere Drugolinum pro ſuo homine de Macinata, & erat. Et ipſe Drugolinus accepit Dominam Dodam in uxorem, quae erat libera. Et filii nati ex dicto Drugolino, & ex dicta Doda fuerunt habiti & detenti à dictis Dominis pro hominibus de ſua Macinata.

A *Et ipſe teſtis dicit, quod in diviſione facta inter Aldigerios, dicti filii Dodae & Drugolini venerunt in partem Domini Petri praedicti, & ipſe habuit eos pro ſuis hominibus de Macinata, & ipſi hodie ſerviunt Domino Aldigerio filio dicti Domini Petri, & haec conſuetudo dicit, quod ſervata eſt, & proprie in praedictis, & ſic ſervata eſt conſuetu-*

B *do. Interrogatus, quae ſervitia faciebant dicti filii dictis Dominis, reſpondit, quod faciebant ſervitia omnia, quae praecipiebantur eis, ſicut ſui ſervi ſuis Dominis. Liber eſt &c.*

Die eodem juravit & depoſuit dictum ſuum. Die IV. intrante Februario, Dominus Veſcovellus de Aldigeriis, teſtis juratus dicit ſuo ſacramento, quod vi-

C *dit Gaybanellum, qui fuit de Macinata matris ſuae teſtis, qui Gaybanellus accepit Soleſnieram in uxorem, quae erat libera, & habuit ex ea ſex filios, qui in diviſione, quam fecerunt Aldigerii inter ſe de Macinatis ſuis, venerunt in partem Domino Papazono, qui habet eos & tenet pro perſonis de ſua Macinata, & ipſi ſerviunt ei, ſicut ſervi ſui ut*

D *ſuis Dominis. Item dicit, quod recordatur bene a XX. annis citra & plus, quod haec conſuetudo ſervata eſt, quod illi, qui ſunt nati ex hominibus de Macinata, ſunt de Macinata illorum, de quorum Macinata erant patres eorum, ſicut eſt de Caſtellano, qui habet bene, ſecundùm quod credit, XXX. annos, qui fuit filius Droguli hominis de Macina-*

E *ta quondam Dominorum Petri & Aldigerii, & Dodae uxoris dicti Droguli, quae erat libera; qui Caſtellanus in diviſione, quam Aldigerii fecerunt inter ſe, venit in partem Domini Petri praedicti, & filius ejus Dominus Aldigerius habet & tenet eum pro homine de Macinata; & ipſe ſervit ei, ſicut ſervi ſerviunt ſuis Dominis. Liber eſt &c.*

Et

Et ego Salutanus, Dei gratiâ Sacri Palatii, & tunc Communis Ferrariae Notarius, hos teſtes de praecepto Domini Viviani de Arlotto tunc Judicis Communis Ferrariae ſcripſi, & in quaterno meo recepi.

Membrana haec ſcripta creditur circiter Annum 1252. quia Bonmercatus & fratres ejus juraverant fidelitatem Capitulo in manibus Domini Garſindini Praepoſiti, & Bonjohannis Archipresbyteri Anno 1222. V. Martii, rogitu Martini Notarii.

Illud denique praetermiſſum nolo, in antiquis Regeſtis Sereniſſimae Eſtenſis Familiae reperiri multos tum Ferrarienſis, tum Rhodigienſis agri qui fatentur, *ſe tenere & poſſidere* Anno MCCLXXIII. *à Domino Obizone Marchione Eſtenſi & Anconitano poſſeſſiones & terras jure Maynentiae*. Pro iſtis ſolvebat annuatim aut *quartum* aut *quintum*, aut *ſeptimum omnium* A *frugum*, aut quamdam *ſolidorum* ſummam, aut *ſtaria* quaedam *frumenti*. Nullum ibi juramentum fidelitatis. Hujuſmodi hominum genus, de quibus ſupra mentio facta eſt, qui *Manentes* ac *Tributarii*, & *Manſionarii* quoque, ut puto, in aliis Chartis appellantur, aliquo Servitutis vinculo tenebatur, puta quia *invito domino* B ab agris excolendis recedere eis non licebat, ut habet Ranfridus apud Du-Cangium in Gloſſario Latino, atque ad operas varias domino praedii praeſtandas ſeſe obſtringebant. Haec eorum obligatio in cauſſa erat, cur ne omnino quidem liberi cenſerentur & diſcrimen eſſet inter eos & *Alloderios*. Id conſtabit ex Charta Senenſi, C quam olim Hubertus Benvoglientus è Collectaneis nobilis viri Franciſci Piccolominei Senenſis deſcriptam ad me miſit.

Friderici Judicis Senenſis ſententia in controverſia inter Canonicos Senenſes & quoſdam contendentes ſe eſſe Alloderios, non autem Villanos eorumdem Canonicorum, Anno 1183.

„ IN Dei nomine. Amen. Orta „ controverſia inter Presbiterum „ Benzium pro Univerſitate Canonice Sancte Marie Senenſiis Epiſcopatus Sindicum in hac cauſa ſpecialiter ordinatum ex una parte agentem, & Ferrectum Johannis „ Verrani ex altera contradicentem; „ quem cum Canonici eorum hominem & Villanum per capitudinem „ fore, & ab eis per triginta annos „ & ultra una cum patre ſuo & avo „ ſic detentum fuiſſe, & minime inter *Alloderios* connumeratum eſſe „ dicerent, ipſe e contrario ſe *Liberum* & *Alloderium*, & nequaquam „ eorum Villanum eſſe, nec Patrem D „ ſuum vel Avum fuiſſe profitebatur „ & affirmabat, & inter *Alloderios* „ numerari conabatur. Accidit quod „ cum Senenſes Conſules & Conſiliarii, videlicet Jacobus Paltonerius, Thomas, Marianus, Provenzanus, & Ildibrandus, Yoſeph, „ Alloderios & eorum jura & rationes eſſe contra omnes perſonas, E „ eorum ſacramento pro Communi „ Senenſi defendere tenerentur, mihi „ Frederigo Judici, utrum ſupradictus Ferrectus *Alloderius*, vel Canonicorum *Villanus* eſſet, nec ne, „ litem praedictam cognoſcendam & „ terminandam ..... volentes utriuſque partis jura conſervare inleſa. „ Ideo-

,, Ideoque ego Frederigus Dei gratiâ
,, Judex ordinarius Domini Impera-
,, toris Frederigi, ex mandato pre-
,, dictorum Conſulum & Conſiliario-
,, rum, auditis confeſſionibus & al-
,, legationibus utriuſque partis, au-
,, ditâ etiam confeſſione predicti Fer-
,, recti, dicentis ſe Canonicorum Ho-
,, minem de eorum podere, quod ab
,, eis tenebat, fore: teſtibus inſuper
,, ab utraque parte introductis dili-
,, genter examinatis; & utrum pre-
,, dictus Ferrectus Alloderius eſſet,
,, vel non: fide veri cognita, predi-
,, ctum Ferrectum, more hujus re-
,, gionis, quamvis Allodium ipſum
,, habere comperiſſem, tamen propter
,, tenimentum Canonicorum, quod
,, longiſſimo tempore pro eorum Ho-
,, mine tenuit, & longinquam Ca-
,, nonicorum detentionem, & ſervi-
,, tiorum, que Villani Dominis ſo-
,, liti ſunt facere, antiquam perce-
,, ptionem: Villanum dictorum Ca-
,, nonicorum & non Alloderium eſ-
,, ſe pronumptio, & ſic ipſum in
,, predicti Presbiteri Benzi Sindici
,, petitionibus condempno; & cum
,, voluntarie..... & citatus ad ſen-
,, tentiam audiendam venire detre-
,, ctaſſet, in eum tamquam in con-
,, tumacem ſententiam fero.

,, Data Senis apud Sanctum Pere-
,, grinum in Curia Senenſium Con-
,, ſulum, preſente Jacobo Conſule,
,, Beringario Paganucci, Fortarrigo
,, Adalardi, Amerigo Guidi Maizi,
,, Cacciamonaco Accattapani, Raine-
,, rio Bonſignori, Ranuccio Tacke, &
,, Rainerio Rinaldi, & aliis quamplu-
,, ribus, Anno Domini MCLXXXIII.
,, Idibus Novembris, Indictione II.

Manentes autem Liberos quidem homines, ſed non prorſus à Servorum ſorte excluſos fuiſſe, quamquam ea Servitus perquam levis foret prae ve- A ris Servis, ediſcere poſſumus ex Conſtitutionibus MStis Guidonis Epiſcopi Ferrarienſis, Anno MCCCXXXII. promulgatis, ubi ſancitum eſt, ut *Ordines Sacros nullus Simoniacus, nullus Servus, nullus Aſcriptitius, qui vulgo dicitur Maynente, ſine licentia Domini ſui adipiſci valeat*. Viden' ut *Manentes* & *Aſcriptitii* idem forent, ac pro- B inde aliquâ ſervilis conditionis notâ ſignarentur? Attamen quum à *Servis* ipſis aperte diſtinguantur, nil mirum, ſi apud quoſdam ex veteribus invenias tum eos, tum Adſcriptitios *Liberorum* catalogo additos. Medii ergo fuere inter Servos & Liberos, utriuſque nimirum conditionis participes: utpote qui Manumiſſione non C indigebant, ut Libertatem conſequerentur, ſed tantummodo veniâ Domini, qui obligationem ab eis contractam diſſolveret. Quicquid verò fortunarum ſibi comparare juſte poterant, in eorum jure fuit. Differebant ab *Aldiis*; nam Aldii Libertorum genus fuere: *Manentes* autem nunquam veram Servitutem ſervierunt. D Similes potius dicas *Litis*, ſeu *Lidis*, ac *Fiſcalinis*, apud Francos olim familiaribus: quorum eſt mentio in Legibus Langobardorum, & in Capitularibus Regum Francorum, de quibus mihi ſermo erit in ſubſequenti Diſſertatione. *Alloderii* in Charta Senenſi nuper memorati, niſi nos nomen fallit, ii fuiſſe videntur, qui E *Allodii* & proprietatis titulo, non autem Emphyteuſis, Feudi, Manentiae &c. praedium ab aliquo ſibi conquiſierant: hoc tamen adhuc Domino, qui illud dedit aliqua conditione obnoxium erat. Vide quae Du-Cangius habet ad vocem *Alodiarius*. Proinde *Manentes* & *Servos* confirmandos ſibi olim ab Imperatoribus curabant eorum Domini ſeu Patroni, ut

ut conſtabit è ſubſequenti Privilegio, quod autographum vidi in nobili Aſceterio ſacrarum Virginum Lucenſium Sanctae Juſtinae.

Ottonis Magni Diploma, per quod Sanctimonialibus Lucenſibus olim Salvatoris, nunc Sanctae Juſtinae, earum bona ac Jura confirmat, Anno 964.

„ IN nomine Sanctae & individuae „ Trinitatis. Otto divina faven„ te clementia Imperator Auguſtus. „ Omnium fidelium Sanctae Dei Ec„ cleſiae, noſtrorumque praeſentium „ ſcilicet ac futurorum noverit ſol„ lertia, *Adelheidam noſtram* dilectiſ„ ſimam *Conjugem*, amore animarum„ que noſtrarum remedio *Grimma Ab„ batiſſa cum Monachabus in Monaſte„ rio Domini & Salvatoris*, *qui dici„ tur Priſciano*, Deum militantibus „ in uſu ac ſumptu in Flexo *Ma„ nentes quinque*, in Tempuniano *u„ num*, in Turre *quinque*, & Sun„ drium unum, in Caſtagnulo *Ma„ nentes octo* cum domnicato, ſalinas „ omnes, quae ad ipſum pertinent „ Monaſterium, Caſagio domnicato „ in Flexo, terras & vineas in Fle„ xo cum omnibus, quae ad ipſum „ pertinent Monaſterium, & alias pe„ cias de terra, quae ſunt prope Fle„ xo, & olivetum, quod ibi perti„ net de Petrulio, *Manentem unum* „ in Vaccule, pecias de vineis duas „ à Caprugnano, *Manentes tres* in „ Saltuclo, *Manentes quinque* & u„ nam peciam de vinea, & unum „ Sundrium domnicatum in Fraja, „ *Manentes quatuor* in Priſcia, *Ma„ nentes decem* cum terris & vineis „ domnicatis in Trotta, Eccleſiam „ unam cum maſſariciis tribus, & „ cum terris & vineis domnicatis in „ Pacanico; *Manentem unum*, pecias „ de prato, tres in loco qui dicitur „ Petronacco, & alias pecias de pra„ to quatuor; in Aſſignano Maſſa„ rium unum, ſortem unam in Maſ„ ſa, in Quieſa * Naſſarium unum, à „ Caprile Maſſarium unum, per no„ ſtri Praecepti paginam donare, con„ cedere, confirmare, & corroborare „ dignaremur. Cujus petitionibus au„ res accomodantes pro Dei amore, „ animarumque noſtrarum remedio, „ prenominatis Monachabus in pre„ fato Monaſterio Domini Salvato„ ris, qui Prixiano dicitur, pro tem„ pore Deum militantibus in uſum „ & ſumptum, in Flexo *Manentes „ quinque*, in Tempuniano &c. (*ut „ ſupra*) pro ut juſte & legaliter „ poſſumus, per hoc noſtrum Prece„ ptum donamus, concedimus, con„ firmamus, & corroboramus, una „ cum caſis, ſediminibus, terris &c. „ eâ ſcilicet ratione, quatinus Mo„ nache in prenominato Monaſterio „ pro tempore Deo militantes, in „ uſum & ſumptum predictas res ha„ beant, teneant, poſſideant, fruan„ turque jure perpetuo, omnium ho„ minum contradictione remota. Si „ quis autem hujus noſtri precepti „ violator extiterit, ſciat ſe compo„ ſiturum auri optimi Libras cen„ tum, medietatem Camerae noſtrae, „ & medietatem prefatis Monacha„ bus in ſupradicto Monaſterio pro „ tempore Deum militantibus. Quod „ ut verius credatur, & diligentius „ ab omnibus obſervetur, manibus „ propriis roborantes, de anulo no„ ſtro ſubter annotari juſſimus.

„ Signum

„ Signum Domni Ottonis piiſſimi  ac invictiſſimi Imperatoris Auguſti.

Adeſt Sigillum cereum cum effigie Ottonis & literis OTTO IMPERATOR AVGVSTVS.

„ Luitgerus Cancellarius ad vicem Widonis Epiſcopi & Archicancellarii „ recognovi & ſubſcripſi.

„ Data IV. Kalendas Auguſti, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCLXIV. „ Indictione VII. Anno verò Domni Ottonis Auguſti Imperatoris Tertio.

„ Actum Luce feliciter. Amen.

Ceterum poſtremo loco fateri oportet, in varia hominum Liberorum ac Servorum apud veteres conditione plene dignoſcenda, eorumque nominum accurata ſignificatione indicanda, multa nos fugere, ac facile unum cum altero confundi poſſe à nobis, alia nunc morum ratione viventibus. Nam exempli cauſsâ in antiquis monumentis occurrunt nuper memorati *Adſcriptitii*, & *Servi glebae*, quos nonnulli veris Servis accenſent, quum certe duris conditionibus addicti forent Dominis, quorum rura colebant. Attamen ſtatuendum eſt, ſervilem notam minime *Adſcriptitiis* inurendam; Liberi quippe erant cum origine tum ſtatu, & in l. *ne diutius* C. *de Agricolis & cenſitis*, fortuna *adſcriptitia* opponitur *ſervili;* quod & aliae Leges eodem in loco evincunt. Qui in Codice Theodoſiano Lib. XI. Tit. 24. *de Patrociniis* l. 6. appellantur *Vicis adſcripti*, & *qui Homologi more gentilitio nuncupantur*, ejuſdem generis fuere, ut pluribus oſtendit Gothofredus. *Ruſtici* etiam alicubi appellantur, & saepius *Coloni* ſive *Villani*. Excolendos autem Dominorum agros accipiebant (quod & agricolae noſtri faciunt)

A ac cenſum, aut redituum certam partem iis reddebant; ſed ita infixi glebae, ideſt agris ſibi creditis, ut inde invito Domino migrare nefas eſſet. Et ſi quiſquam fugam tentabat, ad *exemplum Servi fugitivi*, ut eſt in l. *cum ſatis* C. eodem, poenam incurrebat, eique fortunae erat ille *ſuppoſitus una cum omni ſobole ſua*, *nulla*
B *liberatione ei penitus competente*, hoc eſt, dum Dominus repugnaret. Non alia *Manentium* fortuna fuiſſe videtur: hoc eſt non ratione perſonae, ſed ruris, cui erant adſcripti, Servi quodammodo reputabantur, quum tamen Liberi revera forent, neque eis ad priſtinam Libertatem recuperandam Manumiſſione opus eſſet. Ho-
C mines *de Maſnada* ſeſe obſtringebant ad arma pro Domino ſumenda, & in exercitum prodibant, quoties opus erat. *Adſcriptitii* vero ſive Coloni, ejuſmodi obligatione fortaſſe caruerint. Secula poſteriora aliis nominibus ſignificarunt, quae antiquioribus in uſu erant. Haec autem Agricolarum conditio in Italia deſiit eâ
D ipsâ de cauſsâ, quae ſervos ſuſtulit. Nimirum proſciſſo Regno paene dixi in innumeros dominatores, ſi qui ex hiſce Colonis in finitimorum plerumque

rumque inimicorum ditionem fugiebant, nulla erat ratio eos iterum ad ſervitium cogendi. Quare ſatius viſum eſt, iis duritie omni depoſitâ uti, hoc eſt intactâ illorum Libertate: qui mos adhuc apud Italicos obſervatur. Pacta quidem interdum ſtatuebantur inter Proceres, aut Urbes vicinas, ut neutri parti liceret, *hominem alterius retinere* (ita enim loquebantur); verùm ut amicitia, ita & foedera levi negotio tunc evaneſcebant, ac nullum proinde efficacius frenum ad cohibendam Agricolarum fugam ſuperfuit, quam leniter eos habere, & ſinere, ut Libertate à Deo data fruerentur. Supra vidimus fas minime fuiſſe *Adſcriptitios* promovere ad ſacros Ordines. Sunt in hanc rem complures Conciliorum Canones, quos recenſere ſuperfluum foret, Servis acceſſum interdicentes ad ſacros Cleri gradus, niſi prius Libertatem à Dominis impetraſſent. Haec autem potiſſimum exigebatur in promovendis ad Presbyteratum. Verum barbaricis Saeculis non ſatis accurate aequiſſima haec decreta obſervabantur, ſive Epiſcoporum nimia indulgentiâ, ſive Dominorum praepotentiâ. De hujuſmodi abuſu conqueſtus eſt Carolus M. in Capitulari Aquiſgran. Anno DCCLXXXIX. Cap. 22. inquiens: *Admittuntur paſſim ad Ordinem ſacrum, quibus nulla natalium, nulla morum dignitas ſuffragatur. Et qui à Dominis ſuis Libertatem conſequi minime potuerunt, ad faſtigium Sacerdotii, tamquam ſervilis vilitas hunc honorem capiat, provehuntur.* Haec lucem dabunt Donationi factae à Guaiferio Principe Salernitano Eccleſiae Sancti Maximi, in qua is eidem offert *ad deſerviendum, & laudem Domino reddendum pueros* aliquot, è quibus nonnulli erant *Diaconi*, aut *Subdiaconi*, reliqui *Clerici*. Si offert Eccleſiae, ergo ſub ejus poteſtate, ac jure Dominicali adhuc erant. Pergamena authentica adſervatur in Tabulario Monaſterii Cavenſis.

Charta Guaiferii Principis Salernitani, qua Eccleſiae Sancti Maximi à ſe aedificatae multa donat, Anno 874.; reſtaurata & confirmata Anno 1118.

„ IN nomine Domini Dei eterni & „ Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti. „ Anno ab Incarnatione ejus Milleſimo Centeſimo Octavodecimo, temporibus Domini noſtri Guilielmi „ glorioſi Principis & Ducis, menſe „ Octobris, XII. Indictione. Dum in „ Monaſterio ſancte & individue Trinitatis, quod conſtructum eſt foris hanc Salernitanam Civitatem „ in loco Metiliano, cui Domnus „ Petrus gratia Dei venerabilis Abbas preeſt, eſſem ego Petrus Judex, in eadem praeſentia juſſu ipſius Domni Abbatis oſtenſa eſt una Cartula, que continebat. *In nomine Domini Dei Salvatoris Jeſu Chriſti. Regnante Domno Lodoico Imperatore Auguſto, Anno Deo propitio ejus Imperii Vigeſimo, menſe Novembris, VII. Indictione* (ſcilicet Anno Chriſti 874.) *Ego Guaiferius divina gratia Princeps, filius bone memorie Dauferii, divino auxilio me adiuvante, intus hanc Salernitanam Civitatem a ſuper iſta Fiſtula propinquo caſa mea a fundamine uſque ad culmen Eccleſiam Dei edificavi in honore & vocabulo beati Sancti* Maxi-

Maximi Confeſſoris Domini noſtri Jeſu Chriſti. Nunc autem quoque Dominus largitus eſt mihi ipſi Eccleſie per hanc offerſionem devote mentis offerre deſidero, unde credimus ad Dei omnipotentis miſericordiam pervenire. Primum quidem offero ipſi Eccleſie ad deſerviendum & laudem Domino reddendum Pueros hos, qui ſubter leguntur. Hec ſunt nomina eorum: Johannes Diaconus, filius Uſiperti de Valentino, & alius Johannes Subdiaconus, filius Leonis, Liutprandus Subdiaconus de Liburia, filius Liupert, Emepertus Clericus, filius... Sidepertus, filius Mauri de Saltu, Lupus Clericus, quem datum habui de filiis Aunefrit, & Amipertus Clericus de Liburia, filius Carungi. Inſimul & de rebus meis ibi obtuli, que ſubter leguntur; ideſt terram per circuitum ipſius Eccleſie, & caſas, qualiter edificate ſunt cum Curte ſua, & terra vacua a ſuper ipſam Eccleſiam, uno teniente, que habet fines a ſubtus erga parietem de ipſo viridario noſtro duos pedes ab eodem pariete ceſſante, & per exiente in plateam, que deducit ad Portam de Riſpizzu, abinde ſaliente a capite de ipſa caſa, quam Gualpertus Servus noſter ibi edificavit per latera erga ipſam viam, que deducit ad caſam de Rotenſibus & ceteris, qui illic habitant, quomodo ipſe...... diſcernit, & ſaliente ſub caſa de filiis Auderami, & revolvit per ipſam viam, & ſaliente uſque ſub caſa Filiperti filii Eeleſuni, qualiter modo caſe noſtre ibi edificate ſunt, & ſepes erga ipſam viam, & ferolatum factum eſt; & de ſuperna parte de ipſo monte finis, idem anditus a caſa ipſius Filiperti & Madelmi filii Donadei, & Gaudeioſi, & Lanfridi filii Laduli, ſicut & inde ſepis diſcernit, & ferolatum factum fuit. De alio verò latere deſcendente ſub ipſo andito a caſa ip-

A ſius Lanfridi, quomodo ibi ſepis eſt, & derittum in ipſo pariete, quem nos miſimus retro ipſam abſidam de ipſa Eccleſia Sancti Maximi. Et inde qualiter ipſe paries edificatus eſt per derittum, deſcendente uſque in ipſam priorem finem de ipſo pariete, qui venit ab ipſo viridario noſtro a ſuper ipſam Fiſtulam ceſſante inde duos pedes. In- B fra has autem fines in integrum terram illam cum caſis ſuis & cum ipſo pariete retro ipſam abſidam in ipſa Eccleſia offerui. Illam vero terram & vacuum cum edificio ſuo, quod eſt de iſta parte de ipſo pariete, qui retro ipſam abſidam eſt, in noſtra, vel de noſtris heredibus reſervavimus poteſtate: introitu quidem habeat ipſa Eccleſia & Sacer- C dotes ipſius a parte ipſa de ipſa Platea, ubi ipſi Cancelli poſiti ſunt. Et nobis & noſtris heredibus liceat introire in ipſam Eccleſiam de iſta parte de ipſa caſa noſtra, ubi ipſe anditus modo eſt, uſque ad ipſam Regiam, que in ipſa Eccleſia edificata eſt, in ipſa ſubdita ſubtana de ipſa Eccleſia, ubi Altare Sancti Bartholomei Apoſtoli edifi- D catum eſt. Simulque & per...... offerimus ibi terram, que appellatur de Pandula ad ipſas quercias, capientem ſeminationem modiorum quatuor, & eſt ibi arbuſtum vitatum. Aliam petiam ad Aira Moderaſu. Aliam terram de la Peſona de modiis duobus, que eſt Caſattina. Aliam terram, que nominatur de Roſala modiorum duodecim, & ar- E buſtum & caſtanetum & quercietum ſive avellanetum. Aliam terram, que nominatur Caſa Mauroſe. Et aliam terram, que fuit de Domininu, que eſt arbuſtum vitatum modii unius. Sunt inſimul ſeminationes de faſulis modiorum viginti. Et eſt circa Caſam Amabilem, quam cum integro ipſo Caſale de Caſa Amabile, uno teniente, quantum modo ibidem habeo, ut in antea

ibi

ibi aquiſiero, cum ipſo Servo noſtro, *nomine* Palumbo, cum uxore & filiis & filiabus & pertinentia ſua, *quod mihi dedit Leo de Alexandria. Hec omnia ſunt in finibus Sarnenſibus. Inſimul & integrum rem illam, que eſt in loco, qui vocatur Malianus Salernitanae finis, que diſcernit inter has res & rem, que fuit Aleriſſi, infra ipſas fines in integrum cum ipſa caſa, que intus hanc poſita eſt, cum omnibus intra ſe habentibus, ibique obtuli, & quantum ibi adhuc paravero.*

Et inſuper iſta offerſio offerta permaneat, quam etſi Dei vocatio mihi evenerit ubique, & aliter modo de rebus meis non pareat judicatum, per ipſam offerſionem volumus atque ſtatuimus, ut pro ſalute anime eveniat integra portio mea de rebus ſubſtantie mee per diverſa loca in prefata Eccleſia Sancti Maximi, quam ad filios noſtros reliquimus, ut talem portionem inde percipiant Rectores ipſius Eccleſie in poſſeſſione ipſius Eccleſie, qualem unum de meis filiis, abſque Servis & Ancillis, *qui continentur in ipſa mea portione,* quos volumus, ut Liberi vadant *pro ſalute anime noſtre:* qui habuerint ciſpitem, cum ſuo ciſpite, & qui ciſpitem non habuerint, ſufficiat ipſis Libertas ſua. *Tali ordine ſupradicte Eccleſie noſtre Sancti Maximi ea, que preleguntur, omnia offerui, ut ex ea ſemper ibi hoſpitium & eleemoſina eſſe debeat pro pauperibus & viduis ac debilibus per Sacerdotem illum, quem ego ibi ordinavero. Et poſt defunctionem noſtram, licentiam habeant heredes noſtri ibi ordinationem facere poſt obitum illorum Sacerdotum, quos nos ibi reliquerimus ordinatos. Nam non quod filius aut heres meus inde aliquid tollere, aut ſubtrahere poſſit, aut cuilibet per quamcumque rationem dare, aut alienare, niſi tantùm ut ordinationem i-*

A *bi faciat de Sacerdote, qui bonum habeat teſtimonium, ut ſemper ibi eleemoſina & hoſpitium eſſe debeat de debilibus & pauperibus & viduis pro mee ſalute anime. Et ſi Pontifex hujus Salernitanae Sedis Eccleſie iſtam noſtram legibus adjungere poterit, volo ut tantum ipſam Eccleſiam cum ſuis parietibus habeat, nam nullum aliud, quod*
B *ſupra legitur, quod ibi modo dedimus, aut in antea dederimus. Sed neque aditum ibi ad ingrediendum habeat, ſed tantùm hoſpitium eleemoſinarum fiat inde ſemper adimpletum de omnibus, que ibi modo dedimus, aut in antea dederimus. Et ſi heredes noſtri hoc non adimpleverint, aut ſi inde aliquod ſubtraxerint, vel ſi a parte Palatii illorum fuerit contractum, aut toltum,*
C *volo, ut veniat in poteſtatem Abbatis Sancti Benedicti, qui in illis diebus fuerit, Eccleſia ipſa cum omni eo quod ſupra legitur, tantùm ad ordinationem ibi faciendam de Sacerdote bonam famam habente, qualiter ſemper eleemoſina & hoſpitium, ut ſupra legitur, adimpletum fiat. Nam ſi pro alio modo*
D *heredes mei ea, que ſuperius leguntur, removere queſierint, aut contrahere, vel ſi exinde alicui dare preſumpſerint per quemlibet modum, illud quod datum paruerit, ſit diruptum, & permaneat ſicut ſuperius legitur. Et ſi contigerit, ut veniat iſta Eccleſia in ordinatione de predictis venerabilibus locis per negligentiam de meis heredibus, ſi obſervare*
E *contempſerint, ſicut ſupra nos precipimus & ordinavimus, de ipſa Eccleſia & de ejus rebus heredes mei non poſſint inde aliquid ſubtrahere aut minuere, niſi plicentur ſecum Abbates cum illo, qui fuerit ad ordinandum ibi Sacerdotem, qui adimpleat ſupradicta noſtra precepta. Et ſi amplius inde contrahere preſumpſerit aut tollere queſierit, jam nullam ibi habeat poteſtatem*

ordinandi aut dominandi: & ubi illo- A
rum ſcriptum iſtud per duas, aut tres
vices ante Judicem publicum oſtenſum
& relectum fuerit, & in antea inde
perſeveraverit cauſandum, centum Bene-
ventanos Solidos ſit culpabilis componen-
dus ille Abbas, in cujus illis diebus
fuerit dominatio. Et in antea inde ta-
citi maneant in expoſitum, ne forte a-
gantur a cuſtodibus ſupradicti venerabi- B
lis loci ea, que nos ſupra deteſtavimus,
ut illum perdere debeat, & revertatur
ad meos heredes, ſi factum fuerit, ſi-
cut ſupra legitur, iſta fiant. Et omnis
laboratio, quam adhuc fecerimus, quan-
tum eſt infra fines erga ipſam Eccle-
ſiam, in prefata Eccleſia permaneat.
Prius hec omnia, que ſupra leguntur,
judicamus, ut dum ego, qui ſupra Guai- C
ferius evixero, in mea ſit poteſtate fa-
ciendi que voluero, & in aliis modis
judicandi qualiter mihi placuerit, &
quod in aliis modis per quamcumque ra-
tionem exinde judicavero, ſtabile & fir-
mum permaneat. Nam ſi aliter a nobis
judicatum non fuerit, predicta omnia
cum finibus & viis ſuis in ipſa Ec-
cleſia permaneant, quam & hic firmo, D
ut ſi toti filii noſtri abſque filiis vel
filiabus de legitimis ſuis uxoribus de-
functi fuerint, & res, quas illis reli-
querimus injudicatas, reliquerint, omnes
ille res abſque Servis & Ancillis *pro*
illorum & noſtre ſalute anime veniant
in iſtam Eccleſiam Sancti Maximi. Ser-
vi vero & Ancille cum ſua perti-
nentia, quam habuerint, vadant li- E
beri, & qui non habuerit, habeat
libertatem ſuam. *Et hunc tenorem te*
Jotonem Notarium ſic ſcribere rogavi,
ut hanc offerſionem mihi reddas, ut ex
ea faciam, quod mihi placuerit.

Actum Salerni, Menſe & Indictione
ſupraſcripta.

✠ *Ego Sichembardus teſtis ſum.*
✠ *Ego Sicbardus me ſubſcripſi.*
✠ *Ego Landemari me ſubſcripſi.*
✠ *Ego Adelchiſi filius Veroni me*
ſubſcripſi.
✠ *Ego Gaydo me ſubſcripſi.*
✠ *Ego Zando Gaſtaldus.*
✠ *Ego Alays teſtis ſubſcripſi.*
✠ *Ego Grimoald me ſubſcripſi.*
✠ *Ego Petrus teſtis ſum.*
✠ *Ego Raduni teſtis ſum.*
✠ *Ego Benedictus.*

,, Cum autem ipſa Cartula oſtenſa
,, fuit, quoniam litere ipſius eſtenſe
,, chartule in tantum erant pleriſque
,, partibus pre nimia vetuſtate dele-
,, te, quòd cum ſummo periculo vix
,, legi poterant, velut omnibus lite-
,, rarum ſcientibus illud videntibus
,, manifeſte patebat, idcirco ipſe Do-
,, minus Abbas pro parte ipſius Ec-
,, cleſie Sancti Maximi, que videli-
,, cet Eccleſia ſupraſcripto Monaſte-
,, rio Sancte Trinitatis pertinet per
,, firmam Chartulam Domni VII.
,, Gregorii venerabilis Pape, conce-
,, dente etiam Domno Giſulfo in il-
,, lo tempore Salernitano Principe,
,, & ipſa Chartula typario ejuſdem
,, Domni Pape plumbea bulla bulla-
,, ta eſt: & per confirmationem u-
,, nius Privilegii Domni Urbani II.
,, Pape, quod datum fuerat Venuſie
,, per manus Johannis Sanctae Ro-
,, mane Eccleſiae Diaconi Cardinalis
,, & proſignatoris ipſius Domini Ur-
,, bani Pape, undecimo Kalendas O-
,, ctobris Anno predicte Incarnatio-
,, nis MLXXXIX. Indictione XIII.
,, Pontificatus ejus Anno II. & per
,, confirmationem alterius Privilegii
,, Domini Paſchalis II. Pape, quod
,, datum fuerat Salerni per manus
,, ſupraſcripti Johannis tertio Kalen-
,, das Septembris Indictione VIII.
,, Anno predicte Incarnationis MC.
,, Pontificatus ipſius Domini Paſcha-
,, lis ſecundo, & in eo ſubſcriptus
,, eſt

„ eſt ipſe Dominus Paſchalis, & „ quamplures Epiſcopi & Cardina- „ les: me deprecatus eſt, quatenus „ ipſam Chartulam, que per juſ- „ ſum ipſius Domini Abbatis, ut „ prelegitur, eſtenſa eſt, in hac Char- „ tula declarari juberem. Quibus de- „ nique precibus annui, & ipſam „ Chartulam te Johannem Notarium „ & Advocatum in hac Chartula li- „ teris declarare juſſi, memorans quia „ quod ſuperius diſturbatum eſt in „ uno loco legitur *intus* & in alio „ *jus*, & in alio *ejuſdem Domini*.

✠ *Ego qui ſupra Petrus Judex*,

In Charta iſta Libertate etiam donantur, decedente è vivis Teſtatore, *Servi & Ancillae ejuſdem, quos volumus*, ait, *ut Liberi vadant pro ſalute animae noſtrae: qui habuerint ciſpitem, cum ſuo ciſpite; & qui ciſpitem non habuerint, ſufficiat ipſis Libertas ſua*. Paria vidimus ſupra in Charta Vulturnenſi Anni DCCC. Nomine *Ceſpitis* ſive *Ciſpitis*, ſignificare conſueverunt majores noſtri praedia ruſtica, e quibus portio Servis ſingulis excolenda tradebatur. Hinc *Ceſpitaticum exigere* occurrit in veterum monumentis. Heic ergo Princeps non *Libertatem* tantum, ſed & *Ceſpites* Servis iis donaſſe videtur: quod tamen quum dicatur ibi *Liberi vadant cum ſuo Ciſpite*, non ſatis veriſimile appareat. Sed animadvertendum eſt, fuiſſe Servos induſtrios, qui tantum Peculii congerebant, ut agros inde ſibi coemerent, quos uti rem propriam agnoſcebant, quamquam jus ſuum in illos Dominus retinuerit, neque ſine ejus venia vendere aut donare eis liceret, uti jam ſupra oſtendi in Donationis documento factae ab Alberto Uberti Comitis Servo Monaſterio Regienſi Sancti Proſperi, Anno Chriſti MXCV. Ad haec Servi tanta interdum ſibi commoda parabant, ut ſibi alios conquirerent Servos, quorum operâ & obſequio uterentur. Inter Lindenbrogii Formulas, Cap. 103. legitur *Ingenuitas* (ideſt *Libertas*) *quam poteſt Servus ad alium Servum facere*. Libertatem autem elargiri hiſce Subſervis non licuit, niſi *cum permiſſione Domini*, cui ſuberant locupletes illi Servi. Quum verò indicatum ſupra fuerit, Eccleſiam minime diremiſſe Conjugium initum inter Servum unius Domini, & Ancillam alterius: qua ex re manabant incommoda complura in eorum Dominos: diſſimulare heic nolo, alicubi interdicta, nulliuſque vigoris fuiſſe ejuſmodi Conjugia. In capitulari Ahytonis Epiſcopi Baſileenſis, qui ſub Carolo Magno Auguſto floruit, apud Dacherium in Spicilegio Tom. I. editionis noviſſimae, haec habentur, Cap. 21. *Ubi verò Mancipia non unius, ſed diverſae poteſtatis juncta fuerint, niſi conſentientibus utriſque Dominis, hujuſmodi copulatio rata non erit*. Immo ipſa Lex 129. Caroli Magni, quam ſupra laudavi, idem ſtatuere videtur. Ita enim Servorum Matrimonia non dirimenda ait, ut ſubdat: *Sic tamen ut ipſum conjugium legale ſit, & per voluntatem Dominorum ſuorum*. Pro hujuſmodi Conjugiis adfertur etiam Canon. 31. Concilii Cabilonenſis habiti Anno DCCCXIII. Verùm eadem exceptio & illic occurrit. Inquiunt enim Patres: *Et hoc in illis obſervandum eſt, ubi legalis conjunctio fuit, & per voluntatem Dominorum*. Ergo deficiente Dominorum conſenſu corruiſſe Matrimonium videtur. In Lege Salica Tit. 27. §. 6. ſecundùm editionem Baluzii, *Servus Ancillam alienam*, & contra voluntatem Domini ſui in uxorem ducens, CXX. denariis multatur. At

in

in Lege Wiſigothorum Lib. 3. Tit. 2. *ſi quis Ancillam ſuam Servo alieno ſine conſcientia Domini ſui uxorem dediſſet*, Dominus Servi Ancillam ipſam cum filiis ſibi vindicabat. Quare varia locorum conſuetudo fuit, & diu in Gallia perſeveravit poena indicta Servis matrimonia ineuntibus cum Ancillis alterius Domini: Matrimonia tamen non idcirco diſſolvebantur. Finem praeſenti argumento faciam, producendo Chartam, dignam ſane, quae in lucem exeratur: quum ex ea conſtet, quibus pactis homines ſe olim Servos alicujus conſtituerent. Cujus rei perquam rara exempla in antiquis membranis ſuperſunt. Hanc debeo ſupralaudato Amico meo Scalabrinio Ferrarienſi, qui ex authentica pergamena ipſam deſcripſit. In notis Chronologicis aliquid tenebrarum occurret; ſed facile agnoſcas, illic deſignari Annum Chriſti MXVIII.

Leo de Villa Gurcaurae ſe tradit in Servum Georgio Subdiacono Ferrarienſi, Anno 1018.

IN *nomine Sancte, & individue Trinitatis, Pontificatus verò Domni noſtri Benedicti ſummi pontificis & univerſalis Pape in Apoſtolica ſacratiſſima beati Petri Apoſtoli Domini Sede, Anno Sextodecimo, Regni verò ejus, quod ante regnavit Domni Enrici Regis, antequam Romanorum Imperator efficeretur, Anno...... decimo, ſed modò imperat Anno Quintodecimo. In Dei nomine die tercio menſis Juni, Indictione prima, Ferrariae, profitens profiteor me ego quidem in Dei nomine* Leo *quondam bone memorie de Villa Gurcaure, ab hoc die per hujus pagine mee vocis, profeſſionis, ſponſionis, promiſſionis, & alligacionis* Servicii, *appreſenti die & hora, nullo me penitus cogente neque conpellente nec ſuadente, vel vim inferente, ſed meo proprio deliberativo arbitrio, & ſpontanea bona voluntate me ipſum..... preſencia teſtium, qui in....... leguntur*, preſencialiter atque corporaliter meam perſonam trado tibi preſenti Georgio Subdiacono *Canonice Eccleſie Sancti Georgii Martiris Chriſti*, ad ſerviendum tibi omnibus diebus vite mee, tantùm pro precio Denariorum Solidos treginta, *quos tu dederas pro me* Eriberto Comiti *in preſencia teſtium Ingr..... & Bonizo amborum filiorum quondam bone memorie Rotecarii, & Rainfredo & Leonis de Barundo. Propterea placet mihi a preſenti die & hora, bona & ſincera mea voluntate* deſervire & obſequiare ſive ſupplicare tibi jam dicto * Gregorio Subdiacono omnibus diebus vite mee, cum vera fide & humilitate, ſine fraude, vel abſque malo ingenio, intus & foris, ad qualemcumque laborem vel obſequium nocturnum rei licite, vel diurnum mihi imperaveritis facere, illud ſine contradictione libenter atque diligenter adimplere, & facere & cuſtodire promitto *tantùm pro ſupraſcripto beneficio, ſicut ſupra legitur: & pro altero beneficio* mihi facere debeas omnibus diebus vite mee veſtire & calciare, nutrire & paſcere & gubernare, & per ſingulos annos finitos duodecim Denarios debeas mihi, & *debeas tantùm in mea humilitate reconditos. Et inſuper* nec ſugam me arripere preſumo per ullam occaſionem vel ingenium: quod ſi fortaſſe latenter & furtive cum veſtris rebus furatis de veſtro Servicio exire niſus ſuero,

fuero, aut fugam in quamlibet Terra..... partes arripere preſumpſero, liceat tibi Georgio Subdiacono, Domino, *benefactori meo*, *vel per tuum Miſſum* me inquirere & perſecuitare, & me ubicumque inveneritis fugitivu latronem apprehendere & diſciplinare, & me in veſtrum Servicium revocare ad ſerviendum tibi omnibus diebus vite mee, *ſicut ſupra legitur*, *pro ſupraſcripto beneficio*, *ſicut ſupra legitur. Et quod..... at & advertat divina potentia*, *& ſi fortaſſe ego quidem ſupraſcriptus Leo promiſſore atque ſponſor omnia*, *ſicut ſupra legitur*, *conſervare & adimplere noluero*, *& de veſtro Servicio exire voluero*, *vel aliquam controverſiam ſive contrarietatis calumniam contra hanc ſponſionis atque promiſſionis & alligacionis ſervicii paginam dicere voluero*, *promitto componere & dare tibi Georgio Subdiacono ante omne litis initium vel inter.... pene nomine*, *Denariorum Libras ſexaginta. Et poſt penam ſolutam permaneat iſta promiſſionis*, *ſponſionis*, *& alligacionis Servicii mei pagina*, *ſicut ſupra legitur*, *in ſuo robore firmitatis. Quam ſcribere rogavi Demetrium Tabellionem & Judicem hujus Civitatis Ferrariae*, *in qua manu propria adfirmavi*, *& teſtes adfirmare rogavi*, *qui inferius leguntur. Et ſub eorum preſencia* meam perſonam tradidi corporaliter tibi Georgio Subdiacono *pariter cum iſta ſponſionis vel promiſſionis*, *& alligacionis Servitutis*, *& corporalis tradicionis pagina*, *ſicut ſupra legitur*, *ad ſerviendum tibi Georgio Subdiacono omnibus diebus vite mee pro ſupraſcriptis beneficiis*, *ſicut ſupra legitur*, *ſub die tercio menſis Junii*, *Indictione I. Ferrarie.*

Signum ✠ manus ſupraſcripto Leo Sponſor atque promiſſor ad omnia, *ſicut ſupra legitur conſervanda relectus eſt auctor.*

Signa ✠✠✠✠✠✠✠ manuum Johannis de Fermoſus, *Ugo de Lovado*, *& Bonando de Rotardo*, *& Teuzo frater Johannis de Fermoſo*, *& Genuarius*, *& Angilbertus*, *& Urſo Rex*, *ad omnia*, *ſicut ſupra legitur*, *electi*, *& rogati ſunt teſtes.*

Ego Demetrius Tabellio & Judex hujus Civitatis Ferrariae, *ſcriptor hujus pagine ſponſionis*, *promiſſionis*, *& alligacionis ſervicii*, *ſicut ſupra legitur*, *poſt roboracionem teſtium traditam complevi & abſolvi.*

DE

D E
MANUMISSIONIBUS
S E R V O R U M,
ET DE LIBERTIS, ALDIIS, AC ALDIANIS.
D I S S E R T A T I O
Q U I N C T A D E C I M A.

DISSERTATIO QUINCTADECIMA.

DE *Servis* dixi. De *Libertis* quoque aliquid dicendum reſtat. Non erat olim infelix adeo ſervilis conditio, ut ſublata foret ſpes aliquando recipiendae aut acquirendae Libertatis. Immo hujuice praemii imago ante oculos Servorum conſultò ſemper ſtatuebatur, Heris nimirum recte perpendentibus, auctum iri ad amoenum hunc aſpectum eorum fidem, patientiam, ac ſolicitudinem erga Dominum, ejuſque negotia. Et reapſe ſive quod inter Dominorum virtutes poſtrema non eſſet humanitas, ſive quod illorum gratiam quantis poſſent artibus Servi ſibi conciliarent, non rarò miſeri ad Libertatem aſſurgebant. Id per *Manumiſſionem* peragebatur, iique *Liberti* deinde appellari conſueverunt. Quid Graeci, quid Romani, aliique Populi praeſtiterint olim in manumittendis Servis, nihil eſt, quod ego in praeſentia commemorem. A doctiſſimis Juriſconſultis, aliiſque eruditis viris, qui ejuſmodi argumentum perſequuti ſunt, haec petat, qui velit. Meum eſt in poſteriora Secula inquirere; quamvis enim & iſta retinuerint, ac diutiſſime ſervarint, ut ſupra indicavimus, veterum Romanorum conſuetudinem tum in alendis, tum in Libertate donandis

A Servis, diverſos tamen ab iis ritus ac leges invexere, quas habere perſpectas neminem, uti ſpero, pigebit. Erant ergo olim Servi, eorumque familiae non ſolùm Saecularibus Dominis, ſed & Eccleſiis, Clericorum Collegiis, ac Monaſteriis utriuſque ſexus. Laicis Dominis ſuos manumittere, ſive ut ajebant, *libertare*,
B familiare fuit; perquam rarò id ab Eccleſiis ac Monaſteriis factum, non aliâ, ut videtur, de cauſsâ, niſi quod Manumiſſio ſit quaedam alienationis ſpecies; bona verò Eccleſiarum alienare non à recentibus tantùm, ſed ab antiquis Conciliorum decretis interdictum erat. Vide c. *Abbati* Diſt. 54. & c. *Epiſcopi, de reb. Eccleſ. non*
C *alienandis*. In Chronico Monaſterii Beneventani Tom. 8. Ital. Sacrae, quoſdam videas revocatos à Principe in Servitutem, quod eos Abbas ſine ipſius Principis ſententia & conſenſu Libertate donaſſet. Quod ſolum frequenti in uſu fuit, ſi quando Servorum filii, quamquam & ipſi Servitutis vinculo, aliquam Literis ope-
D ram dabant, ita ut digni viderentur, aut ſaltem non indigni, quibus Ordines ſacri conferrentur; tunc & Epiſcopi & Abbates minime difficiles ſe praebebant ad conſentiendum eorum votis, ſinebantque eos ſacris initiari. Et quoniam ut legitur in Concilio Chalcedonenſi Can. 4. *cum faſtigio Sacerdotii non bene componitur*

ſervilis vilitas, ii prius per Manumiſſionem à Dominis in libertatem vindicandi erant. Immo & juri Patronatus renuntiare Domini cogebantur: quod ſi ſecus factum fuiſſet, atque inſciis aut invitis Heris quiſquam è Servis Clero adſcriberetur, is reclamante Domino de gradu dejiciendus erat, & priſtinam Servitutem ſervire cogebatur. Propterea Servitus à recentioribus inter ſpecies Irregularitatis meritò recenſetur. Quum de hiſce multus ſit ſermo in Decreto, Diſt. 54. & in Decretalibus Tit. *de Servis non ordinandis*, ſuperfluum duco in hanc rem antiquos Canones commemorare, uti & veterum teſtimonia ac recentiorum. Aliquando etiam ſtatutum fuit, legitimè Clericali militiae nomen dediſſe, qui id praeſtitiſſet ſciente duntaxat, & non contradicente Domino, uti habetur Diſt. 54. c. *ſi Servus ſciente*. Graecis quoque Eccleſiis hunc eſſe morem oſtendit Clariſs. Papadopolus in Praenotion. Myſtagog. Reſp. 2. Sect. 5. Itaque prima *Manumiſſionis*, ut ita dicam, ſpecies fuit ipſa ſacrorum Ordinum collatio, quamquam illam praecedere ſemper ſoleret actus ipſe Manumiſſionis à legibus praeſcriptus. Cujus quidem ritus exemplum, hoc eſt vetuſtiſſimam Manumiſſionis Formulam ego produxi Tomo 2. pag. 187. Anecdotorum Latinorum *. Atqui oſtium hoc tam ſibi commodum ad Libertatem patere conſpicati Servi, nil mirum, ſi certatim eo ruerent; ac propterea antiquis Saeculis tanta Sacerdotum turba è Servorum caſtris ad ſacri Altaris miniſteria conſcenderet. In id perſaepe nullo negotio ipſi quoque conſentiebant Domini, ſive Epiſcopi, ſive Monachi, ſive Laici, quod pleriſque Eccleſiae forent, aut Capellae juris proprii, ſive juris patronatus; & quum de Sacerdote aut Parocho ſacris iis locis praeficiendo agebatur, ſatius arbitrabantur, unum ex Servis ſuis ad id muneris deligere, morigerum ſibi facile futurum, quàm extraneum nihil ſibi antea obnoxium. Hinc ergo manabat tantus ille Servorum confluxus ad Sacerdotium; atque is mos non barbaricis tantùm Seculis invaluit, ſed ipſo quoque Seculo Chriſtianae Aerae V. quum eum, ut ſupra innui, improbarit Synodus Chalcedonenſis, & poſtea Carolus Magnus Auguſtus, uti in praecedenti Diſſert. vidimus.

In Additamentis ad Leges Langobardicas à me editis Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 113. Carolus Magnus haec ſtatuit: *De propriis Servis vel Ancillis ut non amplius tondantur, vel velentur, niſi ſecundùm menſuram, ut & ibi ſatisfiat, & Villae non ſint deſolatae.* Heic *tondantur* pro *tondeantur*, ideſt Clericali tonſurâ Deo ſacrentur. *Velentur* de Ancillis dictum eſt, quae ſacro velamine ſumto Monaſticam vitam amplectebantur. Vides, quouſque excreverit Servorum impetus erga ſacra miniſteria, plerumque, ut puto, Pietatis ac Religionis intuitu, ſed non raro cupiditate aſſerendi ſeſe in Libertatem. Verùm quum agri iis potiſſimum excolendi traderentur, eorumque agmina inde avolarent, ut Templo inſervirent, unde in agri culturam, ipſamque rem publicam incommoda non pauca conſequebantur: ſapientiſſimus ille Auguſtus intemperantiam hanc coërcendam ratus, ſtatuit, ut modus aliquis foret in poſterum provehendis ad ſacra ſervilis conditionis hominibus. Ad haec Lege 138. inter Langobardicas edixit: *Ut Servum alterius nemo ſolicitet ad Clericalem vel Mona-*

* Tom. XI. P. III. pag. 153. hujus Edition.

Monachalem aſcendere Ordinem ſine licentia & voluntate Domini ſui. Antea verò Liutprandus Rex Lib. V. Cap. 24. Legum Langobard. ſacros Canones idem vetantes prae oculis habens, Legem hanc promulgavit: *Si quis ſervum alienum ſine voluntate Domini ſui clericaverit, componat Domino ejus pro illicita praeſumtione Solidos XX. & ipſe Servus revertatur ad proprium Dominum: & ipſe Dominus ejus eum habeat, ſicut voluerit*. Inſtauravit hanc eandem Legem Ludovicus II. Auguſtus Lege 30. inter additas à me Legibus Langobardicis, ubi ſtatuit: *Ut nemo praeſumat alterius Servum Miniſtrum Eccleſiae conſtituere vel benedicere, antequam à Domino ſuo tradatur in manu Pontificis in Libertate integra perſiſtendum omnibus diebus. Nec poſſit Dominus poſt illum diem dominationis jus in eum exercere: & tunc ſicut Domini voluntas eſt, ad ſacrum Ordinem accedat*. Mitto Capitularia Ludovici Pii in hanc rem legenda Tom. 3. Concil. Gallic. & apud Baluzium: quorum rigore conſultum eſt Servis, *qui paſſim ad gradus Eccleſiaſticos indiſcrete promovebantur*. Denique Praeſules & Abbates proniores reddebat ad ſinendos Servos militiae Eccleſiaſticae adſcribi, quod nihil ſibi deperiret ex illorum peculio & quaeſtibus. Nam (uti habetur in Decretalibus c. *de famulis Tit. de Servis non ordinandis*) *quidquid talibus extiterit debitum, aut quomodolibet collatum, eis in perſonas extraneas tranſmittere non licebit; ſed omnia ad jus Eccleſiae, à qua manumiſſi ſunt, poſt eorum obitum debeant pertinere*. Ad haec, teſte Concilio Aquiſgranenſi Anni DCCCXVI. ideo Servos ad ſacra munera deligebant ſacri Paſtores, *ut ſi quando eis aliquid incommodum fecerint, aut ſtipendia opportuna ſubtraxerint, nihil querimoniae contra ſe objicere praeſumant; timentes ſcilicet, ne aut ſeveriſſimis verberibus afficiantur, aut humanae ſervituti denuo crudeliter addicantur*. Haec ibi Cap. 119.

Aliis autem modis ex jure ac ditione Eccleſiarum evadebant Servi. Primò improborum Praeſulum vitio, qui nihil ſibi religioni ducebant Epiſcopia aut Monaſteria depauperare, nihil morati minas Canonum ac ultionem divinam. Fundos etiam dilapidabant; ornamenta Templorum, ac Servorum familias in affinium aliorumve jus transferebant. Cujus rei abominandum exemplum, atque illud multiplex, nobis exhibet Chronici Farfenſis Auctor Gregorius Monachus Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. in Campone perditiſſimo Abbate celeberrimi illius Coenobii. Erant & boni, qui Servos ſuos in emphyteuſim Laicis concedebant: cujus etiam moris exemplum non unum proſtat in Chronico Monaſterii Vulturnenſis Par. II. Tomi I. Rer. Italicar. Praeterea per aliam rimam elabebantur Mancipia Eccleſiarum, ac earum ſervitio ſeſe aut filios ſuos ſubtrahebant, Matrimoniis nempe initis cum Liberis perſonis. Alicubi certe filii, ſive naſcerentur e Servo & Libera Foemina, ſive ex Libero homine atque Ancilla, deteriorem partem ſemper ſequi cogebantur, hoc eſt, Servituti erant addicti. At alibi, dum alteruter ex conjugibus Libertate frueretur, idem quoque privilegium ad eorum Liberos extendebatur. Praeter quam quod per ejuſmodi nuptias ſaepe fiebat, ut Servi ita conjugati non tantùm debitas operas detrectarent, ſed & ad conditionem ſuam negandam ſenſim procederent. Eſt mihi in hanc rem nobile Diploma, quod ex archetypo deſcripſi, exiſtente in

Archivo

Archivo Monachorum Caſinenſium Sancti Petri Mutinae. Monaſterium Leonenſe, ad quod Charta haec pertinet, in agro Brixiano à Deſiderio Langobardorum Rege fundatum, ac magnifice dotatum, illuſtre olim fuit, atque illius mentionem fecit Clariſs. Mabillonius in Annalib. Benedictin. ad Annum DCCLIX. haec poſtea ſubjiciens: *Verùm, ut habent rerum humanarum vices, hoc Monaſterium à Conrado II. Imperatore ſolo aequatum* A *fuiſſe tradunt*. Attamen ediſcere ex hoc Diplomate poſſumus, longe poſt Conradi II. tempora ſacrum illum locum, ejuſque Abbates viguiſſe. Eo autem lubentius monumentum iſtud exero, quod inſignis olim loci paene obliterata fuerit memoria, & paucae aliae Chartae ejuſdem ad tempora noſtra pervenerint. Vide etiam, quae de ipſo attuli in Differt. XXXVII. B *de Hoſpitalibus*.

Henrici VI. Imperatoris Diploma, quo omnia privilegia & jura confirmat Monaſterio Sancti Salvatoris ad Leones in Dioeceſi Brixiana, Anno 1194.

IN nomine Sancte & individue Trinitatis. Henricus Sextus divina favente clementia Romanorum Imperator & ſemper Auguſtus. Si Eccleſiarum Dei uſibus proſpicimus, ad eterne vite meritum & proſperiorem temporalis glorie decurſum nobis proficere credimus. Quocirca omnium Sancte Dei Eccleſie, Imperiique noſtri fidelium, preſentium ſcilicet ac futurorum noverit univerſitas, qualiter dilectus noſter Gunterius *venerabilis* Abbas Monaſterii Domini Salvatoris & Sancti Benedicti, *quod per* Deſiderium Regem Lombardorum in territorio Brixiano conſtat eſſe fundatum *in loco, qui dicitur Leones, aſſumptis ſibi pluribus interceſſoribus preſentavit noſtris obtutibus Precepta Predeceſſorum noſtrorum Regum & Imperatorum, videlicet* Karoli, Lodowici, Berengarii, Hugonis, *&* trium Ottonum, *atque* Henrici, *&* Friderici: *que eidem ſancto & venerabili loco ab eiſdem conceſſa & confirmata ſunt, petens & ſuppliciter poſcens, ut ob amorem Dei ea omnia inviolata ſtatuere, atque Precepti noſtri auctoritate confirmare & corroborare dignaremur. Cujus* C *precibus ob divine remunerationis premia clementer acquieſcentes, hanc noſtre auctoritatis paginam perenniter & immutabiliter obſervandam fieri juſſimus, per quam omnia, que jam dicto Leonenſi Monaſterio quocumque auctoritatis modo collata fuerint, & ea omnia, que hic ſubter annotantur, abſque cujuſquam inquietudine vel diminutione prefato Gunterio Abbati, ejuſque ſucceſſoribus,* D *cunctiſque Fratribus in jam dicto loco Deo ſamulantibus confirmamus & corroboramus, atque integerrime largimur. Ideſt Monaſterium cum ſuis adjacentiis, cum Baptiſmali Eccleſia Sancti Johannis, cum omnibus eidem Monaſterio pertinentibus in ſummo Lacu, in Vignole, Campilione, Sullo, Materno, Parmole, Gavardo,* E *Cubiato, Guſſiaco, Grilliano, Pulliaco, Cavunno, Scavilliano, Caſanova, Biſennana, Campoſuri, Marmoretulo, Calviſiano, Riclo, Gaëde. Solarium in Brixia cum broilo uſque in viam Orientis, & cum Eccleſia Sancti Benedicti. Caſa in Verona. Rebus in Terviſio, Dale, Nuciano, Paone, Caſtronovo, cum Eccleſia Sancti Andree, Milciano, Gotaringo cum Eccleſia Sancti Petri; Sancta*

ſta Maria in Mauriatica, Caprina, Ciſiniano, Marcelliano, in Quincianello, Vertuma, Lupellina, Sala, Vila, Uſtiliano, Turicella cum Eccleſia Sancti Andree, Puſcaſiano, Curterupta, Flexo, Fenti, Funtanelle, Bucellano, Curte de Siliano, Campaniola, Tizano cum piſcationibus ſuis, Ariola, Limite, Toſtedo, Rivaria cum Portu & piſcariis ſuis, Viacava, Turicella in ripa Largionis, Doſino, Corigiam Viridem. Caſa cum orto in Papia inter duos pontes, & molendinum in Catrona in finibus Pergamenſibus in Columbario. In Taurinenſe Auriade. Sancto Martino in Ardene cum ſpineta. Res Adelrade. Carpenetulo, Eccleſia Sancti Geneſii cum poſſeſſionibus ſuis. Gambara cum Eccleſia Sancte Marie, & Eccleſia Sancti Petri. Et omnes Decimas deſuper totam Abbatiam in uſum pauperum & hoſpitum. Sancta Maria in Gauſeringo, in Idros, & res Baldulfi Abbatis, & Landulfi Diaconi in Granciano, & quaſdam res Ramperti in Verneſiſco. Et omnem medietatem de piſcaria in Celoniſco; Gaizulo cum Eccleſia Sancte Marie. Et res Bertaldi Comitis, quas in precaria habuit; Panziano cum Eccleſia Sanctorum Apoſtolorum Philippi & Jacobi; & cum Plebe Sancte Marie, & Sancti Sebaſtiani, que dicitur Baſilica nova non longe ab eadem Cella; ſpecialiter etiam cum omni Decima ad eamdem Curtem Panzianum pertinente, quam ſemper pacifico & quieto ordine tenuit, ex quo predictus Rex Deſiderius eandem Decimam juſte & legaliter Monaſterio tradidit. Et piſcaria in Cenoſo, Bajowaria, Ducentula, Valeriana, Fontanalata. Et Senodochio Sancti Benedicti in Montelongo & Campo Mercati. Et alio Senodochio, quod dicitur Caſſio, cum ſuis pertinentiis in Miliarina, in Corrigio, Veſpariolo, Scandaliano, in Macreto, & Mercatum in eodem loco, in Noceto, in Medeſiano, in Aureliano, & duas partes de Strata in Pontremulo, & Eccleſia Sancti Georgii cum poſſeſſionibus ſuis. Et in Serto Manentes ſex: in Griniacula cum una Eccleſia; & in Melazano cum duabus partibus de Arcule.

Omnia igitur hec ſuperius inſerta, & per Precepta predeceſſorum noſtrorum tradita & confirmata, juſte & legaliter acquiſita vel acquirenda, perpetua ſtabilitate concedimus praefato Monaſterio poſſidere, habere. Preterea ſi aliquid eſt, vel inveniri poteſt tam in circuitu ejuſdem Cenobii, quamque aliorum ſupra nominatorum locorum ad ipſum pertinentium, quod ad Regale jus defitientibus olim hereditariis ſucceſſoribus devenerit, eidem Cenobio ob anime noſtre remedium noſtra preceptali donatione & largimur & confirmantes roboramus. De Servis verò & Ancillis ipſi loco a ſuo conditore in ſervitium Monachorum Deo ſervientium inibi traditis, qui ſuos filios vel filias occaſione alienandi eos vel eorum filios a ſervitio, liberis conjugio tradunt, aut e contra ſuſcipiunt, *conſtituimus & firmamus, ut juxta quod in predeceſſorum noſtrorum Regum & Imperatorum conſtitutum habent*, ſive de paterna, ſeu de materna generatione deſcendunt, nullatenus a famulatu diſcedant, ſed in perpetua ſervitute permaneant, & in ſuorum parentum, Servorum ſcilicet conditione perdurent. *Statuentes itaque jubemus, ut nulla Imperii noſtri magna parvaque perſona preſcripti Monaſterii Abbatem de omnibus prenominatis moleſtare vel diſveſtire ſine Imperiali judicio audeat, aut liberos, vel famulos in terra Abbatie locatos aliqua publica functione diſtringere, vel inquietare, & infra Abbatiam placitare preſumat; ſed liceat ipſius Monaſterii Abbati habere & ordinare Advocatum, quemcumque ſibi,*

bi, vel prefato Cenobio fidelem eſſe perſpexerit, & ipſi Advocato data licentia ab Abbate liceat ſuos mittere, qui duellum & ſacramentum valeant facere: homineſque ejuſdem Monaſterii nullas redditiones, aut publicas excubias ſive angarias, ſeu exſtructiones murorum perſolvere, aut pontium novorum vel veterum ſtructuras facere, vel renovare compellantur. Ad hec concedimus, ut liceat Abbati omnes res ejuſdem Monaſterii per furtum, vel pignore, aut alio aliquo infortunio perditas, per tres ſacramentales recuperare, & ſine illius contradictione tenere. Annullamus etiam omnes ſcriptiones, videlicet libellarias, precarias, commutationes, quas contra juſtitiam & utilitatem ipſius loci Abbas ejuſdem Monaſterii viderit eſſe factas. Inſuper ſtatuimus, ut in repetendis illius Eccleſie poſſeſſionibus nulla temporis niſi centum annorum preſcriptio Abbati & Fratribus ejuſdem Cenobii queat obſiſtere tam in preteritis, quàm in futuris; & ut ipſi ſe quadraginta annorum preſcriptione contra quemlibet impetentem poſſint

A *tueri. Ex clementi etiam benignitate noſtra indulgemus & remittimus ſacramenti calupniam Abbati predicti Monaſterii, & Fratribus eorumque ſucceſſoribus in omnibus Eccleſie ſue negotiis, ſive agant, ſive conveniantur. Si quis igitur, quod abſit, hujus noſtri Precepti violator extiterit, componat auri puriſſimi Libras mille, medietatem Camere noſtre,*
B *& medietatem prefato Monaſterio. Quod ut verius credatur, diligentiuſque ab omnibus obſervetur, preſentis Privilegii paginam fecimus inde conſcribi & majeſtatis noſtre ſigillo roborari. Hujus rei teſtes ſunt* Lanfrancus Pergamenſis Epiſcopus, Odo Novarienſis Epiſcopus, Arditio Placentinus Epiſcopus, Ubertus Bobienſis Epiſcopus, *Bone-*
C *fatius Marchio Montisferrati, Philippus frater Domini Imperatoris, Henricus filius Henrici Ducis Saxonie, Robertus de Durne, Hartmannus de Butingen; Blickerus de Steina, Walterus de Eichelberch, Marcquardus Dapifer, Cunradus de Smidevelt, Hildebrandus Marſcalcus, & alii quamplures.*

Signum Domini Henrici Sexti  *Romanorum Imperatoris invictiſſimi.*

Ego Siglous Imperialis Aule Cancellarius vice Domini Adolfi Colonienſis Archiepiſcopi, & totius Italie Archicancellarii recognovi.

Acta ſunt hec Anno Incarnationis Dominice MCXCIV. Indictione XII. Regnante Domino Henrico Sexto Romanorum Imperatore glorioſiſſimo, Anno Regni ejus XXIV. Imperii verò III.

Datum apud Placentiam per manus Alberti Imperialis Aule Prothonotarii, III. Nonas Junii.

Signum Bullae ✠ pendentis deperditae.

Ite-

Iterum animadverte verba illa: *De Servis & Ancillis ipſi loco a ſuo conditore in ſervitium Monachorum Deo ſervientium inibi traditis, qui ſuos filios vel filias, occaſione alienandi eos, vel eorum filios a ſervitio, Liberis conjugio tradunt, aut è contra ſuſcipiunt, &c.* Proſpicit heic juribus Monaſterii Henricus Auguſtus, repetens, ut puto, quae in antecedentibus Privilegiis conceſſerant antiqui Imperatores ac Reges. Accedamus nunc ad *Manumiſſionum* ritus, qui barbaricis Saeculis non iidem plane fuerunt, atque à Romanis olim obſervati. Ego praecipuas Manumiſſionum ſpecies olim in Italia uſurpatas indicabo. Prima, quam exhibet Lex 225. Rotharis Regis Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. vocabatur *Manumiſſio per quartam manum:* quia nempe Servus Libertate donandus ab Hero ſuo tradebatur per manum alteri homini libero; hic rurſus ſecundo; tum hic tertio; tertius quarto tradebat; qui denique eum ducens in quadrivium, conceptis verbis coram teſtibus ajebat, ei deinceps poteſtatem futuram pergendi quocumque voluerit. En verba Legis. *Qui ſulfreal* (lege *fulfreal*) *& a ſe extraneum, ideſt Amund* (id ſignificat *extra poteſtatem*, ſive *Liberum*, ex *A* & *Mond*) *facere voluerit, ſic debet facere. Tradat eum prius in manum alterius hominis liberi, & per garantix* (ſive per donationem) *ipſum confirmet: & ille ſecundus tradat eum in manu tertii hominis eodem modo: & tertius tradat eum in quarti: & ipſe quartus ducat eum in quadrubio, & thingat in guadia* (ideſt donationem Libertatis faciat, fidejuſſorem ſe praeſtans) *& giſiles* (hoc eſt teſtes) *ibi ſint; & ſic dicat: De quatuor viis, ubi volueris ambulare, liberam habeas poteſtatem. Si ſic factum fuerit, tunc erit Amund,*

A *& ei manebit certa Libertas.* Ita Servus Libertatem conſequebatur, *miſſus* nempe, hoc eſt dimiſſus, è *manu*, ideſt poteſtate Heri. Altera *Manumiſſionis* ſpecies fuit, quum quis coram Rege, uti olim coram Praetore, ſtans, per manum, ſive per decretum ipſius Regis, Servum ſuum Liberum in poſterum pronuntiandum curabat. B Sive eum Regi ſub fiducia oppignerabat tradebatque, ut ipſum Libertate donaret. Appellabatur haec Manumiſſio *per impans*, ideſt *in voto Regis*. Adduntur haec in eadem Lege: *Similiter & qui per impans, ideſt votum Regis, dimittitur, ipſa Lege vivat, ſicut qui Amond factus eſt.* Haec autem Manumiſſio Langobardorum C more fiebat per verba Regis, pronuntiantis coram teſtibus Servum illum *Amund*, ſive Liberum. Verùm Lex Salica, ſive Francorum, & Ripuaria peculiarem ritum huic Manumiſſioni addebant. Hoc eſt, Rex ipſe è manu Servi denarium excutiebat, ſive aureum, ſive argenteum, ſive aereum: quaſi Servus pretium Libertatis de- D diſſet; nam ut infra videbimus, quamquam Servis nil proprii eſſet, attamen ex ſuo Peculio tunc aliquid conſueverunt perſolvere Hero; eà, ut puto, ratione, quod *donationes ſine Launigild, aut ſine commutationibus*, hoc eſt ſine aliqua retributione factae, legitimae non erant, ut habetur in Lege 19. Lib. 6. Liutprandi E Regis: Plura de hujuſmodi Manumiſſione habent Bignonius in Notis ad Marculfum, Baluzius, Du-Cangius, & alii. Exemplum ego adferam moris hujus, quod mihi oblatum eſt in Archivo Capituli Canonicorum Arretii; hoc eſt Diploma Lotharii I. Auguſti. Viſa eſt mihi membrana primo aſpectu authentica, niſi quod Monogramma Imperatoris

ibi non legebatur. Veri tamen videtur ſimile, levia hujuſmodi Privilegia à Cancellario tantùm fuiſſe ſignata. Sed neque locum Sigilli deperditi illic animadverti.

Manumiſſio Adalbiddi Servi facta per Privilegium Lotharii I. Imperatoris, Anno 844.

IN nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti Dei eterni. Hlotharius divina ordinante providentia Imperator Auguſtus. Omnibus fidelibus ſanctae Dei Eccleſie & noſtris, preſentibus videlicet & futuris, notum ſit, quia nos pro mercedis noſtre augmento, in Procerum noſtrorum preſentia, Servum noſtrum Adalbiddum nomine, manu propria excutientes à manu ejus denarium ſecundùm Legem Salicam, Liberum fecimus, & ab omni jugo Servitutis abſolvimus. *Ejus quoque abſolutionem per preſentem auctoritatem noſtram confirmamus, atque noſtris & futuris temporibus firmiter atque inviolabiliter manſuram eſſe volumus. Precipientes ergo jubemus, ut ſicut reliqui* Manumiſſi, *qui per hujuſmodi titulum abſolutionis a Regibus, vel Imperatoribus a jugo Servitutis noſcuntur eſſe religati, ita deinceps memoratus Adalbiddus per hoc noſtrum Preceptum plenius in Dei nomine confirmatum, nullo inquietante, Deo auxiliante, perpetuis, temporibus... permanere...... que ſecurus...... ipſe ante Libertatem....... adquiſivit, ita ut deinceps per hanc noſtram auctoritatem....... atque poſſideat, atque exinde quicquid elegerit, vel voluerit, abſque alicujus contradictione, vel repetitione, ſeu qualibet reſtitutione. Et ut haec noſtre........ atque confirmationis auctoritas firma & ſtabilis permaneat, de anulo noſtro ſubter juſſimus ſigillari.*

Hrodmondus Notarius......... tertio Idus Junii, Anno Chriſto propitio, Imperii Domni Hlotharii Imperatoris in Italia XXIV. & in Francia IV. Indictione VII.

Actum Aq......... Palatio Regio, in Dei nomine.

En ut Imperator *excutiens è manu ejus Servi denarium, ſecundùm Legem Salicam,* Liberum eum fecit, illique cum Libertate omnia dimiſit, quae antea per ſuam induſtriam ſibi conquiſierat. Ejuſmodi autem Liberti appellabantur *Homines Denariales*, ut conſtat ex Lege XIII. Pippini Italiae Regis inter Langobardicas. Exemplum alterum Manumiſſionis hujus habes Tom. I. pag. 126. Veter. Scriptor. Martene, ubi Lotharius I. Auguſtus *Ancillam noſtram, nomine Dodanem, manu propria excutiens è manu ejus denarium, ſecundùm Legem Salicam, liberatam facit, & ab omni jugo Servitutis abſolvit.* Accedat & alterum Diploma, quod archetypum Veronae reperi apud Monachos Montis Oliveti Deo ſervientes in Monaſterio antiquiſſimo Sanctae Mariae ad Organum.

Ma-

Manumiſſio Aregiſi Servi, ejuſque Uxoris, & Filiorum facta à Berengario I Rege Italiae, Anno 912.

A *IN nomine Domini Dei eterni. Berengarius gratia Dei Rex. Noverit igitur omnium fidelium ſanctae Dei Eccleſiae, noſtrorumque praeſentium ſcilicet ac futurorum induſtria, nos pro Dei amore & remedio animae noſtrae quendam* „ Servum noſtrum, nomine A„ regiſum, cum uxore ſua Adelin„ da, & filio ſuo Adelardo, & fi„ lia ejus nomine Ingeza, ab omni „ ſervitutis ligamine liberaſſe, & „ Ingenuos dimiſiſſe, & a manibus „ eorum ſecundùm Regiam conſue„ tudinem publicae monetae dena„ rium excuſſiſſe, eiſque per qua„ tuor angulos Orbis liberam facul„ tatem eundi, ac redeundi praeſen„ tis auctoritatis pagina conceſſiſſe, „ quatenus poteſtative & libere in„ cedant quocumque voluerint, tam„ quam Miles publicus, Civiſque „ Romanus. Ad confirmandam vero „ eorum Libertatem perdonamus, at„ que largimur eis per hoc noſtrae „ Denariationis Praeceptum omnem „ ſubſtantiam & ſuppellectilem ſuam „ mobilem & immobilem, adquiſi„ tam & adquirendam, quatenus de „ omnibus eorum ſubſtantiis ita li„ bere & poteſtative in omnibus & „ per omnia faciant, tamquam ab „ idoneis & ingenuis hominibus na„ ti vel procreati extiterint, *abſque noſtra, noſtrorumque eredum ac proëredum contradictione. Si quis igitur &c.*

B

Signum Domni  *Berengarii ſereniſſimi Regis.*

Locus Sigilli ✠ cerei deperditi.

Johannes Notarius juſſu Regio recognovi & ſubſcripſi.

Acta IV. Kalendas Octobris, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXII. Domini vero Berengarii ſereniſſimi Regis XXV. Indictione I.

Actum Papiae in Chriſti nomine feliciter. Amen.

C Animadvertas velim *Indictionem Primam* heic ſignatam curſum ſuum coepiſſe Septembri menſe *Anni DCCCCXII.* ipſumque Diploma datum fuiſſe *Papiae*. Iſta confer cum aliis Chartis à me producendis in Diſſertat. XXXIV. *de Diplomatis*. Praeter excuſſionem denarii *ſecundum Regiam conſuetudinem* legitur heic facultas manumiſſis iis data libere *eundi ac redeundi per quatuor angulos Orbis*: quod Langobardicum ritum prae ſe ferre videtur. Sed & aliis Nationibus non abſimilis fuit ritus. Immo & Latinis antiquis, ſcribente Plauto in Menoechmis:

Liber eſto, atque abito, quo voles.

Praeterea ſecundùm Legem Romanam poſt imperii declinationem idem pronuntiabatur, ut conſtat ex formulis Sirmondianis. Heic autem appellatur non Salica, ſed *Regia conſuetudo*, denarii excuſſio: Reges enim ejuſmodi ritum ſaepe uſurparunt, ut conſtat etiam ex Diplomate Ottonis III. Italiae Regis apud Martene Tom. I. pag. 104. Theſaur. Anecdot. Ii verò manumiſſi dicuntur Liberi, *tamquam Miles publicus*: nam ut in Diſſert. XXVI. *de Militia* monebo, Liberi tantùm homines cingulo militiae donabantur. *Civiſque Romanus*, non vero *Latinus*: quae dicendi forma ab ipſis antiquis Romanis, ſed potiſſimùm ex Lege Conſtantini Magni profecta eſt; nullus enim, niſi Liber, Civis Romanus fuit. Uti etiam tradunt vetuſtiſſimi Scriptores, quicumque Servitutis vinculo ſolvebatur, efficiebatur Civis Romanus, ac *jure Quiritium* frui incipiebat, hoc eſt pari cum Civibus Romanis libertate. Ita manumiſſus *Widerbora* dicebatur, ideſt quodammodo *renatus*. In Formula Sirmondiana de Servo, jugo Servitutis ſoluto; dicitur: *& ſicut alii Cives Romani vitam ducat ingenuam*. Eadem dicendi forma occurrit in aliis eorum temporum Chartis, atque etiam roboratur auctoritate Legis, *qui religioſa* Cod. *de his, qui in Eccleſiis manumittuntur*. Vide & Ennodium in Opuſcul. VIII. Sed omnium vulgatiſſimus ritus manumiſſionis praecipue Seculis poſterioribus fuit, ſervos in libertatem aſſerere in ſacris Templis coram Epiſcopo, aut coram Sacerdotibus, & Populo, tum ad majorem rei ſtabilitatem, tum etiam ad uberiorem gloriam Chriſtianae Caritatis. Fere enim

A ſemper dimittebantur *Servi pro remedio*, ſive *mercede animae ſuae*. Ducebatur autem Servus juxta, ſive ut dicere conſueverunt, *circa Altare*, aut *ante ſacri Altaris cornu* (Cereum accenſum in manibus tenuiſſe ejuſmodi homines, Chartae infra edendae prodent) ibique Dominus diſertis verbis eum à Servitutis jugo ſolutum

B pronuntiabat. Id quoque ſecundùm Jus Romanum factum, atque ab ipſius Conſtantini Magni temporibus, uti luculentiſſimè nos docent binae leges Codicis Juſtinianei Tit. *de his, qui in Eccleſ. manumitt.*, quas etiam legimus in Theodoſiano Tit. *de Manumiſſionibus in Eccleſia*. Adnotavit autem doctiſſimus vir Jacobus Go-

C thofredus, ritum hunc ex Ethnicis ad Chriſtianos traductum fuiſſe: quum & illi in Templis, aut in comitiis Populi, Servis ſuis, Libertatem largiri ſolerent. Praeterea in Africa eumdem Manumiſſionis morem obſervatum teſtatur Sanctus Auguſtinus Serm. XXI. edition. Benedictinae Sancti Mauri iis verbis: *Servum tuum*

D *manumittendum manu ducis in Eccleſiam. Fit ſilentium. Libellus tuus recitatur; aut fit deſiderii tui proſecutio*. Infra ex eodem diſcimus, tunc frangi ſolitas *tabulas* ſcriptas, quo tempore Servus emtus fuerat, aut ad ſerviendum ſeſe obtulerat. Proinde novae tabulae ſcribebantur, Libertatem conceſſam prodentes, quibus manum ſuam teſtes

E addebant. Qui *Chartularii, Chartellati, & Chartulati* in Capitularibus Regum Francorum, Legibus Langobardicis, aliiſque veterum monumentis occurrunt, nihil aliud fuiſſe creduntur Du-Cangio, quam Servi per Chartam manumiſſi. Quod certum mihi eſt, ii in Privilegiis, quae Reges aut Imperatores concedebant, una cum Servis, Colonis, & Libellariis enumeran-

merantur, ut infra patebit. Solicitus verò fuit quicumque libertate donatus, ut Charta ſibi conſcriberetur, cujus ope, quoties res poſceret, beneficium ſibi collatum oſtenderet ac tueretur. Occurrunt & *Commendati* in veterum Chartis; at iſti Manumiſſione minime indigebant, ut plenam Libertatem reciperent. Quippe fuerunt aut *Liberi*, aut *Liberti*, ſed plerumque Ingenui, qui alicujus patrocinio ac tutelae ſub certis obligationibus, ſervilis interdum conditionis faciem referentibus, ſeſe commendabant. Formulam Sirmondianam habemus num. 44. in qua vir Ingenuus, ſive Liber, *minime habens, unde ſe paſcere vel veſtire debeat, ideò* (inquit) *petii pietati veſtrae, ut me in veſtrum Mundoburdum tradere vel commendare deberem. Eo videlicet modo, ut me tam de victu, quàm & de veſtimento, juxta quod vobis ſervire & promereri potuero, adjuvare, vel conſolare debeas; & dum ego in caput advixero, Ingenuili ordine tibi ſervitium vel obſequium impendere debeam: & me de veſtra poteſtate vel Mundoburdo tempore vitae meae poteſtatem non habeam ſubtrahendi, niſi ſub veſtra poteſtate vel defenſione diebus vitae meae debeam permanere*. Habes heic, quid *Commendati* fuerint, qui & *Commenditi*, & *Commendatitii*, interdum appellati ſunt. Servi minime erant: attamen ſervitium ſuum atque obſequium Domino, ſive Seniori, dum viverent, *ingenuili ordine* obligabant. Atque hac luce praeviâ etiam intelligas, quid ſignificet Carolus Magnus in Lege centeſima inter Langobardicas Part. II. Tom. I. Rer. Italicar. ubi ait: *Ceteri verò homines Liberi, qui vel Commendationem, vel Beneficium Eccleſiaſticum habent, ſicut reliqui homines juſtitiam faciant*. Alibi quoque legitur *Commendare ſe alicui, & terram ab eo in Beneficium accipere*; ita ut etiam Vaſſi, ac propterea Ingenui, quandoque appellarentur *Commendati*. Satis erit Diploma producere, ex quo intelliges, non *Servos* tantum, ſed & *Colonos*, *Libellarios*, *Chartulatos*, & *Commendatos* aliqua conditione obnoxios ſive ſubjectos fuiſſe Privilegia quaerentibus à Principe ſupremo. En ipſum depromtum è Chartophylacio Monaſterii Veronenſis Sancti Zenonis.

Hugo Italiae Rex Monaſterio Veronenſi Sancti Zenonis omnia illius Privilegia & jura confirmat, Anno *926*.

In nomine Domini Dei aeterni. Hugo divina favente clementia Rex. Quia regalis poteſtas ſupra omnia & prae omnibus divino debet cultui eſſe ſemper intenta, & Eccleſiarum Dei ſarcinam libenter portare ac ſublevare, quatenus id agendo aeternae remunerationis praemia percipere mereatur: idcirco noverit omnium fidelium ſanctae Dei Eccleſiae, noſtrorumque praeſentium ſcilicet & futurorum induſtria, Adelbertum *&* Notkerium *reverentiſſimos* Epiſcopos *dilectos, fideles, & Conſiliarios noſtros, humiliter noſtrae ſerenitatis exoraſſe clementiam, quatenus ob amorem Dei omnipotentis, beatique Zenonis Confeſſoris Chriſti reverentiam omnes proprietates ac poſſeſſiones Monaſterii praedicti beatiſſimi Zenonis, ubi Corpus ejus ſacrum quieſcit humatum, quae ab anteceſſoribus noſtris Imperatoribus ſcilicet & Regibus, Epiſcopis, Comitibus, boniſque hominibus delegatae ſunt & conceſſae, per noſtrae munificentiae praeceptum corroboraremus,*

remus, modiſque omnibus noſtra Regia auctoritate confirmaremus, & idem Monaſterium ſub noſtrae tuitionis mundburdum recipere dignaremur. Quorum ratas petitiones eſtimantes, miſericordiam omnipotentis Dei, & ejuſdem beatiſſimi Confeſſoris Chriſti Zenonis merita, & interceſſiones nos adjuvari conſiderantes, omnia Privilegia & Praecepta ipſius Monaſterii, quae conceſſa ſunt, confirmata & funditus delegata priſcis temporibus ab anteceſſoribus noſtris Imperatoribus ſcilicet & Regibus, ſeu omnes ſcriptiones, univerſaſque res cum familiis & Servis utriuſque ſexus, unde ipſum Monaſterium juſte & legaliter hactenus inveſtitum permanſit, & quicquid inibi legibus pertinere dinoſcitur tam per commutationes & precarias, quàm per offerſiones aut oblationes bonorum hominum, ſive aliquas traditiones, & quaſcumque donationes, quae dici aut nominari poſſunt, per hanc praeſentem noſtrae munificentiae auctoritatem perpetuo confirmamus, modiſque omnibus corroboramus, quatenus ſicut ſuperius ſcriptum eſt, in integrum aeternaliter poſſideat, teneat, jureque proprietario vindicet ſine contradictione, moleſtatione, vel minoratione aliquorum hominum. Inſuper etiam ad noſtrae mercedis augmentum idem ſacrum Monaſterium cum omnibus rebus & facultatibus ſuis mobilibus & immobilibus, Familiis, & Servis utriuſque ſexus, Mancipiis, Colonis, Libellariis, Cartolatis, Comendatis, omnibuſque hominibus in Caſtellis & praediis ejuſdem Monaſterii habitantibus, *ſub noſtrae tuitionis & perpetuae defenſionis mundburdum recipimus. Praecipientes quoque, ut nullus Dux, Marchio, Comes, Vicecomes, Sculdaſſio, &c. Ceterum noſtro bando bandimus, ut ſi quis fortaſſe aliquid de ſupradictis rebus hactenus injuſte detinuit, & in ſuos uſus, ſuaque poteſtate & temerario auſu poſſedit, niſi amodo ſe a tali violentia ſubtrahat, ſe, ſuoſque homines removeat, vel ſi........ hoc noſtrae munificentiae & defenſionis Praeceptum infringere, aut contradicere, aut violare aliquando temptaverit, centum Libras auri obrizi componat atque perſolvat, medietatem Camerae noſtrae, & medietatem &c.*

Signum Domni  *Hugonis piiſſimi Regis,*

Sigefredus Cancellarius ad vicem Beati Epiſcopi & Archicancellarii relegi & ſubſcripſi.



Data

Data VII. Idus Auguſti, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXXVI. Domni verò Hugonis piiſſimi Regis Primo, Indictione XIV.

Actum Veronae in Chriſti nomine feliciter. Amen.

Certe *Commendatos* à Servili conditione abfuiſſe, docet nos Placitum Anno Chriſti DCCCLIV. habitum, atque à me editum in Chronico Vulturnenſi Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 398. Ibi homines quidam contra Monachos Vulturnenſes diſputando ajunt: *Nos & parentes noſtri ſemper Liberi fuimus; nam nos per defenſionis cauſam fuimus Liberi homines Commendati in ipſo Monaſterio, non pro* A *Servi*. Sed coeptum iter repetamus. Apud Francos, Wiſigothos, Ripuarios, Alamannos, aliaſque gentes idem Manumiſſionis ante Altare ritus propagatus eſt, uti praeter alios jampridem oſtendit Du-Cangius in Gloſſar. Latino. Ego exemplum producam è membrana authentica Archivi Eſtenſis petitum, ex quo ediſces B praecipuos ritus antiquarum Manumiſſionum.

Willa Comitiſſa, olim uxor Hugonis Ducis atque Marchionis, libertate donat in Civitate Bononienſi Clerizam Ancillam ſuam, Anno 1056.

I*N nomine Sancte individuae Trinitatis; Anni Incarnacioni Domini noſtri Jeſu Chriſti Milleſimo Quinquageximo Sexto, imperante Domnus Enricus filius quondam Domni Chonradi Imperatori, Anno X. die XIV. menſe Gennuarius, Indictione IX. Dei omnipotentis inſpiracioni Domini noſtri, qui miſit Filium ſuum in terris Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum, ſalutem Mundi, qui nos liberavit de tenebris & umbra mortis ſuo proprio ſanguine, & in cruce ſuſpenſus fuit, & multa ſuſtinuit ingnuria pro nobis peccatoribus exemplum bonum reliquit ..... miſertus fuit, ita & nos, qui de terra formati ſumus, ſimiliter miſereri debemus ..... circa quidquid ligata fuerit in noſtris poteſtatibus quantum poſſumus ad libertatem ve.... que & abſolucionemque dare & ſperare debeamus. Et ideo nos quidem in Dei nomine* Domne Wille *inclite* Cometiſſe, relecta quondam Domni Hugo *glorioſiſſimo, qui fuit* Dux C & Marchio, & Ugo & Alberto, *eciam* Bonefacio, *ſicque* Ubaldo *germanis una pro Domini voluntate inſpiracioni magna claritatem* libera & abſolvo te Cleriza filia Uberto de Caſtro Petroſa, *quod vocatur* Planoro, *pro timore omnipotentis Dei, & remedio luminarie anime bone memorie quondam ſupraſcripto* Domni Ugo *glorioſiſ*D*ſimo, ut quando illum Dominus de hac vita migrare juſerit, pars iniqua non abeat poteſtatem ullam, ſed Angnelus Domini noſtri Jeſu Chriſti colocare dignetur, & illum inter Sanctos dilectos ſuos.... ps miſertus ſit illum, & magnum preſtet refrigerium; & beatus Petrus princeps Apoſtolorum, qui habed poteſtatem omnium animarum ligandi &* E *abſolvendi, ut ipſi abſolvat anime ejus de peccatis ſui, & aperiad illum janua Paradiſi: pro eadem vero rationi, pro timore Domini noſtri Jeſu Chriſti,* in mano mito te Benzo Presbiter da Plebem Sancti A.....ani, ut vadat

tecum

tecum in Eccleſia Sancti Bartholomei Apoſtoli, traad te tribus vicibus circa Altare ipſius Eccleſie cum cereo apprehenſum in manibus tuis & in manibus ſuis: deinde exite & ambulate in via quadrubio, ubi quatuor vie ſe dividuntur, & date eam licenciam. *Statinque pro remedio luminarie anime bone memorie de quondam ſupraſcripto Domni Ugo, & ipſe Presbiter Benzo fecit omnia, ſicut ipſis ſupraſcriptis precedit, & dixit:* ecce quatuor vie: ite & ambulate in quacunque partem tibi placuerit tan tu ſupraſcripta Cleriza, qua noſque tui heredes, qui ab ac hora in antea nati, vel procreati fuerit utriuſque ſexus. *Et ego filius Domne Wille & Hugo, & Alberto, & Bonefacio, & Ubaldo per hanc Cartam* libertacioni, abſolucioni, ingenuitatis libera & abſoluta permanead, tu ſupraſcripta Cleriza, tuiſque heredes, *ſicut ſuperius dixit*, abeatis vias ap-rtas *portas Paradiſi*, portas Civitatis, portas Caſtellis in placitis & in conventis locis ambulare, & ſtare, & wadia pro te dare, & omnes fines facere, comodo melius potueritis vel volueritis. Sit tibi conceſſum & perdonatum omne conquiſitum vel agregatum, cod abeatis, vel cod in antea aquidere potueritis tan tu ſupraſcripta Cleriza, quanque tui heredes. *Ut neque da nos, neque da noſtris heredes, aut per ſemiſa vel rogativa perſona noſtra .... occaſiones de ipſum* jugo ſervitutis *tan tu antedicta Cleriza, quanque tui heredes .... ſitis exinde ſecuri & quieti, adque pacifici permaneatis ſine ullo detrimento .... ut ſi forſitans nos ſupraſcriptis vel heredes, hanc proheredes, vel parentes noſtris aliquam moleſtiam contra te Cleriza, vel contra tuos heredes agere, aut cauſare, vel querere aut moleſtare preſumpſerimus, aut agentibus conſenſerimus, & non permanſerimus in ea omnia, qualiter ſupra legitur, tum daturi promittimus nos ſupraſcriptis Domne Wille inclite Cometiſſe & Ugo & Alberto & Bonefacio & Ubaldo, vel heredes noſtris componere & dare tibi ſupraſcripta Cleriza, vel ad tuis heredibus pene nomine auri obtimo Libras duo, & poſt pena ſoluta preſens Carta libertacioni, ſicut ſupra legitur, omni tempore in ſua firmitatem permanead. Et inſuper anathematis danacioni perculſum ſempiternum jacula ferientur, & cum Juda traditore Domini noſtri Jeſu Chriſti abeant partem, & cum Beelzebut princeps Demoniorum abitet, ubi vermes non moriuntur, nec flamma eſtinvvitur.*

Hactum in Monaſterio Sancti Bartholomei Apoſtoli, Indictione ſupraſcripta Nona.

Signum manibus ſupraſcripta Domne Ville *inclite* Comitiſſe *relecta, qui hanc Cartam libertacioni, abſolucioni, ingenuitatis, ſicut ſupra legitur, fieri rogavi, & eis relecta eſt.*

Signum manibus ſupraſcriptis Domni Ugo, *eciam* Domni Alberto, *ſicque* Domni Bonefacio, & Domni Ubaldo *germanis, qui hanc Cartam libertacioni, ſicut ſupra legitur, fieri rogavi, & eis relecta eſt.*

Signum manibus Walfredo Comeſarius filius quondam Aldebrando, & Petrus Vicecomes filius quondam Ugo, & Petrus filius quondam Tarrus, & Ugo filio quondam Ardoino, & Jeorrio filio Rainerio, & Lamberto filius quondam Rolando, & Baldoino filius quondam Aldebrando, & Aſtolfo filius quondam Rofredo, & Lamberto, qui vocatur Foſcolo, filius Leo da Seſto, & Petrus Presbiter ſancte Bononienſis Eccleſie, & Lamberto filius quondam Lamberto, & Petrus Presbiter de Pantaleo, rogatis teſtibus.

Ego

Ego preſens in Chriſti nomine Sichizo Tabellio ſcriptor ſum, & poſt tradita complevi & abſolvit.

Quiſnam fuerit *Hugo* iſte *Dux* & *Marchio*, cui ſacro vinculo ſociata fuerat *Willa Comitiſſa* heic memorata, fortaſſe perconteris. Nulla heic mentio eſt Nationis aut Legis, quam Comitiſſa eadem, aut ejus filii profitebantur: inde enim aliqua lux affulgere potuiſſet. Referre haec facile nemo auſit ad *Hugonem* celeberrimum *Marchionem* ac *Ducem Tuſciae*, cujus Vitam ſcripſit ac edidit Puccinellius; is enim vivere deſiit Anno Chriſti MI. & *Judittam* conjugem habuiſſe, duaſque tantum feminas, nullum marem poſt ſe reliquiſſe traditur ab eodem Puccinellio. Neque reponas, Willam iſtam, alteram ejus uxorem eſſe potuiſſe, quae aetate florente vidua ab ipſo relicta fuerit, & ex eo filios in Charta hac memoratos procrearit, quos uti pueros à Ducatu Tuſciae removerit Otto III. Auguſtus, aut nimium tenera aetas. Nullum enim veſtigium praebet Hiſtoria, Hugonem Tuſcum liberos maſculos poſt ſe reliquiſſe. Floruit etiam ab Anno MXIV. uſque ad Annum circiter MXXXVIII. *Hugo Marchio Natione Langobardus*, inter Majores Sereniſſimae Ateſtinae Familiae à me recenſitus in Antiquitatib. Eſtenſib. Par. I. Cap. XI. & XII. Verùm *Ducis* quoque titulo eumdem fuiſſe auctum, nuſquam reperi. Attamen quis iſte *Hugo Dux & Marchio* fuerit, aperiam ego. Is nempe, qui Anno Chriſti MXXVIII. occurrit in Placito à me edito Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. pag. 989. hoc eſt in additamentis ad Chronicon Caſaurienſe. A Conrado I. Auguſto miſſus fuerat iſte *Hugo Dux & Marchio ad juſte inquirendum de rebus Monaſterii beatae Sanctae Trinitatis*. Ejus acta vide. In eodem Chronico Caſaurienſi pag. 845. idem appellatur *Dux & Comes*. Tunc ad Annum MXXXV. pag. 850. indicatur Chartula, in qua ipſemet *Ugo Dux & Marchio pro majori firmitate ſe ſubſcripſit. Peractis autem omnibus, & in pace redactis, pro quibus miſſus fuerat praefatus Dux Ugo, reverſus eſt ad propria*. In additamentis eiſdem pag. 992. publici juris feci alterum Placitum ab ipſo habitum Anno MXXVIII. *in territorio Marſicano*, ubi appellatur *Ugo Dux & Marchio*. Cui Ducatui, cuive Marchae is praefuerit, jam dixi in Diſſertat. VI. *de Marchionibus Italiae*. Certe idem cenſendus, qui in Charta à me nuper evulgata maritus olim fuit Willae Comitiſſae. Atque fortaſſe filius fuit *Bonifacii Marchionis* natione Ripuarii, de quo egi in eadem Diſſertat. *de Marchionibus*. Praeterea Chartam ſub oculis habui, complectentem compendium jurium Monaſterii Arretini Sanctarum Florae & Lucillae, Benedictini Ordinis, & Seculo XI. exaratam; ibi haec legebantur: *Filii quoque Hugonis Marchionis contendunt nobis omnem terram Willelmi Diaconi in Ciciliano, & in aliis locis, necnon & terram in Montione, & unum Manſum in Montelignano*. Priora duo loca in Mutinenſi agro ſita fuiſſe puto, nunc *Ciano* & *Monzone* *. An ad ſupraſcriptum Hugo-

* In agro ſuburbano Arretino extant etiamnunc loca, & rura praedictis nominibus indicata, *Ciciliano*, nempe, *Montione*, & *Lignano*, mons ad urbis plagam meridionalem aſſurgens, nemoribus, & praediis undequaque ſuperindutus. Quei ergo in agro Mutinenſi loca praedicta quaerantur non videmus, praecipue tanta vocabulorum diverſitate intercedente *Ciano* inter & *Ciciliano*, *Monzone* atque *Montione*. Probabilius Monaſterium SS. Florae & Lucillae Arretinum in iſto agro, quam in Mutinenſi bona poſſederit.

Hugonem, ejuſque filios ſpectet memoria haec, decernat qui velit. Floruit iſte *Hugo Dux & Marchio* Anno Chriſti MXXVIII. Diverſam verò fuiſſe puto uxorem hujus *Willam* ab altera *Willa* Hugonis Tuſciae Du- A cis filia, cujus mentionem fecit Puccinellius in ejuſdem Hugonis Tuſci Vita, indicans Chartam, quam authenticam vidi ac deſcripſi ex Tabulario Primatialis Piſanae, atque heic tenebris ereptam volo.

Willa filia quondam Hugonis Marchionis & uxor Arduini, qui & Ardicio appellatur, praedium donat Canonicis Piſanis, Anno 1019.

IN nomine SanĉTe & individue Trinitatis. Henrigo gratia Dei Imperator Auguſto, Anno Imperii ejus in Italia quinto, IX. Kalendas Februarii, IndiĉTione II. Manifeſta ſum ego Willa mulier Arduini, qui Ardicio *nominatur*, filia quondam Hugoni, qui fui Marchio, *quia conſentiente mihi ſupraſcripto Viro..... intereſſe videtur notitia Johanni Judex Domni Imperator, adque ſecundum Legem interrogata, & congnita ſum, eo quod nulla me paſſa ſin violentia, ſet pura & integra mea bona voluntas..... pro animabus noſtris remedium, & pro remedium bone memorie Widi, qui fui Socero meo, & bone memorie Glandolfo, qui fui Congnato meo, offerimus Deo, & tibi Chanonica de Ecclesie Piſcopatu SanĉTe Marie Piſenſis, ideſt illa quartam portionem ex integra de terra, & res noſtra illas maſſaritiis, quas abemus in loco & finibus Arena, quas.... Cacatoſſicho filio bone memorie Petri Maſſario ad laborandum &c.*

✠ *Signum manus Wille, que hanc cartula offerſionis fieri mandavit.*

✠ *Signum manus Arduini, qui Ardicione vocatur, Viro ipſe Wille confirmantes.*

Johannes Judex Domni Imperatoris interſuit.

Adalbertus Notarius Domni Imperatoris interſui.

B *Antonio * Notanius Domni Imperatoris poſt traditam complevi & dedi.*

Si legitima filia fuit Willa iſta Hugonis potentiſſimi Marchionis Tuſciae, hinc intelligere poſſumus, exſpiraſſe cum illo magnificentiam familiae, quando ejus filia inferioris, ut videtur, conditionis Viro nupſit. Sed fortaſſis extra conjugium nata C fuit potentiſſimo illi Principi. Chartam quoque produxi in Diſſertation. LXVII. *de motis acquirend.* ubi occurrit *Ugo Comes filius quondam Ugonis Marchionis*. Atqui in Charta nuper à me producta pariter commemoratur *Ugo* filius *Willae Comitiſſae, relictae quondam Domni U o glorioſiſſimi, qui fuit Dux & Marchio*. In utraque D ergo de uno eodemque homine agi vides; cui pater fuerit Hugo ille *Dux & Marchio*, cujus mentio eſt in Chronico Caſaurienſi; & qui ab Hugone Tuſciae Duce omnino diverſus fuit. Adtexo nunc alia duo Manumiſſionis exempla, quae ex antiquis membranis deſcripſit, & ad me miſit vir antiquae eruditionis amantiſ- E ſimus Joſeph Antenor Scalabrinius Ferrarienſis, Parochialis Eccleſiae Sanctae Mariae in Bucca Rector, & ſacrarum Literarum in Ferrarienſi Academia Interpres.

Manu-

Manumiſſio Alberti Servi facta per Guidonem de Mognano, Anno 1118.

IN nomine Sancte & individue Trinitatis, Anni Domini noſtri Jeſu Chriſti Milleſimo Centeſimo Decimo Octavo .... Julii .... providentia Dei .... primum hominem de .... humi loc.... eſt, cui Chriſtus ſuam mortem libertatem redidit ..... Servos noſtros liberando ab omni jugo Servitutis. *Ego quidem ſcilicet Dominus Guido filius quondam Domini Verardi de Mognano, pro amore Dei omnipotentis & ſuorum Sanctorum, & pro anima mea, meorumque parentum, & pro abluendis peccatis meis, hoc* „ Manumiſſionis *Inſtrumento .....*
„ Albertum filius Siſmondini de Sancto Archangelo .... cum omni podere & peculio, quod habet & tenet & poſſidet ſeu ſe.... acquirere potuit, abuit & tenuit, & poſſidere potuit ...... *predictus, in preſentiarum* a mei poteſtate libero, eâ ratione ut ab hac hora in antea liber ſit & abſolutus int.... liberos & liberas manere valeat hac ingenua nativitate, & quacunque viam elligere voluerit poteſtatem eligendi habeat, & ut Civis Romanus fiat & po...... mas apertas habere, nullique meorum heredum aliquod Servitutis obſequium impendere. In poeculio vero ſi quod habet, aut deinceps habiturus ſit in Chriſto nomine ſuo jure haberemus patronatus penitus remitto ei liberum atque ſolutum. Et ſecurus omni tempore vitae ſuae & ſuorum heredum imperpetuum valeat permanere; & omnia civilia negotia ſuo comodo & incomodo facere, emere, donare, vendere, permutare, locare, teſtamentum facere, in judicio ſtare, ſine meo Servitutis obſtaculo, tamquam monigenio patre & matre eſſet natus. *Si quis vero meorum ſeu de heredibus meis, ſeu qualibet a me ſubmiſſam vel ſumittendam perſonam per quolibet in tempore contra hanc Cartulam Libertatis agere aut pulſare voluerit, in primis.... meorum Dei omnipotentis, qui Trinus & Unus eſt, incurrat..... Sanctis, & univerſalis Eccleſie ſit & anathema, & in illa ſententia incurrat, qua Judas Iſcariothes habuit, qui Deum tradidit, & Dathan & Habiron, quos terra vivos deglutiverat. Et inſuper decem Marcas argenti fini nomine pene per ſtipulationem promiſſa per me meoſque heredes illi vel eis heredibus dare promitto. Et pena ſoluta hec Libertas omni tempore firma & inviolata permaneat...... aut ullo tempore nolle quod ſemel volui .....*

Actum in Saragoza.... Domini Prioris de Saragoza, Indictione predicta ſeptima.

Predict...... dictus Aſpe..... Alberto omnes poſſeſſiones & tenutas Sciſmundini patris dicti Alberti.... Prenominatus Dominus Albertus quondam Domini Verardi de Mognano hoc Manumiſſionis Inſtrumentum, ut ſupra legitur, rogavit ſcribere, & hec omnia ſupradicta ſub tali conditione facta fuerunt, quod ſi aliquo in tempore dictus Albertus .... deceſſerit ſine liberis, quod eorum bona perveniant Aſpetato vel ejus. Dominus Girardinus de ....., & Dominus Sciſmondinus de Denozola, & Dominus Mattheus de Batidizo & Tomaxius Ocacollato de Saragoza, ut Ugolinus da loco de Vizano, & Bonaventura de Boa...... de Vizano rogati ſunt teſtes.

Ego Bertolotus quondam I.... Notarius hoc Manumiſſionis Inſtrumentum, A *ut ſupra legitur, interfui & rogatus ſubſcripſi, & addidi quod dimiſi.*

Manumiſſio duarum Ancillarum facta ab Armanno & Wigberto fratribus, Anno 1134.

IN nomine Domini Dei eterni, Milleſimo Centeſimo Triceſimo Quarto, V. die menſis Julii, Indictione Tertiadecima. Et ideo in Dei nomine nos quidem Armannus & Wigbertus filii Wberti, qui ſenſimus Lege vivere Salica, ſtatuimus vobis Berta filia Gerardi *&* Willelme Wadelace *filie tue tam pro vobis, quamque eredibus...... nati vel procreati, vel in antea naſcituri erunt;* ut ſis...... vinculo Servitutis, conſenſumque ſit vobis eſſe liberas & abſolutas..... manu Sacerdotum circa ſacrum Altare cum cereo aprenſo.... illo quod quadrubium in qua parte volueris, anbula, & diſcedatur. *Ita ſit vobis.......* abſolute ab omni vinculo Servitutis *vobis vel veſtris eredibus, qui ſunt nati vel procreati, vel in antea naſcituri erunt,* cum omni conquiſtulo, vel quis peculium veſtrum, quod nunc abetis, vel in antea Deo acquirere potueritis. *Et nos jam dictum Armannum & Wigbertum pro Dei amore, dilectione & remedium anime noſtre, & anima patris noſtri, ſtatuimus vobis eſſe* liberam ab omni vinculo Servitutis. Et pro Solidis treinta quatuor Lucenſis. *Et nos promittimus defenſare & auctorizare contra omni contradicente omine defenſare. Et ſi defenſare noluerimus aut ſi agere, aut cauſare preſumſerimus damni pena nomine promittimus dare Libra una aurea, & nec nobis licere de oc facto aliter facere nolle volumus, ſed quod a nobis ſemel factum vel ſcriptum eſt, omnia inviolabiliter conſervare promittimus ſub ſtipulatione. Vico Policino in domo cultum Sancti Marci Evangeliſte.*

B *........ tum Armannum & Gibertum, & ita fieri rogaverunt.*

.... & Aldricus, & Johannes da Vizano, & Engius filius, & Sigeliro de Gambalunga, & Albertus a Bagno, & Johannes Inſurciato.

Ego Gerardus Chriſti miſericordia Tabelius ſcripſi & complevi.

Anno MCXXXIV. Julio menſe de- C currebat *Indictio XII.* Quare ſcriptum potius fuerit *Anno MCXXXV.* quum in *Indictione Tertiadecima* ita ſcripta vix latere poſſit error. Heic autem vides, quod ſupra innui, conſueviſſe Servos aliquid de peculio conferre Domino manumittenti. En ut Ancillae iſtae *Solidos triginta quatuor Lucenſis* monetae Heris ſuis perſol- D vunt, quamquam in Eccleſia Dei Manumiſſio peracta fuerit. In Appendice ad Marculfum Tom. 2. Capitular. Baluzii, Cap. 48. legitur formula, in qua Dominus Servo ingenuitatem ſe donare profitetur, ſubdens: *Et dediſti mihi pro hoc, quod mihi bene complacuit tam in argento, quàm in amicto valentes Solidos tantos.* E Idem quoque diſcas ex altera Charta, quam ſuppeditavit mihi Archivum Eſtenſe, ubi Servus manumiſſus Hero ſuo numerat *quatuor Libras Mediolanenſis* monetae. Haec autem Manumiſſio minime celebrata eſt in aede ſacra, ſed dumtaxat coram Notario ſacri Palatii ac teſtibus. Edicitur tamen, eum *Amunth*, ſive Liberum eſſe futurum, *ſicut illi, qui in quadri-*

quadrivio in quartam manum traditi ſunt, vel ſicut illi, qui per manum Sacerdotis circa ſanctum Altare ad liberos dimittendos deducti ſunt. Accipe Chartam ipſam.

Rodulfus & Guilielmus fratres de Valviſneria Gualterum agnomento Orinale Servum ſuum libertate donant, Anno 1107.

In nomine Sancte & individue Trinitatis. Anno ab Incarnatione Domini noſtri Jeſu Chriſti Milleſimo Centeſimo Septimo, die ante Kalendas Februarii, Indictione XV. tibi Gualtero, qui vocatur Orinale, filio quondam Gusberti de Valviſneria, Servo juris noſtri, *nos quidem in Dei nomine Rodulfus una cum Conjuge Matelde, & Guilielmus germanis filiis quondam Rainerii de Valviſneria, qui profeſſi ſumus ex natione noſtra Lege vivere Longobardorum, domini & domina, benefactores & benefatrix tui, preſentes preſentibus diximus . . . . ad meritum anime noſtre & noſtrorum pertinere poteſt parentum; neceſſe eſt nobis . . . . . agere, unde in hoc ſeculo & in futuro plenam & maximam apud omnipotentem Dominum poſſimus conſequi mercedem. Ideoque nos ſupraſcripti domini & domina tua ſtatuimus te Gualterum, qui vocatur Orinalem*, „ Servum juris noſtri, ut amodo a preſenti die in „ antea ſis Liber, & abſolutus ab „ omni vinculo ſervitutis: Fulfreal „ & Amunth factus es: vitam ſem„ per bene, & integram deducas in„ genuitatem. Et tibi a preſenti die „ de quatuor viis ambulare, aut cum „ quo habitare volueris, liberam, „ atque firmiſſimam in omnibus ha„ beas poteſtatem, & congruam Li„ bertatem, ut diximus, juxta Le„ gem, pro anime noſtre & paren„ tum noſtrorum mercede, & par„ tam pro quatuor Librarum Medio„ lanenſis. Et neque a nobis, neque „ ab heredibus noſtris ullam non ha„ beas reprehenſionem, nec condi„ tionem Servitutis; ſed tu in per„ petuum, & omnem agnationem „ & ingenuitatem & procreationem „ tuam, ſi habueris, in plena & in„ tegra maneat Libertate, ſicut illi, „ qui in quadrivio in quartam ma„ num traditi & Amunth facti ſunt, „ vel ſicut illi, qui per manum Sa„ cerdotis circa ſanctum Altare ad „ Liberos dimittendos deducti ſunt. „ Conceſſumque ſit tibi ad gratiam „ tuae Libertatis omne tuum conqui„ ſtum, peculiare verò tam, quod „ nunc habes, quàm in antea acqui„ rere poteris, ut facias exinde a „ preſenti die tu & heredes tui, aut „ cui vos dederitis jure proprietario „ quidquid facere volueritis, *ſine omni noſtra & heredum noſtrorum contradictione.*

Actum in domo Maletalento de Ranzano, feliciter.

Signum ſupraſcripti germani, qui hanc cartulam Libertatis fieri rogavit.

Signum teſtium Gualteri de Valviſneria, Ribaldini de Sancto Paulo . . . . . de Spezzano, Arnaldini Albinelli, & Attolini, & Ginelli de Ranzano.

Ego Frogerius Notarius Sacri Palatii poſt traditam ſcripſi, & dedi.

Spectat Charta haec ad egregiam Familiam de Valliſneria, quae quidem à multis Saeculis in Regienſi Civitate tum antiquis Feudis, tum reliquis ſpectatae nobilitatis inſignibus floret, & cui ſplendorem nunc addit

P. D.

P. D. Maurus Valliſnerius Benedictinus Abbas Sancti Petri Mutinenſis, Vir tum doctrina, tum ſuaviſſimis moribus ſpectatiſſimus; magnam vero famam nuper conciliavit intra & extra Italiam Cl. Vir Antonius Valliſnerius Eques & Patritius Regienſis, Medicus intimus Auguſtiſſimi Caeſaris CAROLI VI. & in Academia Patavina primarius Medicinae Profeſſor, ſed nobis praematura morte ereptus. Atque ex hactenus adductis intelligimus, non eo rigore, poſtremis ſaltem Seculis, actum fuiſſe cum Servis & Ancillis, ut quidquid ipſi acquirerent aut lucrarentur, Domino ſuo acquirerent. Licebat & ipſis induſtriam collocare in amplificanda re ſua, dum Heri ſui negotia non negligerent, eique utiles alioquin ac morigeri forent. Sive ergo ex Peculii proprii bono uſu, ſive ex aliis artibus, connivente Domino, lucrum ſibi quaererent, certum eſt, complures ex ipſis evaſiſſe bene nummatos, atque ope tandem ejuſdem aeris Libertatem ſuam à Dominis redemiſſe. Rolandinus Paſſagerius Bononienſis, qui circiter Annum Christi MCCLV. *Summam Artis Notariae* ſcripſit, non ſemel editam, Cap. 7. Rubric. 4. formam *Inſtrumenti Manumiſſionis* dedit, in qua Dominus manu mittit, & Servitutis vinculo eximit Antonium Servum, ejuſque filios, tradens eis *totum eorum peculium, à rationibus Domini ſeparatum*. Idque facit *pro pretio centum Librarum Bononienſium: quod pretium dictus Dominus confeſſus fuit & contentus, ſe ab ipſo Antonio dante & ſolvente pro ſe & vice & nomine dictorum filiorum ejus, habuiſſe & recepiſſe &c.* Familiare tamen fuit aliis Dominis, Servos Libertate donantibus, eis etiam largiri quidquid mobilium ac immobilium ſub nomine *Peculii* antea congeſſerant, ut Liberis eſſet, unde viverent. Denique ut alias Manumiſſionis ſpecies omittam, è Servitutis vinculis eximebantur Servi per poſtremas Dominorum tabulas: idque ſaepe ac ſaepius accidebat; tunc enim ad Chriſtianam Caritatem ſe procliviores ſentiebant homines, & *praemium meritae*, ſive *emeritae Servitutis* (ut habet Valentinianus Auguſtus in Lege 8. Tit. *de infirmandis his &c.* Codic. Theodoſian.) facilius famulis ſibi fidis tribuebant. Hac etiam ratione manumittere Servos ſuos, ſive *poſtremo judicio libertates eis dare*, indulſit Conſtantinus Magnus ſingulari privilegio Clericis; & primus propterea invexit Manumiſſionem antea ignotam: quod privilegium poſtea piae liberalitatis cauſsâ ad Laicos quoque propagatum eſt. In Lege 34. Pippini Italiae Regis inter Langobardicas haec habentur: *De filia, cujus pater per manum erogatoris omnes Servos ſuos juſſit fieri liberos. Et quia contra legem eſſe videtur, inſtituimus, ut ipſa filia in tertiam portionem de praefatis rebus iterum introire poſſit*. Uti Du-Cangius jampridem, collatis aliis auctoritatibus monuit, *Erogatoris* vocabulo deſignantur Exſequutor teſtamentarius: ac proinde hinc diſcimus, conſueviſſe interdum Laicos teſtatores quibuſcumque Servis ſuis in ultima voluntate Libertatem elargiri. Hujus etiam facultatis exemplum non unum attuli in Antiquitat. Eſtenſibus, productis poſtremis aliquot Marchionum tabulis. Id quoque eruitur ex Lege 3. Aiſtulphi Regis, ex qua diſcimus, actum Manumiſſionis circa Altare faciendum fuiſſe poſt mortem teſtatoris, dum is vivens non feciſſet. Sed & ex ea Pippini Lege alterum nobis innoteſcere videtur, nempe enormem

mem tunc viſam fuiſſe omnium Servorum Manumiſſionem, quoties teſtator filios poſt ſe relinquebat: ideoque conſtitutum fuiſſe, ut eorum tertia pars filiis intacta relinqueretur. Ita quoque eamdem Legem interpretatus eſt Carolus de Tocco Langobardicarum Legum vetuſtus Interpres.

Ceterum minime cogitandum eſt, Servis quamquam manumiſſis plenam ſemper, omnimodamque Libertatem contigiſſe. Nam & ex antiquo Romanorum jure ita Servi Liberi efficiebantur, ut aliquid auctoritatis in illos adhuc in manumittente ſervaretur. Ad haec erant, qui variis conditionibus, ac oneribus manumiſſos gravabant. Exempli cauſsâ Servili tantum nomine demto, ab iis obſequium, aut conſuetas operas, ſolitumque paene ſervitium exigebant, aut illos ad cenſum aliquem reddendum quotannis adigebant. Apud Scriptores Francos occurrunt *Coliberti*, non Liberti quidem, ſed ſpecies quaedam famulorum Domino addictorum, & Servili conditione potior, ſed Libertate circumciſâ, ut *Coloni*, *Manentes*, *Aldii*, aut alii medii inter Libertos ac Servos. Verùm vox iſta eâ ſignificatione apud Italos nondum mihi occurrit. Huic autem juri, quod in ſuos Libertos Patroni retinebant (& quidem *retinere ſibimet in eis obſequium* dicuntur in Concilio Toletano apud Burchardum Lib 2. Cap. 25.) huic inquam juri Patronatus interdum in Manumiſſione Domini ipſi renuntiabant. Vide Appendicem ad Marculfum Tom. 2. Capitular. Baluzii Cap. 48. Ibi legitur *Redemptionale*, hoc eſt Servi Manumiſſio: in qua Dominus, recepto pretio à Servo, eum Libertate donat, haec inter alia inquiens: *Ut taliter ſias ingenuus, tamquam ſi ab ingenuis parentibus fuiſſes procreatus, vel natus, cum omni peculiare tuo* (ita quippe appellabant interdum Peculium): *& nec mihi nec ulli Heredum meorum nullum impendas ſervitium, nec hominium, nec Libertaticum, nec ullum Obſequium, nec Patronaticum &c.* En quot nominibus jus Patronorum in Libertos deſignaretur. Praeterea quum animum erga donatores ingratum averſetur ipſa recta ratio, propterea Libertos humanae Leges non ſemel damnarunt, quoties obſequii erga Patronos, acceptique beneficii immemores ſeſe prodebant. Ii nempe etiam apud Latinos & Graecos è Libertatis jure excidebant, iterumque in Servitutis nexum revocabantur. Id cautum videas in Codice Theodoſiano ac Juſtinianeo, atque in Pandectis, ut veteres omittam Scriptores, qui concordi voto tradunt, Libertos ob ingrati animi vitium in priſtinam Servitutem recidiſſe, aut teſtandi jus eis fuiſſe ablatum, eorumque proinde hereditatem ad Patronos peculii ad inſtar perveniſſe. Unicâ auctoritate utar, nempe Lege primâ Cod. Theodoſiani Tit. de Libertis, in qua Conſtantinus Magnus haec ſtatuit: *Libertis ingratis in tantùm jura adverſa ſunt, ut ſi quadam jactantiâ vel contumaciâ cervices erexerint, aut levis offenſae contraxerint culpam, à Patronis rurſus ſub imperia ditionemque mittantur.* Quo in loco foret Libertorum fortuna, & quam facile iis litem excitare poſſent Patroni, hinc intelligimus. Langobardicis tamen atque ſubſequutis Seculis non lego obtinuiſſe conſuetudinem iſtam, ſive Legem; qui enim, dum non contra leges, integrâ Libertate donatus erat, hac frui pergebat. Neque iiſdem temporibus audio *Libertini generis* habitam fuiſſe rationem, uti Romanis Imperatoribus ſolici-

licite habebatur, quum refugerent nobiles ſanguinem ſuum miſcere cum Libertinis. Et in l. *oratione ff. de ritib. nuptiar.* à D. Marco cautum eſt, *ut ſi Senatoris filia Libertino nupſiſſet, nec nuptiae eſſent*. Nullum inquam hactenus locum inveni, ex quo conſtet, medii aevi homines delicatos adeo fuiſſe in ſcrutando, an quiſquam avos, aut proavos habuiſſet è Servitute in Libertatem translatos. Immo ex quo Libertatem quiſquam conſequebatur, è veſtigio *tamquam Miles publicus, Civiſque Romanus* habebatur, ut ſupra vidimus in Diplomate Berengarii I. Regis Anno Chriſti DCCCCXII. Praeterea quum liberum hominem eſſe, quamdam importaret *Nobilitatis* ſpeciem, Libertis ipſis minime negatum ejuſmodi decus fuit. Publici juris fecit Ughellius Tomo IV. Ital. Sacr. in Epiſcopis Vercellenſibus decretum Leonis Antiſtitis Vercellenſis, cadente Seculo X., aut incunte XI. promulgatum, per quod *praeſentia Judicum, Civium affluentia reſidente & Militum, appoſitis Evangeliis & Libris Legum, Chartis contra Legem factis (ſi quae erant) legaliter inciſis, nobiliter acclamante populo,* in Servitutem priſtinam revocavit, quotquot antea Servi erant Eccleſiae Vercellenſis, ſed praecedentium Praeſulum incuriâ, aut vitio, *à jugo Servitutis in Libertatis Nobilitatem tranſierant, & ipſam Eccleſiam in deriſu & deſpectu habebant*. Verum quidem eſt, in iiſdem tabulis teſtari Epiſcopum, ab ejuſmodi Libertis, quod *aliquibus divitiis inflati* eſſent, *inquinari Nobiles*. At iſtud fortaſſis additum, quia id genus homines legitimi Liberti minime evaſerant, quum reluctantibus Legibus Libertate donati, Servi eſſe non deſinerent, ac propterea affinitatem ſibi cum Nobilibus conquirentes, opprobrium iis inferebant. Denique nulla mihi dubitatio eſt, quin plerique ex antiquis Nobilibus tunc etiam abhorrerent à miſcendo ſanguine ſuo cum Libertis, aut Libertini generis hominibus, quemadmodum noſtris quoque temporibus iidem abſtinere ſolent à conjugiis cum iis, quos non ita pridem ex coeno fortuna, aut induſtria evexit. Sed ne hoc quidem obſtat, quominus Libertos barbaricorum temporum aequemus Libertis, quos, dum Romana res floruit, Italia aluit.

Ad alia nunc progredior. Praeter Libertos pleniori Libertate fruentes, alii fuere Saeculis barbaricis, qui Libertate quidem donabantur, ſed eo pacto, ut dum viveret Patronus, ei famulatum praeſtarent. Apud Marculfum Lib. 2. Cap. 33. quidam Servo ſuo Libertatem donat, *eâ conditione ut, dum advixero, mihi deſervias: poſt obitum verò meum, ſi mihi ſuperſtes fueris, ſis ingenuus &c. peculiare conceſſo, quod habes, aut elaborare poteris*. Hanc *ingenuitatem* Marculfus appellat *poſt diſceſſum*, diverſam ab altera, quae erat *à die praeſente*, ut in Formula praecedenti. Id quoque Romanorum imperan ium aevo uſitatum fuiſſe reor Sed quid extra Italiam feror, quando praeſto nobis eſt Aiſtulphi Langobardorum Regis in hanc rem diſertiſſima ſententia? Is igitur ſtatuit in Lege 2. *Ut ſi quis Langobardus pertinentes ſuos* (ita appellabantur interdum Servi) *thingare voluerit* (hoc eſt, Libertate donare) *in quartam manum dandos, & chartulam ipſis fecerit, & ſibi reſervaverit ſervitium ipſorum, dum advixerit, & decreverit, ut poſt obitum ejus liberi ſint, ſtabile debeat permanere ſecundùm textum Chartae, quam ei fecit &c.* Hoſce Libertos *Latinis Junianis*, ac *Dedititiis* aequi-

aequiparat eruditiſſimus Du-Cangius in Gloſſar. Latin. ad vocem *Manumiſſio*. Quae ſententia, ut ut vera ex una parte ſit, neſcio tamen, an & ex altera cum veritate conſonet. Certum eſt, Latinis ac Dedititiis Libertis nequaquam licuiſſe teſtari; *negato enim* (ut ſcribit Salvianus Maſſilienſis Lib. 3. ad Eccleſ. Cathol.) *iis ultimo voluntatis arbitrio, etiam quae ſuperſtites habent, morientes donare non poterant*. Ac proinde, excluſis etiam eorum liberis, ad Patronos illorum hereditas deferebatur; quum contra Langobardici id genus Liberti jus condendi teſtamenti conſequuti fuiſſe mihi credantur. Adde *Latinos* illos Libertos, aut ſaltem *Dedititios* è libertate in ſervitutem revocatos fuiſſe poſt *admiſſa ſcelera*, ut docet Gajus §. 3. Inſtitut. *de jure perſonarum*; quod minime legimus de Langobardicis Libertis ſupra deſcriptis. Quicumque ergo imperfectam hanc libertatem Servis ſuis olim concedebant, Manumiſſionis actum deponebant ante Tabellionem coram teſtibus, non autem in Eccleſia. Nam qui renuntiabantur Liberi coram ſacro Altari, integrum Libertatis beneficium referebant, uti Rex Aiſtulphus in praelaudata Lege 2. conſtituit. Porro Libertis plena Libertate donatis apud Langobardos, Francos, alioſque Populos, nulla dubitatio eſt, quin jus teſtandi fuerit conceſſum. Nunc autem addendum eſt, conſtitutum fuiſſe in Lege 226. & 228. Rotharis, ut decedentibus iis ſine liberis, ac ſine teſtamento, ſuccederet eorum Patronus. Immo ſi deficiebant filii, interdictum erat Liberto teſtanti *judicare*, hoc eſt aliis relinquere, res ei à Patrono donatas, aut in *gaſindio*, ſive famulatu Ducum ac potentum acquiſitas; ſed ipſae ad priſtinum benefactorem revertebantur. Legem quoque Heri ſui Libertus ſequi cogebatur. Sed nolo heic diutius immorari, ſatius ducens, aliquid ſubdere de *Aldiis*, ac *Aldianis*, quorum eſt frequens memoria in antiquis Chartis, atque in Legibus Langobardicis; nulla verò apud Francos aut alios Populos: quum peculiare hoc Langobardicae gentis nomen, uti & officium fuerit.

Itaque fuerunt *Aldii* ſive *Aldiones* utriuſque ſexus, medium quid inter Servos atque Libertos. Non Servi, quia revera manumiſſi: non Liberti, quia adhuc juri Patronorum ſuorum obnoxii. Equidem non me fugit, praelaudatum Du-Cangium in Gloſſar. Latin. ad vocem *Aldius*, poſtquam id hominum genus agnovit *ſtatu liberum, & Libertum eum impoſitione operum*, ut habent Gloſſae à Lindenbrogio laudatae, poſtea addidiſſe, eos fuiſſe *ex genere Servorum, tametſi peculiaris & propria fuit Servorum ſpecies, ab aliis nimirum Servis diverſa*. Ut hoc ille confirmet, laudat Legem 84. Caroli Magni inter Langobardicas, ubi haec habentur: *Aldiones vel Aldianae eâ Lege vivant in Italia in ſervitute Dominorum ſuorum, qua Fiſcalini, vel Lidi vivunt in Francia*. Rurſus verò idem Du-Cangius *Litos* appellat *Servos glebae*, hoc eſt Servos ad agrorum culturam in praediis Heri ſui deſtinatos. Eadem quoque ſententia Baluzio placuit Tom. 2. pag. 260. Capitular. & alibi, qui & ait, *de Mancipiis, ideſt Aldiis*, agi in Capitulari Caroli Magni Anni DCCXCIII. Mihi contra certum videtur, Aldios minime recenſendos eſſe inter Servos, ſed potius inter Libertos, non Libertate tamen plenâ donatos; neque enim *Aldii* nomen Latinorum *Liberto* ſatis reſpondet, quod ſibi perſuaſit Grotius, quum Al-

Aldii adhuc Dominis ſuis non una obſequii & ſervitii conditione addicti atque obnoxii eſſent. *In ſervitute Dominorum ſuorum*, quod nuper legimus, nihil aliud mihi ſignificat, quàm *ſervitium*, famulatum, ſive onus praeſtandi operas, non autem vinculum ſervilis conditionis. Quod etſi in Notis ad Leges Langobardicas oſtendiſſe me putem, attamen heic rem luculentius exponam. Illud primum animadverto, *Aldios* fere ſemper in antiquis Diplomatis ac Legibus diſtingui à *Servis*, illâ dicendi formulâ, *cum Servis & Ancillis, Aldiis & Aldianis*; idque ea ratione factum, quod plane diverſa eorum conditio foret. Deinde ſatis innuit Lex Rotharis Regis 227. *Servos* adhibita Manumiſſione *Aldiones* evaſiſſe. Rotharis enim poſtquam tres Manumiſſionum ſpecies tradidit, quartam denique hiſce verbis deſcribit: *Item qui Servum Aldium aut Aldiam facere voluerit, non illi det quatuor vias. Haec ſunt genera Manumiſſionum*. Aldius, *qui amund factus non eſt*, ideſt plena Libertate donatus, occurrit in Lege 229. ejuſdem Rotharis. Ergo quoties & *Aldii* conſtituendi ex Servis erant, ex manu Domini dimittebantur, ideſt Libertate donabantur, ſed imperfectâ, retento nempe eorum ſervitio ad agros Patroni excolendos ſub certis tributis, conditionibus, & pactis. Horum praecipuum fuit, ut ſine venia Domini, cujus adhuc poteſtati illigati ex parte erant, ejuſque tuitioni obnoxii, ad aliorum ſervitium declinare non poſſent. Proinde *quatuor viae* Aldionibus minime dabantur ut Libertis, *Amund* factis, & in plenam Libertatem translatis, propterea quod omnimoda eis non conferebatur Libertas. Addit in ea Lege Rotharis: *Tamen neceſſe eſt pro futuri temporis memoria, ut qualiter Liberum aut Liberam thingaverit, ita Manumiſſio in Charta Libertatis commemoretur. Et ſi Chartam non fecerit, tamen Libertas illi permaneat*. Haec reſpiciunt Servos quoſcumque Manumiſſos, inter quos Rex nuper enumeravit & Aldios. Cum his conſonat Lex V. Liutprandi Regis Lib. 4. *Si quis*, ait, *Servum ſuum aut Ancillam circa Altare amodo Liberum aut Liberam dimiſerit, ſic ei maneat Libertas &c.* Tum ſubdit: *Nam qui Aldium facere voluerit, non eum ducat in Eccleſia; niſi alio modo faciat, qualiter voluerit ſive per Chartam, ſive qualiter ei placuerit*. Confer Legem iſtam cum ſecunda Aiſtulphi ſupra laudata, & continuò intelliges, non onera quidem ſervitii excuſſa fuiſſe è Servis, dum *Aldii* efficiebantur; vinculo tamen ſervili abſolutos fuiſſe ac manumiſſos. Quamquam quid ultra moror? Rotharis in Lege 218. haec habet: *Si Aldia aut Libera in caſa aliena ad maritum intraverit, & Servum ad maritum tulerit, Libertatem ſuam amittat*. Luculentiorem locum ne quaere, ut evincas, ad Libertatis ſtatum aſſurrexiſſe Aldios ac Aldianas, quando ex ea excidere poterant. Ex aliis enim Legibus ipſius Rotharis, Liutprandi, ac Lotharii, habemus, capitale fuiſſe Servis, mulieres Liberas ducere, eaſque conſentientes in Servilem conditionem ob ejuſmodi crimen fuiſſe conjectas. Et contra ex Lege 219. Rotharis conſtat, nullam culpam fuiſſe Aldiis ducentibus *Aldiam aut Liberam in uxorem*. Quare nihil objicienda eſt nobis nuper memorata Lex Caroli M. qua ſtatuitur, Aldiones ea Lege in Italia regendos eſſe, *qua Fiſcalini vel Lidi vivunt in Francia*. Hanc etiam Legem ſolicitavit Johannes Gerardus Voſ-

Voſſius vir celeberrimus Lib. 2. de Vitiis Sermon. vocem *Liddus* explicaturus: nimirum ex ea inferens, *Liddos* Servos Dedititios fuiſſe, hoc eſt, *qui ingenuitatem ſuam pretio mancipaſſent*. In eam quoque ſententiam deſcendiſſe poſtea Du-Cangium vidimus, ſed nullis bonis tabulis productis.

Ad referendos *Litos* in Servorum cenſum adferam ego locum, qui aptior fortaſſe videatur; ex Vita Sancti Meinwerci Epiſcopi Paderbornenſis à Browero, Leibnitio, Bollandiſtis, ac aliis editam. Ibi Cap. 10. ſeu 44. legitur: *Duram antiquae Servitutis Litonum juſtitiam, per novam paternae pietatis relevavit gratiam; conſtituens, à villicis adminiculari eis in cibi potuſque neceſſariis* (*quod antea non fiebat*) *tempore meſſis*. Ita in editione Leibnitiana. At in Papebrochiana habetur *Litorum*. Verumtamen puto, non ſatis animadvertiſſe eruditos viros, quid revera *Litorum* nomine veteres ſignificarint; ſimulque contendo, eos minime communis Servitutis jugo preſſos fuiſſe, ſed quidem medio quodam genere Servitutis obligatos exſtitiſſe Dominis, ſive Patronis, quales fuerunt & Aldii in Italia. Infra videbimus, Aldiis impoſita fuiſſe onera contra aequitatem. Id quoque factum fortaſſe fuerit *Litis* Paderbornenſis Epiſcopatus, quos propterea Meinwercus alendos juſſit, quum operam ſuam conferrent tempore meſſis. Ii ſi veri fuiſſent Servi, alendi erant quovis tempore, & quamlibet operam Domino praeſtare debuiſſent, non verò tempore tantùm meſſis. Proinde in Archaeolog. Teutonic. *Liti*, *Litones* iidem ac *Laſſi* & Liberti cenſentur, à *Liſſen*, *Redimere*. Ad haec in Capitulari Caroli M. ad Saxoniam ſpectante Anni DCCLXXXIX. quod à Labbeo refertur ad annum DCCXCVII. decretum fuit, ut *Pagenſes curtem & duos manſos terrae unicuique Eccleſiae donent. Et inter centum & viginti homines Nobiles & Ingenuos, ſimiliter & Litos, Servum & Ancillam eidem Eccleſiae tribuant*. Haec ibi Cap. 15. Tum Cap. 17. decernitur, *ut omnes Decimam partem ſubſtantiae & laboris ſui Eccleſiis & Sacerdotibus donent, tam Nobiles, quàm Ingenui ſimiliter & Liti; juxta quod Deus unicuique dederit Chriſtiano, partem Deo reddant*. Heic *Litos* certe à Servorum vulgo ſecretos vides: immo Liberis hominibus ita ii ſubjunguntur, ut & ipſi ſimul cum illis *Servum* & *Ancillam*, ac *Decimam* Eccleſiis contribuere cogantur. Ergo illi aut agros poſſidebant, aut fructus ſui laboris ſuos faciebant: quod veris Servis minime licebat. In altero Capitulari Saxonico Anni DCCXCVII. apud Baluzium Cap. 3. ſtatutum fuit, *ut ubicumque Franci ſecundùm Legem Solidos XII. ſolvere debent, ibi nobiliores Saxones Solidos XII. Ingenui V. Liti IV. componant*. En quàm parum ab Ingenuis hominibus diſtent *Liti*; ab iis certe diverſi, at ſimul etiam à Servis, quorum crimina redimere ad Dominos ſpectabat. Praeterea Tit. 14. Cap. 15. Legis Salicae habetur: *Si quis Lidam alienam in conjugium ſociaverit, MCC. denariis, qui faciunt Solidos XXX. culpabilis judicetur*. Atqui Ingenuus vir, Ancillam alienam ſibi matrimonio jungens, ſecundùm Legem Salicam Servus efficiebatur. Ergo diverſae ab *Ancillis Litae* fuerunt. Vide etiam Tit. 52. Cap. prim. ejuſdem Legis Salicae apud Baluzium, ubi *ſi quis Ingenuus aut Lidus alteri fidem fecerit* (ideſt ut habet Gloſſa Codicis Eſtenſis, *fidejuſſor exſtiterit*) *& noluerit fidem factam ſolvere, Solidos XV. culpa-*

bilis judicetur. Num, rogo, haec de Servis ſtatui potuere? Ac proinde nos, poſtquam vidimus, *Aldiones* è vili Servorum conditione fuiſſe excluſos, conſequenter minime ab iis diverſos *Liddos* ſeu *Litos*, & *Fiſcalinos* opinari cogimur. Ad haec Legem Friſionum Tit. XI. conſule. Ibi *Liber homo neceſſitate coactus etiam Lito in ſervitium ſe ſubdere* poſſe dicitur. Si *Liddo* ſeu *Lito* homini Servi eſſe poterant, ergo is minime Servitutis jugo premebatur. In Legis quidem Salicae Tit. 30. apud Eccardum legitur: *Si quis Lidum alienum, inſcio Domino, per denarium Ingenuum dimiſerit*. Verùm haec intelligenda de perfecta Libertate & abſolutione à quibuſcumque oneribus, quibus Liddi non ſecus atque Aldiones obnoxii erant. Altera Lex ſequitur: *Si quis Servum alienum &c. Ingenuum dimiſerit*: quod minime repetendum fuerat, ubi etiam *Liddi* conditionis Servilis fuiſſent. Hiſce adde poſtremas tabulas Fulradi Abbatis Sancti Dionyſii, à Mabillonio editas part. 2. Saecul. 3. Benedictini, & ſcriptas Anno Chriſti DCCLXXVIII. Ibi legitur *cum paſtoribus, Servis, Ancillis, Litis &c.* Viden, ut *Liti* à *Servis* diſtinguantur? *Litos* eo in loco idem Clariſs. Vir interpretatur *Leudes, Clientes*. At procul dubio *Liti* alii plane fuerunt à *Leudibus*, hoc eſt à *Fidelibus* ſive *Vaſſallis*, Liberis nempe hominibus, de quibus ſupra egi in Diſſertat. XI. *de Allodiis*. Nam quod eſt ad *Fiſcalinos*, ſatis mihi eſt Capitulare Caroli Magni Anno DCCCV. promulgatum, in quo proditur, fas fuiſſe tum viris *Ingenuis* ducere *Fiſcalinas*, tum *feminis liberis homines Fiſcalinos* ſibi ſociare conjugio. Atqui, ut ſupra monui, etiam apud Francos ex Tit. 14. Legis Salicae, & ex Capitulari Ludovici Pii, poena Servitutis propoſita erat mulieri Liberae, *quemlibet Servum in conjugium ſumenti*. Immo ex eadem poena plectebantur *Ingenui*, ductâ alterius Ancillâ in uxorem. Utcumque tamen ſit, Fiſcalinos & Liddos appellare tibi liceat Servos: certe mihi non licet ex jam dictis Aldios. Quod ſi eadem Lege vivebant tam ii, quàm iſti, intelligendum eſt, eos in Francia, quod Fiſco & Eccleſiae ſervirent, ex privilegio aliquot commoda ac immunitates percepiſſe, quae Aldii quicumque in Italia jure ſuae conditionis minime Servilis percipiebant. In Diplomate Hilprandi Langobardorum Regis apud Campium Tom. I. Hiſtor. Eccleſiae Placentinae legitur: *Firmamus etiam vobis, ut omnes mulieres illas Liberas, quae uſque nunc, dum Liberae eſſent, Servis Eccleſiae veſtrae ſe in matrimonio tradiderunt, vel filiis filiabuſque, qui ex eis nati ſunt, ita ſane ut ſint pro Aldiones, & habeant per caput unus quis mundium Solidos ſenos, ſicut vobis antea à Domno & Patre noſtro conceſſa ſunt*. In Servitutem reliquae mulieres ita nubentes, eorumque filii ſecundùm Legem cadebant. Sed per hoc Privilegium concedebatur eis, ut conditionem tantummodo *Aldiarum* & *Aldionum* ſubirent.

Itaque illud ſtatuo, *Aldios* per Manumiſſionem ex vilium Servorum catalogo expunctos fuiſſe, ſed ea conditione, ut aliquem Manumittentis agrum colerent, aut ei cenſum quotannis perſolverent, aut operas facerent. Ac proinde Libertorum ſpecies fuere, quamquam Libertate integra minime fruerentur, & ſub jure ac poteſtate Domini ſive Patroni non uno vinculo vivere pergerent. Ut plena iis eſſet Libertas, haec eis con-

conferenda erat per alium publicum actum. Audi Liutprandum Regem in Lege 53. Lib. 6. *Si quis* (ideſt liber homo) *Aldiam alienam, aut ſuam, ad Uxorem tollere voluerit, faciat eam Guiderboram, ſicut edictum continet de Ancilla*. Germanicae Linguae periti *Guiderboram*, aut *Widerboram* pro *Libera* exponunt: hoc eſt, plena Libertate Aldia illa donanda, & *Amund* pronuntianda erat, ut rite cum ea Liber homo conjugium inire poſſet. Nempe Langobardi quum aliquem in ſtatu integrae Libertatis poſitum ſignificare volebant, vocabulo *Fulfreal* utebantur. Coldaſtus legit *Sulfreal*; ſed in Legum Langobardicarum Codice MSto Eſtenſi legitur *Fulfreae*, & *Fulfrea*; rectius quidem. Vocis etymon mihi ſuppeditat Anglica Lingua, quae tot voces retinet è Saxonibus, ſeu Germanis, Britanniâ olim potitis. Apud eos *Fulfree* idem eſt ac *plene Liber*. Profectò Aldia *Fulfree* non fuit; atque ideo neceſſe erat, eam rurſus Liberam, & *à ſe extraneam* facere. Triplex ergo olim Colonorum genus fuit divitibus, *Liberi*, *Aldii*, ac *Servi*. Qui *Liberi* agrorum cultores erant, à ruſticis Itali-

A cis noſtri temporis minime diſſimiles fuiſſe videntur. Nulli domino obnoxii, niſi quantum & quandiu pactis invicem conventis (quod ſaepe fiebat) ad aliorum agros excolendos ita ſeſe obligabant, ut inde invito domino recedere eis non liceret. Qui *Accolae* apud antiquos appellantur, alienam terram colentes, & à *Servis* B diſtincti, idem hominum genus, ideſt Liberorum alicui famulantium, fuiſſe videntur. *Servorum* autem conditio ac onera in cultura agrorum quae forent, jam proditum eſt in praecedenti Diſſertat. XIV. *de Servis*. Inter hoſce medii ſtabant, erantque utriuſque fortunae participes *Aldii*, quum & humilem Servorum conditionem C abjeciſſent, neque tamen ſui evaſiſſent juris; & vellent ac nollent, priſtino Hero famulari ſemper cogebantur, ſed ſua faciebant, quaecumque induſtriâ & labore ſuo lucrari & acquirere poterant. Recte autem diſtinguitur triplex haec hominum cohors in egregio Diplomate Caroli Craſſi Auguſti, quod autogra- D phum vidi in Archivo Collegii Canonicorum Arretii, atque heic editum volo.

Decretum Immunitatis Conceſſum à Carolo Craſſo Imperatore, omnibus Eccleſiis, & nominatim Eccleſiae Arretinae, Anno 883. ſeu 882.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Karolus divina favente clementia Imperator Auguſtus. Si petitionibus Sacerdotum Dei juſtis & rationabilibus annuimus, & neceſſitudines injuſtas ſublevamus, id nobis procul dubio ad aeternam beatitudinem capeſcendam pertinere confidimus, quia decet Imperiale faſtigium, ſibi ſubditas partes oppreſſas, pravitate abjecta, erigendo, E *& ad proprium Deo favente ſtatum redintegrando perducere. Quapropter omnium fidelium ſanctae Dei Eccleſiae, noſtrorumque, praeſentium ſcilicet & futurorum comperiat induſtria, quia venientibus nobis Ravennam ad colloquium ſpiritalis Patris noſtri, Domni Johannis videlicet ſummi Romani Pontificis & univerſalis Papae, pervenit ad noſtram notitiam maxima venerabilium Epiſcoporum*

rum & Populi proclamatio de plurimis ſibi illatis ſuperſtitionibus & injuſtis oppreſſionibus a ſeculari & publica poteſtate, ita ut contempto timore Dei, & abjecta a Praedeceſſoribus noſtris interdicta, per Plebes & Eccleſias ſeu Eccleſiaſtica praedia & domos Placita teneant, diſtrictiones in liberos Maſſarios, ſuper Eccleſiaſticas res reſidentes, & Servos, & Aldiones faciant, *tributa ab eis exigant, cenſus, & donaria, angarias etiam & operas, & non ſolùm ab eis*, ſed ab omnibus Liberis erimannis & Eccleſiae filiis, *quod Deo odibile certiſſime credimus: quia tales violentias apud Chriſtianos non debere fieri non dubitamus. Ideoque omnium fidelium noſtrorum tam * reventiſſimorum Epiſcoporum, quamque & illuſtrium Comitum, reliquorumque fidelium noſtrorum coitu, facto conſilio generali, Dei, noſtraque Imperiali auctoritate omnes has ſuperſtitiones & importunas violentias funditus ab hodierna die & deinceps abolendas & extirpandas radicitus modis omnibus decernimus: ſtatuentes, ut in ſancta Aretina Eccleſia nullus Comes, nulluſque Judex, vel quaelibet judiciariae poteſtatis perſonae tam in Plebibus, quamque in Monaſteriis, titulis, aliiſque Eccleſiis, vel domibus, ſeu urbanis vel ruſticis poſſeſſionibus ad eam pertinentibus Placita tenere*, Maſſarios & Colonos Liberos, Aldiones, vel Servos quoſque reſidentes ſuper res ad praedictam ſanctam Eccleſiam pertinentes, *quolibet modo diſtringere, pignorare, angariare, cenſus & redibitiones & donaria aliqua exigere quoquo modo praeſumat, ſed* Liberos Maſſarios, *quos legalis coactio exigit quaerere ad Placitum*, per Patronum, *ſeu Advocatum ad Placita adducantur, ut legalis diffinitio legalem contentioni finem imponat. Haec etiam* in omnibus Liberis & erimannis praefatae ſanctae Aretinae Eccleſiae filiis, & in ejuſdem Dieceſi commanentibus Maſſariis & Colonis *obſervari omnimodis jubemus, videlicet ut ab eis nec donaria aut redibitiones neque pignorationes vel injuſtae diſtrictiones exigantur, ſed unuſquiſque, cum legalis cenſura exigit*, a Patrono ſuo *ad Placitum deducatur, ne pignorationis occaſio aditus rapinae depraedatoribus in aliquo praeſtetur. Interdicimus etiam, nemini licere alienas res praeſumptive invadere occaſione Cartulae ab eo factae, qui veſtituram legitimam non habuiſſe dinoſcitur; ſed ſi quis adquiſitor extiterit, non ante invadere alienas res Eccleſiae, vel cujuſpiam Liberi hominis pervadere praeſumat, antequam auctor Cartulae legali & judiciaria diffinitione eas vindicet, & tunc demum cui vult, liberam tribuendi habeat facultatem. Haec verò noſtra Imperialis inſtitutio, & tantorum fidelium noſtrorum tam reverentiſſimorum Epiſcoporum, quamque & ceterorum fidelium generaliter promulgata & ſancita auctoritas, in omnibus Parrochiis, Comitatibus, & Marchiis per totius noſtri Imperii fines, in toto Regno Romanorum & Langobardorum, & Ducatus Italiae, Spoleti, & Tuſciae, Deo favente, per infinita tempora proprium robur obtineat, nullique temeratori eam contempnere facultas exiſtat. Quam ſi quis violare praeſumpſerit, centum Libras auri . . . . ſe compoſiturum agnoſcat, medietatem Eccleſiae, cui violentiam intulerit, & medietatem Palatio noſtro. Et hoc noſtrae auctoritatis Praeceptum propria manu firmavimus, & anulo noſtro juſſimus ſigillari.*

Si-

Signum Domni  *Karoli ſereniſſimi Imperatoris Auguſti.*

Locus Sigilli ✠ cerei, quod adhuc ibi viſitur.

Inquirinus Notarius ad vicem Liutuvardi Archicancellarii recognovi & ſubſcripſi.

Data XV. Kalendas Martii, Anno Incarnationis Domini DCCCLXXXIII. Indictione XV. Anno verò Imperii Domni Karoli Secundo.

Actum Ravenna Civitate in Dei nomine feliciter. Amen.

Me heic remorantur Chronologicae Notae, eaſque perpendere gratum quoque Lectori futurum puto. Secundùm communem Aeram *Indictio XV.* in hoc Diplomate ſignata in curſu eſſe coepit Septembri menſe *Anni DCCCLXXXI.* ac deſiit *Anno DCCCLXXXII.* die poſtrema Auguſti, aut IX. Kalendas Octobris. Attamen occurrit heic nobis eadem *Indictio XV.* conjuncta cum *Anno DCCCLXXXIII.* & die *XV. Februarii.* Quid ergo dicendum? Certi & antiquiſſimi archetypi ſigna omnia confluebant in ejus Diplomatis membranam. Neque ad Annum Florentinum aut Piſanum ab Incarnatione confugias, ut nodum ejus ope diſſolvas. Nullus heic ejuſmodi effugio locus. Et praeſertim quod apud Campium Tom. I. Hiſtor. Eccleſ. Placentinae, & apud Ughellium in Catalogo Epiſcoporum Parmenſium, Cremonenſium &c. & penes Coeleſtinum in Hiſtoria Bergomenſi, atque in aliis Diplomatis à me productis, Carolus Craſſus Aerâ vulgari uſus deprehendatur, atque in ejus Actis *Indictio XV.* reſpondeat Anno DCCCLXXXII. & *Indictio I.* Anno DCCCLXXXIII. Quare dum quiſquam mihi nodum hunc ſolvat, aut in autographo ſcrutetur, an feſtinanti mihi in exſcribendo aliquid exciderit, nihil aliud mihi dicendum ſuccurrit niſi errorem hunc tribuendum Inquirino Notario, ſeu ejus Amanuenſi, qui oſcitanter *Annum DCCCLXXXIII.* ſcripſerit pro *DCCCLXXXII.* Certum quippe mihi eſt in Anno potius Vulgari, quàm in Indictione latere mendam, quum *Annus Secundus* Imperii Auguſti illius, & *Indictio XV.* recte conveniant, atque indicent *Annum DCCCLXXXII.* Idque etiam confirmat mentio heic facta *Johannis Papae* hujus nominis *Octavi*, eodem Anno è vita ſublati. Fas quoque ſit mihi per conjecturam inquirere in originem loci ipſius corrupti. Complectitur Diploma hoc generale Caeſaris Edictum, in omnium Eccleſiarum ac Monaſteriorum tutelam ac immunitatem promulgatum. Unuſquiſque Epiſcoporum & Abbatum, prout occaſio ferebat, authenticum ejuſdem exemplum ſibi procurabat. Id verò praecipue factum ab Adelardo Epiſcopo Veronenſi. Vide Ughellium Tom. V. Ital. Sacr. ubi hoc ipſum Diploma, ſed in aliquibus non ſat accurate deſcriptum, editum eſt, veluti

ſuti uni Veronenſi Eccleſiae conceſſum, quum tamen ad omnes pertineret Eccleſias. Datum eſt Ughellianum exemplum *XVI. Kalendas Martii, Anno Dominicae Incarnationis DCCCLXXXII. Indictione XV. Anno verò Imperii Domni Karoli Sereniſſimi Imperatoris Secundo. Actum Ravenna Civitate.* Recte haec conſignata, & inde emendandum eſt exemplum ab Arretina Eccleſia ſibi procuratum. A vero fortaſſe non abludat, qui opinetur, Arretinum Epiſcopum Anno tantùm ſubſequenti DCCCLXXXIII. exquiſiiſſe ejuſmodi exemplum: Scribam verò, ſive Inquirinum Notarium, quum illud è prototypo deſcriberet, uſu Anni decurrentis deceptum, incaute poſuiſſe pro Anno DCCCLXXXII. Annum DCCCLXXXIII. ceteris rectius ſignatis. Atque id confirmatum infra videas in Diſſert. XIX. *de Tributis*, ubi Charta ad Landum Epiſcopum Cremonenſem ſpectans, atque hoc idem Diploma complectens, illud exhibet datum Anno Ch. DCCCLXXII. Qua ex re confirmari videas, quaecumque in Diſſert. XXXIV. *de Diplomatis* indicaturus ſum, nempe ipſa authentica immunia interdum non eſſe à Chronologicis mendis. Heic ergo animadverteris, interdici *diſtrictiones in liberos Maſſarios, & Servos, & Aldiones, ſuper Eccleſiaſticas res reſidentes*. Infra etiam Reipublicae Miniſtri vetantur *diſtringere Maſſarios & Colonos liberos, Aldiones, vel* (ideſt &, ut ſupra) *Servos quoſque reſidentes ſuper res* Arretinae Eccleſiae. En triplex illud agricolarum genus, quod nuper innuebam. In Bulla Paſchalis I. Papae pro Archiepiſcopo Ravennate, Part. I. Tomi II. pag. 220. Rer. Italicar. *cuicumque interdicitur, Colonos, aut Partiarios, & Servos ſubjacentes parti ſanctae veſtrae Eccleſiae ad militandum ſubtrahere*. Du-Cangius *Colonos* fuiſſe cenſet *mediae conditionis inter Ingenuos ſeu Liberos, & Servos*. Sed quum nuper viderimus in Diplomate Caroli Craſſi mentionem factam de *Colonis Liberis*, veri videtur ſimilius, ejuſmodi nomine donatos tam Liberos homines, quàm alterius conditionis, ad colendos agros tunc adhibitos. *Partiarii* appellati, qui partem redituum Domino agri reddebant, reliquam ſuam faciebant: quales plerumque *Aldii* fuere. Scilicet infra *Liberos*, ſed ſupra *Servos* fuerunt *Aldii*, in quos adhuc ita jus ſuum retinebat Dominus, ut ſi quis ex iis fugam caperet, aut alterum ſibi Dominorum quaereret, continuo ad ſervitium retraheret, & qui fugitivum celaſſet, mulctâ plecteretur. Audi Liutprandum Regem in Lege XV. Lib. VI. *Si Aldius cujuſcumque in caſa alterius ſine notitia Domini ſui fugerit, quum invenerit eum Dominus ſuus, ſic debeat dare homo ipſe, qui eum habuerit, operas, quomodo de Servo.* Quod ſi Aldius liberum fortè ac ingenuum ſe venditans, excutere jugum conaretur: aut ante Judicem, aut mediis arbitris, agnoſcere conditionem ſuam, Dominumque ſuum fateri cogebatur. Quod conſtabit è Charta, quam authenticam vidi & deſcripſi è Tabulario inſignis Monaſterii Ambroſiani Mediolanenſis.

Agnel-

Agnellus & Florentius de Catapino, quum ſe negaſſent Ald. Monaſterii Ambroſiani Mediolanenſis, tandem conditionis ſuae profeſſionem faciunt, Anno 844.

IN *Chriſti nomine. Hlotharius divina hordinante providentia Imperator, Anni Imperii ejus Vigeſimo quinto, VI. Kalendas Novembrium, Indictione Octaba. Manifeſta cauſa eſt..... nobis* Agnelli & Florencio germanis filiis quondam Luponi de Catapino *Palaco Luana, ſeo & certa rei veritas comprovavit, quoniam quod* Totus de Vico Campilioni, qui fuit Dominus noſter, nos & parentes noſtri, & reliqua ſua familia per ſuum teſtamentum..... ſimul & a ſemetipſo a poteſtatem Monaſterii Sancti Ambroſii tradidit: & poſtea nos ingenioſe, & ſuaſione de malis hominibus ſubtrahere queſivimus, ſed nullatenus potuimus, eo quod cercius Aldiones ejuſdem Monaſterii Sancti Ambroſii eſſe debemus. *Ideo nos, qui ſupra Agnello & Florencius germanis per preſentem Cartulam ſubdimus, eſſe* nos ipſis & perſonas noſtras *ſub tuicionis & poteſtatem noſtri Monaſterii Sancti Ambroſii, & vobis preſenti Andreati Abbati eidem Monaſterii, vel Succeſſoribus veſtri, qui pro tempore in ipſo noſtrum Monaſterio fuerunt, vobis* deſervire & obedire debeamus die noctuque pariter, & fideles ſine fraudem, vel malo ingenio, ſine ulla ſubtractione, ut diximus, ſicut Aldionis, aut alii pertinentibus ipſius Monaſterii, ſub poteſtatem, & defenſionem, adque tuicionis prefati Monaſterii, eo quod ad jam dictum quod Totone Seniore noſtro in ipſo Monaſterio pro Aldiones dati; & confeſſi fuimus.

Acto ad ipſo Monaſterio.

A *Signum manus Agnelli & Florentii germanis, qui hanc manifeſtationem fieri rogaverunt, & eorum relectum eſt.*

Signum manibus Wernardi de partibus Francie teſtis.

Angilbertus Notarius ſcriptus hujus manifeſtationem poſt tradidi, complevi, & dedit.

Fatentur Aldii iſti ſe eſſe *ſub tuitione ac poteſtate* Monaſterii Sancti Ambroſii, quum Toto eorum *Dominus* ſeu *Senior*, cujus Teſtamentum infra dabo in Diſſertat. XXXII. *de Origin. Linguae Italicae*, ipſos homines poſtremis tabulis eidem Monaſterio alligaſſet, cui *deſervire & obedire debent*. Confer iſtam cum aliis Chartis à me productis in Diſſertat. praecedenti *de Servis*. Illic lite obortâ Servi ſe diſertis verbis *Servos* fatentur. Hi autem ſeſe tantummodo dicunt *Aldiones*. Quae omnia ante me ſubolfecit doctiſſimus Vir Gerardus Johannes Voſſius. Is enim in Lib. 2. Cap. 2. de Vitiis Sermonis, *Aldius*, inquit, *videtur, qui antea Servus, ſic Libertatem conſequutus, ut interim veteri Domino foret obnoxius*. Haec quoque mea ſententia, quam etiam firmant Gloſſae Lindenbrogianae his verbis: *Aldius ſtatu liber. Aldius eſt. Libertus cum impoſitione operarum factus*. Atque ex his intelligas, quid ſignificare velit Leo Marſicanus Lib. 1. Cap. 14. Chronic. Caſinenſis, ubi ſcribit: *Servos autem ſuos* (Wacco Beneventanus Gaſtaldeus) *& Ancillas omnes Libertate donavit, ſub ditione tamen & tutelâ Monaſterii hujus,*

hujus, ita ut per ſingulos ſingulas operas annualiter, ubi noſtri ordinati praeciperent, exercerent. Ideſt *Aldii* facti ſunt, exinde futuri *ſub tutela* Monaſterii Caſinenſis. Propterea *Patroni* etiam appellati, qui jus habebant in Aldios; ac proinde ii ſpecies *Libertorum*, nam Liberti *Patronos*, quibus obnoxii erant, Romanorum more appellabant: Et operas quidem Patronis ſuis facere certis quibuſdam temporibus ad ipſos ſpectabat; ſed ita ad ejuſmodi onera obligabantur, ut tamen ſecundum Lotharii I. Imperatoris Legem 100. Langobardicam, *novam conditionem Aldioni imponere* Patroni prohiberentur. In locationum quoque & precariarum Chartis interdum ea formula occurrit poſt pacta inita: *Et nulla alia ſuperimpoſita fiat*, hoc eſt, ultra pacta nullum aliud onus, tributum, aut angaria imponatur. Durat apud nos nomen Italicum *Impoſta*, ſignificans *Indictionem*, *Tributum*, aut aliud ſimile onus Populo impoſitum. Heic autem Capitulare Sicardi Principis Beneventani Cap. 14. apud Peregrinium, Part. I. Tomi II Rer. Italicar. conſulas velim, ubi legitur: *De Tertiatoribus hoc ſtetit, ut nulla nova* (fortaſſis angaria aut * conjectio) *à parte Reipublicae* (ideſt Principis) *imponatur, excepto antiqua conſuetudine*. Qui heic *Tertiatores appellantur*, aut ex *Aldiorum* genere fuerunt, aut ſaltem *Coloni* agris adſcripti, quibus ſine venia Domini aliò migrare non licebat. *Coloni Tertiatores* infra appellantur, fortaſſe quod aliorum agros incolentes, tertiam partem redituum Domino praeberent, aut ſibi lucrarentur. Ita nobis agricolae Mutinenſes ** *Mezzadri* dicuntur, qui Domino reddunt *mezze le rendite*, ideſt medietatem ſrugum & fructuum agri. Certe *Tertiatores* à *Servis* diſtinguuntur, quamquam adeo obnoxiae ac humilis conditionis eſſent, ut *Exercitales aut Milites* fieri prohiberentur: quod & Servis interdictum fuit. Sed quando *Mezzadri* Mutinenſes mihi memorati ſunt, addendum puto, pervetuſtam eſſe eorum inſtitutionem. *Partiarii Coloni* dicuntur in Pandectis, Tit. *Locati*, l. *ſi merces*: eoſque Graeci noverunt, quod reditus agrorum *partirentur* cum Domino. Sed & apud Reginonem Lib. primo, Cap. 43. *de Eccleſ. Diſciplina*, & Libro primo Cap. 157. Capitularium Baluzianae editionis legitur: *Qui tale beneficium habent, & ad medietatem laborant*. In Chartis Gallicis à Du-Cangio indicatis *Medietarii* appellantur: & mirum, quei eximius ille Vir ſibi confinxerit *Medietarios Servos*, ideſt, ut ille opinatur, *qui duobus Dominis obnoxii erant*. Quam in rem Chartae veteris verba adfert: *Conceſſit Deo & Sancto Johanni Baptiſtae Cavillam, quae erat ſua Villana, ut eſſet Medietaria Sancti Johannis ipſa & filii ſui in ſempiternum; & totum ſervitium, quod ſolebat perſolvere Comiti, de cetero perſolveret Sancto Johanni*. Sed primo fallitur: neque enim heic agitur de Servo aut Ancilla, ſed quidem de *Villana*, hoc eſt de *Colona* cum filiis ſuis. Coloni autem, ſeu Ruſtici Servili minime notâ inurebantur, quamquam ita glebae ſive agris adſcripti fuerint, ut in commercio non ſecus ac Servi eſſent. Deinde *Medietaria* dicitur ea mulier, non quod duobus Dominis famularetur, ſed quod agros Sancti Johannis *ad medietatem laboraret*. A *Medietario* apud nos, ut dixi,

* Librariorum errorem putamus; forte *coactio* legendum.

** In Tuſcia *Mezzajuoli*.

dixi, natum eſt *Mezzetaro, Mezzatro, Mezzadro*. Interea producenda eſt mihi antiquiſſima Charta, quam authenticam vidi & hauſi ex Archivo Monachorum Ciſtercienſium Sancti Ambroſii Majoris Mediolani. Ibi *Beretrada Aldiana Domni Regis*, ideſt Deſiderii Langobardorum Regis, nupta *Theutodo Aldio Totonis*, ponitur *in mundio*, ſive ſub poteſtate ipſius Totonis, *ſalvâ Libertate ſuâ:* ex quo tandem cognoſcimus, ac certò tenemus, inter Liberos, non inter Servos, computatos fuiſſe *Aldios & Aldias*, quamquam Patronis ſuis ex vi pactorum ſubeſſent. En ipſam Chartam.

Autpertus Actor Deſiderii Regis Langobardorum Totoni, deſponſanti Beretradam Aldianam Regiam, pro Solidis tribus auri ejus Mundium, ſive dominium concedit, Anno 771.

In Chriſti nomine. Notitia brevis remoratorio pro futuris temporibus. In eorum preſentia recepit Autpert Actor Domni Regis de Villa Luacha de Mundio de Aldiana Domni Regis, *nomine* Beretrada *filia Antonini de Vigo Luacha, de auri ſolidum tres. Mundio accepto ad te Totone pro ipſa Aldiana, quam ſibi* Theutodo in Aldio tuo *de Vigo Libiano in conjogio ſociavit: unde ab hac die* in tua qui ſupra Totoni, vel ad heredibus tuis permaneat poteſtate, ſalwa Libertatem ſuam, una cum agnitione...... *fuerit, qualiter legitur confiЗa notitia brevis remoratorio de ipſo Mundio*.

Anno Domno Deſiderio & Adelchis Viris excellentiſſimis Regibus Quintodecimo, & Duodecimo, ſub die Octaubo Kalendarum Auguſtarum, Indictione Nona.

Signum manus Autpert a. d. Actore Domni Regis, qui ipſo brevis fieri rogavit.

Signum manus Johannis a. d. &... de Vigo Luacha.

Giſefredus a. d. huic brevis memoratorio de Mundio rogatus ad Autpert Actore Domni Regis teſtes ſubſcripſi.

Ego....... pert indignus Presbiter, Scriptor hujus brevis memoratorio...... poſtradi..... dedit.

Ad Manumiſſiones regrediamur. Complures fuiſſe jam dixi cauſſas, cur apud antiquos Servi, adde nunc & Aldii, aut aliquo, aut pleno Libertatis uſu donarentur. Quod ſane niſi factum fuiſſet, nimium in numerum excreviſſet eorum copia, ita ut formidabiles ipſis Dominis, & reliquae Liberorum Reipublicae evaſuri fuiſſent. Diuturnum videlicet ſervitium, ſolertia in agendis, oblata ab eis pecunia multo labore congeſta, aliave in Dominum beneficia, gratum illius animum movebant, ut Servis de ſe bene meritis vinculum Servitutis tandem adimeret. Franci etiam Reges *pro nativitate filii*, aut ob alias laetitiae cauſſas, Comitibus mandabant, *ut per omnes Villas noſtras in cuncto Regno tres homines Servientes in utroque ſexu in unaquaque Villa Ingenuos relaxare facerent*; ut habet Marculfus Lib. prim. Cap. 39. Formularum: qui & formulam addit Manumiſſionis eorumdem Servorum Lib. 2. Cap. 52. Sed cauſſa frequentior manumittendi miſerum hoc hominum genus, fuit Pietas & Caritas erga Deum, cujus amore plerumque Manumiſſiones celebratae repeRiuntur. Idque potiſſimum in poſtremis veterum tabulis uſitatum dixi,

in quibus poſt mortem teſtatoris, Liberi eſſe jubentur aut omnes, aut plerique ejus Servi. Praecipue verò Eccleſiaſtici homines, quum teſtabantur, ejuſmodi piam liberalitatem in Servos, non Eccleſiae, ſed proprios, exercere conſueverunt. In Archivo Lucenſis Archiepiſcopii teſtamentum vidi *Peredei* illius Urbis *Epiſcopi*, ſcriptum *Anno Quarto Caroli Regis Francorum & Langobardorum, XVII. Kalendas Aprilis, Indictione I.* ideſt Anno Chriſti DCCLXXVIII. Is ergo de bonis paternis ac maternis teſtans, Servos ſuos poſt obitum ſuum Liberos fore jubet: alios verò Servos & Ancillas, quos *Sundrada* genitrix ſua, dum viveret, manumiſerat, in eodem ſtatu ut permaneant, ſtatuit. Eccleſiae Sancti Martini, aliiſque Eccleſiis, itemque Pauperibus multa relinquit. Denique praecipit, ut omnes *Maſſarii* ſui, qui in ſuis caſis maſſariciis reſident, ac ſoliti ſunt praeſtare blada, vinum, aut ſervitium, non pendant Eccleſiis heredibus, niſi *angarias conſuetas*; & nemo è ſuis ſucceſſoribus aut Sacerdotibus *ſuperimpoſitam* aliam facere poſſit eiſdem hominibus, aut eos extrudere è praememoratis caſis, niſi probata criminis cauſſa obſiſtat. Confer iſta cum iis, quae differebam ſupra, atque in praecedenti Diſſertat. XIV. *de Servis*, ubi controverſiae referuntur de angariis ſuperimpoſitis. Atque hinc diſce, *Maſſarii* nomen, non Servis tantùm, ſed & hominibus Liberis datum, qui Maſſas ſeu praedia excolenda ſuſcipiebant. Alterum exemplum addo, quod in eodem Tabulario Lucenſi olim legi, ubi vetuſtiſſimum apographum adſervatur. Scripta fuit Charta *Regnante Domno noſtro Deſiderio & Adelchis Regibus, Anno Regni eorum Undecimo, & Nono, XI. dies Kalendas Martias, Indictione VI.* ideſt Anno Chriſti DCCLXVIII. Inter alia haec ibi habentur: *Ego Taſſilo V. D. filius bone memorie Autchiſi per hanc paginam volo & decerno, ut donec ego advivere meruero, ut omnia & in omnibus diebus meis in mea ſit poteſtatem vendendi, donandi &c.* Poſt obitum ſuum ſtatuit Presbyteros quoſdam, qui pretium è bonis ſuis venumdandis coactum erogent pro anima ſua, *ut de ipſis rebus aveas Monaſterio Sancti Petri in loco, qui dicitur....... Virde à quondam Walafridi fundatum eſt &c. Et Eccleſiae Sancti Martini de Eiſcopio &c. Et aveas Monaſterio Sancti Petri in Campo Magiore &c. Et aveas Eccleſia Sancti Fridiani &c. Et Eccleſia Sancte Marie, que eſt ad porta Sancti Cervaſi &c. Et avea Eccleſia Sancti Salvatoris in loco Sexto &c. Et aveas Eccleſia Sancte Reparate, qui eſt prope Monaſtherio Sancti Martini, qui vocatur Monaſtherio Samualdi:* quae Eccleſia adhuc exſiſtit in Urbe Lucenſi, Collegio Canonicorum ornata. Poſtremò ait: *Et volo, ut omnis Hominis meis mihi pertinentis* (uti jam monui, *Pertinentes* appellati ſunt Servi) *vos Liveros demetere deveatis, & eorum Cartula abſolutionis emettere deveatis.* Tum ſigillatim eos recenſet: ac nonnullis terras aliquas legat. Ita inter pergamenas inſignis Monaſterii Sancti Benedicti Padolironenſis Teſtamentum legitur Anno MCXXXV. conditum ab *Alberto Marchione* in Civitate Veronenſi coram Epiſcopo ejuſdem Urbis, atque editum à Margarino Tom. 2. Bullar. Caſinenſ. Conſtitut. 156. Ibi & ipſe poſt obitum ſuum cunctos Servos & Ancillas ſuas prorſus Liberos fore jubet, & *Cives Romanos* ſtatuit: peculium quoque eis elargitur,

tur, uti & quaſdam terras, quas Beneficiario titulo ab Eccleſia Sancti Petri de Villanova recognoſcerent. Hic ille *Albertus* eſt, *Marchionis* atque etiam *Ducis* titulo in nonnullis Chartis ornatus, de quo mihi ſermo fuit Par. I. Cap. 30. pag. 293. Antiquitat. Eſtenſium. Eumdem nempe de Hereditate, ſive *Podere* inclytae Comitiſſae Mathildis Anno MCXXV. inveſtiverat Honorius II. Romanus Pontifex. Uxor illius altera *Comitiſſa Mathildis* fuit, in Chartis memorata, & conſenſum praebens actis mariti ſui. Hujus contemplatione veriſimile eſt tradita fuiſſe Alberto eidem Allodia ac titulos ſenioris Mathildis, quod aliqua inter utramque Mathildem conjunctio ſanguinis interceſſiſſet ex parte Beatricis Ducisſae; quum Beatrix, Mathildis Magnae parens, *Salicae Nationis* eſſet; & junior Mathildis, Alberti Marchionis conjux, non ſecus atque Maritus, *Nationem*, ac *Legem Salicam* ipſa quoque profiteatur. In eiſdem Antiquitatibus Eſtenſibus pag. 290. protuli Inveſtituram Curtis Gavaſſae Anno MCLXVI. datam *Gerardo Rangoni*, unde celebris & egregia Rangonum nobilium Mutinenſium proſapia, à *Welphone VI. Duce Spoleti, Marchione Tuſciae, Principe Sardiniae, ac totius ſubſtantiae Comitiſſae Mathildis Domino*. Pertinuit eadem Curtis olim ad ipſam Comitiſſam Mathildem. Exſiſtit adhuc in Tabulario Capituli Canonicorum Regienſium Charta, *die III. Decembris Anni MCLXXVI.* ſcripta, in qua *Gerardus Rangonus de Civitate Mutinae conceſſit Eccleſiae Sanctae Mariae de Regio quatuor jugera terrae in Villa Gavaſſae ea ratione, ut Canonici dictae Eccleſiae perſolvant omni anno eidem Gerardo ſex ſolidos Imperiales*. In eodem Chartario altera pergamena adſervatur, unde colligimus, circiter Annum MCXCV. in controverſia poſitum fuiſſe, an Curtis Gavaſſae *ad Curiam* pertineret, hoc eſt ad Mathildis Comitiſſae hereditatem. Teſtes ea occaſione adducti mentionem faciunt *Gerardi Rangoni*, itemque *Nuntiorum Comitiſſae & Ducis*, à quibus *guardata & gualdemanata* fuit terra controverſa. Heic *Albertum Ducem* ſupra memoratum, & *Mathildam Comitiſſam* ejus uxorem videre mihi videor. An ita ſit, aliorum eſto judicium. Ego interea Chartam ipſam producam, & argumento de *Servis* finem faciam.

Examen Teſtium pro Canonicis Eccleſiae Regienſis in controverſia de terris quibuſdam Gavaſſae cum Robato, circiter Annum 1195.

Teſtes Canonicorum in Cauſa Robati. Petrus Broattus teſtatus dicit, quod intravit in quinque, vel ſex bubulcas terre nomine Curie & Regalie: & Maluſvicinus eum poſtea expulit, & poſtea per Malumvicinum tenuit. Et non credit, quod ſit XXX. anni: & antequam Maluſvicinus intromitteretur, audivit a patre & a ſuis majoribus, quod hec terra, que tunc nemus erat, a Senata uſque ad Flumicellum tota detenta eſt & guardata atque gualdemanata per Nuntios Comitiſſae & Ducis.

Petro Zoto teſtatur idem ut Petrus, de tenuta & intromiſſione Malvicini: & de auditu patris & ſuorum majorum audivit a ſuis majoribus, quod pro nemore Curie, quod homines Gavaſſe utebantur, Nuntios Comitiſſae & Ducis

cis albergabant, *ipſoſque vidit ibi albergare*.

Filippus teſtatur, quod vidit Natale & ſuos majores tenere Sortem a Senata versùs ſerum, ſicuti oſtenditur; quo mortuo Maluſvicinus intromiſit, & a Senata uſque ad Flumicellum vidit Trutum tenere per Comitiſſam & per Ducem, & inveſtire, *ut dicebat. Poſtea Maluſvicinus intravit in Sortem illam, quam Trutus tenuerat a Senata uſque ad Flumicellum, & poſt mortem Truti, & nondum ſunt XXX. anni*. De albergaria Nuntiorum Comitiſſae & Ducis *concordat cum Petro Zoto*.

Petrus Jeminiani idem dicit de albergaria, ut Filippus. Dicit, quod XXX. anni ſunt, pater, filius, vel nurus, quod intraverunt Sortem a Senata uſque ad Flumicellum per Trutum, qui dicebatur Gaſtaldum Comitiſſae & Ducis; *& jam tenuerat per quatuor annos, antequam Maluſvicinus intromitteret Sortem ſuam. Qua ratione intraret, neſcit: ſed communis fama eſt in Terra Gavaſſe*, quod erat Curie, *videlicet* Comitiſſae & Ducis. *In ceteris interrogatus concordat cum Filippo*.

Bucabadata teſtatur, quod ex quo Gerardus Rangonus *adquiſivit Curiam Gavaſſe, quod dicit eſſe minus XXX. annorum, eo anno, quo adquieſcit, vel ſecundo, ſaſivit prata juxta Flumicellum, & que ſcit oſtendere, ut putat, que Maluſvicinus tenebat, & abſtulit ex eis carrum ſeni pro Domino Gerardo, & Maluſvicinus poſtea dedit guadiam ſtandi ad preceptum Domini G. & credit, quod Albertus Burge redderet Malovicino fenum. Et eo anno interfuit, ubi Gerardus Rangonus conqueſtus eſt Conſulibus Reginis Eleazario, ut credit, & aliis ſuis ſociis, de quibus non recordatur, de Malovicino de jam dicto prato, & eis ſecuritatem dedit. Et vidit Malumvicinum dare ſecuritatem Conſulibus*

A *ſtandi ad rationem cum Domino G. Quod poſtea inter ſe feciſſent, ignorat; & ab Alberto Burge audivit, quod Maluſvicinus, antequam Gerardus Rangonus adquireret, tenebat, & quod intraverat poſt mortem Truti*.

Atto frater Brugnoli teſtatur, quod interfuit, ubi Dominus Rangonus Gerardus conqueſtus eſt Conſulibus Reginis B *de Robato, & dedit eis ſcriptam querimoniam: & credit, quod tunc Eleazar, & Ingo, Conrado, & quidam alii eſſent Conſules*.

Brugnolus teſtatur, quod interfuit, ubi idem Dominus Gerardus conqueſtus eſt de Malovicino Conſulibus: & vidit Malumvicinum venire ante Conſules, & audivit, quod Maluſvicinus dixit: Nolo C placitare cum Domino Gerardo, quia concordabo me cum eo. *Audivit a ſocero ſuo Petro Calvo, quod a Signata exterius erat Curie; & pro nemore, quod homines Gavaſſe, qui ibi erant, utebantur, faciebant albergarias Curie*.

Guido Ubaldi teſtatur, quod interfuit, ubi Dominus Gerardus conqueſtus eſt Con- D *ſulibus de Malovicino, & vidit Malumvicinum venire ante Conſules, & audivit quod Maluſvicinus dixit:* Nolo placitari cum Domino Gerardo, quia concordabo me cum eo.

Johannes Leonus teſtatur, quod vidit hanc terram, de qua queſtio eſt inter Canonicos & Robatum, antequam per Malumvicinum intromitteretur, teneri & E *bofizari cum alia pro Curia. Et vidit homines Gavaſſe facere albergarias Curie pro iſta & pro alia, ut erat in communi fama Terre; & communis fama erat in Terra, quod erat Curie. Dicit, quod nondum ſunt XXX. anni, quod Trutus mortuus eſt, ad tempus cujus Maluſvicinus non intravit....... recordavit ſe feciſſe furtum*.

Made-

Maderus idem teſtatur, ut Johannes Leonus, preter quod credit, quod Maluſvicinus teneret pratum tempore Truti, quod tenebat ad ſuum donicatum, & quod XXX. anni ſunt.

Dominicus Buſſolus teſtatur, quod vidit Cabalerium & Trutum tenere, & gualdemanare pro Curia Ducis & Comitiſſae *a Flumicello uſque ad illam Johannis Natalis. Et vidit homines Gavaſſe facere albergarias Curie pro nemore, quod ibi erat, quod utebantur. Et*

A *ipſe idem fecit: nec vidit Malumvicinum tempore Truti tenere, ſed poſt mortem Truti intravit, & nondum ſunt XXX. anni.*

Addit Petrus Broatus, quod vidit Malumvicinum per XL. annos cum filio tenere quiete terciam totius Sortis, quam priores Natales habuerunt & detenuerunt.

Idem addit Filippus de tercia illius
B *Sortis, quam per Natales detenta fuit a Signata uſque Levatam.*

FINIS TOMI SECUNDI.

ELEN-

ELENCHUS TOMI SECUNDI.

DISSERTATIO NONA.

De Miſſis Regiis, ſeu Judicibus extraordinariis. Pag. 1.

DISSERTATIO DECIMA.

De minoribus juſtitiae Miniſtris, hoc eſt, de Judicibus, Scabinis, Sculdaſciis, Caſtaldiis, Decanis, Silvanis &c. 61.

DISSERTATIO UNDECIMA.

De Allodiis, Vaſſis, Vaſſallis, Beneficiis, Feudis, Caſtellanis &c. 169.

Tractatulus de Feudis olim per Patriarcham Aquilejenſem conceſſis. 341.

DISSERTATIO DUODECIMA.

De Notariis. 369.

DISSERTATIO TERTIADECIMA.

De Hominibus Liberis, & Arimannis. 469.

DISSERTATIO QUARTADECIMA.

De Servis ac Hominibus de Maſnada. 539.

DISSERTATIO QUINCTADECIMA.

De Manumiſſionibus Servorum, & de Libertis, Aldiis, ac Aldianis. 689.

SPECIAL